This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

WOORDENLIJST.

GALÊLAREESCH-HOLLANDSCH.

MET

ethnologische aanteekeningen, op de woorden, die daartoe aanleiding gaven;

SAMENGESTELD DOOR

M. J. VAN BAARDA,
Zendeling der Utrechtsche Zending-Vereeniging,

TE

GALÊLA
(eiland HALMAHEIRA).

UITGegeven door het koninklijk instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.

's-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF
1895.

WOORDENLIJST.

GALÊLAREESCH-HOLLANDSCH.

MET

ethnologische aanteekeningen, op de woorden, die daartoe aanleiding gaven;

SAMENGESTELD DOOR

M. J. VAN BAARDA,

Zendeling der Utrechtsche Zendings-Vereeniging,

TE

GALÊLA

(eiland HALMAHEIRA).

UITGEGEVEN DOOR HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1895.

WOORDENLIJST.

GALÊLAREESCH-HOLLANDSCH.

GEDRUKT BIJ H. L. SMITS, TE 'S GRAVENHAGE.

WOORDENLIJST.

GALÈLAREESCH-HOLLANDSCH.

MET

ethnologische aanteekeningen, op de woorden, die daartoe aanleiding gaven;

SAMENGESTELD DOOR

M. J. VAN BAARDA,
Zendeling der Utrechtsche Zendings-Vereeniging,

TE

GALÈLA

(eiland HALMAHEIRA).

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1895.

PL5325
B32

INLEIDING.

De samenstelling van de „Beknopte Spraakkunst van de Galèlareesche taal" had ten doel: vooreerst te voorzien in de behoefte, gevoeld door den hooggeachten Voorzitter der Zendingsvereeniging, Ds J. C. Verhoeff, — (die met groote toewijding de correctie had op zich genomen van de, ten behoeve van school en Evangelisatie, in de Galèrareesche taal opgestelde boekjes) — om zich zelf een eenigzins duidelijk begrip te kunnen maken van de regels dier taal, opdat Z. Weleerw. bij de correctie meer zeker en zelfstandig zou kunnen te werk gaan; en ten tweede een leiddraad te geven bij het aanleeren van de eerste beginselen dier taal, aan de broeders, die mogelijk na mij tot den Evangeliearbeid onder de Galèlareezen zouden ingaan.

Ik kon niet meer doen dan het, gedurende een tienjarigen omgang met de Galèlareezen, opgezamelde, zoo duidelijk mogelijk en naar mijne — soms zeer primitieve — opvatting regelen; daar ik niet die wetenschappelijke opleiding op taalkundig gebied genoot, die mij in staat zou hebben gesteld een wetenschappelijk werk te leveren. — Ja, ik maakte er mij zelfs geene duidelijke voorstelling van, dat mijn boekje, buiten den bovengenoemden, engen kring, de aandacht zou trekken der taalgeleerden; daar ik anders waarschijnlijk den moed zou gemist hebben met mijnen arbeid voor den dag te komen.

Echter viel der B. S., tot mijne groote verlegenheid, de hooge eer te beurt gerecenseerd en welwillend, waardeerend besproken te worden, door Prof. Dr. H. Kern, in een zeer geleerd artikel, in de Bijdragen voor T. L. en V. v. N. I., getiteld, „Opmerkingen over 't Galèlareesch naar aanleiding der Beknopte Spraakkunst van M. J. v. B." „Tot mijne groote verlegenheid", zeg ik; want Z. Hooggel. riep mij daarin op menig punt ter verantwoording, waarop het mij nu juist niet gemakkelijk viel behoorlijk bescheid te geven.

Evenwel blijf ik Z. Hooggel. hoogst dankbaar èn voor de genoten eer, — èn voor de leeringen, die ik uit dat artikel mocht putten.

Geleerd door de ervaring, met mijne B. S. opgedaan, verkeer ik dus — zeer begrijpelijk — in duizend vreezen, waar ik nu de Woordenlijst, die noodzakelijk moest volgen, in het licht zend. Maar wat anders te doen? De nood dringt. Br. VAN DIJKEN en ik kwamen, door een langdurig verblijf onder de Galèlareezen, in het bezit van een niet onbelangrijken woordenschat hunner taal. Die schat dreigt verloren te gaan wanneer hij niet te boek wordt gesteld. — En daarom: — ik houd slechts het bovengenoemd tweevoudig doel voor oogen. In de gemelde behoeften moet voorzien worden en daaraan hoop ik, op mijne wijze, alsnu te hebben voldaan. Wil de geleerde wereld van mijn werk kennis nemen — 't zal mij veel eer zijn, — maar zij neme het dan zooals het is, mij verschoonende, dat ik, uit noodzaak, een' taak vervulde, die eigenlijk slechts aan een uit haar midden toekwam.

Hierboven noemde ik br. VAN DIJKEN. Toen ik hier kwam, verkeerde deze mijn broeder en vaderlijke vriend reeds 14 à 15 jaar onder de Galèlareezen. Van stonde aan kon ik dus partij trekken van de door hem opgedane kennis en ervaring, 't geen ik niet gering schat. Maar er is meer. Den praktischen zin van dezen broeder is het te danken, dat onze kennis van het Galèlareesch niet uitsluitend behoefde geput te worden uit 't geen wij den Galèlarees hoorden spreken, maar wij ook geschreven bronnen bekwamen, die uit den aard der zaak meer gelegenheid gaven tot rustige en betrouwbare vergelijking en opsporing der taal- en spraakregels. Hij merkte nml. op, dat de te zijnen huize, tijdelijk, opgenomen kinderen elkander Galèlareesche sprookjes verhaalden. Onze broeder wilde die nu ook wel eens hooren, maar natuurlijk was niemand vrijmoedig genoeg om ze hem te vertellen. Toen moest een van de op school het meest gevorderden er een op de lei schrijven. Dat ging; en toen er één schaap over de brug was, kon br. VAN DIJKEN al spoedig zijne begeerte, om op deze wijze eenigzins in den gedachtengang des volks in te dringen, voldoen, daar er nu successievelijk meerdere schapen volgden. Zoo kreeg hij een aanzienlijken bundel sprookjes, verhalen, fabelen, overleveringen enz. in zijn bezit, die hij mij zeer welwillend tei copieering afstond, waarvoor hem nog hier mijn warmen dank wordt gebracht. Met zijne vergunning volgt achter de Woordenlijst een Aanhangsel, bevattende drie der vermelde verhalen; waaraan de aanvankelijke beoefenaar

der Galèlareesche taal zijn vertaalkracht zal kunnen beproeven. Ik veronderstel dat br. VAN DIJKEN ook genegen zal zijn den geheelen bundel verhalen, enz. met ter tijd het licht te doen zien.

En wat zal ik nu nog verder tot inleiding van mijn Woordenlijst zeggen? Niemand gevoelt beter dan ik hare onvelledigheid en onvolmaaktheid. Ik zou gaarne aan het slot er van schrijven, zooals de kooplieden schrijven aan den voet hunner rekening-couranten en balansen: S. E. & O. (behoudens fouten en uitlatingen). Nog altijd ben ik zelf leerling onder de Galèlareezen en nog lang niet altijd dadelijk op de hoogte van 't geen zij, zoo nu en dan, in mijne tegenwoordigheid, onder elkaâr zitten te babbelen. — Hun woordenschat is nog in lange na niet door mij uitgeput en het ontbrekende bepaalt zich niet alleen tot een geheele lijst van woorden, die er nog uit de namen van planten en dieren zou saâm te stellen zijn, maar die ik achterwege laat, omdat ik er de Latijnsche benamingen niet voor weet op te geven. (Evenwel, de meest voorkomende namen dezer soort zijn door mij in de Woordenlijst opgeteekend, en vond ik daarvoor, in een ander Woordenboek of een natuurkundig boek, een Latijnschen naam, dan heb ik er dien bijgevoegd). — Voorts vrees ik, dat ik zal bevonden worden, niet altijd gelukkig te zijn geweest in het vinden van de juiste, heldere, beknopte uitdrukking, bij de verklaring der woorden; dat er zonden tegen taal en stijl zullen gevonden worden; dat er wellicht gegronde bedenkingen tegen de inrichting der Woordenlijst zullen in te brengen zijn; enz. Maar ik hoop toch, dat niettegenstaande de — wellicht vele — gebreken, die haar aankleven, mijne Woordenlijst voorloopig genoegzaam zal kunnen beantwoorden aan haar doel en ik alzoo — al is het slechts zijdelings — iets heb mogen bijdragen, tot de bevordering van den arbeid des Evangelies, onder de Galèlareezen.

Gode zij dank, Die mij, ook in moeite- en zorgvolle tijden, kracht, lust, moed en gelegenheid schonk om dezen arbeid te volbrengen.

DE SCHRIJVER.

Sōa-Konora, Juni 1893.

AANTEEKENINGEN

TER

Aanvulling en Verbetering der Beknopte Spraakkunst.

Eenerzijds door de ten zeerste gewaardeerde recensie van Prof. KERN —, en anderzijds ten gevolge van voortgezet onderzoek en nadenken, heb ik bevonden, dat mijner „Beknopte Spraakkunst" vele leemten en gebreken aankleven. Deze „Aanteekeningen" dienen dus om, zooveel in mijn vermogen is, die leemten aan te vullen en die gebreken te verbeteren. Ik volg daarbij — met aangave van bl. en § — de Bekn. Spr. op den voet.

Twee gissingen in § 1, hebben Prof. KERN reeds dadelijk doen bemerken, dat „de samensteller" van de B. S. „geen groote vertrouwdheid" bezat „met de uitkomsten van geleerd onderzoek." — Want beide gissingen: 1e dat er eenig nauwer verband zou bestaan tusschen de overige talen der Molukken en die der Ternataansche-Tidoreesche-Halmaherasche groep —; en 2o dat de Alfoeren in de Molukken afkomstig zouden zijn van Sumatra of Java, — waren geheel „in strijd met bekende feiten" en dus: — vergissingen.

Die gissingen waren dus beter achterwege gebleven. Maar in 't eind dier § had moeten medegedeeld worden — 't is mij onbegrijpelijk hoe ik 't kon verzuimen —: de eigenaardige gewoonte in 't spreken der Galèlareezen, saāli genaamd. Ik zal hier laten volgen wat ik daarover aan Prof. Kern meêdeelde en naar aanleiding waarvan Z. Hooggel. een belangrijk artikel schreef in het Tijdschrift voor T. L. en V. van N. I. 5e volgr. VIIIe deel, getiteld: „Woordverwisseling in het Galèlareesch".

Saāli wil zeggen: een ander woord gebruiken dan het gewone, gebruikelijke, — en wèl om daardoor te vermijden het noemen van de namen der oudere leden van de familie waarin men is aangetrouwd, en van elk woord, dat met die namen een zelfden

uitgang of klank heeft. Dit gebruik beperkt zich niet tot Galèla, maar wordt ook in andere distrikten (Tobèlo, Lolòda), wellicht in alle distrikten van Noord-Halmaheira aangetroffen. De Ternatanen houden zich daaraan niet, zoo min als de Tidoreezen; misschien is het onder hen in onbruik geraakt.

Voor eenige woorden bezit de Galèlareesche taal dubbelgangers, die het saāli gemakkelijk maken; b.v.: bàba en èma: vader; awa en mèmĕ: moeder; ngòpa en hòra: kind; uru en mòda: mond; gòko en kahitèla: maïs; bòro en gòṣi: ei; gia en bĕtèko: hand, arm; dòhu en bita: voet, been; ngèko en tāpàki: weg; diha en pamara: mes; po kalàté en po karado: vasthaken; po kàtu en po séro: dakdekken, enz; maar deze woorden zijn toch weinig in getal. — Andere woorden vervangt men door dezulke die er nauw in beteekenis aan verwant zijn, b.v. po tàgi, gaan: pa tjobo, er op los gaan; đa mala, koud (op 't aanvoelen: đa gòga, koud (het is —, men heeft het —); po àso, roepen: po tigalo, aan- of toeroepen; o tahu, huis: o dadaru, afdakje, beschutting tegen regen of zon; po utu, plukken: po towo, van den steel trekken; o tòko, kip: o namo, vogel; enz. — Voor sommige maakt men een zelfstandig n.w. van de werking, om het werktuig te noemen, b.v.: o ngau, oor: o gogisè, hoorder (gehoorwerktuig); o taïto, hakmes: o bobitogu, afhakker; o ngunu, neus: o sasangu, uitsnuiver; o silo, flambouw: o gagàku, belichter; o paro, wind: o gigiwi, heenenweêr-zwaaier; o déru, prauw: o sosòra, overhaler; enz. — Voor algemeene benamingen, neemt men een deel in die benaming begrepen, b.v. o igo, kokosnoot: o gopōa, jonge kokosnoot; o sahè, hoofd en o hutu, haar: o bilèti, haarwrong, kondé; po mòku, pruimen: po dèna, areeknooten; o bolé, banaan: o kasiala, zekere soort banaan, enz. — Voor nog andere ruilt men er een, dat eene gelijkheid in beweging aangeeft, bv.: po òđo, eten: po ma gèsè, tot zich nemen; po hòru, roeien (scheppen): po wade, harken; po wusi, kammen: po rago, krabbelen; po uti, afdalen: po ma modòta, zich afwerpen; po ruba, omvallen: po tigira, lang-uit liggen; po ma idu, gaan slapen: po ma ruba-sa, gaan liggen; enz. — Voor eenige neemt men een aan 't voorwerp, dat men moet noemen, op te merken eigenaardigheid of eigenschap, bv.: o lupu, muis: o uru-susuwu, spitsbek; o maidjanga, hert: o bita-kaku, langbeen; o téwo, zeewater: o mimiri, het zilte; o dalu, palm-

wijn: o gogiòpi, het verzuurde; enz. Voor enkele ook worden woorden genomen uit het Ternataansch of uit een ander verwant dialekt, bv.: o gàhu, kalk: o dafahé (Tern); po dola, klimmen: po féré (Tern); o diha, mes: o dari (Tern); o tamo, rijst: o pinè (Tobèl); o tamo, rijst: o bira en o ngogu (Tern); o tòko, kip: o tataléo (Tobèl).

Uit het bovenstaande blijkt reeds, dat één woord meer dan één vervanger voor het saāli kan hebben, en dit laat zich begrijpen, waar het dikwerf moet voorkomen, dat men zoo min het ware woord als het meest gebruikelijke saāli-woord mag bezigen. Het zou te omslachtig wezen vele dezer saāli-woorden in de woordenlijst op te nemen; we zullen ons daar tot de meest gebruikelijke bepalen.

Ik voeg hier nog bij: moet de Galèlarees een naam noemen, die het saāli voor hem heeft afgesloten, dan verzoekt hij aan iemand, die tegenwoordig is, dat in zijne plaats te doen. Kan hij er echter niet van tusschen dan noemt hij het, maar zegt vooraf „tamparàsa" (waarschijnlijk Port. aprazer): met je verlof; ook spuwt hij daarbij wel op den grond. Wordt iemand betrapt op een overtreding — door wien dan ook — dan neemt men hem of haar iets af: een hoofddoek, armband en dgl. — 't geen dan voor f 0.07 moet gelost worden (zeker in vroeger tijd toen het geld nog schaars was een belangrijke uitgave); of wel de overtreedster neemt aan een of ander smakelijk schoteltje eten, als boete, voor den vluggen opmerker te bereiden.

Spreekt de Galèlarees Maleisch of Ternataansch, dan behoeft hij het saāli niet in acht te nemen. Ook past men het niet toe op de door de Christenen bij den doop ontvangen vreemdklinkende namen, zoodat de algeheele Christianiseering der Galèlareesche bevolking een verloren gaan van 't saāli moet ten gevolge hebben. Maar daarvoor behoeven de geleerden zich in de eerste jaren nog niet bevreesd te maken.

---

bl. 3, § 3. Prof. Kern vond het een misgreep, dat tot hiertoe (dus ook in de Bekn. Spr.) de Hollandsche wijze van spelling voor het Galèlareesch was gevolgd. Z. Hooggel. gebruikte daarom, in de uitgebrachte recensie eene spelling met acçenten voor de onvolkomen klanken. Ik heb gemeend niet wijzer te mogen wezen dan Z. Hooggel.

en heb dus in de Woordenlijst een dergelijke spelling toegepast. We krijgen dus nu, in plaats van de daarvoor in § 3 B. S. opgegevene, de volgende klanken:

a, (de volkomen a klank).
à, (de onvolkomen a klank).
ě, (de stomme e).
é, (de volkomen e).
è, (de onvolkomen e).
ė, (voor de onvolkomen i klank, die voor mijn gehoor duidelijk de daarmeê geschreven woorden voorkomt).
ë, (de door een gedeelte der bevolking als achterzetsel, in plaats van jé, gebruikte vokaal, die een weinig zweemt naar de è klank en dus overeenkomst heeft met den klank in het Tern ijè).
i, (de volkomen i).
o, (de volkomen o).
ò, (de onvolkomen o).
u, (Holl. oe klank).
ü, (Holl. volkomen u klank).
en de tweeklanken:
ai, au, ei, oi (Holl. ooi), öi (Holl. ui), uï (Holl. oei), iu (Holl. ieuw).

De medeklinkers blijven zooals die vroeger zijn opgegeven, behalve dat de inlanders in mijne omgeving er mij opmerkzaam op gemaakt hebben, dat de **d** in sommige woorden wordt uitgesproken met de punt der tong tegen den scherpen kant der boventanden, zoodat we dus ook nog een linguale **d** hebben in 't Galèlareesch, die ietwat een t klank krijgt. Die **d** vindt men dus in de betrekkelijke woorden geschreven met een punt; aldus: **ḋ**.

Nog kan hier opgemerkt worden, dat de uitspraak van sommige woorden verschilt aan de Noord- en aan de Zuidzijde van het meer van Galèla. Wij zagen dat hierboven reeds bij het achterzetsel jé, waarvoor men aan de Zuidzijde zegt: ë. Zoo nog bv. Z. riwo = N. rio; Z. téwo = N. téo; Z. talaāwa = N. talaāja; Z. siwo = N. sio; Z. puàé = N. puàje, en zoo wellicht nog eenige anderen.

§ 5. Het (—) dwarsstreepje boven den klank, die den klemtoon krijgt, buiten den regel (dus niet op den vòòrlaatsten lettergreep), heb ik ook herhaaldelijk gezet tot scheiding van twee naast elkander komende klinkers.

---

bl. 5, r. 15 en 16, v. b. Lees: (Zie voor de voorbeelden de veranderingen op bl. 33 en 43).

a[1], door verandering van den aanvangsmedeklinker van het grondwoord, en wel: de *p* in *b*; *t* in *d*; *k* in *g*; *d* en *h* in *n*; of ook: door voorvoeging van een *g*, bij een grondwoord, dat met een klinker aanvangt (zie voor de voorbeelden de aanvulling bij bl. 8, r. 3, v. o.).

---

bl. 6 § 9. Lees aldus:

Voorts treft men in het Gal. nog aan vele secundaire grondwoorden, gevormd door een of ander préfix. De préfixen, die het meest voorkomen zijn: ko — (respectievelijk ki-ko-ku, zich hierbij gewoonlijk — behoudens uitzonderingen — regelend naar den eersten klinker van 't primaire grondwoord) —; ta (tĕ-ti-to-tu); sa (sĕ-si-so); ma (mĕ-mi-mo-mu); bi (bo-bu); en een enkele maal: ri en gi; bv.:

karado	van	rado.	saràhu	van	ràhu.
kuhuru	"	huru.	sĕpèlé	"	pèlé.
kosiké	"	siké.	sĕrèdi	"	rèdi.
koòra	"	òra.	siriho	"	riho.
kitòka	"	tòka.	sogòto	"	gòto.
kiliho	"	liho.	solòha	"	lòha.
kinihi	"	nihi.	solòda	"	lòda.
kiïngi	"	ingi.	soōgu	"	ogu.
tamàké / tomàké	"	màké.	moōa	"	ōa.
			muduku	"	uku.
tapađu	"	bađu.	mataga	"	taga.
tĕdèmo	"	dèmo.	mĕrèmo	"	rémo.
tĕngèso	"	tèso.	molòha	"	lòha.
tibàko	"	wàko.	murutu	"	rutu.
tamané	"	mané.	mingihu	"	ngihu.
tigira	"	gira.	modòta	"	dòta.
tihimo	"	himo.	boòko	"	òko.
todòsi	"	dòsi.	bitogu	"	ogu.
tokalo	"	kalo.	busuru	"	suru.
todamato	"	damato.	risima	"	sima.
tooré	"	oré.	rihòsa	"	hòsa.
torihi	"	rihi.	ginano	"	nano.
torònu	"	rònu.	gidòha	"	dòha.
tĕmèhè	"	mèhè.			

Van andere — vooral met ta (enz.) gevormde — sécundaire grondwoorden, zijn de primaire grondwoorden niet meer in gebruik; als:

tuūru van uru; tomina van mina; tolòmu van lòmu, enz.

De juiste, doorgaande waarde dezer prefixen kan ik niet aangeven. Ik heb daarom de aldus gevormde secundaire grondwoorden in de Woordenlijst opgenomen en indien ik het primaire grondwoord er van heb kunnen opsporen ze aldaar verklaard.

Nog verdient opmerking, dat er enkele afgeleide secundaire grondwoorden voor komen, die in klank verschillen van 't primaire grondwoord, als:

o umu, algemeene benaming voor rijpe bananen: van đa òmu rijp zijn; kudu (po-jo) zonder in te schenken (uit de flesch, enz.) drinken; van: udo (po-ja) drinken; hòru (po-ja) een hol voorwerp uitschaven; o ngongoru, de holle beitel daartoe; jo gòho, er op groeien, en ma gòho, spruit enz.; van i oho, opkomen, groeien; dàhu (po-jo) branden, po si dàhu, er een vuur mee stoken, enz.; van: tahu (pa), (een vuur) aanleggen, enz.

---

bl. 8, r. 3, v. o. vv. moet vervallen en gelezen worden:

Ook treft men aan:

Zelfst. n.ww. die van werkww. zijn afgeleid door verandering van den begin-medeklinker —: *p* in *b*; *t* in *d*; *k* in *g*; *d* en *h* in *n* —; of door voorvoeging van een *g* voor een klinker.

Deze naamwoorden zijn dan benamingen van den toestand of het gewrocht, die voortvloeien uit de werking, die het grondwoord aanduidt, bv.:

po poòsu, begraven,	o boòsu, graf.
i na pĕrĕki, oud zijn of worden,	o bĕrĕki, oud mensch.
po tiïki, hoesten,	o diïki, hoest.
po tòro, een rijsttuin maken,	o dòro, een rijsttuin.
i na kiòlo, slapen,	o giòlo, de slaap.
po kalàla, lawaai maken,	o galàla, lawaai.
po đabo, verwonden,	o nabo, wond.
po đàsi, doorslikken,	o nàsi, teug.
po hagi, op den pof halen,	o nagi, schuld.
po àso, offeren,	o gàso, offer.
po alé-alé, in ringen leggen,	o galé, ring (van opgeschoten touw, enz.).

Soms wordt de eerste lettergreep verdubbeld, bv.. da aré, wit zijn: o gagaré, het wit (van 't oog); po èto, tellen: o gĕgèto, getal; da kurati, geel zijn: o gurati, geelsel, o gogurati, het geel van een ei (de doojer).

---

bl. 11, eind § 16 en bl. 13, eind § 22 moet zijn:

Wanneer een bepaald telwoord volgt, vervalt de meervoudsvorm. Bij onbepaalde telwoorden, komt de meervoudsvorm herhaaldelijk voor, bv.:

o bi ngòma i tjarawa, de sterren zijn talloos (velen).

o bi njawa ja dala, vele menschen, enz.

---

bl. 12, § 21, moet zijn:

Wil men bepaald in het het meervoud, of ook in algemeenen, onbepaalden zin spreken, enz.

---

bl. 15, § 30, moet bijgevoegd:

Het lidwoord vóór de eigennamen van vrouwen is eigenlijk: o ng o; maar in den regel zegt men slechts ngo.

---

bl. 15, § 32, moet nog volgen:

Ook valt het lidwoord weg in den vokativus, doch wordt dan meestal vervangen door een tusschenwerpsel.

---

bl. 16, § 35ª. Evenzoo kan men handelen, om met plaatsnamen van een voorwerp een onderscheidend kenmerk aan te geven of er een hoedanigheid van te benoemen, bv.: o ngòpĕdèka o Galèla, eene Galelareesche vrouw; o tabàko o Mara, Makkiansche tabak; o déru o Tĕbèlo: eene Tobèloreesche prauw. Maar men hoort dat toch weinig of niet; men zet die uitdrukkingen om en zegt: o Galèlaka manga ngòpĕdèka, de Galèlareezen hun vrouw; o Mara ma — of o Maraka manga tabàko, Makkian z'n — of de Makkianners hun tabak; o Tĕbèloka manga déru, de Tobèloreezen hun prauwen, enz. Wel treft men

eenige uitdrukkingen aan, waarin de plaatsnaam, zonder lidwoord, bepalend achter het zelfst.n.w. wordt gevoegd, maar hier heeft men zichtbaar te doen met uit het Mal. of Tern. overgenomen namen of vormen, bv.: o nàka-Wòlàda, Hollandsche nangka (zuurzak); o huda of o péda-Sula, Zoelasche sago (arrowroot); ma kolano-Tarinaté, de Ternataansche koning (kon. v. Tern); ma sangadji-Gamkonora, de G. K'sche sangadji (sang. v. G. K.), enz.

De taal wordt benoemd met denzelfden naam als het land: o Galèla, o Tĕbèlo, o Tarinate, o Wòlàda, Galèlareesch, Tobèloreesch, Ternataansch, Hollandsch. Hiervan maakt men weer werkwoorden om te zeggen: spreken in die taal; doch verdubbelt daartoe de eerste lettergreep — omdat het spreken geene enkelvoudige, maar een zich herhalende, voortdurende handeling is — en voegt achter 't woord 't het perfectum aangevend ka, dus: po Gogalèlaka, po Totĕbèloka, po Tatarinatéka, po Wowòlàdaka; of ook nog met ma: po ma Gogalèlaka, enz.; zich in 't Galèlareesch uitdrukken, of: met elkander Gal. spreken; enz.

De inwoners van het land benoemt men door ka te voegen achter den plaatsnaam, en doet ook zoo om de tot één soort menschen of tot één godsdienst behoorenden te benoemen: o Tarinatéka, o Todoréka, o Kàfirika, o Saranika, o Farisika, Ternataan, Tidorees, Heiden, Christen, Farizeër.

Men zegt echter ook: o Galèlaka ma njawa, mensch van Galèla; o Saranika ma njawa, mensch van de Christenen, enz.

---

bl. 25, 2° Prof. Kern heeft mij duidelijk gemaakt, dat de hier opgegeven regel juist omgekeerd moet geformuleerd worden: dat n.m.l. niet de in deze alinea bedoelde zelfst.n.ww. oorspronkelijk en de werkwoorden afgeleid zijn, maar de werkwoorden oorspronkelijk en de zelfst.n.ww. afgeleid (zie daarom de verbetering hierboven: bl. 8, r. 3, v. o. vv.). Evenwel enkele uitzonderingen op dezen regel komen toch voor, bv.: ma baha, de vlakke, breede kant van (een voorwerp), geeft: po paha-ku, op den vlakken kant neer zetten of leggen; en: po paha-ko, met den vlakken kant drukken tegen — wegdrukken; o gumuru, de zijde, geeft: po kumuru, een zijdelingschen gang hebben; en: i kumuru, over zijde hellen; o dumulè, onkruid, wordt: po tumulè,

onkruid wieden; o dungi, schubbe: po tungi, van schubben ontdoen; o dabu, sap en o dabu-dabu, sop, doop: po tabu, insoppen, indoopen; o dopòra, overgrootvader of -moeder: po topòra, overgrootvader of -moeder zijn; enz.

---

bl. 29, r. 15 en 14, v. o. „Het wijst aan, dat het onderwerp verkeert", enz. — moet zijn: „het wijst aan, dat het onderwerp verkeert en kan of zal komen te verkeeren" enz. De bijgevoegde voorbeelden leze men dus: ziek zijn of worden; kwaad zijn of worden; enz. Het hierop volgend aangegeven voorbeeld i na kaja, is foutief, men zegt: po kaja.

---

bl. 32. De zinsnede boven aan is onduidelijk, men leze daar: „Van niet alle toestanden wordt in het Gal. gesproken met het (zoogenaamde) toestandswoord. Van vele toestanden spreekt men met den gewonen eenvoudigen werkwoordsvorm op subjectieve wijze, bv.:

i na dòta, (naar beneden) vallen;	po ruba (omver) vallen.
i na pado, melaatsch zijn;	po lugu, lam zijn.
i na topòngo, doof zijn:	po pilo, blind zijn.
i na dàsi, drijven;	po tobo, zwemmen.
i na lutu, zinken;	po bawo, bovenkomen.

---

bl. 33, § 65. De oorspronkelijke § moet vervallen en aldaar gelezen worden:

Voor die overgankelijke werkw., die bij ons worden gekenmerkt door het voorvoegsel be, heeft men in het Gal. twee werkwoordsvormen; 1e die welke gevormd worden met het préfix da (respectievelijk: dĕ, di, do, du); 2e die, gevormd van andere werkwoorden, door verandering van den begin-medeklinker of door toevoeging van een *g* voor een aanvangsklinker. (Zie verder: verbetering op bl. 43).

---

bl. 34, r. 8, v. b. vv. tot § 68, moet aldus gelezen worden: Het objectief zakelijk v.n.w. is ja of jo. Uit verdere overdenking

en vergelijking is mij gebleken, dat de eenvoudige overgankelijke werkwoorden ja bij zich nemen als objects-exponent voor het onzijdig en de met da (dĕ-di-do-du), — zoowel als de door verandering van den beginletter — gevormde secundaire werkwoordsstammen jo; (vergel. de verbeteringen op bl. 33 en 43).

De opgave dat udo, drinken, jo bij zich zou nemen is foutief. Wel komt er een weinig gebruikte vorm van udo met jo voor, maar deze beduidt: bedrinken (drinken uit).

Toch treft men nog eenige werkww. met jo aan, die niet onder de beide opgegeven soorten zijn te rangschikken of waarvan men ten minste niet meer de primaire werkwoordsstammen aantreft, waarvan ze wellicht zijn afgeleid, als:

po jo damèsu, bijstaan (mèsu niet bekend; wellicht van pĕrèsu);
po jo djaga (Mal.), bewaken, enz.;
" " dupa, houden van;
" " hérani (Mal.), verwonderd zijn;
" " léga, gaan bezien; ook: bezoeken;
" " maha-maha, gehoor geven aan, bewilligen in;
" " rèmo, met rommel (vuil) maken;
" " roràka, vervuld zijn met vrees, afschuw, tegenzin voor;
" " sano, vragen; enz.

---

bl. 36, § 72. Ter aanvulling van het in deze § opgemerkte diene het volgende:

De persoons-exponent, die eenmaal in den zin gebruikt is, wordt herhaald bij al de werkwoorden waarmede in dien zin complementen of bepalingen aan het hoofdwerkwoord worden toegeschreven, bv.:

nàko-so ani sininga no tàgi no roda, als gij wilt (in den zin hebt) te gaan jagen; o bòki i tàgi i ōa i liho, de kat komt terug van het (muizen) vangen; upa o gumi na lia na puturu, trek niet hard aan het touw; o wàngé, hé! ja dangadé i tumu, de zon, zie! hij haast hij duikt (zie, de zon gaat haast onder); upa no tàgi no ma tèngo, ga niet alleen, enz.

In die gevallen echter waar men in het Hollandsch bij het werkw. een bepalend woord — een bijwoord dus — voegt, heeft men in het Gal. tweederlei wijze van zich uit te drukken. Vooreerst door de bepaling bij het werkw. te voegen op dezelfde wijs als

waarop men aan het zelfst.n.w. een hoedanigheid of eigenschap toeschrijft: het grondwoord, voorafgegaan door *i*, đa of ma. Ten tweede het brengen van die bepaling onder een transitieven werkwoordsvorm. In het eerste geval heeft dan de bepaling meer betrekking op het voorwerp in den zin; in het tweede geval raakt zij meer het gezegde of accident, bv.:

wo tjarita đa lòha, hij vertelt mooi (de vertelling is mooi).
wa " wa " , " " " (hij vertelt hij doet het mooi zijn).
no lèfo đa gàsi, gij schrijft leelijk (uw schrift is leelijk).
no " na " , " " " (gij doet het leelijk).
ta bitogu i sibi, ik hak het schuins af (het afgehakte is schuin).
" " ta " , " " " " " (maak dat het schuin is).
wa đèhè i of ma dala, hij haalt er veel (veel stuks).
" " wa " , " " " " (maakt er veel te hebben).
wa dàto i lagu poli, hij plant het te ijl (het geplante is te ijl).
" " wa " " , " " " " " (doet het te ijl staan).
mi ja kiki i dòto-dòto, wij vijlen het puntig (het gevijlde wordt puntig).
mi ja kiki mi ja dòto-dòto, wij vijlen het puntig (wij maken het puntig).
jo gusè i wèdo-wèdo, zij schenken het vol (het vat wordt vol).
" " ja " " , " " " " (doen het vol worden).
wo ngàpo đa puturu, hij slaat hard (zijn slaan of de slag is hard).
wo ngàpo wa puturu, hij slaat hard (maakt den slag hard).
ma òsu đa òsa-òsa, zij bakt het goed gaar (het gebakkene is goed gaar).
ma òsu ma òsa-òsa, zij bakt het goed gaar (zij maakt het goed gaar).

Sommige bepalingen kunnen bij voorafgaande persoonsexponenten slechts in één vorm voorkomen; bv.: đa torōu, het is slecht, niet goed, niet bruikbaar of verkeerd; dat alleen met đa als bepaling bij een werkwoord komt; en pa mata-mata of pa hàka-hàka, beiden: op doen zijn; tot den laatsten toe op, weg, klaar, enz. doen zijn; die niet anders dan in den transitieven vorm kunnen voorkomen (natuurlijk wanneer er een onzijdig onderwerp in den zin optreedt kan het gezegde wèl door đa mata-mata of đa hàka-hàka vergezeld worden; bv.: het water

stort tot den laatsten droppel (uit het vat): o àké i pòla đa mata-mata-ka of đa hàka-hàka-ka; enz.)

---

bl. 38, r. 8, v. b vv. — vergel. § 82 —. Ter verklaring van de eigenaardigheid, dat de richtingaanduidende werkwoorden zonder ka, altijd ja bij zich nemen en ze met ka die exponent soms kunnen missen, diene het volgende:

men zegt: po kahika dé po kahino (eventjes) heen en weêr gaan; wo kahika èko wo kahino? gaat hij of komt hij? (als men dat wegens den afstand niet recht kan onderscheiden); maar: upa na kahika, ga er niet heen, er naar toe, er dicht bij; benader het niet; zoo ook: po kahòko dé po kahisa; po kahijé dé po kahuku, zeewaarts gaan en landwaarts komen (eventjes heen en weêr); naar boven gaan en naar beneden komen (eventjes op en af); maar in andere zinnen weêr met de exponent ja.

Zou dus, wanneer deze werkwoorden transitief gebruikt worden, hun beteekenis niet zijn: ER heen gaan, HET — IETS — benaderen (in deze of geene richting)? Daardoor zou, dunkt mij, het gebruik van de exponent ja gerechtvaardigd worden.

---

bl. 38 — tusschen §§ 75 en 76 —:

§ 75*a*. Op den regel, dat het voorwerp der handeling, al wordt het met name in den zin genoemd, toch nog door een objects-exponent wordt voorgesteld, treft men deze uitzondering aan:

Wanneer men in betrekkelijk algemeenen zin spreekt, zonder dat men zich nu juist de handeling als aan een bepaald voorwerp plaats hebbend voorstelt, dan schijnt het, dat men het werkw. met zijn voorwerp in gedachte als combineert en die combinatie als een intransitief ww. beschouwt; bv.: o tahu i àka, gèna bilàsu o gòta ma idé déo ma gòla i si rimòté, (als) ze huizen-maken, dan moeten ze het hout onderling, met top- en worteleinde in dezelfde richting leggen; o déru i àka, gèna i tèmo, bilàsu òna ja nanàko, (als) ze prauwen-maken, dan moeten het, zegt men, zij (zijn die) het kennende zijn (die er kennis van hebben, ingewijden); — o déru i àka, la ma gòta ja tòđa, o téwo-ko i ruba i kahòko, gèna đa gasi, bilàsu

sadina i ruba i kahisa, (als) ze prauwen-maken en de boomen er voor vellen, dan is het leelijk (geeft het geen oog) als (die boomen) zeewaarts omvallen, ze moeten naar de landzijde vallen; — o déru déo o tahu iàka o gumi ma dupuku-kujasonòto ja àku-wa, (als) ze prauwen-en (of) huizen-maken, mogen ze geen gaten beitelen op den vouw van het touw (het meettouw, dat gevouwen wordt om de helft, 't kwart, enz. der geheele lengte te vinden); o uga i dàto, géna bilàsu i mòku-waàsi dé i dàto, (als) ze suikerriet-planten, dan moeten ze nog niet gepruimd hebben en zij planten (moeten — 's morgens vroeg — planten, eer zij gepruimd hebben); nàko-so o sulèpé i tàko, dé manga gia da tiriné i hòlu, als zij de eensnarige cither-bespelen en hun hand niet wil trillen; — nàko-so o téwo-ka po gògé la po tàgi o ori po tudu, als men aan de kust woont en men (wil) gaan schildpad-spietsen; la ngomi mi tagi o sihòdé mi sari, en (dan) gaan wij toespijs-(in dit geval: visch-) zoeken (dus: visschen); i tàgi o pònga-ka o ifa i pàko, zij gingen naar het bosch planken-hakken; i tàgi o pònga-ka o ta bisàsu i sari, (als) ze naar het bosch gaan tabisàsu-zoeken (een soort orchidae); enz.

---

bl. 41, r. 6 en 7, v. b. hierin moet wegvallen:
„en de andere saâmgestelde werkwoordsvormen."

De werkwoorden met het prefix da (dĕ-di-do du) hebben allen eene overgankelijke beteekenis (zij komen in functie overeen met de in het Maleisch en Javaansch met het suffix *i*, resp. an gevormde werkww.) en worden in het Gal. gekenmerkt door de eigenaârdigheid, dat zij allen, wanneer ze een onzijdig voorwerp bij zich krijgen, jo nemen tot objects-exponent. — (Zoo moet ook hierboven in de voorbeelden niet staan *i*, maar jo da bàbu; niet *i*, maar jo dumuru; en naast: i na domuūra en i na darato: jo domuūra en jo darato; terwijl pa, bij du tura, moet wezen po) —. Geheel in strekking met de met da (dĕ-di-do-du) tot prefix gevormde werkww., komt overeen eene reeks van werkww., gevormd van andere werkww., door verandering van den begin-medeklinker of door voorvoeging van

g voor den aanvangs-klinker van het grondwoord. Ook deze nemen als objects-exponent voor het onzijdig j o bij zich. Voorbeelden zijn:

a m o (pa), vastzetten, vast doen staan;	g a m o (po-j o) vast aanbinden of aandraaien.
a r i (po) weenen;	g a r i (po-j o) beweenen, weenen om.
p a đa (pa), tasten, aanraken;	b a đa (po-j o), betasten, bevoelen.
p a n é (po), aan boord gaan, (te paard) stijgen;	b a n é (po-j o), (een schip, een paard) bestijgen.
p a r i (pa), afweren;	b a r i (po-j o), behoeden.
f è n o (pa), afsluiten;	b è n o (po-j o) afgesloten (in een boom door een huisje) jagen op.
p u w o (po), baren (intr.)	b u w o (po-j o), baren (tr.).
t a m a h a (po), wachten (intr.)	d a m a h a (p o - j o), wachten, (iemand, iets).
t a m i (po), zetten;	d a m i (po-j o), bezetten.
t a m o (po), loeren, gluren;	d a m o (po-j o), beloeren.
t a u (pa), strak trekken;	d a u (po-j o), bespannen, overspannen.
t u p u (po), schieten (intr.);	d u p u (po-j o), schieten (tr.).
d o l u (*i*), overstroomen;	n o l u (j o), bevloeien.
i s è (po), hooren;	g i ï s è (po-j o), vernemen.
i h u (pa), verbergen;	g i ï h u (po-j o), verbergen in.
ō a (*i*), muizen (jacht maken op),	g ō a (j o), muizen (vangen).
u s è pa), schenken, overschenken;	g u s è (po-j o), inschenken.
o h o (*i*), het leeft, het komt op;	g ò h o (j o), het leeft er op; het begroeit het.
w ò s a (po), binnengaan;	n g ò s a (po-j o), invaren, ergens binnengaan, ergens intrekken.

Beide soorten van werkwoorden — zoowel die met het prefix d a (dĕ-d i-d o-d u), als die door verandering van het begin van andere grondwoorden gevormd worden, — nemen, wanneer personen het voorwerp in den zin zijn de gewone objects-exponenten voor de personen bij zich en als ò n a voorwerp is natuurlijk niet j o, maar j a.

---

bl. 44. Aan het eind van § 80, is deze opmerking niet overbodig:

Van het préfix s i d a (s i dĕ, s i d i, s i d o, s i d u), versterkt: s i t o d a (enz.), wordt alleen d a (of de varianten), respectiev.

toda (of de varianten), een innig bestanddeel van het grondwoord, waarbij het gevoegd wordt; terwijl si, evenals bij de gewone causatieve en instrumentale werkww., meer als een losstaande partikel te beschouwen is, daar zij niet deelt in de reduplicatie. Zoowel het préfix da (en de varianten) als toda (en d°) kan gereduplicceerd voorkomen; bv.: po si dodatago en po si dodotàgi; po si totodilia en po si totodohòlu.

Wat de persoons-exponenten en objects-exponenten betreft, verhouden zich deze werkww. geheel als de gewone causatieve.

---

bl. 45 bij § 82. Prof. Kern doet zeer juist opmerken, dat de werkwoorden, vergezeld van de achterzetsels: jé, ka, ko, ku, no en sa, moeten worden beschouwd als „samengestelde werkwoorden"; evenals de in het Hollandsch van een voorzetsel voorafgegane werkwoorden: ingaan, inhalen, voordoen, omhangen, uitvoeren, enz. In de Woordenlijst worden deze samengestelde werkww. slechts hier en daar bij hun grondwoord vermeld. De achterzetsels zijn afzonderlijk verklaard en — in gevallen dus, waar deze saamgestelde werkwoorden niet in de Woordenlijst voorkomen — kan men aldaar de beteekenis vinden.

---

bl. 45, r. 14 v. b., o bòso-ku po ùdo, lees: po si òdo.

---

bl. 51. Prof. Kern heeft een weinig meer licht doen opgaan over de prefixen, in het Gal. in gebruik, bij de reciproque werkwoorden.

Vooreerst heeft Z.Hooggel. er op gewezen, dat maka (resp. makë-maki-mako-maku) en mari, niet beschouwd moeten worden als saamgestelde préfixen, maar dat ka (kë-ki-ko-ku) en ri, hier de eigenlijke prefixen zijn, waarmede, van primaire —, secundaire grondwoorden worden gevormd, om ter versterking van het v.n.w. ma in die woorden zelf een reciproque beteekenis te leggen.

Dit is ook duidelijk te bespeuren daaruit, dat ma ka, en ma ri in sommige vormen van elkander gescheiden worden; bv.:

po ma si bòso en po ma tèké si kobòso;
po ma si garo " po ma tèké si kagaro;
po ma ngamo " po ma tèké ringamo,
po ma ritidé " po ma tèké ritidé.

Ook blijkt de waarheid van Z.Hooggel.'s aanwijzing nog uit het feit dat ka en ri eventueel gereduplicerd worden, maar nooit ma.

Voorts meent Z.Hooggel., dat ka (enz.) gelijk in waarde is aan ka, een voorvoegsel voorkomende in de Filippijnsche, Minahasische en Sangirsche dialekten, om eene gelijkheid uit te drukken, evenals ons ge, in: gezel, genoot en dergel.; zoodat kobòso eigenlijk beteekent of eenmaal beteekent heeft: gelijk van liefde; kangamo, met wien strijd is, tegenstander; katahu-moi, met wien men één huis deelt, huisgenoot; enz. — Dat kan wel zoo wezen; maar in zulk een zin komen de op deze wijze gevormde secundaire stammen niet meer voor. Wel komen er van de met ka (enz.) afgeleide secundaire stammen weder causatieve vormen voor; bv.: po tjoho, vasthouden: po ma kotjoho, elkander vasthouden: po ma si gotjoho, zich vasthouden aan; po pito, trappen: po ma kipito, elkander trappen: po ma si gipito, met de voeten drukken tegen of rusten op; po ija, trouwen: po ma kiïja, elkander trouwen: po si giïja, met elkaar doen trouwen; po tjàdé, stoeien, aanhalen: po ma katjadé, met elkaar stoeien, elkaar aanhalen: po si gétjàdé, gelegenheid geven dat men met elkander stoeit of het met elkaar aanlegt; — (welke causatieve vormen in de Bekn. Spr., op bl. 39 onderaan, verkeerdelijk werden genoemd: onregelmatig gevormd).

Dat ik vooeger meende, dat ma ka, ma kĕ, enz. saamgestelde préfixen waren, zal wel daar van daan komen, dat in het Mal. der Molukken een woordje màku — (op sommige plaatsen bàku) — wordt gebezigd om een reciproque beteekenis uit te drukken. Men zegt: màku-lihat, màku-dapat, màku-tanja, màku-pukul, enz.

Ten slotte vermeent Prof. Kern, dat ri beantwoord aan den wortel lih (Jav.) en dat het tevens de stam is van het verouderde Gal. diri = twee: over in kapĕdiri, eergisteren; en het Tern. di (nga modi), didi (romdidi) = twee. Dit vermoeden schijnt zeer juist te zijn, daar de reciproque werkww., met ma ri, immer een' handeling tusschen twee personen, over en weêr, of onderling, bedoelen. Voegt men tèké tussechen ma en ri, dan bedoelt men een handeling, die meer algemeen, onder velen, over en weêr, of onderling plaats vindt. Één éénig woordje vond ik maar, dat duidelijk de beteekenis van twee of beide in ri aangeeft en wel het woordje hari, alleen gebruikt met sonònga en wel in: hari-sonònga, aan beide zijden of

kanten, in tegenoverstelling met ma sonònga, aan één' zijde of kant, of: aan den anderen - den over-kant.

Wat tèké zuiver beduidt weet ik nog niet te zeggen. Behalve ter versterking van de reciprociteit, komt het nog voor in twee woorden: tèké-wèdo en tèké-nàko; pa wèdo, het volmaken; pa tèké-wèdo, het geheel volmaken, geheel vervullen, bijvullen — (dezelfde beteekenis heeft de vorm po-jo-dèké-wèdo; waarvan weder een zelfst. n. w. is afgeleid: ma dèké-wèdo, hetgeen er nog bij moet om het vol te maken: de aan- of bijvulling: het aanvullende); pa nàko, het (iets) kennen; pa tèké-nàko, 't kenmerken, van een teeken voorzien; ook eventjes insnijden of inhakken: een begin van een breuk of scheur maken; i tèké-nàko-ka, er is een begin van een breuk of scheur in (er is reeds een kenteeken waar het zal breken of doorscheuren); dèkénàko (ma), het kenmerk, het teeken; de scheur of breuk in beginsel.

De met ka en ri afgeleide — in reciproquen zin voorkomende — secundaire stammen, zijn niet in de Woordenlijst opgenomen, maar, zijn onder hun primaire grondwoorden gebracht en daar verklaard.

---

bl. 53, § 91, moet vervallen en aldus gelezen worden:

Van een' onbepaalde wijs, z. a. die in het Hollandsch voorkomt in verbindingen, als: hij kan, wil, mag doen, — is in het Gal. geen sprake. Het pers. v. n. w. dat in zulke verbindingen voor het eerste werkw. komt, wordt herhaald voor het tweede, b. v.: wa dèhé wa àku, hij kan, mag het halen; wo mau wa dèhè, hij wil het halen. (Zie ook hiervoren: aanvulling, bl. 36, § 72).

Spreken we dus van „onbepaalde wijs", in het Gal. dan bedoelen we daarmeê:

1°. het werkw. benoemd in zijn onveranderden toestand. Alsdan neemt het een exponent voor de onbep. wijs bij zich om het als werkw. te kenmerken; omdat er vele stammen voorkomen, die zoowel een zelfst. n. w. als een werkw. kunnen zijn (b. v. bij de denominatieven en de verb. substantieven). Voor de subjetieve wijze van spreken is dan de exponent: po en voor de objectieve: i na.

2°. eene onbepaalde, algemeene wijze van spreken, zonder uitgedrukt onderwerp, waarbij dan — subjectief sprekende — po de

exponent is voor het verzwegen onderwerp (beteekenende we, men of ook te); en objectief sprekende: i na (beteekenende men). Bij deze algemeene, onbepaalde wijze van spreken kan dan po weêr verbonden voorkomen met de objects-exponenten van zaken en personen, als: pa (samentrekking van po en ja); po (samentrekking van po en jo); po i, po ni, po wi, po mi, pi ni, en pa (samentr. v. po ja,..ònа).

---

bl. 56, § 96, moet vervallen en aldus gelezen worden:

De bewering, dat men van de aantoonendo wijs, door voorvoeging van tanu, de bijvoegende wijs zou kunnen vormen, is eene dwaling van mij geweest. Deze partikel legt een' wenschende of voorwaardelijke beteekenis in den zin en beteekent: och dat....; moge, mocht, mochten; zoude, zoudt, zouden; moest, moesten. Het vormt dus gedeeltelijk den imperatief, bv.:

po gogògé đa lòha; tanu upa po sòné, duma òdé po sòné, het is goed te verblijven (op aarde); och, dat men niet stierve (men moest niet sterven), maar ach men sterft; o tahu manèna đa lòha; tanu ngòné lo pa àka kòmagèna, dit huis is mooi; we zouden ze òòk zoo (moeten) — we moesten ze (eigenlijk) ook zoo — maken; — i sala ai dòpési i potòka i dòma-ka, tanu ta sòné-ka, de fout is dat mijn slaghoedje vooruit afging, ik zoude het (wild anders) gedood hebben; tanu to Muda, duma ai déru i hiwa, ik zoude naar Mamoeja gegaan zijn, maar ik had geen prauw; tanu i ni salāmàti, moge het u welgaan; ook: gij zoudt het ontkomen zijn; tanu i ni rahamàti, moge gij voorspoed hebben; mocht het u gezegend gaan; ook: ge zoudt zegen, voorspoed gehad hebben; tanu wa hino, och, dat hij kwame; mochte hij komen; ook: hij zoude gekomen zijn. Tanu komt ook achter den zin voor: no i hiké tanu, ge moest het me (maar) geven; to ni mòté tanu, ge moest (maar goedvinden) dat ik met u meêga, enz.

Nog een vorm, die tot den imperatief behoort, en wel de overredende, wordt gevormd door po te plaatsen vóór het werkw. ('t zij 't intransit., het causatief of 't wederkeerig ww.; vòòr de transitieven wordt po dan gewoonlijk verbonden of ook versmolten met een mannelijke, vrouwelijke dan wel onzijdige objects-exponent).

De beteekenis van po is in dit geval: zullen we, we zullen, laat ons, laten we. Ook stelt men deze overredende zinnen wel in vragend-ontkennenden vorm door behalve po vòòr nog wa achter het werkw. te voegen, 't geen dan zeggen wil; zullen we niet, willen we niet eens, laat ons.

---

bl. 56, § 97. De eerste 3 regels dezer alinea vervallen. Drie regels verder leze men hino! kom! komt! („laat ons" vervalt daar). — Op dezelfde bl. r. 13, v. o. moet „wenschend of" wegvallen en dus gelezen worden: „spreekt men verzoekend".

---

bl. 60, achter r. 12, v. b. voege men in:
(meermalen gebruikt men — ter versterking — in plaats van dezen vorm, de reduplicatie van het eerste lid des werkwoords).

---

bl. 71. dina en dai.
dina (diné), duidt ook aan: het topeinde van een liggenden boom, sliet, bamboe enz.; en den voorsteven van een vaartuig.
dai (dàdé) duidt ook aan: het worteleinde van een liggenden boom, sliet, bamboe enz.; en den achtersteven van een vaartuig.
sa, dat als achterzetsel dina vergezelt, bezigt men ook bij: ma idu en ma ruba, zich te slapen - en zich neder-leggen (en niet: ku, 't achterzetsel dat aanduidt: nederwaarts; men laat dus vooral uitkomen dat men zich stelt in gestrekte houding); no ma ruba-sa, ga liggen (eigenlijk: met de voeten landwaarts; maar het wordt gezegd van het gaan liggen in elke richting).

---

bl. 73. dàku en dàhu. Het is eigenaardig, dat hetgeen meer zuidelijk ligt, hier wordt aangeduid met dàku (boven, omhoog); en hetgeen meer noordelijk ligt met dàhu (beneden, omlaag); dus juist andersom als wij dat gewoon zijn, ons de kaart voorstellende [1].

---

[1] Oogenschijnlijk wordt dit tegengesproken door de Tern. benamingen voor de winden: koré-miè en koré-sara: noorden- en zuidenwind. Maar deze namen duiden aan de richting waarhéén de wind gaat, niet die van waar hij

Zoo komt nog ma tami (gaan zitten, zich zetten) altijd voor met het achterzetsel jé of ë, en niet met ku; dus: no ma tamijé, zet je op (en niet: zet je nêer). Deze eigenaardigheid laat zich verklaren uit de hooge banken of tafels, waarop men in de Alifoersche huizen gewoon is te zitten, waarop men zich niet kan zetten zonder zich een weinig op te geven. Voor op den grond of op de hurken gaan zitten, zegt men: po gògé-ku.

---

bl. 74. De verbinding van aanw. v.n.ww. van zaak en van plaats, in één woord, treft men niet alleen aan met diné, dàdé, dàhé, dàké en dóké, maar ook met nèna en gèna. De verbinding heeft plaats tusschen: manèna en kanèna; magèna en kagèna, kadiné, kadàdé, kadàhé, kadàké en kadòké, — tot: magĕnèna, deze of dit hier; magĕgèna, die of dat daar; magédiné, die of dat daar, landwaarts; magédàdé, die of dat daar, zeewaarts; magédàhé, die of dat daar, beneden;

---

komt: koré-miè, wind, die òp (dus nàar het zuiden) gaat; en koré-sara, wind, die àf (dus nàar het noorden) gaat. — Ook zou men meenen, dat men op Ternate, sprekende met ijè, van een gaan in de richting van 's Residents huis, naar 's Sultans paleis, daardoor aanduidde, dat ijè wil zeggen: naar het Noorden (hetgeen dan met het hierboven beweerde in strijd zou zijn). Maar dit tegensprakige laat zich verklaren — zoo werd 't mij ten minste door de Galèlareezen uitgelegd — door de hooge plaats, die de Sultan inneemt, in de schatting zijner onderdanen. Hij is verheven boven allen; of men van Noord of van Zuid komt, naar 's Sultans verblijf gaat men altijd òp; van àfgaan daarheen mag geen sprake zijn. Trouwens uit „de Geschiedenis van Ternate" door Naidah, blijkt, dat, voor het overige, waar sprake is van de onderlinge ligging van Ternate en de omringende eilanden, voor de richting hetzelfde spraakgebruik geldt als bij de Galèlareezen. Toch treft men in de bepaling der onderlinge ligging van Galèla en de buitenwereld eigenaardigheden aan. Spreekt men van eilanden of landen over zee, dan zegt men kadai: — kadai-Morotai, -Rau, -Salangade, -Tarinaté; — maar van de eilanden van af Todoré tot en met de Batjan-archipel, evenals voor de plaatsen gelegen op het zuidelijk schiereiland van Halmaheira zegt men kadàku. — Sula, Tobuku, Sulèbé, Àbong, Buru en al wat verder de wereld in ligt, heet weer kadai; alleen Papua maakt eene uitzondering met kadàku. Voor Mamuja (aan den overkant der baai) zegt men kadòka; evenzoo voor de plaatsen op de Westkust van het Noordelijk Schiereiland en voor die op de beide Oostelijke Schiereilanden: Maba en Bitjoli, gelegen. Van Popilo Zuidelijk tot Dodinga, zegt men kadàku; en van de plaatsen op de Oostkust, benoorden Galèla, kadàhu.

magédaké, die of dat daar, boven; magédòké, die of dat daar ginds (aan den achter-binnen-overkant).

Hetgeen dus op bl. 68, r. 4, v. b. vv. gezegd is van manêna en magêna, verlengd tot magenêna en magĕgêna, moet met de voorbeelden hierheen gebracht worden. Die voorbeelden worden dan vertaald: gij liever deze schotels hier, of liever dezen pul hier; dat daar (n.m.l. zijn ooren) maakt hij (tot) zijn vleugels; hè! dat daar (juist) is mijne stoel.

Deze samenstellingen worden meest afgekort tot: madàdé, madiné, madàhé, madàké, madòké, magêna, manêna; of tot: gédine, gédàdé, gédàhé, gédàké, gédòké, gĕgêna en genêna; (zie de voorbeelden aangehaald bl. 74, r. 2, v. o. vv. 't Is hier nu ook duidelijk, dat het bl. 71, r. 16 en 17 v. b. geschrevene vervalt); terwijl allen vóór zich kunnen nemen ngo, met weglating van ma, dus: ngogĕgêna, ngogĕnêna, ngogédiné, ngogédàdé, ngogédàhé, ngogédàké, ngogédòké; b.v. êna! to ngohi ai gia, ngogĕnêna, ei, zie! mijn hand (is) dit hier; o tòna ma duhutu! to ngini nia gimina ngogĕnêna, aardgeesten! uw lieder deel (is) dit hier; la ngogĕgêna-li: ai bàba déo ngoi awa i tupu lo to sòné-wa, en dat daar weer (dat wat je daar nu weer zegt — is ook mis —): mijn vader en mijne moeder hebben mij ook (willen) verbranden en ik ben niet gestorven; abĕ hika! ma dòto moi ngogédòké po gogitina, dat willen we zien! laat ons om het hardst loopen naar die gindsche kaap.

---

bl. 75, r. 3 v. o. wordt aldus: ook kunnen er verbindingen voorkomen van aanw. v.n. ww. van tijd en van plaats. Magêna, dan, toen, — wordt verbonden met kadòké, ginds; tot: magédòké en madòké; meest: gédòké en ngogédòké, dan ginds, toen ginds; en wel in: enz.

---

bl. 83, r. 6, v. b. vv. Wat hier gezegd is, geldt alleen van mensch en kind (enkelvoud); in het meervoud nemen deze woorden de exponent van den 3en pers. meerv. bij zich; subjectief: òna i (ja of jo); objectief: ja-òna.

---

bl. 85, § 112, 2°. Lees hier:
de subjectieve — (van eenvoudig-overgankel. ww, die tot voorwerp een zaak hebben en tot objectsexponent ja eischen).

---

bl. 86, § 112, 3°. Lees hier:
de subjectieve — (van eenvoudig-overgankel. ww., die tot voorwerp eene zaak hebben en tot objectsexponent jo eischen).

---

bl. 92. Tusschen §§ 115 en 116, behooren nog deze opmerkingen:
§ 115*a*. Spreekt men in 't Gal. in het algemeen, dan spreekt men in 't meervoud en niet — zooals in 't Holl. meestal — in 't enkelvoud; bv.: o ngòpĕdèka manga suba ma piga ja pada, dòné manga ròka i ma si kuūmuru-wa; nakò-so i sonè-wa dòné i ma kohòlu-so, vrouwen mogen de schotels van haren bruidschat niet aanraken, anders worden zij niet samen met hare echtgenooten oud; sterven zij (al) niet dan scheiden ze (toch) van elkander; nàko-so o njawa moi wo usu, la awi usu magèna o njawa wa si dòto, als iemand bezweert (een bezweerder is) en hij zijne bezweringsformule aan menschen leert....; nàko-so o tòko ma bĕdèka i sorè, bilàsu ja tòma; i tèmo ja si lahi so, als hennen kraaien moeten zij ze dooden; ze zeggen: ze verwenschen hen (de bezitters); nàko-so i sòné, la ja léo-ka, dé manga biju déo manga ròhé ka o gani ma rèhè-rèhè, i tèmo: o gani ma dòku-ka ja si kahika, so o gani ja dolòmu, als ze sterven en zij hebben hen op het praalbed gelegd, en hun gelaat en lichaam worden louter luis (komen vol luizen) — dan — zeggen ze: ze (de booze geesten) brengen ze heen naar de luizenstad, dus komen de luizen op hen te zamen (op hen af); nàko-so o sòne ja si ngangàsu, bilàsu o kuru èko o àké i ma si tiòdo, als ze dooden aanzeggen, moeten ze (zij wien men het aanzegt) zich reinigen met roet of water; o njawa ja ròta ja si gubali, (aan) menschen met de linkerhand de pruimingredienten aanbieden; o njawa ja si haga, (als) ze menschen begekken; ja tahé ja kitòka (als) ze menschen belasteren weêrwolven te zijn; o sàsi ja si udo,

(als) ze menschen het zweerwater doen drinken; o mođòka ja si dapano, (als) ze getrouwde vrouwen vermanen; o mođòka ja nano ja si goginihi, (als) ze getrouwde vrouwen langdurig nastaren; o mođoka ja si dumu, (als) ze naar getrouwde vrouwen wijzen; o njawa ja si bitjara dé i kalo, (als) ze van menschen spreken en de keel schrapen; i ma òsi ja si toda-dahè, (als) ze zich badenden (menschen die bezig zijn zich te baden) overloopen, enz.

§ 115*b*. ngohi en òna behoeven niet vermeld te worden in de gevallen in § 114 bedoeld, bv.: ai bàba déo ngoi awa i tutu lo to soné-wa, dé ngini àsa ni tutu la to sòné? mijn vader en mijne moeder stampten mij en ik stierf niet, zal ik dan sterven als gij mij stampt? sébàbu òna magèna i àso-wa; nàko-so i àso, tanu ngohi ka ta sōu, omdat ze mij niet roepen; als ze mij riepen zou ik ze kureeren; magèna, o dalu i udo đa bòlo, ja ròta-so, toen, gedaan hebbende met palm-wijndrinken, gaf zij (de landschildpad) hun (den apen) te pruimen; enz.

§ 115*c*. In den verhalenden of opgewekten stijl, neemt men soms de vrijheid onnoodige exponenten in den zin te voegen; zooals we dat bij ons uit den mond des volks ook wel hooren, bv.: daar had je me de poppen aan 't dansen enz. Hier gebruikt men de exponenten: mi, ni en jo, voor dit doel; soms ni of mi alleen; soms ni of mi met jo te zamen, b. v.:

o ngihia wo ni tjoho, wo ni gohòré, (daar) pakte hij je (toch) de slang beet, (daar) wurgde hij je haar;

to ni si haga o mia-ka, ik zal je (toch) dien aap een poets bakken; awi silo lo wo ni jo tupu-ka, ook zijn fakkel had hij je het aangestoken;

ook zegt men: wo mi jo òto-ka, hij hakte ons het kapot (in plaats ons het te geven, hakte hij het voor onze oogen stuk); mo ni jo tèpi-ka, zij brak je het stuk; mo mi jo umo-ka, zij wierp ons het weg; wo ni jo đèhè-ka, hij nam het je weg. Daarbij dient opgemerkt te worden, dat deze werkwoorden in den gewonen stijl niet: jo bij zich nemen.

---

bl. 93, § 117. Hier is een regel uitgevallen; het moet zijn: „Voor men of ze, het onbep. pers. v.n.w., gebruikt men hier

dikwijls het subject. pers. v.n.w. van den 3en persoon, meervoud: òna i (resp. òna ja en òna jo)."

---

bl. 96, boven aan, is een regel uitgevallen; men leze daar:
"mannelijke namen verliezen dan daarbij het lidwoord *o*, maar de vrouwlijke behouden het lidwoord ngo"
ook in de daar opgegeven voorbeelden, voor de eigennamen van vrouwen, is een schrijffout ingeslopen; na had daar vòòr, niet achter het lidwoord moeten geschreven worden; dus:
'na ngo Siònga-ka to isè-ka; en: 'na ngo Bòki i téwo.

Op bl. 99, § 126, voege men nog bij: Is er sprake van eene betrekking van een tot meerderen, dan gebruikt men de pers. bezittel. v.n.ww.; ami ria, hare oudere zusters; awi nongoru, zijn jongere broeders; ami hira, hare broeders; awi bira, zijne zusters. Zoo ook wanneer van den betrokken persoon met nadruk gesproken wordt: to una awi ngòpa, zijn kind; to muna ami ròka, hàar man.

Op bl. 100, § 127, moeten de 10 laatste regels vervallen en daarvoor gelezen worden:
ma vervangt ook het algemeen lidwoord *o* en dient dan om het onderwerp, waarvan sprake is, bizonder te bepalen. Zoo treft men het algemeen aan voor titels, indien van een bepaald drager van zulk een titel sprake is, b. v.: ma kolano, de koning; ma îmàmu, de priester; ma kimalaha, het dorpshoofd; ma tūwàni, mijnheer. — (in de vokativus valt het weg, evenals *o*) —; Maar men vindt ook ma gosòma, ma mia, enz., de kaaiman, de aap, enz., waarmeê dan wordt bedoeld de kaaiman, de aap, waarvan in het verhaal sprake is. In de laatste gevallen gebruikt men echter even dikwijls *o* als ma.

---

bl. 102, § 128 dient nog aangevuld te worden met de volgende opmerking:

Ook heeft men de gewoonte om in een soort uitroep, met ma vòòr een zefst. n.w., uit te drukken, dat, in een bizonder geval, de in dat naamwoord benoemde eigenschap of hoedanigheid zeer aanmerkelijk of in een' groote mate in zeker voorwerp aanwezig is. Het naamwoord krijgt daarbij een sterken klemtoon, b.v.:

o lamo, grootte, veelheid: i lamo, het is groot of veel: ma lāmo, zeer groot, zeer veel; o dala, veelheid: i dala, het is veel: ma dāla, zeer veel; o muti, zoetheid: đa muti, het is zoet: ma mūti, zoo zoet als suiker; o buturu, sterkte: đa puturu, het is sterk: ma butūru, ijzersterk; o dubuso, zwaarte: đa tubuso, het is zwaar: ma dubūso, zoo zwaar als lood; o guūï, lichtheid: đa guūï, het is licht: ma guūï, zoo licht als een veer: o gàku, verte: i kàku, het is ver: ma gàku, zeer ver; o gipiri, dikte: đa kipiri, het is dik: ma gipîri, zeer dik; o bàko, grofte: đa pàko, het is grof: ma bàko: zeer grof; o domolé, dapperheid: đa tomolé (van een hond bv.) hij is dapper: ma domōlé, hoe dapper!

Hetzelfde heeft men, in plaats van met ma voor zaken, met de persoonl. bezittel. v.n. ww. voor personen; bv.:

i wi lamo, hij is groot; awi lāmo! wat is hij groot! o njawa ja dala, veel menschen; o njawa manga dāla! buitengewoon veel menschen! i wi puturu, hij is sterk; awi butūru! sterk dat hij is! i mi tubuso, zij is zwaar; ami dubūso! wat is zij zwaar! ja guūï; zij zijn licht; manga guūi! zij zijn zoo licht als een veer! i wi kuru-jé, hij is groot (lang); awi gūru-jé! wat is hij lang! i ni tomolé, gijl. zijt dapper; nia domōlé! wat ben jelui dapper! i ni tjèké, je bent klein; ani djèké! uwe kleinheid: gij kleintje! wat ben je toch klein!

---

bl. 102, § 128*a*. In den verhalenden of opgewekten stijl, komt het bezittel. v.n.w. ani of de verkorting 'ni, dikwijls zonder reden voor en vervangt dan het lidwoord *o*. Het naamwoord waarvoor het geplaatst wordt, krijgt dan moi (telwoord: één) achter zich; bv.:

la ma goginita-no dé jato! i mi nano, gèna ani djodjaru moi i mi lòha i tjara-wa, en den volgenden morgen toen, zie! zij haar bekeken, was dat een uwer jonge dochters (eene jonge dochter, die) uitermate schoon was;

o ngoòsa i bawo, maro 'ni tatàpa moi ma lamo, de maan gaat (ging) op, hare grootheid (zoo groot) als een van je zeeften (als een zeeft).

Ook heb ik opgemerkt, dat een deel der bevolking, vooral aan de zuidzijde van het meer, naast mia en nia, gebruikt minga en ninga (onze en uwe: pers. bezittel. v.n.w., 1e en 2e pers. meerv.). Aan de noordzijde noemt men dat een spraak-eigenaardigheid van de anderen; maar mij dacht: zou minga en ninga (vergeleken met het bezittel. v.n.w. voor den 3en persoon meerv. mànga en het onbep. bezittel. v.n.w. nànga) ook het oorspronkelijke en mia en nia ook een verbastering zijn?

---

bl. 102. Hoofdstuk Bijwoorden.

Prof. Kern laakt zeer terecht de groote verwarring in dit hoofdstuk, die had vermeden kunnen worden, als ik mij eenvoudig had gehouden aan de gewone verdeeling, die men in den regel volgt bij de behandeling der bijwoorden, n.m.l. die in: bijwoorden van plaats, — van wijze, en — van tijd.

---

bl. 105, § 133. Prof. Kern heeft er mij op opmerkzaam gemaakt, dat ik de partikels jé, ko, ku, no, sa: richtingaanduiders, — en aldus voorkomende als voorzetsels bij voorn. woordel. stammen en als achterzetsels bij zelfst. n.ww. en werkww. —, had behooren op te geven onder de voorzetsels.

---

bl. 106, r. 12, v. b. vv. Lees in plaats van het daar staande: tanu, een partikel, die eene wenschende of voorwaardelijke beteekenis in den zin legt en beduidt: och dat....; moge, mocht, mochten; zoude, zoudt, zouden; moest, moesten. Soms drukt het allèèn een geheelen zin uit; bv. als uitroep ter bevestiging: zeker! wat zou je dan meenen! — of vragend (allèèn of gevolgd door dodoòha): nu, wat dan? wat — of hoe zou het dan moeten zijn? ik dacht zóó, maar is het niet zoo? Soms ook aan het eind van een zin in de beteekenis van: immers.

Een aantal kleine schrijf- en drukfouten zou nog in de Bekn. Spr. gecorrigeerd kunnen worden, maar ik doe dit liever niet; vooreerst: omdat deze „verbeteringen en aanvullingen" reeds een tamelijken omvang hebben verkregen; en ten tweede: omdat nu toch een geheel andere spelling gevolgd wordt en er zooveel mogelijk voor is gezorgd, dat de schrijfwijze in de Woordenlijst juist is.

OPMERKINGEN

TER

verklaring van de inrichting der Woordenlijst.

Prof. Kern zegt: „Het Galelareesch vormt met het Ternataansch, „Tidoreesch, Tobèlosch en de overige dialekten van Halmahera „een zeer eigenaardige groep, welke zich scherp onderscheidt van „alle andere Maleisch-Polynesische talen, met inbegrip van de „ons bekende Papoesche.„ enz.

Die eigenaardige onderscheidenheid van het Galèlareesch, moge rechtvaardigen de eenigzins eigenaardige inrichting der Woordenlijst. Ik bedoel de door mij gevolgde methode om achter al de woorden (voorn. ww., voegwoorden, voorzetsels, bijwoorden en tusschenwerpsels uitgezonderd), met een' partikel, tusschen haakjes, hunne soort aan te geven. Ik heb dat gedaan ten gemakke van den beoefenaar dezer taal en naar aanleiding van de verwarrende afwisseling in persoons- en objectsexponenten, bij de verschillende soorten van werkwoorden; waarvoor in de B. S. (en in de hiervoor staande „Aanteekeningen„) wel de regels worden aangegeven, maar waarop de uitzonderingen nog weder zoo vele zijn, dat, mij dacht, een' speciale aanwijzing bij elk artikel het eenige middel was om alle onzekerheid op te heffen.

Voorts heb ik zooveel mogelijk de woorden naar hun primaire grondwoorden in de lijst gerangschikt. Evenwel komen er tal van woorden met prefixen gevormd, zoowel sécundaire, als nog meer saâmgestelde stammen in de rij voor, omdat ik van die woorden geen eenvoudiger constructie kon vinden. Enkele — waarvan ook het primaire grondwoord in gebruik is — heb ik onder dit laatste verklaard, maar toch ook zelfstandig in de lijst vermeld omdat ik inde B. S. niet de vaste beteekenis hunner prefixen kon opgeven. Die secundaire stammen, de beteekenis van welker prefixen in de B. S. is aangegeven, komen allèèn onder het primaire grondwoord voor; n.m.l.:

die, gevormd met het prefix da (dĕ-di-do-du);

dezelfde, maar voorafgegaan door het causatieve si, dus: si da (si dĕ, si di, si do, si du) en de versterking er van: si toda (si todĕ, si todi, si todo, si todu);

die, met het saâmgesteld prefix toba (tobĕ, tobi, tobo, tobu);

en die met de, een reciproque beteekenis aangevende, prefixen ka (kĕ-ki-ko-ku) en ri.

i, đa, ma en si zijn niet als prefixen door mij aangemerkt en wel: omdat zij de eigenschappen missen, die — volgens mijne meening — de prefixen in 't Gal. kenmerken; n.m.l.: zoo innig verbonden te zijn met het primaire grondwoord, dat zij: 1°. er zich door geen andere partikel of prefix van laten scheiden; en 2°. van het primaire grondwoord de reduplicatie van den eersten lettergreep overnemen. Geen dezer vier wordt ooit verdubbeld. i, đa en ma (het laatste èn als bezitt. v.n.w. voor het onzijdig — èn als v.nw. bij de terugwerkende en wederzijdsche werkww.), laten zich van de woorden waarbij ze voorkomen scheiden door het 't meervoud-aangevend bi; ma allèèn daarenboven nog door si (bv. po ma baro, po ma si baro); si wordt niet gescheiden van het woord waarbij het gevoegd wordt door bi, en het veroorzaakt soms verandering in den aanvangs-letter van het werkw. waaraan het voorafgaat (po wòsa — po si ngòsa); maar het kan door het prefix met reciproque beteekenis van het grondwoord gescheiden worden (po si ngòsa — po ma tèké si kongòsa; po si tabi — po si ritabi).

Afzonderlijk zijn aangegeven — en onder hun grondwoord verklaard — de woorden, die zijn afgeleid met verandering van een begin-medeklinker of met voorvoeging van een g of ng voor een klinker; zoowel als die welke die verandering ondergingen, omdat ma of si als prefix voorafging

Niet afzonderlijk zijn aangegeven de door reduplicatie van den eersten lettergreep van werkwoorden afgeleide zelfst. n.ww.; ook niet waar de klinker in den verdubbelden lettergreep verwisselt: — daar die verwisseling zich altijd slechts bepaalt tot een vervanging door *o* —. Wel zijn die zelfst. n.ww. afzonderlijk aangegeven, als zij gevormd werden met verandering van den begin-medeklinker of voorvoeging van een *g* of ng, maar zijn dan toch onder het grondwoord verklaard.

De gereduplicceerde vormen der werkwoorden — ('t zij die van

den eersten lettergreep; 't zij die van het geheele woord of beide laatste lettergrepen er van; 't zij die van het gehe woord, met nog weder gereduplicerden eersten lettergreep) — zijn niet afzonderlijk aangegeven en slechts hier en daar, voorbeelden, onder het grondwoord aangebracht en verklaard;

Ook de suffixen ë, jé, ka, ko, ku, no en sa; ka (perfectum en de aanhangsels kàsi, kawa, wa, waàsi, kali of li, si, so dé, zijn slechts in enkele gevallen bij woorden, waaraan zij kunnen voorkomen aangegeven: zij zijn elk op zich zelf in de woordenlijst verklaard.

Eenige afkortingen, als voorn.w.; zelfst. nw.; tr. en intr.; zakel.; Mal.; Tern.; Gal.; en dergel. zullen wel geen bizondere verklaring behoeven.

Wat Mal. aangaat. Ik heb slechts zoover mijne geringe kennis van het Mal. strekt —, en voor zoover de bedoelde woorden zeer duidelijk op Mal. d° geleken, — aangeduid, dat zij uit de Mal. taal zijn overgenomen. Vele andere — vooral zulke, die min of meer verbasterd zijn — zullen ook onder die kategorie te brengen zijn, maar dan wist ik dit doodeenvoudig niet. — Niet altijd is, bij die uit het Mal. overgenomen woorden, aangeduid, dat zij ook in het Mal. weder uit andere talen overgenomen zijn. — Van enkele woorden, die ik opgaf, uit het Jav. of andere talen overgenomen, deed ik die kennis toevallig op, bij het openslaan van een of ander boek. Men leide daaruit dus niet af dat ik van die talen eenige kennis zou hebben.

Wat Tern. betreft. Niet de woorden, die in het Tern. en Gal. overeenkomen, zijn met (Tern.) aangeteekend — (die zijn natuurlijk zeer velen door de groote verwantschap der beide talen, maar 't was mijn doel niet dat aan te wijzen) —; maar meer bijzonder die woorden waarvoor men in het Gal. een verschillend woord bezit; maar die naast het Gal. gebruikt worden, 't zij voor het saāli, 't zij omdat zij iets uitdrukken, dat niet geheel zoo juist door de daarvoor bestaande Gal. woorden wordt weêrgegeven.

A.

a (*o*), de letter a (de volkomen *a* klank).

à (*o*), de letter à (de onvolkomen *a* klank).

abě-hika! welaan! komaan! zie maar eens! dat wil ik eens zien!

abé-sòko! ook: bé sòko! of: sòko! zie dat nu eens! wel heb ik ooit! geef eens hier! laat mij het eens zien! sòko-sòko! geef eens gauw!

Àbong (*o*), Amboina; Ambonneesch.

ādàti (*o*) (Mal. âdat), gewoonte, gebruik; wellevendheid, fatsoen, beleefdheid; o ādàti pa nàko, z'n wereld kennen; beschaafd, fatsoenlijk zijn; weten hoe 't behoort; — — — — wa, lomp, onopgevoed zijn; niet weten hoe 't behoort; — — đa gàsi, ongemanierd, slecht van zeden zijn; — — — lòha, innemend, welgemanierd zijn; — — i lamo, ongenaakbaar zijn; zich groot aanstellen, een bullebak zijn; zich als een groot heer doen gelden.

adé-adé (*o*) (Mal. andei-andei), gelijkenis, vergelijking; adé en adé-adé (posi), tot voorbeeld nemen, door eene vergelijking of gelijkenis ophelderen; totoādé (*o*), vertelling, fabel, sprookje, sage.

adédé! oôo! zie eens! wel, wel!

adédòso! au! ach! wee!

adil (*o*), (Mal.), recht; rechtvaardigheid; onpartijdigheid; adil (po), rechtvaardig, eerlijk, zuiver, onpartijdig handelen.

adjú (po si), aanmaken, beslaan (een deeg).

ado en adoka (ja), het bereikt het, het reikt, komt, gaat tot aan; het is genoeg, toereikend, voldoende; ado (pa), bereiken; reiken, komen, gaan tot en tot aan; bezoeken; o Àbong lo wa ado, hij gaat, zelfs tot naar Amboina: o Tarinaté ta ado-waàsi, ik ben nog niet (nooit) op Ternate geweest; nànga ado, iemands voldoende (deel); iemands nooddruft: 't geen iemand noodig heeft; ado (i na), men komt tot je; m'n krijgt bezoek; het bereikt je; het is voldoende voor

je (iemand); ado en kaādo, kokaādo (po ma), tot elkander gaan, komen, genaderd zijn; samentreflen, samenstooten; gewoon zijn elkander te bezoeken; diado (i ma si), het breekt aan; het komt aan; het komt; diado (po masi), aankomen, arriveeren.

aga (*i*), broos, grofkorrelig zijn (steen); zacht, vezelig, half vergaan zijn (hout); o sahè i aga, sullig, doezelig, dommelig, gewillig zijn; o pupuku — —, vallerig, zwak in de knieën zijn.

àgé (*o*), afgehouwen tronk, overgebleven stomp (van boomstammen, bamboe, riet enz.); stoppels van alang-alang (onkruid).

aha (*o*), sagobosch, sagoaanplant.

ahé (o titi ma) nest (wilde zwijnen).

ahé (po si) (een dier) streelen.

àhéli (*o*) (Mal. ahli), nageslacht, nakomeling; afstammeling, naneef.

ahérat (*o*) (Mal. achirat), de toekomende wereld, de eeuwigheid.

ahi (po si), vriendelijk toe- of aanspreken, fleemen; paaien (weenende kinderen); tot reden of bedaren brengen (toornige menschen).

ahir (*o*) (Mal. achir) — (tegenover: awàli het tegenwoordige) — van den lateren of laatsten tijd.

aho (po-ja), dragen, meêdragen, meênemen, meêbrengen; ahoaho (po-ja), steeds meê (met zich) dragen; aanhoudend brengen; aäho (po-ja), dragende, brengende zijnde; meêgedragen, gebracht zijnde; aho (po si) meêdragen-, meênemen-, meêbrengen in; gaho (po-jo) sturen (een prauw, met een pagaai, die men, plat tegen den achtersteven, rechtop in het water, vasthoudt en slechts een weinig binnen- of buitenwaarts behoeft te zwikken om den koers te veranderen); gaho (po ma en po na) (voor) zich en (voor) iemand meênemen, meêbrengen of aanbrengen; ai taïto no i gaho-no, breng mij mijn hakmes eens hier; gagaho (po ma), altijd bij zich dragen; gagaho (ma), de drager er van; o dahé ma gagaho, de wapendrager; ngaho (po na), iemand medenemen, meê doen gaan of met zich voeren; ngaho en ngangaho, kangaho en kokangaho, ringaho en roringaho (po ma), samengaan, gelijktijdig met elkander doen; en: voortdurend te samen gaan of doen; ngaho en kangaho (po ma) đa lòha of đa torōu, in eendracht met elkander leven; of: slecht met elkander over weg kunnen, oneensgezind, twistziek onder elkander zijn; ngaho (po si) = ngado (po si), aanstellen, benoemen; ringaho (i ma), te gelijkertijd, op 't zelfde oogenblik te samen; i potòka i ma ri-

ngaho, ze ontploften te gelijkertijd; ze (de geweren) gingen te gelijk af; ringaho (po si), te zelfder tijd, tegelijk, op eenmaal maken, vervaardigen, enz.; daāho en todaāho (po si), tevens, tegelijk nog daarbij meênemen, meêbrengen, meêslepen, medebewerken.

ai, (*o*), de tweeklank ai.

ai, verk. van to ngohi ai, zie **ngohi to.**

àka (po-ja), doen, maken, vervaardigen, verrichten, bereiden, bouwen, veroorzaken, verwekken, aanwenden als; ma gògo ja àka ma tabàko, de haren (van den aap) wendde zij (de landschilpad) aan als tabak; ma ngau ja àka ma gòlupupu, hun ooren wenden zij aan als vleugels (de heksen, vampyrs); o tahu i àka o gòta o mamàké ja-pàké-wa, die huizen-bouwen gebruiken (daarbij) geen mamaké-hout; o déru i àka, enz., die prauwen-maken, enz.; àka (po si), maken van, met, er van, er mede; samenstellen; o bàko i si àka, of: o gitiwi i si aka, of: o sabatòlo i si àka, dé o bubugo i hiwa; die wippen — of: voetangels — of: strikken uitzetten (samenstellen) zonder een merkteeken (daarbij aan te brengen); àka (po ma), zich veroorzaken, het zich zelf aandoen; àka (i ma), het gaat; het gelukt, het ontstaat, het geschiedt; àka-wa (i ma), het gaat niet, het mislukt, het slaagt niet; i ma àka maro..., het is, het wordt als...; het gelijkt...; het ziet, het zag er uit als....; gàka (po ma en po na) (voor) zich en (voor) iemand maken; gagàka (po-jo), er den spot meê steken, het belachelijk maken, er een carricatuur van maken.

àkàli (*o*) (Mal.), list, kunstgreep, overleg, kunst, kunde, verstand, vernuft; awi àkàli da lòha, zijn list, kunstgreep, overleg is goed; hij is slim, hij heeft het vernuftig bedacht, of: goed overlegd; mànga àkàli i lamo, hun vernuft is groot, ze zijn kundig, verstandig; àkàli (po si), list te baat nemen; met overleg handelen; o àkàli po si dàgi, z'n overleg laten gaan; op list zinnen, o àkàli po si sari, een list, een kunstje, een middeltje er op zoeken of bedenken.

àké (*o*), water; ook: een water (rivier: sĕléra; poel, meer — soms —: talaga). In de vlakte van Galèla treft men een aantal meertjes aan; vooreerst *het* meer ± ¾ uurs landwaarts in, ten westen van de kunst negorij, waar omheen het grootste deel der Galèlareesche bevolking woont; 't heet: o talaga, o Àké-lamo of o Àké i lalamo; meer westelijk in de vlakte vindt men nog: o Pi-

tònú ma àké, o Kapupu ma àké, o Àké-ngongihia, Kodjorati ma àké, en o Kèté ma àké, 't één meer 't ander minder groot. In de baai van Galèla, een weinig oostelijk, heeft men nog een ander meertje: o Àké-liku, dat echter met een uitmonding in verband met de zee staat en dus zout water bevat; o àké ma lòha, gewoon water, drinkwater ook: water uit een putje (niet uit het meer of een rivier); o àké ma ràhu, het even aan het vuur gezengde bijvoegsel (gemeenlijk visch) tot het water, dat de kraamvrouw, spoedig na hare bevalling, moet drinken om de zogafscheiding te bevorderen; àké (da), waterig, dun zijn (pappen, vloeistoffen); waterig, flauw zijn (vruchten), àké-àké (pa), waterig, dun maken.

Àké-dabo (*o*), een gehucht in het Mabasche.

àké-kâm (*o*) (Tern.), hand- en voetboeien (van bamboe, ééne geleding lang, waarin twee gaten, voor beide handen of voeten, die met een pen langs de polsen of enkels opgesloten worden); àké-kam (po-ja), boeien aanleggen, in boeien slaan.

Àké-lamo en **Àké-sahu** (*o*), twee gehuchten in de baai van Kau. (zie ook àké (*o*) hierboven).

àki (ma), pen (uitgebeitelde punt) aan een stijl; tand (aan een plank); àki (po si), met een pen maken (om in den balk in te laten); ploegen: planken met een groef en een tand op of tegen elkander maken.

àko (ma), (in sommige gevallen) spits, punt; o nguūsu ma àko, de opkomende, puntige spruit van alang-alang; o kolano — —, kwast (puntig uitloopende inplanting der takken) uit den gom-copal boom: geelachtig rood en verbazend hard; bewerkt en gewreven zeer glad (daar àko Tern. gelijk is aan hòso Gal., wordt het zelden gehoord).

àku (pa), kunnen, vermogen, mogen, in staat zijn, vermogend zijn; àku? kan dat? is dat mogelijk? àkuwa! onmogelijk! kan niet! mag niet! aàku (pa), vermogend, welgesteld zijnde; o njawa ja aàku, vermogende, welgestelde lieden; ngàku (po-jo), gelooven, voor waar houden; ka wo ngàku-wa, hij wil het niet gelooven; ngàku (po ma), voor zich in staat zijn, instaan voor, er goed voor zijn; belijden, bekennen; ngàku-wa (po ma), ontkennenden vorm van het vorige; ook, zonder meer: niet in staat te loopen, te werken of te gaan; ngàku (i na), mild, goedhartig zijn.

alam (*o*) (Mal.) het heelal; voor hetzelfde ook: ma bi alam

moi-moi; o alam i kikòli, overal, alom; alam (ma), het, de geheele; alles; o dūnia ma alam, de geheele aarde.

alé (po ja), oprollen, opschieten (touw, rotting); alé-alé (po ja), nauwkeurig, gelijkmatig of geheel en al opschieten; aālé (ja), de, het opgerolde; alé en alé-alé (i ma), zich oprollen, in ringen leggen (een slang); galé (po-jo), er een ring of band omheen leggen; galé (ma), een ring (van opgeschoten touw of rotting)); o iwi ma galé, een in ringvorm in elkaar gestoken rotting.

alé-alé (*o*), vingerring, ring; alé-alé (po ma), gewoon zijn een vingerring te dragen; alé-alé (po ma si), zich er een ring van maken, of: het tot ring gebruiken; o alé-alé ma làko, de steen (of een ander voorwerp — hier dikwijls een glazen knikker, een dubbeltje, een kwartje, enz. —) tot versiering boven op den ring aangebracht.

àliffrisi, (ma), (Mal. Port alférês), officier van justistie, hoofd der politie (één der leden van het Ternataansch gezantschap of Bestuur in het distrikt Galèla).

āliko! niet waar! niet waar! — 'k zeg 't er maar om! 't is maar gekheid!

ālipa (*o*) (Mal. alpa), onachtzaamheid, achteloosheid, onopzettelijkheid; ālipa (po), zonder opzet, onergdenkend, door onachtzaamheid doen.

alo (o), koude, vochtigheid, dauw; o alo da puturu, de koude is sterk; het is zeer koud; alo (da), kil, vochtig, klam, dof, beslagen zijn; aālo (da), de, het vochtige, kille, uitgeslagene, klamme; o alo ma gagi, het dauwvocht: de vochtigheid, het nat, dat van den dauw aan alles is blijven hangen; alo (*o*) of lohòko ma iho (*o*), een soort wit baardmos (aan boomen op plaatsen die veel aan damp en mist blootstaan).

alor (*o*), bloedzuiger (kleine soort).

alu (ma) borstbeen; ma alu ma ngunu, zwaardvormig uitsteeksel van het borstbeen; ook: de maagstreek, de hartkuil.

ālusu (*i*) (Mal. haloes), dun, fijn, tenger, kostbaar zijn; ālu-ālusu (*i*), zeer dun, fijn, enz. zijn; aālusu (*i*) — eigenlijk uitgesproken: jaālusu (*i*) —, de het dunne, fijne, tengere, kostbare; o kawa i jaālusu, dun koperdraad; o jaïiti — —, een fijne naald; o baro — — fijne stof, fijn goed; o guratji — —, fijn, kostbaar goud; ālusu en ālu-ālusu (pa) het dun, fijn, en: zeer dun, zeer fijn maken.

ama-hira (*o*), zie **awa** (ma).

āmbalo (po. ja) (Mal. ambaloe = gomlak), (een mes, enz.) in het heft vastzetten, in een mengsel van hars en veertjes.

Ambělau (*o*), het eiland Amblau, beoosten Boeroe.

ami, verk. van to muna ami, zie **muna mo.**

amo (*o*), de broodboom en -vrucht — (Artocarpus integrifolia L.).

amo (đa), vast, onwankelbaar (staan); vast, stevig, sterk zijn (bevestigd of vereenigd); amo (pa), vast, onwankelbaar (oprichten, planten); vast, stevig, sterk doen (bevestigd of vereenigd zijn); gamo (po. jo), vast toe- of aan-(binden); vast toe- of aan-(schroeven, draaien); ni jo gamo-no, (bindt) het vast dicht; (schroeft of draait) het vast aan; dagamo (po jo), er vast op (binden of gebonden zijn); er vast in (schroeven of geschroefd zitien); amo (po), ook figuurlijk: beet hebben aan hoek of speer (een visch of wild) en dus gebruikt voor: treffen, vangen, geluk hebben op jacht of bij de vischvangst; amo (po si), treffen met, vangen met (het gereedschap dat men gebruikt).

ané (*o*), bovengedeelte van het hoofd; o ané i pàla, een kaal hoofd hebben; — — ma papàla, de hoofdschedel; — — — niha, de hersenen (het merg van den schedel).

ānggoru (*o*) (Mal. anggor), wijn.

āngisa (*o*) (Mal. angsa, gangsa), gans.

ani, verk. van to ngòna ani, zie **ngòna no**; ook wel eens oneigenlijk gebruikt, wanneer iets de bewondering of verbazing tegenzin of wrevel opwekt; 't wordt dan ook verkort tot 'ni; ani djodjarú moi gèna ka mi lòha, dat meisje is bij uitstek schoon; ani ngòpa moi gèna đa tobagari, dat kind is een verbazende drein; ma lamo maro ani tònga moi, zoo groot als een mandje (zooals uit de voorbeelden blijkt wordt dan het naamwoord waar ani vóór komt steeds gevolgd door moi).

aniaja (*o*) (Mal), geweld, onrecht; aniaja (po-ja), geweld-onrecht plegen of aandoen, verdrukken.

anisi (*o*) (verb.) jenever, sterken drank.

antara (*o*) (Mal.), afstand, tusschenruimte; antara (pa), een afstand, tusschenruimte doen blijven.

antiàsa (*o*), aard, natuur, instinkt, gewoonte, eigenschap.

āntjàki (*o*) (Mal. antjak), horde van gespleten bamboe, om tabak op te drogen.

àpongu (*o*) (Mal. ampoen), uitstel, kwijtschelding, gunst, ver-

giffenis; àpongu (po si), uitstel geven, kwijtschelden, verschoonen, vergeven; gunst betoonen.

ara (*o*) (Mal.) vijgenboom.

arabàbu (*o*) (Mal. harbab, arbab), viool met één snaar; o arabàbu pa lūï, de viool strijken of bespelen.

arabàna (*o*) (Mal. rabâna), tamboerijn (een vel gespannen over een halve-bolvormige, dunne houten kast; is niet bij de Galêlareezen maar bij de Mohamedanen in de Molukken in gebruik); o arabàna pa tàko, de tamboerijn slaan.

Āràpu (*o*), Arabië; Āràpu-ka (*o*) in, naar Arabië, of: Arabier; o tòko o āràpú, zie tòko (*o*).

aràki (*o*) (verb.), arak, jenever, sterken drank.

arasīkisaha (*o*) (Mal. raqsjasa, raksasa), reus.

aré (i na), wit zijn, blank zijn (menschen, van huid); aré-aré (i na), zeer blank zijn; o njawa ja aāré, blanke menschen, blanken; aré (đa), wit zijn of worden (zaken); aré-ka (đa), wit geworden; are-aré (đa), zeer wit zijn of worden; aāré (đa), de, het, een witte; aré en aré-aré (pa), wit en zeer wit maken; gagaré (ma), het wit; o bòro-, o làko ma gagaré, het wit van ei, van het oog; o làko ma gagaré, het breken van het oog, het tijdstip als het oog breekt.

ārĕta (*o*) soms hàrĕta (Mal. harta, arta), goed, goederen; rijkdom, schat; vooral de familieschat, de familiegoederen: porseleinen vaatwerk, feestkleederen, geld, tuingrond en aanplantingen. Deze schat wordt bij versterf niet verdeeld, maar blijft algemeen familie eigendom, beheerd door den oudsten zoon, — of indien er geen zonen zijn, door het mannelijk hoofd der nevenlinie. Zijn er niet dan verre bloedverwanten, dan komt het beheer der àrĕta ook wel eens aan dochters. Soms zegt men voor de bruidschat àrĕta, doch gewoonlijk sùbà.

ari (po), weenen, huilen, krijten; gari (po-jo), beweenen; huilen om, huilend dreinen om; verlangen, hunkeren naar; o ngòpa i ari, ma awa i mi gari, het kind huilt, het wil naar de moeder toe; o nawo wo gari, hij dreint om visch; o sòné jo gari, zij beweenen den doode; rigari en rorigari (i ma), samen weenen (bij afscheid nemen, wêerzien, enz.); i ma rihamé dé i ma rorigari, zij kusten elkander en waren weenende aan elkaârs hals; tagari (đa), huilerig van aard zijn (een kind); een huilebalk zijn; tobagari (i na en đa), om alles willen huilen of dreinen; gari (*o*), het weenen, het beweenen,

het geween (wordt echter hoogst zelden gebruikt): o gari ma bèto, de woorden des geweens (de klaagzang); o gari ma ngihi, de plaats des geweens: — het praalbed, waar de doode op gelegd wordt en waar men (zoo lang het lijk boven aarde staat — 3 à 4 dagen — driemaal daags) neêrvalt of neêrhurkt om hem of haar te beweenen. Ook wanneer men eerst lang na den dood des overledenen het doodenfeest maakt, wordt er een gari ma ngihi in het huis opgeslagen en daarin, op de rustbank, in een schotel, gelegd een gari (*o*) „de te beweenen persoon?" Deze persoon wordt dan voorgesteld door een pop van droge pisangblâren — het hoofd een klapperdop. — De vervaardiging van dit praalbed en den pop noemt men: o gari pa àka. — De deskundige, die hiervoor geroepen is, brengt tevens de ziel van den overledene in den pop. Men verneemt aan een geritsel in de droge blaren, waaruit die bestaat, dat dat kunststuk volvoerd is. Is het feest afgeloopen, dan wordt ook de gari weder uit elkander genomen (o gari ja biāu). Een voornaam moment hierbij is het doen wederkeeren der ziel uit den pop in de salabé. Die plechtigheid geschiedt eenigen tijd nadat het duister gevallen is, en wel in het pikdonker — alle lichten worden uitgedoofd, het vuur ondergerekend — (de booze geesten moeten in den waan gebracht worden dat er niemand in huis is). Een geritsel in den pop geeft weêr te kennen, dat de ziel deze verhuizing bewerkstelligt Met groote vreeze wachten de aanwezigen dit oogenblik af, beducht dat de booze geesten, die de ziel op dezen tocht zoeken te bemachtigen, wel eens bij vergissing één hunner konden schaden. Is dit gewichtig oogenblik voorbij, dan begint men als razend op den trom te slaan, heft gezamenlijk een oorverdoovend gejuich aan en steekt de lichten weder op.

ari (po ja), insnijden, incisie maken.

aro-aro (*o*), armband om den bovenarm, gedragen door jongelingen: wordt gevlochten uit de haren van den bòlowo of séwèdi (palmboomen) en met kleine schelpjes beregen. De jonge dochters vervaardigen deze armbanden voor de jongelingen, in ruil voor de sonòto (zie aldaar), door de laatsten voor de dames uitgesneden.

Aru (*o*), gehucht aan de kust, benoorden Galèla.

aru (*o*), hol, spelonk, in de helling van een berg of rots; tiaru (o tòna i), uitgehold van den grond — aan de zijde van een'

berghelling, of kleine verhevenheid, 't zij door natuurlijke oorzaken, 't zij door uitgraven ontstaan —; diaru (o), uitholling, hol.

aru (po-ja), uithollen aan ééne zijde: inhakken, bij het vellen van boomen; in tegenoverstelling met palu (pa) en palàta (pa), beide beduidende een zoodanig, aan de eene zijde ingehakten boom, aan de tegenovergestelde zijde nog eenige hakken geven, zoodat hij doorbreekt en valt.

àsa, straks: zoowel beduidende iets dat aanstaande is: aanstonds, — en als zoodanig ook in de plaats komende van het hollandsch zullen — als iets dat onmiddelijk verleden is: juist, daar net, daar even, pas, mèt; in den laatsten zin gebruikt legt men er sterker nadruk op.

àsàli (o) (Mal. atsal), geslacht, oorsprong, familie; o àsàli ma dola eene betaling — verhooging van den bruidschat —, ingeval er bloedverwantschap bestaat tusschen hen, die in het huwelijk zullen treden, ten einde het verbod tegen het huwen met eene bloedverwante te kunnen overschrijden.

àsam-djawa (o), (Mal.), tamarinde.

àsitaga! of àsitaga-fîrüla! (Mal. astaga-perlah, istaghafar-allah), uitroep van schrik of verwondering.

àso (po-ja), roepen, aanroepen, samenroepen; ook: aanroepen: offeren aan de geesten of afgoden; àso-àso (po-ja) lang, aanhoudend roepen; aàso (po-ja), roepende, geroepen zijnde, àso (po si), roepen met, aanroepen met, offeren met; ten offer brengen; gàso (ma), het offer: de spijzen, die men den geesten voorzet en waarvan zij slechts den geest, den wasem, nuttigen; gàso (po ma si) (voor) zich er mede roepen, er mede offeren; er zich een offer van bereiden; gàso (pa), uitdagen, oproepen om te vechten; o nagi po gàso, om schuld manen, schuld innen; gàso (po si) roepen om, roepend vragen om, o àké mo si gàso, zij roept om water.

àso-àso (o) fijn vlechtwerk; fröbelwerk.

àsu (đa), geheel zijn, niet gebroken, in zijn geheel, onaangebroken, onaangesneden, aan één (gegroeid, gekleefd) zijn; đa àsu-ka het is weer heel; het is heel, geheel geworden; àsu-àsu (đa), volkomen, volkomen heel, geheel onaangebroken of onaangesneden; ook: dicht op elkaar, veel er van bij elkaar, zoodat het als één geheel vormt; aàsu (đa), de, het geheele, de een geheel vormende; o sòro đa aàsu-ka, daar waar het een geheel van sòro-boomen is: daar waar dat

bosch van louter sòro-boomen staat; àsu en ásu-àsu (pa) aan één stuk maken; aan één stuk-, geheel laten; daāsu (po si) aan één stuk doen zijn; uit één stuk maken.

atisi (*o*), boom (Anona squammosa).

atja (po-ja), geeselen, kastijden, ranselen; gagàtja (*o*), geesel.

àto (*o*), kleerluis.

àto, kaàto en riàto (po ma), elkander handslag geven, bij weddenschap.

àturu (*o*), (Mal. atoer, atoeran), orde, regel, regelmaat; àturu (po-ja), rangschikken, regelen, orde stellen op.

au (*o*), de tweeklank au.

āu (*o*), bloed; āu (đa), bebloed zijn, bloeden; (men zegt nooit van een persoon dat hij bloedt, maar noemt altijd het bloedend deel); āu-āu (đa), geheel bebloed zijn; aāu (đa), de, het bloedende; de, het bebloede; o biju ma āu, de gelaatskleur; ma āu ka i lèpa, er is (of was) een plas bloed uitgevloeid; het bloedt hevig.

aulòto (*o*), een soort bamboe, veel voor huizenbouw gebruikt (Bambusa longinodis).

au-udu (*o*), vogel, van de groote eener kraai, met een diergelijken snavel, maar blauw-grijs van kleur; stoot onder het vliegen een langgerekte schreeuw uit.

aw', verk. van awi, zie **una wo.**

awa! o, neem mij niet kwalijk! misschien vergis ik mij!? niet!? niet zoo!?

awa (ma), zijn, haar moeder (onderscheiden van mèmĕ (*o*) — zie aldaar); ook: de moederplant (bv. bij sago, banaan, bamboe, enz. die zich uit den wortel voortplanten, zegt men van de oorspronkelijke plant: ma awa); de oorsprong — waaruit het andere voorkomt —; o déru ma awa, een kano; maar tevens: de kiel — de grondslag — van een groot vaartuig; o gĕrèsi ma awa, de moederwond van de boba of bobento (huidziekte: aardbei - of Ambonsche pokken). In het Ternataansch is ma awa (oorsprong) = ma heira, en dus o Hàlumaheira = oorspronkelijk land, moederland, vastland, in betrekking tot de vele kleine eilanden, die het omringen; komt als zoodanig veelvuldig voor, als benaming voor een vastland of het hoofdeiland van een of andere groep; o gia ma awa, de duim; o dòhu — — de groote teen; awa-bira (*o*), amahira (*o*) en gia-nongoru (*o*), achterneef of achternicht (titels voor kleinkinderen van eigen zusters en broers of kinderen van

volle neven en nichten onderling; spreekt zulk een achterneef van zijn achternicht dan zegt hij: ai awa-bira; spreekt daarentegen een dito nicht van haar dito neef dan zegt zij: ai ama-hira; spreekt evenwel een dito nicht van een dito nicht of een dito neef van een dito neef, dan zegt zij of hij: ai gia -nongoru); awa, titel die men in het vertrouwelijk gesprek gebruikt tegen vrouwen, groote en kleine meisjes: moedertje; ma awa en ma awa ma dudu, zie musung (*o*).

awa-àso! 'wa àso! en àso! weet ik het! ik weet het niet! wie weet!!

awadé! ach! och! helaas! dat is wat moois! och, zeur niet! wat kan het mij schelen!

awa-kòdo! en kòdo ach! wel, wel! (uitroep van beklag).

awa-lèlé! verbazend! hè, wat mooi! o, da's goed!

āwàli (*o*) (Mal. awal), de vroegere tijd, de oude tijd, het lang verleden, ook: de vourouders; (soms versterkt met het Ternat. ma sosira = het vroegere, tot: o āwàli ma sosira).

awa-suha! liederlijke uitroep (zie suha), die men echter ieder oogenblik bij een geringen schrik of boosheid hoort.

awa-tébu! uitroep bij schrik.

awi, verk. van to una awi, zie **una wo.**

awo (o òti ma), zie **òti ma awo** (*o*).

B.

b (*o*), de letter b.

baāri (po ma), zie **paāri** (po-ja).

bàba (*o*), vader: tevens: de broêrs van vader — ooms —, die dan weder onderscheiden worden in: bàba-dòdo (*o*), oom, jongere broeder van vader, en: — ria (*o*), oom, oudere d° d°; bàba (ma), zijn, haar vader of oom; o bàba-bau, stiefvader; — — dòpo, pleegvader; bàba (po si), toezicht houden, besturen bij den arbeid.

bàbu (i-ja), liggen op, vallen op; bàbu (po-ja), liggen op; leggen op, bezwaren, belasten, vallen op; dabàbu (jo), (zakel.) neêrkomen, vallen op; dabàbu (po-jo), neêrsmakken, neerkomen op.

baďa (po-jo) en babaďa (po-jo, po na, poma tèké), babaďa-ku (po ma si), zie **paďa** (po-ja).

baďahè (*i*), glooiend — niet sterk hellend — zijn; baďahè (po-ja), glooiend maken (de sterke helling wegnemen); bobaďahè (*i*), de, het glooiende.

baďàko (*o*), roof, buit (van goederen); baďàko (po-ja), buit maken, plunderen.

Bàdang (*o*), Banda.

baďang (*o*), (Mal. badan), lichaam, lijf; (komt enkele malen voor in plaats van Gal. ròhé, b.v. in: o baďang ďa siri, het lichaaam doet zeer, van vermoeidheid of zwaren arbeid; door sommigen wordt deze uitdrukking gebezigd, in stede van: o raba ďa siri, en beteekent dan: inwendig zeer boos zijn).

badiku (*o*), saāli - woord voor gòta (*o*), hout, houten; boom.

badja (po-ja), vleien, fleemen; overreden, verzoeken; troggelen; badja (po si), overhalen tot, verzoeken tot; aftroggelen, aftroonen; babadja (*o*), overreding, verzoeking; Badja-bitō (*o*), overste der duivelen, Satan, de Verzoeker.

badju (*o*), baaitje, kabaja, hemd, borstrok, jasje, nachtjak, enz.; badju (po-ja), (iemand of iets) een baaitje, kabaja, enz. aantrekken; badju (po ma), een baaitje, kabaja, enz. gebruiken, gewoon zijn zich daarmêe te kleeden; ook: het aantrekken; o badju po ma tiba, of: - ngado, of: - si ngado; zich een baaitje, kabaja, enz. aantrekken; bàdju-bàdju-ka (po ma), gekleed zijn, met een baaitje, kabaja, enz.; bàdju (po ma si), het (iets) als baaitje, enz. gebruiken, of: er zich een baaitje, enz. van maken.

badjuli (po), (Mal. berdjoeli), dobbelen, kaartspelen; een hazard spel spelen; (is onder de Alfoeren geen' gewoonte, maar wel onder de in de strandnegorij wonende Mohammedaansche en Chineesche handelaren; ook opium is onder de Alfoeren niet bekend en sterken drank zou men onder hen ook nooit zien, als er beter de hand werd gehouden aan de handhaving van 's Sultans verbod, dat geen' invoer van spiritualiën toelaat).

baďu (*o*), aanklevende schuld of ban (speciaal in dezen zin, dat het door mannen vergoten bloed, een belemmering wordt bij het jagen of in den strijd, daar hun oogen daardoor gehouden worden dat zij niet of niet juist zien; — voor bloed versta men even goed dat van verslagen beesten als van d° menschen; elk schepsel: mensch, plant en dier stelt men zich voor met een persoonlijk leven (een duhutu); velt men een boom dan doet men dit niet zonder plichtpleging (zie nabî); doodt men een beest, dan laadt men

een zekere schuld op zich; niettemin is de jacht, zoowel als de krijg zeer in eere. Van de bađu ontdoet men zich op een of ander séri-feest; dan gaan de mannen, aangevoerd door een guru naar een waringin-boom, gewapend met stokken en kloppen uit alle macht op de wortelbladen van dien boom. De bađu is dan daar in overgegaan; de stokken zijn onrein en worden op den weg op bladen neêrgelegd; — tapađu (po-ja), iets bezwaren (b. v. een deksel). dapađu (po ma en po na), zich tegen iets of iemand aandringen; tegen iets of iemand dicht aan blijven; o N. N. awi sòso i ni dapađu, de schim van N. N. vergezelt u (zie sòso); dapađu (po si), drukken, aandrukken, aanduwen tegen; vlak tegen elkander aan leggen; ergens op leggen (om het steun te geven, ten einde het te kunnen doorhakken, kloppen, smeden, enz.); o taruta-ka wo i si dapađu, hij duwt mij tegen den stijl; o bi tarata no si dapađu, leg de stijlen vlak tegen elkander aan; to bađu-ka dòné ta đèhè, (uitdrukking) mijn woord er op, ik ga het halen of terughalen.

badu (po-ja), tegenhouden (dat het niet te snel dale of valle); voorloopig losjes op z'n plaats bevestigen of het op die plaats een oogenblik vast- of tegenhouden; tegenhouden, belemmeren (personen om vrij te gaan); terughouden; badu (po si), tegenhouden, op z'n plaats houten met....; babadu (ma) hetgeen dient of diende om iets tegen -, op z'n plaats te houden.

badua (po-jo), zie **dua** (po-jo).

baduda (po-ja), tot moes koken; dobaduda (po si), er tevens bij - te zamen tot moes koken; o gumi déo o bolé po si dobaduda, patatas en bananen te zamen tot moes - onder elkander koken (er een hutspot van maken).

bāé (*o*), zeer smakelijke, groote zeevisch.

baha (ma), de vlakke of breede kant van een voorwerp; baha (po), met den vlakken kant — het plat — (van een sabel of hakmes bv.) slaan of kloppen; paha of paha-ku (pa), plat neêrleggen — op de breede zijde —; o hàngi bilàsu na goōlé-ku, dé upa na paha-ku, den balk moet ge òp - (den smallen kant) zetten en niet plat leggen; o sari pa paha-ko, met het plat van den pagaai scheppen (tegen het water drukken).

bahaja (*o*), (Mal.) zie **bàsi** (*o*).

bahàsang (*o*), ook **bàsa** (*o*) (Mal. bahâsa), beleefdheid, welge-

manierdheid, eerbied; awi bahàsang — bàsa — i hiwa, hij heeft geen manieren; bahàsang! een stopwoord, door sommigen vaak gebruikt: ziet u! dat wil zeggen! te weten! zooveel als; bahàsang of bàsa (po), beleefd zijn; goede manieren toonen; eerbiedig zijn of handelen; bahàsang en bàsa (po si), beleefd zijn jegens; eerbied -, achting betoonen voor; djurubàsa (*o*), een leeraar of voorganger in welgemanierdheid; ook: tolk, woordvoeder, advokaat.

bàhitĕra (*o*) (Mal. bahtra, bahtar), galei, ark.

bàho (po-ja), op-, leêg-, uitdrinken; bàho-bàho (po-ja), schoontjes opdrinken.

bai, dan maar, dan slechts, dan toch; maar, toch maar; no lòda bai, loop dan toch weg; ga dan toch uit den weg; na àka bai, doe het maar.

bai! juist! net! jawel! wel, wel! magèna bai! daar heb je 't nu! (had ik geen gelijk? heb ik het niet gezegd?); baiwa!? niet waar!? ja net! wel zòò!

bai (po; po si), (Tern.) komt in het Gal. voor; als: po si bobai = po si mané; po ma si bobai = po ma si mané; o bobai = o mamané.

baikòlĕkè (*o*), vogel, een soort kwikstaart (zwart met witte borst); ook djini ma déru (*o*) genaamd; daar 't volksbijgeloof meent, dat deze vogel in den dienst der djini's staat; heet daarom ook onkwetsbaar.

bailòku (*o*), een in peperhuisvorm gevouwen of tot zakje gevormd blad; bailòku (po-ja), (een blad) tot zakje vouwen.

bainana (*i*), versch gerookt zijn (van visch); babainana (i-ja). de versch gerookte.

bajalé (*o*), slimheid om te bedriegen; overredingskracht tot het kwade; awi bajalé wo ï si dàgi-ka, so to wi mòté-ka, hij heeft zijn overredingskracht gebruikt, zoodat ik hem ben gevolgd; bajalé (po) verleiden, overhalen, overreden, misleiden.

bàka (*i*), rot zijn of worden; rotten, bederven, vergaan, verslijten; bàka-bàka (*i*), geheel rot zijn of worden; geheel bederven, vergaan; babàka (*i*) de, het rotte, verrotte, vergane, bedorvene, versletene, wegwerpelijke; bàka (po), rotten, verrotten (ook wel voor menschen); wéwé! no ma ràhu-wa la no bàka! och, jij! blijf jij maar boven je vuur zitten of je verrot! dabàka (jo), er in of er op verrot zijn of verrotten.

bàka (*i*), vergruizen, fijn gaan, tot poeder worden; de bolster er afgaan, (bij het stampen van rijst); bàka-bàka (*i*), geheel tot gruis worden; de bolster er schoon afgaan; baka (pa), fijn maken, vergruizen, ontbolsteren; bàka-bàka (pa), zeer fijn maken, totaal vergruizen, geheel schoon stampen; babàka (po-ja), fijn makende -, vergruizende -, ontbolsterende zijnde; fijn gemaakt -, vergruisd -, ontbolsterd zijnde.

bàka (po ma) en babàka (*o*), zie **pàka** (po-ja).

bakau (*o*), loon, bezoldiging, belooning; bakau (po-ja), loon geven, beloonen, bezoldigen; bakau (po si), beloonen met, loon geven in; tot loon of bezoldiging geven; bakau (po ma si), er mede loon geven voor zich (b.v. aan den dokter onder wiens behandeling men zich stelt; of aan den werkmeester, wien men een werk opdraagt).

bàké (*o*) (Mal. bangké), lijk.

bàké (po ma), zie **pàké** (po-ja).

bàkili (*o*), doodkist, van een uitgeholden boomstam of van planken vervaardigd (zie ook: lalòno).

bàko (*o*) (verb.) bank, houten bank.

bàko (*o*), wip, om herten of zwijnen te dooden. Een scherp gepunte bamboe — o bàko ma dòto —, wordt dwars op een lang, veerkrachtig, in horizontale richting krom gebogen hout — o bàko ma bau — gebonden, dat zóó met een touw — o bàko ma dodòmo — bevestigd wordt, dat het wild bij de minste aanraking van dat touw een werveltje — o sosĕwélanga — doet los gaan, aldus den krom gebogen spriet ontspant en door den scherp gepunten bamboe doorstoken wordt; o bàko po si àka, een wip zetten.

bàko (po ma), zie **pàko** (po-ja).

bàku (ma), zie **pàku** (đa).

bala (*o*), (Mal.), volk, onderdaan; de mindere man; ma kolano ma bala, des konings onderdanen; zij die direkt onder het gezag van den vorst staan.

baladjang (*o*), (Mal. bĕlandja), onkosten, huishoudgeld, klein geld; baladjang (po ma si), er mede voor zich de dagelijksche uitgaven bekostigen; er zich de dagelijksche benoodigdheden mede koopen; het als huishoudgeld, - voor kleine uitgaven - gebruiken.

balàka (*σ*,) zie **palàka** (po-ja).

bàlaki (*o*) (verb.) balk, zolderbalk.

balàko (*o*), zekere boom.

balam-masi (*o*), galon; o balam-masi đa kurati, goudgalon; — — — — aré, zilvergalon.

bālanga (đa) (Mal. belang), bont, gevlekt, gebloemd; babālanga (da), de, het bonte; gevlekte, gebloemde.

bālàsi (*o*) (Mal. bâlas), vergelding, belooning; bālasi (po-ja), vergelden, beloonen; bālàsi (po si), vergelden, beloonen met.

balàta (po-jo do-), zie **palàta** (po),.

balatja (*o*), (Mal. belatjan), gezouten — of gedroogde — gestampte garnalen, (Mal. trasi); wordt als toespijs bij de rijst gebruikt.

balatju (*o*) (Mal.) dun, ongebleekt katoen.

balé (*o*), rustbank van hout — niet de gewone slaapbank, maar meer een statiestuk, met van snijwerk voorziene rug- en zijleuningen, meestal in de slaaplaatsen van jongelui — (Mal. bali, bali-bali).

Balé (*o*), een dorpje aan het meer van Galèla.

balé-balé (pa nano po si), zie **palé** (*i*).

bali (po-ja), (Mal. baliq) aan de andere zijde hangen (n. m. l. het zeil bij verandering van wind of richting); brassen.

balibi (*o*) een boom, (Averrhōa carambola L); de vruchten eet men.

bāliki (po-ja), (Mal. baliq), doen veranderen, herscheppen in, metamorphoseeren; bāliki (po ma), zich metamorphoseeren, zich eene andere gedaante geven; babāliki (po-ja), goochelen, omtooveren, bij herhaling van gedaante doen veranderen of veranderd worden.

balisa (*o*), (Mal. balisah) droefheid; balisa (po), bedroefd zijn.

balitàko (*o*), zekere boom (Mal. bintàngor; Calophyllum Inophyllum L.) wiens vrucht, (o balitàko ma sòpo), rond, met harden bast en grooten kern. door de jeugd wordt uitgehold om er bromtolletjes van te maken. De kern bevat veel olie en wordt op sommige plaatsen, in tijd van nood, gestampt en om een stokje heen gekleefd ten einde te dienen als flambouw.

balitèta (po), glad zijn in 't spreken; wel bespraakt zijn; o uru i balitèta, een radde tong hebben.

balo (ma), (Mal. baloe), weduwe, weduwnaar; N. N. ma balo, N. N. zijne weduwe, of N. N. haar weduwnaar; palo (po), weduwe of weduwnaar zijn of worden: papalo (po), in weduwe- of weduwnaarstaat verkeeren.

balu (*o*) weêrwraak, vergelding; o balu pa đèhè of pa gèsè, z'n grant halen, 't betaald zetten, wraak nemen.

balu (po na), zie **palu** (po).

baluari (*o*) (verb. Mal. bolwarti), bolwerk, kanteel; o kòta ma baluari, de bolwerken of kanteelen van een fort.

bané (ma), bané (po-jo), bobané (*o*) tano-bané (po-ja), zie: **pané** (*i*); bané (nanga gòko dé nanga), zie **òko** (*i*).

Bànggai (*o*), de Banggaai-archipel.

bàngi-bàngi (*o* en po), zie **fangi** (po-ja).

bàngu (po si) en bobàngu (*o*), zie **fangu** (po-ja).

bangsa (*o*) (Mal.), geslacht, familie; bangsaha (*o*), het geslachts- of familiehuis (van vierkant behakte balken en stijlen, dikwerf met planken beschot).

bangséli (*o*), (Mal. bangsi), fluit van bamboe. Het hier inheemsch fluitje is kort en geen dwarsfluit, maar eene met een mondstuk aan het uiteinde. Dat mondstuk verkrijgt men door den bovenkant. aan dat uiteinde, een weinig af te platten en aan weerszijden dezer afplatting den bast der bamboe een weinig op te splijten: in die spleetjes schuift men, dwars over het afgeplatte deel, een stukje sagoblad. De wind wordt nu tusschen dat stukje blad en de afplatting door geblazen en raakt de randen van het blaasgat, dat dicht hier vòòr is aangebracht. Verder op voor de tonen heeft men maar vier gaten. De muziek, die men er op maakt is eentoonig doedelend; o bangséli pa wuwu, de fluit blazen, op de fluit spelen; bangséli (po ma si), zich er een fluit van maken.

bàpa (*o*), hulptelwoord bij het aangeven van eene zekere hoeveelheid haarnetten van den arèn-palm; o gago o bàpa sinòto, twee netten arèn-palm-haren.

bara (*o*) (Mal.) gezwel, ontsteking; siri-bara (*o*), ontstekingsziekte.

bara (*i*), overhellen (een vaartuig); ook: o wàngé i bara (zie wàngé); bara (pa), doen overhellen; bara-bara (*i*), schommelen (een vaartuig); bara-bara (pa), doen schommelen; tulàki-bara (*o*), ballast; tulàki-bara (pa), beballasten.

bàradosa (po), (Mal. berdosa), er zonde aan doen; zonde hebben.

baraguna (ma), (Mal. bergoena), het nut-, het voordeel er van; bàraguna (*i*), het nut; bàraguna-wa (*i*), het nut niet; het is niet van aanbelang; bobàraguna-wa (*i*) de, het onnutte, ijdele.

bàrakati (*o*) (Mal. berkat), zegen; macht om te zegenen of zegen te geven; bàrakati (po), zegen hebben; macht hebben om te zegenen; wonder macht bezitten; bàrakati (po si) zegenen met; gezegend doen zijn; zegenen.

baràta (po ma en po ma tèké) = kiriwo (po ma) en badua (po ma), elkander helpen, samenwerken, samendoen.

bàratàda (po-ja), (Mal. bertanda) onderteekenen; afteekenen (bv. een pas); babàratàda (wo), de onderteekenaar, de ondergeteekende.

Baratàko (*o*), het Noordelijk gedeelte van de strandnegorij Galèla; ook een negorij op de N.-W. kust van dit eiland.

bārati pa àka (*o*), de verdenking van zich afkeeren; de verdenking op een ander doen vallen en zich onschuldig houden; ook: iets voor de leus doen.

baré (*o*), hongersnood, schaarste van levensmiddelen.

barèti (poma), (Mal. berhenti), uitrusten, rusthouden; eindigen-, uitscheiden met werken.

bari (po-ja, po-jo, po si en ma), zie **pari** (po-ja).

baro (*o*), lijnwaad, doek, stof, goed; sarong —: inlandsche rok, een onmisbaar kleedingstuk voor de vrouw; de Galèlareesche draagt dit gewaad op eigenaardige wijze: niet, zooals elders, omhult zij er zich mede, om het dan van voren over elkander te plooien, om te slaan en het met een wrong of met een gordel te bevestigen —, maar zij neemt den rok dicht, in de lengte overdwars en slaat hem zich zòò om de lendenen, de punt, die van rechts komt, op den linkerheup instekende. Hierdoor ontstaat een soort split langs of op het linkerbeen en is zij in het loopen veel vrijer dan men dit elders met dit kleedingstuk is. Zij draagt dus haar sarong, zooals zij vroeger haar schort droeg van geklopten boomschors — zie gadò —, dat òòk baro heette. Zich de sarong aldus omdoen heet: po ma baro; zegt men tegen een man: no ma baro, dan bedoelt men: je bent een laffe kerel, je moest je maar als een' vrouw kleeden; ook vruchtboomen doet men wel den rok aan: o gòta pa baro, en wel als ze geen vrucht dragen; men beweert dan dat het een mannetjes-boom is en denkt er door dit hulpmiddel een vrouwelijken boom van te kunnen maken, die dan voortaan vrucht zou dragen (!!). Ook de man draagt hier een sarong, doch om er zich in te hullen — po ma kajōa, po ma kolòro — tegen de koude; of er zich 's nachts in te wikkelen — po ma mòsa, po ma lòpu-lòpu — (tot welke doeleinden de vrouw een tweede sarong gebruikt), of wel om hem als bijvoegsel tot zijne kleeding te dienen, als wanneer hij die draagt: sjerps-gewijze over éénen schouder —

po ma sakola —; of wel opgegord tot een breeden band, over den broek heen, om de lendenen gebonden en van voren met een soort lus of strik afhangende — po si sàngi —; enz.; ook de vrouw gebruikt haast immer nog een' tweede sarong, om zich de borst te bedekken, 't zij dat zij die bijeengenomen om den hals hangt met de beide slippen van voren, 't zij dat zij die onder de oksels om gordt, of ook wel los afhangende onder de oksels vasthoudt; heeft zij een baaitje of kabaja aan dan draagt zij die tweede sarong gewoonlijk over den arm; o baro da aré, wit katoen (vroeger veel, nu nòg enkel, zoo-als bij den bruidschat, in geheele stukken, als betaalmiddel gebruikt; dit is een zeer dun, sterk gepapt soort); mo ma baro, zij kleedt zich met een sarong: is reeds tot den leeftijd gekomen, dat zij een' sarong gebruikt (4 à 5 jaar); baro (po ma si) het als sarong gebruiken; er zich een sarong van maken; baro-baro-ka (po ma), met een sarong gekleed zijn.

baru (*o*), zekere boom; (Hibiscus tileaceus); de bast wordt gebruikt om er draagbanden —, de vezels der bast om er naaigaren van te maken.

baru (*o*), zie **toga** (*o*).

baru-baru (*o*), gerechtsdienaar, politiedienaar, oppasser of dienaar van een hoofd.

baruti (*o*), malienkolder (geknoopt van touw, uit zekeren boombast — ruki — vervaardigd, zoodanig dat het geheel bestaat uit over elkander hangende lussen, eenige rijen dik).

basàgé (*o*), zie **pasàgé** (po-ja).

basané (*o*), schelpdier; o basané ma kahi, de schelp van dit dier, van hoornvormige gedaante (de Connus-schelp); basané (*o*), armband, vervaardigd uit het grondvlak van genoemde schelp (zeer in trek, door beide kunnen gedragen, aan den rechterpols, soms tot vier of vijf toe); basané (pa) iets of iemand zulk een armband aandoen; basané (po ma), zich zulk een armband aandoen; of: gewoon zijn die te dragen; basané (po ma si), zich er een armband van maken; bobasané-ka (po ma), met een armband of armbanden gekleed zijn.

bàsa (*o*), zie **bahàsang** (*o*).

bàsi (*o*), gevaar, doodsgevaar; o bàsi ma raba-ka po gògé, in doodsgevaar verkeeren; sommigen kennen ook het Maleische bahaja.

bàsi (*o*) (Mal.) dekschaaltje, groenteschaaltje.

bàsitàngi (*o*), manggis, mangistan (een vruchtboom waarvan maar een paar exemplaren hier aangeplant zijn).

bàsu (*o*), 1e bijl, aks; soorten zijn: o kipas — met breede snede — en: o léo — van langen smallen vorm —; 2e zeker schelpdier; bàsu (po-ja), met de bijl hakken; bàsu (po ma si), zich er eene bijl van maken; als bijl aanwenden.

bàta (i-ja), bijten, pikken (van kippen en vogels); bàta (i ma), elkander pikken; zich de vêeren pluizen.

bataru (po ma), (Mal. bĕtaroh), met elkander wedden, een weddenschap aangaan.

Batawi (*o*), Batavia.

bàti (ma), grens, grensteeken, afsluiting; bàti (*o*), afgeschoten hokje, kamertje; loket, afdeeling; ma bàti magèna, dat is de grens; ook: tot hiertoe, tot dusverre, nu is het genoeg; bàti (po-ja), grensteekens stellen; er kamers, hokjes, loketten in maken; bàti-bàti (po-ja), rondom van grensteekens voorzien; er een aantal kamers, hokjes, loketten in maken; bàti en kabàti (po ma), voor zich grensteekens zetten; elkander een deel afpalen; elkander een grens stellen (die niet overtreden mag worden); bàti (po si), tot grensteeken stellen; als grens aannemen; bàti (po ma si) zich er een grensteeken van maken; het elkander tot grens stellen; het over en weër als grens aannemen; bobàti (o tòka ma), grens, afsluiting — afweêrmiddel — voor booze machten (heksen, vampyrs, enz.) n.m.l. een amulet, tooverbandje en dergel.

bàtja (po-ja), (Mal.), lezen; ook: een bijeenkomst houden en daarbij voorgaan, of: een bijeenkomst bijwonen; batja (po si), lezen uit; ook: doen of laten lezen; batja (po ma si), als leesboek gebruiken.

bàtungu (*o*) (Mal. bantoe), hulpbende, hulpvloot: bondgenooten in den oorlog; bàtungu (po) hulp verleenen in den oorlog; hulpbenden leveren.

bàto (Tern. ongeveer Gal. bai en ka) gebruikt als stopwoord: hika bàto! vooruit maar! goed! ga je gang maar! no tàgi bàto, ga dan maar; no òdo bàto, eet nou maar; geneer je maar niet.

bau (pa en po ma), leenen, afleenen, te leen vragen (niet: te leen geven, daarvoor gebruikt men hiké = geven); no i bau, gij leent, gij leendet het van mij; to ni bau-wa, ik leende het niet van u; bau (pa), soms: tijdelijk vertoeven (er een

plaatsje leenen): o dunia ka pa bau; to ngòné ěna o sòroga, het verblijf op aarde is slechts tijdelijk; de andere wereld is iemands bestemming; to una awi dòku ma duhutu-wa: o dòku ka wa bau tjai-tjai, (het is) zijn eigen dorp (hier) niet; hij verblijft hier slechts tijdelijk (hij leent het dorp slechts haastig — voor een' korte poos —); bau (po si), te maken-, te vervaardigen-, te repareeren-, te herstellen-, in geneeskundige behandeling-, te cureeren geven; bau (po ma si), zich onder geneeskundige behandeling stellen; bau en ribau (po ma en po ma tèké), van elkander over en weêr leenen.

bau ma pau (*o*), banaansoort, zie **bolé** (*o*).

bau (o bàko en o sabatòlo ma), zie **bako** (*o*) en **sabatòlo** (*o*).

bawa (*o*), (Mal. bawan) ui, ajuin; o bawa ďa sosawala, ui, ajuin; — — — aré, knoflook.

bawo (po), bovenkomen (na gezonken te zijn); ook: op- te voorschijn komen (van huiduitslag); bawo (*i*), opkomen (zon en maan); bàwo-bawo (*i*), het zinkt 'heel niet; het is licht geladen; het drijft hoog op het water; babawo (*i*), de, het bovenkomende bovendrijvende; dabawo (jo en i na), er op- en op iemand te voorschijn komen (huiduitslag).

bawo (*o*), stroom, strooming (in zee); o bawo ma iho, stroomrafeling; — — pa tòmo, tegen stroom opwerken, — — — mòté, met stroom meêgaan (of: de stroom tegen en de stroom meê hebben).

bè? waar? waar is? (komt altijd achter den persoon of het voorwerp waarnaar men vraagt).

bébasi (*o*), (Mal. bébas), iemand die niet behoeft te werken, die er zijn gemak van -, die vrijaf neemt; bébàsi (po ma), vrijaf nemen; er zijn gemak van nemen; er lui bij zitten, als anderen werken.

bébé (*o*), (Mal. bébeq), tamme eend.

bébé (*i*), ontspannen zijn (een boog); niet gespannen-, slap-, ingevallen zijn, (een koord of een vel, dat gespannen kan worden of dat behoort te zijn); bébé (pa) ontspannen (een boog) een koord, een snaar, een vel); indrukken.

běbèlé (ma), zie **pèlé** (i ja).

běďěka (ma), zie **pěďěka** (ma).

bèděng (*o*) (verb.) zaaibed, zaaibedding; bèděng (po-ja), op een bed zaaien, om naderhand uit te planten (zie ook: wangé).

běhèra (*i*), wijd uitgestrekt (van de takken eens booms); o gòta

i bĕhèra, de boom heeft een goede kroon; bĕhèra (pa), wijd uit leiden (takken); bĕhèra (po ma), lang uit liggen, met de beenen en armen wijd uitgestrekt; in liggende, zittende of staande houding, de beenen wijd van elkander doen.

beida (po ma), niet meer met elkaâr zijn als gisteren en eergisteren; op minder goeden voet met elkander staan, (misschien het Mal. béda of beida, maar in den zin van: onderscheid, verschil — ter vergelijking — niet in gebruik).

bĕlasting (*o*) (verb.) belasting, hoofdgeld.

bèla-tjinga (*o*) (Tern.) gebrek, fout, misslag.

bĕlèka (*o*), 1e: schouder; o bĕlèka i pagoka, de schouder is afgeknapt (fig. uitdrukking voor het verloren hebben van man, vrouw of kind, door den dood); 2e: plaat of balk, die de stijlen van een huis van boven onderling verbindt.

bĕlêla (ani en po si), zie: **pĕlêla** (i na).

bĕlèlé (o hòpu o), groote, gevaarlijke wesp.

bĕlênga (po ma en po na), zie: **pĕlênga** (po-ja).

bĕlèso (*o*), zie: **pĕlèso** (po).

bèlo (*o*), sliet, staak (op het vaartuig meëgevoerd om het in zee te kunnen vastleggen); bèlo (pa) (het vaartuig) aan een staak bij de kust vastleggen; bèlo (po ma) (in 't vaartuig), aan een staak bij de kust gaan liggen; bèlo (*i*), recht op in den grond of in een voorwerp blijven staan (een geschoten pijl, een geworpen speer); bèlo (po si), (niet voor 't vaartuig) in den grond drijven (een staak: deze wordt daartoe aangepunt en met kracht in den grond gestooten, wêer losgewrikt en in het ontstane gat gesmakt, waarmee men voortgaat tot hij vast genoeg staat; bĕbèlo (po-si), in den grond drijvende zijnde; in den grond gedreven zijnde; bĕbèlo (*o*), staak, paal (in omtuiningen enz. op deze wijze in den grond gedreven).

bèlòk (po) (Mal. bejlok), bij de wind op varen; bij de wind houden.

bĕnari (*o*), (Mal. bĕnar), waarheid, recht, eerlijkheid; bĕnari (po), waar-, eerlijk zijn; rechtvaardig handelen.

bĕnêto (po si), zie **pĕnêto** (*i*).

bèno (po-jo), zie **fèno** (po-ja).

bèpa (po ma) en bĕbèpa (*o*), zie **pèpa** (po-ja).

bĕrani (po) (Mal. brani), durven, het hart hebben; bĕrani! heb het hart eens! durf het eens wagen! laat hij — laten zij het hart eens hebben!

bèré (*o*), zeer kleine zeevisch, die gedroogd gegeten wordt.

bĕrêki (*o*), zie **pĕrêki** (i na).

bèrèsi (po-jā) (Mal. bersih of bresih), besnijden (geen volksgewoonte; alleen die Mohamedaan zijn of worden ondergaan de besnijdenis).

bĕrèsu (po ma) en bobĕrèsu (*o*), zie: **pĕrèsu** (po-ja).

bèri-bèri (*o*), eene in Indië algemeene ziekte; komt te Galêla niet inheemsch voor; enkele malen doen lieden van hier haar elders op.

bêruang (*o*), (Mal.), beer.

bèsa (*o*), een kruipplant (Aristolochia indica, L.) de knollen of wortelstokken worden gegeten.

bĕsèso (*o*), opdracht, last, bevel, boodschap, bestelling; bĕsèso (po si), opdragen, lastgeven, bestellen, doen boodschappen, als boodschap achterlaten.

bèta (ma), de zich pas gezet hebbende vrucht (van boomen); bèta (*i*) de vrucht zet zich.

bĕtèko (*o*), ander woord voor gia: hand, arm.

bèteng (*o*), (Mal. benteng), schans, bolwerk, verschanste plaats.

bêto (ma), zie **pêto** (po-ja).

bi, partikel, die een meervoudigen of algemeenen zin geeft aan het woord waarvoor het gevoegd wordt. Staat het soms aan woorden vast geschreven, die men aldus hieronder niet vindt, dan zoeke men die als zonder bi geschreven op.

biànga (*o*), zie **musung** (*o*).

biara (po ma), zie **piara** (po-ja).

biàsa (*o*) (Mal.), gewoonte, gebruik, manier van doen; biàsa (po), gewennen, gewend zijn, gewoon zijn, zich aanwennen; ook: eigen zijn, en: brutaal of te vrij zijn; biàsa (*i*), mak, tam, gewend zijn (dieren); biàsa-ka (*i*), gewend -, tam - mak geworden; bobiàsa (*i*), de, het gewone, alledaagsche, gewende, makke, brutale.

biau (*i*), vervallen, uit elkaâr - uit zijn verband raken; biau (po-ja), breken, sloopen, verbreken, uit elkander nemen; fijn maken (klonten en vaste massa's); afhakken (een geslacht of geschoten beest in de vereischte deelen snijden); vernietigen (een vonnis); bobiau (po-ja), afbrekende -, verbrekende -, fijn makende -, afhakkende -, vernietigende zijnde; afgebroken -, verbroken -, fijn gemaakt -, afgehakt -, vernietigd zijnde; o pipi i bobiau, klein geld, pasmunt; biau (po ma) (voor) zich afbreken, enz. ook: uit elkaar gaan (menschen); biau (i ma si) zich verspreiden (menschen: over een geheele streek, een land, de aarde); biau (po si), ver-

spreiden, verstrooien; uit elkander werpen; hier en daar-, links en rechts neêrsmijten; biau (i na si), met je (er in) uit elkander slaan (een vaartuig); o kàpàli ja si biau, zij leden schipbreuk; dobiau (po-jo), ergens op verspreiden — of: verstrooid liggen of zijn op; ergens in fijn gaan, of: er op - er in fijn maken; dobiau (po si), er tevens bij - tegelijkertijd afbreken, enz.

biawa (*o*) plant met lange kruidachtige, harde stengels (Maranta dichotama Wall).

bîbĕli (*o*) (verb.) bijbel.

bîbiti (*o*), een zeevisch met dik rond lichaam en stekelige huid; naar men zegt vergiftig. Bij constipatie wil het bijgeloof soms, dat zoo'n visch in 's lijders buik gehuisvest is, waarop dan de bezweerder komt en zegt: sūmila, bîbiti! ani dòku no ma höi dé upa no liho-kali! hokus pokus, bîbiti! ga uit je woonplaats en kom er niet terug!

bidaā (*o*), de kunst of wetenschap der tooverformules, bezweringen en geneesmiddelen; o bidaā pa nàko, volleerd zijn in de tooverformules, bezweringen en geneesmiddelen.

bido (*o*) betel (wordt met areek, kalk en tabak gekauwd; men gebruikt hier de vruchten van Chavica siriboa en niet de bladen van Ch. Betle); bibido (*o*), zie **tingi** (*o*).

bîgisi (*o*), hoofddoek van een bizonder weefsel.

biju (ma), soort, uitzicht, aanzien; ma biju i ma dodoòha? hoe ziet het er uit? ka ma biju moi, het is hetzelfde soort; het ziet er eveneens uit; magéna ma biju mōi, dat is ééne soort; dat is wel van dat soort maar toch iets anders als waarnaar nu gevraagd - of over gesproken wordt; ma biju i dala, vele soorten; ma biju i rupa-rupa, velerhande soorten.

biju (ma), de korte zijden — de breedte fronten — van een langwerpig vierkant voorwerp; o dangi ma biju, de korte zijden — de breedte fronten — der slaapbank (en de stukken hout of bamboe, die die korte zijden vormen).

biju (*o*), aangezicht, gelaat; o biju đa kurati, bleek, flets van uitzicht zijn; — — — oga, zacht, vriendelijk van gelaat; — — — togoi, streng onvriendelijk van gelaat; — — i gugunu, er knorrig, boos uitzien; — — — kokiliho of i bobulutu, duizelig zijn, 't hebben of alles voor de oogen draait; suizebollen; — — — rasai, innemend gelaat; — — — sopòpo, een fijn gelaat; — — — tjahaja, een van schoonheid glanzend gelaat; — — — tilòsu, een afstootend, leelijk

gelaat; — — — timisi, een laag, ineengedrongen voorhoofd hebben; ook: beschroomd, beteuterd, verlegen zijn; — — — toré, een stroef gelaat; — — — uti-ka, er vermagerd, afgevallen uitzien: o biju ma lòha, het voorhoofd; — — — madé, de beschaamdheid des aangezichts (aldus wordt eene boete genaamd, waartoe de man, die overspel gepleegd heeft, wordt veroordeeld, indien het zijne wensch is, dat zijne vrouw — die onmiddelijk, nadat het schandaal ruchtbaar wordt, naar hare familie vlucht — weder bij hem terug zal komen; de boete bedraagt 15 realen of f 30.—) — — — — ma sakahi, het koken, naar aanleiding van genoemde boete (is de boete betaald en keert de vrouw terug, dan wordt er door hare familie aan des mans familie zulk een feestmaaltijd toegezonden, dat daarvoor dikwerf meer dan de betaalde boete moet worden uitgegeven); o biju ma popili, een versiersel: een zilveren band om het hoofd, waaraan rondom ter lengte van ongeveer 1 dM. zilveren lovertjes afhangen; wordt door de vrouwen gedragen, als zij op haar wijze op 't prachtigst gekleed zijn; 't flatteert echter niet; o biju-bèla, voorraad dien men voor zeker doel bijeenbrengt (bv. de jonge schoondochter om eerstdaags de verwachte feestmaaltijd aan hare schoonouders te kunnen toezenden); biju-moi en kibiju-moi (i ma), zij hebben eene sprekende gelijkenis met elkander, zij zijn als uit één gelaat gesneden.

bijusu (po-ja), twiststoken, oorblazen, opstoken, tot oproer aanzetten.

biki (po ma) en bibiki (*o*), zie **piki** (po-ja).

bilalu (ma), krop (der vogels).

bilalu (*o*), kinds-pek (eerste ontlasting van een zuigeling: zwarte, taaie stof).

bilàlu (po-ja), gladstrijken, glansen (van bewerkte boombast en matjes); bobilàlu (*o*), werktuig (schelp of bamboe) tot dit glansen gebruikt.

bilama (ʔ), glimmen, lichten (van phosphoriseerende insekten en de zee).

bilangu (*o*), zie **pilangu** (po).

bilaru (po na-po si), zie **pilaru** (po-ja).

bilàsu, tenzij, mits; 't moet, 't is noodzakelijk; bilàsu na hiké, 't moet gij geeft het: gij moet het geven; bilàsu una i wi hiwa, tenzij hij er niet is.

bilàta (*o*), wen op 't ooglid; bilàta (đa) met een wen zijn; bobilàta (đa), het met een wen zijnde (bewende).

bilàtu (o; po si) en bobilàtu (*o*), zie **pilàtu** (po-ja).
bilèti (*o*), zie **pilèti** (po-ja).
biliku (*o*) en bobiliku (*o*), zie **piliku** (po-ja).
bilisu (*o*) moot, schijfje, snede; ook wel gebruikt voor oud porceleinen borden in onderscheiding van piga.
Bilo-bilo (*o*) Galèlareesche kustnegory, benoorden Galèla.
binàsa (*i*) (Mal)., vernield worden, vernield zijn, verdorven worden; onbruikbaar worden; binàsa-ka (*i*) vernield, verdorven, onbruikbaar geworden zijn; binàsa (po-ja), vernielen, verderven, onbruikbaar maken.
bingun (po) (Mal. bingung), in de war-, verlegen-, buiten zich zelf zijn; z'n gedachte niet bij elkâar hebben; bingun (po si), verbijsteren, verwarren, van de wijs maken.
bio (*o*), een papje of pleister uit gebrande beesten, bladeren of basten bereid; bio (po-ja), een wond, gezwel of dergel. met zulk een pleister bedekken; bio (po si), bepleisteren met-; kureeren met een pleister van —.
bira (ma), zuster (van den broeder; zuster van de zuster, wordt uitgedrukt door het woord: oudere of jongere), voorts: nicht (van neef: — niet van oom of tante; die zeggen: kind; ook niet van nicht; die zegt: oudere of jongere, al naar mate haar vader de oudere of jongere broer van nicht haar vader — of hare moeder, de oudere of jongere zuster van nicht haar moeder is); soms zegt men pira in plaats van bira; bira (po), zuster zeggen of nicht; gia hira dé gia bira, broeders en zusters, neven en nichten; ngoi pira, mijne zuster of nicht.
biri (po-ja), wegjagen, afweren (vliegen).
biri (po na), zic **piri** (po-ja).
biringa (po na), zie **piringa** (*i*).
biripé (po ma en po si), zie **piripé** (*i*).
bisa (*o*) (Mal.), venijn, gif; (bisa) (*i*), venijnig-, vergiftig zijn (beten van dieren, steken van dorens, aanraking met sterke jeuk verwekkende bladeren).
bisa (po), brutaal, onopgevoed zijn
bisi (*o*), indigo (plant); blauw; o dipa ma bisi, het blauw des hemels; bisi (i na), blauw zijn of worden; bisi (da), hetzelfde voor zaken; bisi (pa), blauw maken.
bita (*o*), ander woord voor: **dòhu** = been, voet; o bita-kàku, langbeen (saäli - woord voor: hert en hertevleesch).

bitang (*o*), (Mal. bintang), ridderorde, medaille.

biti en kibiti (po ma) (Mal. bitis), elkander tegen de kuit schoppen (een spel: om de beurt zet men het been schrap en laat zich door z'n tegenpartij met den vlakken voet tegen de kuit schoppen; die het 't langst uithoudt, wint 't).

bitjara (*o*), (Mal.) het spreken, het gesprek, de bespreking: vooral die van een rechtszaak; (men is zeer verzot op 't bijwonen van rechtzaken: iedereen, die 't weet, mag het zeggen en men heeft er ook de parlementaire vrijheid van er elkander ongestraft woorden te mogen toevoegen, waarvoor men in het gewone dagelijksche leven zou gestraft worden; dàn nog deelt het publiek onder zich de helft van de boete waartoe de verliezende partij veroordeeld wordt, (de hoofden — rechters — deelen de andere helft), zoodat die verzotheid wel te verklaren is); o bitjara ma raba-ka dé o dangi-ku ja tidi ja áku-wa, onder de bespreking (in een rechtszaak) mag men niet (in het vuur der redeneering) met de vuist op de tafel slaan; bitjara (po), gerechtszaken behandelen, rechtszitting houden; praten, spreken, prediken; bitjara (po-ja), aanspreken, spreken tot; bitjara (po ma, po ma tèké), met elkander spreken; bobitjara (po ma), langdurig met elkander spreken; met elkander pratende zijnde; bitjara (po si), spreken over; het in 't spreken gebruiken (een woord); ka ni si bitjara? gebruikt gijl. dat (woord) ook in het spreken? bitjara (po ma si), met elkander spreken over; met elkander voor den rechter handelen over; het voor den rechter brengen; o bitjara ma dudu, een ruggespraak: n.m.l. iemand die in je plaats spreekt; po bitjara ma dudu, ruggespreker, advokaat zijn.

Bitjoli ma djiko (*o*), golf van Bitjoli, tusschen het N.O. en Z.O. schiereiland van Halmaheira; Bitjoli (*o*), Bitjoli, negorij in deze golf op het Z.O. schiereiland

bitogu (*o* en po-ja), en bobitogu (*o*), zie **ogu** (po-ja).

bitu (*i*), vastgedrukt zijn, vast in elkander gezonken zijn; fijn (op elkander gedrukt) van nerf zijn; eingeprägt, ingeprent; o gōta magèna ma làké i bitu, dat hout heeft eene fijne nerf (is vast, glad, hard bij 't bewerken); kangano i muūra duma o gaàpo i bitu-waàsi, straks regende het, maar het is nog stoffig (de stof is nog niet vastgedrukt); o sininga i bitu, z'n gedachten ten onder houden: stil toehooren naar 't geen gezegd wordt; o sininga i bitu-waāsi, nog niet tot besten-

digheid — jaren van onderscheid — gekomen zijn; de gedachten staan nog niet naar werken of leeren; o dodòto i bitu-waàsi, het geleerde is nog niet in (het geheugen) geprent: zit nog niet vast in het geheugen; bibitu (i), de, het dicht dooréén gegroeide (b.v. van een ondoordringbaar bosch van slingergewassen); o gumi i bibitu-ka i mangihu-ka, hij (de uil) verschool zich in een ondoordringbaar bosch van slingerplanten.

bitu (po-ja), drukken, aandrukken, persen, munten, stempelen; bitu (po si), drukken in, bedrukken met, uitdrukken in; manga riho i si bitu, zij volgden hun spoor (zij drukten in hunne voetstappen); o léfo-ka po si bitu, het in den brief of in het geschrift zetten (uitdrukken); dibitu (po-jo), indrukken, nêerdrukken (bv. den inhoud, in een kist of vat, om er nog wat bij te vullen); dibitu (po si), onderhouden (iemand, die op den grond ligt); er mede nêerdrukken, ergens onder gedrukt houden (bv. een muis of vogel, om ze te vatten); o kawàsa o sahè ja si dibitu, het volk verzet zich tegen de hoofden (houdt hun gezag ten onder); to si dibitu-ku, ka i dòké-ku, ik druk er zòò vast op, dat het er onder kraakt (een fig. uitdr. ter sterke betuiging, dat men iets niet wil doen); bitu (po ma si) met de ellebogen, armen of handen ergens op leunen; ook: met de ellebogen, armen of handen zich opzetten, opgeven, in de hoogte drukken of werken; bobitu (o dèmo ma), onderdrukker van woorden; bevrediging voor een gezegde; (eene zekere betaling: als iemand eens iets gezegd heeft, dat voor een ander beleedigend was en naderhand hij zelf, zijn zoon of een zijner familieleden een meisje wil huwen uit het huis of de familie van den beleedigde, dan kan dat niet plaats hebben, tenzij hij eerst, boven hetgeen gewoonlijk betaald moet worden, eene som offert — door de tegenpartij te bepalen — ter bevrediging van den beleedigde).

boôo! uitroep bij eene mislukking of een ongeval.

bōa (*o*), etter; bōa (đa), met etter zijn; zweren, etteren; bobōa (đa), de, het zwerende, etterende, het beëtterde.

bobai (ma), (Tern.), lief, vrijer, vrijster; zie ook **bai** (po).

bobàku (*o*), ziekte, algemeen heerschende ziekte.

bobàpo (*o*), vriend, vriendin; eigenlijk: goede kennis, iemand met wien men bevriend is (wordt niet gezegd van de inlanders onderling, zelfs niet van Halifoeren met Halifoeren van een anderen stam, maar van Halifoeren met Chineezen, Islammen, Hollanders,

en omgekeerd; ook in de fabelen noemen dieren van verschillende soort elkāar gewoonlijk bobàpo; onder elkander heet het: dodiawo); bobàpo (po ja), de vriend worden van, zich bevriend maken met, kennis aanknoopen met; bobàpo (po ma en po ma tèké) over en weer met elkander bevriend zijn, met elkander vriendschappelijken omgang hebben; elkaar over en weer met bobàpo aanspreken.

bobara (*o*), zeer smakelijke, groote zeevisch.

bobàto (*o*), hoofd, lid van den raad, hofbeambte.

bobàto (po-ja), versieren, groen maken (de woning); bobàto (po si), versieren met

bobèro (ma), zie **féro** (*i*).

bobêto (po, po si en po ma si), zie **pêto** (po-ja).

bobita (po si), verbieden, opleggen van een gebod of verbod.

bobo (*i*), niet recht zichtbaar zijn; o wangé i bobo, de zon is befloersd (door nevel of dikke lucht); o làko — —, oogen, die maar op een kiertje open staan; kippige oogen hebben.

bobo (*i*), schommelen, slingeren; o ngòpa pa bobo, een kind wiegen (of schommelen, daar de wieg aan touwen hangt); o ngòpa po si bobo, een kind op de armen in slaap sussen of wiegen.

boboga (*o*), een ziekte, zich openbarende door gewrichts- en beender zwelllingen, welke men toeschrijft aan kwaadsappigheid, ten gevolge van niet volledig uitgewoede gĕrèsi (zie aldaar); boboga (da) door zulk een zwelling aangedaan.

bobòko (*o*), zie **péda** (*o*).

bobòko (*o*), jong uitspruitend blad, zoolang het zich nog niet ontplooid heeft; bobòko (*i*), uitloopen, uitkomen, uitbotten van bladeren aan boomen en planten.

bobòku (o tahu ma), zie **pòku** (po-ja).

bobòlo (o ròhé ma), gewrichten des lichaams (vooral de groote gewrichten — b.v. aan elleboog en knie — daar de kleine meest dònga-dònga, genoemd worden).

boboòtja (*o*), huidwond met verspreide kleine openingen en een sterk uitzweeten van sérum in den omtrek; heeft de neiging om steeds voort te vreten en geneest lastig; men heeft verscheidene soorten dezer wonden; ook gewone wonden, die door een' of andere omstandigheid geprikkeld, in den omtrek beginnen te vloeien, zegt men door boboòtja aangetast te zijn; o boboòtja ma sahè of ma awa, wen, peesknoop, vleesch-, vet-, kropgezwel.

boboòtěnè (*o*), gierst. Die welke hier voorkomt is zeer fijn van korrel; meest wordt er meel van gestampt, om dat met rijstmeel tot sommige koeken te vermengen; men maakt er ook wel een brij van.

bōbòro (*o*) de nipa-palm; ook zonder meer: het blad van dien palm; waarvan bewandingen en grove matten (salipi) vervaardigd worden; van het jonge blad vlecht men matten (tòpi) en baaltjes (pòrètjo); het wordt evenwel niet, als elders, voor sigaretten aangewend, daarvoor noemt men hier het jonge blad van den arèn-palm.

bobòso (*o* en po ma si), zie **pòso** (po ja).

boburusa (*o*), zie **purusa** (po-ja).

bōdara (*o*), gelijkenis, aanzien, uiterlijk.

bodiga (*o*), pijnlijke zwelling of pijnlijk gezwel, dat men beweert door beheksing te zijn veroorzaakt: de heks heeft dan op die plaats een of ander vreemd voorwerp in het lichaam getooverd; bodiga (po-ja), zoo'n zwelling door beheksing doen ontstaan; o njawa ja bobodiga, menschen die zich op die slechte kunst verstaan; o bodiga pa höi, het aldus in het lichaam getooverde er door bezwering uithalen; o bodiga ja hohöi, zij, die deze bezwering kundig zijn.

bodito (*o*), ongeluk, ongeval, onheil; ook: val, mistap, ongelukje (op den weg der zedelijkheid); bodito (po), een ongeluk hebben (bv. iets breken); door een onheil getroffen worden; een misstap begaan, een val doen, een ongelukje hebben.

bodò (*o*) (Mal. bodoh), domheid; bodò (po), dom zijn; bobodò (*i*), de, het domme.

bohòngi en bobohòngi (đa), saäli-woord voor kurati en kokurati (đa); o bohòngi een soort kurkuma, zie **kurati.**

bòka (*o*), gat, holte (in een boom, ter plaatse waar vroeger een tak uitbrak).

bòké (ma), lidteeken.

bòki (*o*), kat, poes; o bòki ma nau en — — — bědèka, kater en kat; — — — ngòpa, jonge kat; — — đa rarau, cypersche kat; — — o lābara, wilde kat.

bòki (*o*), (Tern.), titel der prinsessen aan het Ternataansche hof.

bòki-kokito (*o*), zekere vogel.

bola (*o*) (Mal.) bal.

bòla (po), aangekomen-, teruggekomen-, gekomen van; wordt alleen gebruikt met achterzetsels-richtingaanduiders; bòla-ko

(po), aangekomen - teruggekomen van den landkant (zeewaarts gaande); bòla-ku (po), aangekomen - teruggekomen van boven (beneden- of ook: noordwaarts gaande); bòla-jé (po), aangekomen-, teruggekomen van beneden (opwaarts- of ook: zuidwaarts gaande); bòla-no (po), aangekomen-, teruggekomen van den overkant, den overwal, den anderen kant van den kaap; bòla-sa (po), aangekomen, teruggekomen van den zeekant (landwaarts gaande); (omdat er steeds van komen sprake is komt het woord niet voor met het achterzetsel ka). Bij de begroeting komen deze uitdrukkingen steeds voor. Staat een inlander bij zijn huis en komt een ander voorbij, dan wijkt deze zoover mogelijk aan den overkant uit en begint, zijn gang iets minderende: tilàku-no! ik kom tot je voorbijgaande! (antwoord): kahino! bòla-sa? Kom (maar vrij) hierheen! ben je teruggekomen van den zeekant? (antwoord): kahisa! ik ga landwaarts in! (antwoord): sadiné?.. mòku-wa? daar landwaarts heen? (zal je) niet (eens bij mij) pruimen? (antwoord): đa lòha! 't is goed! (voor hier zooveel als: dank je vriendelijk). Onder deze zeer teemend uitgesproken begroeting is de voorbijganger al een heel eind ver weg. Ontmoet men elkander onderweg dan heeft dezelfde begroeting plaats; alleen het: mòku-wa? en đa lòha! blijft achterwege. Maar niet alleen bij het groeten gebruikt men dit woord met z'n achterzetsels; ook immer wanneer men een terugkomen aangekondigd of daar naar geinformeerd wordt.

bòla (po-jo en po na), zie **pòla** (po-ja).

bolé (*o*), banaanboom en -vrucht; komt voor in verbazend veel varieteiten, waarvan de voornaamsten zijn: o bau ma pau, o buluï, o boràtja, o dādaka, o döi, o galipàpo, o gàpi, o gogusūmutu, o kakuba, o kasiala, o kusimalo, o koi-djawa, o koi-gòhu, o koi-manado, o koi taritibi, o kòsuta, o lĕlèko, o mora, o mòra-dādaka, ò namo ma uru, o ngala-moi, o ngongopa, o ngòko, o umé-loä, o patikala, o pinang-masi, o pòko-pòko, o raratu, o ruwòdo, o sangàté, o sarangu, o salawàti, o siwala, o tabaga, o tèto, o tifa ma suru; (soms plaatst men voor elk dezer soortnamen den algemeenen naam: o bolé, maar dikwerf ook niet); o bolé ma nau, mannelijke bananen (de grootere soorten); — — — bĕdĕka, vrouwelijke bananen (de kleinere soorten); — — o hutu moi, één banaanboom, of: één geheele tros banaanvruchten; — — — usa

moi, één kam banaanvruchten (de tros bestaat uit kammen, soms vele, soms enkele); — — — ngai moi, één banaanvrucht; — — — ma gĕlégiti, de onderste kam van den tros (waarvan de vruchten klein zijn); — — — sòka, benaanblad; — — — ròhé, bananstam; — — — raro, scheede van den banaanstam; of stuk eener scheede of vezels er uit (de banaan heeft een kruidachtigen stam, die uit vele om elkaar passende scheeden bestaat); — — — tingidu, het verdorde, droge banaanblad; — — — susu, banaanspruit (de bananen planten zich, uit de wortels, met spruiten voort); — — — kusi, de (hartvormige) banaanbloem; — — — sàkuru, de banaantros-stengel; — — iuti, de banaan draagt vrucht (eigenlijk: de vruchttros daalt neder, hetgeen hoe langer zoo meer het geval wordt naar mate de groote tros zwaar en rijp wordt). De banaan is het hoofdvoedsel voor den Galèlarees; gewoonlijk eet men ze nog een weinig onrijp, op het vuur geroosterd; kinderen van 8 dagen begint men reeds, geroosterde rijpe bananen te voeren.

bolé-bolé (*o*) orchidae (Ficus sariegata Bl.)

boléo (*o*), een zandig strand; soms ook: een zandige vlakte; (saäli-woord voor dowòngi = zand) o boléo ma rèhè-rèhè, louter zand; o tòna i boboléo, woestijn.

boléo (po ma en po si) en boléo (o kula ma), zie **poléo** (po-ja).

bòlo! 1e uitroep: klaar! gereed! laat maar! 't zij zoo! genoeg! dank je! raak! 2e voegwoord, aan het begin van een zin: nu; goed; nu goed; welaan; welnu; zòò gezegd zòò gedaan; 3e aan het eind van een zin, zooveel als: wel; immers; natuurlijk.

bòlo (đa), af zijn, klaar zijn, raak zijn; afgedaan, volbracht zijn; genoeg zijn; ook (onregelmatig) voor personen: đa bòlo ngohi, ik ben klaar; đa bòlo ngòna? zijt gij gereed? voorts als bijwoord: reeds; wo ma gèsè-ka đa bòlo, hij heeft het zich reeds gehaald; of ook in de beteekenis van: geen ander, niet anders (eigenlijk: 't is klaar, we hebben 't); ngòna đa bòlo! gij, geen ander (niemand anders dan gij); una wa tòsi-ka đa bòlo, hij en niemand anders heeft het gestolen; magèna đa bòlo, dat is het (kort en goed); zòòveel is het (geen cent meer of minder); kòmagèna đa bòlo, zòò is het (en niet anders); bòlo-bòlo (đa), het is geheel en al klaar, het is kant en klaar; bobòlo (đa), de, het gereede, gemaakte, afgewerkte, afgemaakte; bobòlo-bòlo (đa), de, het geheel kant en klare, volledig

afgedane; bòlo (pa), afmaken, raken, treffen; bòlo-bòlo (pa), geheel afmaken, geheel gereed maken; bòlo-kāli (po), er wêer komen, er wêer zijn; iets alwêer doen (het drukt zooveel uit als: alwêer raak zijn).

bolòko (*o*), oude, afgebroken, holle aren-palmstammen.

bolòlongo (*o*), een soort eetbare zeeslak, die zich diep in het slijk boort.

bolòpa (po si), zie **polòpa** (*i*).

bolòro (*o*), kleine houtduifsoort, met zeer schoon gevederte, in drie à vier varieteiten.

bolòté (*o*), zie **polòté** (*i*).

bòlotjai (*o*), zekere boom (Mal. djaraq = plant palma christi; niet de ware kastor- of wonderolie-boom). Omdat hij zoo snel wast, maakt men veel heggen van dezen boom. De pitten zijn vergiftig; verwekken hevige braking en stoelgang; zij bevatten een zeer vlambare olie. Uit de bladen en takken vangt men het sap op, om er verfstoffen mee aan te mengen; het schuimt tamelijk sterk: de kinderen blazen er bellen mede.

bolòtu (*o*), een soort vaartuig (zie **déru**).

bòlowaro (*o*), een boom, die uitstekend timmerhout levert, inzonderheid duurzaam voor vaartuigen (Echinus trisulcus Lour).

bòlowo (*o*) een palm-soort.

bòlowo (*i*), recht zijn of worden; bòlowo (po), recht zijn (van postuur); bòlowo (pa), recht maken; bòlowo (po si) recht maken met; bòlowo (po ma si), (voor) zich recht maken met; bòlowo (po ma), zich recht houden, recht op staan of gaan; ook: saäli - woord voor: po ma òko = opstaan, overeind gaan staan; bobòlowo (*i*), de, het rechte.

bòlowōrĕkè (*o*), liaan (Entada Pursaetha DC), met oranjekleurige bloemtrossen (in den vorm van kamperfoelie, maar zeer veel grooter); draagt groote peulvruchten, waarvan de platte pitten een schoone kastanje-bruine kleur hebben.

bòlu (*o*), zie pòlu (*i*),

bomōlongo (*o*), een' soort groote zeepaling.

bòngo (*o*), een soort hamer of klopper (van hard, zwaar hout, aan het boveneinde vierkant en op de vlakken gegroefd) om boombast, na dat die geweekt is, te kloppen, of liever te pletten, daar men er hem énorm veel breeder en langer door maakt; kipòngo (po-ja), kloppen, hameren (evenwel niet den boombast, dàt kloppen heet: tàko; maar kloppen en hameren

om houtwerken in elkaar te slaan, te beitelen, enz. zie ook: o dalu pa kipòngo op dalu); gogipòngo (*o*), klopper, hamer (dik, zwaar, rondhout, van onder dun toeloopend om het gemakkelijk in de hand te kunnen houden).

bongo (*i*), bot zijn of worden (van snede); bòngo (pa), bot maken.

bonjàfo (po-ja), ijveren voor 't uitsluitend genot der dorps-privilegiën; (in ouden tijd had ieder dorp zijn eigaardige rechten — o dòku ma ngalé, zie ook ngalé — b. v. de een mocht zich bij feestelijke gelegenheden met kippeveeren tooien; de ander met casuaris-veëren; 't ééne dorp mocht z'n vaten met waaierpalmbladeren dichtbinden; een ander mocht houten nokken op de woningen of steenen onder de huisposten of een zeil op 't meer gebruiken; zag men nu, dat iemand, uit een ander dorp, zich zoo'n recht aanmatigde, dan klaagde men hem aan; of als hij zich wederrechtelijk sierde met iets, dat hem niet geoorloofd was, dan rukte men hem dit van 't lijf, waaruit gewoonlijk vechtpartijen ontstonden, die alweër op boete-betalen uitliepen; dit ijveren voor z'n privilegiën noemde men bonjàfo; in den laatsten tijd heeft het Bestuur dit bònjàfo verboden, omdat er allerlei kleine onlusten uit voortkwamen en daarom wordt er nu ook niet zoo streng meer aan de dòku ma ngalé vastgehouden); bonjàfo (po ma en po ma tèké), over en weêr tegen elkander ijveren voor de dorpsprivilegiën.

boòko en **boboòko** (*i*), zie **òko** (*i*).

boòsa (ma), zie **pòosa** (đa).

boòsé (*o*), zekere groente.

boòso en **doboòso** (po si), zie **poòso** (po).

boòsu (*o*), zie **poòsu** (po-ja).

boòta (*o*), zeepolypus: Octopus, geslacht Hydra (bijgeloovig gevreesd: men zou haar van verre kunnen bemerken aan een phosphoriseerende plek in zee; zij zou zóó groote kracht bezitten, dat zij schepen omarmen en naar de diepte trekken kon, op zekere punten, waar de overlevering meldt, dat zulke monsters huizen, mag men 's avonds niet het geringste licht in het vaartuig maken, dāar de polyp daarop zou afkomen en het vaartuig ten prooi maken).

bòpo (*o*), fakkel van bamboe (een droog stuk bamboe, in z'n geheel gelaten, maar — vooral aan het boveneind — vol barsten of spleten gehakt; men gebruikt ze om in den aan te leggen tuin al gaande, hier en daar, den brand te steken in de verzamelde

hoopen droog afval en ook bij de vischvangst); o nawo pa bòpo, de visschen verschalken, met den bamboe fakkel (één staat op de voorplecht, met zoo'n brandenden fakkel in de hand; de visschen komen op het licht af en geven een tweeden persoon gelegenheid ze te harpoeneeren).

bòra (po-jo), zie **mai** (po).

boràka (*o*), gracht.

borèngo (*o*) fijn touw, gedraaid uit den vezel van den rukiboombast; borèngo (po-ja), zulk touw draaien.

bori (*o*) ook: rawé-rawé, slingerplant (Anamirta flavescens Miq.); van de vruchten maakt men een bedwelmend middel, met geraspte klappernoot of gestampte zeeslakken saamgesteld; welk middel men in zee of in een water werpt, om de visschen, die zich daaraan bedwelmen, te kunnen vangen; o nawo pa bori, met genoemd middel visch vangen.

bòro (*o*), ei; knop; kuit; o tòko ma bòro, kippenei; o léru — —, bloemknop; o nawo — —, vischkuit.

bòro (po-ja), verstellen (van netten), boeten.

boròka (*o*), rouwteeken. Daartoe behooren: 1e stukken van het lijkkleed, die de naastbestaanden, meestal tot bandjes gedraaid, om den hals, de polsen of de enkels binden; waren de stukken groot dan worden zij ook nog wel als kleedingstuk gedragen; 2e onthoudingen en verboden, door de familie van den doode, de een aan den ander, opgelegd, tot tijd en wijle het laatste feest voor den doode — het „boòsu ma òđo" — gevierd wordt. Bij dat feest worden de rouwteekenen opgeheven — „o boròka ja höi" —, waarbij de, op de opgelegde onthoudingen en verboden bepaalde vergoedingen en schadeloosstellingen, worden betaald. Tot zòò lang wordt een' weduwe beschouwd als de nog wettige echtgenoote van den overledene, zoodat zij zich tot zoolang moet onthouden van een huwelijk niet alleen, maar van elke vrijheid met een man, die anders nog als overspel gestraft wordt; boròka (po-ja), rouwteeken geven, opleggen; boròka (po si), als rouwteeken geven, opleggən.

bòroku (po-ja), (wellicht een verbastering van het volgende woord: bòrong, met het achterzetsel ku), tegelijk, allen te zamen getroffen worden (meestal gevolgd door: ma moi of ka ma moi); i mi siri i mi bòroku ma moi, wij allen (huisgenooten) werden op eenmaal tegelijk krank; wo mi sāla-ka wo mi bòroku

ka ma moi, hij heeft ons allen (zoovelen ergens aan schuldig waren) tegelijk dezelfde straf gegeven; dobōroku (po si), een groote hoevelheid (werk) in eens afmaken; eene groote hoeveelheid (voorraad van een of ander) op eens meênemen of verzamelen.

bòrong (po-ja), (Mal.), opkoopen (de geheele hoeveelheid); bij groote hoeveelheden koopen (om die weêr in 't klein te verkoopen); ook: aannemen (een werk); borong (po si) (?), aanbesteden (?)

boròngа (*o*), een begin van een barst, een oppervlakkige barst, een barst in het glazuur; boròngа (*i*), het is een weinig gebarsten, of oppervlakkig, in de oppervlakte gebarsten; boròngа (pa) zulk een oppervlakkigen barst veroorzaken of doen ontstaan.

boròto (*o*), zie **poròto** (po-ja).

boru (po-ja), (verb.) booren; boboru (*o*), boor; ook: een klein insekt, dat zich gaatjes ter grootte van een speldenknop door het hout boort.

borūa (*o*), kist, koffer; o djàdji ma borua, de arke des verbonds.

bòsa (ma), zie **pòsa** (*i*).

bosèng (po), lui zijn.

bòso (*o*), pot, pan (aarden).

bòso (po si en po ma si) en kobòso (po ma tèké si), zie **pòso** (po).

bosòké (po), arm, behoeftig zijn.

bosòsa (đa), beurs zijn of worden; gekneusd zijn of worden; bobosòso (đa), de, het beurze of gekeusde; bosòso (pa), beurs maken, kneuzen.

bòta (ma), omhulsel; o gia ma bòta, handschoen; o dòhu ma bòta, kous (zie ook: sòpa).

bòtji (*o*), (verb. boontje), aardboontje, aardnoot.

botòka (ma), zie **potòka** (*i*).

bōtòli (*o*), (verb.) flesch, bottel.

bōtolino (*o*), (Maba Ebenus Spreng), ebbenhout, is zwarter dan mòlogòtu.

bōu (ma), (Mal. bâoe), geur, lucht; ma bōu đa lòha, de geur is aangenaam, lekker, (niet: ma bōu đa mongi); o bōulamo, civetkat.

buàda (ma), het overrijpe deel (van een vrucht); het nog zachte (dojer in een gekookt ei); bobuàda (*i*), overrijp zijn; zacht zijn (van een eierdojer dat bijna hard gekookt is).

buàé (poma en po si), zie **puàé** (po-ja).

bubu (*o*), eene lange, welriekende grassoort; wordt gebruikt in sommige spijzen en in reukoliën (Andropogon Schoenantus L).

bubu (po-ja), (Mal. boeboet; toekang boeboet), draaien, kunst-draaien; (eigenlijk, voor hier, draaiwerk met de hand nabootsen, waarin sommigen zeer bedreven zijn); bubu-bubu (po-ja), iets geheel van gedraaid werk maken; bububu (po-ja), draaiende zijnde, draaiwerk nabootsende zijnde; draaiwerkmaker zijnde; gedraaid zijnde.

bubuka (o bolé o), zie **bolé** '*o*).

bubūkili (*o*) sprinkhaan.

bubu ma ngèko (*o*), een dunne liaan, door de jongens gebruikt als touw om den priktol.

budi (*o*), (Mal.), verstand, slimheid, listigheid; budi (po), met list te werk gaan; list gebruiken; wo mi budi, hij gebruikt list tegen ons, (hij wil er ons in laten loopen, of: zich met list van ons meester maken).

budo (po), (Tern.), albino zijn (in het Tern. gebruikt men het ook in andere gevallen, waar van wit, blank, sprake is, maar in het Gal. uitsluitend voor de variëteiten van het zwarte ras, die blank zijn: in de Molukken gewoonlijk „kakkerlakken" genoemd); bububo (po), albino zijnde.

budo-moi (*o*), de hoeveelheid van één hap; zòò groot dat het in één hap, kan binnen genomen worden; budo-moi (pa), in één hap opmaken; er één hap van maken; tjé, magéne lo ta budo-moi, hè! dat is niet meer dan één hap; dat stop ik in mijn holle kies.

bugo (po-ja), voorzien van een teeken tot herkenning, waarschuwing of afsluiting; (aan wegen, om die tijdelijk af te sluiten; in tuinen en aan boomen, ten tijde dat de wawo — zie aldaar — uitvloeit; aan huizen, om te doen weten, dat men er geweest is, tijdens de bewoners afwezig waren; bij wildwippen of voetangels om voor het gevaar dat men daar loopt te waarschuwen); bugo (po si), een teeken aanbrengen met; bugo (po ma si), zich er van bedienen, om een teeken aan te brengen; bubugo (*o*), het aangebrachte teeken (een blad, tak, plukje gras, enz.)

bujé-bujé (*o*) (Tern.; Mal. boeai), wieg.

buja (ma), de bladscheede (van den areek- of pinangpalm; van de meeste andere palmen heet de bladscheede paga).

buka (o dalu ma), prop voor den palmwijn-bamboe (van hout

gesneden en uitloopend in een fraai stuk snijwerk van grooten omvang; wordt alleen gebruikt op de kolossale, fraai beteekende en versierde, palmwijnkokers, die bij feestelijke gelegenheden door de schoonzoons naar hun aangetrouwde familie gebracht worden).

bukan? (Mal.) immers? is het niet?

buku (*i*), ombuigen (van rijst, die te velde staat); i buku dé upa i ruba i gila-gila, (opdat de rijst) ombuige en niet geheel plat ter aarde valle; buku (po), altijd met het achterzetsel ku, knielen, nederknielen; buku (pa), doen knielen.

buku (ma), een gedeelte, een niet volslagen volle; o gunàngi ma buku, een niet volslagen sagobroodje (waarvoor bij het bakken het meel niet meer toereikend was om den vorm vol te maken); o kula sinòto dé ma buku, twee en een halve — niet geheel volle — kopmaat; buku (*i*), gedeeltelijk leêg worden; buku-ka (*i*), het is niet vol meer (er is uit gestort, uit genomen, het is in elkaâr gezonken, verdampt); buku (pa), gedeeltelijk ledigen, gedeeltelijk leêgdrinken.

buku (po-ja), over het hoofd doen, het hoofd verbergen in; buku (po ma), zich het hoofd omhullen; kiekeboe spelen; buku-buku (po ma), zich het hoofd geheel omhullen; buku (po ma si), zich het hoofd omhullen met; buku! kiekeboe!

buku (*o*), soort nachtuil, grooter dan de gòroko, aldus genaamd naar zijn geroep: boe-koe!

buku (*o*), (verb.) boek; o lèfo ma buku, schrijfboek; o Gikimoi ma buku, het boek Gods, de Bijbel. De Galèlarees meent dat men alles in *het* boek kan zien en komt herhaaldelijk verzoeken om eens in het boek te zien, bv. of de regen of de droogte spoedig zullen ophouden; of het een goed rijstjaar zal zijn; wie het een of ander, dat ontvreemd is, zou gestolen hebben, enz.

buku (*o*) (Tern.), berg, heuvel (soms als saāli-woord voor tàla).

buku (o guluhi ma), zie **guluhi** (*o*).

buku-bàka (*o*), pop van zekere tor, die zich in boomen inboort en nestelt; ook: zekere slingerplant van aanmerkelijke dikte, die fijngeschraapt als houtzeep kan gebruikt worden.

bula (*o*) (Tern. = Gal. gimina), deel, taak, beurt; bula (po si), verdeelen; ook: den taak verdeelen; de beurten ordenen, (Gal. kotòku (po si)); bubula (po si), telkens weder verdeelen; verdeelende en verdeeld zijnde; bula (po ma si) en kubula

(po ma tèke si), onder elkander verdeelen (goederen of arbeid).

bulari (*o*), 'tgeen den doode behoorde en dat men vernietigt om 't hem — of haar — als mede te geven in de andere wereld; (zoo slaat men op 't graf porceleinen borden, schotels en pullen kapot, hakt vruchtboomen om, ja vernielt soms geheele rijsttuinen; bij den eenen doode vernielt men meer als bij den anderen, maar toch immer iets; gaat het iemand te veel aan 't hart, dat dit of dat mede zou vernield worden, dan mag hij dengeen, die daar mee bezig is, tegenhouden en hetgeen vernield zou worden in bescherming nemen; dan wordt het hem gegeven, maar de nabestaanden mogen er geen nut meer van hebben); bulari (po-ja), vernielen ter wijding aan den doode.

buli (*i*), hobbelachtig, ongelijk behakt, door inkervingen of hakken beschadigd, sterk belidteekend zijn; buli-buli (*i*), zeer hobbelachtig, verkorven, geheel met lidteekens bedekt zijn; bubuli (*i*), de, het hobbelige, door hakken ontsierde, belidteekende; buli (pa), ongelijk behakken, beschadigen door hakken of inkervingen; buli-buli (pa), hetzelve in groote mate doen.

bulia (ma) (Tern. = Gal. todola), tweeslachtig exemplaar, manwijf (van mensch en beest).

bulu (*o*), band, koord (om de lendenen, ter bevestiging van de sabéba en ook ter verkleining van het middel); o tjalana ma bulu, band, koord (door de schuif) van den broek (soms veelkleurig met fraaie kwasten).

bulūi (o bolé o), banaansoort, zie **bolé** (*o*).

buluku (*o*), een soort groote zeepaling.

bululawa (*o*), kruidnagel (boom en vrucht).

bululu (*o*), zie **pululu** (*i*).

bulutè (*o*), zie **pulutè** (*i*).

bulutu (po-ja), tollen, draaien, wentelen; omkeeren (de hand); omwentelen (een kist bv.); bulutu (po en po ma), druk bezig rijn; het volhandig hebben; bulutu (po ma), zich omdraaien (liggend: van de eene zijde op de andere; staande: zòò dat men geheel omdraait en weêr als te voren te staan komt); bobulutu (po-ja), tol spelen, voortdurend tollen; aanhoudend omdraaien of omwentelen; aanhoudend druk bezig zijn; bobulutu (*o*), tol, priktol; ook: een boom (Ficus Septica Rumph.); bulutu (po si), omdraaien of omwentelen met; er mede tollen.

buma (*o*), overjarige (van een vorigen oogst of pluk); o tamo ma buma, rijst van een vorigen oogst; buma (po), overschieten, n.m.l. oude vrijer of vrijster zijn of worden.

bunga (*o*) (Mal.) bloesem; bunga (*i*) bloesemen, in bloei staan; o bunga-rosi, de roos; — — matahari, zonnebloem (bloem, in den regel: léru).

buri (đa) (Mal. boeriq), grijs, bont zijn; buburi (đa), de, het grijze, bonte.

Buru (*o*), het eiland Boeroe.

buruhu (ma), zie **puruhu** (*i*).

busa (po ma), zie **pusa** (pa).

busu (*i*), tegen den gang in komen; busu en ribusu (i ma), tegen elkander inloopen (van stukken hout of bamboe in een werkstuk, die met wortel en topeinde niet ééne richting volgen, maar waarin bv. topeinden of worteleinden tegen elkaâr liggen); busu (pa), tegen den gang (b.v. van een vaartuig) in werken; ook: menschen gaan afhalen, die langdurig afwezig zijn geweest (b.v. die terug zijn gekomen van een langdurig verblijf te Batjan); ribusi (po si), tegen elkander in doen loopen (stukken hout of bamboe in een werkstuk); bubusu (po si), tegemoet gaan, tegemoet loopen.

busuné (o, po ma, po na), zie **pusuné** (po-ja).

busuru (po), zie **suru** (po-ja).

buta (*o*), streng (speciaal voor gemoeti-touw); buta (po-ja), op strengen maken; bubutu (*i*), het op strengen gemaakte.

butànga, zes; butànga (ma), de zesde; butànga o tiwi, zes voor een stuiver; o ti ja bobutànga, zes stuivers 't stuk; o suru ja bobutànga, zes paar (van zekere vischjes) voor een stuiver; mi —, ni —, ja butànga, wij, gij, zij zessen: wij met ons —, gij met uw —, zij met hun zessen; ja bobutànga-ja bobutànga, zes aan zes, telkens zes; i ma tèké bobutàng'a, elk hunner zes.

buti (đa), met putjes, kuiltjes zijn (als b.v. het gelaat door pokputten); buti-buti (đa), geheel met putjes bezaaid zijn; bubuti (đa). de, het geputte; buti (pa), met putjes, kuiltjes maken; buti-buti (pa), geheel vol maken met putjes.

butu (*o*), markt (pasar); butu (po), ter markt gaan; bubutu (*i*), de ter markt gaanden; (butu po si), ter markt brengen; bubutu (i si), de, het op de markt te koop gestelde; de op de markt staande verkoopers; dolabutu (*o*), koopwaar; dola-

butu (po ma), te koop aanbieden; tolabutu (po), dingen; tolabutu (po ma), over en weêr dingen; tolabutu (po si), er over dingen; ributu (po), wederstaan, tegenspreken, opstrijden, tegenstrijden; ributu (po ma), met z'n beiden een woordenstrijd hebben; ributu (po ma tèké); met elkander een woordenstrijd hebben; roributu (po), langdurig of bij herhaling wederstaan, tegenspreken; wederstaande, tegensprekende zijnde; roributu (po ma en po ma tèké), samen — en: met elkander voortdurend of langdurig een woordenstrijd hebben; tjaributu (po), tegenspreken — van kinderen —; het iemand te liegen heeten.

buturu (*o*), zie **puturu** (i na).

bututu (po ja), (Mal. bertutup?), dichtspelden; bututu (po ma), zich (de kabaja) dicht spelden.; bututu (po si), dichtspelden — bij elkander houden — met; bobututu (*o*), spelden (om de kabaja dicht te spelden).

buūku (*o*), eetbaar schelpdier; o buūku ma kahi, schelp van zulk een dier; daar er geen woord is om in het algemen schelpen aan te duiden gebruikt men daar meestal voor: o buūku ma kahi, schalen van schelpdieren; (waaronder enorm groote exemplaren); puūku (po), zulke schelpdieren zoeken of inzamelen; ook: in het algemeen schelpdieren zoeken.

buwo (*o*). fuik.

buwo (o, po-jo, po na, po si), zie **puwo** (po).

D.

d (*o*), de letter d.

đ (*o*), de letter đ (de linguale d, uitgesproken met de punt der tong tegen de tanden, en dus met een geringen *t* klank).

đa, partikel, optredend als zakel. v.n.w. in de objectieve wijze van spreken (toestandswoord); zooveel als: het, ze. Vaak zal men woorden aantreffen, waaraan deze partikel vastgeschreven staat. Treft men die woorden hieronder niet bij đa aan, dan zoeke men op het woord van onderscheiding en is dit reeds door reduplicatie van vorm veranderd, dan zoeke men op het grondwoord.

da, of (voor de welluidendheid — zich gewoonlijk regelend naar den eersten klinker, in het primaire grondwoord —), dě, di, do, du, prefix tot het vormen van secundaire werkwoordel. stammen. Men treft twee soorten van met dit prefix gevormde werkwoorden aan. De eerste soort bevat enkelvoudige overgankel. ww.-vormen, die echter deze eigenaardigheid hebben, dat zij immer, voor het onzijdig, de objects-exponent jo bij zich nemen; soms verandert door dit prefix de beginletter van het primaire grondwoord: *p* in *b*; *t* in *d*; *h* en *w* in ng; *a* in ga; *u* in gu. Bij reduplicatie wordt dit prefix: doda, dodě, dodi, dodo, dodu. — De tweede soort neemt nòg voor zich het causatieve prefix si en bevat dus samengestelde ww.-vormen. Bij deze soort wordt het voorgevoegde lid soms nog versterkt door een tweede prefix to, zoodat men krijgt: toda, todě, todi, todo, todu; zoowel het enkele als het dubbele prefix kan gereduplicerd voorkomen; si deelt echter, evenals bij de gewone causatieve werkwoorden, niet in die reduplicatie en is dus als meer op zich zelf staande te beschouwen. Deze aldus saâmgestelde werkwoordsvormen voegen aan het primaire grondwoord de beteekenis toe van: tegelijkertijd, tevens tegelijk. De in dit artikel aangeduide secundaire werkwoordel. stammen, zoeke men op het primaire grondwoord.

daāra (ma), zie **taāra** (*i*).

daàté (*i*), knappen, kraken, ketsen, knallen; daàté (po-po), doen knappen, doen kraken; dooddrukken (luizen, vlooien).

dabi en dabi-dabi (po si), zie **tabi** (pa).

đabo (i na), een wond of wonden hebben of krijgen; gewond zijn of worden; đađabo (i na), een wond-wonden-hebbende; gewond zijnde; đabo (đa), met een wond-, verwond zijn; ai dòhu đa đabo, mijn voet is verwond; ik heb een wond aan den voet; đađabo (đa), de, het verwonde; đabo (pa), wonden, verwonden, een wond toebrengen; ook: iu iets hards met een werktuig doordrdringen; na đabo? hebt ge het een wond toegebracht? kunt ge er in doordringen? kunt ge er een gat in krijgen? kunt ge er wat af krijgen? đabo (*i*), (van een snijdend werktuig) het is scherp (het gaat er door); đabo-wa (*i*), het is bot (het wil er niet door); nabo (*o*), wond; nabo-moi (po), er maar ééns over doen (bv in één slag doorhakken of dooden; iets in één keer afdoen, medebrengen, enz.)

đabàbo (*o*) drijfrommel (geen drijfhout, zie kilòti), maar bamboe,

blâren, riet, enz., dat in massa, bij regens, door de rivieren, naar zee of 't meer wordt gevoerd.

dabu (ma), sap, vocht; o susu ma dabu, melk; o igo — —, klapperwater; o gòta — —, het sap van den boom; dabu-dabu (*o*), sop, saus, doop; tabu (po-ja), insoppen, indoopen, instippen, indeppen; tabu-tabu (po-ja), herhaaldelijk insoppen; tatabu (po-ja), indoopende zijnde, ingedoopt zijnde; tabu (po si), soppen in, stippen in, deppen met.

dada (*o*), in een vorm gedrukte halve bolletjes: puddingen, koekjes; o tamo o dada, zie tamo (*o*); dada (po-ja) vormen, in vormpjes drukken; o tòna pa dada, van zand in vormpjes of klapperdoppen koekjes maken (kinderspel).

dādaka (o bolé o), banaansoort, zie bolé (*o*)

dadalé (*o*), klakkebos, proppeschieter.

dadana (*o*), zie **tana** (po-ja).

dadaru (o-jo-en pa), zie **taru** (pa).

dadé (*o*), soort vaartuig (zie déru (*o*).

dàdé, aanwijzend v.n.w. van plaats: dààr, aan zee, - aan de zijde naar zee, - over zee, - in zee, - aan het worteleind (van een liggenden boom, sliet, bamboe), - aan den achtersteven (van een vaartuig), als: dai, maar voor korter afstanden. Komt voor met de volgende voorzetsels: **idàdé** en **ngoïdàdé**, dààr, aldaar aan de zeezijde -, in zee -, aan het worteleinde -, op den achtersteven omhoog of naar boven; i dàdé i bau, dààr (in zee) komt of kwam het boven; **kadàdé** en **ngokadàdé**, te dààr, aldaar aan de zeezijde, in zee, aan, in, op het wortel-einde of den achtersteven; ngokadàdé o pòko-lamo ma ngogu-ka ja hado, dààr, op het wortel-uiteinde van den bak (waarin men het sagomeel bij de bereiding opvangt) leggen zij het; **kodàdé** en **ngokodàdé**, daar naar zee - of de zeezijde toe, zeewaarts in, naar het wortel-einde, naar den achtersteven; dé ngokodàdé ma gòla-ko i si pàka, en dan werpen ze er mede naar het wortel-einde (van den gevelden boomstam); **kudàdé** en **ngokudàdé**, dààr, in de richting naar zee, - in zee, aan het wortel-einde - aan den achtersteven omlaag, naar beneden; nàko-so o kàso i hòda ngokodina, gèna ngokudàdé no ma umo, als de honden blaffend van de landzijde aankomen, spring dan aan den kant naar zee omlaag; **magédàdé** — (samenstelling van magèna en kadàdé) — vaak verkort tot: **madàde** en **gédàdé** of verlengd: **ngogédàdé**, sâamgesteld

aanwijzend v.n.w. van zaak en plaats; die, dat dààr, aan de zijde naar zee, of - niet ver in zee, - aan het worteleinde, - aan den achtersteven; hiti mànga maidjanga magèna madàdé ja toòma, indien zij slechts hun hert daar dichtbij in zee (konden) dooden; **nodàdé** en **ngonodàdé**, hierheen tot eene plaats, die dan nòg zeewaarts (van spreker) of in - of over zee ligt; ook: tegen het wortel-einde - of den achtersteven aankomend; **sadàdé** en **ngosadàdé**, dààr, van eene plaats, niet ver zeewaarts gelegen, landwaarts- in gaande; van zee of van over zee, landwaarts- in gaand, tot eene plaats, die van spreker gerekend nog aan de zijde naar zee ligt; van over zee komend, tot een andere plaats over zee, dichter bij spreker; van het wortel-eind een weinig naar het topeind; van den achter - een weinig naar den voorsteven; i gila-gila sadàdé o Ngidiho-sa, zij gingen recht door het land in, tot het dorp Ngidiho (liggende dit zeewaarts van verhaler); nàko-so sadai o Wòlàda-sa pa kahisa, dé o kàpàli-uku pa pané-ku, dòné tjawali i na ngaho-sa sadàdé o Tarinaté-sa, als men van Holland (van over zee) hierheen komt, met een stoomschip, dan brengt je dat maar tot Ternate (van hier nog over zee).

dàdi (*i*) (Mal. djadi), worden, slagen, gelukken, doorgang hebben; i dàdi-wa, het gaat niet door, het mislukt; dàdi (po si) doen worden, scheppen; sidàdi (ma), de wording, de schepping; het ontstaan, het welslagen, het gelukken er van; o dunia ma sidàdi, de wording (schepping) der wereld; dodàdi (mia), onze schepper, onze oorsprong; die ons heeft doen worden of uit wien wij geworden zijn; (men hoort dit menigwerf zeggen van den wòngé: de dorspgeest, die in de séri wordt vereerd als de „Urvater" van den stam of het dorp en wien de volksvereering in de overlevering met een stralenkrans van goddelijke wonder- en heldenkracht heeft omgeven); dodàdi (*o*), schepsel, het gewordene, maaksel; awi gia ma dodàdi; het maaksel zijner handen; dodàdi (po si), scheppende zijnde, geschapen zijnde.

dado (po-ja), aanwaaien (het vuur), bewaaien; dado (po si), aan -, bewaaien met; dado (po ma), zich bewaaien; dado (po ma si), zich bewaaien met; als waaier gebruiken; dadado (*o*), waaier (oorspronkelijk het stijve stuk palmbladscheede waar men het vuur meê aanwaait).

ďaďo (o ingi i) = panata, de tanden staan ongeregeld, door elkaar, niet op rij.

dadú (*i*), gelegen zijn, liggen (bij plaatsbepaling); i dadu-hino, het ligt hierheen (meer hier naar toe, aan dezen kant); i dadu-hika, het ligt verderop (aan genen kant); i dadu-hijé, het ligt hooger of het hoogst; het ligt zuidelijk, ten zuiden van, het zuidelijkst; dadu (ma), de naastgelegene of volgende, de daaraanvolgende, de daaropvolgende; ook van kinderen: de jongere, die onmiddelijk volgt in onderdom, zoowel broeder als zuster; ma dadu komt ook wel voor in de saāli, bij het tellen, voor de cijfers der eenheden; b.v.: sinòto ma dadu = 3; tupaāngi ma dadu = 9 of: de volgende op twee, de volgende op acht); monahalo dé iha ma dadu, 25: de volgende op 24; dadu (po si), herhalen, overdoen, nog eens bewerken; dadu-dadu (po si), vele malen herhalen, overdoen, weder bewerken.

ďaďūa (*o*), zekere kleine vischjes, die in eene bepaalde maand des jaars, uit de riviermondingen, naar zee vloeien (waarschijnlijk dus jonge vischjes uit eieren van zeevisch) en die men met schepnetten vangt; o ďaďua i uhi, de dadua's vlieten, stroomen uit.

dàfa (*o*) buitgemaakte mensch — in krijgs- of op rooftochten (in onderscheidsng van ďaďàko, buitgemaakte goederen) — dus: slaaf (evenwel heette, die voor schuld of bij koop slaaf werd, gilàlo).

dàfi-dàfi (*o*), trechtervormig mandje, om rijst in gaar te stoomen.

dàfu, ook **dàpu** (*o*), titel waarmede een man de jongere zusters zijner vrouw aanspreekt.

daga (jo en po ma), zie **taga** (*i*).

dagàli (ma en po m'a), zie **tagàli** (pa).

dāgàngi (*o*), (Mal. dagang), koopwaar, ook: handelaar (Tidoreezen, Ternatanen, Chineezen); dāgàngi (po), koophandel drijven.

dàgapi (ma), zie **tagàpi** (po ja).

dagasuli (*o*), een bloemplant, met breede liesbladeren, welker bloem — een gele kelk — een zeer sterke geur verspreidt.

dàgi (*o* - po-jo - po si - po ma si); dadàgi (po ma) en dodàgi (*o*), zie **tagi** (po).

dago (po ma), zie **tago** (po-ja).

dagōpala (*o*), zie **tagōpala** (po-ja).

daha (ma) (Tern. = Gal. ma raba), wordt gebruikt in den zin van: voorraad, vulling, hetgeen er in is; daha (po-ja), vullen, voorzien.

dahàké (po-ja), proeven, smaken, beproeven; dahàké-si (pa), er den proef van nemen, het eens probeeren; dahàké (po si), er den proef mede nemen, het beproeven; dahàké (po ma si), zich een proefje er van nemen, het voor zich beproeven; dahàké (po ma en po ma tèké), zich met elkander meten (in krachten); het tegen elkander beproeven.

dahala (o igo ma), zie **igo** (*o*).

dahè! uitroep: och, zie eens! zie hier! zie daar! o Òdu dahè! och zie eens dien Òdu! (aanklacht tegen Òdu, die een makker lastig valt); polika, dahè! o kàso i wi òđo-ka, wel zoo, zie daar! de honden hebben hem opgevreten! manga hàrěta, dahè! ka ja hira-jé, hun schatten, zie, lagen daar opgehoopt; 'ni njawa moi dahè, awi riho lo ma bi tjèké, zie daar, dat menschje heeft toch al heel kleine voetsporen nagelaten.

dahè (pa en i na), raken, treffen, aantreffen; betreffen, aangaan; inhalen, krijgen, vangen; aangetast worden (door een krankheid; last krijgen; dahè (ja), in familiebetrekking staan (het is nog familie); betreffende, het betreft; goed luiden, een goeden zin hebben, het goede woord voor de uitdrukking zijn, à propos zijn; het komt overeen, het past er bij of gelijkt (in grootte, soort of uiterlijk); dahè-wa (ja), het is geen familie; het klinkt niet, geeft geen zin; het heeft ergens anders betrekking op, het kan (daar) niet (mede) in verband gebracht worden; het treft de beteekenis of de zaak niet, het is mal à propos; het past er niet bij, komt niet overeen, is niet gelijk; to wi dahè-no-wa, ik heb hem niet beleefd, ik heb hem niet aangetroffen; i na dahè, geraakt worden; ook: door de werking (van nicotine bv.) onwel, onpasselijk worden; o dèmo i na dahè, last krijgen van — vervolgd worden, ter oorzake van — woorden (praatjes); o dèmo i na tobadahè, telkens weêr last krijgen door praatjes; dahè en ridahè (i ma) het komt - stemt - met elkaar overeen; het past bij elkâar; het is even groot; - van 't zelfde soort of uiterlijk; dahè en kadahè (po ma), elkâar inhalen, aantreffen of ergens vinden; dadahè en todadahè (po si), verrassen, overloopen, betrappen; i ma òsi ja si todadahè, (menschen) die zich baden, overloopen (is strafbaar: men moet altijd roepen als men een plaats nadert, waar men gewoon is te baden).

dahé (*o*), wapen; ook: werktuig noodig tot de uitoefening van den dagelijkschen arbeid; dahé (po ma si), het zich tot wapen

of gereedschap maken of nemen; o dahé pa tidé (bij 't twisten) een wapen opnemen (is strafbaar).

dàhé, aanwijzend v.n.w. van plaats: dààr, beneden, onderaan, omlaag, noordelijk; als: dàhu, maar voor korter afstanden; komt voor met de volgende voorzetsels: **idàhé** en ngoïdàhé, dààr — van beneden naar boven —, - van lager naar hooger -, — van Noord naar Zuid, gaande, komende of gericht; **kadàhé** en **ngokadàhé**, te, daar beneden, onderaan, omlaag, Noordelijk; **kodàhé** en **ngokodàhé**, dààr, beneden, lager, Noordelijk in zeewaartsche richting of over zee; **kudahé** en **ngokudàhé**, dààr, naar beneden, omlaag, Noordelijker plaats zich bewegende; kudàhé no ma umo-ku, werp u af naar beneden (van een hoogte of in een diepte); dé ngokudàhé o tòna-ku wo àso, en hij riep naar omlaag naar den beganen grond; **magédàhé**, (samenstelling van magèna en kadàhé), verkort tot **madàhé** en **gédàhé**, verlengd tot **ngogédàhé**, sâamgesteld aanwijzend v.n.w. van zaak en plaats: de, die of dat daar beneden, daar onderaan, daar omlaag, o tèto madàhé o téwo-ku no i dumu, duik voor mij naar dien steen, daar beneden in zee (op den bodem der zee); **nodàhé** en **ngonodàhé**, hierheen van of tot een plaats beneden, dan wel lager of Noordelijker dan spreker gelegen, komend; òòk: dáár tegen het ondereinde van een voorwerp aan of er heen; jato! wa nano, gèna ngonodàhé, duma i wi kělèlo-wa, o schrik! hij keek, dààr (zag hij hem) beneden tot daarheen (gekomen), maar hij zag hèm niet (iemand, die in een boom zat, zag dat zijn vervolger daar tot onder aan den voet des booms kwam, doch niet opmerkte, dat de vervolgde boven zat); **sadàhé** en **ngosadàhé**, dààr — tot eene plaats beneden, omlaag, Noordelijker gelegen — in landwaartsche richting.

dahè-ngòra (*o*), eene plant (Codireum molucconum De caisne).

dàhu, aanwijzend voornaamwoord van plaats: dààr beneden, lager, Noordelijk, onderaan — een staand voorwerp —; komt voor met de volgende voorzetsels: **idàhu** en **ngoïdàhu**, dààr beneden omhoog komend; dààr in de richting van lager naar hooger, van Zuid naar Noord; sébàbu idàhu o tòna ma raba-jé o àké i supu, want het water kwam van onder den grond uit naar boven; la una magèna idàhu wo sango wo tèmo, en hij antwoordde van beneden (ómhoog) zeggende: —;

kadàhu en **ngokadàhu**, te dààr - beneden, lager gelegen, noordelijk; sidago o sangkura magêna i palu ngokadàhu o lusu ma raba-ka, zoodat die landschildpad antwoordde, zijnde daar beneden in het (omgestulmpte) rijstblok; ngoka-dàhu o déru ma raba-ka wo ma idu, hij sliep daar beneden, onder in het vaartuig; **kodàhu** en **ngokodàhu**, dààr, tot of van eene plaats, beneden, lager of noordelijk gelegen, in zeewaartsche richting: kodàhu, o Djéré ma dòto o Mòrotai-ko i ma sòra, in het noorden, van kaap Djéré, steken ze over naar Morotay; **kudàhu** en **ngokudàhu**, dààr naar omlaag komend of gaande in de richting naar lager of noordelijker plaats; so ngokudàhu ma niha ma làsu-ku jo dabàbu, zoodat (de wêerwolf) omlaag viel en op een wortelblad van den kanarieboom te land kwam; òna magêna tjawali, ka i hòru kudàhu o Bobisingo-ku, zij varen slechts daar naar het (niet verre) noordelijk gelegen Bobisingo; **nodahu** en **ngonodahu**, hierheen vàn of tòt eene plaats, die lager of noordelijker ligt dan spreker zich bevindt; ook: beneden tegen een voorwerp aan; nodàhu ma gòla-gòla-no na tòđa, hak (den boom) om (tegen den boom aan) heel beneden aan den tronk; **sadàhu** en **ngosadàhu**, dààr, tot of van eene plaats — beneden, lager of noordelijk gelegen — in landwaartsche richting; sadàhu o Tïabo ma sĕléra-sa ja sòlo, zij varen daar noordwaarts de rivier Tïabo op.

đàhu (pa-ja), smeeren, insmeeren, zalven; met den vinger afstrijken of aflikken; đàhu (po si), insmeeren, zalven met; đàhu (po ma), zich zalven of insmeeren; đàhu (po ma si) zich er mede zalven of smeeren.

dàhu (po-jo en po ma si) en dadàhu (*o*), zie **tahu** (po-ja).

dai, aanwijzend v.n.w. van plaats: dààr aan zee, — op zee, — over zee, — aan de zijde naar zee; ook: aan het worteleinde van een liggenden boom, sliet of bamboe, aan den achtersteven; komt voor met de volgende voorzetsels: **idai** en **ngoidai**, dààr — aan de zijde naar zee, aan zee, op zee, aan of uit het wortel-eind, aan of uit den achtersteven — omhoog of naar boven; idai pa kahije, dààr, aan de zijde naar zee (een weg inslaan) naar boven; o ngoòsa ngoïdai ja kahijé, de maan komt daar van de zeezijde omhoog; **kadai** en **ngokadai**, te dààr aan zee, op zee, over zee, aan de zijde naar zee, aan het ondereind, op den achtersteven; i dodòma o gotòla dé maêna

ngokadai o Mira-ka, vroeger waren er witte kakatoea's, daar over zee te Mira (hoofdplaats van Morotay); kadai ma doduūru-ka upa ni ma idu, slaapt niet, daar op de achterplecht; **kodai** en **ngokodai**, daar naar zee, naar de zeezijde, zee in, zee over, van de vòòr - naar de achterplecht, van het top - naar het worteleind; bilàsu kodai ma soä-ka upa ni ja tàko, ge moogt volstrekt onder weg (zeewaarts gaande) er niet op kloppen; i wi bitjara kodai o déru ma doduūru-ka, wo tèmo: no hòru-sa, hij sprak tot hem naar den achtersteven des vaartuigs (van den vòòrsteven), hij zeide: roei naar land; **kudai** en **ngokudai**, dààr — aan de zeezijde, aan - op - over zee — omlaag of naar beneden; dààr, aan het ondereind of den achtersteven, er in of naar beneden; kudai wo tumu, hij duikt daar ver in zee naar beneden; kudai ma gòla-ku na suru, steek het daar in het ondereinde; **nodai** en **ngonodai**, dààr - aan de zeezijde, op, over zee, hierheen tot eene plaats, die van spreker gerekend nòg zeewaarts of over zee ligt; tegen het ondereind of den achtersteven aan; la ngonodai o Mira-no i horu, en zij voeren hierheen naar Mira (van spreker gerekend nog over zee); nodai ma gòla-no no si dopiliku, bind het vast daar om het ondereinde; **sadai** en **ngosadai**, dààr, van zee naar wal, van over zee, van de kust landwaarts in; van het achter naar het voorschip; van het wortel- naar het topeind; la kadai o téwo-ka i uti-ka dé ngosadai o sòro da aàsu-sa ja hisa, zij ontscheepten zich aan zee (in de strandnegorij) en gingen landwaarts in tot dat bosch van louter sorroboomen; sadai ma doduūru-ka i wi àso, wo tèmo: na hòko, hij riep hem toe van de achterplecht (naar de voorplecht) en zeide: kom hier (naar den achtersteven).

dai (ma en po si), zie **tai** (po-ja)

dailàko (po si), zie **làko** (*o*).

dailòlo (ma), de eierstok (die men in kippen, vogels, schildpadden enz. vindt).

daira (ma) (Mal. dairah), grondgebied, omtrek, onderhoorige streek.

daju (*o*) (Mal. dajoeng), roeispaan, roeiriem (niet pagaai); daju (po), roeien; daju (pa), voortroeien (met riemen voortbewegen); daju (po si), er mede roeien; dadaju (po-ja), roeiende — en voortroeiende zijnde; geroeid zijnde of wordende.

dàké, aanwijzend v.n.w. van plaats: dààr boven, hooger, zuidelijk;

als: dàku, maar voor geringe afstanden; komt voor met de volgende voorzetsels: **idàké** en **ngoïdàké**, dààr omhoog, in de richting naar boven, naar hooger of zuidelijker plaats; jato, hijé idàké wa nano, gèna, wé! la òdé! muna magèna dàké o tòra-ka mo ma si bolòté-ka, eensklaps heft hij zijn oogen op en ziet naar boven, en geducht! wel, zij had zich daar boven in een dakspar ingespleten (een bamboe-spar gespleten en zich daarin verborgen); **kadàké** en **ngokadàké**, te dààr - boven, hooger, zuidelijk; **kodàké** en **ngokodàké**, dààr — boven, hooger of zuidelijk — in zeewaartsche richting; **kudàké** en **ngokudàké**, dààr — van boven naar beneden of omlaag, van hooger naar lager, van 't Zuiden naar 't Noorden — zich bewegend; la una lo ngokudàké wa kahuku, en hij kwam ook van daar boven af (naar de vlakte); **magédàké**, (samenstelling van magèna en kadàké), verkort tot **madàké** en **gédàké**, verlengd **ngogédàké**, saamgesteld aanwijzend v.n.w. van zaak en plaats: die, dat daar omhoog; o tàla madàké ma soōhu o hàsita moi-si, tanu o dipa-jé i tiki-ka, aan dien berg ontbreekt daar omhoog nog maar een elleboogslengte en hij zou tot den hemel reiken; **nodàké** en **ngonodàké**, daar boven hierheen; of: hierheen, tot een hooger of zuidelijker plaats, dan spreker zich bevindt; dààr boven tegen een voorwerp aan of er heen; la o galaïbiti magèna ka i sòso nodaké o walé ma idé-no, en dat kolibrietje vloog hierheen in den top van den manggaboom; **sadàké** en **ngosadàké**, dáár — boven, hooger, zuidelijk — in landwaartsche richting.

dàké-dàké (*o*), zie **tàké** (po-ja).

dako (po ma en po na) en dadàko (*o*), zie **tako** (po-ja).

dakòlo (pa), denken, dunken, veronderstellen, in de meening zijn, wanen; kōloko, men zou meenen dat het was-, 't is juist, 't is net, 't gelijkt precies op; kōloko o njawa, 't is net een mensch.

dàku, aanwijzend v.n.w. van plaats: dààr boven, bovenaan, hooger, zuidelijk; komt voor met de volgende voorzetsels: **idàku** en **ngoïdàku**, dààr naar boven, omhoog, naar hooger of zuidelijk gelegen plaats; la idàku o tàla-jé o sòka po utu, en daar, naar boven op den berg, bladeren gaan plukken; ngomi àsa mi sòso idàku o dipa-jé, wij zullen naar daar boven naar het uitspansel vliegen; **kadàku** en **ngokadàku**, te daar boven, hooger, zuidelijk; ma moi ngokadàku o Tamèti-ka,

eens daar in het zuiden, op (het eiland) Tamèti; o namo moi kadàku o tahu ma pòna-ka, een vogel daar op den nok van het huis; **kodàku** en **ngokodàku**, dààr-boven, hooger, in 't Zuiden — in zeewaartsche richting; kodàku wa kohòko, dààr in 't Zuiden stak hij in zee; **kudàku** en **ngokudàku**, dààr — van boven naar beneden, van hooger naar lager, van 't Zuiden naar 't Noorden — zich bewegend; wo tèmo: ginita dé ngohi kudàku ta kahuku, hij zeide: morgen kom ik af — kom ik van den berg naar de vlakte —; ngokudàku o Jésosu ma moi Wa kahuku-kali, van daar boven zal Jezus eens weder nederkomen; **nodàku** en **ngonodàku**, dààr, boven in de lucht hierheen; tot een plaats hooger of Zuidelijker dan spreker zich bevindt; daar boven, tegen, tot, om een voorwerp; so i sòso gèna ka nodàku-naga o dipa dé o tòna ma sōa-no, dus als hij (de weêrwolf) vliegt, dan (komt hij) hierheen tot daar boven ergens tusschen hemel en aarde; nodàku ma idé-no no si dopiliku, bind het daar boven in den top vast; **sadàku** en **ngosadàku**, dààr — boven, hooger, in 't Zuiden — in landwaartsche richting; ngo sadàku o Tĕbèlo-sa hé ka i uti-ka, dààr in 't Zuiden te Tobello zijn zij aan wal gegaan; sadàku i gila-gila, zij gaan regelrecht, van het zeestrand komende, naar hun bergland.

dàku (po-ja), opvangen (van vocht); dàku (po si); opvangen in of met; dadàku (*o*), vat waar men in opvangt: opvanger, reservoir.

dala (ma), hoeveelheid, aantal er van; ka ma dala magèna, slechts die hoeveelheid of dat aantal: slechts zooveel; ma dāla, veel er van, zeer veel; dala (*i*), veel zijn of worden; dala-dala (*i*), zeer veel zijn of worden; dadala (*i*), de zeer veel zijnde of wordende; dala (i na), met velen zijn of velen worden: mi-ni-ja dala, wij, gij, zij velen; ook: mia-nia-manga dala, met ons - met u - met hun velen; dala (pa), veel maken, veel doen zijn; dala-dala (pa) het zeer veel maken, het zeer veel doen zijn; wa đèhè i dala, hij haalt er veel (stuks); wa đèhè ma dala, hij haalt veel (een' groote kwantiteit); wa đèhè wa-dala, hij haalt, hij doet het veel zijn: hij haalt er veel; dala (po ma) zich veel (halen, verzamelen, nemen, enz.: het voor zich veel maken); dala (po ma si), zich met elkander veel doen zijn (maken dat men met velen is); ook: met elkander om het meest (sprokkelen, grabbelen, enz.)

dalàto (soms dalàté) (*o*), nabijheid; dalàto (ma), in de nabijheid er van, er dicht bij, er vlak tegen; op den oever of rand er van; o gòta ma dalato-ë i oho, het schiet naast den boom op; awi dalàto-làto, in zijn' onmiddelijke nabijheid, vlak naast hem.

dalima (*o*) (Mal.) granaatappel-boom en vrucht.

dalisé (*o*), een soort zeevisch.

dalu (*o*), saguweer of palmwijn (uit den arèn-palm-bloemstengel); o dalu da poputuru, sterke (gegiste, zure) palmwijn; — — — sĕsèmo, most van palmwijn, zoete saguweer; — — ma suburo, het bamboevat, waarin de palmwijn wordt opgevangen; — — — tiba, de bamboe waarin de saguweer gehaald wordt; — — — muru of pupuda, de droesem, de gist van den palmwijn; — — pa béwo, het dagelijks afsnijden van de droog geworden oppervlakte van den stengel, waaruit de palmwijn vloeit; — — pa kipòngo, de stengel, die afgetapt zal worden, week kloppen; — — — bitogu, de vruchttros van de aldus geklopte stengel afsnijden (en beginnen met het uitzijpelend vocht op te vangen); — — — udo, palmwijn drinken; — — — usè, den afgetapten palmwijn overschenken; — — — po-jo-gusè, palmwijn inschenken; — — po tàngo, palmwijn neêrzetten (speciaal een' uitdrukking voor het eerste bezoek van den schoonzoon, wannneer het engagement met de dochter er pas door is, — waarbij hij een flinke bamboe saguweêr meêbrengt); — — pa tiha, saguweer aftappen: palmwijn maken (alle werkzaamheden daarin begrepen); dalu (i na), dronken zijn; dalu-dalu (i na), zeêr dronken zijn; dadalu (i na), de dronken zijnde; tobadalu (i na), altijd, voortdurend, steeds weêr dronken zijn; totobadalu (i na), de steeds dronken zijnde.

damaha (po-jo, po si, po ma si); zie **tamaha** (po).

damaké (ani) en dodamaké (*o*), zie **makè** (po-ja).

damato (*o*), leugen; ani damato! wat lieg jij! damato (po), leugentjes maken, uit scherts liegen; aliko! to ni damato, niet waar! ik bejok je maar; todamato-ko (i na), leugenaar zijn, liegen; i mi todamato-ko, zij is een leugenaarster, zij liegt.

damèsu (po-jo), bijstaan, instaan (voor), pleiten (voor), medewerken (tot), hulpverleenen; damésu (po si), de behulpzame hand bieden tot, behulpaam zijn met.

dami (po-jo, posi) en dadami (*o*), zie **tami** (*i*).

dāmino!, zie **tami** (*i*).

damo en dadamo (po-jo), zie **tamo** (po).

danango (*o*), een insect, soort vlieg, die de bloem van de rijst uitzuigt, waardoor deze geen vrucht zet; geheele tuinen kunnen er door verwoest worden; het insekt geeft een zeer scherpen, onaangenamen geur van zich; ai tamo da danango, de „danango's" zitten in mijn rijst.

dané (*o*), gezwel, verharding, verzwering; dané (*i*) en dané-ka (dé ma), er een gezwel, verharding, verzwering hebben.

dané (po-jo, po si), dané en dadané (*o*); zie **tané** (po-ja).

dangadé (pa), op het punt zijn van, het bijna, haast doen; (dikwijls voorafgegaan door hé); o wàngé hé ja dangadé i tumu, de zon was op 't punt van onder te gaan; de zon gaat haast onder; hé, wa dangadé wo si mòté-ka, dé wo ma sosininga-, hij was op 't punt van toe te stemmen, toen hij zich herinnerde-; ta dangadé ta bòlo-ka, ik heb het bijna af; of: ik heb het bijna geraakt.

dànggutu (*o*), haat; dànggutu (po-jo), haten; dadànggutu (po-jo), hatende zijnde, gehaat zijnde; dànggutu en kadānggutu (po ma), elkander haten.

dangi (*o*), de geklopte bamboe, die binnen het raam van tafel of slaapbank is aangebracht, in stede van planken; ook: de tafel of slaapbank zelve; o dangi ma biju, de balken of bamboes, die de breedten van het raam des banks vormen; — — — gira, de d°. d°., die de lengten er van vormen; — — — sòsé, de dwarslatten die in de beide gira's rusten: onderleggers voor den dangi; — — — dòhu of golingàso, de pooten of pilaren (in den grond gegraven) waarop de bank rust.

dango (po-jo), dadango (*o*), ridango (i ma), zie **tango** (po).

dani (ma), pen, tand (die aan een hout of ijzer is uitgebeiteld of uitgeveild om in een gat of sponning te vallen); dé ma dani-ka, met een pen of tand er aan; ma dani pa àka, de pen of tand er aan maken; pa àka dé ma dani-ka of ook: po-jo-dani maken met een pen of tand er aan.

dano (ma) kleinkind; ook: broeders of zusters kleinkind of kleinkind van neven of nichten; afstammeling; bepaald ook een titel voor de mannelijke afstammelingen uit het Ternataansche vorstenhuis. Soms sano, in plaats van dano (lieflijker).

danu (po-jo, po si) en dadanu (*o*), zie **tanu** (po-ja).

dàpa (po ma) en dadàpa (*o*), zie **tàpa** (po-ja).

dapadu (po na, po si), zie **badu** (*o*).
dapano (po si), zie **tapano** (*i*).
Dapàsa (ma), plaatselijke naam voor het dal gevormd door den uitgebranden krater, op den berg Tarakân, aan het meer van Galèla.
dàpo (po-jo) en dadàpo (o kàso ma), zie **tàpo** (*i*).
dàpu (ma), jongere schoonzuster van den man.
dara (o namo o), duif, tamme duif.
daràfa (po si), hebzuchtig, inhalig zijn.
dari (*o*) (Tern.), saāli-woord voor diha = mes.
dari (*o*), broeders kind (neef of nicht). Slechts ééns gehoord, scheen niet algemeen bekend.
ďaroko (*o*), zie **tamo** (*o*).
dàsé (po si) en dadàsé (po), zie **tàsé** (po).
dàsi (ďa), drijvende zijn, afgedreven zijn; dadàsi (ďa), de, het wegdrijvende, afdrijvende; dàsi (i na) drijven, afdrijven, met den stroom meêdrijven; dàsi (po ma), zich doen drijven en afdrijven; afzakken; dadàsi (ja), de afgedrevenen; dàsi (po si), doen wegdrijven (uit baldadigheid een vaartuig b.v.); laten drijven (schuitjes - papiertjes, enz.); dadàsi (po si), voortdurend doen wegdrijven; uit spel zich bezighouden niet laten drijven (van schuitjes, enz.)
ďàsi (po-ja), slikken, doorslikken, inslikken; nàsi (*o*), slok, teug; upa na walo-moi, hiti o nàsi moi, drink het niet op eenmaal lêeg, neem er maar een slokje van; nàsi of nàsi-ku (po ma), verkroppen, inslikken (z'n toorn of spijt).
dàsi (po-ja), de hand reiken; dàsi en kadàsi (po ma), elkander de hand geven (ook ter verzoening).
ďàso (ma), kieuw, kieuwdeksel, kieuwgat (bij visschen).
dàstari (*o*) (Mal. dastar), tulband, kroon.
datai (po-jo, po ma en poma tèké) zie **tai** (pa).
dàté (ma) — (immer gevolgd door ka of een richting-aanduiden achterzetsel); ma dàté-ka, in de nabijheid er van; aan de rand of kant er van, er bij, er dicht bij; dàté-ka (ami dicht bij haar, in hare nabijheid; dàté-dàté-no (ma), tot zee dicht er bij; manga dàté-daté-ku, vlak naast of langs hem nêer; dàté (po si) er dicht bij gaan, er dicht bij stellen.
dàto (po-ja), planten; dàto (po si), er mede planten, er in planten; dadàto (*o*), het plantsel, het geplante.
datu (po si), er mede wachten, het wat laten berusten, de ge-

legenheid afwachten; wachten, op iemand wachten; dàtu (po ma si), even uitrusten, ophouden, verpoozen.

dau (*o*), een rizophore (Bruguiera cylindrica Bl.)

dau (po jo) en dadau (*o*), zie **tau** (po-ja).

dāwara (*o*), regel, orde (in de huishouding); ami dāwara đa lòha, zij houdt het huis netjes in orde; ami dāwara đa torōu, het is rommelig bij haar in huis; er heerscht geen orde bij haar.

dĕ, préfix, zie **da.**

dé, voegwoord: en, vervolgens; ook: verkorting van dédé en déo; wordt ook dikwijls in den zin gevoegd achter tijdsbepalingen, b.v.: magèna dé, toen; nàko-so dé, als, wanneer; ma moi dé, eens, er was eens; àsa dé, straks, enz -; vervangt ook dikwerf geheel: magèna dé, toen, dan; voorts: vòòr ma, ma èna, en de pers. bezittel. v.n.ww. (zie aldaar).

dé, achtervoegsel, nadruklegger.

đĕbĕ-đĕbĕ (o gosòma pa), zie gosoma (*o*).

dĕbésu (o, po-jo) en dodĕbèsu (*o*), zie **pèsu** (pa).

débi (po-jo, po ma), zie **tébi** (po-ja).

dèda (*o* en pa), zie **téda** (po-ja).

dèda (đa), rot-, snotterig zijn (patata's).

dédé, verkort dé, met.

dĕdéli (ma), zie **téli** (po-ja).

dèdèng (*o*) (Mal. dendeng), gezouten en gedroogd herte-, varkens-, of rundvleesch.

dĕdèta (po-si, po ma si), zie **tèta** (*i*).

dĕdèto (*o*), zie **tèto** (po-ja).

dègé (*o*), zie **tègé** (*i*).

dĕgèké (*o*), lies of liesstreek; tĕgèké (đa), opgezet zijn van de klieren in de lies of de oksel; tĕgĕké (i na), geplaagd zijn met een zwelling in lies of oksel; dĕgèké (i si en i na si), opgezet zijn (lies of oksel)-, een zwelling hebben (in lies of oksel), door of naar aanleiding van; ai guwu kai si dĕgèké, mijn steenpuist veroorzaakt mij een' zwelling der lies of okselklieren.

dèhè (*o*), (Tern. = Gal. ma dòto), kaap; komt voor in sommige namen, als: o Dèhè-gila, de Zuidpunt van het eiland Morotaij; o Dèhè-pòdo, een kaāp op de Westkust van het Zuidel. Schiereil. van Halmaheira: de grens tusschen Tern. en Tid. gebied aldaar.

đèhè (po-ja), halen, (van menschen zegt men: ngòso, slechts als

men iemand met dwang haalt: đèhè), nemen, weghalen, weg nemen, ontnemen; innemen, veroveren, bereiken (de plaats innemen); o déru o mòku-mòku ja đèhè-ka, het vaartuig (dat niet hoog genoeg was opgetrokken) is door de golven bereikt en weggedreven; o àké o sumu ja đèhè, het water zal het putje bereiken (doen verdwijnen, verzwelgen); o bètèng pa đèhè, een schans veroveren; đĕđèhé (pa), halende, innende wegnemende, veroverende, bereikende zijnde; gehaald, geïnd, weggenomen, veroverd, bereikt zijnde; đèhè (po si), er mede halen, enz.; đĕđèhè (po si), ook wel: đèhè (po si), er bij nemen, tevens wegnemen, tegelijkertijd veroveren, tevens bereiken; ai dòro ma bàti sutu wo si đèhè, hij heeft een weinig van den rand — grens — mijns tuins bij den zijnen gebaald; riđèhè (i ma, po ma), elkaar bereiken, en: tot aan elkaar doen reiken (b.v. van weêrszijden den tuin — of plassen — bij hoog water — één worden); riđèhè (po si), bijéén, bij malkander nemen, tot één doen worden.

dèhè (po si), het bij gelegenheid ten kwade vergelden of inpéperen; het bij gelegenheid in herinnering brengen, verwijten.

dĕhèlo (*o*), nauwe ruimte tusschen voorwerpen: hoekje; o bi dĕhèlo-ka, in hoekjes en gaatjes; dĕhèlo (po si), dicht aandringen; dicht tegen aan gaan staan; dringen, drukken; upa no i si dĕhèlo, sta niet zoo dicht tegen mij aān, dring mij niet zoo; dĕhèlo (po ma si), zich door nauwe openingen of in een hoekje dringen; dĕhèlo (po ma si en po ma tèké si), elkander dringen, drukken; op elkaâr gedrongen zitten.

dého (po-jo), zie **tého** (po-ja).

dèka (ma), zie **tèka** (i na).

dékama, stopwoord aan het eind eener bewering: immers, natuurlijk.

dèkénako (*o*), zie **nako** (po-ja).

dèkéwédo (po-jo en ma), zie **wèdo** (*i*).

dèmo (o, po si, po ma si), dĕdèmo (o en po-jo), ridèmo (po ma), zie **tèmo** (po).

dèna (*o*), de areek of betelnootpalm (Areca catechu L.) en de vrucht (pinang); o dèna o gotjèla moi, een geheele tros pinangs; — — — ngupè moi, een takje pinangs; — — — ngai moi, één pinang; — — ma buja, de bladscheede van den areekpalm; — — — kahi, pinangschil; — — — laké, de pinangnoot (het vleesch of de kern); — — — majang, de nog niet opengesprongen vruchtkolf; ook: de in den kolf besloten

tros jonge pinangs; — — — ngàpo, het witte hartje aan den bodem der vrucht: — — — ròhé, de pinangstam; — — đa gani, pinang, waarvan men onpasselijk wordt bij het pruimen (als iemand pinang klimt dan mag hij, omlaag gekomen zijnde, de borst niet afvegen — als die door 't klimmen wat vuil is geworden — want anders wordt zijn pinang đa gani!); — — o parémòngi, een groote welriekende soort pinang, die gewoonlijk, dikwerf met fraaie figuren op de schil besneden, wordt meêgenomen naar de uitverkorene schoone; — — pa àka, den pinang (klaar) maken (schillen en splijten); dèna (po), pruimen, saäli - woord voor moku (po).

dènga (*o*), een fijn soort rotting.

dèngo (*o*, po-jo, po ma), kĕdèngo en kokĕdèngo (po ma si) en dodèngo (*o*), zie **tèngo** (po).

déo, voegwoord: en; komt ook voor verbonden met ma, maèna en de pers. bezittel. v. n. w.w. (zie aldaar).

dèpi (ma), dèpi en kĕdèpi (po ma) zie **tèpi** (*i*).

dĕrèmi (*o*) (Mal. djarami), stoppels, stroo (van rijst); ook: het stoppelveld (de afgeplukte tuin).

déro (po ma si), zie **téro**.

déru (*o*), inlandsch vaartuig, prauw; de soorten zijn: o déru ma awa of o déru, kano: uitgeholde boomstam, voorzien van vlerken; — — o dadé, kano: uitgeholde boomstam, met meer buik, zonder vlerken; (o déru pa en po si dadé, een kano als dadé gebruiken, zonder vlerken); — — o pàkata (elders in de Molukken: prahu pàkatora), vaartuig waarmee men zee kan bouwen, vervaardigd uit planken, die op een scherpe kiel, en op aan die kiel bevestigde vòòr en achtersteven, worden opgetrokken; — — o bòlotu, d°. d°., gebouwd op een ronde breede kiel (deze beide soorten zijn van vlerken voorzien); — — o rorèhè, uitlandsche prauw, Tidoreesch model, met breede buik; de planken er van zijn tegen kniehouten of buikstukken aangespijkerd (wordt zonder vlerken gebruikt); — — o djuànga, (elders: kòra-kòra), zeer lange, wijde prauw, gebouwd als de rorèhè, gebruikt door den vorst op zijne reizen en vroeger in den oorlog op de hòngi-tochten van den Sultan. De onderdeelen van een pàkata-prauw (de nationale prauw hier) zijn. ma awa, de kiel; ma pàkata, de rond oploopende stukken, vòòr en achter op de kiel bevestigd, en met haar den grondslag van het vaartuig uitmakend; ma ifa,

de planken op dien grondslag opgetrokken (ze zijn gewoonlijk over de geheele lengte uit één stuk, eenigzins krom gehakt en verder bijgebogen; zij staan op elkaar en worden op elkâar gehouden door een aantal pennen — sida's —; de naden weet men zeer sluitend te maken en worden nog aangevuld met een zwam — tòga —); ma maru-maru, klossen, bij het hakken der planken op den binnenkant overgelaten; waarin gaten worden gebeiteld om te kunnen aanbinden: ma ngalo, latten, dwars door het vaartuig, om de planken het uitwijken te beletten; ma sèsa, de twee dwars over het vaartuig gebonden uithouders, die ver over het water uitsteken en aan wier punten zijn bevestigd: ma sėké, kromme houten — ellebogen — aan welker benedenwaarts gerichte uiteinden, aan weêrszijden langs het vaartuig worden bevestigd: ma suma, de vlerk, een bamboe, die op het water rust en de prauw verhindert om te kantelen; de sėké's en suma's worden voorts nog op hun plaats gehouden door en bevestigd aan: ma bobènga (aan weerszijden) twee taaie slieten, dwars over de uiteinden der sèsa's gelegen; ma kalulu, boven op de pakata's aangebrachte houten versieringen; ma tatangu, het op het midden gedeelte van groote vaartuigen opgetrokken dak of huisje; o déru ma gadi, de buikstukken of kniehouten (in de rorèhè-prauwen); o déru ma séla, de dollen (houten vorken of gaffels) op den rand van groote vaartuigen, met rotting bevestigd; déru (po), per prauw gaan (in tegenstelling van: over land- of te voet gaan); déru (po si), per prauw doen gaan of vervoeren; déru (po ma si), zich er een prauw van maken; het als prauw gebruiken; dĕdéru (*o*), prauwtje (speelgoed); dĕdéru (*i*), de per prauw gaanden; o déru ma lilia, een vogel, ter grootte van een leeuwerik, met zeer fraai getinte veêren: het mannetje met een lange dunne veêr aan weêrszijden der staart; de snāvel is dun en gebogen; hij behoort tot de trekvogels.

dèsa (po si), zie **nèsa** (po).

dĕsèré (*o*), zie **tĕsèré** (i na).

dèso (po-ja) (dammer: hars) tot fakkels maken (smeren òp - en rollen in zekere bladscheden, die dan van onderen dicht gebonden worden); dèso (ma) het omhulsel; ma dèso o gulūbèngè ma pàga, het omhulsel is bosch-pinang-palm-bladscheede (de hars is gewikkeld in bosch-pinang-

palm-bladscheede); dèso (*o*) hulptelwoord, bij het aangeven van zeker getal fakkels; o silo o dèso sinòto, twee omhulsels (stuks) fakkels.

dèso (i na en jo), zie **tèso** (pa).

dèta (po-jo), zie **tèta** (po-ja).

dèto (ma), zie **tèto** (pa).

dètu (ma), zie **tètu** (pa).

di, prefix, zie **da**.

diàgi (*o*), zie **tiàgi** (po-ja).

diahi (po-ja), bergen, opbergen, bewaren, sparen; diahi (po-si), met zorg-, zorgvuldig-, ter dege-, voorzichtig-, oplettend-, netjes-, met overleg doen; nauwkeurig - juist (vertellen, mededeelen); op orde brengen; dodiahi (po si), met zeer veel zorg, enz. als boven.

diāi (ma), zie **tiāi** (*i*).

diāru (*o*), zie **aru** (*o*).

diawo (ma) en dodiawo (o, pa, po ma, po si), zie **tiawo** (po).

dibang (*o*), zie **tibang** (po-ja).

dibo (*o* en po si), (Tern.) = Gal. doru (*o*) en toru (po si), zie **toru** (po).

dibu (*i*), uitspruiten, uitschieten (even boven den grond uitkomen = suhu); dibu (ma), uitspruitsel, spruit, scheut.

didé (*i*), het schommelt, bengelt; didé (pa), doen schommelen, wiegen (de wieg is een schommel hier); didé (po ma), zich en elkaâr schommelen; rididé (po ma en po ma tèké), elkander schommelen; dididé (po ma), met elkaâr op den schommel spelen; dididé (*o*), schommel, wieg; zie ook: guluhi.

didiki (*o*), zie **tiki** (po-ja).

didu (po-ja), bedekken (met zand, bladeren, enz.), onder den grond stoppen, aan het gezicht onttrekken; vullen, dichtmaken, dempen; fig. verbergen, bedekken: in den doofpot stoppen; didu-didu (po-ja), geheel bedekken; gelijk dichtgooien, dempen; dididu (po-ja), bedekkende, onder den grond stoppende, dempende zijnde; bedekt, onder den grond gestopt, gedempt zijnde; didu (po si), bedekken met, dempen met.

difo (*o*), het verschillende, de verscheidenheid; o difo moi, een ander - verschillend - soort of stel (meest gebruikt voor kleêren); difo (*i*), het verschilt, is anders geteekend, met een ander patroon geweven; difo-difo (*i*), allen verschillen onderling;

ma làko i difo-difo, de teekening, de patronen er van. verschillen allen onderling; difo (po), een ander zijn, van zijn gezellen verschillend zijn; een vreemdeling, uit een ander dorp of land zijn; o njawa i difo-difo, allerlei menschen (uit verschillende dorpen, streken, landen).

diha (*o*), mes; o diha ma dòto, de snede -; — — — dudu, de rug -; — — — idé, de punt -; — — — **làké**, het lemmer -; — — — uho, het heft van het mes.

dihimo (nànga), zie **himo** (ma).

dihiwo (*o*) en dingiwo (po-jo), zie **tihiwo** (*i*).

diho-diho (po ma si) en didiho (*o*), zie **tiho** (*i*).

dihòngo (*o*), voorspoed, geluk, winst, voordeel; dihòngo (po), voorspoed, geluk, voordeel hebben; dodihòngo (*i*), de, het voordeelige, de, het geluk hebbende.

difki (*o* en po ma), zie **tiiki** (po).

diingu (ma), zie **tiingu** (po-ja).

diki-diki (*o*) = didiki (*o*), zie **tiki** (po-ja).

dilago (*o*), een' eetbare aardvrucht (de Colocasia antiquorum Lat.).

dilàku (po-jo), zie **tilàku** (po-ja).

dilibu (*o*) en dodilibu (*o*), zie **tilibu** (i na).

diliké (*o*), geest van iemand, die in den oorlog of door moord, zelfmoord, een val, verdrinken of eenig ander ongeluk, een plotselingen dood gestorven is; dien geesten wordt een' plaats gegeven in den dorpstempel — séri — of, zoo een gehucht zulk een tempel niet rijk is, ook wel in een afzonderlijk huisje op het erf. — Men beweert: een mensch, die plotseling sterft, staart met wijdgeopende oogen rond; de ziel behoudt die eigenschap en is dus bizonder geschikt om als beschermgeest over de nablijvenden te waken!! —

diliké (*o*), een boom (Xylocarpus Granatum Koen. L.)

dimōa (*i*), 't niet kunnen bevatten, te klein zijn om te kunnen bevatten wat er in moet; dimōa-wa (po), 't feilt niet, men kan er van op aan, dat het zòò is (staande uitdrukking, die slechts in dezen vorm voorkomt).

dina, aanwijzend v.n.w. van plaats: dààr aan de landzijde, aan wal, landwaarts in; het topeinde (van een liggenden boom, sliet of bamboe); voorsteven (van een vaartuig); komt voor met de volgende voorzetsels: **idina** en **ngoïdina**, dààr — aan de landzijde, aan wal, landwaarts in, uit den vòòrsteven of het

topeind — omhoog of naar boven; duma o bolòlongo idina i bawo-ka, la o dududu-jé i dola-ka, maar de zeeslak is dààr, naar de kust toe, boven gekomen en tegen het droge opgeklouterd; idina o kilòti ma idé-ë o gai ka i supu, dáár uit het topeind van het drijfhout kroop de made er uit (omhoog); **kadina** en **ngokadina**, te dààr: aan wal, landwaarts in, aan den voorsteven of het topeind; ngokadina ka i òdo, dààr, aan wal, of landwaarts in, houden ze feest; kadina ma nòma-ka, daar aan of op den vòòrsteven; **kodina** en **ngokodina**, dáár van de landzijde naar zee - of naar den kant naar zee, of van wal zee in, of van den vòòr- naar den achtersteven, van het top- naar het wortel-einde; duma nàko-so o gosòma, gêna dòné ngokodina da dàsi ja kohòko, maar als het een krokodil is, dan zal hij (de rivier uit) komen drijven naar zee; kodina ma nòma-ka wa tòku wo kahòko, van den vòòrsteven kwam hij, over den rand der prauw, naar den achtersteven loopen; **kudina** en **ngokudina**, dààr — aan de landzijde, aan wal, landwaarts in, aan of in den voorsteven of het topeind — omlaag of naar beneden; o àké magêna kudina ma hutu-ku jo domuūra, landwaarts in aan den oorsprong werd die rivier beregend (viel er regen in die rivier nêer); kudina ma nòma-ku no si bané, laad het daar in den vòòrsteven in; **nodina** en **ngonodina**, hierheen, tot een plaats landwaarts of landwaarts - in gelegen; òp of tegen den voorsteven of het topeind aan; wa kahòko nodina ma kimalaha ma tahu-no, hij kwam zeewaarts hierheen tot het daar landwaarts in gelegen huis van het dorpshoofd; nodina ma nòma-no upa na òto-òto, zit daar niet zoo voortdurend in den voorsteven te hakken; **sadina** en **ngosadina**, dààr naar wal of landwaarts in, van het wortel- naar het topeind, van den achter- naar den voorsteven; duma nàko-so ngòna èko ani àhéli lo ngosadina i ma si diado, maar als gij of ook maar èèn van je nageslacht dààr naar den vasten wal durft komen; sadina ma nòma-sa na kahisa, ga meer naar den voorsteven heen (zitten).

diné, aanwijzend v.n.w. van plaats: dààr aan de landzijde, aan wal, aan het topeind, aan den voorsteven; als: dina, maar voor korte afstanden; komt voor met de volgende voorzetsels: **idiné** en **ngoïdiné**, dààr (aan de landzijde, enz.) omhoog of naar boven; **kadiné** en **ngokadiné**, te dààr landwaarts enz.;

kodiné en **ngokodiné**, dààr, van de landzijde, naar zee, enz.; **kudiné** en **ngokudiné**, dààr (landwaarts in, enz.) omlaag of naar beneden; duma o sangkura magèna i tòro ngokudiné o dududu-ku, maar de landschilpad maakte haar tuin een eindje landwaarts in, in het droge (daar zij aldaar bananen in den grond plantte, wordt van haar tuinieren gesproken als van een werken in benedenwaartsche richting); duma nàko-so sadai i hòda gèna ngokudiné no ma umo, maar als zij (de honden) van de zeezijde blaffend aankomen, spring dan aan de landzijde naar omlaag; **magédiné** (samenstelling van magèna en kadiné), verkort tot: **madiné** en **gédiné**, verlengd: **ngogédine**, sâamgesteld aanwijzend v.n.w. van zaak en plaats: de, die, dat daar aan den wal, aan de landzijde, enz.: o tahu madiné ka to una, dat huis daar aan de landzijde is van hem; **nodiné** en **ngonodiné**, hierheen tot daar aan de landzijde, enz.; **sadiné** en **ngosadiné**, dààr (naar wal, enz.) komend of gaand; ni ma fàto sadiné ni ja ado o Hàlumaheira-sa (sprekend op een eilandje onder den wal), stelt u (krokodillen) op rij, landwaarts tot aan den vasten wal (of tot Halmaheira).

dinga (*o*), zie **tinga** (*i*).

dinga (*o*), een verwilderd specie van den broodvruchtboom; de vruchten eet men niet.

dingira en dodingira (po-jo), zie **hira** (pa).

dingiwo (po-jo), zie **tihiwo** (*i*).

dingo (*o*), bezending, pakje; geschenk (dat gezonden of van de reis meêgebracht wordt); dingo (po-ja), een' bezending maken, een geschenk zenden; nàko-so mia awa-bira mija dingo, als wij een' bezending (pakje, geschenk) maken aan een familielid (dat elders vertoeft); dingo en kidingo (po ma), over en weêr aan elkander pakjes, geschenken zenden; dingo (po si), zenden, sturen, afleveren, toezenden (uit- of afzenden van menschen, is sulo); dingo (po ma tèké si), over en weêr aan elkander zenden of afzenden; dingo (po ma si), tijdelijk een plaatsje beslaan, in huis of prauw; blijven, logeeren, meêvaren; nàko-so no mòdé-si, mi ma si dingo-si, mi ma ïdu, als gij wilt, blijven we (van nacht) slapen; po ma si dingo po mòté Batjaja, meêvaren, volgen naar Batjan.

dino (*o*), zie **tino** (po-ja), weven.

dino (ma), zie **tino** (*i*), afslijten.

dino (po-jo) en didino (*o*), zie **tino** (po-ja), wrijven.
diòni (po ma si), zie **tiòni** (po).
diòpo (ma), zie **tiòpo** (ma).
dipa (*o*), hemel, uitspansel; o dipa-ku van den hemel (neêr); o dipa-jé, naar den hemel (omhoog); o dipa-ka, aan den hemel; o dipa đa tébi, de lucht is helder; — — đa taro, de lucht is donker, bewolkt; — — ma gòla, de kim, gezichtseinder, horizont; — — — dòku-ka, boven het uitspansel.
dipipi (ma), zie **tipipi** (*i*).
dipo (ja), losspringen (iets dat in gebogen of gespannen stand verkeerde) en treffen; opspringen (iets waarop men op 't ééne einde trapt of slaat) en treffen; dòné inidipo, straks zal het los- of afspringen en je treffen; dipo (po-ja), ergens tegen aankloppen of bonzen in horizontale richting; ook: saäli-woord voor halo (po-ja) = kloppen (sago); dipo (po ma-po na), zich of iemand, onvoorziens, bij ongeval, met het uiteinde van een werktuig, slaan of treffen; ook: zich of iemand slaan bij zekere plechtigheden (n.m.l.: met een bosje takjes van zekere heesters, bij de begrafenis, waar al de huisgenooten van den overledene zich of elkander mede op het hoofd en de schouders slaan, na er eerst de boven de groeve staande kist meê aangeroerd te hebben, opdat de doode niet hun levenskracht meê in het graf zou nemen; of: met een tros jonge areeknoten, om ziekten, kwalen of tegenspoeden, die anderen uit vijandschap afgezonden hebben, en die aldus als een gevaardreigende smet aankleven, te verdrijven; men begeeft zich daartoe met het geheele gezin of — op reis — met al de opvarenden, te water, baadt zich en slaat zich of wordt geslagen op hoofd, armen en beenen, waarbij men eene bezwering prevelt; het verdreven gevaar treft alsdan den vijand die 't zond).
dipòpa (ma), zie **tipòpa** (*i*).
diri (Mal.), zelf (versterking van het terugwerkend v.n.w. ma); po ma toòma nànga diri, zich zelf dooden; ook: eigen (versterking van de bezittel. v.n.ww.); ka to ngohi ai diri ai tahu, het is mijn eigen huis.
disini of **dosèng** (*o*) (verb.), dozijn; o disini sinòto, twee dozijn.
Diti (*o*), een eiland ten Westen van Halmaheira's noordpunt, en tevens een kampong op de N.W. kust.
dito (po), op zij gaan, op zij wijken, ruimte maken; no i dito, maak mij ruimte; ga wat uit den weg.

diwòtu (*o*), donder.

djadja (*i*), omkrullen, (b.v. de kop van een wig of pen waar veel op geslagen wordt; een houten of bamboe pijl of speerpunt, die tegen een hard voorwerp is gestooten); djadja (pa), doen omkrullen; ook: klinken (van nagels); kloppen op het kopsche eind van een staaf om die meer in elkaar te dringen.

djadjawa (*o*), het bezinksel uit de klappermelk, nadat men er de olie uit gebraden heeft; men eet het dikwijls met sagobrood.

djadjawa (po), een ommegang doen (speciaal eene ceremonie behoorende tot het doodenfeest; het besluit van het gilamo: het groote feest voor den doode — waarbij het légu, het modòka-sisi en het daarop volgend banket, dat 3 à 4 dagen aanhoudt, heeft plaats gehad. — Des morgens na zonsopgang — terwijl enkele mannen nog bij het restje palmwijn in het feesthuis zitten — vergaderen zich de vrouwen en meisjes uit de buurt en die welke nog van elders in de feestwoning aanwezig zijn, en onder het slaan der trom — zonder zang — trekt men achter elkander 4 maal om het familiehuis en 4 maal om het graf van den overledene, voorafgegaan door 4 kinderen die de ngalé dragen. Een iegelijk, die aan dezen ommegang deel nam, ontvangt eene belooning: vrouwen en groote meisjes 8, kinderen 4, en zelfs de kleine kinderen, die de moeders meêdroegen, 2 duiten. Daarna worden de bij het feest gebruikte trommen gewasschen — gereinigd — en heeft het feestvieren voorloopig een einde; djadjawa (po si), een ommegang doen voor (den doode); er mede een ommegang doen (daarbij gebruiken).

djàdji (*o*), (Mal. djandji), overeenkomst, verbond, belofte, afspraak, beding; ook: bepaalde ure, de ure des noodlots, waarin men sterven moet; o djàdji i dodòma, het Oude Verbond; — — — totuūru, het Nieuw Verbond; — — pa tuluru, het sterfuur verzetten; het leven verlengen (hetgeen de toovenaars beweren te kunnen doen).

djafari (*o*) of maidjànga o djafari, zie **maidjanga** (*o*).

djaga (po-jo), (Mal.) waken, de wacht houden, oppassen, hoeder bewaren, gadeslaan, beschermen; zich in acht nemen, op zijn hoede zijn; djadjaga (po-jo), wakende zijnde, bewaakt zijn enz. als boven; djadjaga (*o*), waker, wachter.

djaga-rara (o maidjanga o), zie **maidjanga** (*o*).

djago (o tòko o), zie **tòko** (*o*).

djaha (*o* en po), zie **tamo** (*o*).

djai-djai (po si), zie **tjai-tjai.**

Djailòlo (*o*), vroeger een machtig rijk op de Westkust van het Noordel. schiereiland van Halmaheira, tegenover Ternate; thans nog een negorij en distrikt aldaar.

djàko (ma), postuur, houding, voorkomen, statuur, vorm van lichaam.

djàko (po si), zie **tjàko** (pa).

djala (*o*), (Mal.) werpnet (om visch te vangen); djala (po-ja), met het werpnet visschen; djadjala (po-ja), met het werpnet visschende zijnde; zijn handwerk maken van dat visschen of dat gedurig doen; ook: de met het werpnet gevangen (visch).

djalu-djalu (*o*), een soort onkruid (wilde postelein).

djàm of **djàmu** (*o*) (Mal.), bel, klok, schel; o djàm pa tàko, de bel luiden.

djamani (*o*), gelaat, aangezicht; i ma tèké djamani-moi, zij zijn als uit elkanders gelaat gesneden; zij gelijken sprekend op elkaâr.

djamani (*o*) (Mal. zaman), tijd, leeftijd; ai djamani magèna — of: ai djamani ma lamo manèna, zoo oud als ik ben (heb ik dat nog niet gehoord — heb ik dat niet gedaan).

djamé (ma), de smaak, of geur er van; djamé (po-ja), smaken, proeven; gewaar worden met het smaak- soms ook met het reukorgaan; djamé-djamé (*i*), malsch, smakelijk (van vleesch).

djànèla (*o*), (Mal. djandèla. Port.), venster; soms ook: deur; o djànèla ma sòka of ma bobĕrèsu, vensterluik.

djànga (*i*), gloren, glimmen (van kolen, zwam, enz.); o làko i djànga, groote schitterende oogen hebben.

djangànga (i-po ma) = bĕhèra (i-po ma).

djapàti (po ma), zie **tjapati** (po).

djara (*o*), paard; o djara ma ngòpa, veulen; — — po bané, te paard stijgen, paard rijden; — — po babané, voortdurend paard rijden, paard rijdende zijnde; — — jo babané, ruiters.

djaru (*o*), titel, waarmede kinderen hun tante, moeders jongere zuster, aanspreken; ook wel titel uit beleefdheid door kinderen aan bekenden (vrouwen) van ouderen leeftijd gegeven.

djaru (*o*), (Mol. Mal. djaroem of djaroeng), bamboe stijl, in het muur-raamwerk van een bamboewoning.

djàtara (*o*), (Mal. djantra), draaibank, machine (samenstel van wielen en raderen).

djàti (*o*), (Mal.) djati-hout (indisch eikenhout); o djàti-wòlàda, eikenhout.

djau (*o*), harpoenspits (voor de schildpadjacht).

Djawa (*o*), het eiland Java; Javaansch; Djawa-ka (*o*), Javaan; ook: soldaat (waarschijnlijk omdat in de Molukken veel Javaansche soldaten gedetacheerd zijn).

djěké (*o*), zie **tjěké** (i na).

djěnéwěri (*o*), (verb.) jenever.

djéré (*o*) (Tern.) graf, graven van Mohàmedanen en wel meer bizonder, heilige graven of graven van heiligen.

Djéré ma dòto (*o*), kaap Djéré; de noordelijkste punt van Halmaheira (daar in de nabijheid is een graf van zekere grootheid of heiligheid).

djiburu (ma), jonge, pas uitspruitende (bamboe); de spruiten van de aulòto en de tònga djawa, worden als groenten gegeten.

djidjibobo (*o*), lepel: (bij de inlanders ziet men enkele porseleinen sauslepeltjes: o djidjibobo o piri); — — đa tjětjěké, theelepel, eierlepel; — — i lalamo, spijslepel.

djidjiga (đa) (Mal. djiga-djiga), oranjekleurig.

djidjiru (*o*), zie **tjiru** (po-ja).

djiko (ma), golf, bocht, baai; o Saluta ma djiko, de golf - baai - van Saluta.

djini (*o*) (Mal. djin), de geest, met wien men zich, in somnambulistischen toestand, in betrekking stelt, om te kunnen waarzeggen, geesten zien, geesten bannen en dokteren. — Waarschijnlijk is de vereering der djini's niet nationaal, maar overgenomen van de Mohàmedanen. De djini's, zouden zielen van afgestorvenen zijn, die men om een' of andere reden, niet heeft willen opvangen om ze als gòma te vereeren. Die niet opgevangen zielen worden djini's (geesten) en widadari's (nimfen) en houden zich in het luchtruim, in de maan, of op ver in zee gelegen eilanden op. Daar nu de zielen der Alfoeren gewoonlijk vereerd worden als gòma, schijnt het ook moeilijk om Alfoersche djini's te krijgen; ten minste een groot dee er van zijn Ternataansche, Maleische, Javaansche, zelfs Hollandsche en Engelsche djini's; waarschijnlijk omdat, daar in het buitenland geen vraag is naar gòma's, de markt daar rijk voorzien is van zielen zonder bestemming. De djini-vereerder spreekt — zoogenaamd — in zijn staat van somnambulisme, de taal, die den landaard van zijn djini kenmerkt - en zou ook verstaan wat de djini hem in die taal mededeelt. Ook bij de

feesten voor zijn djini, laat de vereerder de eigenaardigheid van den geest, dien hij vereert, uitkomen: is b.v. zijn djini van Europeesche origine, dan kleedt hij zich (bij zulk een gelegenheid) in jas en schoenen en neemt soms een rotting daarbij in de hand; anderen hoesten voortdurend, loopen krom of mank enz. enz., daarmee gebreken of hoedanigheden aangevende, die den persoon, wiens geest zij nu als djini vereeren, vroeger hebben gekenmerkt. De djini wordt vereerd als een goede geest, die onheilen afweert, kwalen herstelt en alles openbaart wat nieuwsgierige vragers maar willen weten, maar... indien hij hebzuchtig van aard is en dus zijnen vereerder gelast der cliëntèle hooge kosten voor zijn diensten in rekening te brengen, dan kan hij een tòka (zie aldaar) worden, waardoor zijn vereerder een vampyr wordt, en de menschen opeet — doet sterven. — djidjini (po), djini-vereerder zijn: er een djini op na houden; djidjini (i bi), de djini-vereerders (Schamanen). Men onderscheidt bij de djini-vereerders twee rangen: de meesters of meesteressen — o bi guru — en de leerlingen of discipelen — o bi muri —. Elke guru heeft een afzonderlijken djini en wordt door den djini zelf tot zijn dienst geroepen. Deze doet hem (respectievelijk: haar) n.m.l. op zekeren tijd een „fétiche" vinden — (een of ander zonderling voorwerp, zooals: parelvormige steenen, in de maag, het hart, de nieren van herten, in visschen, zelfs in schoone - gestampte - rijst, — of: geldstukken van bizonderen vorm of stempel; uitwassen aan —, misvormingen van planten en vruchten; donderbeitels, enz. enz.) —. Vindt men zoo iets dan bewaart men het zorgvuldig, om af te wachten of daarin een roeping door een djini moet gezien worden of niet. Blijft men zonder wederwaardigheden, dan is de vondst louter toevallig geweest, maar wordt men niet lang daarna herhaaldelijk ongesteld, dan weet ten slotte de guru, wiens dokterlijke hulp men inriep, te verklaren, dat de djini, die zich in de gevonden fétiche openbaarde, door deze krankheid vermaant, dat hij door den betrokken persoon vereerd wil worden. Hetzelfde is het geval, wanneer er een' fétiche als erfstuk in de familie aanwezig is. Is de daaraan verbonden djini er op gesteld weder door een der nakomelingen van den erflater vereerd te worden, dan vermaant hij daartoe door herhaalde krankheden. Dan laat de betrokken persoon den djini in zich brengen (laat zich medium maken); geeft de fétiche eene

woning — o djini ma tàba: een miniatuur huisje, een fraaien porseleinen schotel, een tafeltje of iets dergelijks — en richt zijn huis zòò in, dat daar bij gelegenheid de eerediensten — dansen en offeren — voor den djini kan plaats hebben. Hiertoe wordt tusschen de vier palen, waarop het middenstuk der woning — het hoofddak — rust, ongeveer één meter boven den grond, een stevige tafel of zolder — pòla — aangebracht. — (Slechts zeer zelden voert men den djini-dans op den vloer, op matten, uit.) — Daarmede heeft men zich dan geïnstalleerd als guru. Zij die naderhand met goed gevolg door den guru in krankheid worden bijgestaan, sluiten zich veelal aan als muri; sommigen dezer laten den djini in zich brengen, om de dansen ter eere van den djini mede te kunnen uitvoeren; anderen bepalen er zich toe om, wanneer den djini wordt geofferd, gaven bij te dragen tot het feest en de behulpzame hand te bieden bij de heerschende drukte. Als muri verbindt men zich evenwel niet voor vast aan den dienst van één djini, wordt men bv. ziek en niet beter onder de behandeling van den eigen guru, maar wel onder die van een anderen, dan laat men zich meestal den djini van den eersten weder afnemen — höi zegt men daarvoor; nog meer: uithalen — om nu dien van den anderen in zich te laten brengen. Soms ook zegt men geheel den djini-dienst vaarwel, omdat men het lastig vindt de bobòso (zie hieronder) te houden. 't Komt echter ook voor, dat men, zonder krank geweest te zijn, muri wordt, om door de macht van den djini gevrijwaard te zijn voor mogelijke krankheden. Men moet zeker meenen daar baat bij te vinden, want de meeste guru's nemen slechts muri's aan tegen een ruime belooning. Tot z'n djini richt men dan ook 's morgens en 's avonds de bede om bescherming tegen en afwering van alle booze machten. Leent een djini ma guru, tot een of ander doeleinde zijn (respectievelijk haar) dienst, dan brengt hij zich in verbinding met z'n djini. Daartoe legt hij zich neder op een bank, spreidt zich over het lichaam een sarong en over het gelaat een hoofddoek en geraakt zoo al spoedig in den somnambulistischen slaap (naar dien slaap noemt men hem: o idu-idu en zijn werk po-ja-idu). Nu verlaat zijn geest het lichaam en zoekt, gaande langs een eatherische, hoog over de zee gespannen brug, naar den djini (in zijne omgeving moet het stil zijn; hij mag niet opgeschrikt worden;

zijn geest zou dan van de brug vallen en de guru dood blijven liggen). Heeft hij dien gevonden, dan keert deze in tot het een „willoos hout gemaakt lichaam" — (wellicht is dit de beteekenis van: i ma gogòma-haté: de Ternataansch-klinkende, hier gebruikelijke benaming voor de somnambules; of wel: deze naam komt van het Mal. gomĕtar, gomatir, rillen, beven, schudden), — dat nu onweerstaanbaar begint te beven en te schudden, zoodat eindelijk de ledematen op de bank op en neêr slaan; nu is de djini in hem gevaren en geeft hem zijn inlichtingen. Na die inlichtingen ontvangen te hebben, laat de somnambule den djini weder vertrekken, door den rug van beide handen tegen het hoofd aan te drukken en zòò de vingers te laten knakken. De overspannen toestand houdt nu op en hij kan meêdeelen wat hem is aangezegd. — De djini, wordt vereerd door hem te ofleren: — o djini pa àso: den djini roepen, aanroepen —, hetgeen gewoonlijk éénmaal 's jaars plaats heeft, als wanneer men hem spijzen voorzet (toebereide, geel gekleurde rijst, eieren en visch of hertevleesch: dit wordt dampend neêrgezet en weggenomen als het koud is geworden: de geesten genieten niet dan den damp — geest — der spijzen). — Vòòr men tot dit offer overgaat, roept men dagen — soms weken — lang den djini aan of op. — De muri's komen daartoe 's avonds bij den guru en den nacht door danst men, naar een' bepaalde muziek, den djini dans: — o djini ma sisi — op bovengemelde pòla. Dien dans kan men slechts uitvoeren onder bezieling van den djini, dien men vooraf in zich laat varen. Men danst met gesloten oogen, weet niets van z'n omgeving, maar is toch voor z'n gevoel in een helderzienden toestand, zoodat geen der te maken bewegingen eenige onzekerheid verraadt(!!). Eindelijk is de groote dag aangebroken en zet men den djini het offer voor. Hierop volgt een feest van eenige dagen. — Ook daarna hoort men eenigen tijd des nachts de muziek van den djini-dans, tot ten laatste het geheel besloten wordt, door een eetfeest, genaamd: o lĕlènga pa mòtu: de borden omkeeren (hetgeen men hier gewoon is te doen als de maaltijd afgeloopen is). — Een bizonder luisterrijk offerfeest, gepaard met het: o djini pa tiōa, heeft slechts bij uitzondering plaats. (Wat deze uitdrukking eigenlijk beteekent is niet recht duidelijk; misschien: een' processie houden met den djini). Heeft men een djini lang vereerd dan

dringt deze op zulk een buitengewoon eerbetoon aan, hetgeen den „guru" kenbaar wordt, doordien de kranken, die hij behandelt, voortdurend ziek blijven of sterven. Nu worden al de muri's bij den guru vereenigd en houden te zamen dagen lang verblijf op de pòla, van waar men niet dan in noodzakelijke omstandigheden afdaalt en dan nog slechts geschoeid met een soort klompen, daar men den grond niet mag aanraken (i ma si bòso, zegt men: zij ontzien of onthouden zich). In die dagen wordt er een zeer spaarzaam diëet in acht genomen — (niet geheel en al gevast) — en veel gedanst ter eere van den dini. Op den offerdag nu houdt men gezamenlijk de groote processie. Men gaat daartoe òf naar zee, òf op het meer, op eenige, aan elkaar verbonden, met planken overzolderde, en met bogen en guirlandes van groen versierde kano's. — Gedurende den geheelen tocht, die uren duurt, wordt gedanst. — Op zeker punt in zee of op het meer gekomen, baden allen zich. (Bij het baden heeft òòk het dipo — zie aldaar — plaats. Met den pinangtros, dien men daartoe gebruikt, worden tevens enkele blâren en struiken vastgehouden, waaraan men zekere krachten toeschrijft, naar den naam dien ze dragen; als, mamàké-blad = o utung pa màké-màké: geluk, zegen krijgen; sòro-blad — Tern. sòro. = Gal. sòso — = o dorōu i sòso: het kwade, het ongeluk make zich vleugelen, vliege weg; een lĕbèno-tak — Tern. fèno = Gal. pĕrèsu — = o mulàràti ja pĕrèsu: ellende, kwalen worden afgesloten: men worde daar tegen beschut; bòlowo-blad = o ròhé i bòlowo: het lichaam zij recht — rechtvaardig —: men blijve vrij van iets strafbaars te doen; o gotòla ma koki-stengel = upa o ròhé jo dikòki: het lichaam treffe geen ban: worde niet door iets aangekleefd, dat tegenspoed of mislukken, van 't geen men onderneemt, veroorzaakt. Na dat allen zich hiermeê geslagen hebben, wordt dit alles aan een staak of aan den gebruikten lĕbèno-tak vastgebonden en daar waar men baadde in het water geplant, als teeken van het gevierde feest. Het baden en dipo heeft òòk plaats eer men, bij het gewone àso, den djini het offer voorzet). — Daarna keert men weêr dansende huiswaarts. Geheel uitgeput, of geheel dol, bezield door den geest, komt men terug, danst nog eens als razenden op de pòla en zet het offer voor den djini nêer. Dan heeft het feest plaats, als bij het gewone offer.

Zooals elke guru zijn afzonderlijken djini heeft, heeft ieder ook wêer iets afwijkends in de vereering van zijn djini. Dit komt vooral uit in: o djini ma bobòso: de onthoudingen ter wille van den djini. Aan elke guru zijn door z'n djini, eenige zulke onthoudingen opgelegd, maar wellicht treft men geen twee guru's aan, die dezelfde bobòso's hebben. De guru's leggen deze bobòso's weêr op aan hun muri's en aan een ieder, die zich bij hen in behandeling geeft. Deze onthoudingen betreffen gewoonlijk enkele spijzen en soms het water uit het meer. Veronachtzaming dezer onthoudingen heeft natuurlijk krankheid ten gevolge.

Elke guru verstaat voorts de kunst om amuletten van den djini: o djini ma panawa, te vervaardigen, die ziekten en booze geesten afweren. Natuurlijk worden daarvan muri's en clientèle voorzien. Men draagt die amuletten of tooverbandjes om den hals. De vorm verschilt gewoonlijk eenigzins voor elken guru. Zeer velen bestaan uit koordjes, waarin van afstand tot afstand, kleine stukjes plantewortel gebonden zitten, telkens weêr afgewisseld door een groote koraal; naar voren hangt er een stukje zilvergeld aan af. Anderen zijn stukken, met kurkuma gekleurd, boombast of katoen, tot een band in elkaar gedraaid en zòò om den hals gedragen; van voren zit daar dan een geldstuk of een boomworteltje ingeknoopt, enz.

o djini po si ngòsa, den djini inbrengen. De nieuweling (respectievelijk: nieuwelinge), die een médium van den djini wil worden: — zich den djini wil laten inbrengen — (velen worden reeds zeer jong médium) — moet zich daartoe eerst eenige dagen afzonderen, op de pòla van den guru zijner keuze. Daar wordt hij op schraal diëet gehouden en mag den grond niet betreden. Na een 3 à 4 tal dagen, breekt de avond aan — (gewoonlijk gedurende het gewone offerfeest voor den djini) — bepaald om hem tot médium te maken. Men hoort de gewone djini-dansmuziek, maar op eens verheft die zich tot een razend tempo; nu is men met hem bezig: men heeft hem op de pòla uitgestrekt, het lichaam bedekt met een sarong, en op het aangezicht wrijft en drukt men hem met een' tros zeer jonge betelnoten (o dèna ma majang), waarin sterk riekende bladeren gelegd zijn. Zijn z'n zenuwen nu niet langer bestand tegen den gezamenlijken invloed van de gehouden diëet en afzondering, de oorverdoovende muziek en het zinverbijsterend

wrijven en schudden, dan begint hij te beven en met zijn ledematen te trekken en te kloppen en: — hij is médium geworden. — Soms gelukt dit eerst na herhaalde proefnemingen en sommigen zijn zòò sterk van zenuwen, dat die niet overwonnen kunnen worden: de zoodanigen worden ongeschikt verklaard voor den djini-dienst. — Is de djini naar wensch in den patient gevaren, dan ondergaat hij op een anderen dag nog een bij-kuur om hem helderziend te maken. Deze kuur heet: o làko po djoho, (vocht) in de oogen uitpersen. De guru perst uit eenige kruiden een weinig vocht en laat dat den patient in de oogen druppelen; daarna snijdt hij hem met den scherpen kant van een stukje kàtu of met een éri-halm dwars over het oog en nu is hij in staat met gesloten oogen te zien, wat een gewoon mensch niet ziet met beide oogen open (!!).

djobo (po ma en po si) en djodjobo (*o*), zie **tjobo** (pa).

djodjaru (*o*), maagd, jonge dochter, meisje; maagdom; o djodjaru ma bòro, een maagd in knop (nauwelijks den maagdelijken leeftijd ingetreden of op den grens daarvan); — — — sòsé, een ontloken - volslagen - maagd; — — — idja, de prijs van den maagdom — 15 réalen of 30 gulden —; — — — ngihi, het slaapkamertje eener jonge dochter (gewoonlijk een beetje netjes en met kleinigheden versierd).

djodjira (ma), vòòrteeken; o kàpàli ma djodjira, het vòòrteeken van een schip (van de komst van een stoomschip: men beweert dat die komst altijd wordt voorafgegaan door storm en onwêer).

djodjo (*o*), titel om ooms van vaderszijde mee aan te spreken; ook wel uit eerbied tegen ouderen gebruikt; tevens saäli-woord voor bàba = vader.

djodjòra (o, po ma, po ma si), zie **sòra** (*i*).

djoho (o, po-jo) en djodjoho (*o*), zie **tjoho** (pa).

djòko-djòko (*o*), zitbank van bamboe.

djòma-djòma (po), zingen, zie onder ulè, en dààr: guūlè (po).

djongihi of ngihi (*o*), kamer, verblijf, hok, plaats, plek; doos, vat, kast, pot, kist; o sòné ma ngihi, doodkist; o djodjaru ma djongihi, het kamertje van een' jonge dochter; o modòka — —, slaapkamer eener getrouwde vrouw; o tabàko ma ngihi, tabakspot.

djongutu (*o*), matje om op te slapen of te zitten, gevlochten van

òro-òro en kulèwé bladeren (zie manara); zij zijn effen wit òf, met zwart (đa tataro) en rood (laïsé) gekleurde strooken, in allerlei figuren en patronen bewerkt. Wil de Alfoer — bij wien ge binnenkomt — u beleefdheid bewijzen, dan spreidt hij zoo'n matje op de bank, opdat ge daar op zoudt plaats nemen.

djoōhu (po ma), zie **soōhu** (ma).

djoōu (po si), zie **djōu** (*o*).

djòpu (po-jo) en djodjòpu (*o*), zie **tjòpu** (po).

djoro-tuli (ma), (Mal. djuru-tulis), schrijver (bepaaldelijk: de secretaris van het Ternataansch gezantschap of bestuur in de verschillende distrikten van Halmaheira).

djōu (*o*), (Tern.) heer: de Sultan van Ternate, ook wel diens Oetoesan: hoofd der Ternataansche distriktsbesturen op Halmaheira; soms ook de Sangadji: de eigenlijke landsvorsten in elk distrikt; voorts: **Heere!** djōu! beleefde wijze van instemmen, ja-zeggen, kennisgeven en groeten; tagi-ka, djōu! ik ga, heer! enz.; o djōu ma kolano, mijnheer de koning; — — — ngòpa, de prins, een' prins; — — — duhutu, de Heer, de eigenaar (van alles); of wel: de eigenlijke Heer (die in de eerste plaats of waarlijk kan gezegd worden Heer te zijn); — — toma gàku, de Heer, de hoog verhevene; o djoōu! uitroep: och, heer! och, Heere! djoōu (po si), klagen, aanklagen, verklagen; djodjoōu (i si), de aanklagers; tjoōu (po), (voor schuld of voor een bruidschat) bij iemand dienen, iemands onderhoorige — pandeling — worden; tjoōu (po si), er voor in pandelingschap gaan; tjoōu-djōu (*o*), heerendienst, belasting; tjoōu-djōu (po), heerendienst verrichten, belasting opbrengen.

djōu-gugu (*o*), eigenlijk gogugu (ma), hooge Ternataansche hofbeambte: rijksbestuurder.

djuànga (*o*), soort vaartuig, zie déru (*o*); o djuànga ma idja. hoofdgeld, ad *f* 1.—, voor de Islamsche bevolking der kustnegorijen, ter voorziening in de jaarlijksche levering van zulk een vaartuig aan den Sultan.

djubalé (po-ja), splitsen (aaneenhechten) touw.

djububu (*o*), bron, wel; djububu (*i*), opwellen.

djudjuūtu (po ma), zie **tjutjuūtu** (ma).

djuku (*o*), soort boomhagedis.

djumàti (*o*), (Mal. djumât), Vrijdag; o djumàti moi, ééne week.

djumu (po-ja), (Mal. madjoem = werk), kalefateren, breeuwen.

djumu-djumu, zeer dicht, nauwkeurig, overal breeuwen.
djuru-bàsa (*o*), zie **bahàsang** (*o*).
djuru-mudi (*o*), die het roer houdt, roerganger, stuurman.
Djuru-salāmàti (*o*) (Mal.), Zaligmaker.
do, prefix, zie **da**.
dōa (po-ja), schelden, vuile woorden zeggen, uitschelden; dōa-dōa (po-ja), hevig schelden of uitschelden; dodōa (po-ja), scheldende zijnde; gescholden zijnde; tobodōa (po), telkens weêr schelden, gewoon zijn te schelden.
dōa (po si), zie **tōa** (pa).
dobé (po-jo) en dodobé (po ma), zie **tobé** (po-ja).
dòbo (*i*) opzwellen, opzetten, dik worden; zwellen, uitzetten (door weeking); bedorven — stinkend en gezwollen — zijn of worden (van geslacht vleesch); dòbo-dòbo (*i*), sterk opgezwollen, enz. als boven; ook: doornat worden van kleêren; dodòbo (*i*), de, het gezwollene; enz.; dòbo (pa), doen zwellen of uitzetten (b. v. door iets te weeken); nòbo (*o*) een buil, een blauwe of gezwollen plek; ook: aas, kreng (opgezwollen beest).
dobo (po-jo, po ma, po si), zie **tobo** (po).
dobobo (*o*), zie **tobobo** (i na).
dòbu-dòbu (o gosòma pa), zie **gosòma** (*o*).
doda, préfix, zie **da**.
dòda (*o*), zie **tòda** (po).
dòda (*o*), een zwaar voorwerp, dat men aan een lang touw laat zinken, om als anker te dienen voor een drijvend voorwerp (vaartuig of dergel.); dòda (po-ja), een vaartuig of ander drijvend voorwerp, aldus voor anker leggen; ook: (een vischkaar) aan een lang touw laten zinken; hetgeen men dan aan de oppervlakte van het water aan een stuk hout bevestigt, om te kunnen weten waar de kaar ligt; dòda (po ma), zich op bovenbeschreven wijze voor anker leggen (bij 't visschen op 't meer b. v.); o guluhi ma dòda, zie guluhi (*o*); o igo ma dòda bi lago of wel: bi udu, kokosnoten groot — of wel — klein van stuk.
dodahala (*o*), kleine, op vliegen gelijkende, insecten, die zwermen en nesten maken, die een zoet, kleverig, eenigzins op honing gelijkend vocht bevatten.
dodai (*o*), vaatwerk: borden, schotels, enz.; ook wel eens: doosje, bakje, mandje.
dodalàké (*o*), zie **talàké** (po-ja).
dodara (*o*) (Tern. = Gal. si bòso), liefde; dodara (po-ja),

liefhebben; dodara (po ma - po ma tèké), elkander liefhebben; dododara (po-ja), liefhebbende zijnde; geliefd zijnde.

dodàto (po-jo), bang zijn, bezorgd zijn, duchten; tanu o namo to si dàsé, duma to dodàto dòné i lòda, ik zou den vogel wel willen besluipen, — wat nader tot hem gaan — maar ik ben bang, dat hij dan wegvliegt; dodàto (po si en po ma si), bezorgd zijn en zich bezorgd maken voor, over of omtrent; o maidjànga o siani ma tàdu i si dodàto, het hert met versche horens — dat pas van gewei gewisseld heeft — is bezorgd voor z'n horens (en houdt zich schuil); dodàto (po na si), zich over iemand bezorgd maken, voor iemand duchten; o dodòku u pa na tòku, to ni si dodàto dòné i ni si rogi, loop niet over den vlonder (brug), ik ducht (voor u) dat hij onder u breekt.

dòdé (*o*), garnaal.

dodè, prefix, zie **da**.

dodègo (*o*), pers om het sap uit suikerriet te drukken (zeer primitief: twee van boven gevorkte palen, eenige voeten hoog; tusschen die palen, in de vorken hangt een stevig blok hout, van boven vlak gemaakt, naar het midden een weinig hol; naar onderen vòòr en achter schuin toeloopend; een weinig boven dit blok is, aan den achtersten tak der vorken, een dwarshout gebonden; tusschen dit dwarshout en het blok, steekt men, in het midden, de punt van een lange, sterke houten rol; op de andere punt van die rol gaat men zoo half zitten en loopt dan met de rol over de op het blok gelegde stukken suikerriet, van links naar rechts en vice-versa, totdat daaruit geen sap meer afdruppelt, in het onder het blok geplaatste bakje; het aldus gewonnen sap kookt men dik tot een zeer goede stroop); dodègo (po-ja), persen (suikerriet); ook: suikerstroop bereiden; als men vraagt: hebt ge ook gula = suikerstroop? dan antwoordt men gewoonlijk: to dodègo-waàsi, ik heb nog niet geperst — nog niet gemaakt —.

dodèngo (po) zie **tèngo** (po).

dodi, prefix, zie **da**.

dodiba (o hutu o), zie **hutu** (*o*).

dodigira (*o*), zie **gira** (*o*).

dodiku (ma), gescheiden echtgenoot; una ma dodiku, de van hem gescheiden vrouw; muna — —, de van haar gescheiden man.

Dodinga (*o*), kampong op de landengte, tusschen het Noordel. en Zuidel. schiereiland van Halmaheira.

dodiòdo (*o*), zie **tiòdo** (po-ja).
dodo, prefix, zie **da.**
dòdo (*i*), helder, doorzichtig zijn of worden; dòdo-dòdo (*i*), zeer helder, zeer doorzichtig zijn; dodòdo (*i*), de, het heldere, doorzichtige; modòdo (i ma si), parelen, glinsteren (van tranen); awi-manga kongo i ma si modòdo, de tranen staan hem-hen in de oogen; zijn, hun oogen werden vochtig.
dòdo (*o*), suikerkoek (rijst met klappermelk en suikerstroop gekookt).
dodòdo (po), de jongste (der kinderen) zijn; ngohi to dodòdo, ik ben de jongste (der broers en zusters).
đòđo-đòđo (o gosòma pa), zie **gosòma** (*o*).
dodòka (po na), zie **todòka** (*i*).
dodolòlé (o-pa), zie **péda** (*o*) en **tolòlé** (đa).
dodòmo (o bàko ma), zie **bàko** (*o*).
dodòtèngè (*o*), zekere slingerplant en de vrucht er van; de laatste, tamelijk rond en steenhard, gebruikt men als knikker (Guilandina Bonduc L.).
dodòtèngè (*o*), zekere kleine vogel.
Dodowo (*o*), gehucht aan de kust, benoorden Galèla.
dodu, préfix, zie **da.**
dòfa (po-ja) overbrengen, voortvertellen, voortzeggen; ai dèmo ni ja dòfasi, tèkadé mo si gisèwa, breng haar de boodschap nog eens, misschien heeft zij ze niet gehoord; o dèmo wa dodòfa, een tolk; dòfa (po si), voortzetten, vervolgen.
dòfu (*o*), (Tern.), steenen muur, metselwerk.
đòga (*i*), te oud, dus niet veel en kleine vruchten dragende (vruchtboomen en gewassen); đodòga (*i*), de te oude.
dogidòha (po si), zie **dòha** (po-ja).
doginano (po - po si - po ma si), zie **nano** (po-ja).
dogo (ma), het aanvullende, het supplement: het resstant dat er nog behoort bijgevoegd te worden; dogo (po-ja, aansporend, uitnoodigend en vragend; maar bevelend: po-jo), suppleeren, bijvullen, aanvullen, bijdoen, afbetalen; dogo (po si), afmaken, opmaken.
dogoi (ma), zie **togoi** (đa).
dogòkojé (ma), zie **òko** (*i*).
dogòsa (*o*), zie **togòsa** (i na).
dogu (ma en po si), dodogu (ma), zie **togu** (*i*).
doguruga (*o*), zie **toguruga** (po).
dòha (po-ja), loslaten, er van aflaten (laten staan, laten liggen, laten

begaan, er afblijven); laten vallen; zòò laten als het is; dòha! en dòha-ka! blijf af! laat los! laat vallen! laat af! laat maar! doe geen' moeite! dòha-dòha-wa (po-ja), in het geheel niet loslaten; geheel niet laten gaan; dodòha (po-jo), loslaten tegen, of laten vallen op; dòha en ridòha (po ma), van elkander aflaten; elkander voorts ongemoeid laten; dogidòha (po si), zòò maar onveranderd laten (aan 't geen waaraan 't gebonden is); zòò maar laten staan (met wat er in is); laten varen, verlaten (een vrouw, met haar nog ongeboren kind); w o mi si dogidòha-ka, hij is van haar gescheiden en heeft het nog ongeboren kind haar gelaten (hij heeft haar laten varen met 't geen in haren schoot was).

dòha (po-jo), onverwachts in een kuil of laagte stappen; aflaten met touwen omlaag of in een kuil (b. v. een ladder in een put, een' kist in de groeve); dòha (*i*), zegt men ook van speren of pijlen, die niet treffen, maar tusschen de armen of onder de beenen door snorren.

dòhé (po), glimlachen, lachen, schateren; đodòhé (po), voortdurend, aanhoudend lachen, ginnegappen; plagerig onder elkander zitten lachen; đodòhé (*i*), de lachers; tobođòhé (po), lacherig van natuur zijn; altijd lachen, goedlachs zijn.

dòhu (*o*), voet, been; poot - meer speciaal achterpoot - van viervoetige dieren; poot van vogels; o dòhu ma bi raraga, de teenen; — — — awa, de groote teen, — — — gĕlégiti, de kleine teen; — — — sòha, de voetzool; — — — tòlo, de enkel, o haiwan i dodòhu iha, viervoetige dieren.

dõi (o bolé o), banaansoort, zie **bolé** (*o*).

dõi (*o*), lendenen, middel; o döi ma bobiliku, gordel, ceintuur; — — — sasangi, lendenwindsel (lange, breede strook, gewoonlijk veelkleurig geweven stof, met franje aan beide uiteinden; wordt om de lendenen gewonden en tusschen de beenen doorgehaald, van voren en achteren met een slip afhangend), kleedingstuk voor knapen en jongelingen; o döi pa piliku, zich gorden of omgorden; pa piliku nànga döi-no, het om de lendenen, om het middel, binden; het zich aangorden.

dõi (po-ja), (iets) dragen op — of over — den schouder, bevestigd aan een lang voorwerp (stok, bamboe, enz.): zoowèl wanneer dit lange voorwerp aan één als aan beide uiteinden belast is; ook: tusschen elkaâr aan een stok op de schouders dragen; döi (po si), er mede, of er aan, over den schouder — of tusschen

elkaâr, op de schouders — dragen; dodöi (po-ja), op den schouder, over den schouder, tusschen elkander op de schouders, bevestigd aan een lang voorwerp, dragende zijnde of gedragen zijnde; dodöi (po si), er mede of er aan — op den schouder — over den schouder — tusschen elkander op de schouders — dragende zijnde of gedragen zijnde; ani sari-ka no si dodöi, bindt het aan of op uw pagaai en draag het zóó over den schouder; ridoï (po ma en po ma tèké), te samen en met elkander aldus dragen; dodöi (*o*), draagstok (zoowel een die men op den schouder draagt, aan één of beide uiteinden belast, — als die waaraan men tusschen zich in met z'n beiden draagt); (een lang voorwerp op of over den schouder dragen — zonder dat daaraan iets bevestigd is — heet mòku, zie aldaar).

dòka (po-jo), er onder opstoken (het vuur); o bòso ni jo dòka, stookt (het vuur) onder den pot op.

dòka, aanwijzend v. n. w. van plaats: ginds: aan den over - achter - binnenkant, om den hoek; komt voor met de volgende voorzetsels: **idòka** en **ngoïdòka**, ginds, enz. — opwaarts of omhoog gaande, of zuidwaarts; idòka o dòpo i kahijé, ginds stijgt rook omhoog; **kadòka** en **ngokadòka**, te of naar ginds: aan den overkant, enz.; ook wel, ginds: in het lichaam; kadòka ai ròhé ma raba-ka, in mijn lichaam; kadòka o tahu ma raba-ka, in huis - of ginds in huis; òna magèna ngokadòka o Maba-ka i hòru, zij voeren ginds, naar den overkant, naar Maba; **kodòka** en **ngokodòka**, ginds: aan den overkant enz. - in zeewaartsche richting; kodòka i supu-ka, aan den overkant zijn zij uïtgegaan (naar de strandnegorij); **kudòka** en **ngokudòka**, ginds: aan den overkant enz. - omlaag of naar beneden; maro ngokudòka-naga la da puputu-ku wo ma umo, het was alsof hij daar ergens achter (het huis) in de duisternis naar omlaag sprong; **nodòka** en **ngouodòka**, van ginds: den overkant, enz. - hier heen komend of gekomen; of: tot ginds: aan den overkant, enz. - gekomen, in de richting hierheen; nodòka? of nodòka na hino? komt ge van ginds — om den hoek — of van den overkant? **sadòka** en **ngosadòka**, ginds: aan den overkant, enz. - in landwaartsche richting, una magèna kangano sadòka wa kahisa, hij is straks (van 't strand) landwaarts ingegaan, naar den overkant.

dòké, aanwijzend v.n.w. van plaats: ginds: aan den over- achter- binnen- buitenkant, om den hoek (voor korter afstanden dan dòka); ook: aan of in het lichaam van een nabijzijnd persoon of in 't eigen lichaam; komt voor met de volgende voorzetsels: **idòké** en **ngoïdòké**, ginds: aan den overkant, enz. — opwaarts of omhoog, **kadòké** en **ngokadoké**, te, naar ginds aan den overkant, enz.; aan, in het lichaam, enz.; ja kokitòka magéna ngokadòké o dodòku maraba-ka i ma tolòmu, zij, die weêrwolven, vereenigden zich ginds binnen het bruggehoofd; òna i sosōu géna, bilàsu òna kadòké ja sisiri magéna manga djamani ja ngali-kàsi, zij, die geneesmeesters, moeten dan het gelaat (ginds) van die zieken eerst veranderen (onkenbaar maken); nàko-so o ngòpa moi ma awa ma àké ma soōhu ma udo, dòné ma awa ma buturu kadòké ma ngòpa-ka ja kahika, als een kind het overschot van het water der moeder (waarvan de moeder gedronken heeft) opdrinkt, dan gaat de kracht der moeder ginds in het kind over; **kakudòké**, samenstelling van kadòké en kudòké, te ginds omlaag blijvend of zich zettend; kakudòké i wi lolòha awi ròhé-ku woma si sòpa, (de weêrwolf) kokerde (zijn van het weêrwolven terugkeerend hoofd) ginds, omlaag komend, in, op het lichaam van den goeden mensch (die geen weêrwolf was); **kodòké** en **ngokodòké**, ginds: aan den overkant, enz. — in zeewaartsche richting; **kudòké** en **ngokudòké**, ginds aan den overkant, enz. — omlaag, naar beneden; ma péda magéna ja tidé, so ngokudòké o ruruku jo ngado, het (gewonnen) sagomeel nemen zij uit (den bak) en vullen het dan ginds in de pakken (neêr); **magédòké** (samenstelling van magéna en kadoké), verkort tot **madòké** en **gédòké**, verlengd: **ngogédòké**, saamgesteld aanwijzend v.n.w. van zaak en plaats, of: van tijd en plaats: de, het, die, dat gindsche; abě hika ma dòto moi ngogédòké po gogitina, welaan, laat ons een wedloop aanvangen, naar dien gindschen kaap; o walé madòké da kiòpi, de ginds aan den overkant hangende mangga's zijn zuur; o musung gédòké, het gidsche jaar; o musung gédòké àsa, het gindsche, aanstaande jaar; — — — i papàsa-ka, het gindsche, verleden jaar; **nodòké** en **ngonodoké**, van ginds: den overkant, enz. — hier heen komend of gekomen; tot ginds, den overkant, enz. — gekomen in de richting hier heen; ginds tegen het lichaam aan; **sadòké** en **ngosadòké**, ginds: aan den overkant, enz. — in land-

waartsche richting; **dé ma dòké**, sāali-uitdrukking voor: dé maèna = er is; is er?

dòké (*i*), knarsen, piepen, kraken (b.v. takken of bamboe's, die over elkander schuren; laarzen die kraken, enz.); dòké (pa), doen knarsen, kraken, piepen; o ingi pa dòké, de tanden doen knarsen.

dòki (po-ja), omkeeren en uitstorten (een vat of mand, waarin droge waar is).

dòko (*o*), zekere palmboom (Areca glandiformis Houtt.) De bladscheeden er van gebruikt men om het vuilnis, dat men op het erf opveegt, weg te dragen.

dokoru (ma), zie **tokoru** (*i*).

dòku (*o*), stad, dorp, plaats; geboorteplaats; plaats waar men t'huis behoort, z'n element; o dòku i lalamo, de, een' groote stad; o Dòku-lamo, Groot-dorp: een der dorpen om het meer van Galèla; o nawo ma dòku ka o àké, het water is het element der visschen; kékia-ka to ngòna ani dòku? waar behoort gij t'huis? dòku-moi (po ma en po ma ko) uit één dorp zijn, samen een zelfde dorp bewonen.

dòku (ma - po na), dodòku (*o*), zie tòku (po-ja).

dola (po-ja), klimmen, opklimmen, naar boven klimmen; stijgen (in rang, in prijs); rijzen (door gist); beklimmen; klimmen in, - op, - over; klimmen en halen of plukken; dola (po na) (voor) zich - (voor) iemand klimmen en halen of plukken; ai ngami ma dòto ta dola, ik klim en haal mijn pijl (die in een boom bleef hangen); o dèna to ma dola, ik klim en pluk - of haal mij areeknoten; o igo moi to ni dola, ik zal een klappernoot voor u plukken (ik klim en haal u een klappernoot); dola (po si), naar boven (b. v. op zolder) brengen; verheffen (in rang); opslaan (de prijs); todola en totodola (i na - đa), tweeslachtig zijn en zijnde (manwijf - voor mensch en beest -).

dola (ma), zie **tola** (*i*).

dolabutu (o en po ma), zie **butu** (*o*).

dolo (po si), variaties maken; als: bij het kloppen op trom of bekken (de wijs varieeren); bij het kloppen of hameren op een werkstuk (daarin een soort wijsje aanbrengen); bij het stampen van rijst (van tijd tot tijd, in plaats van in, een klinkenden stoot òp het rijstblok geven); dodolo (po si), dit telkens of voortdurend doen.

dolòha en **dotolòha** (po-jo), zie **lòha** (*o*).

dolòmu (o - po ma - po na), zie **tolòmu** (po-ja).
dolopuku (*o*), zie **tolopuku** (po-ja).
dolòsi (*o*) een zeevisch (Caesio erythrogaster L.).
dolu (*i*), bedekt-, overloopen-, overstroomd worden (door een vloeistof); nolu (o àké jo), het water (in een droge rivierbedding) begint zich een weg te banen (nog niet te stroomen: beloopt de bedding); dodolu-sa (o téwo i), dat gedeelte van het strand, dat bij vloed overdekt wordt; dolu (pa), onder water zetten; o tamo pa dolu, rijst, met veel water, papperig, koken; o tamo pa dolu-dolu, rijst, met zeer veel water, zacht koken; o tamo i dodolu, brij, pap van rijst.
dòma (po), de, het eerste er zijn, het 't eerste doen, eerder zijn, eerder doen, vòòr zijn; voorop, vooraan de spits gaan; dòma (po si), er eerder meê zijn, er mede vòòr zijn of vòòrkomen; met iets vooruit gaan, iets vooruit zenden; iets eerder, of vooraf zeggen; dodòma (*i*), vroeger, voortijds; de, het vroegere, oude, ouderwetsche, antieke, uit den ouden tijd afkomstige; de, het eerste; nòma (ma), (aan) de spits; o déru ma nòma, 1e de voorplecht van het vaartuig; 2e de man, die op de voorplecht het zeil bedient en uitkijkt; 3e de beschermgeest van de vaart (sommigen, die gewend zijn op schildpadvangst te gaan, roepen dien aan); nonòma (ma), eerst, ten eerste, de eerste maal.
dòmi (ma), de droge kolf van den kokosvruchttros.
domina (po-jo), zie **tomina** (po).
dòmo (ma), de eerstgeborene (van mensch en beest); de eerste vrucht; dòmo (*o*), titel, waarbij ouderen door jongeren aangesproken worden; ook saāli-woord voor ria.
domolé (ma), zie **molé** (*o*).
domuraga (po), voorbarig zijn, te gretig zijn, zich overijlen, zich overhaasten.
dòné, nu, dan, alsdan, anders; ook het toekomende: zullen; dòné manéna of dòné měna, nu, heden; dòné en dòné-dòné! (bedreigend): dan zal ik je! wacht, ik zal je! pas op!
dònga (ma - po ma - po si), zie **tònga** (*i*).
dòngirabá (o - ma - po), zie **tòngiraba** (po).
dongòho en dodongòho (*o*), zie **ngòho** (po-ja).
dongònga (o en đa), zie **tongònga** (*i*).
dòno (o en po ma), zie **tòno** (po-ja).
doòha (i na, đa) wàt (hebben, ontbreken, schelen, overkomen zijn)? i ni doòha? wat is u? wat scheelt, ontbreekt, overkomt,

u? wat hebt ge (voor leed)? una i wi doòha-wa, hem scheelt niets; i doòha-naga, ik ben niet wel, er scheelt mij iets; ik ben niet zooals 't hoort; i wi doòha? wat is hem overkomen; hoe is het met hem? wat scheelt hem? mi liho-ka i mi doòha-wa, wij zijn teruggekeerd, ons scheelt niets (wij zijn gezond en wel teruggekeerd); òna ja doòha-naga? is er iets met hen? is het niet wel met hen? deert hun iets? ja doòha-wa, hun deert niets; er is niets met hen; o ngòpa đa doòha? wat heeft, ontbreekt, deert het kind? o gòta -, o tamo -, o ino-, enz. đa doòha-naga, er is iets aan het hout - aan de rijst - aan het eten (dat niet is zooals het behoort); đa doòha? wat? wat is het? wat kan het mij schelen!? wat zou dat? (àl naar den toon); đa doòha-wa, het is niets; er is niets (aan de hand); niets! het is van geen belang! đa doòha-so? waarom? om welke reden? **doòha** (po), wat (moeten, verlangen, van doen, verrichten, doen)? ngohi to doòha? wat moet ik? (gesteld men roept mij: wat moet ge van mij?); wat moet, wat zal ik doen? ngòna no doòha-wa, gij doet niets; gij voert toch niets uit (dus help mij wat); gij hebt (hier) niet noodig; no doòha? wat moet gij? wat wilt gij? wat doet gij? una wo doòha-naga, hij wil het een of ander; hij verlangt iets; hij doet (daar) iets; ngomi mi doòha? wat wilt gij van ons? wat zullen, moeten wij doen? òna i doòha? wat willen, verlangen zij? wat doen zij - of wat moeten zij doen? mahiwa, i doòha-wa, niets, zij verlangen niets; zij doen niets; òna i ma doòha? wat doen zij elkâar? wat hebben zij elkaar gedaan? i ma doòha-wa, zij doen — deden — elkâar niets; i ma doòha-naga, zij doen elkaar — deden elkaar — iets (ik weet niet recht wat); **doòha** (po na), wàt je (maken, schaden, doen)? wo ni doòha? wat dòet hij je? wat zòu hij je doen of maken? no i doòha-wa, ge kunt mij niets doen of maken; ngohi to ni doòha? wat doe ik je (voor leed)? wat zou ik je kunnen doen? ngohi ti ni doòha-wa, ik doe jelui niets; ik zal jelui niets doen; dòné to wi doòha-naga; dan of nu zal ik hem — ik weet niet wat — iets doen; nu zal ik hem helpen! **doòha** (pa), wàt (kwaad) doen of gedaan hebben? wàt er aan doen of gedaan hebben? ngohi ta doòha? wat - kwaad - doe ik of heb ik gedaan? wat doe - deed - ik er aan - of heb ik er aan gedaan? ngòna na doòha-wa, gij doet - deed - het niet, hebt het niet gedaan;

gij hebt er niets aan gedaan; una wa doòha-naga, hij heeft er iets aan gedaan (gestooten, tegen geslagen enz.); wa doòha-naga dé i pĕlĕnga, hij doet - deed - futselt - futselde - er iets aan en het gaat - ging - open; kàngano o ngòpa ni ja doòha? wat deed gijlieden het kind daar straks? o kàso ja doòha? wat heeft de hond gedaan of er aan gedaan? **dodoòha-naga** (*i*), soms, eenklaps, van tijd tot tijd, dàn.... dàn; zòò.... zòò; i dodoòha-naga dé to ruba, soms val ik - zòò maar - om; i dodoòha-naga dé wi toòsa, hij kan zoo eensklaps boos worden; hij kan zoo buien hebben dat hij boos is; ai ngòpa i dodoòha-naga dé da gòga, mijn kind heeft zoo af en toe — door een of andere kleine aanleiding — de koorts; i dodoòha-naga dé no dòhé, i dodoòha-naga dé no ari, zòò lach je, zòò huil je; **dodoòha** (pa), wat te doen? hoe het te doen? wat er aan te doen of te veranderen? pa dodoòha-si? wat zal men er dan nog aan doen? pa dodoòha-wa, er is niets aan te doen; het is niet te doen; ta dodoòha? hoe doe ik het? hoe moet ik het doen? wat zal ik er aan doen? hika, ngòna na dodoòha, welnu, hoe doet gij het; wat zoudt gij er aan doen? wa dodoòha-wa, hij kan het niet doen (maken, klaar spelen); hij kan er niets aan veranderen of doen; o kàso ja dodoòha? hoe kan een hond dat doen, of gedaan hebben? mahiwa, o kàso ja dodoòha-wa, neen, een hond kan dat niet gedaan hebben; **dodoòha** (po ma), hoe in staat, hoe bij machte zijn? hoe er tijd of gelegenheid voor te vinden? wat zich doen? hoe zich bevinden? hoe doet men, hoe zijn iemands plannen? po ma dodoòha-wa, niet in staat — niet bij machte zijn; er geen tijd of gelegenheid voor kunnen vinden; zich niets doen; to ma dodoòha? hoe ben ik daartoe in staat? hoe zal ik daar gelegenheid toe vinden? wo ma dodoòha-wa, hij is er niet toe in staat of bij machte, hij kan er geen tijd of gelegenheid voor vinden; hij doet zich niets (leeds); muna mo ma dodoòha dòné? wat zal zij zich nū doen (uit vrees of schaamte)? po ma dodoòha-naga, zich iets doen, zich leed doen; upa o madé no wi hiké, gogàka wo ma dodoòha-naga, maak hem niet te schande, wie weet hij mocht zich iets (ijslijks) doen; no ma dodoòha? hoe bevindt gij u? hoe gaat het? òna i ma dodoòha-naga? hoe bevinden zij zich? hoe staat het met hun plannen (op reis gaan — of niet — en wanneer)? i ma

dodoòha! wat zal men er toe zeggen? wat zal men er aan doen?! magèna i ma dodoòha? hoe draagt zich dat toe? hoe gaat dat? hoe moet dat? hoe kan dat? **doòha** (po si), wat er mede? wat heeft men er aan? waartoe? waartoe gebruikt men het? wat moet men er meê doen? no si doòha? wat moet gij er meê doen? wat hebt ge er aan? waārtoe moet ge dat hebben? magèna to si doòha? wat heb ik dààraan? wat zou ik dààraan hebben? wat moet ik dààrmeê doen? wat geef ik dààrom?

doòma (o - po ma - pona), zie **toòma** (po-ja).

doōri (ma), zie **toōri** (*i*).

doòsa (o - pona), zie **toòsa** (i na).

dòpa (ma), lasch; plaats waar aangehecht of aangeknoopt is; dòpa (po-ja), lasschen, een verlengstuk aanbrengen, aanhechten, aanbinden, aanknoopen, verlengen.

dòpa-dòpa (po), zingen, zie onder **ulè** (po) en daar guūlè (po).

dōpési (*o*) (verb.), dopje (voor het geweer-schoorsteentje); percussion slaghoedje; o sinàpani o dòpési, slaghoedjes-geweer, percussie-geweer.

dòpi (po ma), zie **tòpi** (po-ja.

dòpo (*o*), rook, damp, wasem; roet (aanslag van vuurrook); dòpo (po-ja), rooken, in den rook hangen; dòpo (po ma) (voor) zich rooken; dodòpo (po-ja), rookende - en gerookt zijnde; dòpo (đa), berookt zijn, zwart van rook zijn, met rook zijn en rookerig zijn; ani làko đa dòpo, er komt rook in uw oogen; uw oogen (komen) met rook; o gòta — —, het hout is rookerig, maakt veel rook.

dòpo (po ma), zie **tòpo** (po-ja), grootbrengen.

dòpo-dòpo (*o*), zie **tòpo** (po-ja), met een kris steken.

dopòra (ma), overgrootvader en -moeder en hun zusters en broers; mia èté déo o dopòra, onze voorouders; topòra (po), overgrootvader of -moeder zijn; topòra (wo i), hij moet tegen mij overgrootvader of -moeder zeggen; topòra (ai), (soms) mijn achterkleinkind.

dòpu (po ma) en dodòpu, zie **tòpu** (po-ja).

dòra (*o*), ander woord voor: gòhi-duùru, jongeling en djodjaru, jonge dochter (meer een' schertsbenaming van de jongelui onderling).

dòra (po-ja), teeder gevoelend zijn voor, deernis hebben met, aangedaan zijn over; dòra (to ni), ik heb deernis met u;

dodòra (po), rouwklagen; een doode beweenen (hetgeen hier wel niet door gehuurde rouwklagers geschiedt, maar toch met veel uiterlijk vertoon gepaard gaat; staat het lijk nog boven aarde, dan wordt de rouwklacht — op zeer luiden, huilerig-zangerigen toon — driemaal 's daags aangeheven, vòòr het praalbed waarop men den doode gelegd heeft. Ieder lid van de familie — inzonderheid de vrouwen — neemt aan dat weenen deel; ook die daar wellicht juist bij toeval voorbij komt; alleen de vrouw mag den man noch de man de vrouw beweenen. Komt naderhand, soms jaren later, een huisgenoot van den overledene van de reis thuis — die tijdens het sterfgeval afwezig was — dan laat men nooit na nog weder gezamenlijk een rouwklacht aan het graf aan te heffen.

dorari (po-jo), zie **torari** (po-ja).

dorifa (po si, po ma si), zie **torifa** (*i*).

dorihi (*o*), zie **poròtjo** (*o*).

dòro (*i*), verwelken, verfletsen (bloemen).

dòro (*o*), bevaarbare geul, vaargeul (tusschen steenen, klippen of banken); o dòro pa àka, zulk een geul maken (bv. door 't wegruimen van steenen, om met het vaartuig voor de woning aan wal te kunnen komen).

dòro (*o*), zie **tòro** (po).

dorōa (*o*), schoonzoon.

dorōu en dodorōu (*o*), zie **torōu** (đa).

doru (ma), zie **toru** (po).

dosa (*o*), (Mal.), zonde, misdaad; dosa (po) en o dosa pa àka, zonde doen, zondigen, zondig zijn; dodosa (po) zondig zijnde, zondigende zijnde; o bi njawa i dodosa, zondaars, zondige menschen.

dosèng (*o*), zie **disini** (*o*).

dòsi (po-jo) en dodòsi (*o*), zie **tòsi** (po-ja).

dosu (*i*), het zakt in een (zand, droge waren); het zakt, loopt achteruit (water); het springt terug in zijn vorigen toestand, (bv. elastiek); het krimpt; dosu (pa) in één doen zakken (bv. door tegen het vat waarin de droge waar is te kloppen of dat op den grond te stooten); dosu (po si), terugwijken, achteruitgaan; dosu (po guluhi —), achteruit loopen, met den rug vooruit terugwijken.

dòta (po ma - po na), **dodòta** (po ma), zie **tòta** (po-ja).

dòta (i na - đa), vallen (van menschen naar omlaag); ook:

saāli-woord voor **tura** (*i*), vallen (naar omlaag) van voor werpen; o ngòpa đa dòta, het kind valt, viel, zal vallen dòta (pa), laten vallen; o ngòpa upa na dòta, laat het kind niet vallen; tobodòta (i na), voortdurend vallen, een neiging tot vallen hebben; tobodòta (đa), hetzelfde, van een kind sprekend; modòta (po), aanvallen, uitschieten; o kàso i modòta, de hond valt mij aan, schiet tegen mij uit; modòta (po ma), op elkander aanvallen; zich ergens afstorten, omlang springen (ook saäli-woord voor uti, debarkeeren); momodòta (po ma), voortdurend, bij herhaling omlaag springen (voor spel); ook: met sprongen huppelen; domodòta (po ma), bij herhaling wederzijds op elkander aanvallen; dòta en dodòta (po ma si), zich laten vallen - en dit herhaaldelijk (spelende) doen.

dòté (po-jo), zie **tòté** (po-ja).

dòti (po-ja), beheksen.

dòto (po-ja), leeren, onderwijzen, uitleggen, wijzen (inlichten) — in 't algemeen —; dòto (po ma), leeren, aanleeren; dòto (po si), leeren inprenten, doen leeren (van 't een of ander in 't bizonder); dodòto (*o*), het geleerde, de les, de leering; simodòto (*o*), voorbeeld.

dòto (ma), de snede, de scherpe kant, de spits, de pijl; o diha ma dòto, de snede van het mes; o kamanu ma dòto, de speerpunt; o ngami — —, de boogpijl; dòto en dòto-dòto (đa), scherp en zeer scherp zijn; dodòto (đa), de, het scherpe; dòto en dòto-dòto (pa), scherp en zeer scherp maken.

dòto (ma), landtong, kaap; o Ngidiho ma dòto, de landtong van Ngidiho (in het meer van Galèla); o Salimuli — — de kaap van Salimuli (aan de Noord-Oostkust van Halmahera benoorden Galèla).

dotolòha (po-ja), zie **lòha** (*o*).

dòtori (ma) (verb.) dokter (soms: voor de hier en daar aangestelde vaccinateurs).

dòtu (*o*), het-overgrootvader en -moeder, en dier broers en zusters dòtu (po), het-overgrootvader of -moeder zijn.

dowo (po ma), zie **towo** (*i*).

dowòngi (*o*), zand; zeezand, (het is hier meest zwart, waarschijnlijk door den vulkanischen oorsprong van den bodem; op enkele kustplaatsen treft men een door koraal- en schelpdieren gevormd wit zand — eigenlijk, zeer fijne schelp en koraaldeeltjes —

aan; wààr men echter in het binnenland, bij het graven een zandplaat aantreft, is die zwart; Dowongi-đaāré (*o*), een gehucht, bij het dorp Mamoeja, even ten Zuiden van Galèla, waar men een klein plekje wit strand heeft; dowòngi (po), naar het stand — naar de strandnegorij gaan; dodowòngi (*i*), de naar het strand gaanden; dowòngi (po si), er mede naar de strandnegorij gaan; het naar de strandnegorij brengen; ai déru i si dowòngi, ze zijn met mijn vaartuig naar de strandnegorij; o bolé no si dowòngi, breng de bananen naar de strandnegorij; towòngi (po), te voet -, over land gaan (in tegenstelling met: over zee -, met een vaartuig gaan). Waarschijnlijk woonde deze stam eerst langs de kust en ging men dus van de eene plaats naar de andere òf met vaartuig, over zee, òf te voet, langs het strand, over het zand — dowòngi — en werd daarom: te voet, of over land gaan: po towòngi; 't geen dan naderhand in beteekenis kan zijn uitgebreid voor een gaan te voet of over land, waarheen dan ook (??); naast: towòngi (po-i) heeft men, gelijk in beteekenis, dodowòngi (po-jo); totowòngi (*i*), de voetgangers; de over land reizenden; towongi (po si), (het) te voet gaande - of over land vervoeren.

dowòra (ma en *o*), zie **towòra** (*i*).

du, prefix, zie **da**.

dua (po-jo), het met velen doen; i tupu ka jo dua, zij schieten met een groot aantal tegelijk; po pàka po wi dua, dé upa wo ma tjikahu, laat ons met velen te zamen op hem gooien, dat hij het niet kan volhouden; badua (po-jo), samen doen; elk wat inleggen, bijdragen, er aan helpen; badua (po ma tèké), met elkander samen doen; o bòso ni jo badua, đé tjai-tjai i wèdo, brengt elk wat (rijst) in den pot, dat hij gauw vol zij; hika! mi ma tèké badua, dé mi ja idja, kom, laat ons elk wat bijleggen en het koopen; godua (po-jo en po na) het - en: iemand haasten; o manara po godua, dé tjai-tjai đa bòlo, het werk haasten (veel handen er aan zetten om het met haast te doen) dan is het dra klaar; wo mi godua poli, hij haast - drijft - ons te veel.

duba (*o*), (Mal. doemba), schaap.

dubalé (po na), zie **tubalé** (po-ja).

dubara (*o*), tegenspoed.

dubu (po-ja), stompen, boksen; dubu-dubu (poja), uit alle macht -, overal -, het geheele licham over stompen; dubu,

kudubu, en ridubu (po ma), elkander stompen, met elkander een vuistgevecht hebben; dubu (po si) er mede stompen (veelal met een sleutel); ook: hevig stooten tegen of vallen op iets; to ruba, dé ai pupuku o tèto-ku to si dubu, ik viel en kwam met mijn knie op een steen terecht; aw'gia ma awa o kòkiroba-ko wo si dubu, sidago hé i rogi-ka, hij stootte zijn duim tegen de slaapbank, zoodat zij waarschijnlijk gebroken is.

dubuso (ma), dodubuso (ma en po), zie **tubuso** (i na).

đuda (*o*), het vuil, de smet, de vlek; đuda (i na), vuil zijn of worden; đuda-đuda (i na), zeer, of geheel vuil zijn of worden; đuđuda (i na), de vuil zijnde; đuda (đa), vuil zijn, vuil worden (zaken); đuđuda-đuda (đa), de, het zeer of geheel en al vuile; đuda (pa), vuil maken, bezoedelen, beduimelen, bevlekken.

dudju (po-jo), vast instoppen; laden (een geweer), vullen (een kussen).

đudu (*o*), zekere boom.

dudu (*o*) (Tern.) of o tabàko o dudu, een sigaret (een rolletje tabak); o tabàko pa dudu, sigaretten maken, sigaretten rooken (gewoonlijk rolt men hier de tabak in stukjes jong, afgeschaafd en gedroogd, aren-palmblad); dudu (po ma), zich een sigarette maken, rollen of ook: er eene rooken; to ma dudu tjai-tjai, ik zal gauw even een sigarette (maken en) rooken.

dudu (*o*), rug; o dudu ma rodé, de ruggewervel, ruggewervels, ruggestreng, ruggegraat; — — — djodjàta, het vleesch op den ruggegraat; — — — tamoré, het vleesch op het heilig been; — — — siri, ruggepijn, pijn in den rug of in de lendenen; ook: de muscul. sacra-lumbalis: de heiligbeen-lendespier: het haasje; ai dudu đa siri, ik heb pijn in den rug of in de lendenen (het spit); dudu (ma), achter, buiten; uiterlijk, uitwendig; de buiten of achterkant; dudu-ka (ma), er buiten, er achter; aan of op den buiten - achter - rugkant er van; o lōa ma dudu, uiterlijke braafheid, eerlijkheid (slechts voor den schijn, zoolang men je ziet); po tàgi ma dudu, naar achter - naar buiten gaan (z'n gevoeg gaan doen); ridudu (po ma), rug aan rug zitten, staan, liggen; ridudu (po si), rug aan rug, rugkant tegen rugkant zetten, plaatsen.

dudu (i na), droog zijn of worden; dudu-dudu (i na), kurkdroog zijn; dududu (i na), de droog zijnde; dudu (đa),

(zakel.) droog zijn of worden; dudu (pa), droog maken; dududu (o), het droge, het land (in tegenoverstelling van het water); todudūdu-ku (po ma si), zich de kleêren aan het lijf laten droog worden.

dudūko (o), zie **tuko** (i).

dūè (Tern.), wordt soms gebruikt voor Gal. gimina, deel, aandeel.

duga (ma - i na - po ma - po si), kuduga en kokuduga (po ma si), duduga (o - po si), zie **tuga** (po-ja).

duga-duga, enkel, alleen, slechts, uitsluitend; ngohi ka duga-duga o silo to đěđèhè, ik haal of haalde slechts dammar (mijn eenige werk is - was - dammar-halen).

duhu (ma), zie **tuhu** (po-ja).

duhudu (ma - o - po-jo - po ma - po ma tèké), zie **tuhudu** (i na).

duhutu (o), eigenaar, baas; lid van 't gezin of geslacht; beschermgeest of geest, die er in woont of er over gebiedt (dit kan ook een booze geest zijn — zie tòka —); duhutu (ma), de eigenaar er van, de baas er van, die er over te zeggen heeft; voorts: echt, eigenlijk, waar, hetgeen er eigen aan - of van is; o tahu ma duhutu, de huisheer, huisbaas; die in 't huis t'huis behooren; wien het huis eigen - van wien het huis - is; to òna magèna manga tahu ma duhutu-ku, over die (lieden) hun eigen huis; o dòro ma duhutu, de eigenaar van den tuin; o tògè ja àka mànga dòro ma duhutu, de vogel tògè, maken zij tot hun tuingeest; o dòku ma duhutu, het eigen dorp, het vaderland, de plaats waar men thuis behoort, maar ook: de burger, de dorpeling: degeen, die in 't dorp, de stad het land t'huis behoort; o tòna — —, de eigenaar van den grond; de aardgeest, (die eigenaar, gebieder van den grond is); de eigen grond of bodem, het eigen land, vaderland; de inboorling; o salàka — —, echt zilver; ai nongoru — —, mijn eigen, volle, ware jongere broeder of zuster; o Djōu ma duhutu, de Heer - de eigenlijke, ware Heer -, of: de Heer - de eigenaar er van (van alles); duhutu - hutu (ma), als: duhutu (ma) maar sterker, nadrukkelijker; duhutu (po), eigenaar zijn, in bezit hebben; van de familie zijn; ngohi lo to duhutu, ik bezit dat mede; ik bezit dat ook; ik ben ook van de familie; duhutu (po ma si), zich er mede-eigenaar van maken; zich tot familie - eigen - maken; als familie van zich beschouwen; nago-òna to ma si duhutu? wie kan ik als eigen beschouwen?:

wie heb ik die mij kan beschermen, bij wie ik mij kan aansluiten, tot wie ik mij kan wenden? (gezegde van iemand, die zich verlaten, verstooten, zonder ouders of familie bevindt.)

duka (*o*) (Mal.) droefheid, verdriet; duka (po), bedroefd zijn, verdriet hebben.

duko (*o*), vuurspuwende berg, vulkaan; in 't bijzonder: de naam van een vulkaan in 't Zuid-Oosten van de vlakte van Galèla, die zoo goed als uitgebrand is; o duko ma iho, lavasteen, lavagruis; — — — lori, een soort wilde eend.

duku (o igo o), zie **igo** (*o*).

duku (*o*), saāli - woord voor palaūdi (*o*) = draagmand.

dula (*o*), zie **tula** (po-ja).

dulada (*o* - po ma), zie **tulada** (po-ja).

dulali (po na), **tulali** (po).

dulu (po si), dulu (o dèmo ma), zie **tulu** (po-ja).

duma, maar, doch, evenwel, echter, nogthans; soms gevolgd door ma, zonder wijziging der beteekenis.

Düma (*o*), (Jes. 21 : 11): naam van de Christen-negorij, aan het meer van Galèla; een klein half uur van Dòku-lamo, ontstaan door den arbeid van zendeling H. van Dijken.

duméda en dodumeda (o sininga i) = **magawé** (đa).

dumu (*o*) nabij (in hoogte - verte - en diepte), dus: laag, dichtbij, nabij en ondiep; dumu-dumu (*i*), zeer laag enz.; i dudumu, de, het nabij zijnde, ondiepe, laag (hangende), enz.; dumu en dumu-dumu (pa), het laag aanbrengen, het in de nabijheid maken; dudumu (*o*), ondiepte, laagte, (weinig verheven plaats).

dumu (*o*), zolder, zoldering.

dumu (po ma), zie **tumu** (po).

dumu (po si), zie **tumu** (po-ja).

dumulè (*o*), onkruid; o bi dumulè; onkruid van elken aard; tumulè (po), wieden (onkruid uitsteken); tumulè (pa), bewieden; o dòro pa tumulè, den tuin wieden.

dunata (i na), zie **tunata** (đa).

dun-dàpu (ma), (van eene vrouw) de aangetrouwde familie, in haar geheel.

dungi (*o*), schubbe (van visch) - ook: schilfer, huidschilfer (b.v. van schurftlijders); tungi (po-ja), van schubben ontdoen, de schubben afschrapen; o badju o tabaga i dodungi, een geschubd koperen pantser.

dungo (po-jo - po si - po ma si), dudungo (po), zie **tungo** (po).

dunia (*o*) (Mal.), wereld, aarde, het ondermaansche; dunia-no (po si) openbaren, wereldkundig maken; dunia-no (po ma si), zich openbaren, zich bekend maken.

dunu (ma), de schoondochter.

dupa (po-ja), houden van (iets of iemand); gaarne lijden mogen; wenschen, begeeren, verlangen, willen; gaarne (doen, zien, hooren); behagen -, vermaak -, welbehagen hebben in.

dupu (po-jo - po ma), zie **tupu** (po).

dupuko (ma) en dodupuko (*o*), zie **tupuko** (po-ja).

dupuru (*o*), slag, knal, dreun, geluid; dupuru (*i*), slaan, knallen, donderen, dreunen, geluid geven; dupuru (po), een slag, knal, dreun veroorzaken; dodupuru (po), idem (herhaaldelijk); stommelen.

dura (ma, po-jo, po ma) zie **tura** (*i*).

dura (*o*), afgrond, ook: **duràsi** (*o*), zie **turàsi** (*i*).

duriang (*o*) (Mal. durian), vruchtboom (er is hier maar een heel enkel exemplaar aangeplant).

duro (*o*), zie **turo** (po-ja).

duruba (*o*), zie **ruba** (*i*).

duruku (*o*), ongeval, ongeluk, onheil, ramp.

dururé (*o*), dorpel, drempel.

dusu (po-ja), wegjagen, verdrijven; dusu en kudusu (po ma), samen hebben, met elkander gemeen hebben; o dòro mi ma dusu, wij hebben - maken - samen een tuin; o bàba mi ma kudusu o awa mi sai-régu, wij hebben een vader met elkander gemeen, een moeder hebben we ieder afzonderlijk (we zijn van één vader, maar van verschillende moeders); ook: kudusu (po-jo); o baba jo kudusu o awa i sai régu, zij hebben een vader gemeen, maar een moeder afzonderlijk.

dutu (po-jo), zie **tutu** (*i*), druppelen.

dutu (po ma) en dudutu (*o*), zie **tutu** (po-ja), stampen.

duūru (ma, po si), doduūru (o, po ma si), zie **tuūru** (po).

duūtu (*o*), zie **tuūtu** (i na).

duwa-duwa (*o*), blaasbalg, zooals de smeden — (in de strandnegorij houden zich eenige Tidoreezen en Ternatanen op, die deze kunst verstaan; de Galêlareezen verstaan het smeden niet) — gebruiken om hun vuur aan te blazen; die blaasbalg bestaat uit twee wijde houten kokers — ± 3 voet hoog — die tegen

elkander staan; even boven den bodem is in ieder een gaatje gemaakt, waarin het ééne uiteinde van een klein bamboekokertje wordt pas gemaakt; de andere uiteinden dezer pijpjes — ruim 1 dM. lang — passen in een steen, die van achteren van twee gaatjes is voorzien, die zòò geboord zijn, dat zij te zamen als één gat aan de voorzijde van den steen uitkomen: — (de kokers staan op den haard en de steen ligt vlak achter de kolen) —; om nu wind te maken beweegt men — aan lange stelen — in de kokers, zuigers (die met kippenveeren zijn bekleed) op en neèr, zòò dat, als de rechterhand opgaat, de linkerhand zich omlaag beweegt, waardoor men een tamelijk aanhoudenden windstroom opwekt; duwa-duwa (po-jo), met den blaasbalg er wind in- of tegen aan maken (beblazen).

E.

é (*o*), de letter *é* (volkomen e).
ě (*o*), " " ě (toonlooze e).
è (*o*), " " è (onvolkomen e).
ė (*o*), " " ė (doffe e = onvolkomen i).
ë, achterzetsel, zie **hijé** (pa).
èdé (ma), grootmoeder, en: zuster van grootvader of grootmoeder, dus: oudtante.
édékàti (*o*), zin, lust, plan; gemoed, hart (komt in deze beteekenissen voor gelijk aan siuinga); o édékàti da lòha, goed van gemoed zijn (scheutig, vriendelijk); — — — torōu, niet goed van hart (gierig, onvriendelijk) zijn; édékàti (po si), bewaren -, apart houden -, afzonderen -, bijeenbrengen met gedachte aan (tot een of ander doel).
èha (*i*) (veelal met het achterzetsel *ë*), met den hollen kant -, met de opening naar boven (liggen of staan) — bv. een kop, een schotel, maat, bakje, schaal, enz. —; met de palm (hand) -, met de zool (voet) - naar boven gekeerd; weinig diep zijn of minder diep worden (vlakke wonden); weinig diep, meer platvormig zijn (voorwerpen); o làko i èha, de oogappels zijn naar boven gedraaid (zooals bij stuipen); èha (po), achterover,

op den rug (met het gelaat naar boven) vallen; èha (po ma), zich op den rug leggen; achterover liggen, zich achterover buigen; èha (pa), met den hollen kant of de opening naar boven keeren; de handpalm of voetzool bovenkeeren; (een mensch) op den rug keeren of leggen; ai gia ma sòha ta èha idàku o Gikimoi-ë, ik hef mijne handen (de palmen mijner handen) — smeekend — op tot God; èha (i na si), het voorwerp (waarop ge zit, staat, trapt) zal je achterover doen vallen; èha-èha (*i*), heel weinig diep zijn, of: nog maar heel weinig diep meer zijn (wonden); bijna niet diep - bijna plat zijn (voorwerpen); met de holle zijde of opening vlak bovenwaarts gekeerd zijn; ëèha (*i*), de, het ondiepe, meer platte; de, het met de holle zijde bovenwaarts gekeerd zijnde; o lëlènga i ëèha, een plat bord (geen soepbord).

ei (*o*), de tweeklank ẹi.

èka (ma), het pruimpje tabak, waarop men bezig is te kauwen of dat reeds uitgekauwd is.

èké! och, loop! 't zou wat!

èké (*o*), rasp; èké (po-ja), raspen, raspelen; èké (po si), er mede raspen.

èki (*o*), oudje, oud vadertje, oud moedertje; ani èki, je grootvader, je grootmoeder.

èko, of (voegwoord).

élisia, ook: élisiwa (*o*), dikke vezels of pennen, in het haarnet van den arèn-palm (zie gago); ook: angel (van wespen, schorpioenen, enz.)

èma (ma), ander woord voor bàba, vader; wordt ook wel gebruikt in plaats van: èpé, oom, en: torōa, schoonvader (doch alles slechts in de saäli).

èna, maèna, aanw. v.n.w. (of: betrekkel. - (liever: teruwwijzend) - v.n.w.): gezegde, bedoelde (de -, hetzelve, de -, hetzelfde). Wordt uitsluitend voor zaken - of voor het onzijdig - gebruikt. — o galaïbiti, maèna i tàgi — la maèna i wòsa o lupu ma gusu-ka, het kolibribrietje - hetzelve - het ging — en hetzelve het ging in - vluchtte in - een muizenhol; o baikòlëké, maèna ma ino, het kwikstaartje - deszelfs - zijn voedsel; la i bitjara ďa bòlo, maèna ma djongihi-ka i liho, toen het - alikruikje - gedaan had met spreken, keerde hetzelve terug naar zijn verblijf; ngohi èna en ngomi èna, ìk - dezelve - en wìj - dezelven - (waar zaken, dieren, geesten sprekend optreden); ka

maèna no i si giliho-no, hetzelfde — (als ik n gegeven heb) — moet gij mij terugbrengen; ka maèna, wel ja, het is dàt; het is hetzelve of hetzelfde; déo of dé maèna of maèna-ka, en hetzelve, of: er is, het is er; déo - dé maèna-wa, er is niet, het is er niet; déo-dé maèna-si, er is nog. het is er nog; déo-dé maèna-kawa, er is niet meer; déo-dé maèna-waàsi, er is nog niet, het is er nog niet.

èna, dat wil zeggen, te weten, namelijk, zelfs.

èna!, neen maar! verbeeld je! èna! ka wa hòlu, verbeeld je! hij wil dat niet (gelooven).

èna bāi! neen, maar heusch! dalòha èna bāi! neen, maar heusch! het is mooi; het is bepaald mooi!

èna-ka! zeker! stellig! wat dacht je anders!? - juist! net! jawel!

èngi (*o*), (Tern. hòngi, waarvan hòngi - tocht), een ten oorlog trekkende schāar of vloot; leger, oorlogsvloot; ook: de vijand: n.m.l. het vijandelijk leger — de vijandelijke vloot —; o èngi i tàgi, het leger trekt uit; de vloot zeilt uit; o èngi pa mòté, mede ten oorlog trekken.

èpa (*i*), wijd openstaand - groot - zijn (de oogen); gapen (een wond, een scheur); èpa (pa) opentrekken, openspalken; o làko pa èpa, de oogen wijd openspalken; maar ook: met de vingers de oogleden van elkaar trekken; o wèmo — —, eene fijne soort bamboe (waarvan de huid wordt gebruikt om katu aan de daksparren te binden en om te vlechten) openspalken (in smalle reepjes), en: (van die reepjes weder de huid van het binnenste) afschillen - (aftrekken). Men verdeelt daartoe eerst den bamboe-stengel in stukken van ééne geleding, snijdt met het mes kleine spleetjes in den mond van het kokertje op gelijke afstanden, scheurt de bamboe dan verder met de hand op en buigt van de gewonnen reepjes langzaam, met de eene hand, de huid af, terwijl de andere hand het binnenste - zachtere - deel vasthoudt.

èpé (*o*), oom — moeders broeder —; ook wel: vriendelijke titel van kinderen jegens ouderen.

éri (*o*), een grassoort, met driekanten stengel, welke kanten zeer scherp zijn.

éro! juist! goed! getroffen! ma éro, een groote, een kolosale.

èsa (ma), zeug (zie **titi**).

èsě (po-ja), wrijven, strijken, wisschen, poetsen, schoonmaken, besmêeren; èsě (po ma), zich wrijven, zich smeeren; èsě

(po si), er mede wrijven, strijken enz.; er mede besmeeren; o tjàti po si èsĕ, er verf op smêeren; èsĕ (po ma si), zich er mede wrijven, afwrijven, smeeren; o ingi po ma si èsĕ, zich er de tanden mêe poetsen, zich er de tanden mêe afwrijven (bv. met een pruimpje tabak); gĕgèsĕ (o), iets om mee te wrijven; ook saäli-woord voor: tabàko = tabak.

ètè (ma), grootvader, en broêrs van grootvader en van grootmoeder, dus: oudooms.

ètjĕ (ma) (Tern. itji), een kleintje.

èto (po-ja), tellen, rekenen; gèto (po ma - po na), voor zich tellen; voor iemand tellen, iemand toetellen, - voortellen; gèto (i na), (genoegzaam zijn om) ieder — hoofd voor hoofd — er één of een deel te kunnen nemen; i mi gèto-wa, wij kunnen niet ieder één - of ieder een deel krijgen (het reikt niet toe voor ons elk - hoofd voor hoofd -); gèto en kĕgèto (po ma), zich ieder één - zich ieder een deel nemen; ni ma gèto-wa en ni ma kĕgèto-wa, gij kunt niet ieder één — of een deel — nemen (daarvoor is niet genoeg); o dòku i ma gèto i rèdi, — i tupu, — i tudu, al de dorpen - 't een zoowel als 't ander - zijn aan het tuinen klaar maken, het tuinen branden, het tuinen beplanten; gèto (i si), elke, elk, iedere, ieder (bij tijden of tijdperken); o wàngé i si gèto, elke, iedere dag; o wàngé i si gèto-gèto, iedere dag zonder uitzondering; gèto en gèto-gèto (pa en po ma), op de rij af (bezoeken - aandoen); hoofd voor hoofd (bedeelen); stuk voor stuk (betasten, proeven, raken, enz.); o tahu po ma gèto, in alle huizen loopen; bij iedereen zich t'huis maken; bij iedereen wat gaan oploopen; klaploopen; gèto en gèto-gèto (po si en po ma si), iederen dag weder (komen, gaan, doen); op bepaalde tijden, zonder mankeeren weder (komen, gaan, doen): kĕèto (po ma), elkander tellen; met elkaär afrekenen, of rekenen; dĕèto (po si), er nog bij tellen, er nog bij rekenen; bij elkaär optellen: gĕgèto (o), getal, cijfer, aantal; hulpmiddel om te tellen, telraam: o wàngé ma gĕgèto, de dagenteller, het hulpmiddel om de dagen te tellen: de weekkalender (een plankje met zeven gaatjes en een houten pennetje, dat elken dag verstoken wordt: oorspronkelijk bij de Tabaroeneezen: de berg-Alfoeren in het binnenland van Noord Halmaheira).

F.

f (*o*), de letter f.

fàdja (po-ja), er vies - onsmakelijk uitzien; morsen, knoeien met -; smerig, onsmakelijk maken (eten, spijze).

faduli (po-ja), (Mal. fadloeli, ferdoeli), geven om, belang stellen in; faduli-wa (po-ja), niet geven om, onverschillig zijn voor, zich niet storen aan.

fàdūn (po-ja) (verb.), van doen hebben, noodig hebben, moeten gebruiken, dringend behoeven; fàdūn (*o*), hetgeen men zelf noodig heeft of moet gebruiken, hetgeen men dringend behoeft.

faida (ma) (Mal. faédah), het nut er van, het voordeel er van.

fakàti (*o*) (Mal. pakat, moewafakat), overleg, nadenken, raad; o sininga ma fakàti, de overlegging des harten; fakàti (po), in overleg handelen; fakàti (po ma en po ma tèké), met elkander overleggen, samenspannen, overeenkomen, beraadslagen, raadplegen; o fakàti po ma tèké si kongòsa, elkander over en weêr de te houden gedragslijn ingeven, aangeven; vooruit met elkander bepalen hoe men in zeker geval zal handelen of wat men zal zeggen.

fàla (*o*) (Tern.), huis - (overgenomen voor de benaming van eenige vormen van woning); o fàla-gàku, paalwoning, een huis op palen: boven den grond; o fàla-tobo-tobo, huis, koepel op palen in 't water; bruggehoofd, steiger.

falila (owàma o), zie **wàma** (*o*).

falòla (po), zingen (zie **ulé** en **dàar guūlè**).

fanggàli (po), wederdienst betoonen.

fàngi (po-ja), keeren, weren, tegenhouden; fafàngi (*o*), hetgeen keert, weert, tegenhoudt; o déru ma fafàngi, het deel der prauw dat nog boven water steekt — dat de golven keert; bàngi-bàngi (*o*), dijk, dam; bàngi-bàngi (po-ja), dijken maken, dammen leggen; bedijken, afdammen.

fàngu (po-ja), betalen, voldoen; ook (zonder meer): boete betalen; bangu (po si), er mede betalen, betalen in -; òkia to si bàngu? waar zal ik mede betalen? (ook in den zin van: wat heb ik om er meê te betalen? ik kan het niet betalen); òkia-wa to ma si bangu, er is niets, waarmede ik het betalen kan: ik kan het niet voldoen; bobàngu (*o*), de betaling; hetgeen waarmede, waarin betaald wordt; de boete.

fàra (*o*), moedervlek, vlek in de huid.

fàra (po-ja), soort bij soort leggen; sorteeren; fàra (po ma), zich gelijke bij gelijke schikken.

faradé (po), wauwelen, overal den mond in hebben.

fàra ma dani (*o*), beroemde hond, uit eene volkssage, die in de nu verdwenen negory Tòlo wonderen van dapperheid zou verricht hebben, in den strijd tegen de Ternatanen. Die hond had de eigenaardigheid van, behalve nagels aan den klauw ook nog aan den achterkant van elken poot een nagel of spoor rijk te zijn. Vindt men die eigenaardigheid nu nog bij een of anderen hond, dan wordt hij daarna fàra ma dani geheeten.

fàramadani (*o*), (Tern. parmadan), tapijt, vloerkleed.

fàsali (*o*) (Mal. fatsal), hoofdstuk; afzonderlijk deel; deel op zich zelf te onderscheiden; muna lo o fàsali moi, ugohi lo o fàsali moi, zij (brengt, heeft) ook een deel voor zich zelf afzonderlijk, ik (breng, heb) ook een deel voor mij zelf afzonderlijk; zij (spreekt) ook over een' afzonderlijke zaak; ik (spreek) ook over een' afzonderlijke zaak; zij en ik (wat wij brengen, hebben, halen is van) ieder afzonderlijk; zij en ik (wij spreken ieder over) een afzonderlijke zaak.

fàti (po-ja), tegenhouden, verhinderen, belemmeren, dwarsboomen; fafàti (*o*), verhindering, hinderpaal, belemmering, uitvlucht, verontschuldiging.

fàto (po-ja), op rij stellen, naast elkander leggen; fàto (po-ma), zich op rij stellen; zich naast elkander leggen.

fé! uitroep bij verbanningen of bezweringen, om weg te jagen of af te weren.

fèno (po-ja) (Tern.), sluiten, afsluiten, afschutten; bijspringen, helpen, in nood of zorg (een schuld dekken, een boete betalen — om te „beschutten" tegen schande of ondergang —); fèno (po ma), zich afsluiten, zich niet beschikbaar stellen, zich afgesloten verklaren voor bezoeken of aanzoeken; fèno en en kĕfèno (po ma), elkander bijstaan, helpen (als boven); bèno (po-jo), een huisje of bedekking van blaren in een boom maken en van daar uit op hoog in de boomen verblijvende vogels jagen; o kòsé mi jo bèno, wij maken in een' afschutting jacht op jaarvogels.

féré (po) (Tern.), klimmen, stijgen (saāli - woord voor dola); o sininga- of ook: o doòsa i féré, ontsteken in toorn, in woede.

fĕrei (po) (verb.), vrij zijn (geen slaaf zijn), vrijgesteld zijn (van

dienst); o njawa i foférei, een vrije; férei (po si), vrij maken (uit slavernij ontslaan, van slavernij bevrijden); vrijstellen (van dienst).

féro (*i*) (Tern.) groeien, wassen, opkomen; ook: rijzen (door gist); bobèro (ma), de groei, het groot worden; ma bobèro da lōha, het is voorspedig in z'n groei; het groeit goed.

fètěru (ma) (Port. fettor), vroegere benaming voor Residenten in de Molukken.

fèto (po) mompelen (bij bezweringen); mopperen; tieren (als een gek); onsamenhangende taal spreken; fofèto (po) mompelende, mopperende, tierende zijnde.

fini (*o*) (Tern. zaad), stof uit pokken, pokstof; ma fini pa höi, de pokstof afnemen.

firu-firu! schreeuw, kreet van den kèka: een vampyr; firu-firu (*o*), zekere nachtvogel, die aldus schreeuwt, en gehouden wordt voor den drager van den kèka.

fita (*o*) (Mal.), band, lint.

fitana (*o*) (Mal. fitnâh), ondeugd, ongerechtigheid slechtheid.

fofau (*o*), een houtsoort; de geschrapte wortelbast schuimt in water en wordt wel gebruikt om 't haar te wasschen; een soort houtzeep evenals de buku-bàka.

fòfi (po), (van kinderen) druk zijn, woelig zijn, ravotten, beroering maken.

foja (po jā), fleemen, aftroggelen.

fòké (*o*), kakkerlak.

folöi! meer! folöi (*i*), het is meer; folöi (po), meer zijn (wordt gebruikt om bij vergelijkingen den vergrootenden trap te vormen); folöi-li, daarenboven, voorts, nog meer; folöi-si, nog wat, nog meer.

folori (*o*), juweel; juweelen (van juweel).

fonai (*o*), aas (kleine vischjes, die men met het schepnet vangt om er mee te visschen op verschillende wijzen).

fòrěgōl (*i*) (verb.), verguld zijn; fòrěgōl (po-ja) vergulden.

forèto (po), babbelen, kakelen, kletsen; door elkaâr spreken, zoodat iemand er niet wijs uit kan worden; oorverdoovend babbelen, praten; foforèto (po), babbelende zijnde, babbelaar zijnde.

fòriki (po-ja), iets draaien, omdraaien; ook: met draaierijen omgaan: liegen en bedriegen; oplichten, beetnemen; afzetten; foforiki (po), draaiende zijnde; oplichter, afzetter zijnde.

fufuru (*i*), wild, schuw, ongetemd (van beesten); ongezeggelijk (van

kinderen); hiervan ook: **Hàléfuru** (*o*), wild -, schuw -, boschmensch.

fuma (po), dom, dwaas zijn.

furo-furo (da), gezwollen, ontstoken zijn of worden - van oor of halsklieren; fufuro (po-ja), (een gezwel) wegmaken.

futa (*i*), in de war zijn, verward zijn (van touw, garen enz.); futa-futa (*i*), geheel in de war zijn; fufuta (*i*), het verwarde; futa (pa), in de war maken, verwarren.

G.

g (*o*), de letter *g* (media).

gaàhu (*o*), groente; o bi gaàhu, moeskruiden.

gaālu (po-jo), aanhangen, aankleven, volgen (als aanhangeling); gogaālu (po-ja), aanhangende, volgende zijnde.

gaāna (*o*), zie **kaāna** (po).

Gaāné (*o*), negorij, dicht aan de Zuidpunt van Halmaheira; er zijn eigenlijk twee negorijen van dezen naam: Gaāné ma'raba, Gaāné-binnen, en Gaāné ma dudu, Gaāné buiten, het eerste op de West- het tweede op de Oostkust van gemelde Zuidpunt.

gaàpo (*o*), stof; asch; da gaàpo, met stof, met asch (besmet, bedekt); ook: stoffig.

gaàté (*o*), bloedstremsel, gestold bloed.

gàbi (*o*), bloem (een soort mělàti); o gàbi-Tabaru, zekere specie van deze bloemsoort.

gàbi (*o*), (Mal. gambir), gambir-gom, die soms in plaats van pinang gekauwd wordt, als deze schaars is.

gabus (*o*) (Mal.), kurkboom - en hout.

gadi (*o*) (Mal. gading), buikstuk, kniehout in vaartuigen.

gàdja (*o*) (Mal.), olifant.

gàdji (*o*) (Mal.), bezoldiging, loon.

gado (*o*), (ook wel pisa), boom (Broussonetia [illegible]), welks schors wordt gewekt, geklopt en geblekt, en aangewend tot het vervaardigen van kleedingstukken. Voor de mannen maakt (maakte) men er van [illegible] het [illegible] een reep, die van [illegible] en van [illegible] [illegible] koord (bulu), dat men om de [illegible] [illegible] beschreven en gekleurd en met [illegible] [illegible] van

± een voet breed en meer dan een vadem lang, die om de lendenen gewonden en tusschen de beenen doorgehaald wordt, zòò dat daarbij vòòr en achter een lange slip afhangt; volgens landsgewoonte moet (moest) de jonggehuwde man, op den morgen, nadat hij feestelijk in den nieuwen familiekring is opgenomen, in zulk een pisa den krijgsdans uitvoeren, waarbij dan tegelijkertijd de jonge vrouw, met een fraaien bezem het erf behoort (behoorde) te vegen; o sòné ma sasawo, een nog veel langer strook dan de pisa, fraai beschreven en gekleurd, die door de schoondochter voor den schoonvader moet (moest) vervaardigd worden, om hem eventueel tot lijkkleed - lijkwindsel - te dienen. Voor de vrouwen maakt (maakte) men er van: kotàngu (*o*), een kort jakje, met korte mouwtjes en een split van voren (om het over het hoofd te kunnen aantrekken); baro (*o*) of gado (*o*), een rok: een rechte breede lap, die om de lendenen en op den linkerheup over elkander geslagen, en bevestigd wordt, door de van rechts komende punt aldaar in te steken en een weinig om te draaien; ze zijn (waren) soms kunstig beschilderd. De gado-kleeding is echter bijna geheel verdrongen door de katoenen kleeding, en wordt dit hoe langs zoo meer; sommige oudjes ziet men er nog meê en de boròka kan ook meêbrengen, dat men ze een tijd lang dragen moet. Nog gebruikt men de gado veel tot het vervaardigen van versiersels op grafhuisjes en tot het aankleeden van voor feestelijkheden bestemde suikerbrood-vormige-rijsttorens (zie pèpa).

gagàli ((po ma), zie **tagàli** (po-ja).

gagaré (ma), zie **aré** (i na).

gagàtja (*o*), zie **àtja** (po-ja).

gagawang (po), verbijsterd staan, radeloos zijn.

gagi (*o*), het vocht, dat aan al wat beregend of bedauwd is blijft hangen.

gago (*o*), het haarnet, waarin de bladscheeden van verschillende palmboomen gewikkeld zijn. Dat van den arèn-palm wordt hier gebruikt om het bekende gĕmuti-touw (hier gago genaamd) van te draaien; o gago o bàpa moi, één net palmharen; — — da òhu, ruw (onbewerkt) palmhaar; — — da òsa, bereid (tot touw gedraaid) d°; — — o butá, het, tot een' enkelen draad gedraaide palmhaar, als streng opgewonden; — — i ruruki, gemoeti-touw van meerdere draden, die door een' tweede bewerking tot één touw gedraaid zijn; — — ma élisia,

de dikke hoornachtige pennen of vezels, die het geraamte van het haarnet uitmaken; die pennen moeten vòòr de eigenlijke bewerking, uit het haar getrokken worden — o élisia pa höi —; daarop gaat er één bij den gereinigden haarbos zitten om de haren geleidelijk — aan min of meer dikke bundels — te trekken — o gago pa sia —, terwijl een tweede het uiteinde, van wat géne uittrekt, bevestigt aan zijn sosiābolo — de draaier — (een kruishout, dat kan draaien in een bamboekokertje, waar om men de hand houdt) en nu — langzaam achteruit loopende — de haren, die géne steeds geleidelijk blijft te voorschijn trekken, tot een touw van meerdere of mindere dikte draait — o gago pa wàko —.

gaho (po-jo - po ma - po na); gagaho (po ma en ma), zie **aho** (po-ja).

gàhu (*o*), kalk; o gàhu pa òsu, kalk branden.

gàhu (*i*), meelig zijn, bloemig zijn (van aardvruchten, ook: van den kern der sago-palmen); tot meel, pulver, stof worden; gàhu (pa), tot pulver maken.

gai (*o*), rups, made; gai (đa), met rupsen of maden zijn of komen; gai-gai (đa), geheel vol met rupsen of maden zijn of komen; gagai (đa), de, het met rupsen of maden zijnde.

gàka (po ma - po na) en gagàka (po-jo), zie **àka** (po-ja).

gàka (*o*), het gehemelte.

gàku (ma), zie **kàku** (*i*).

gàku (po-jo), iets belichten, met een licht bezien, zoeken; bijlichten; gàku (po ma), zich lichten (een licht voor zich ontsteken); ook: een licht meênemen op den weg; gàku (po na), iemand lichten, bijlichten, voorlichten; iemand belichten (om hem te kunnen kennen); mi ma gàku-wa, wij lichten ons niet (hebben niets om als licht te gebruiken); gàku (po ma si), zich lichten met; als licht gebruiken; gagàku (*o*), lichtgever (saāli-woord voor silo = flambouw).

gàla-gàla (*o*), een mengsel waarmede men naden dichtsmeert en spijkergaten stopt; een soort stopverf; gàla-gàla (po-ja), naden dicht smeeren, spijkergaten stoppen met dit mengsel.

galago (*o*), kluit, klont; galago (*i*), kluiterig, klonterig zijn; galago (i na), sliknat zijn; gogalago (*o*), het klonterige (saāli-woord voor gàsi = zout).

galaibiti (*o*), vogel - kolibrie -; er zijn hier twee soorten: èèn zwart, prachtig-purper glansend, en èèn grijsachtig met geel borstje en buik.

galāiti (*o*), een werpspies met ijzeren punt van een weerhaak voorzien, ook o kàso ma dadàpo genaamd; gebruikt op de herten- en zwijnenjacht; galāiti (po-ja), met zulk een spies werpen.

galàla (*o*), zie **kalàla** (po).

galasahu (*o*), zweet; galasahu (đa), (zakel.) bezweet zijn; met droppels uitgeslagen of beslagen zijn; o galasahu i uhi, het zweet vloeit, en: — — i tětèta, het zweet droppelt nêer (beiden voor: zweeten, en niet: galasahu (i na)).

galàsi (*o*) (verb.), glas (drinkglas).

galàté (po si - po ma si) en gogalàté (*o*), zie **kalàté** (*i*).

galau (*o*) een soort bamboe, niet zoo bizonder groot van stengel, maar hard en dik.

galawéwé (*o*), bet - bet - overgrootvader of moeder en broers en zusters van hen; galawéwé (po), bet - bet - overgrootvader of moeder zijn.

galé (ma), zie **alé** (pa).

galéba (po-ja), afbijten, afhappen zonder te schillen of te snijden (bv. vruchten of suikerriet, waarvan men eerst met de tanden de schil afrijt en dan stukken afbijt).

Galèla (*o*) (waarschijnlijk: Gàmu-lèla of Gàm-lèla, zie ook lèla), het distrikt en de strandnegorij Galèla in het N. O. van Halmaheira; Galèlareesch (de taal); Galèlareesch (bijv. n.w.). Voor het district Galèla hoort men ook: o Galèla ma tòna, het land van Galèla; Galèla-ka (*o*), of o Galèla-ka ma njawa, Galèlarees, Galèlareesche; Gogalèla-ka (po en po ma), Galareesch spreken en met elkaar Galèlareesch spreken.

galéri (pa), schuins kijken naar iets, terwijl men met iets anders bezig is of schijnt; ter sluiks in het oog houden; o làko pa galéri, een halve, schuinsche, minachtende blik slaan op iemand, die iets zegt, of op een voorwerp: alsof men dien persoon of dat voorwerp de aandacht niet waard rekent.

galiàsa (*o*), plant, Alpinia Galanga Swarts (de wortelstokken gebruikt men als specerij).

galiféa (*o*), een soort hekje van drie saamgevouwen bamboe-latjes, waartusschen men vischjes schikt, om die aldus te rooken en te bewaren of te verzenden. Één zoo'n hekje bevat 20 ngawaro-vischjes en dus spreekt men van: o nawo o galiféa moi, sinòto, enz., één, twee hekjes vischjes; galiféa (po-ja), (visch) in zulke hekjes rooken en verpakken; o nawo-galiféa, zekere

kleine vischjes: maké, kira, enz, die ook aldus verpakt worden; o nawo i gogàliféa, op bovengemelde wijze verpakte visch (in onderscheiding van andere verpakkingen).

galimo (*o*), bakje gevouwen van de bladscheede van den sagopalm; men kan er water in hebben en er iets in wasschen; sommige zijn flink groot.

galipàpo (o bolé o), zie **bolé** (*o*).

gālipu (*o*), (Tern. galib), gewoonlijk: o gālipu i dodòma, de vroegere gewoonte: speciaal betreffende de vroegere vaste prijzen voor levensmiddelen. Van tijd tot tijd beproeven de Ternataansche hoofden, die gālipu weêr in te voeren, maar daar dan niemand iets ter markt brengt, moet men het bevel daartoe weêr intrekken.

gàlo (o ruwo ma), zie **kamudi** (*o*).

galula (*o*), een huidziekte aan handen en voeten.

galusiri — ook: galu đa siri (*o*), medelijden, deernis, ontferming, barmhartigheid; galusiri (po-ja), medelijden, deernis hebben, barmhartig zijn.

gamàmu (*o*), (Tern.; saāli-woord voor Gal. putu en puputu), duisternis, betrokken lucht, nacht; gamamu (đa), duister -, betrokken zijn of worden.

gamo en dagamo (po-jo), zie **amo** (pa).

gàmu (*o*) (Tern.), dorp, negorij; komt voor in verschillende plaatsnamen, als: Gam-konora (tusschen of middendorp) een hoofdplaats op de Westkust van N. Halmaheira; Gam-kahi (*o*), een gehucht iets ten noorden van de vorige negorij; Gàmu- of Gam-sungi (nieuw dorp), naam van een aantal later ontstane dorpen en gehuchten, enz.

ganàpu (po-ja), vermeerderen, bijdoen, er nog bij komen, vermenigvuldigen; ganàpu (ma), hetgeen er nog bij moet (bij een geldsom), de aanvulling, de rest: goganàpu (po-ja), aanhoudend vermeerderen; steeds er bijdoen; ganàpu (po si), doen vermeerderen, doen vermenigvuldigen; goganàpu (po si), steeds doen vermeerderen; aanhoudend doen vermenigvuldigen.

gànga of: o hòso ma gànga, glans pénis (schelwoord).

gani (*o*), luis, hoofdluis; men zegt ook o gani ma awa, in tegenoverstelling met: o gani ma guru of ma bòro, neet, neten; o gani po léga, zie léga; o kàso ma gani, vloo; gani (i na), onpasselijk zijn of worden door areeknoot (pinang); gani (đa), onpasselijk makende (pinang, zie ook dèna).

gapàla (*i*), kleven; het kleeft, het is kleverig; gapala (po-jo), er aan kleven, beklijven; aankleven, aanhangen; gapala (po si), doen kleven, opplakken, beplakken, aanplakken; bekleeden, overtrekken, beslaan met; gogapàla (o en po), zie péda (*o*).

gàpi (o bolé o), een banaansoort, zie **bolé.**

garadé (po-ja), beeldhouwen; uitsnijden met krullen, slingers, bladen, vogels, enz. (in hout, papier, bladscheeden, enz.); figuren in bas- en hautrelief ergens op aanbrengen; smeden met krullen, festoenen, lofwerk, enz.; gogaradé (po-ja), beeldhouwende, uitsnijdende, enz. zijnde; gebeeldhouwd, uitgesneden enz. zijnde; van beeldhouwen, uitsnijden een bezigheid maken; ook: iets over de geheele oppervlakte - of zeer vol - met versieringen bewerken.

garado (po ma) en gogarado (*o*), zie **rado** (i-ja).

garagàdji (*o*) (Mal. girgadji), zaag; ook: een lans van palmhout aan de punt met weerhaken (nationaal); garagàdji (po-ja), zagen, doorzagen; o garagàdji ma iho, of rèmo, zaagsel;

gara-gara (*o*), kuur, kuren, nukken, gezeur; gara-gara (po), kuren hebben; kurig -, nukkig zijn, zeuren.

garājàngi (*o*), alarm, geschreeuw, noodgeschrei; garājàngi (po), alarmeeren, alarm maken.

garàki (po), (Mal. geraq), ontstellen, opschrikken, ontroeren; o dòku i garàki, de geheele stad ontroerde; to garàki, ik ontstel, ontstelde; ami biju i rasai sidago to garàki, haar gelaat was zoo schoon, dat ik er van ontroerde; garàki (pa), roeren, treffen, doen ontroeren; o dòku pa garaki, de stad in beroering brengen; ja, Gikimoi! mia sininga Na garàki, la upa Ani dèmo mi jo géha-kira-kira-wa! ach, God! beweeg ons hart, dat wij niet overschillig zijn voor Uw woord!

garamasa (po), iemand haasten, tot spoed aansporen.

garau (*o*), zie **karau** (po).

garé (ma), de weêrhaak (aan een vischhaak, werpspies, pijlpunt); ook scheldwoord: daar men er meê zinspeelt op den glans-pénis.

gàrĕfo (*o*) (Mal.) vork.

gari (o, po-jo; i na toba, da ta, po na), zie **ari** (po).

gari-gari (*o*) (Mal. garis-api), lucifer, zie ook: djiru-djiru en dàké-dàké.

garo (o sininga ma), uit eigen beweging, uit eigen aandrift, op eigen houtje; garo (po si), bewegen tot; voorstellen, voor-

slaan; opwekken - aansporen tot; opstoken, het hoofd heet - of op hol maken voor, aan den gang maken; po si garo đa lòha, met goede bedoeling —, en: tot iets goeds aansporen, opwekken; — — — — torōu met kwade bedoeling —, en: tot iets kwaads of nadeeligs aansporen; garo en: kagaro (po ma si — en po ma tèké si), elkander onderling of wederkeerig aansporen, opwekken enz.; de een den ander voorslaan, voorstellen, raden; sigaro (*o*), voorslag, voorstel, raad.

garuda (*o*) (Mal.), vogel uit de fabelwereld.

gasàngo (*o*), haai; o gasàngo dé ma taïto-ka, de haai met het hakmes - de zaaghaai -: heeft aan den kop een' beenachtige verlenging, waarvan beide zijden met spitse, scherpe tanden bezet zijn; hij houdt zich op in de monden van groote rivieren en is zeer gevaarlijk; groote visschen zou hij in één slag doorsnijden en men wil dat zijn zaagtanden vergiftig zijn, zoodat het geheele lichaam zwart wordt als hij iemand slechts eenige wonden toebrengt; de zaag wordt, voorzien van een handvat, hier als wapen gebruikt.

gàsi (*o*), zout; gàsi (po-ja), zouten; gagàsi (po-ja), zoutende zijnde, gezouten zijnde; o nawo-gàsi, gedroogde en gezouten visch.

gàsi (i na), leelijk zijn; gàsi-gàsi (i na), afschuwelijk leelijk zijn; gagàsi (i na), de leelijk zijnde; gàsi (đa), (zakel.) als boven; gàsi en gàsi-gàsi (pa), iets leelijk en zeer leelijk maken, uitvoeren: slecht, slordig, smerig doen.

gàso (o, pa, po ma si), zie **àso** (pa).

gàta (o uru đa), een scherpe tong, een brutalen bek hebben.

gau (*o*), blad om sigaretten in te rollen; het pas uitgesproten blad van den arèn-palm, waarvan aan de binnenzijde de opperhuid wordt afgeschaafd — kàsi — en dat daarna gedroogd wordt; gewoonlijk brengen de jongelui het versche blad aan een hunner vriendinnen om het tot gau te bereiden.

gau-sasaluta (po ma), (spel), hinkelen: op één been springen.

gawa (*i*) troebel zijn; gawa-gawa (*i*), zeer troebel zijn of worden; o làko i gawa-gawa, oogen van een lichte (blauwe, groene enz.) kleur hebben (zooals de meeste Hollanders); gawa (pa), troebel maken.

gawaja (*o*) (elders in de Molukken gojawas), een in het wild voorkomende vruchtboom (de psidium guajava); de vruchten worden gegeten.

gawàsa (*o*), een zeer hard, duurzaam timmerhout. (Vitex punctata Schauer).
gawi (po), met de hand wenken; gagawi (ma), zie **ori** (*o*).
gé! uitroep van geveinsde verwondering.
gédàdé, zie **magédàdé**, onder **dàdé**.
gédàhé, " **magédàhé**, " **dàhé**.
gédàké, " **magédaké**, " **dàké**.
gědigo (po-ja), bestraffen, berispen; grommen, knorren; gogědigo (po-ja), herhaaldelijk beripsen, beknorren; berispende zijnde, berispt zijnde; ook: saāli-woord voor: kalàla - levenmaken.
gédiné, zie magédiné, onder **diné**.
gédòké, zie magédòké, onder **dòké**.
gědong (*o*), (Mal. goedang), hok, schuur, bergplaats, loods.
gèdum (*o*), (Mal. gendoem), koren.
gěgé (po-ja), (iets zeer hards), bij kleine stukjes (afbijten, af- en uithakken).
gěgègo (po), dringen, volhouden, aanhouden, dwingen; gěgègo (po si), om iets aanhouden; met volharding iets willen dwingen - (dat het gelukt - dat iemand het zegt - geeft - er om lacht enz.); afdwingen, afpersen; gěgègo (po ma), zich geweld aan doen, zich dwingen, al z'n krachten inspannen.
gěgèna, zie magěgèna, onder **gèna**.
gěgèsě (*o*), zie **èsě** (po-ja).
gěgèté (*o*), een zoetwatervisch (Anabas scandens).
géha-kira-kira-wa (po-jo) (Tern. met Mal.), niet willen acht geven op; zich niet storen aan.
gěhèja (po ma), gapen, geeuwen.
gèko (*o*), schuim.
gèlé-gèlé (po), twistzoeken, tarten, sarren.
gělēgiti (ma), de kleinste of benedenste er van (zie o gia —, o dòhu —, o bolé ma gělēgiti).
gělèlo (po ma si), zie **kělèlo** (po-ja).
gělèo (po-ja), het gat afwisschen (de aars reinigen, nadat het kind is af geweest); gěléo (po ma), zich de aars schoonmaken; gěléo (po si), het achterst afwisschen met; gogěléo (*o*), het voorwerp dat men daartoe gebruikt.
gělètanga (po), zie **lèta** (pa).
gémané (po si), zie **mané** (po).
gèna, **magèna**, verkort: **měga**, aanwijzend v.n.w. van persoon of

zaak: die, dat; dikwijls vervangend het bep. lidw.: de, het; o gòta magèna, de, die boom; o ngòpĕdèka magèna, de of die vrouw; o tahu magèna, dat, het huis; una magèna, (de, die) hij; đa lòha magèna, dat is goed; magèna bai! dat, net! (net wat ik zei! heb ik het niet gezegd!?); gèna, ook: redegevend; dat is, dat wil zeggen, namelijk.

gèna, magèna, aanwijzend v.n.w. van tijd: dan, toen, daarop, hierop; soms tot verbinding gevolgd door dé, en ook voorafgegaan door la: magèna dé, la magèna dé, toen en, — vervolgens toen, enz.; nogèna-si, sedert lang, tijden her, van vroeger reeds.

gèna, aanwijzend v.n.w. van plaats: dààr; komt voor met de volgende voorzetsels: **igèna** en **ngoïgèna,** daar, aldaar opwaarts of naar boven komend en naar boven gericht; nàko-so o hòga magèna manga dòro ma giki, bilàsu òna magèna o tahu moi ja àka igèna manga dòro ma raba-ë, als een aardmannetje hun tuingeest is, dan moeten zij daar in hun tuin een huisje opbouwen; **kagèna** en **ngokagèna,** soms verkort tot **kĕgā,** te daar, dààr, aldaar; kagèna na đèhè, haal het daar; ngokagèna ma pito gèna, kagèna i waro, daar (waar) zij (den grond) betrad, daar versmolt hij (ontstond modder); **kogèna** en **ngokogèna,** daar, aldaar van de landzijde komend, - naar de zeezijde gaand - zeewaarts gericht; kogèna o huru ma raba-ka i tèmo, (langs de kust varenden spreken) daar uit het boschaadje zegt men; **kugèna** en **ngokugèna,** dààr, aldaar omlaag, naar beneden gaand of gericht; dé wo tèmo kugèna-ka, na gubaré, en hij zeide: dààr (komt het) al omlaag, vang het; ngokugèna o borua o guratji ma raba-ku wo mi ngado-ka, dáár, in den gouden koffer, legde hij haar neêr; **kukagèna** (samenstelling van kugèna en kagèna), te daar beneden zijnde of verblijvende; wo liho wo ma si hòda-kawa, so kukagèna wo gògé-ka, hij wist niet meer (hoe) naar huis terug te keeren, dus bleef hij daar beneden (in een aardgeestendorp); **magĕgèna** (samenstelling van magèna en kagèna) verkort tot **magèna** en **gĕgèna** verlengd: **ngogĕgèna,** saâmgesteld aanwijzend v.n.w. van zaak en plaats: dat daar, die daar; la ngogĕgèna-li ai bàba déo ngoi awa i tupu lo to sònè-wa, dat daar ook (dat ook nog), mijn vader en mijne moeder verbrandden mij en (toch) stierf ik niet; tja! magĕgèna to ngohi ai kurisi, ha! dat daar is

mijn (gewone) stoel of zetel; **nogèna** en **ngonogèna**, daar, aldaar, hierheen komend of gekomen; of hierheen gekomen tot daar; of: daar er tegen aan (een voorwerp) komend of gekomen; o paro nogèna mia dudu-no, daar komt de wind aan tegen onzen rug (van achteren); ma awa déo ma bira i wi sari, so nogèna ja kahino awi dalàto-no, zijne moeder en zijne zuster zochten hem, dus kwamen zij daar naar hem heen (in de richting naar hem heen) dicht bij hem langs; **sagèna** en **ngosagèna**, daar, aldaar in de richting naar den wal of naar de landzijde; ook: daar, aldaar zich ter neder of te slapen leggend; sagèna i tàsé ja kahisa, daar kruipt het naar de landzijde; la ngosagèna manga déru ja lia-sa, en aldaar trokken zij hun schuitje op (het land); ngosagèna o kirigu ma raba-ka wo ma idu-sa, daar in het stuk sago-palm-bast legde hij zich te slapen.

gèna, magèna, betrekkel. v.n.w. die, dat, dewelke, hetwelk; o nawo àsa i si guguti-sa gèna, de visch, die men pas aan land gebracht had.

gĕnèna, zie magenèna, onder **nèna.**

gĕrédja (*o*) (Mal.), kerk; gĕrédja (po), kerken; kerk gaan; kerk houden; gogĕrédja (po), gewoon zijn te kerken; kerk gaande - en kerkhoudende zijnde.

gĕrēgiti (*i*), bestoken zijn (van het haar) met naalden en schitterende, klingelende versiersels; oneffen zijn (met puntjes, knobbeltjes, verhevenheden); met aardbeiachtige vleeschheuvels zijn (wonden); gogĕrēgiti (*i*), geheel bestoken zijn, enz.; de bestoken zijnde; oneffen en zeer oneffen zijnde; met aardbeiachtige vleeschheuvels bedekt zijnde; gĕrēgiti (pa), besteken van het haar als boven (hetgeen men de dames doet, wanneer zij gaan dansen op het doodenfeest); iets opzettelijk maken met puntjes, knobbeltjes, oneffenheden.

gĕrèsi (*o*), huidziekte: bobento, boba, Ambonsche pokken, aardbeipokken; gĕrèsi (i na), de bobento hebben, aan de bobento lijden; gĕrèsi (đa), met bobento zijn; awi uru đa gĕrèsi, hij heeft bobento wonden aan den mond (zijn mond is met bobento); o bi ngòpa ja bi gogĕrèsi, kinderen die aan de bobento lijden; o gĕrèsi ma awa, de oorsprong (de moeder - wond) der bobento (meestal een gewoon wondje, dat met het pus uit een bobento wond besmet wordt en dan een énormen omvang krijgt); — — i bawo, de bobento komt uit (eenigen

tijd na de besmetting komen er over het geheele lichaam — of op enkele lichaamsdeelen — pokjes te voorschijn, die allen huidwondjes worden, die sterk etteren); o gĕrèsi đa lutu, de bobento slaat naar binnen — komt niet behoorlijk uit — (hetgeen een langdurig sukkelen van de kinderen tengevolge kan hebben); o gĕrèsi ma lisawa, een uitslag zòò dicht, dat men er geen vinger tusschen kan zetten, 't geen zich soms tijdelijk in het verloop dezer ziekte ontwikkelt, nu eens over enkele lichaamsdeelen dàn eens over het geheele lijf; o gĕrèsi ma soōhu, de overblijfselen, de laatste wonden der bobento, die dikwijls ook groot zijn en traag tot genezing overgaan; — — — bobolòté, hier en daar openbrekende bobento-zweren, nadat de eigenlijke ziekte reeds genezen is (kunnen nog jaren lang voorkomen); evenzoo: jajo (*o*), wratachtige zweren, die zich, van onder de harde huid, op den voetzool en in den handpalm, ook wel aan nagelranden, van vingers en teenen, naar boven werken en zeer pijnlijk zijn.

géri (*o*) zwager (vrouws broer, zusters man); géri-dorōa (*o*), de gezamenlijke aangetrouwde familie (van den man); géri-dorōa (po), (ook genoemd: o dalu po tango), 1e op eerste bezoek gaan bij z'n schoonfamilie (men gaat - van vrienden, dikwerf van een zijner dorpshoofden vergezeld - gewoonlijk 's avonds, ongeveer 8 uur, met z'n beste plunje aan, en mag dan den geheelen nacht, soms tot den volgenden dag de zon hoog aan den hemel staat, dicht bij de deur, tegen den dwarskant van de groote etenstafel, staan, met een plechtig gezicht, nêergeslagen oogen en zonder een woord te spreken); 2e als schoonzoon ten doodenfeeste gaan bij die familie. In beide gevallen brengt men natuurlijk den noodigen palmwijn mede, soms in zeer kunstig beteekende en fraai gekurkte bamboes, die dikwijls zoo lang zijn, dat 3—4 en meer personen ze op den schouder torschen moeten.

gérong of **gérongu** (*o*), houten hakmes van hard hout, om bij wijze van knods te gebruiken.

gèsè (po ma - po na), (voor) zich - (voor) iemand halen.

gétjàdé (po si), zie **tjàdé** (po-ja).

gèto (po ma - po na - po si - po ma si), gĕgèto (*o*), zie **èto** (po-ja).

géu (o uga pa), suikerriet kauwen (er, na 't geschild te hebben, afbijten en het sap er uit kauwen); géu komt alleen in deze beteekenis voor.

gia, voorvoegsel bij sommige naamwoorden, soms in plaats van het lidwoord, soms in plaats van 't bezittel. v.n.w., doch alleen vòòr enkele benamingen die een verwantschap des bloeds of der vriendschap aangeven: gia nongoru! broeders! (zoo een man) zusters! (zoo een vrouw spreekt) eigenl.: jongeren! mijne jongere broeders of zusters; gia dodiawo! mijne vrienden! gia dodiawo, ook: mijn, uw, zijn medgezel; gia ròka dé gia pědèka, man en vrouw; gia ròka, haar man; gia pědèka, zijne vrouw; ai gia nongoru, mijn neef, familie van mij-òf (zoo een vrouw spreekt): mijne nicht; gia hira dé gia bira, broeders en zusters.

gia (*o*), hand, arm; mouw; voorpoot (dieren); o gia o girina, de rechterhand; — — — gubali, de linkerhand; — — ma bi raraga, de vingers; — — — awa, de duim; — — — gělégiti, de pink; — — — sòha, de handpalm; — — — dudu, de rug der hand; — — — tòlo, de pols; — — — sōa-ka, in handen van, in de hand van; — — — sonònga, de ééne hand of arm (de hand aan ééne zijde); ook: op armslengte; — — hari sonònga, de beide armen of handen; — — pa piliku, de hand vast binden; vooral; iemand, die op reis gaat, iets om de hand binden, 't geen beduidt: hem een boodschap meêgeven; men geeft hem de opdracht en bindt hem daarbij zelf een touw om den pols, ter herinnering, of ook als waarteeken voor hem tot wien men hem zendt; — — ma bobiliku, het om den pols gebonden touw, of ook: de medegebrachte boodschap; o N. N. awi gia ma bobiliku wa aho-ka, hij heeft een boodschap van N. N. meêgebracht; tjohogia en ritjoho-gia (po ma), elkander de hand vasthouden (de hand geven heet: po ma dàsi) om een genomen besluit, een aangegane overeenkomst, een gesloten verbond te bekrachtigen; bij dat hand vasthouden is altijd minstens een derde tegenwoordig, die, als getuige, de beide elkander vasthoudende rechterhanden, met zijne rechterhand (dwars gehouden) doorhakt.

gidito (o sininga ma), zie **sininga** (*o*).

gidu (*o*), vezels uit de bladscheede van den aren-palm (aan elkander geknoopt, gebruikt als vischlijn op het meer).

gigima (ma), de eigenlijke - hoofd - maaltijd (van een of ander feest, dat gewoonlijk dagen aanhoudt); gigima (po), dien maaltijd houden of bijwonen.

giïha (*o*), huidbloemen (lichtere vlekken in de bruine huid); o

giïha ja sosorowai, fijne huidbloemen (gevlekt als 't wilde peterselie blad); — — ma dorōu, grove huidbloemen (groote vlekken).

giïhu (po-jo, po ma), zie **ihu** (po-ja).

giïja (o - po si), zie **ija** (po-ja).

giïsè (po-jo), zie **isè** (po).

giïto (*o*), de groote neushoorntor (knaagt de toppen uit de jonge klapperboomen).

gijè (*o*), vuilnishoop, mesthoop.

giki (*o*), iemand, wezen; Gikimoi (*o*), God (de ééne Iemand; het ééne Wezen, het Opperwezen?); o giki-somoä, een ongetrouwde moeder - of ook: een éénloopend mensch (een ander, afzonderlijk iemand, die aan niemand als schoonzoon of schoondochter toebehoort); o bi giki ma somöa, andere iemanden, andere goden, afgoden; dé ma giki-ka, met wezens er in (maden - mijten - wormen in vleesch of spijzen); met een iemand er in (een geest - een god - een booze geest); o sinàpani ma giki, de iemand - de geest in het geweer (wordt er zoogenaamd door een deskundige ingeblazen - voor maar f 0.07 meen ik — om het goed te doen treffen); o làko ma giki, de oogappel (de iemand in het oog - waarschijnlijk omdat men in eens anders oog altijd zijn eigen beeld ziet); o giki mànga rònga moi, iemands - anders - goed; — — — ngòpa, iemands - anders - kind; — — i lalamo, groote, voorname iemanden (voorname luî).

gila (*o*) (Tern.), ook: o tjalana o gila, een broek met lange pijpen (meest van in de Molukken geweven stof, helle kleuren).

gila-gila (po), doorgaan, recht doorgaan, rechtstreeks gaan tot; gila-gila (po si), met iets recht doorgaan; iets recht doorbrengen naar.

gilàlo (*o*), slaaf, slavin; gilàlo (po si), tot slaaf maken of nemen; gilàlo (po ma si), zich tot slaaf maken, zich (voor schuld) als slaaf geven.

gilamo (ma), zie **lamo** (*o*).

gilé (po-ja), afsplijten (met een hakmes - van brandhout kleine stukjes, om het vuur aan te maken).

gilida (*o*), groote bromvlieg, groenachtig glanzend (aast op krengen en geslacht vleesch).

giliho (po si) en gogiliho (i-, po si), zie **liho** (*po*).

giliri (*o*), roem, prijs, lof; giliri (po-ja), roemen, prijzen,

loven; giliri (po ma) zich prijzen, zich loven, zich beroemen, snoeven, pochen; giliri (po si), prijzen, roemen over; gogiliri (po-ja), voortdurend prijzen, enz.; prijzende zijnde, geprezen zijnde.

gilitòpa (*o*), wilde cassave (Scaevola Koenigiï Vahl.); uit den wortel kan men een stijfselmeel bereiden; het loof heeft een vlierachtig pit; dit pit gebruikt men hier, in stukjes gesneden, gekleurd en aangeregen, als guirlandes ter versiering der graven en beenderhuisjes; o gilitòpa pa suru, het uitstooten van gemeld pit; dit gaat, evenals de inzameling van het loof, voor gemeld doel, op feestelijke wijze, onder begeleiding van muziek - trom en bekken - en beurtzang.

Gilitòpa (*o*), kustnegory, een weinig benoorden Galèla.

gilöi (po-ja), het gladsnijden of schaven van de geledingbanden op bamboe, rotting, enz.

gilòla (i-pa), zie **lòla** (*i*).

gilòli (po ma - po si), zie **kilòli** (*i*).

gilòro (i si), zie **kilòro** (*i*).

gimina (*o*), deel, aandeel, taak; gimina (po si), verdeelen; gimina (po ma - po ma tèké si). onder elkâar verdeelen; onder elkaar regelen (de taken).

gimu (*i*), vuil, slijkerig, troebel zijn (water); ook: troebel zijn van andere vloeisioffen, b.v. het onderste - drabbige - van den palmwijn; gimu (pa), troebel maken.

gina (*o*), last, vracht, lading, bagaadje.

ginihi (po-jo - po si), goginihi (po si), zie **nihi** (po-ja).

ginita (ma) en ginita (đa), goginita (o, po si en po ma si), doginita (po ma si), zie **nita.**

ginògi (*o*), een zeer vergiftige zeevisch.

giòlo (*o*) en gogiòlo (po ma), zie **kiòlo** (i na).

gipiri (ma), zie **kipiri** (đa).

gipito (po ma si), zie **pito** (po-ja).

gipupu (po si), zie **kipupu** (*i*).

gira (ma), de stijlen aan de overlangsche - gestrekte - zijden van een raamwerk (bv. de stijlen van een ladder; de overlangsche stijlen aan een bank, slaapbank, enz.); balk - fundamentbalk - (van een woning); tigira (*i*), gestrekt van vorm zijn (langer dan breed, langwerpig vierkant, ovaalrond); totigira (*i*), de, het gestrekte, langwerpige, ovale; tigira (po-ja), lang uit vallen; recht uitstrekken (het been); tigira (po ma), recht

(lang uit -, gestrekt -) gaan liggen (saāli-woord voor: po ma ruba, zich neêrleggen, gaan liggen); dodigira (*o*) langwerpig vierkante mat; fraai bewerkt: aan de buitenzijde van gekleurde pandaanbladeren - rood en geel -; aan de binnenzijde, benaaid met vakken vlechtwerk (àso-àso). Wordt hoofdzakelijk gebruikt tot versiering van de woning bij feesten; ook wel: tot het omhullen van groote rijsttorens (zie pèpa).

girêna (po ma), een hoofdkussen gebruiken; girêna (po ma si), als kussen gebruiken, er een kussen (voor) zich van maken; gogirêna (*o*) hoofdkussen.

girina (*o*), de rechtsche, de rechter, de rechterkant; o girina-ka, aan of naar den rechterkant; girina (po), rechts zijn, rechts doen, rechts aanhouden; gogirina (po), steeds rechts doen, of aanhouden; rechts zijnde, doende, aanhoudende; girina (po si), rechts doen zwenken, rechts doen afwijken; met de rechterhand doen.

giròta (po-ja), spoelen, omspoelen (flesschen, bamboes, vaten), omschudden (een drank bv.).

gisa (po si), zie **isa** (po-ja).

gisè (po si), gigisè (po si), gogisè (*o*), zie **isè** (po).

gisisi (*o*), zaaikoren, zaad, poters; gisisi (po ma), tot zaadkoren bestemmen; bewaren om er meê te zaaien of te poten.

gisòro (*o*), ook goràka (*o*), een soort gemberplant en wortel; (Zingiber officinale L.) is veel in gebruik als voorbehoedmiddel, tegen booze machten (bij zich gedragen - of in water afgetrokken om er zich meê te wasschen); eigenaardig dat men dezen scherpen wortel veel laat kauwen als middel tegen hoest.

gisu (*o*), een zeer hard, sterk rijshout.

gitipi (*o*), nagel, klauw, hoef; gitipi-sahu (*i*), lauw - eventjes warm - zijn; gìtipi-sahu (pa), lauw, eventjes warm maken; gitipi-tana (*o*) een plant (Amonum villosum Lour).

gitiwi (*o*), voetangels; scherpe, schuins in den grond gestoken bamboes, om den vijand het voortrukken te beletten; worden ook gesteld tot verwonding of dooding van zwijnen en herten; o gitiwi ma tahu, tempeltje, waarin men een geest aanroept, die de macht heeft om te vrijwaren tegen verwonding door dergelijke voetangels, in den krijg; gitiwi (*i*) (van de rijst), even met een puntje boven den grond uitkomen; pas uitschieten.

gitòka (i na si), zie **tòka**.

giwi (*i*), schudden, zich heen en weêr bewegen (takken, boomen);

giwi (pa en po si), schudden (transit.); doen heen en weer bewegen; gigiwi (*o*), saāli-woord voor paro = wind.

gōa (*o*), uitgestrekte ondiepte langs de kust, die bij ebbe droog loopt.

gōa (po-jo), zie **ōa** (po).

goba (*o*) (Mal. gobang, kobang), twee en een halve cent-stuk.

gòbu (po ma), zie **kòbu** (po-ja).

gòda-gòda (*o*) djamboe (Jambosa) soorten.

godiho (po) (Tern. voor Gal. liho), komt in 't Gal. voor in o déna ma godiho, een — in de tros — tegen den keer in gegroeide (terugkeerende) areeknoot; laat men daarvan een ontrouw geworden vrijer pruimen dan ontfermt hij zich wêer over je en keert terug (!!)

gòdji (*o*), een boom (Cerbera Lactaria Ham.)

gòdo (po ma), zie **òdo** (po-ja).

godōa (*o*), grond, die men voor den tuinbouw gebruikt (op 't oogenblik braakliggend of met kreupelhout begroeid); erf- of familie tuingronden.

godua (po-jo), zie **dua** (po-ja).

gofèlànga (*o*), weegluis, wandluis.

gòga (i na), het koud - of de koorts hebben of krijgen; gòga (đa), hetzelfde (zakel.); gòga (i na si), de koorts hebben van; o guwu i na si gòga, de koorts hebben van (ter oorzake van) een steenpuist; tobogòga (i na), altijd weer de koorts hebben; koortsig van gestel zijn; gogòga (*o*), de koorts; o gogòga ma sōu, koorts-medicijn; — — i gogiliho, een telkens wederkeerende koorts (na eenige dagen, een week, enz. tusschenpooze); — — — titiho, een (dagen) over springende koorts (anderdaagsche, derdendaagsche, enz).

gògàhu (po ma - po ma si - o), zie **kokàhu** (po-ja).

gogàka, misschien, altemet, wellicht.

gogàsa (ma) (Tern. van gàsa = aho, gogàsa = gagaho), drager; gogàsa (*o*), gedrag, inborst; awi gogàsa đa lòha, hij is van eene goede inborst, hij gedraagt zich liefderijk.

gògé (po), blijven, toeven, vertoeven, wonen; ook euphémistisch voor: puwo (po) = baren; gògé (po-jo), bezetten, bewonen (beblijven); gògé (po si), gelijken op; ma awa wo mi si gògé, hij gelijkt op zijne moeder; ook, euphémistisch voor: buwo (po si) = baren, doen geboren worden; gògé (ma) het zijn - het wezen er van; ka ma gògé kòmagèna, zòò is de aard -, het wezen -, het voorkomen-, het uiterlijk er

van; ook: zòò heeft het zich toegedragen; gògé (po ma), zich houden alsof -; zich den schijn geven van -; dé ka wo ma gògé, hé, wo kakadu-so, en hij hield zich alsof hij sterk zat te knikkebollen (van den slaap); gògé-ku (po) neerzitten (op den grond); hurken; gogògé (po), langdurig blijven; blijvende -, verblijvende -, wonende zijnde; ook: zijn; verblijven (op aarde): leven; kékia-ka no gogògé, waar woont gij? nàko-so po gogògé, als men (op aarde) verblijft; terwijl men leeft; mi gogògé-si, wij blijven nog (een poos).

gogèlé (po-ja), tarten, treiteren, hoonen; lasteren (God); gogèlé (po si), ophitsen, aanzetten (tot vechten of ruzie maken).

gogira, een woord voorkomende in vaststaande uitroepen, in geprikkelden toestand, geuit tegen: kinderen die niet gehoorzamen; gezellen, die zonder eind den gek met je steken; lieden, die voortdurend met een feest of een arbeid een hinderlijk geweld maken; gogira 'ni (ani) ngòna, — 'ni una, — 'ni muna, — 'ni òna, je, hij, zij mocht -, zij mochten daar nu wel mêe ophouden! (of zoo iets dergelijks).

gogisòro (*o*), zekere boom; levert zeer goed timmerhout, dat bij de bewerking een azijn-geur verspreidt.

gogitina (po), zie **titina** (po ma).

gògo (*o*), veer; haar (van beesten); huidhaar (van den mensch); gògo (đa), behaard zijn; harig zijn; gogògo (đa), de, het behaarde, harige.

gògo (po-ja) (Tern.), saäli-woord voor: diahi (po-ja), bergen, bewaren.

gogòbu (*o*), menigte, schare; komt in aanspraken voor als synoniem met kawāsa; hé, kawàsa dé gogòbu, volk en schare! - gogòbu, is in gebruik gebracht voor: gemeente -.

gogòko (po-ja en po si), zie **kokòko** (*i*).

gogoòdo (o-po-ja), zie **tamo** (*o*).

gogòro (po-ja), (Tern.), uitnoodigen, oproepen.

gogoru (po-ja en po si) (Tern.), liefde betoonen; medelijden hebben met; zich ontfermen over.

gogòsi (*o*), zie **òsi** (po-ja).

gogōu (*i*), inderdaad; het is heusch zoo; gogoōu (pa), het werkelijk meenen; het naar waarheid - het ronduit zeggen of betuigen; ta gogōu, ik meen het werkelijk; ik zeg de waarheid; ik lieg niet; na gogōu? zegt gij het naar waarheid? is het heusch waar? no tèmo na gogóu, zeg het ronduit, - naar waarheid; zeg de waarheid.

gogudabo (*o*), schacht van den harpoen, die op de schildpadjacht gebruikt wordt.

gòha (*o*), rotsblokken, bij de kust, in zee, van grillige vormen; die men veronderstelt versteende voorwerpen of dieren te zijn, door kwelgeesten bezeten. Een van die steenen op de N. W. kust, zou een versteende schildpad zijn, die, naar men beweert, nu eens den kop, dàn weer het achtereind naar het Noorden keert. Op zee varende, mag men niet naar deze gevaarten wijzen als ze voor den boeg komen, ook niet er over praten: dat geeft tegenspoed op de reis. Men behoort, in derzelver nabijheid gekomen, zich het gelaat te wasschen, tot betooning van eerbied; laat men dit na dan loopt men gevaar, dat de inwonende geest uw geest, schim of schaduw vangt, waarop men dan spoedig moet sterven.

gòhi (*o*), een boom.

gòhi-duūru (*o*), eigenlijk o gòho i duūru, zie **gòho** (*o*).

gòho (o - ma - jo) en gogòho (*o*), zie **oho** (*o*).

gohòré (*o*), keel, keelgat, strot, hals; o gohòré đa siri, keelpijn; — — ma popòto, de huig; gohòré (po-ja), den keel dicht knijpen, smoren, wurgen.

gòhu (o - po ma), zie **òhu** (đa).

gòko (*o*), ander woord voor kahitèla (*o*) = maïs, turksche tarwe.

gòko (jo - ma - po si) en gogòko (po si), zie **òko** (*i*).

gòla (ma), voet (van een berg), ondereind (van een boomstam, bamboe, sliet); voetstuk; oorsprong, reden, aanleidende oorzaak; wortel, knol, raap, aardvrucht; o ngunu ma gòla, de neuswortel; ongau — —, de oorkuil; o sidé — —, het ondereind van het zeil; ook: die daar zijn' plaats in 't vaartuig heeft en de manoeuvres met het zeil moet uitvoeren: o dipa — —, de horizont (de voet van 't uitspansel); o gòta ma gòla-ka, aan den voet des booms; manga gòla òna ka, hun oorsprong is uit hen; zij stammen uit hen af; manga doòsa magèna ma gòla ka magèna, dat slechts is de oorzaak van dezen huunen toorn; mià gumi ma gòla ka bi lago, onze pataten zijn groot van knol; gòla (*i*), knol maken; ai gumi i gòla -waàsi, mijn pataten hebben nog geen knol gemaakt (er zit nog geen knol aan).

goléo-laha (*o*), bekoringsmiddel, middel om zich, of eenige koopwaar, boven anderen of anderer begeerlijk te maken. De meisjes zouden daartoe een zeer klein kruikje, met een de zinnen be-

tooverende olie, in de haarwrong dragen (!!); goléo-laha (po-ja, po ma), zulk een bekoringsmiddel er in of aan zich doen.

gòli (po-ja), bijten, happen; (van dieren ook: verscheuren, dooden); gòli en kogòli (i ma), elkander bijten; tobogòli (po), een' voortdurende neiging tot bijten hebben; gòli (ma), de beet, o gomòma ma gòli, een muggebeet; gogòli (*i*), de, het bijtende, verscheurende; o haiwan i gogòli, verscheurend dier; gogòli (*o*), saāli - woord voor: ingi = tand, tanden.

golingàso (*o*), paal, pilaar, kolom; o dàngi ma bi golingàso, de pooten, palen onder of van een slaapbank; golingàso (po-ja), palen onder zetten.

gòlo (po), verzoeken, vragen om; veelal: gòla (po ma), (voor) zich verzoeken, (voor) zich vragen om; gogòlo (po-po ma), verzoekende, vragende zijnde; het verzocht, gevraagd zijnde; gòlo (po si) vragen voor, in de plaats van: no mi si gòlo una-ka, vraag het hem voor (namens) ons; (maar vragen voor - ten behoeve van - is: po gòlo, b. v. o tabàko sutu to wi gòlo, ik vraag een weinig tabak voor - en ook: aan - hem); tobogòlo (po), voortdurend verzoeken, steeds weêr vragen; totobogòlo (*i*), lastige vragers, bedelaars; o gunàngi ma gogòlo, de verzoeker om sagobrood (benaming voor de haarlok in den nek, die men vaak overig laat, als men den kinderen 't hoofd bescheert).

golobé (*o*), plant met hooge kruidachtige, vaste stengels, en knolwortels, die in een aantal afzonderlijke omhulsels, langwerpige zachte pitten bevatten, die gegeten worden en een aangenamen zuurzoeten smaak hebben (Alpinia gigantiea Fl.).

golòngi (*o*), (Mal. gĕlang), band, die vastsluitend ergens om zit, als: een hoepel (om ton of vat); ijzeren of rotting-band (om een kist); ceintuur; enkelbandjes (van gevlochten palmharen, door de meisjes bij feestelijke gelegenheden gedragen); golòngi (po-ja), voorzien van hoepel of band; golòngi (po ma), een ceintuur of enkelbanden dragen of aandoen; gogolòngi-ka (po ma), met ceintuur of enkelbanden of met beiden gekleed zijn.

gòlopūng (*o*) (Mal. tĕpoeng), meel; gòlopūng (po-ja), het tot meel malen, er meel van maken (zie ook tamo).

gòlupu (*o*), een soort kris.

gòlupupu (*o*), vleugel, vlerk (van vogel en insekt); dé ma gòlupupu-ka, met vleugels, vleugels hebben; gogòlupupu (*i*), de, het gevleugelde.

gòlutūhu (*o*), oksel, okselbolte; gòlutūhu (po-ja), onder den arm dragen.

gòma (*o*), de als familie - beschermgeesten vereerde zielen — of geesten — van overleden huisgenooten en voorouders: ai gòma, mijn beschermgeest; dikwijls hoort men iemand onder deze benaming over zijn vader-zaliger spreken; gòma-naga! uitroep ter bevestiging, dat wat men zegt waar is: geest gij zijt er bij - er getuige van -! bij den geest van mijn vader! bij de goden! o gòma ma dorōu, een slechte beschermgeest (een die niet alleen de onheilen of rampen niet afweert, maar die zelfs de familieleden kwelt, 't zij omdat hij oorspronkelijk de geest was van iemand, die zich bij z'n leven met hekserij had afgegeven, 't zij dat hij door booze invloeden in een kwaden geest veranderd is; de toovenaars kunnen een zoodanigen onruststoker opvangen en uit de geestenwoning verwijderen); gòma (po ma si), zich er een beschermgeest van maken, zich tot familie beschermgeest nemen; o njawa kòmagèna po ma si gòma pa àku-wa, zulke zielen kan men zich niet tot beschermgeest nemen (van zulke zielen kan men geen huisgod maken); o gòma pa àso, den geest roepen: zijn huisgod offeren; dit moet van tijd tot tijd plaats hebben, anders ontwaart men diens ongenoegen, doordien hij ziekten, tegenspoed en rampen niet afkeert of geen geluk schenkt op de jacht of bij eenige onderneming; het offeren bestaat in het neêrzetten van gekookte spijzen voor de geestenwoning — salabé of tàba — die daar blijven tot zij afgekoeld zijn, daar de geesten alleen den geest der spijzen — den wasem — nuttigen; ze worden dan weggenomen en er heeft een gewoon feest plaats van eenige dagen, met buren en verwanten; o gòma pa nia, tot de huisgoden bidden: 't zij de dagelijksche bede om bescherming, 't zij eene bijzondere bede; b. v. dagelijks bidt men aldus: ja, gòma! ai ròhé déo ai njawa no i bari dé upa i doòha-naga, geest van mijn vader! beschut mijn lichaam en mijn ziel, dat mij niet iets (kwaads) geschiede; of als men op jacht gaat; ja gòma no i duwo, geest mijns vaders! drijf (voor) mij kudden te zamen! enz.; o gòma pa tago, de huisgoden opvangen; dit geschiedt enkele malen, b. v., zooals we boven reeds zeiden, om zich van slechte beschermgeesten te ontdoen — òf om ze, voor een of andere reden, tijdelijk of voor goed over te brengen, naar een andere woning (zie ook: op gurumi: o gurumi pa tago).

gòma-haté (po ma), zich maken tot een houten (haté (Tern.), hout: houten) beschermer, helper? (misschien is dit de beteekenis: duidende op den staat van gevoelloosheid, waarin men zich brengt; mogelijk ook is het woord verbasterd van Mal. gomĕtar, gomatir, beven, rillen, schudden; daar de toovenaars, als mediums dienstdoende, sterk beginnen te beven); zich medium maken; zich in een somnambulistischen slaap maken om te kunnen geesten zien, geesten vangen, geesten bannen, verborgen zaken ontdekken, kranken medicineeren. Dit kunnen alleen zij, die zich gewijd hebben aan den djini (zie aldaar); wat men uit dezen slaap openbaart wordt onvoorwaardelijk geloofd: gogòmahaté (po ma), zich voortdurend in zulk een toestand brengen, daarvan een beroep maken; zich medium makende zijnde; gogòmahaté (i ma), de somnambule's, clair voyants, mediums, toovenaars, geestenzieners, geestenbanners, tooverdokters (ook idu-idu (*o*) genaamd van: idu (po ma) = slapen: of: sosōu (i bi), geneesmeesters, van sōu (po), dokteren; of: djidjini (i bi), djinivereerders).

gòmo (*o*), bol, bal (n.m.l. in: o làko ma gòmo, de oogbal); gòmo (*i*), balvormig zijn (n.m.l. in: o wòti i gòmo, de navel puilt balvormig uit —: een toestand van navelbreuk bij kleine kinderen; men ziet dat gaarne, meenende dat wijl de navel zoo dik en bol is, de kinderen ook groot en dik zullen worden; gewoonlijk vergroeit de breuk van zelf als de kinderen grooter worden); gogòmo (*o*), zekere vruchtboom, een specie van den broodvruchtboom — de "Artocarpus incisa" — de vruchten zijn groot en bevatten een aantal bolvormige pitten ter grootte van kastanjes, die gepoft of gekookt zeer smakelijk zijn om te eten.

gomòdo (*o*), lage plant met slingerstengels; van die stengels vlecht men mandjes en doosjes, die er uitzien alsof ze van biezen gevlochten zijn.

gomòma (*o*), mug.

gòna (*o*), aarsmade.

gònga (*o*), wenkbrauw.

gòni (*o*), grof linnen; zeildoek; zakkengoed.

gòni (po-ja), inkerven (daar waar men een touw bevestigen wil, om het afglijden te beletten).

goòdo (*o*), aal, paling.

goòho (*o*), nier.

goōlé (*o*), een soort kléwang, houwer, met lang, smal lemmer; o goōlé - Tobuku, zeer op prijs gestelde kléwangs, door smeden van Toboengkoe, op de oostkust van Celébes, vervaardigd; goōlé (ma), stuurboordszijde van een vaartuig (in verborgen spreekwijze, die men gebruikt bij het maken van een overtocht van aanmerkelijke breedte, wijl men alsdan het vaartuig noch iets dat des vaartuigs is mag noemen — daar men anders zou afdrijven —; dan zegt men ook voor bakboordszijde: ma salawàko = het schild en voor de voorplecht: o nam o ma ingi = vogelsneb).

goōlé (ma), de smalle of scherpe kant van een voorwerp; goōlé (po-ja), op den smallen kant zetten, op z'n kant zetten: o hàngi ka na goōlé-ku, leg den legger (balk) nêer op z'n kant (niet op z'n breede zijde); ani sari upa na goōlé-ko steek je pagaai niet zòò in het water, dat zij met den smallen scherpen, kant het water snijdt.

goòlé (*o*), vroegere naam voor: gulden (nu zegt men gewoonlijk: rupia).

goòsa (*o*), knods, knuppel.

goòsi (ma), de wees van -; het nagelaten kind van -; goòsi (po ma), wees zijn; wo of mo ma goòsi, hij of zij is wees; gogoòsi (po ma), wees zijnde, verweesd zijnde; o bi ngòpa i ma bi gogoòsi, weeskinderen; o gunàngi ma goòsi, het weeskind der sagobroodjes (ook: o gunàngi ma buku): een niet volslagen sagobroodje, waartoe geen meel genoeg meer was om den vorm geheel vol te maken; alleen heele of halve weezen mogen die eten; van andere kinderen zou vader of moeder sterven, indien zij er van aten (!!).

gòpo (po ma), zich het haar wasschen (met kokosnoot): zich zalven; gòpo (po ma si), zich het haar wasschen met of er mede.

gopōa (*o*), jonge kokosnoot; o gopōa ma dabu, water uit een jonge kokosnoot; gogopōa (*o*), een soort boomvaren (Cyathea arboréa L.), het jonge blad kan als groete gegeten worden; de vrucht, ongeveer van de grootte van een grooten areeknoot, wordt niet gegeten, maar als geneesmiddel op wonden aangewend.

gopòla (po-jo), zie **pòla** (po-ja).

gopòlo (*o*), het scrotum (scheldwoord).

gòra (o sàsi ma- en o sasi pa), zie **sàsi** (*o*); ook: gòra (*o*), saäli-woord voor ino (*o*) = spijze; en: gòra (po ma), saäli-woord voor òdo (po) = eten.

gòra (po ma), zich in een draf zetten, beginnen hard te loopen; gogòra (po ma), in een draf loopen, hard loopen.

goràka (*o*), gemberplant en wortel (zie ook: gisòro (*o*)).

goré (po na), zie **oré** (po).

gori (po-ja), boren (speciaal het boren van gaten voor de pennen, die de planken van den romp des vaartuigs op elkander houden); gogori (*o*), de boor waarmede men dit doet. Het is een soort grove holle beitel of guds in een grooten klos — waar doorheen een dwarshout is aangebracht — gestoken; men slaat met een houten hamer op den klos en drijft alzoo het ijzer in den kant van de opstaande plank. daarop wrikt men aan het dwarshout het instrument in 't rond; zoo doet men afwisselend tot het gat dat ontstaat diep genoeg is.

gori (ma) (Tern.) voor Gal.: ma dòmo = de eerste vrucht (van mensch, dier en plant).

gorida (*o*), (Mal. gorinda), draai- slijpsteen; gorida (po-ja), op den slijpsteen slijpen.

goriòdo (*o*), een boom (Evia amara commers); de vruchten worden gegeten.

gòro (po si), met eerbetoon tegengaan, afhalen of opwachten; zie verder ook: ulè en daar op guūlè (po).

gòro-gòro (*o*), het kleverige, melkachtige sap uit boomen, bladen, schorsen. schillen, vruchten; o igo ma gòro-gòro, de klappermelk (verkregen door den geraspten kern van den kokosnoot met water uit te persen); gòro-gòro (*o*) of o tamo o gòro-gòro, kleefrijst (oryza glutinosa) (eene soort rijst, die kleverig wordt bij het koken: is niet glazig, maar melkwit van korrel): gòro-gòro (*o*), een plant (colocasia spec.); de wortelstokken worden niet gegeten; zijn te prikkelend, jeuk verwekkend in den mond.

goròha (*o*), natuurlijke paadjes (in 't bosch of door de struiken) gangen van herten of wilde zwijnen.

gòroko (*o*), nachtuil (gevreesd als drager van heksen).

gòro-njinga (po ma) (Tern.), ergernis nemen, ten kwade opnemen, ten kwade duiden (Gal.: pa dèhè ma ngalé).

goròpu (*o*), zie **ròpu** (po ma).

gòro-sahu (*o*), oordeel (gevolg van een vloek of verwensching - van vertoornde ouders - of: het blijk van den toorn der goden) dat over iemand komt.

goròto (ma), zie **koròto** (*i*).

gorua (*o*), zeeboezem, smalle, diep inloopende baai.

gòsa (ma), een begonnen, nog niet afgemaakt handwerk; ook: de stof voor een te maken voorwerp; o djongutu ma gòsa, een begonnen, ten deele voltooide mat; o badju — —, het afgemeten of afgeknipte goed voor een baaitje of kabaja.

gosahu (po-jo — po sï), zie **sahu** (đa).

gosau (*o*), kleine zeevisch; gebruikt als aas bij de tjakalang-visscherij.

gòsi (*o*), ei; (ander woord voor bòro); o toko ma gòsi, kippenei, en ook: de kuit (de aldus genoemde dikke spier in 't onderbeen).

gosòma (*o*), 1e krokodil, kaaiman; 2e de trom (inlandsch muziekinstrument: een uitgehold stuk hout, aan één kant met een stuk hertenvel bespannen); o gosòma ma gurūanga, het holle lichaam van den trom; het uitgeholde stuk hout waarover het vel gespannen is; — — pa tàko, den trom slaan of bespelen (in het algemeen); — — — đođo-đođo, op den trom de krijgsdans-maat slaan; — — — đòbu-đòbu, op den trom de maat voor den djini-dans slaan; — — — đèbĕ-đèbĕ, op den trom de maat voor den doodendans slaan; — — — tòta, den trom wegbrengen; maar ook: op den trom slaan de maat om menschen bij elkaâr te roepen; — — — òsi, den trom wasschen, reinigen (na den afloop van het groote feest voor den doode).

gosòra (*o*), nootmuskaatboom- en vrucht; o gosòra ma sasawo, de foelie (in de nabijheid van Galèla o. a. op de helling van den Duko komen wilde muskaatboomen voor; de noten zijn echter klein, langwerpig en weinig geurig, zoodat ze niet verzameld worden. In het Mabasche (het Z. O. van Halmaheira) komt een beter soort voor, dat door Chineesche handelaars wordt opgekocht.

gosòso (*o*), olie; gesmolten vet; o gosòso ma lòha, ware, eigenlijke olie; kokosolie; o gosòso ja dodiahi, reukolie; o tòna ma gosòso, aardolie: petroleum; gosòso (po-ja), olie maken (van kokosnoten). Ze worden hiertoe in twee helften geslagen, geraspt, op een cirkelvormig getand stuk ijzer, — en dit geraspte in water uitgekneed; de aldus verkregen melk wordt gekookt en eindelijk het bovenkomend, olierijke gedeelte afgeschuimd; dit wordt nu nog eens gebraden, waarbij zich ten slotte de olie helder vertoont; gosòso (po si), er olie van maken; gosòso (đa), vet -, vettig -, olieachtig zijn;

o nawo magêna đa gosòso, die visch is vet (er loopt bij het roosteren veel olie uit); ai gia — o bòtòli đa gosòso, mijne hand — de flesch is vet - vettig - olieachtig - vet van olie; ai gia đa tòna ma gosòso, mijn hand - of handen is of zijn vet met petroleum.

gosungi (*o*), zeegras, zeewier, (Enhalus Koenigiï Rich).

gosuro (po-ja), aansporen tot, aanhitsen onder het vechten.

gòta (*o*), boom, hout, houten; o gòta ma kahi, boomschors; — — — làké, het vleesch - het hout - van den boom; ook: de vezel van het hout; — — — làsu, de wortelbladen - breede uitloopers van den stam - des booms; — — — ngutu, boomwortel; — — — ròhé, boomstam; — — — sòka, boomblad; — — — uma, boomtak; ook: kwast in het hout; de in het hout gedrongen pen van den boomtak; Gòta-lamo (*o*) (Groot-boom), dorp aan het meer van Galêla onder Ngidiho.

gotjèla (*o*), tros (speciaal voor areeknoten, zie dèna).

gotjoho (po si en po ma si) en gogotjoho (*o*), zie tjoho (pa).

gòto (po si), zie **òto** (po-ja).

gotõa (*o*), de amandelen (in de keel).

gotòla (*o*), de witte, gekuifde kakatoeä; o pipi o gotòla ma làko, kleine zilveren pasmunt: dubbeltjes, stuivertjes; o gotòla ma pòté, zie **saja**; o gotòla ma kòki, slingerplant (een soort wilde vanille).

gotòpo (*o*), de groene kakatoeä; ook: bloedzuiger (iets grooter dan alor).

guãi (*o*), (Tern. voor Gal. walé), mangga; komt voor in het Gal. in de benaming eener mangga soort: o guãi-dòdo.

guãranga (*i*) = gusu (*i*), een diep gaatje zijn of worden (van wonden sprekend).

guba (*o*), gordijn; guba (po ma), een gordijn gebruiken (voor z'n slaapplaats); guba (po ma si), zich er een gordijn van maken.

gubali (*o*), de linksche, de linker, de linkerkant; o gubali-ka, aan of naar den linkerkant; gubali (po), links zijn, links aanhouden, links doen; gogubali (po), voortdurend links aanhouden of doen; links aanhoudende -, links doende zijnde; gubali (po si), links doen zwenken of afwijken; met de linkerhand doen.

gubaré (po-ja), vangen, opvangen (van voorwerpen - niet van vochten); gogubaré po-ja), steeds weêr opvangen (spelend); opvangende -, vangende -, opgevangen zijnde.

gubūala (*o*), witte mieren; g u b ū a l a (đ a), met witte mier in) zijn of komen; g o g u b u ā l a (đ a), de, het door witte ı bewoonde of doorvretene.

gububu (*o*), zie **kububu** (*i*).

gudju (p o - j a), vullen, volstoppen, volproppen; n à n g a u r p a g u d j u - g u d j u, den mond geheel volproppen; o gog p a g u d j u, een kussen vullen; g u d j u (p o s i), vullen volstoppen met; vulling doen worden; o t é w o m a w u s i g u d j u ò n a, de maalstroom in zee deed hen zijn v worden (vulde zich met hen, trok hen naar omlaag).

gudo (m a), het binnenste zachte deel van een stam, spriet, st wortel (men spreekt van o b o l é — —, o t a m o — —,

gudo (o l e b è n o m a), het palmiet in den arèn-palm; o lĕ p a g u d o, palmwijn maken uit het palmiet van den arèn (door den boom om te hakken, van zijn takken te ontdoe palmiet in den top te ontblooten en daarna den boom te bn de alsdan uit den top vloeiende palmwijn noemt men g u en moet sterker zijn dan dien men verkrijgt uit den v tros-stengel).

gudòti (*o*), zie **kudòti** (p o).

gugu (m a), de staart (van het mes - het hakmes - de spe enz., die bevestigd zit in het heft of de schacht).

guguđunu (m a), zie **uđu.**

gugu-gia (*o*), zakdoek; doek om in de hand te houden e te zwaaien bij den dans.

guguli (*o*), krijgshoorn ('t zij een tritonschelp waar een ; geboord is of een bamboe-kokertje met een gat dicht b bodem; men brengt er een loeiend geluid uit voort).

gugunu (*o*), het gebruikte, nu ledige bamboevat (koker spijze gekookt en medegenomen was, voor leeftocht op v op reis); o b i j u i g u g u n u, zie **biju** (*o*).

gugura (*o*), zekere vruchtboom en vrucht (Inocarpus édul

gugūsala (*o*), kleine, zwarte vleêrmuis.

guhi (p o - j o), bezitten (zitten op); g u g u h i (*o*), plankje bankje, bladscheede, een stuk bamboe of wat dan ook, d onder zich neemt om niet plat op den grond of in de k zitten; g u g u h i (p o m a), iets onder zich nemen om zitten; g u g u h i (p o m a s i), zich tot zitje nemen, al gebruiken.

guhi (o - j o), zie **uhi** (*i*).

guï (pa - po na - po si - po ma si) en goguï (*o*), zie **uï** (po-ja); guï (*o*), zekere boom; zie ook: gusūolo (*o*).

guku (po-jo), zie **uku** (po-ja).

gula (*o*) (Mal.), suiker (eigenlijk suikerstroop: door koken verdikt suikerrietsap); o gula-pasiri (Mal. gula-pasir), droge suiker, geraffineerde suiker; gula (*o*), zonder meer: suikergebakken van allerlei aard; gula (*o*) of tamo-gula (*o*), zie tamo (*o*); gula (*o*), euphemistisch voor het mannelijk schaamdeel, zie ook tamo (*o*).

gulai (po si - po ma si), zie **kulai** (po-ja).

gulè-gulè (*o*), pap, brij (van allerlei, maar inzonderheid van rijst, zie tamo); o tamo ja gugulè-gulè, zacht gekookte rijst, rijstebrij; gulè-gulè (po si), er pap, brij van maken.

gulèbo (*i*), zuchten (van den wind: als die uit een of anderen hoek, nog niet begint te waaien, maar zoo kleine tochtjes voorvooruit begint te zenden; zie ook paro).

gulèla (*o*), kakatoeä-soort, zeer fraai: geel, blauw en groen gekleurd. (Electus megalorhynchus)

guléro (po), kunstvaardig -, bedreven zijn; awi gia i guléro, hij heeft eene kunstvaardige -, bedrevene hand; hij werkt netjes.

gulūbèngè (*o*), een palmsoort; de boschpinang; zijn vruchten kunnen in geval van nood den areek-noot vervangen, zijn echter klein en bitterachtig; z'n bladscheeden worden gebruikt tot omhulsels voor de tot flambouwen gebruikte dammar; van z'n gespleten stam krijgt men sterke, zeer duurzame daksparren.

guludu (*o*), mier; voornaamste soorten zijn: kané-kané (*o*), groote roode boommier (plakt de bladeren aan elkander tot groote doozen en nestelt daarin); iho (*o*), groote -, en ngago (*o*), nog grooter zwarte mier: beider beet is zeer pijnlijk; o guludu đa sosawāla, gewone roode mier; o guludu đa tataro, gewone zwarte mier, enz.; guludu (đa), met mieren er in, er op, er aan zijn of komen.

gumala (*o*), vischaak, -hoek, -angel; o gumala o duro moi, één (stuk) vischhaak; o gumala pa turo, een vischhaak maken (van een stukje koperdraad); o gumala i tuturo, een afgewerkte vischhaak.

gumi (*o*), touw; slingerplant, liaan; pataten (convolvulus batatas); o gumi-lamo, een soort slang (zie, ngihia); o gumi-làda, Hollandsch touw.

gumuku (po), zwaar ter tale zijn; awi uru i gumuku, hij heeft een zware tong; spreekt moeilijk en dus weinig.

gumuru (*o*), zijde, (ook die des lichaams); zijkant; lendenen; gumuru (ma), de zijde of zijkant van iets; de lengte fronten van langwerpig vierkante voorwerpen; kumuru (i-po), over zijde hellen (een vaartuig); een scheeven gang hebben — zoo met de ééne schouder eenigszins vooruit —; gumuru (po ma), zich zijdelings (met de zijde vooruit) voortbewegen; op de zijde liggen.

gumutu (*o*), het haarnet om de bladscheeden van den kokospalm (dat van het topblad wordt gebruikt als zeef om de ruwe sago door te wasschen of te kneden).

gunàngi (o, po) en gogunàngi (*o*), zie **peda** (*o*).

gundi (*o*), (Mal. goendik), bijzit, bijwijf (onder de Galèlareezen is het geen gewoonte, die te hebben; zij huwen slechts ééne vrouw).

gunèné (*o*), kippeluis, schurftmijt, en verdere onzichtbaar-kleine, jeukverwekkende insekten.

gunjo-gunjo (ma), een zeer klein beetje; o! zoo weinig!

gunu (*o*), roet van dammar, (hars)-walm; wordt, met suikerrietsap vermengd, gebruikt om de gado (zie aldaar) te beschrijven, liever te beteekenen.

gupuku (i - o) zie **puku** (*i*).

gupupu (po ma - po si), zie **kupupu** (*i*).

gura (*o*) of: o gura ma ngòpa, eiland; ook wel: een alleen staand kampje boomen (gura (Tern.) = tuin); o gura zonder meer, ook wel: het eiland Morotai.

gura-bàti (*o*), een heester, met fijn gevingerd blad.

gurati (o - ma), zie **kurati** (da).

guratji (*o*), goud, gouden.

guri (o-po) en guguri (*o*), zie **uri** (po-ja).

guro (*o*), gesnork, het snorken; guro (po), snorken; ook: knorren (van het zwijn); guro-guro (po), sterk, aanhoudend snorken of knorren.

guru (ma), zie **kuru** (*i*).

guru (*o*) (Mal.), onderwijzer, leeraar, meester; vooral de toovenaars en allen die een geneesmiddel of geheime fint kennen noemt men aldus; guru (po) meester zijn; (iemand) meester noemen; guru (po ma), zich tot leeraar, meester nemen; in de leer gaan bij.

guru (*o*) een soort zeer kleine visch, die zich soms in de monding van rivieren vertoont; o gani ma guru, zie gani.

gurūànga (o gosòma ma), zie **gosòma** (*o*).

guru-bàbu (*o*) valkuil (voor wild- of tegen den vijand, meestal op den bodem met scherpe bamboe-punten bezet).

gurubu (po), fluisteren, influisteren; gurubu (po ma), met elkaar fluisterend spreken; gogurubu (po), voortdurend, hinderlijk zitten fluisteren; fluisterende zijnde.

gurumi (*o* en ma), geest, schaduw; afspiegeling, wêerkaatsing (het afgespiegelde, wêerkaatste beeld); o gurumi ma dorōu, de schaduw, het schaduwbeeld van elk voorwerp, dat door licht bestraald wordt; — — — lòha, de schaduw van den mensch, die in hem woont; het ander ik van den mensch, dat in zijn lichaam woont en werkt; de levenskracht van den mensch; 's menschen geest (?); o ino ma gurumi, de geest, de kracht der spijze (n.m.l. de wasem, de damp, die opstijgt uit de spijzen, die men warm als offer voor de geesten — gòma's, djini's — nêerzet, die alleen dezen geest der spijzen nuttigen). Als verzamelwoord voor booze en goede geesten is dit gurumi evenwel niet in gebruik en zou als zoodanig gebruikt niet verstaan worden; men benoemt alle geesten, die men zich hier voorstelt met hun bizonderen naam: djini, gòma, ibilisi, sòso, enz.; o Gurumi Da tĕtébi, de Heilge Geest (ingevoerd); o gurumi i ma höi, de geest gaat er uit, - verwijdert er zich uit; dit zegt men van iemand die sterft, maar ook als iemand in een bewusteloozen toestand geraakt; dan moet de toovenaar komen om den geest terug te brengen — o gurumi po si giliho —; is nu iemand werkelijk dood, dan vertelt de man, dat de gurumi al te ver weg is, dat hij hem niet meer bereiken kan; doch lag de betrokken persoon maar in een ffauwte, dan gelukt het den toovenaar gewoonlijk den geest te vinden, zoodat de mensch wêer bijkomt; natuurlijk is hij echter volgens den toovenaar dood geweest en zijn dus dooden opwekkingen hier geen zeldzaamheden; o gurumi — ook wel: o njawa — pa tago, den (rondwarenden) geest (of ziel van den gestorvene) vangen; men doet dit gewoonlijk een dag of drie, vier na den dood: verscheidene toovenaars brengen zich in hun somnambulistischen slaap, om den geest in het luchtruim te zoeken; gewoonlijk moeten zij hun slaap herhaaldelijk (7 à 8 malen) hervatten, eer het hun gelukt den geest te vinden en te ontweldigen aan de macht van booze geesten (tòka's). Men vangt den geest om er een gòma van te maken, maar zoo pas

gevangen kan men hem nog niet in de salabé, bij de vorige gòma's brengen; deze weigeren voor alsnog zijn gezelschap, omdat de lijklucht nog aan hem kleeft; zoo brengt dan een der toovenaars (weêr in zijn slaap) hem op een plaats in de maan of in een groote schelp aan 't strand of zoo ergens — ieder der toovenaars heeft zoo zijn eigen bewaarplaats — tot tijd en wijle hij zuiver zal zijn; dezen tijd kondigt de geest gewoonlijk zelf aan, door ziekte of tegenspoed te brengen in de woning waar hij t'huis behoort; een alsdan geraadpleegd toovenaar weet dan aan de betrokkenen het ongenoegen van den geest kond te doen, waarop men hem als gòma, een plaats geeft in de salabé, en hem aldaar een offer ter verzoening brengt. Van levenden zegt men mànga gurumi ja tago of ja đèhè, men vangt - of ze vangen (evenwel niet opvangen, maar gevangen nemen) hun geest -; nemen hun geest weg; bv.: wanneer men als vreemdeling komt aan een rivier of voorbij zekere steenen in zee: gòha (zie aldaar) en men vergeet, ter betooning van eerbied voor de daar wonende giki of duhutu's, zich het aangezicht te wasschen met een weinig waters, dan grijpen of nemen die geesten je gurumi en sterft men; dito, wanneer men aan een aanval van zekere weêrwolven, lichamelijk gelukkiglijk weet te ontkomen: ze kunnen dan toch je geest hebben weggenomen zoodat men spoedig moet bezwijken; o gurumi pa đèhè, zegt men ook voor: iemands portret nemen; en ook voor: iemands gelijkenis nemen — bv. een kind dat op vader of moeder gelijkt —: men schijnt zich dan voor te stellen dat de gurumi ma lòha, de levenskracht, het ander ik van dien persoon weggenomen is, zoodat hij niet lang daarna zal moeten sterven; men is dan ook huiverig om zich te laten portretteeren en zeer verwonderd, dat de personen, wier portretten we bezitten, nog leven; het schadelijk gevolg voor een ouder, van het feit, dat een kind op hem gelijkt, kan afgewend worden door zich handen en voeten te wasschen en het waschwater het onheilskind te drinken te geven. (Het blijkt uit deze mededeelingen en verschillende verhalen, dat men het eenigen tijd zonder z'n gurumi stellen kan, zonder nogthans dadelijk te sterven); o gurumi pa tudu, de schaduw spietsen, steken; den geest steken. Dat men in iemands slagschaduw of schaduwbeeld spietst of steekt heeft men niet gaarne; maar de uitdrukking hierboven heeft toch eigenlijk betrekking op het spietsen van den geest — van

's menschen ware schaduw — met het doel om hem te dooden. Hiermede wordt diegeen bedreigd, die iets heeft gestolen; bij het huis, van wiens bewoner iets ontvreemd is, wordt een matakau (zie aldaar) opgericht, door een toovenaar en door hem bepaald, dat, indien het gestolene niet vòòr den zòò en zòòveelsten dag wordt teruggebracht, hij den geest des diefs zal spietsen (dien hij natuurlijk bij machte is om naar dien gevaarvollen plek te doen komen); gewoonlijk behoeft er niet gespietst te worden, daar men het gestolene bij den matakau teruggebracht vindt; is dat niet het geval, dan spietst de toovenaar, onder plechtige verwensching, den voor hem (of haar) alleen zichtbaren geest, waardoor dan de betrokken persoon — al is het ook soms na jaren — moet sterven; nànga gurumi po ma ngado, zich z'n geest of levenskracht in- of aandoen; eene ceremonie, die bij begrafenissen plaats vindt (beschreven onder dipo (po ma)); door bedoelde handeling brengt men zich z'n geest, die wellicht reeds door den doode was gegrepen om hem gezelschap te houden, weder in 't lichaam; o gurumi pa tòpo, den geest - z'n ander ik - spijzigen. Is iemand zwaar krank geweest — of heeft hij een sterke koorts gehad — en blijft hij lang zwak, dan meent men, dat hij niet weêr sterk zal worden, tenzij men z'n geest te eten gegeven heeft; hiertoe wordt bereid: rijst, gekookt met klappermelk en gekleurd met kurkuma en daarbij minstens één kipei: van deze spijzen wordt den zwakke door een deskundige een weinig te eten gegeven (aangeboden, zooals men dat op feestmaaltijden doet — tana —); de rest kan onverschillig wie opeten; voorts hoort hierbij het o gurumi pa piliku, den geest binden (dat hij het lichaam niet verlaten zal); hiertoe worden dunne koordjes om des patients polsen en enkels gebonden (dit piliku heeft echter ook vaak zonder het tòpo plaats); sòsogurumi (đa), nevelachtig, onduidelijk, haast niet zichtbaar door den verren afstand.

gurutu (po-ja), kurken, van een prop of stop voorzien; gurutu (po si), kurken met - er mede; gogurutu (*o*), kurk, prop, stop; o gogurutu pa höi, de kurk af - de prop, stop er uittrekken; o gogurutu ma ngongöi, kurketrekker.

usa (*o*), schimmel, uitslag door vochtigheid; gusa (đa), uitslaan, beschimmelen; duf - muf zijn of worden; gugusa (đa), de, het uitgeslagene, beschimmelde, duffe, muffe.

gusè (po-jo), zie **usè** (po-ja).

gusu (*o*), gat, hol, kuil (van kleine afmeting); o ngunu -, o lupu ma gusu, neusgat, muizenhol; gusu (*i*), diep zijn (van een gaatje, wondje).

gusūmutu (po-ja), priemen, met een priem doorboren of gaten steken; gogusūmutu (*o*), priem; ook een banaansoort, zie **bolé** (*o*).

gusūolo (*o*), de insekten tot de wandelende bladen en stokken behoorende, waarvan men hier verschillende soorten aantreft: o gui ma sòka, o gui ma uma, o wàngé ma dudumu, enz.

guti (po-jo - po si), zie **uti** (po).

guti (po-ja) (Mal. goenting), knippen; guguti (*o*), schaar.

gutu (po ma, po na) en gugutu (*o*), zie **utu** (po-ja).

gutupu (o luri o), een variëteit van de lorre-papagaai, die zich zou onderscheiden in het hebben van één jong - in plaats van twee jongen, zooals de gewone soort dat heeft -; van hier vergelijkenderwijs de benaming: o ngòpa o gutupu, voor: een éénig kind.

guūï (đa), licht zijn; gemakkelijk zijn; guūï-ūï (đa), zeer licht zijn; goguūï (đa), de, het lichte; đa goguūï-ūï, de, het zeer lichte; guūï (ma), de lichtheid er van; ook: hoe licht! zoo licht als een veer! đa guūï-ka, het is licht geworden; ook: het is minder pijnlijk geworden, o sininga đa guūi, licht in 't gemoed zijn (welgemoed, zonder zorg of vrees); guūï (i na), licht zijn (voor personen).

guūlè en goguūlè (*o*), zie **ulè** (po).

guūmi (*o*) (Mal. koemis), baard (inzonderheid de snorre- of knevelbaard); de snorren (van poes); o lupu ma guūmi, (muizensnor) een soort varen.

guūpu (*o*), vlieg; o guūpu ma sahè, (vliegenkop) snotneus, kwâjongen; o titi ma guūpu, een groote vlieg, wier beet pijnlijk is.

guūsa (*o*), zie **kuūsa** (i na).

guwàpo (*o*), een soort gerst.

guwu (*o*), steenpuist, bloedzweer, negenoog, furunkel; guwu (i na), aan een steenpuist lijden, steenpuisten hebben; guwu (đa), met een steenpuist zijn (een lichaamsdeel); tobuguwu (i na), voortdurend met steenpuisten geplaagd zijn.

H.

h (*o*), de letter h.

haba (*i*), (intr.), tornen, losscheuren (een naad); uit elkaâr wijken (naden tusschen planken); haba (pa) (tr.), tornen, losscheuren, uit elkaâr doen wijken; hababa (*i*), de, het getornde, uit elkaâr gewekene.

habāri (*o*), (Mal. chabar), bericht, nieuws, tijding; habāri (po si), berichten.

hàđé (*o*), vloed; hàđé-lamo (*o*), springvloed; o téwo i hàđé, de zee komt op; de vloed komt op; dahàđé (i na si), door den vloed overvallen of afgesneden worden.

hàdja (*i*), spatten (vocht), wegspatten (vonken, splinters, korrels), storten (korrels); hadja (pa), doen spatten, doen wegspatten; hadja (po si), strooien, zaaien, sprenkelen, sproeien, verstrooien; dahadja (po-jo), bespatten, spatten op, spatten tegen.

hàdjali (*o*), (Mal. adjal), noodlottige ure, de bestemde tijd (om te sterven), stervensure.

hàdji (o djōu-), mijnheer de hàdji; hàdji (po tàgi po), gaan hadji worden; op bedevaart gaan naar Měka.

hado (po-ja) (gewoonlijk met het achterzetsel ku), zetten, leggen; neêrzetten, neêrleggen; hado (po), dikwerf zonder meer: het vullen van het gewonnen sagomeel in pakken; hado-ku (*i*), ledig overblijven; ka ma borūa i hado-ku, slechts de ledige kist bleef over; àsa ma sàkuru i hado-ku, daar blijft niet over dan de ledige steel (van den pinangtros); hado-ku (po ma), 1e zich neêrzetten, zich neêrleggen; o ngunu siwo àsa to ma hado-ku, eerst als ik over negen bergriffen heen ben, leg ik mij neêr (houd ik op te vluchten); 2e zich vernederen, zich verootmoedigen; zich in nederige hurkende houding neerzetten (en afwachten); ngado — eigenlijk: dangado (po-jo) — beiden in gebruik —: leggen in, zetten in, doen in; ngado (po ma), (voor) zich zetten en neêrzetten; (voor) zich leggen en neêrleggen; zich aandoen, zich aantrekken (een kleedingstuk); tot staan-, tot rust komen; ngado (po si), er in zetten (een stuk- of een geheel werk, dat pasklaar gemaakt is); (iemand) in een ambt zetten, aanstellen; ngado (po ma si), (voor) zich in elkaâr zetten; zich (zelf) in elkaâr zetten (n.m.l. heksen en vampyrs, wier hoofd en ingewanden op menschenjacht zouden tijgen en die zich na volbrachten tocht

weêr in elkaâr zetten — weêr geheel maken); ook: zich aandoen, zich aantrekken (een kleedingstuk).

haga (po), dom zijn, geen doorzicht hebben; haga-haga (po), dom-, onverstandig-, bespottelijk-, mal doen; haga-haga (*o*), gekheid, spel, gekscheren; o haga-haga ma djongihi ngònaka? is het bij U de plaats des gekscherens? (beduidt: denkt gij, dat we niet weten dat wij bij U niet behoeven aan te komen met gekheid, malle praatjes, leugens? dat het ons niet betaamt met U te spelen?); haga (po si), begekken, bejokken, foppen, bedriegen.

hāgari (*o*), (verb.) hagel (voor de jacht).

hagi (po-ja), crediet geven, en: op den pof op crediet nemen; hahagi (po-ja), crediet gevende zijnde; en: schuldig zijnde, op den pof halende zijnde; nagi (*o*), schuld; o nagi ma duhutu, schuldheer, schuldeischer; nagi (po na), iemand beboeten, of: iemand aanklagen, zoodat hij beboet wordt en dus in schuld komt.

hai (*o*), duizendpoot; hai-sosolòta - of - ma dorōu, schorpioen; hai (i na), stijf, doovig in de ledematen worden van lang in een' houding te blijven; hai (đa), slapen, verdoofd zijn, tintelen; o dòhu đa hai, de voet slaapt, is verdoofd, tintelt (door een ongemakkelijke houding); o ròhé đa hai, kippevel krijgen, griezelen.

haibu (po-ja), schelden, uitmaken voor al wat leelijk is.

hairani (*o*), zeker onkruid, met blauw paars bloempje (Leucas linifolia Spreng).

haiwan (*o*) (Mal.), beest, dier.

hajali (po) (Mal. chajali), bedwelmd-, onwel-, onpasselijk zijn of worden (van tabak); hajali (i na si), er door bedwelmd-, onpasselijk gemaakt worden.

hàka-hàka (mi-, ni-, ja-), wij, gij, zij allen tot den laatsten toe; hàka-hàka (mi ma-, ni ma-, i ma-), wij met ons -, gij met uw -, zij met hun allen tot den laatsten toe; hàka-hàka (đa), alles, geheel en al; hàka-hàka (pa), geheel opmaken (door te eten, te koopen, te halen, enz.); tot den laatsten toe (omhakken, dooden, uitplanten, enz.). Al deze vormen krijgen gewoonlijk het 't Perfectum aanduidend achtervoegsel ka bij zich.

hàka-mahé (po) (Tern.) beschamen, beschaamd maken, te schande maken (Galèl. o madé pa hiké).

hàka-sonjinga (po) (Tern.), in herinnering brengen, doen heugen.
hàka-waro (po-ja) (Tern. = Gal. po si ngangasu), kennis geven (in gebruik gebracht voor: verkondigen).
hàkimu (ma), (Mal. hakim) rechter, richter.
hàko (ma), de jeuk of jeukte er van; hàko (i na), jeuk hebben of krijgen; ook: wulps, wellustig zijn; hàko (da), jeuken, jeukend zijn; ook: jeukverwekkend zijn; mànga ròhé da hàko, hun lichaam jeukte; zij hadden jeuk over het geheele lichaam; sébàbu o gòta ma sòka magèna da hako-so, want die boombladen zijn sterk jeukverwekkend; o ingi da hàko, de tanden jeuken, lust tot bijten hebben (gewoonlijk van jonge kinderen bij wie de tanden doorkomen); tèkadé ani gulnhi da hàko, misschien jeukt je achterste? (naar een dracht slagen).
hàku (*o*) (Mal. haq), wettig, rechtmatig eigendom; hàku (po-ja), zich het wettig bezit verwerven (in geschillen voor den rechter: door, na in het gelijk gesteld te zijn, de gerechtskosten te betalen —: dus juist anders om als bij ons, waar hij, die het geschil verliest, de gerechtskosten betaalt).
Hàléfuru (*o*) of o Hàléfuru-ka ma njawa, Alfoer: boschmensch, wilde (halé - Tid - = land, furu = woest, wild: bewoners van het woeste land, van het bosch).
hali (*i*), wisselend, dwalend zijn; in: o sininga i hali, de zin is wisselend, dwalend (zinneloos, verstandeloos zijn); o sinnga pa hali, den zin doen wisselen, dwalen; (door invloed van betoovering) iemand zinneloos - verstandeloos maken; hali po si), doen afwisselen (in werkstukken: het eene deel in tegenovergestelde richting zetten of leggen van het andere); po si rihali, het een met het ander onderling doen afwisselen (in stand, ligging, enz.); rorihali (*i*), de om den anderen anders geplaatste, aangebrachte; rihali (po ma), zich de een om den ander anders stellen (het gelaat naar de eene en naar de andere zijde bv.).
hàli (*i*), (Mal. mahal), duur, moeilijk te krijgen, schaars zijn; hàli (i na), gebrek hebben; gebrek hebben aan.
hàli (*a*), (Mal. hhal), iets, ding, onderwerp, zaak (ook wel rechtszaak).
hàlibiru (po-ja), bederven, verderven, beschadigen, ombrengen — (ook en niet het minst: door geheimzinnige booze invloeden, zooals zich het bijgeloof die voorstelt) —, verwoesten, vernielen, vermorsen.

halo (po-ja), (sago) kloppen; ngalo (po ma), (voor) zich (sago) kloppen; hahalo (po-ja), (sago) kloppende zijnde; van (sago) kloppen zijne bezigheid maken; de geklopt zijnde (sago); ngangalo (*o*), het instrument (hier een soort houweel van sterke bamboe) om het merg uit den sagoboom te kloppen of te disselen. — De boom wordt geveld, in stukken van ongeveer een vadem lang gehakt, en deze stukken door midden gekloofd: dan klopt men - of disselt men - het merg er uit, tot slechts de harde bast overblijft; dit fijn gehakte merg, wordt met water door een zeef van palmharen gekneed, de vezels blijven achter op de zeef en het meel stroomt, met het water, in een daartoe aangebrachten bak, waarin het bezinkt.

hal¯a (*o*) (Mal. halwa), suikergebak; halūa (po), suikergebak maken; o gumi pa halūa, pataten-suikerkoek maken (daartoe worden de pataten rauw in fijne snippers gesneden, een weinig gedroogd, in olie tot koeken gebakken, dan weer uit elkander geplozen, op het vuur, in een pan, met suikerstroop vermengd en zoo heet mogelijk tot balletjes of allerlei grillige figuren gekneed of wel in den vorm van rollen gebracht en met palmbladeren omwikkeld, om de vrienden op reis mede te geven: voor dit doel maakt men het zeer hard en zoo kan het weken en maanden goed blijven; het gebak heet: o halūa o gumi); o bolé pa halūa, bananen-suikerkoek maken (bereiding als boven; het gebak heet: o halūa o bolé); o niha pa halua, kanarie-suikerkoek maken (bereiding als boven; het gebak heet: o halūa o niha); al deze gebakken heeten ook wel eenvoudig: o gula = suiker.

Hàlumahēira (*o*), oorspronkelijk: halémaheira: halé (Tid.) = tòna (Gal.) en ma heira (Tern.) = ma awa (Gal.), dus: o tòna ma awa, moederland, groot-, vastland; in tegenoverstelling met: o gura (Tern.) ma ngòpa, of, zooals men soms hoort: o tòna ma ngòpa, eiland, (kind - land, een kleintje van het vasteland); 't komt dan ook niet alleen voor als benaming voor het eiland Halmaheira, maar ook als benaming voor: vastland, hoofdeiland van een groep (zie ook: ma awa).

hamé (po-ja), ruiken, beruiken, kussen; no i hamé sutu, beruik mij een weinig: geef mij een kusje (zegt men tot een kind); rihamé en kahamé (po ma), elkander kussen.

hami (da) (Mal. hamis), verzuurd-, bedorven-, met een luchtje er aan zijn (van spijzen, niet van vleesch of visch, zie haré).

hamisi (*o*) (Mal. chamis, kemis), Donderdag.

hana (da), verbleekt - schier uitgewischt - slechts flauw zichtbaar zijn; hahana (da), de, het verbleekte, flauwe.

hangi (ma), balk (waarop het huis wordt opgetrokken); onderlegger, fundament; o sèsa ma hàngi, de onderleggers, balkjes, waarop de uithouders der prauwvlerken (zie déru) rusten; hàngi (po-ja), iets onderleggen (iets op iets zetten, zoodat het den grond niet raakt, of (onder een poot) om de gevolgen van ongelijkheid van den bodem weg te nemen); hàngi (po si), er onder-leggen, onderleggen met, fundeeren op; hàngi (po ma), een laagje in den maag leggen; iets ter ontnuchtering nemen; déjeuneeren; hohàngi (po ma), iets tot waarborg van een leening — iets te pand — geven; hohàngi (po si), als pand geven.

hàpo (*o*), een soort kanarieboom (Canariopsis decumana Bl.) die verbazend groot wordt en een gladden, afschilferenden, witten bast heeft; ook: de vruchten van dien boom, die ook groot zijn, maar met een dikke schil; de kern is meestal verdeeld in 3 vakjes, maar de pitten zijn meest zeer klein; ook: de hars uit dien boom; versch, uit inhakkingen in den bast gevloeid, hebben de lui er een groot genoegen in ze te kauwen en er een soort klapgom van te maken: erg vies; is de hars droog dan brandt men ze wel in flambouwen en gebruikt ze ook gesmolten om er mesheften, enz. mee te bevestigen.

hara (po-ja), vastprikken, vastpennen (een vel of blad dat men strak wil spannen); dangara (po-jo), vastprikken op - tegen; vastpennen op; dangara (po si), er tevens mede vastprikken, vastpennen; ngangara (*o*), pen, punaise, enz. - iets dat men gebruikt om een voorwerp dat men wil spannen vast te zetten.

haré (da) (Mal. haring), niet versch, eenigzins bedorven zijn (visch en vleesch).

haré (po-ja), begeeren, grooten lust of zin hebben in (een spijze of een voorwerp); ook: noemen, vermelden, spreken over; haré po si), bedreigen met; noemen met bedreigende bedoeling; o njawa o dahé ja si haré, (als) men tegen menschen (met dreigende bedoeling) een wapen noemt; (bv. dat men iemand met een mes zal steken, een sabel zal hakken, een geweer zal schieten, enz.: 't is strafbaar).

hàrĕkàti (po-ja), in gereedheid brengen; hàrĕkàti (po ma), zich toebereiden (alles gereed maken voor een op handen zijnde

tocht of reis; ook wel: alles toebereiden voor de ontvangst van menschen — vooral schoonfamilie — die op bezoek zullen komen).

hàrĕta (*o*) (Mal. harta, arta), zie **àrĕta** (*o*).

hari, beide; alleen voorkomend met sonònga; hari sonònga, aan beide zijden; ai gia hari sonònga, mijn beide handen of armen (de handen of armen aan beide zijden).

hari (po-ja), knoopen (van netten).

haru (po ma), aanhouden, dringend verzoeken; hoharu (po ma), langdurig aanhouden; aanhoudende zijnde.

hārusu! (Mal. haros), dat is recht! zoo is het! dat is zooals het behoort! o hārusu, schoon, welgemaakt, welgevormd; o hārusu ma njawa moi, een schoon, welgebouwd, groot mensch.

hàsa (po si), opdringen (spijzen, waren); er op aandringen (dat men iets doe of hale); zich forceeren (om iets uit te voeren, te dragen).

hàsi (po) (Tern.), bedriegen, foppen; in gebruik gebracht voor: veinzen; o njawa i hahàsi, veinzende menschen, veinzaards.

hàsili (*o*) (Mal. hatsil, hâsil), vergoeding, voor genomen moeite (aan de hoofden, na een rechtspraak, waarbij zij als scheidsrechters zijn opgetreden; of waar de zaak niet helder genoeg of niet belangrijk genoeg was om een boete op te leggen; veelal genaamd: o kurisi ma hohàngi (Mal. penghalas kadéra).

hàsita (*o*) (Mal. hasta), eene maat, ter lengte van den voorarm (van den uitgestrekten middelvinger tot den elleboog).

hatâm (po) (Mal. chatam, menchatamkan korân), volleerd zijn, de kunst te pakken hebben, de zaak grondig verstaan; (overgenomen van de Mohamedanen, die er mee bedoelen: volleerd zijn in het Koran-lezen, maar is door den Gal. op allerlei kennis en kunst, vooral echter de schoolkennis toegepast).

haté-dubo (*o*), (Tern.), een der twee legerhoofden van badjabitō, de overste der duivelen of boschsaters; haté-dubo staat over de in boomen en struiken huizende duivels.

hatibi (ma) (Mal. chatib), schrift- wetgeleerde (deze geleerden vindt men natuurlijk slechts onder de Mohamedanen in de strandnegorij).

hatju (*i*), geheel open liggen of verwond zijn (een lichaamsdeel); geheel opscheuren, verwonden.

hau (*o*), andere naam voor: kupuwo = zekere kleine, bruine boontjes.

hau (po-ja), visschen met de lijn, op zee (op het meer = sisiha);

hohau (po-ja), visschende zijnde; van visschen zijn hanteering maken.

hawàtĕri (po) (Mal. koewatir), twijfelen, weifelen, aarzelen.

hawo (da), flauw, laf, zouteloos, smakeloos zijn; ook wel: niet duidelijk ken- of zichtbaar (door een nevel, sluier of andere belemmering gezien); ook: van aanzien veranderd; zwart geworden, door aanraking van booze geesten; o ròhé da hawo, het lichaam was veranderd, zwart, onkenbaar geworden.

hé! zeg! aanroep om iemands opmerkzaamheid te trekken; ook wel in den zin, vòòr een woord, om er iets accidenteels of verbazingwekkends mede aan te duiden; soms ook: bijna.

hèé! ha, ha! ha! triomfkreet of triomfeerende uitroep.

hèlé (*i*), slippen (van het anker).

héloko! wordt in gullen lach uitgegalmd, om iemand in het aangezicht uit te lachen; ngèlo (po-jo), honend, smadend, minachtend, afkeurend spreken over iemands doen of werk; vreugd hebben over iemands leed of tegenspoed.

hèma (ma), (Tern. = Gal. ma nòma) voorplecht; palihèma (*o*), (Tern. = Gal. ma nòma), de man op de voorplecht, de uitkijk, de op de voorplecht gezeten roeiers; dotihèma (po si), eensklaps, onverhoeds landen — tot een over- of aanval — (rechtuit de voorstevens der vaartuigen op het droge zetten en aan wal springen; terwijl men, zonder boos of haastig oogmerk komend, het vaartuig gewoonlijk keert en den achtersteven op het droge zet, om het daarna op te trekken); ook figuurlijk voor: eensklaps, onverwacht bezoek krijgen of overloopen worden: i na si dotihèma.

hépĕli (*o*), wimpel, vlaggetje.

hérani (po-jo) (Mal. héran), bewonderen, zich verbazen, verwonderen over; wonderlijk zijn; o manara i hahérani, wonderwerk, wonder.

hijé (pa) en kahijé po of pa), omhoog gaan, stijgen, rijzen; opgaan (naar hooger of zuidelijk gelegen plaats); hiervan de richting aanduider jé — een gedeelte der bevolking zegt *ë* — als achterzetsel aan werkwoorden en naamwoorden, die *i* wordt als vòòrzetsel voor vòòrnaamwoordel. stammen, om aan te duiden dat er van eene beweging naar omhoog, van een richting omhoog of naar 't zuiden in den zin sprake is; hijé! omhoog! hijé-huku, omhoog, omlaag, op en af; i dadu-hijé, het ligt hooger, zuidelijker; hijé en kahijé (po si), hooger zetten, hooger stellen; omhoog doen gaan, doen rijzen of stijgen; ngijé

(po-jo), afgaan op (een' persoon of zaak) die zich hooger of zuidelijker bevindt (in boosheid); njonjijé (o wàngé ma), de opgang der zon (de streek van den hemel waar de zon omhoog stijgt: het Oosten); domoïjè (po si), en dodomoïjè (po si), zich mengen in het spreken, zich er mede bemoeien; (moïjè, wellicht verkort van tèmo-ijè, daar men achter de verschillende vormen van tèmo, ook dikwijls jé of ë voegt; po si domoijè, aldus: er mede den stem in opheffen).

hika (pa) en kahika (po en pa), derwaarts gaan, er heen gaan; gaan naar, genaken, naderbij gaan; àsa ta hika, ik zal straks komen, of er heen gaan; upa na kahika, ga er niet heen; ga er niet dicht bij; kékia-ka to kahika? hoe moet ik gaan? waarheen moet ik mij wenden om er te komen of er door heen te komen of er over heen te komen? to kahika dé to kahino, ik ga (maar even) heen en wêer (ik kom dadelijk terug - houd er mij niet op); wo kahika èko wo kahino? gaat hij of komt hij? (als men iemand maar flauw kan onderscheiden). Hiervan de richtingaanduider en het betrekkingswoord ka, als voorzetsel aan voornaamwoordel. stammen en als achterzetsel aan werkwoorden en naamwoorden: om aan te duiden, dat er in den zin sprake is van een gaan tot, een beweging naar, zonder de bepaalde richting aan te geven; of ook om te doen uitkomen, dat er van een zijn aan of in of op of bij zekere plaats gesproken wordt; hika! kom aan! vooruit! toe dan! gauw een beetje! welaan! hika (pa) ingaan tot (eene vrouw: haar bekennen); hika en kahika (po si), voort doen gaan, doen gaan naar, doen heengaan; sihika en sihika ani sima-ka, later, in de toekomst, sihika-sihika, voortaan, na verloop van tijd; hika-lo (pa), wat verder vooruitgaan, wat op zij gaan, wat opschikken; i dadu-hika, het is verder op - verder af gelegen; ngika (po-jo) op iets of iemand afgaan, losgaan (in boosheid).

hiké (po-ja), geven, schenken, verleenen, verschaffen, vergunnen, te leen geven; hihiké (po-ja), gevende zijn, gegeven zijnde; dihiké (po-jo), geven met wat er in of op is; dihiké (po si), er tevens bijgeven; ngiké (po-jo), aan dieren geven, toewerpen, voorsmijten; dingiké (po-jo), toewerpen, voorsmijten met wat er in of op is.

hiko (*o*), een boom, waarvan men een veel gebruikt timmerhout verkrijgt, dat licht en tamelijk zacht, maar toch zeer duurzaam is.

himo (ma), oudste (titel van dorpshoofden 2e rang); tihimo (i na), bejaard zijn of worden; totihimo (i na), bejaard zijnde; tihimo (đa), bijna rijp, reeds volgroeid zijn (van vruchten en gewassen); totihimo (đa), de, het reeds volgroeid - reeds bijna rijp zijnde; dihimo (*o*), saāli-woord voor bĕrèki (*o*).

hina (đa), dun zijn of worden (van vlakken en wanden); hinahina (đa), zeer dun zijn; hihina (đa) de, het dunne; hina (pa), dun (van afmeting) maken; hina (ma), de dunheid er van; hìna (ma), wat is dat dun.

hino (pa), en kahino (po en pa), komen, herwaarts - hierheen - er heen komen, naderen, naderbij komen; na hino, kom hier, kom hierheen; wa hino, hij komt; hiervan de richting aanduider no, als voorzetsel aan voornaamwoordel. stammen en als achterzetsel aan werkwoorden en naamwoorden, aanduidende: eene beweging naar den spreker toe of een' richting of werking naar een voorwerp heen; ai dudu-no, van achteren (tegen mijn rug aan, naar mijn rug heen); ai sima-no, van voren (naar mijn aangezicht heen, tegen mijn aangezicht aan); ai gumuru-no, van ter zijde, naar mijne zijde heen; hino en kahino (po si), hierheen bewegen, herwaarts doen komen: z'n oorsprong hebben van, afkomen van, afstammen van; sihino (*o*), afkomst, geslacht, aard; mànga sihino, hun afkomst, hun geslacht; i dadu-hino, meer hierheen — dichterbij gelegen; ngino (po-jo), afkomen -, losstormen op (in boosheid).

hira (ma), broêr (van de zuster); voorts: al de neven van de nichten — ooms en tantes kinderen —; o hira déo o bira, broêr en zuster; gia hira déo gia bira, broeders en zusters, neven en nichten; hira (po), broêr, neef zeggen (in betrekking tot hem staan als zuster of nicht); mo i hira n gohi-no, zij zegt broêr, neef tegen mij; moet broêr, neef tegen mij zeggen: is mijne zuster of nicht.

hira (po-ja), (gewoonlijk met het achterzetsel jé, of ë), ophoopen, opeenhoopen, bij elkander leggen; hira (*i*), het ligt opgehoopt; dingira (po-ja), er in, er op ophoopen; dingira (po si), er tevens bij ophoopen.

hiri (po-ja), uitkiezen, kiezen, uitlezen, schiften, sorteeren; hihiri (po-ja), uitkiezende zijnde, uitgekozen zijnde.

hisa (*o*), schutting, heining, omheining, omtuinining; hisa (po-ja), omtuinen, omheinen; hisa (po si), er mede omheinen.

hisa (pa) en kahisa (po en pa), naar de landzijde -, naar land gaan; landwaarts ingaan; naar den vòòrsteven gaan; zich bewegen naar het topeinde van een liggenden boom, bamboe, sliet, enz.; na hisa, kom hierheen (in landwaartsche richting, naar den vòòrsteven, het topeinde); to kahisa dé to kahòko, ik ga landwaarts en kom zeewaarts (maar even gauw heen en weêr). Hiervan de richtingaanduider sa, als voorzetsel aan voornaamwoordel. stammen en als achterzetsel aan werkwoorden en naamwoorden, beduidende een' beweging — of eene handeling in de richting — landwaarts, naar den voorsteven of het topeinde; ook: de beweging aangevende van zich neêrleggen of te slapen leggen; o tòna-sa wo ma ruba-sa, hij ging op den grond liggen; kahisa (po si), (iets) naar de landzijde, landwaarts in, naar den voorsteven of het topeinde doen gaan, bewegen of verzetten; i dadu-hisa, het ligt meer naar de landzijde of landwaarts in, meer naar den vòòrsteven of het topeinde heen; ngisa (po-jo), er op losgaan, er op afgaan in landwaartsche, enz. - richting (in boosheid).

hita! koest! (tegen honden).

hiti (po-ja), bewegen, trillen, schokken, schommelen; er aan stooten, doen bewegen; upa no hiti, stoot niet, beweeg je niet; upa na hiti, stoot er niet aan, beweeg het niet; ka i hiti-hiti, het beweegt, trilt, schommelt duidelijk, langdurig.

hiti, zie **itilai.**

hito (*o*), 1e bijgebouw, keuken; 2e pan (van een vuursteengeweer).

hiwa en mahiwa, niet, neen; niets! -; van hiwa komt het achtervoegsel wa aan naamwoorden en werkwoorden, om ontkennenderwijze te spreken; i hiwa, er niet zijn, het niet hebben; er is, er was niets; o tamo i hiwa, er is geen rijst; rijst is er niet; ai pipi i hiwa, ik heb geen geld; ami ngòpa i hiwa, zij heeft geen kind; i hiwa-hiwa, er is, er was volstrekt niets; het totaal niet hebben; i hihiwa, er niet zijnde, het niet hebbende; o gòta, ma sòka i hihiwa gèna, de boomen, die bladerloos zijn; hiwa (i na) (van personen), er niet wezen, er niet zijn, er niet geweest zijn; i hiwa-ka, het is - het was op; er is - er was niet meer; i hiwa-hiwa-ka, er is - er was niet het minste meer; hiwa-ka (i na) (voor personen soms gebruikt), er niet meer zijn; hiwà-si, nog niet; i hiwà-si, het is, het was er nog niet, het nog niet hebben; hiwà-si (i na), (van personen), er nog niet zijn (gewoonlijk

met de richting aanduidende achterzetsels, b.v.: i wi hiwa-no-si, hiwa-ko-si, hiwa-sa-si, hiwa-ku-si, hiwa-jé-si, hij is nog niet hierheen, zeewaarts, landwaarts, naar beneden of het Noorden, naar boven of het Zuiden gekomen); in den zin plaatst men, om uit te drukken, dat iets nog niet geschied of geworden is, achter werkwoorden en naamwoorden wàsi of meestal waàsi = niet nog; wo mòmi-waàsi, hij is òf was nog niet opgestaan; to lèfo-waàsi, ik heb, had nog niet geschreven.

hōa (*i*), vervliegen (geur of geest).

hōa (po-ja), fluiten, aanfluiten.

hobi (po), spuwen, kwalsteren; hohobi (po), voortdurend spuwen, spuwende zijnde; hobi (pa), bespuwen; hohobi (pa), voortdurend bespuwen, bespuwende en bespuwd zijnde; hobi-hobi (pa), sterk bespuwen, geheel bespuwen; hobi (po si), uitspuwen, er mede spuwen of bespuwen.

hòbo (po ma), bedelen; hohòbo (po ma), bedelende zijnde.

hòda (*i*), aanslaan (keffen, janken van honden als ze hun prooi nazitten).

hòđa (*o*), kleur: o baro ma hòđa, de kleur der stof (van het goed, katoen, wol, enz.); de kleur der sarong: ma hòđa i difo-difo, veelvervig, met allerlei kleuren; ook: de kleuren (der stoffen) verschillen de een met de ander; hòđa (po-ja), kleuren, met kleuren beteekenen, bekleuren; hòđa (po si), er mede kleuren.

hòda (po si), weten; er kennis -, er bewustzijn van hebben: verstaan, begrijpen; to wi si hòda-wa, ik versta - begrijp hem niet; ik weet niets hem aangaande (ik weet niet waar hij is, ik kan geen bericht hem aangaande geven; ik ken hem niet, is: to wi nàko-wa); po ma si hòda-wa, er geen begrip van hebben; po ma si hòda-kawa, er geen touw meer aan kunnen vastmaken; er niets meer van begrijpen; hòda-wa n kohoda-wa (po ma si en po ma tèké si), van elkander niet afweten.

hòdé (*o*), meestal: sihodé (*o*), toespijs (vleesch, visch; soms ook: groente of saus); mia hòđé - of sihòdé i hiwa, we hebben geen toespijs (moeten ons gerecht alleen of droog eten); hòdé (po si), tot toespijs nemen, er als bijspijze bij hebben; 'kia-naga-wa mia gumi mi si hòdé, we hebben niets om bij onze pataten te eten; hòdé (po ma si); er zich toespijze van maken; o sihodé po sari, gaan jagen of visschen.

hòdo (*o*), (Tern.), saāli-woord voor: torōa, schoonvader.

hòga (*o*), dwerggeest, kabouter, aardmannetje (die plagen, maar ook verrassen en rijk maken kunnen. Sommigen offeren den kabouters en vereeren ze als tuingeesten, om bij den pluk de rijstschuur goed vol te krijgen, daar men gelooft, dat dan die geesten ook nog bij anderen rijst gaan stelen en die in de schuur brengen).

hòho (po ma), (plat), kakken, schijten; hòho (pa), bekakken, beschijten; hòho (po si), uitkakken; o kalubàti sinòto wo si hòho-ka, hij heeft twee wormen uitgekakt; todohòho (po si), tevens bekakken; awi tjalana wo si todohòho-ka, hij heeft in zijn broek gekakt.

hohòké (po-ja), schelden, uitschelden (sterker dan dōa).

höi (po-ja), er afnemen, er uit nemen, er van weg (van daan) nemen; uittrekken, afdoen, zich ontdoen van; er uittrekken, er uithalen; loslaten, in vrijheid stellen; bevrijden; bannen, uitwerpen, er uit verwijderen (booze machten); ontpakken, uitpakken; van den schil ontdoen; höi (po ma), uit elkander gaan, opbreken; vertrekken, gaan uit; i ma höi to òna manga dòku-ka, zij vertrokken uit hunne woonplaats; höi (po ma) en kohöi (po ma tèké), elkander lossen: een tegengeschenk geven, zich met een geschenk afmaken van een verplichting jegens den ander; ngöi (po ma - po na), (voor) zich, (voor) iemand er af- er uitnemen, er uithalen, loslaten, bannen, enz.; nago-una ti ni ngöi? wien zal ik u loslaten? hohöi (po-ja), er uit nemende zijnde, er uit halende zijnde, enz.; er uitgenomen zijnde, er uitgehaald zijnde, enz.; dohöi (po si), er tevens mede af-, uitnemen, uithalen, uittrekken, enz.; ngongöi (ma), de uithaler, uittrekker (het werktuig om uit te halen, uit te trekken); o gogurutu ma ngongöi, kurketrekker; o si-kurufu — —, schroevedraaier; ngöi (ma), of: o tahu ma ngöi, de opening der woning; term om aan te duiden: de geldsom, waarmede zich een jongeling, die om de hand van een meisje dingt, den toegang tot de woning harer ouders verwerft, als erkend, aanstaande echtgenoot; oorspronkelijk moest deze som betaald worden, als er zich, sinds het laatste huwelijk uit die woning, een sterfgeval dààr of in de familie had voorgedaan, opdat door dit geldelijk offer, de onreinheid van de woning wierd weggenomen (höi) voor den aanstaanden echtgenoot; zij wordt echter immer betaald; men heeft dus zeker altijd wel een afgestorvene in de familie; vroeger bestond deze lossing slechts uit een

hakmes, maar men stelt er een eer in, het daarvoor te betalen bedrag al op te drijven, zoodat nu reeds f 60.—, f 90.— en meer betaald wordt. Deze geldsom is niet de bruidschat; wèl worden de jongen en het meisje voortaan feitelijk als man en vrouw erkend, en verkeeren zij ook na eenigen tijd als zoodanig, maar eerst de bruidschat — subà — geeft hem recht om zijne vrouw naar zijne woning mede te voeren en maakt de kinderen tot zijn eigendom; zoolang de bruidschat niet betaald is, blijven de kinderen het eigendom der vrouw en wordt de man beschouwd als lid van hàar familie. De ngöi heeft men nooit meer aanspraak op (da lutu-ka = zij is verzonken, zegt men daarvan), terwijl de subà in sommige gevallen (bij overspel der vrouw, spoedig afsterven van een der echtgenooten, zonder dat er kinderen zijn) geheel of gedeeltelijk wordt terug gegeven; nöi (pa), wegnemen met het mes: dun en gelijk snijden (afgespleten strooken bamboe, rotting, enz.) en er de scherpe randen afnemen; het blad (langs de bladvezels van palmbladeren) met het mes verwijderen.

hòko (pa) en kahòko (po en pa), zeewaarts -, naar de zijde naar zee gelegen, in zee -, over zee gaan of gericht zijn; zich bewegen naar den achtersteven of naar het worteleind van een liggenden boom, bamboe of sliet; hiervan de richting aanduider ko, als voorzetsel aan voornaamwoordel. stammen en als achterzetsel aan werkwoorden en naamwoorden, beduidende dat er in den zin sprake is van eene beweging, handeling of ligging in zeewaartsche richting; kahòko (po si), naar de zeezijde, naar den achtersteven, het worteleinde, doen gaan, verplaatsen, verzetten; i dadu-hòko, meer naar de zeezijde, verder over zee, meer naar den achtersteven of het worteleind gelegen zijn; ngòko (po-jo), op iets in zeewaartsche richting afgaan, losgaan (in boosheid); jo ngòko, het gaat er in, het kan er in (in geval men, met een voor zich uitdrukkende beweging, iets ergens in wil brengen, bv. den voet in een schoen); jo ngòko-wa, het kan er niet in, het gaat er niet in; lohòko (*o*), landwind, nachtwind, langs de kust, door de sterke afkoeling van het land; kan soms zeer sterk zijn voor de mondingen van eenigzins groote rivieren (ook wel: o paro o lohòko); o lohòko ma iho, zie alo (*o*).

hòlé (*o*), het kruis (het gedeelte - de poort - tusschen de beenen).

hòlo (*i*), krimpen (van vleesch, hout, stof).

hòlo (i-ja), steken, uitvreten (door insecten); bladderen, blakeren

(de zon); o wàngé ja hòlo-ka, de zon heeft het geblakerd of doen bladderen; o hòpu i wi hòlo-ka, een wesp heeft he gestoken; o hòpu ja hòlo-ka, een wesp heeft haar uitgevrete er een gat in geboord (in een vrucht); hohòlo (i-ja), d het gebladderd, geblakerd, gestoken, uitgevreten zijnde.

hòlu (po-ja), niet willen, weigeren, onwillig zijn; niet will hebben, niet meer willen hebben, verstooten; wo mi en: n wi hòlu-ka, hij heeft haar en: zij heeft hem niet meer gewi of verstooten (hij is van haar — zij is van hem gescheiden (hierbij is op te merken dat de man van de vrouw kan scheid zonder moeite, gewoonlijk echter met haar deelende, wat m tijdens de gemeenschap heeft verkregen; de vrouw kan echt niet van den man scheiden — tenzij ter oorzake van overspel zonder een boete van 12 realen te betalen; zie ook: ròhé daar: o ròhé ma ginita); hòlu en kohòlu (po ma), elkand niet meer willen hebben: van elkander scheiden; niet meer n elkander te doen willen hebben (vrijenden); hohòlu (po-ja niet willende - niet meer willen hebbende zijnde; niet gewild niet meer gewild zijnde; dohòlu (po si), van iets afzien, l niet meer willen aanvaarden of ontvangen (omdat men het l schadigd, te lang gehouden heeft, enz.); tevens niet meer will tevens verstooten; todohòlu (po si), er tevens bij afzien va er tevens mede bij verstooten; tegelijk, tevens niet meer will hebben.

hòmu (po-ja), naijverig zijn, jaloers zijn; naijverig zijn op jaloers zijn van; ma ròka mo wi hòmu, zij is op haar m verstoord (wegens naijver); zij slaat haar man met jaloers blikken gade; zij is jaloersch van haar man.

hònga-wa (po-ja), niet overslaan, niet aflaten; bij elke geleg heid (komen, gaan, afkoopen, enz.); getrouw zijn (vooral n het oog op God - ingevoerd -); o ramé pa honga-wa, ge feest overslaan; ani dodàgi na hònga-wa, ge neemt elke legenheid waar om uit te loopen; to gĕrédja ta hònga-w ik kom zonder overslaan te kerk; pa dodiawo pa hònga-w steeds met z'n gezelschap vereeren; niet overslaan in 't ver zellen; steeds samenzijn met; o Gikimoi Wo na hònga-w God slaat iemand niet over (bezoekt iemand voortdurend we met zegeningen of straffen); hohònga-wa (po-ja), voo durend niet overslaan; niet overslaande zijnde (in gaan, bez ken, afkoopen, enz.).

hòno (*o*), een groote kom, spoelkom, lampetkom, terrine.

hòpu (*o*), wesp (maakt een klokvormig nest van donkere kleur; steekt pijnlijk); o hòpu bělèlé, groote wesp, (maakt veel grooter nest; steekt zeer gevaarlijk, men noemt veel voorbeelden dat menschen, door een klein getal aangevallen, aan hun steken bezweken zijn); o hòpu-tòna, wesp, die in den grond gaatjes boort, waarin zij nestelt; eene andere specie van dit soort zamelt slijk of klei, mengt dat met een eigen vocht en plakt haar nesten overal in de woonhuizen aan.

hòra (*o*), (saäli-woord voor ngòpa), kind.

hòrěmàti (*o*), (Mal. hormat), eerbewijs, eerbetoon, eerbied, hulde; hòrěmàti (po si), eeren, eerbewijzen, -betoonen, eerbiedigen, eerbiedig zijn jegens.

hòro-hòma (*o*), een boom (hard hout).

hòromòma (*o*), eene plant (Flagellaria indica).

hòru (po-ja), uithollen, uitbeitelen, uitschaven (van kano's of andere van binnen hol-ronde voorwerpen); ngongoru (*o*), groote holle beitel (aan langen steel), om een kano of kiel eener prauw in het holle deel uit te schaven of uit te schoffelen; ook: holle dissel, die men als zoodanig gebruikt.

hòru (po), roeien (scheppen met de pagaai); varen, reizen per vaartuig; hohòru (po), roeiende zijnde, voortdurend op reis zijn, varende zijnde; hòru-hòru! roei, wat je kan! hòru (po si), roeien, (scheppen) met of er mede; varen met, er mede; doen voortgaan, doen varen, voortroeien (een vaartuig).

hòru ma ingi (*o*), zie **kohòru** (*o*).

hòsa (*i*), (een vaartuig) met vaart stooten (tegen); hòsa en rihòsa (po ma, po ma tèké), tegen elkander aanvaren; rihòsa (po si), goote, holle bakken, zòò leggen dat de uiteinden in elkaar vallen; rihòsa (ma), die stukken goot, die in schuinsche richting worden opgesteld op de beide uiteinden van den bak of goot, waarin - bij de bereiding - het met sagomeel bezwangerde water wordt opgevangen.

hòsi (po ma), (plat), pissen; hòsi (pa), bepissen; hòsi-hòsi (pa), geheel bepissen; hòsi (po si), uitpissen; o au mosi hòsi, zij pist bloed of bloederig; todohòsi (po si), tevens bepissen; ami baro mosi todohòsi-ka, zij heeft in haar sarong gepist.

hòso (*o*), (plat - tevens scheldwoord), het membrum virile.

hòta (*i*), (altijd met het 't Perfectum aanduidend ka), verlaten,

ledig zijn (b.v. van wespennesten); mo hòta-ka, zij is in den climacterischen leeftijd gekomen (krijgt geen kinderen meer); hòta (pa), loslaten (een beest dat men vasthoudt); dohòta (po-jo), loslaten op of tegen.

howěri (*o*), (verb.), houwer, degen, sabel, zwaard.

huku (ma) (Mal. hukum), rechter, richter (titel van sommige dorpshoofden).

huku (pa) en kahuku (po en pa), omlaag gaan, naar een lager gelegen of noordelijker plaats gaan; dalen, afdalen, afkomen, neêrkomen; naar beneden, naar het noorden gericht zijn; hiervan de richtingaanduider ku, als voorzetsel aan voornaamwoordel. stamm'en en als achterzetsel aan werkwoorden en naamwoorden, aanduidende eene beweging, eene handeling, een ligging of stand in dalende, nederwaartsche of noordelijke richting; huku! kom -, gooi -, laat naar beneden! ook: daarna, dan; huku-huku! omlaag maar! vieren maar! ook: al lager al lager; ka-huku (po si), omlaag doen gaan, laten dalen, omlaag duwen, lager zetten, laten zakken; i dadu-huku, het is lager - noordelijker gelegen; nguku (po-jo), afkomen, omlaag komen op iemand of iets af (in boosheid); nguku (jo), het gaat er in, het kan er in (van een voorwerp of een hoeveelheid in een vat of zak; van iets dat men nederwaarts drukkend ergens in wil schuiven); nguku-wa (jo), het gaat —, het kan er niet in.

hūkumu (*o*) (Mal. hoekoem), vonnis, straf; hūkumu (po-ja), vonnissen, vonnis vellen, straffen, veroordeelen; hūkumu (po si), straffen met, veroordeelen tot.

hupu (*o*), zekere boom — Urostigma, nitidium — (waarvan de bladeren, afvallende, zulk een sterke broeiïng verwekken, dat geen onkruid of gewas onder zulk een boom kan groeien; onder zulk een boom moet men niet heen loopen, want dan valt — daarna — het haar uit!!)

huru (*o*), welig, hoogopgaand onkruid, ruigte, zooals opslaat op lang onbebouwden grond; o huru-ka, in of tusschen het hooge onkruid; o huru ma sòka, een blad van een in 't wild groeiende plant; kuhuru (đa), begroeid zijn met hoog onkruid; kokuhuru (đa), de, het met hoog onkruid begroeide.

huru (po-ja), geheel afhakken: van stoelen suikerriet, bamboe, enz.; nguru (po ma en po na), (voor) zich en (voor) iemand afhakken.

huruwara (*o*), een familiegraad nog hooger opklimmend dan tot

bet - bet - overgrootouders; huruwara (*i*), de berekening, de bevatting te boven gaand, duizelingwekkend voor het denkvermogen.

hutu (*o*), hoofdhaar; o hutu o ngai moi, één hoofdhaar; o hutu o dodiba, lang, dun haar; — — — kopòla, een zware, volle haarbos; — — ma dura, een uitgevallen haar; — — i tura, het haar valt uit; — — i ruba, het haar valt om (springt niet op); — — gamo, een onkruid, waarvan stengel en wortel zeer taai zijn; o sĕléra ma hutu, de oorsprong der rivier.

hutu (*o*), stuks (hulptelwoord bij sommige naamwoorden); o gòta o hutu moi, één boom; o tahu o hutu sinòto, twee huizen; o ritja o hutu saāngi, drie struiken spaansche peper; o aulòto o hutu iha, vier bamboestengels; o bolé o hutu motòha, vijf banaanboomen en: vijf geheele trossen bananen; o bolé de ma hutu-ka, pisang bij den tros gelijk; o hututowo, zekere tor (met zeer lange voelsprieten).

huwa (*i*), blazen, loeien van een hoogen vlam en van den wind; het omhoog krinkelen van warme lucht (die men zoo boven een sterk verwarmd voorwerp ziet trillen).

I.

i (*o*), de letter i.

i, richting aanduider, als voorzetsel aan voornaamwoordel. stammen (zie **hijé**).

i, subject. zakel. v.n.w. (v.n.w. van onzijdig onderwerp): het, ze; (geldt voor alle zaken, planten, dieren, geesten, enz); komt voor in verbinding met de objectieve pers. v.n.ww., als volgt:

i	na.... ngònè,	verk. i na,	het....	je of iemand,
ï	- ..... ngohi,	" ï,	het....	mij,
i	ni... ngòna,	" i ni,	het....	u,
i	wi.... una,	" i wi,	het....	hem,
i	mi.... muna,	" i mi,	het....	haar,
ja	of jo,.....		het....	het,
i	mi.... ngomi,	" i mi,	het....	ons,

i ni.... ngini, verk. i ni, het.... ulieden,
ja... òna, " ja, het.... hen,
ja of jo.... òna-ka, " ja of jo, het.... hun, haar.

i, verkorting van **òna i**, zie aldaar.

i, " " i.... ngohi en i.... ngohi-ka, zie **ngohi to** en **i** hierboven.

ibilisi (*o*), (Mal. iblis), duivel, boschsater, booze geesten in het bosch en in den grond; ibilisi (đa), met een duivel, van een sater bezeten, met een boozen geest er in.

Ibu (*o*), strandnegory op de Westkust van dit schiereiland, de plaats waar de sangadji of vorst van de berg Alfoeren (zie Tabaru) verblijf houdt.

idàdé en ngoïdàdé, zie **dàdé.**

idàhé en ngoïdàhé, " **dàhé.**

idàhu en ngoïdàhu, " **dàhu.**

idai en ngoïdai, " **dai.**

idàké en ngoïdàké, " **dàké.**

idàku en ngoïdàku, " **dàku.**

idé (ma), de punt -, de top -, het opperste -, de slip er van; o tàla ma idé, de top des bergs; o ngunu — —, de punt van den neus; o baro — —, de punt, tip, slip van de sarong.

idina en ngoïdina, zie **dina.**

idiné en ngoïdiné, zie **diné.**

idisi (*o*), kleine glansspreeuw, met roode oogjes (Lampitornis L.); huist in groote vluchten bij elkâar; maakt soms in één boom een geheel dorp van hangende nesten.

idja (ma), de prijs, de koopprijs; idja (po-ja), koopen; idja (po ma), zich koopen; iïdja (po-ja), koopende zijnde, gekocht zijnde; idja (po si), er voor - er meê koopen; en: verkoopen (doen koopen); idja (po ma si), er zich voor - er zich meê koopen, zich verkoopen; ma idja i lamo, de prijs is groot; het is duur, het kost veel; — — i hàli en i mura, de prijs is duur, de prijs is goedkoop; het is duur, het is goedkoop; — — i hiwa, het is zonder prijs (behoeft niet gekocht te worden - om niet); het is om niet, het heeft geen prijs, er is geen prijs voor te maken.

idju (đa) (Mal. hidju), groen zijn of worden; iïdju (đa), de, het, een groene.

ido (*o*), groote, zeer gewilde zeevisch (Mal. ikan tjĕkalang).

idòka en ngoïdòka, zie **dòka.**

idòké en ngoïdòké, zie **dòké.**

idu (po-ja), slapen (met zeker doel, als de somnambules); er voor slapen (om in een' zaak helderheid te krijgen); ook: slapend nêerleggen in of op; idu-sa (po ma), zich te slapen leggen, slapen; idu-ku (po ma), ('s avonds) zonder te eten gaan slapen; iïdu (po ma), slapende zijnde; idu (po si), te slapen leggen, doen slapen; er mede (met het kind) gaan slapen; iïdu (po si), iets doen in liggende houding, er bij liggende zijnde; idu (po ma si), er zich van bedienen bij het slapen; o kokōa magêna to ma si idu, dat is de mat, waar ik op slaap; diïdu (i ma), er slapen, het beslapen, slapen op of in (alleen voor dieren gebezigd).

idu-idu (*o*) (Tern.), somnambule, slaper, waarzegger, duivelbanner (zie gòma-haté).

ifa (*o*), plank, ook wel: platte, vlakke plaat; ifa (po-ja), planken zetten, aanbrengen (in een werkstuk).

igêna en ngoïgêna, zie **gêna.**

igi (*o*), fuik (om visch te vangen), zie ook: buwo.

igo (*o*), klapper- of kokospalm; klapper- of kokosnoot; o igo o hutu monahalo, 20 klapperboomen; — — — ngai saängi, 3 klappernoten; — — — kòté moi, één paar, twee, klappernoten; — — — bilikū moi, 10 klappernoten; — — — piné -lau, een soort kokosnoot, waarvan het vleesch zeer zoet en zacht is; — — — duku, een soort klappernoot, die zich onderscheidt door langwerpig eivormige gedaante; — — i momōu, geen jonge klappernoot meer, doch een waarin het water toch nog niet klokt, als men haar schudt; — — i raràhu, een klappernoot waarvan de schil al bruin (als geschroeid) ziet, maar nog niet recht oud of rijp is; — — da totolòlé, oude rijpe klappernoot, wier schil droog is; — — ma puni, de klappernoot-bast of schil; — — — papàla, de klappernoot-dop of schaal; — — — làké, het vleesch van de noot; — — — dahala, de kiembol in de noot; — — — gòho, de kiem die uit de noot spruit; ook: een jong klapperpalmpje; — — — siü, een reepje, of uitgebroken stukje klappernoot; — — — dabu, het klapperwater; — — — gòro-gòro, de klappermelk; — — — ròhé, de klapperstam; — — — sibilo, het verdroogde klapperblad: — — — làko, het kiemgat in de klappernoot; — — pa tutu, de klapper open splijten; — — — pusuné, een gat in de noot maken (om er het

water uit te drinken); — — — kori, de noot raspen, schrapen; — — bula, een soort kokospalm, die zich onderscheidt door zekeren witten glans op de bladeren; o Igo-bula, een dorp aan de zuidzijde van het meer van Galèla Het is wel het grootste der daaromheen liggende gehuchten; indertijd schijnt het de zetel te zijn geweest der vorsten van dit landschap, die, naar men wil, afkomstig waren van Tidore: ten minste nog altijd is het hoofd van Igo-bula — die den titel heeft van kimalaha — bij ceremonieele gelegenheden, kenbaar aan een witten hoofddoek, dien 't alleen den vorsten en vorstenzonen vergund is te dragen; ook waren vroeger de sangadji's van het landschap uit het huis van het hoofd van Igo-bula; en tot nog toe is hij feitelijk de eerste der dorpshoofden.

igu (ma), het nest van -; igu (jo of i ma), nestelen, zich een nest maken op of in.

iha, vier; ma iha, de vierde; viermaal; ja iïha, vier (centen b.v.) het stuk; ja iïha-ja iïha, bij vieren, vier aan vier; telkens vier; po ma tèké iïha, elk onderling er vier (nemen, dragen, eten, enz.); (vier, voor menschen: ja ruha).

ihé (po-jo), belachen, lachen om (een voorval, een zaak); òkia ni jo ihé? waar lach jelui om? wat is er belachelijks aan? ihé (po si), uitlachen (iemand).

iho (*o*), drek, uitwerpselen, faeces; bezinksel, vuil, onbruikbaar overblijfsel, afval; o njawa -, o bòki -, o tòko ma iho, mensche -, katte -, kippedrek; o sikafu ma iho, krullen; o garagadji — —, zaagsel; o làko — —, vuil uit het oog; o ngau — —, oorsmeer; o bawo — —, stroomrafeling; iho (đa), met drek zijn.

ihu (po-ja), verbergen, wegstoppen; stilhouden, helen; ngihu (po ma), zich verbergen; ook: voor zich verbergen, achterhouden; mingihu (po ma), (spelend) zich verstoppen; momingihu (po ma), dit voortdurend doen (verstoppertje, schuilevinkje spelen); zich verstoppende zijnde; ngihu (po ma si), zich schuilhouden (in een schuilhoek zijn of blijven); domingihu (po ma si), zich verschuilen achter, zich verdekt opstellen (om te overvallen); lagen leggen; zich in hinderlaag leggen; giïhu (po-jo), verstoppen in of onder (gezegd van zekere bladen waarvan men matten vlecht); mia manara o pěpèké-ku mi jo giïhu, wij (gaan) onze pandaan-blâren in het slijk stoppen (of verstoppen) — om ze een zwarte kleur te doen krijgen —; giïhu (po ma), in het

verborgen -, wegschuilende -, in een hoekje iets doen; i suju i ma giïhu, zich verbergende (in het verborgen) rooken zij (sigaretjes).

iîgo (*o*), spint; o gòta ma iîgo, het spint van den boom of van het hout.

ïja, ja; jawel; wel ja! dat kan je begrijpen! (al naar den toon van spreken).

ija (po-ja), (alledaagsche taal), trouwen, bijliggen; paren (van dieren); ija en kiïja (po ma), met elkander trouwen; giîja (po si), doen huwen, laten trouwen; trouwen -, huwen -, ten huwelijk geven aan; giîja (*o*), komt voor in de beteekenis van: huwelijk, echt; o giîja ma ngòpa, kind uit een wettig huwelijk, echt kind.

ilāha! verbazend! geducht! neen maar! toe maar! och, toe maar! hoe heb ik het nu?!

ilaflala! basterdvloek overgenomen van de Mohamedanen.

ili (o en ma), stem, geluid, klank; o ili đa ōa, heesch zijn (de stem is opgedroogd); ai ili đa ōa, ik ben heesch; ma ili đa lòha, er zit een goede klank in; de toon is welluidend; ma ili đa lutu, de klank, het geluid, de stem verflauwt, neemt af, wordt onduidelijk.

i ma, verk. van òna i ma, zie **òna i.**

ima-gòta (*o*), (ook: mandĕràsi), aardvrucht, de cassave.

imàmu (ma) (Mal.), priester (alleen bij de Mohamedanen in de strandnegorij).

i mi, verk. van i mi....muna, zie **i.**

i mi, verk. van i mi....ngomi, zie **i.**

i mi, verk. van òna i mi....muna en òna i mi....ngomi, zie **òna i.**

imu (ma), de geest der grijsaards-kindsheid. Dit woord komt voor in eene zeer algemeene bedreiging, tegen hen die spotten met oude menschen of met hen wie ze achting verschuldigd zijn; dòné ma imu i ni tàké, dan zult ge getroffen worden door den geest der grijsaards - kindsheid! -; pas op! dan wordt ge kinds!

i na, komt voor als aanwijzer (exponent) van het ww. in de onbep. wijs, (bij de objectieve wijze van spreken) om het als ww. te onderscheiden van verb. substantieven, die denzelfden stam hebben. Ook gebruikt men het om zonder uitgedrukt onderwerp, onbepaald te spreken en beduidt dan: men.

i na en i na....ngòné, zie **ngòné** en **i.**

inaga en ngoïnaga, zie **naga.**

indja! (plagerig), ja, wel! zie, zoo! ha, ha!

inêna en ngoïnêna, zie **nêna.**

ingawūū! overwinningskreet; kreet onder het strijden of na een flink aangebrachten slag of stoot.

ingi (*o*), tand, sneb; o ingi ma siri, tandpijn; awi ingi đa siri, hij heeft tandpijn; o namo ma ingi, vogelsneb; ook, fig.: die voorop gaat; (zie ook: goōlé); namo ma ingi (po si), voorop - aan de spits - stellen; o ingi i gupuku, de tanden komen op; — — — oho, de tanden komen door; — — — panata of i đado, de tanden staan ongeregeld; — — — rada, de tanden staan van elkaar; — — — séwa, de tanden vallen uit; — — đa kèké, de tanden verkalken, brokkelen af: de wolf in de tanden hebben; — — pa dòké en pa ròtu, op de tanden knarsen; — — — piri, de tanden laten zien; — — — rita, de tanden stijf op elkander klemmen; — — đa hàko, een neiging hebben om te bijten; ook: iemand aangrimmen; kiîngi (po-ja), (in boosheid zegt men) mo gògé mo kokiïngi, zij zit maar te ginnegappen, te grimlachen (de tanden te laten zien); ook: schaardig maken; ai taïto na kiîngi na hàka-hakà-ka, je bent daar bezig mijn hakmes vol schaarden te maken.

i .... ngohi en i .... ngohi-ka, zie **ngohi to**, en **i.**

i .... ngohi, verk. van òna i .... ngohi, zie **òna i.**

i ni en i ni .... ngini, zie **i.**

i ni en i ni .... ngòna, zie **i.**

i ni, verk. van òna i ni .... ngini en òna i ni .... ngòna, zin **òna i.**

ino (*o*), spijze, eten, voedsel; ook: saāali-woord voor tamo = rijst; ino (po ma si), bestemmen tot spijze; er zich eten van maken; o tahu ma ino, spijze, voedsel, voorraad voor het gezin.

ino (Tern.) in plaats van hino, komt voor in eenige uitdrukkingen: po ma tai-ka-ino, zie **tai** (po); po ma worolòha-ka-ino, zie **worolòha-ka.**

ira (*i*), stijf, verstijfd zijn (van het lichaam of van een lichaamsdeel).

Ira (*o*), rivier in het Westen van het dal van Galèla, die zich, bij o Ira ma làko, de monding van de Ira, vertakt in de Ira en de Tijabo.

iru (po-ja), opscheppen, afschuimen; iïru-ka (*o*), het opgeschepte, afgeschuimde (hetgeen op den lepel is); o iru-iru, potlepel,

schuimspaan (hier gemaakt van een klapperdop, met rotting gebonden aan een min of meer sierlijk gesneden steel).

isa (po-ja), met de voeten of pooten bekrabben, uit elkaâr krabben (als de honden, de kippen, maar ook de mannen bij den krijgsdans); òdé o tòko ja isa, maar dan krabben de kippen er in om; gisa (po si), iets door bekrabben verstrooien of in 't rond doen stuiven; ka wo sòda o tòna wo si gisa, hij krijgsdanst, dat het zand in 't rond vliegt.

isè (po), hooren: no isè-wa? hoort ge het niet? giïsè (po-jo), vernemen; gisè (po si), luisteren, afluisteren, beluisteren; aandacht verleenen, gehoor geven aan, gehoorzamen; gigisè (po si), langdurig, scherp luisteren; luisterende, beluisterende, gehoorzamende zijnde; gogisè (nànga), die, naar wien men luisteren, wien men hooren of gehoorzamen moet; de over iemand gestelde macht: ouders, voogden, de overheid; ook: gehoorzaamheid (?); gogisè (*o*), het gehoor of het gehoorwerktuig (saāli-woord voor ngau = oor).

isé! ksj! ksj! pakt hem! (tegen honden); isé (po-ja), aanhitsen (honden).

isi (*o*), pis, urine; isi (đa), met pis zijn; o ngaāraka ma isi, spinrag.

isumu (i na), beven, — een zwakte of ziekte hebben, waardoor men over het geheele lichaam of aan een enkel lid, beeft —; beverig zijn; isumu (đa), (van een bepaald lid) beverig - bevend zijn; met beving behept.

itam of itang (*o*) (Mal. intan), diamant.

itilai, meest: iti of ook hiti, indien maar, als maar; indien het maar is -; al wat maar is -; hiti ma rònga o tamo, indien het maar rijst is, al wat rijst heet; iti đa puturu, indien het maar sterk is of wordt.

itji (ma) (Tern.), klein; de, het kleine.

Itji (*o*), gehucht onder Sōa-konora, aan het meer van Galèla.

ito-ka (*o*), buiten de hoofdplaats, buiten af; ook wel: in het buitenland, in den vreemde.

i wi en i wi...una, zie **i.**

i wi, verk. van una i wi...una, zie **una wo.**

i wi, verk. van òna i wi...una, zie **òna i.**

iwi (*o*), rotting; daarvan zijn hier vier soorten: o uru-djawa (zeer fijn, zeer zeldzaam); o dènga (fijn); o sika (middelsoort); o tahàké (grof); ook: staf, stok, rotting; inzonderheid: de

rotting, die het waardigheidsteeken van een hoofd is; wordt die staf iemand toegezonden, dan beduidt dit, dat hij moet verschijnen, den staf aan den eigenaar terugbrengende.

J.

j (*o*), de letter j.

ja! zeg! hei! o! (aanroep, aanhef); ja Tudu! zeg Tudu! -; ja, Tudu, ja! zeg dan toch Tudu! (als Tudu niet dadelijk luistert); ook: zeg, kijk eens! hei, neem eens aan! en ter versterking hiervan, met den nadruklegger so: jā-so! neem dan toch aan! kijk dan toch eens!

ja, objectief zakel. v.n.w. (v.n.w. van onzijdig voorwerp), zie **i**; ook: verk. van òna ja, zie **òna i**; nog: verk. van ja...òna, zie **òna i.**

jaālusu (*i*), zie **alusu** (*i*).

jaïti (*o*), naald; o jaïti da papàko, een grove -; — — i kokonora, een tusschensoort -; — — — jaālusu, een fijne naald.

jajo (*o*), wratachtige zweren, vooral aan den voetzool (zie gĕrèsi).

janau, zie **nau** (ja).

ja....òna, verk. van òna ja....òna; en: **ja....òna-ka,** verk. van òna ja....òna-ka, zie **òna i.**

jato! tusschenwerpsel, uitroep bij iets accidenteels; zie! ei! doch! o, schrik! -; veelal met nano: jato, na nano! ei, zie! jato, wa nano! zie, hij keek!

jé (anderen enkel *ĕ*), richting aanduider, als achterzetsel aan werkww. en naamww.; zie **hijé** (pa).

jéhé! tusschenwerpsel, zonder bepaalde beteekenis.

jo, objectief zakelijk v.n.w. (v.n.w. van onzijdig voorwerp), zie **i**, ook verkorting van òna jo, zie **òna i.**

jojana (po en po ma), zeuren, dwingen, aanhouden.

joōho (*i*), zie **oho** (*i*).

jo....òna-ka, verk. van òna jo....onà-ka, zie **òna i.**

juta (*o*) (Mal.), millioen; o juta moi, dé o kèti sinòto, dé o làkisa saāngi, dé o tjala iha, dé o ratu motòha dé moributanga dé tumidingi: 1,234,567.

K.

(*o*), de letter k.

ka, 1e sufflx, dat in den zin het perfectum aangeeft; 2e prefix, aan woorden, die een tijd bepalen: aangevende, dat, van het verledene sprake is; kaputu-ka, in den afgeloopen nacht; kaputu-saāngi, drie nachten (dagen) geleden; kapuruwo-naga, vòòr eenigen tijd; 3e richtingaanduider en betrekkingswoordje, en als zoodanig vòòrzetsel aan voornaamwoordel. stammen en achterzetsel aan werkwoorden en naamwoorden (zie **hika**); 4e ka, of (voor de welluidendheid — zich daarbij regelend naar den eersten klinker van het primaire grondwoord —) kĕ-ki-ko-ku: prefix veelal gebruikt tot vorming van secundaire grondwoorden, als het oorspronkelijk grondwoord moet optreden in een zin, waarin sprake is van eene wederzijdsche handeling betrekking of toestand; het dient dus tot versterking van het wederkeerig v.n.w. ma; niet zelden wordt, tusschen ma en het met ka, kĕ, ki, ko, ku gevormde secundaire grondwoord, gevoegd het woordje tèké, tot nog meerdere versterking van den réciproquen zin; bij réduplicatie wordt het préfix verlengd tot: koka, kokĕ, koki, koko, koku. (De aldus gevormde grondwoorden zijn in de woordenlijst niet afzonderlijk opgegeven en zoeke men dus op den onveranderden werkwoordsstam); 5e partikel in den zin — soms ter versterking verdubbeld tot kaka —, beduidende: slechts, maar, alleen, eenig; ka magèna? dat maar? slechts dat? ka moi, slechts één; kaka moi, slechts één eenig; deze zelfde partikel wordt ook gebruikt om het gezegde een stelligen, bevestigenden zin te geven, b.v.: no òđo-wa? ka to òđo eet gij niet? zeker ik eet; wo tàgi-wa? ka wo tàgi, gaat hij niet? jawel hij gaat; ka ngohi, ik ben het; ka ngohi-wa dé i ni dòta-ka, ware ik er niet geweest — had ik je niet gehouden — je waart gevallen; ka wo ma wawagu, hij bleef zich maar heen en wêer zitten schommelen; 6e partikel om in den zin een leemte aan te vullen, dikwijls als men ons hulpw.w. zijn zou willen gebruiken.

kaāli-li, staande uitdrukking voor: niet al te zeer, niet al te; kaāli-li na puturu, (doe) het niet al te hard; kaāli-li ani uru na moōa, doe je mond niet al te wijd open; kaāli-li, kaāli-li! houd op! niet zòò veel! niet àl te veel!

kaāna (po), ontucht - hoererij bedrijven; kokaāna (po), ontuchtig levende zijnde; gaāna (*o*), ontucht, hoererij.

kābàli (po) (Mal. kebal), onkwetsbaar - onwondbaar zijn; niet geraakt kunnen worden (in den oorlog); kābàli (*o*), onkwetsbaarheid.

kabàta (po), zie onder ulè en daar: **guūlè** (po).

kabĕsarang (*o*) (Mal. kabesaran), praal, pracht, opschik; grootschheid des levens.

kàbi (*o*) (Mal. kambing), geit; o kàbi ma nau, geitebok; — — — kahi, geitevel, geiteleer.

kabila (*o*), doos (om klêeren en dergel. in te bergen) meestal uit het Mabasche ingevoerd. De grondslag er van bestaat uit het binnenste, zachte deel van sagopalm-bladstelen; aan de binnenzijde naait men er ongekleurde-, aan de buitenzijde gekleurde pandaan bladen op (de laatste worden ook wel afgewisseld - of vervangen door tabisàsu - zie aldaar); verder zijn ze buiten op meest nog opgelegd met figuren in pandaan - of tabisàsu-blad of met tigo-schelpjes.

kabilano (*o*), pinangdoosje (inlandsch-nationaal) van pandaan-blad, bekleed met vlechtwerk, uitsnijdsels in wit papier op een grond van mozaïk van gekleurd papier en bedekt met plaatjes spiesglans. Men ziet dit handwerk der jonge dames in verschillenden, doch meest in langwerpig-rechthoekigen vorm.

kabiri (po-ja), toppen (boomen); snijden, lubben (beesten). o tòko -, o sàpi i kokabiri, kapoen, os.

kabo, ook kabo-kabo (*o*) (Tern.) politiedienaar, oppasser (zie baru-baru).

kabo (po-ja), onverwachts toehappen (een hond, een krokodil); onverwachts met het hoofd vooroverschieten (ergens afvallen, van kleine kinderen): ondoordacht iets antwoorden: in den blinde raden naar.

kadabé (po-ja en po ma), ongemerkt-, heimelijk zeggen, wenken, te kennen geven, roepen; en: dit elkander doen.

kadàdé en ngokadàdé, zie **dàdé.**

kadàhé en ngokadàhé, zie **dàhé.**

kadàho (po-ja), er een vlot van maken; als vlot vervoeren.

kadàhu en ngokadàhu, zie **dàhu.**

kadai en ngokadai, zie **dai.**

kadàké en ngokadàké, zie **dàké.**

kadàku en ngokadàku, zie **dàku.**

kadali (*o*) (Mal. kendali), leidsel, toom.
kadàto (*o*) (Tern.) paleis.
kadiāwanga (*o*), millioenpoot, oproller (orde: Myriapoda, geslacht Junus); komt veelvuldig voor; is onschadelijk; leeft op en in vochtigen bodem, soms met een aantal te zamen.
kadina en ngokadina, zie **dina.**
kadiné en ngokadiné, zie **diné.**
kadja (*o*), tent (eigenlijk slechts een lange mat van aan elkaar geregen sago- of nipa-palmbladeren; wordt vooral op reis meêgenomen ter beschutting tegen regen of zon, wordt daartoe eventueel opgehangen over een paar stokken).
kàdji (*o*) (Mal. kandji), stijfsel; kàdji (po-ja), stijven.
kado (*o*), zak, tasch.
kadòka en ngokadòka, zie **dòka.**
kadòké en ngokadòké, zie **dòké.**
kaéli (po), ijverig, naarstig zijn; kokaéli (po), naarstig -, ijverig zijnde; janau wo kokaéli, een ijverig zijnde -, een ijverig man.
kàfa - of kàfajaba (*o*), heester uit wiens schors men de draden verkrijgt, waaruit een zeer goed touw wordt vervaardigd.
kàfiri (*o*) (Mal. kafir), heidensch; o Kāfiri-ka, heiden; kāfiri (po), heiden zijn; kokāfiri (*i*), de, het heidensche.
kagèna en ngokagèna, zie **gèna.**
kaha (*o*) (Tern. = Gal. tòna), land, landstreek; het wordt vaak gebruikt als men over een ver gelegen land of streek spreekt; zoo hoort men o kaha-Batawi, het land Batavia; o kaha-Wòlàda, het land Holland, enz.
kaharu (da), zie **ngangaru** (*o*).
kahi (ma), huid, vel, schil, bast, dop, schaal, schors, schelp: o sàpi ma kahi, koehuid, leer; o gòta — —, boomschors; o bòro — —, eierschaal; o bolé — —, banaanschil; o kalèngè — —, schelp van den kalèngè; o tamo — —, rijstdop, rijstbolster, rijstzemel; ook wel: rijst in den bolster, ongebolsterd; maar daarvoor ook en beter: o tamo dé ma kāhi-ka; ma kahi ma dorōu, niet de eigenlijke huid: de opperhuid
kahijé (po en pa), zie **hijé** (pa).
kahika (po en pa), zie **hika** (pa).
kahino (po en pa), zie **hino** (pa).
kahisa (po en pa), zie **hisa** (pa).
kahitèla (*o*), maïs, turksche tarwe; kobòro (*o*), een gerecht van

maïs (geraspt of fijn gehakt, met klappermelk en een weinig suikerstroop vermengd, in een blad gewikkeld en gekookt); kobòro (po-ja), dat gerecht maken; kasido (*o*), een dergelijk gerecht ('t verschil bestaat alleen in het blad, waarin de fijne brij gewikkeld wordt); kasido (po-ja), dat gerecht maken.

kahòko (po en pa), zie **hòko** (pa).

kahuku (po en pa), zie **huku** (pa).

kailàka (*o*), een dikke liaan, met groote scherpe dorens.

kailupa (*o*), de kapok-boom en vrucht.

kairòro (po-ja), zich bij iemand aangenaam willen maken; iemand lekker willen maken (door zijn huis plat te loopen en hem van alles te willen meêdeelen; 't wordt in ongunstigen of naijverigen zin door anderen van iemand gezegd); kairòro (po si), iemand willen bekoren, behagen met -; kairòro en kakairòro (po ma), zich bij elkander over en weêr aangenaam willen maken (door geschenken, enz.)

kaja (*o*) (Mal.), rijkdom, bezitting; kaja (po), rijk zijn; kakaja (po), rijk zijnde; o njawa i kakaja, rijke lieden.

kajōa (*o*), ander woord voor baro (*o*) = sarong; kajōa (po ma) = kolòro (po ma), zich hullen in de sarong; kokajōa (po ma), zich in de sarong hullende zijnde.

Kajōa (*o*), hoofdeiland van den Kajōa-groep, behoorende onder Ternate.

kaju (*o*) (Mal.), hulptelwoord bij het aangeven van een zekere hoeveelheid stukken of rollen goed; o képĕri o kaju sinòto, twee stukken keper.

kaka, zie **ka** 5e.

kàka (*o*), koraalrif, koraalsteen.

kakabĭlanoka (*o*), een soort zeevisch, stomp van kop, met zeer kleinen bek (de koffervisch).

kakadu (po), slaperig - vakerig zijn, knikkebollen; kakadu (pa), doen knikkebollen; o sahé pa kakadu, met het hoofd een knikkende beweging maken (ook bij eenigen arbeid zooals b.v. bij het sagokloppen).

kakàli (*o*), (Mal kĕkal), eeuwigheid; kakàli (po), eeuwig - eeuwigdurend zijn.

kakamòmoko (*o*), zeker onkruid; waaraan klitten wassen, die zeer sterk aakleven (de kinderen maken soms van deze klitten door ze in elkaaâr te haken beesten, mannetjes etc.).

kakānési (*o*), lang geleden, eertijds.

kakano (*o*), een soort liesgras, met een rietachtigen halm (Arundo sp.); o kakano ma àko of ma suhu, de pas door den bodem borende, opkomende, zeer puntige spruit van dit gras; — — sòpo, de bloem (een' schoene groote pluim) van dit gras.

kakàsono (*o*), een insect, vlieg-soort, die men veel over de erven ziet loopen en vliegen. De kinderen hebben er genoegen in ze te hengelen: aan een klein tiempje binden ze, met een banaanbastvezel, een mierenleeuw en hengelen er mede over het erf, waarna al spoedig een kakàsono aankomt om er zich meester van te maken.

kakatūa (*o*) (Mal., nijptang, bankschroef, buigtang, tandtang, enz., kakatūa (po-ja), nijpen met die werktuigen.

kakōi (po-ja), doorboren: n.m.l.: o basané pa kakoi, de basané - connus - schelp doorboren (er den bodem uitboren om er een armring van te maken). De spits van de basané-schelp — (een groote, spitse hoornschelp) — wordt afgekapt, tot dat er een twee à drie vingers breede ring, boven den bodem, overblijft; deze ring bevestigt men sluitend in een blok hout, hetwelk men vervolgens in den grond een weinig ingraaft en vastzet; nu zoekt men zich een stuk aulòto-bamboe, dat ongeveer binnen in den ring past en stelt dit verticaal op den ring, het aan het boveneind zòò bevestigend, dat het vrij kan draaien; ter halverhoogte door den bamboe brengt men kruisgewijze bamboelatjes aan, waarop men ter verzwaring stukken banaanstam bevestigt; tevens bindt men aan die latjes, rechts en links een touw, waarvan men de uiteinden in de hand houdt, en nu laat men, door beurtelings rechts en links te trekken den bamboe in den ring draaien; van tijd tot tijd brengt men onder den bamboe een weinig zand en water aan en zòò boort en schuurt men door den bodem, waartoe men gewoonlijk een paar dagen noodig heeft.

kàku (*i*), hoog zijn, ver zijn; ook: lang zijn (indien er van hoog zijn gesproken wordt, met de richtingaanduider jé-ë, als achterzetsel; indien er van ver sprake is, àl naar de richting, met: sa, ko, ku. jé of ë, en indien er geen bepaalde richting wordt aangegeven met: ka); kàku-ka (*i*), lang geworden (b.v. 't haar, nagels, sporen, horens); hoog geworden, hoog opgeschoten zijn; kakàku (*i*), de, het, hooge, verre, lange; gàku (ma), de hoogte, verte lengte er van; ook: zeer hoog, ver of lang (neemt ook de verschillende achterzetsels).

kakuba (o bolé o), banaansoort (zie **bolé**).

kàla (*i*), (intr.) op en neêr, heen en weêr bewegen; kàla-kàla (i-ja), sterk, langdurig heen en wêer, op en nêer bewegen; bewegelijk zijn; kwikken, kwispelen (den staart); kàla-kàla (*o*), waterslangetje (Naïde).

kalabètju (o baro po ma), de sarong opschorten (van onder af bijeen nemen, tusschen de beenen doortrekken en van achteren in de om de lendenen bevestigde sarong vaststeken: zooals de mannen wel doen bij den arbeid).

kalabòta (*o*), een soort (zeer groote) krab.

kalabòta (po-ja), met den duim wegknippen.

kalaga-wa (po-ja), niet uit te staan - of uit te houden zijn met - (van wege zijne of hare ongezeggelijkheid).

kalakūang (*o*) (Mal. kalakuan), ongezeggelijkheid, lastigheid (van kinderen); ani kalakūang-dé, wat ben je toch schrikkelijk ongezeggelijk; kalakūang (po), last veroorzaken, zich ergerlijk -, strafbaar gedragen (bijna uitsluitend gebruikt aangaande jongelieden, die misbruik maken van de groote vrijheid van verkeer tusschen de beide geslachten -, of aangaande gehuwden die overspel bedrijven).

kalàla (po), leven, lawaai, geschreeuw maken; kokalàla (po), dit aanhoudend doen; leven makende zijnde; galàla (*o*), leven, lawaai.

kalapèta (i-ja), opspringen en raken of treffen (b.v. van een stuk hout, waarop men op het ééne einde trapt, slaat of hakt).

kalapèta (po-ja), schoppen (met den voet).

kalàté (*i*), haken, blijven haken; ani gumala i kalàté da lòha, je vischangel haakt (pakt) goed; kalàté (pa), vasthaken (met een haak pakken, een haak er in slaan om te trekken of op te trekken); enteren; afhaken (b.v. vruchten, met een in of aan een stok bevestigd mes of haak, vatten en aftrekken); galàté (po si), — met het achterzetsel ku — in of aan een haak ophangen; gogalàté (*o*), haak, haakvormig stuk hout, hoorn, ijzer, koperdraad, enz.

kalatēmoko (*o*), paddestoelen (champignons); sommige soorten worden gegeten als groente (fijn geplukt en in klappermelk gekookt), vooral die welke op sago- of klapperstammen en sago-afval groeien.

kalèkono (po), zinspelen, schimpen, begekken (met ironische toespelingen of in bedekte termen).

kālèngè (*o*), een kleine schelpvisch.

kaléro (*o*), kalkoven (eigenlijk: kalk-brandstapel). De kalk brandt men uit klip of koraalsteenen en stapelt daartoe, om beurte, lagen hout en steen op elkander, tot een' aanmerkelijke hoogte, waarna men den stapel in brand steekt. Evenwel de Galèlareezen doen dit niet, daar zij nooit metselkalk behoeven, maar de in de strandnegorijen wonende Tidoreezen en Ternatanen zijn soms met dezen arbeid bezig; o gàhu o kaléro moi, een geheele stapel gebrande kalk.

kalēsàngi (po-ja), geven om, acht geven op, zich storen aan; kalēsàngi-wa (po-ja), niet geven om, verwaarloozen, zich niet storen aan.

kali (Mal.), achtervoegsel, dikwijls verkort tot li, weêr, alweêr, nog weêr.

kalidē (*o*) (Mal.), ezel.

kalipàpa (*o*), trommelvlies (in het oor).

kalo (*o*), slijm, fluim; kalo (po), de keel schrapen (om slijm los te werken); ook: dit doen om iemand te tergen of te bespotten (zooveel als bij ons: hm, hm!); tokalo (*i*), gestremd zijn (vloeistoffen); o au i totokalo, gestremd bloed.

kalubàti (*o*), worm, pier; ook: ingewandsworm; zie ook: òha.

kàlufēnèti (*o*) (Mal. peniti), speld.

kalulu (o déru ma), zie **déru** (*o*).

kamalènga (*o*), kruipplant (Benincasa Cerifera Savi), wordt gegeten als groente.

kamanu (*o*), lans, werpspies, speer.

kamoi en kakamoi, zie **moi.**

kamudi (*o*) (Mal.), roer (aan groote vaartuigen). Het wordt aan die prauwen op zijde van den achtersteven aangebracht; soms — op zeer groote prauwen — heeft men er aan weêrskanten van den achtersteven een. De kamudi, bestaat uit het eigenlijk roer: — o ruwo ma gàlo — en het toestel waaraan dit langs boord bevestigd is. Dit toestel bestaat uit drie deelen: 1e o suku-pàpa, een over den achtersteven aangebrachte, over boord uitstekende balk; 2e o wājàngi, een zwaar kromhout, op genoemden balk opgericht, zòò dat het eene einde, evenwijdig boven dien balk, buiten boord steekt; 3e o wājàngi ma buturu, een stut, tusschen de buitenwaartsche einden van den suku-pàpa en den wājàngi, welks opperste, door een gebeiteld gat, een weinig boven den laatsten uitsteekt. Het roer

draait in een aan den achterkant van den suku-pàpa aangebrachte mik: -o hòru ma ingi- en in eene uitholling in den achterkant van den wājàngi en is bevestigd door een ring van rotting, die het boveneind van het roer doorboort en om het boven den wājàngi uitstekende gedeelte van den buturu gehaakt wordt; terwijl een tweede band van rotting lager om den buturu en het roer gebonden is en door een daarin gestoken hout stevig aangedraaid wordt; een in het bovenste gedeelte van het roer geslagen pen dient als roerpen; kamudi (po), het roer houden; kamudi (*o*), ook: (in plaats van djurumudi), roerganger, stuurman.

kanaga en ngokanaga, zie **naga.**

kanànga (*o*) (Mal.), zekere boom, met zeer zacht hout en welriekende bloesems (Cananga odorata Hook).

kanaulo (*o*), kleine, witte zeemeeuw.

kané-kané (*o*), groote, roode boommier (zie ook: guludu).

kanêna en ngokanêna, zie **nêna.**

kangano, bijw. van tijd: daar straks, zoo even (verleden); kangano-ngano, juist, zoo pasjes; kangāno-si, daar straks reeds (een poos geleden); kangano-asa, daar zoo even.

kangèla (*o*), moeite, werk, last (vaak als verzuchting of uitroep: wat een moeite, werk of last!); kangèla (po), moeite hebben, vermoeid zijn of worden; ai sininga i kangèla, ik ben bezorgd; ik trek het mij sterk aan; mijn hart heeft er moeite van; ik ben bekommerd; kangèla (po ma), zich vermoeien, zich moeite geven, zich bekommeren; kangèla (po ma si), zich ergens mede - of over vermoeien.

kanjima (*o*), overste der duivels of saters, die in den grond huizen; een der beide legerhoofden van badja-bitō, den koning der duivels en booze geesten.

kantori (*o*), (verb.) kast, schrijn.

kanugo, gisteren.

kapa (*o*) (Mal. kapas), de katoenheester; boomwol, katoen (onbereid); watten.

kapagàngi, saamgetrokken van kaputu-saängi, vòòr-eergisteren.

kapàlang (*o*), drukte, verhindering; bezigheid, die veroorzaakt dat men niets anders doen kan (dus ook wel gebruikt voor: feest); kapàlang (po), drukte of verhindering hebben; kapàlang (i si), in drukte zijn door; verhinderd worden door; o kapàlang pa àka, een feest toebereiden en vieren.

kàpàli (*o*) (Mal. kapal), schip; o kàpàli-sidé, zeilschip; o kàpàli-uku, stoomschip.

kapaséti (*o*), (Mol. Mal. = hanekam), helm (er zijn er 2 in de séri te Itji; vroeger op de Tabaruneezen buitgemaakt?)

kapidiri, eergisteren.

kapiïha, vòòr vier dagen.

kapisi (*o*), scherp snijdend gemaakt stukje bamboe ('t zij alleen aan weêrszijden aan de punt of aan eene zijde, gelijk een mes); mesje van bamboe, om rijst meê te plukken (nu bijna geheel vervangen door gewone mesjes); ook: stekende pijn in de zijde of borst (pleurus, borstvlies-ontsteking); men meent dat die pijn veroorzaakt wordt door scherp gepunte stukjes bamboe, die een slecht mensch in 't lichaam gehekst heeft en laat er die dan gewoonlijk door een bezwering uithalen (- zie bodiga -); kapisi (*i*), het is scherp (aan punt of zijde - bamboe -; men zegt het ook van de randen van afgespleten strooken bamboe, riet, bast van palm-blad-stelen, enz., die inderdaad scherper zijn dan een mes); kapisi (pa), bamboe scherp snijdend maken; ook: iemand op boven aangegeven wijze beheksen.

kapita (ma) (Mal. kapitan), krijgshoofd; kapita (po), krijgshoofd zijn of worden; kapita (po si), aanvoeren in den oorlog; aanvoerder maken.

kapita-lau (ma) (Mal. kapitan-laöet), bevelhebber over de vloot (rang en titel van een der Ternataansche prinsen).

kàpo (*o*), bloem (van meel als andersints); kàpo (*i*), bloemig -, meelig zijn.

kàpu (*o*), vuurhaard; soms ook: asch - gewoonlijk gàapo -; o kàpu ma bunga, benaming voor, met kurkuma, licht geel gekleurde boombast of katoen - (bij geestelijke plechtigheden kleeden zich sommigen daarin; b v.: de Mohammedanen bij de opneming door de besnijdenis; enkele djini-vereerders bij hun offerfeest) -; kàpu (po-ja), bijleggen (het vuur): de half afgebrande houten weder bij elkander schikken (Mal. kampong api).

kàpu (ma), naad (plaats waar twee stukken tegen elkander genaaid zijn); overdwarse -, horizontale naad in een sarong (zie ook: utè-utè); o baro po si kapu, den overdwarsen naad in een sarong naaien.

kapunani (*o*), eene kleine, knopjesvormige zeeslak.

kapuruwo, wanneer? (naar het verleden vragend; zie ook: muruwo); kapuruwo-naga, onlangs, voor eenigen tijd.

kaputu-ka, zie **putu** (*o*).

kara (pa), vleien, lokken, aanhalen, voor zich zoeken in te nemen; overhalen; afdwingen; janau na kara, je haalt de jongens of de mannen aan; o djodjaru wo mi kara, hij zoekt dat meisje voor zich in te nemen; kara (po si), aanhalen, overhalen, aftroggelen met - of door middel van; o tabàko awi nawo po wi si kara, hem z'n visch aftroggelen met wat tabak; kara-kara (pa), in het oogloopend lokken, vleien, troggelen, enz.; kakara (pa), lokkende, vleiende, enz. zijnde; ook: er nog wat willen uitschrapen, uitdroppelen, uitpersen: het laatste restantje aan een vat, flesch, enz. nog afdwingen; kakara (po si), er mede aanhalende, lokkende, enz. zijnde; er in nog het laatste restantje gieten, storten, druppelen; kakara (ma), het laatste, bijeengeschraapte, bijeengedroppelde beetje.

karàbu (*o*), Mal. kraboe), oorhangers (voor vrouwen).

karado (po-ja) en garado (po ma), zie **rado** (i-ja).

karaga (*o*), maatje voor één schot kruit; o ubà o karaga moi, één schot kruit.

karakara of ook: parakara (*o*) (Mal. perkara), zaak, aangelegenheid, toestand, omstandigheid; o dunia ma karakara wereldsche aangelegenheden; de beslommeringen des levens.

karana (po-ja) (in veel opzichten = kara), zich inspannen om iemand voor zich in te nemen; aanhalen, lokken; ook: zich inspannen (z'n krachten, om met geweld iets te willen doen); wo tàgi wo karana, hij gaat (de meisjes) het hof maken (zegt men van een jongen die zoo in den avond de ingredienten — pinang, sirih, enz. — bij elkaar zoekt, die men op bezoek hoort mee te brengen); òkia na karana na tahi magèna? wat wilt ge je nu toch inspannen om dat te torschen? (ge kunt het toch niet); karana (po ma), elkaar aanhalen, lokken; karana (po si), aanhalen, lokken met; karana (po ma si), er (voor) zich mede aanhalen, lokken, innemen; wo ma si karana, hij heeft het zich genomen om er mede het hof te gaan maken aan de meisjes (van een jongen, die b.v. den pinangvoorraad uit huis ingepalmd heeft, voor zulk doel); subà-karana! och, toe! als 't u belieft! ik smeek het ten dringendste! genade!

karau (*i*), schuifelen, krassen, piepen (eenig geluid door mensch, dier of plant loopend, kruipend, vallend of zich bewegend

gemaakt); òkia-naga i karau, daar kraakte, krabbelde, kraste, schuifelde, enz. iets; karau (po), zulk een geritsel veroorzaken; upa no karau, loop, beweeg je, zonder geritsel, gedruisch, gekraak, geschuifel te maken; kokarau (po), bij voortduring, telkens wêer, eenig geluid veroorzaken; een of ander geluid makende zijnde; garau (*o*), geluid (een gering gedruisch, gekraak enz. op boven aangeduide wijzen veroorzaakt).

karèko (po), een stijve, kromme houding aan het achterste geven (*ter* oorzake van een puist, wond, pijn enz.); kokarèko (po) voortdurend in zulk een' houding gaan.

kàrètàsi (*o*) (Mal. kartas), papier; o kàrètàsi i lèlèfo-ka, beschreven of bedrukt papier; — — da bibisi, blauw papier enz.

kari (po-ja), scheidsrechterlijk beslechten (gewoonlijk van grensscheidingen van eigendommen).

kariànga (*o*), léguaan (met een kam op den rug - kamhagedis?); komt in groot aantal voor, langs de oevers van het meer van Galèla, wordt, met den staart meegerekend, ongeveer een meter lang; legt zijn eieren in zandige plaatsen: die eieren zijn ± 4 cM. lang, bijna rolrond, aan de punten een weinig spits; sommigen eten het vleesch dezer dieren; kokariànga (po), met pijl en boog op deze dieren jacht maken.

karong (*o*) (Mal.), grove zak, baal.

kasai (*i*), kleverig -, dik -, taai zijn (vloeistoffen); taai -, buigbaar -, moeilijk te breken of te kloven zijn (vaste stoffen); kokasai (*i*), de, het kleverige, dikke taaie; o téwo i kokasai, volgens de verhalen der reizigers, een zee, heel ver gelegen, waarvan het water zoo dik en taai is, dat het vaartuig er niet door kan en men er moet blijven en omkomen; kasai (pa), het kleverig, dik maken of kooken: gasai (po si), met een kleverige, taaie vloeistof besmeren, bestrijken (bv. lijm op een vliegenstok); gasai (po-jo), er aan- of opgekleefd zitten; ook: iemand aankleven, onafscheidelijk bij iemand blijven.

kàsi, achtervoegsel aan werkwoorden, om uit te drukken, dat de daarin genoemde handeling eerst nog zal of moet geschieden; na pàko-kàsi dé àsa na suga, hak het eerst wat dunner en schaaf het dan glad.

kàsi (*i*), afglippen (touw, te dicht bij een uiteind gebonden; of: een dwars gelegen voorwerp, dat met zijn uiteinden slechts even ergens op rust); afschampen; kàsi (po), uitglijden (met den voet ergens optredende en daar afglippende).

kàsi (*o*) (verb.) kist, gewone pakkist.

kàsi (po-ja), de opperhuid afschrapen; o gau pa kàsi, de opperhuid van het jonge arèn-palmblad afschrapen (om het dunner en alzoo geschikt te maken om er sigaretten in te rollen); o kàfa — —, de opperhuid van den bast van **kàfa-takken** afschrapen (men weekt en klopt daartoe dien bast en schraapt hem om de daarin verborgen vezels te verkrijgen, waarvan men een zeer goed touw draait); o nanàsi — —, de opperhuid van het ananas-blad afschrapen (na het blad geweekt en geklopt te hebben) om de daarin verborgen vezels te ontblooten, die men als naaigaren bezigt).

kasiala (o bolé o), banaansoort (zie **bolé**); ook: saäli-woord, voor de algemeene soortnaam: bolé = banaan.

kasiđo (o en po), zie **kahitèla** en **péda**; ook: saäli-woord voor péda = sago.

kàsinànga (*o*), spiegel, ruit, bril, lens, vergrootglas (alle glas in platen of schijven).

Kasiruta (*o*), een der eilanden in de Batjan-archipel.

Kasitèla (*o*) (Kastilië), Spanje; Spaansch; Kasitèla-ka, in, naar Spanje; Spanjaard.

kàso (*o*), hond; o kàso o dàgi moi, één gang (tien) honden; o kàso ma lađé, hondetong; ook: den naam van een cactus-soort; — — — hutu, honde-hoofdhaar; ook: den naam van een grassoort; — — — wòma, hondeadem; hijgen, benauwde ademhaling; — — — wuwuwu, de honden-aanblazer: een soort groote venijnige boomhagedis; — — — risi, hondetandvleesch: wrat; đa kàso ma risi, met een wrat, met wratten, er op.

kasuari (*o*), de casuaris-vogel (is niet op Halmaheira; de veeren van elders meêgebracht worden vaak gebruikt in pluimen).

kasuba (*o*), (Mal. kasoemba), rood katoen.

kàté-kàté (*a*), heester, die zich om boomen en andere planten heenslingert (Guilandina Bonduc L.) groeit aan 't strand; heeft zeer scherpe dorens, en een steenachtige, kleine ronde vrucht, door de jeugd als knikkers gebruikt; o kàté-kàté -Wòlàda, Hollandsche knikkers, vooral glazen.

katèko (*o*), in blokjes gekleurd (geel en rood - of geel en groen) pandaanblad; gebruikt in matten en handwerken; katèko (po-ja), de bewerking om het blad aldus te kleuren (men vouwt daartoe strooken van dit blad, zeer kunstig, in kleine vierkante, zich

op elkander stapelende vakjes, en dompelt ze zoo in het kleurvocht; de naar binnen gevouwen vlakken dezer vakjes komen niet met dit vocht in aanraking en behouden dus hun natuurlijke, gele kleur).

kàti (*o*) (Mal.) gewicht, weegschaal, unster: ook: een katje: een gewichtshoeveelheid ter zwaarte van $6\frac{1}{5}$ ons; het pikoel (125 oude ponden) heeft 100 katjes; kàti (po-ja), wegen; kàti (po-si), wegen met - er mede - .

kàtji (*o*), (Mal. kantjing), iets dat tot sluiting of bevestiging dient; knoop, grendel, bout, pen; o badju ma kàtji, knoop van baaitje, jas, enz.; o bobòku ma kàtji of ma kakàtji, de bamboe-bouten, die ter bevestiging dienen van de, ter zijde der dakbedekking, aangebrachte bamboelijsten; kàtji (po-ja), toeknoopen; met gat en pen bevestigen; er een pen, bout of grendel in steken; o kàtji ma gusu, knoopsgat.

kàtu (*o*), dakbedekking (sago-palmblâren, gevouwen of dubbeld geslagen en vastgenaaid, om een bamboelat van ± één vadem lengte); ook: het geheele dak, de geheele dakbedekking; kàtu (po-ja), dekken (het huis met katu); o kàtu đa òhu, de verzamelde maar nog ongenaaide sago-palmblâren; — — — òsa, tot dakbedekking gereede, genaaide kàtu; — — o biliku moi, één pak sago-palmblâren; — — — bilàtu —, één pak genaaide kàtu; — — ma dòhu, de bamboe latjes waarom de kàtu genaaid wordt; onderscheiden in: ma awa, de meer dan een vinger breede lat, waar de sago-palmblâren om heen gevouwen worden, en: ma ngòpa, het dunne ronde latje, buiten, op den achterkant, vlak onder het eerste gelegen, waarom heen de steken van het naaisel aangetrokken worden; — — o dòhu iha, vier stuks genaaide kàtu; — — pa suru, kàtu naaien; — — — piliku, de kàtu aanbinden (aan de daksparren).

katula (*o*), oordeel, bezoeking, vergelding (over eenig kwaad).

katuri (*o*), zekere boom (Agati grandiflora).

Kau (*o*), strandnegorij, en de aan eene rivier aldaar, eenige uren landwaarts in, gelegen hoofdplaats (met groote, gemetselde messigit) van het distrikt Kau, op de Oostkust van Noordelijk Halmaheira; o Kau-ka of o Kau-ka ma njawa, Kauënaar.

kāu-kāu (po) drijfjacht maken (heet zoo naar het geschreeuw dat men daarbij voortbrengt).

kawa (*o*) (Mal. kawat), koperdraad; o kawa-bèsi, ijzerdraad.

kawa, samenstelling van het 't perfectum aanduidend ka, met het ontkennend wa; achtervoegsel aan werkwoorden en naamwoorden: niet meer, niet wêer; to òđo-kawa, ik eet niet meer; to tàgi-kawa ik ga niet wêer; una to ngohi ai dodiawo-kawa, hij is mijn medgezel, kameraad niet meer; dit achtervoegsel wordt ook wel gebruikt om, ontkennend, sterk te bevestigen; đa mòngi-kāwa, het is ook maar niet lekker; đa lòha-kāwa, het is of was ook maar niet mooi; o njawa -kāwa, er zijn of waren ook maar geen menschen (aldus bedoelende dat het zeer lekker, zeer mooi is of was en dat er zeer veel menschen zijn of waren).

kawali (*o*) (Mal. kuwali), gegoten ijzeren pan of pot.

kawàsa (*o*) (Mal. kuwàsa), macht, gezag, gebied: ook: het volk, de luiden; en: de onder een hoofd of vorst behoorende onderdanen; i mau i ma si kawàsa, zij willen het zich tot hun gebied maken; zij willen er over te zeggen hebben; o kawàsa i ma koòra, zij ontrooven elkaâr het koningrijk (het gebied - de onderdanen).

kawàsi (*o*), wilde pisang (Musa mindanensis Rumph).

kawi (*o*), roofvogel (kuikendief).

kawi (po-ja) (Mal. kawin), huwen, trouwen; het huwelijk voltrekken. Eigenlijk slechts het huwen van Mohamedanen; doch ook wel Gal. gebruikt om netter woord te bezigen dan ija; o kawi ma òđo, bruiloft, bruilofstmaal; kawi (po si), uithuwen, ten huwelijk geven, doen trouwen

kĕ préfix, zie **ka.**

kédju (*o*) (Mal.) kaas.

kèdo (*o*), hagedisje (in het onkruid); kĕkèdo (po), op die beestjes jacht maken (door kinderen met pijl en boog).

kĕga, verk van kagèna, zie **gèna**.

kèka (*o*), een zeker soort heksen, vampyrs of wêerwolven; kèka (po), als kèka, op menschenjacht tijgen; kĕkèka (*i*), de weêrwolvenden.

kèké (*o*), wolf (in de tanden); o ingi đa kèké, de tanden zijn met wolf: de wolf in de tanden hebben.

kĕkèto (*o*), een varensoort; o kĕkèto ma nau, mannetjes - kĕkèto: een specie van dit soort, met langen, langs den grond kruipenden wortel, die van afstand tot afstand recht opgaande varentakken omhoog zendt; — — — bĕdèka, wijfjes - kĕkèto: andere, fijnere specie, met slinger ranken, die meer uit ééne plaats opschieten.

kékia, waar (met het achterzetsel ka): **kékia-ka**, verk. 'kia -ka: te waar? waar? - ook: waar, alwaar; kékia-ka-naga, ergens; kékia-ka-wa, nergens; (en met het achterzetsel no): **kékia-no**, van waar? waar van daan; (komt ook met de andere achterzetsels — richtingaanduiders — voor).

kělàki (*o*) (verb.), klacht, aanklacht (bij den rechter); kělaki (po), een klacht inbrengen; aanklagen.

kělèlo (po-ja), zien, bemerken; gělèlo (po ma si), kunnen zien, het vermogen hebben om te zien (zich doen zien).

kělèto (po-ja), aftrekken (de huid, den bast, de roof, de schil); pellen, villen, afstroopen, afpulken; kokělèto (po-ja), pellende, villende, enz. zijnde; gepeld, gevild, enz. zijnde.

kèlo (*o*), (Mal.) een boom (Moringa pterygosperma Grtn.). Het sap uit de bladen drinkt men om het uitkomen van mazelen enz. te bevorderen.

kélu-kélu (*i*), zwiepen (bv. van lange voorwerpen, die men op den schouder draagt; ook, in dezen zin: o turusi i ma umo ma guru-ë, sidago ja huku dé i kélu-kélu, de trusi (een' groote, lange zeevisch) werpt zich zòòver omhoog, dat hij heen en weer zwiept als hij neêrvalt.

kěna, verk. van kanèna, zie **nêna**.

kěnèki (*o*), (verb.), knecht, helper.

keng-tjururu! kreet van den putiana.

kěpěri (*o*), (verb.) keper, gekeperd katoen.

kéra (po-ja, masseeren, wrijven, uitdrukken; kéra (po ma), zich masseeren, zich wrijven (het geheele lichaam, maar vooral den buik; aldus de kraamvrouwen na de bevalling: zij meenen de kraamzuivering te moeten bevorderen en vreezen, dat die zonder hare hulp zou opstoppen. Zij nemen dus stukken banaanstam, ter grootte van een span, bevochtigen deze ronde, gladde rolletjes met klapperolie en wrijven zich daarmede den buik. Den tweeden of derden dag zijn de vrouwtjes gewoonlijk weder aan den arbeid); o nabo pa kéra, wonden, die pijnlijk en gezwollen zijn, masseeren (men wrijft rondom, van alle kanten, naar de wond toe, met een met klappermelk — of wel limoensap — bevochtigden lap, om de in het bindweefsel uitgestorte sérum uit de wond uit te drukken); o susu — — de borst masseeren, wanneer die gezwollen is, door het verstopt zijn van melkgangen; ook: in de eerste dagen na de bevalling, om het zog op te wekken en de uitvloeiïng er van te bevorderen; zelfs

zegt men, dat men, door zulk wrijven, het zog weder zou kunnen te voorschijn roepen, nadat men het kind reeds gespeend had; men wrijft met een met klappermelk bevochtigden lap, van alle kanten, met matige drukking naar den tepel heen; kéra (po si), wrijven, masseeren met (limoensap, klappermelk, enz.).

kĕràsi (da), (Mal. kras), ranzig zijn (olie en vetten); ook in: ajĕr-kĕràsi, sterk water (spiritus, soldeer-water).

kéré! booze uitroep: wat ben je lastig! schei toch uit!

kéri-kéri (po-jo), staren, aanstaren.

kèti (*o*), (Mal.) honderdduizend.

ki prefix, zie **ka**.

'kia, verk. van **òkia**.

'kia-ka, zie **kékia**.

kiāmàti (*o*), (Mal. qiamat), de jongste dag; o dunia ma kiāmàti, 's werelds jongste dag; o kiāmàti ma wàngé, de oordeelsdag.

'kia-naga, verk. van òkia-naga, zie **òkia**.

'kia-no, zie **kékia**.

kiaro (*o*), de uitzet van de getrouwde vrouw. Hij bestaat, behalve uit één porseleinen schotel, één d° bord en één kom — (de zoogenaamde sosòka, zie aldaar) — uit alles wat de vrouw alzoo in huis en keuken van noode heeft: pruimdoosjes, rolmatten, vouwmatten — (dameshandwerken, waarmede men zich hier de een boven de ander een naam zoekt te maken) —, kussens, bezems, wannen, zeeften, vuurtangen, vuurwaaiers, schuimlepels, potlepels — (alles zeer netjes gewerkt, voorzien van de noodige uitsnijdsels en vlechtwerkjes) — en van elk dezer artikelen 10 stuks; daarbij een vim hout op een rolwagen; 10 rijsttorens — (sommige gekookt, sommige rauw) — en 10 schotels suikerkoek; voorts moet de vrouw gekleed zijn in nieuwe feestkleêren: een sarong, een baaitje, een ceintuur met zilveren buikgesp, een gegallonneerd jacket, en een samaar; zilveren pols- en enkel ringen, gouden oorhangers, gouden haardspeld, een halsketting uit rijksdaalders, vlaamsche rijders en koralen saamgesteld, en een kam met zilveren beugel in het haar. Aldus gekleed, wacht zij bij haar uitzet — (meest in een afzonderlijk bijgebouw) — hen af, die haar en haar schatten komen afhalen — (zie hieronder) —. Bij al wat zij meebrengt, moet zij ook nog zorgen, dat zij een volle rijstschuur overhoudt en den inhoud daarvan ook met zich nemen, om niet dadelijk met het

eten afhankelijk te zijn van hare schoonouders; o kiaro ma đèhè, de statige en feestelijke afhaling van de getrouwde — (meestal reeds eenige jaren getrouwde en soms al groote kinderen hebbende) — vrouw, en haar uitzet, — (door 's mans familie). Meestal geschiedt dit met vaartuigen en dan is een der vaartuigen versierd en met een soort troonhemel voorzien, waaronder de vrouw plaats neemt. Natuurlijk ontbreekt het niet aan muziek en zang. Bij den man moet nu een feest gegeven worden, dat klinkt. Hij moet zorgen, dat hij duchtig is voorzien van palmwijn, maar vooral van sihòdé (in dit geval): hertevleesch of visch. Op den tweeden dag van het feest komt de vrouw, met hare familie, aandragen met ontzaggelijk veel suikerkoeken van allerlei aard (al die koeken komen op rekening van de vrouw en moet zij naderhand teruggeven indien anderen haar met eenige hielpen). Daar deze feesten zeer kostbaar zijn en er ook veel werk en onkosten aan het gereed maken van den uitzet vast zijn, heeft deze plechtige inhaling van de vrouw met haar uitzet slechts uiterst zelden en bij zeer voorname luî plaats.

'kia-so, verk.v. òkia-so, zie **òkia**.

kiau (đa), jong, onrijp (van vruchten); kiau (i na), jong, nog niet volwassen, pas geboren zijn (van menschen); kokiau (đa), de, het jonge, onrijpe; o sininga đa kokiau, onervaren zijn; geen doorzicht -, menschen- of wereldkennis hebben.

kibi (*o*), spuw; kibi (po), spuwen (vooral bij het pruimen); kibi (pa), bespuwen, spuw er aan smeren; met spuw bestrijken; kibi (po si), bespuwen met (het sap van iets dat men kauwt).

kibobo (i na en đa), nog niet recht wakker -, slaapdronken zijn; kokibobo (i na en đa), slaapdronken zijnde; o làko đa kokibobo, zie lako (*o*).

kidito (o sininga đa), zie sininga (*o*).

kiè (*o*), (Tern.), berg (men gebruikt dit woord ook in het Gal., doch meer bizonder van die bergen, die als uit zee verrijzen en een geheel eiland vormen; **Kiè** (*o*) (vaak zonder meer): Ternate; **Kiè** (po). naar Ternate gaan; o Tarinaté ma kiè, de berg van Ternate.

kiha (*o*), knolwortelplant, met groot hartvormig blad (iets kleiner dan pusu) — (Alocasia macrorrhiza. L.).

kiïngi (po-ja), zie **ingi** (*o*).

kiki (po-ja) (Mal. kikir), vijlen; o kikiki, vijl.

kikisi (*o*), ook: kisi-kisi (*o*), haarlok aan de slapen des hoofds; ook: baardvin (van visschen).

kikitjingi (po), (Mal. kitji?), een knikkerspel. Men neemt drie knikkers in de hand, laat die uit elkaâr spatten en knipt dan, met den duim, den verst gerolden naar de beide andere; wat men raakt wint men; maar mist men, dan beproeft de tegenpartij om te kunnen raken, enz.).

kilè-kilè (o sahè pa), het hoofd op zijde laten hangen (bij groote zwakte of bewusteloosheid); of: het machteloos heen en weêr laten slingeren (in zware dronkemansroes).

kiliho en kokiliho (po en po ma), zie **liho** (po).

kilòha (*o*), bamboe-watervat.

kilòli (*i*), rondom, alom, overal; o alam i kilòli, over de geheele wereld; overal; gilòli (ma), er rondom; mia gilòli, rondom ons; awi gilòli, rondom hem; kilòli (po-ja) en gilòli (po ma), omgaan, rondom gaan; gilòli (po si), omringen, omsingelen.

kilòro (*i*), vol water loopen; of: vol water worden (door inslaande golven); gilòro (i na si), (een vaartuig) met menschen er in vol water loopen of vol water komen en zinken; o déru i ni si giloro, je zult zinken met de prauw (de prauw zal met u er in vol water komen en zinken).

kilòti (*o*), drijfhout; ook wel op het droge: een stuk waardeloos hout van grooten omvang (blok of omgevallen boom); o njawa i sosònè maro ka o kilòti, een dood mensch is een (gevoelloos) blok gelijk.

kimalaha (ma) (waarschijnlijk Ternataansch: o giki ma laha), titel van een dorpshoofd 1e rang.

kinihi en kokinihi (po-ja), zie **nihi** (po-ja).

kiniwòki (*o*), de eiplant en -vrucht; de laatste wordt als groente, op verschillende wijzen toebereid, gegeten.

kiòlo (i na), slapen, inslapen; kokiòlo (i na), slapende zijnde; kiòlo (đa), slapen; gestold zijn (van vloeistoffen); kokiòlo (đa), slapende - gestold zijnde; giòlo (po ma), een slaapje pakken; gōgiòlo (po ma), diep slapende zijn; giòlo (*o*) de slaap; giòlo (po si), doen slapen; gogiòlo (*o*), het slapertje: onkruid (het bekende „kruidje roer me niet").

kiòpi (đa), zuur zijn; kiòpi-òpi (đa), zeer zuur zijn; kokiòpi (đa), de, het zure; gogiòpi (*o*), saāli-woord voor dalu = palmwijn; giòpi (ma), het zuur er van; ook: hoe zuur!! verbazend zuur!

kipas (*o*), zie **bàsu** (*o*).

kipè (i na), tegenstaan, walgen (van spijzen of dranken).

kipiri (đa), dik zijn (in afmeting, van vlakken en wanden); kipiri-piri (đa), zeer dik zijn; kokipiri (đa), de, het dikke; kipiri (pa), dik maken, dik doen zijn of worden; dik (ergens) opleggen; gipiri (ma) de dikte er van; ook: wat is dat dik!

kipòngo (po-ja) en gogipòngo (*o*), zie **bòngo** (*o*).

kipu (*o*), zilversmid, smid, werkmeester.

kipupu (*i*), inloopen van water (in een vat of vaartuig, als de mond of een der stevens onder water komt); kipupu (pa), water doen inloopen (door den mond van het vat of een der stevens van het vaartuig onder water te brengen); gipupu (po si), er mede water vullen door onderdompeling.

kira (*o*), kleine zeevisch (sprot?)

Kira (*o*), gehucht aan het meer van Galêla onder: Dòku-lamo.

kira (o wàma o), limoensoort (Citrus limetta Risso L.).

kira-kira (o buwang-buwah-) de vrucht van den dilikê-boom, welke eens uit elkâar genomen, niet dan zeer moeilijk wêer in elkâar te passen is).

kiri (*o*), kwijl, zever; o kiri đa dudu, dorst (de kwijl is opgedroogd); awi kiri đa dudu, hij heeft dorst; o kiri i uhi kwijlen, zeveren; — — — siro, een sterk uitvloeien van kwijl, na het gebruik van iets scherps of bitters; ook: een slijmerigen, kleverigen mond hebben, bij vuile tong; o kàso ma kiri, (hondekwijl), het hartwater hebben; het water in den mond krijgen, van flauwheid als andersints.

kirigu (*o*), stuk goot van palmbast: voornamelijk van den sagopalm; de stukken bast waar het merg uitgehakt of uitgeklopt is (zie ook: halo).

kirisi (*o*) (Mal. kris), dolk, dolkmes.

kirõi (po-ja), schaven, schrammen, ophalen, ontvellen; kokirõi (po-ja), schavende, schrammende, ontvellende zijnde; geschaafd, geschramd, ontveld zijnde.

kisi-kisi (*o*), zie **kikisi** (*o*).

kitòka en kokitòka (i na), zie **tòka** (*o*).

ko, richtingaanduider; voorzetsel aan voornaamwoordel. stammen en achterzetsel aan werkww. en naamww., zie **hòko** (pa).

ko, prefix, zie **ka**.

kò! kò! roep van een nachtvogel — kòko —, die men voor den drager van een vampyr houdt.

kòba (*o*), de bladsteel van den arèn-palm (hiervan worden onder meer doodkisten gemaakt, zie lalòna).

kobèko (po si) (Mal. bengkoq), verdraaien (van woorden).

kobi (ma), onderdeel van den harpoen voor de schildpadvangst: een langwerpig rond houten hechtje, uit twee overlangsche helften bestaande, die zijn uitgehold om er aan de bovenzijde de harpoenpunt (djau) en aan de onderzijde de harpoenschacht (gogudabo) in te kunnen opnemen. Nadat de djau er in gemaakt is worden de beide stukken stevig tegen elkander bevestigd. De djau zit er vast, de gogudabo maar los in; een eind touw verbindt evenwel de schacht aan de kobi. Aan de kobi is het harpoenkoord (rupo) bevestigd. Treft men, dan valt de schacht uit de kobi, maar deze laatste verbindt nu de schildpad, door het rupo aan het vaartuig.

kòbo (*o*), been, beenderen, graat; kòbo (da), graterig zijn; o kòbo pa aho, de doodsbeenderen meêbrengen (van familieleden — inzonderheid mannelijke — die buitenslands gestorven zijn: niet licht laat men na die naar het vaderland te voeren, waar dan die beenderen met veel plechtigheid ontvangen worden en nadat een groot feest ter eere van den afgestorvene gemaakt is, achter het huis, in een kistje op een stellaadje, met een afdak, worden bijgezet; — — — höi, doodsbeenderen opgraven (van mannelijke, in het dorp, gestorven dooden, om die op nieuw, met groote festiviteiten, boven den grond bij te zetten. Dikwerf gebeurt dit eerst eenige jaren na de begrafenis, maar als er haast bij 't maken van het feest is, ook wel na eenige maanden, als het lijk nog maar gedeeltelijk verteerd is); — — — timio, beenderen afkluiven; o kòbo sinòto ja aho, zij brengen de beenderen van twee afgestorvenen mede (van de reis).

kobòro (o en po), zie **kahitèla** (*o*).

kobowo (*o*) (Mal. karbo), buffel.

kòbu (po-ja), oprapen, lezen, oplezen, sprokkelen, rapen; gòbu (po ma en po na), (voor) zich en (voor) iemand oprapen enz.

kodàdé en ngokodàdé, zie **dàdé.**
kodàhé " ngokodàhé, " **dàhé.**
kodàhu " ngokodàhu, " **dàhu.**
kodai " ngokodai, " **dai.**
kodàké " ngokodàké, " **dàké.**
kodàku " ngokodàku, " **dàku.**

kodàku (po ma), zich macht aanmatigen, zich boven anderen verheffen: eigenmachtig over alles beschikken; zich aanstellen of men alles mag doen; po ma tjara-lamo dé po ma kodàku, zich een air geven en zich macht aanmatigen.

kodina en ngokodina, zie **dina.**

kodiné en ngokodiné, zie **diné.**

kòdingi (po), ondankbaar zijn, met ondank loonen, bewezen diensten verloochenen.

kodjai (po ma si), zie **tjai-tjai.**

kòdo! veelal met awa: awa kòdo! uitroep van beklag of medelijden: och, gut! helaas! - of: van klacht; ach! helaas! awa kòdo-kòdo! helaas! helaas!

kodoba (*o*), vischarend, kiekendief (Pandion haliactus L.).

kodòka en ngokodòka, zie **dòka.**

kodòké en ngokodòké, zie **dòké.**

kòfi (*o*) (verb.), koffieboom en -vrucht.

kofia (*o*) (Mal. koepiah), muts, fez.

kofūa (ma), de omgenaaide rand (er van); kofūa (po-ja), een rand — aan een mat — maken (door dien om te vouwen en vast te naaien, of dien om te naaien of er om heen te vlechten); ook: omnaaien (knoopsgaten en andere randen).

kogèna en ngokogèna, zie **gèna.**

kòhi (po ma si), dralen, teuten.

kohòru (*o*), zeekrab (Palinurus); o kohòru ma buruhu, zie puruhu (*i*); o kohòru ma ingi, krabbeschaar; ook: hòru ma ingi, zie kamudi en maidjanga.

kòhu (pa- po si), zie **òhu** (đa).

koi (*o*) (Tern. voor Gal. bolé = banaan), is in gebruik, behalve in de saāli, voor sommige banaansoorten: koi-djawa, koi-gòhu, koi-guratji, koi-manado, koi-taritibi, (zie ook: bolé).

koka, préfix, zie **ka.**

kokamané (*o* en po), zie **péda** (*o*).

kokàhu (po-ja), grootbrengen, verzorgen, verplegen, fokken; gogàhu (po ma), zich z'n onderhoud winnen, zich den kost zoeken; gogàhu (po ma si), zijn onderhoud zoeken met, door middel -, met behulp van; awi sinàpani magèna wo ma si gogàhu, hij wint zich den kost met zijn geweer; hij is jager van beroep; gogàhu (*o*), broodwinning, hanteering, beroep, bedrijf.

kokarai (*o*), de kruiden of wortels, die men gebruikt om: regen te maken, den wind te keeren of ook wind op te wekken; kokarai (po), regen-, windmaken, den wind keeren.

kokàsa (da), droog, mul, stofferig zijn.

kokĕ, préfix, zie **ka.**

kokĕlèda (*o*), een grassoort, met lange kruipstengels; een uitstekend paardenvoeder (Orthopogon Burmanii Br.)

koki, préfix, zie **ka.**

kòki (*o*) (Mal.), keukenmeid, kok.

kòkiroba (*o*), rustbank, slaapbank; tevens tafel.

koko, préfix, zie **ka.**

kòko (*o*), soort kalebas (Mol. Mal. labu putih), die als groente gebruikt wordt. Zij heeft òf den vorm van een groote peer of is zeer lang, fleschvormig uitgegroeid. Men laat ze veelal overrijp worden, holt ze uit en maakt er vaten van om van allerlei in te bergen; o lupu ma kòko, de muizekalebas (een dwergspecie van bovengemelde soort; men gebruikt ze uitsluitend tot doosjes, kalkpotjes, enz.).

kòko (*o*), een nachtvogel, aldus genoemd naar zijn schreeuw: kò! kò! en gehouden voor den drager van booze menschen, die als vampyr, azende op hun medemenschen, rondvliegen; kòko (po), aldus als vampyr rondvliegen; kokòko (po), gewoon zijn als vampyr uit te gaan; als vampyr rondvliegende zijnde; ook: voor spel de schreeuw van den kòko naroepen.

kokōa (*o*), Pandanus-soort; men rijgt de bladeren tegen elkaar tot matten — kokōa — en zeilen — sidé —; deze matten worden meestal gebruikt op prauwreizen om onder te slapen en zich voor dauw en regen te beschutten, of om er goederen mede te bedekken; kokōa (po ma), een kokōa gebruiken; kokōa (po ma si), als - bij wijze van - kokōa gebruiken; òkia-wa i ma si kokōa, zij hebben (hadden) niets om als kokōa te gebruiken (om zich mede te bedekken).

kokòdo (*o*), ziekte van de huid der voetzolen, die verhardt, berst en schilfert (is zeer pijnlijk).

kokòdo (po-ja), op de kolen roosteren (van reeds gebakken of gepofte spijzen; b.v. brood, sagobroodjes; of ook halfrijpe pisang, na er de schil afgepeld te hebben).

kokòko (*o*), verbonden met: nagi —: o nagi i kokòko, er staat nog schuld te boek; (eigenlijk: er staat nog schuld te manen, te roepen om betaling); o dòsa ma kokòko, het

geroep der zonden (om straf); gogòko (po-ja), manen (om schuld: sterker dan gàso); op betaling aandringen, voldoening eischen; gogòko (po si), aanzetten, aandrijven (tot spoedige voltooiing van den arbeid).

kòkotō (*i*), kakelen (van kippen).

kokòtono (*o*), insekt: de mierenleeuw.

kokòtu (*o*), (Tern.) of: o badju o kokòtu, donker blauwe kabaja, door vrouwen veel gedragen, soms op de zoomen, met de kettingsteek, in allerlei kleuren en figuren bestikt en van franje voorzien.

kokōu (ma), fijne brokjes er van, gruis; o tamo ma kokōu, gebroken, vergruisde rijst; soms: o pipi ma kokōu, halve centjes; o tamo i kokōu, de rijst breekt, vergruist (de korrel blijft niet heel bij het stampen); o tamo pa kokōu, de rijst (bij het stampen) vergruizen (in stede van te ontbolsteren),

koku prefix, zie **ka**.

kokudu (po ma), zich het hoofd omhullen (met de sarong of met een daarvoor bestemd doekje, een soort kaper over hoofd en gelaat maken. Mag eigenlijk in deze streken alleen door personen van vorstelijke afkomst gedaan worden); zich sluieren.

kolaha, zie **laha**.

kolano (ma), sultan, vorst, koning; o Kiè ma kolano, de sultan van Ternate; kolano (po), koning zijn of worden; kolano (po si), koning doen zijn of worden: koning maken; kolano (po ma si), als koning erkennen, eerbiedigen; (voor) zich tot koning maken.

kolano (*o*), soort Dammarboom (Dammara alba Rumph. L.); o kolano of o silo o kolano, de hars uit dezen boom; druipt uit den bast, uit scheuren of inhakkingen; wordt door den tijd, van melkwit en zacht, hard en geel, tot doorzichtig geel; deze oude hars, die men meestal in den grond vindt aan den wortel van oude boomen is het meeste waard en heet: o kolano ma siho. De hars van den kolano, wordt onder den naam van dammar of gom-copal in den handel gebracht. Zij wordt overvloedig gevonden op Batjan en ook op Morotai; op Halmaheira treft men ze maar op zeer enkele plaatsen aan.

kòlé (*i*), overhellen, scheef liggen; kòlé (pa), doen overhellen, over zijde doen hellen, scheef houden (een prauw, een balk, een kast); kòlé (po ma), uitwijken met het hoofd, het hoofd scheef houden; kokòlé (*i*), de, het overhellende, scheef liggende.

kolèfa (*i*), krom, gewrongen zijn (van planken); kolèfa (pa) (planken) krom - niet vlak - hakken of disselen.

kòli en kòli-kòli (*i*), kroezen en sterk kroezen (het haar); kokòli (*i*), kroezend.

kòlo (*o*), een plant.

kòloko, zie **dakòlo** (pa).

kolòko (*i*), krom zijn, gebogen zijn, krom worden, krom trekken; kolòko (pa), krom maken, krom buigen; kolòko (po ma), zich krommen, ineen krimpen (van pijn); zich oprollen (insecten); golòko (po ma), (voor) zich krom maken of buigen; golòko (po-jo), er om heen krommen of buigen; er een ring of band om leggen; kolòko (i na), krom zijn (van menschen); kokolòko (*i*), de, het kromme, gebogene.

kolòlo (po-ja), omhelzen, omarmen, omstrengelen (met de armen); bij iemand slapen (een kind bij de moeder, een man bij de vrouw); golòlo (po ma), (voor) zich omhelzen, omarmen; kolòlo (po ma en po ma tèké), elkander omhelzen, omstrengeld houden; kolòlo (po ma si), zich met iets omstrengelen; golòlo (po ma si), zich met de armen om iets of iemand geslagen vasthouden; zich om iets strengelen (van planten); in elkanders armen slapen.

kolòro (*i*), krimpen, indrogen, ineen schrompelen (van hout en bamboe).

kolòro (po-ja), omhullen, inwikkelen, overtrekken, maken met beslag (zilver, koper, enz.), toedekken, inmoffelen; ook: saāli-woord voor sawo (pa), omwikkelen, inpakken; kolòro (po si), hullen -, wikkelen in; overtrekken -, beslaan met; toedekken -, instoppen met; kolòro (po ma), zich omhullen, zich inwikkelen, zich toedekken, - instoppen; kolòro (po ma si), zich hullen -, wikkelen in; zich toedekken -, instoppen met; gogolòro (*o*), deken; enkele malen saāli-woord voor baro = sarong.

kolotidi (*o*), Tern. ingewandswormen; Gal. meer speciaal: aarsmaden.

kolotjawa (*o*), bultzak, matras.

Kolotjutju of Kolontjutju (*o*), menschen uit de Boetonsche kampong van dien naam, die op Ternate verblijf houden en als kleinhandelaars ook wel te Galèla komen.

kòlowāi (po-ja), scheren (met den wind meê, een steentje, schelpje of ander rond, plat voorwerp); doen scheren; ook: wegzwiepen (een vrucht op een tiempje gestoken); tevens: ver-

schieten (van sterren); kokòlowāi (*i*), de, het scherende, wegsuizende, verschietende.

kòmadòké, zooals gindsche; maro kòmadòké, dusdanig als gindsche.

kòmagêna (soms verk. magêna en kòmaga), aldus, alzoo, dus, zòò, alzòò, evenzoo; ka kòmagêna en kòmagêna lo, van zelts, uit eigen beweging, zoo maar, eensklaps, zonder aanleiding; kòmagêna-ka, als voren, als te voren, nog juist zoo; kòmagêna-ka-kòmagêna-ka. al maar voort, al maar zoo voort; maro kòmagêna, zulk, zulke, dusdanig zoo als dat; o ngòpa òkia maro komagêna? wat ben jij voor een kind? wat moet men denken van zoo 'n kind?

kòmanêna, verk. kòmana, aldus, alzoo, zus; upa kòmagêna, duma kòmanêna, niet aldus, maar alzòò; niet zus, maar zòò; maro kòmanêna, dusdanig, zooals dit; dé kòmana-si, onverwijld, terstond.

kòmé (*o*), een boom (Morinda bractéata Roxb. L.); uit de wortels wordt een kleurstof getrokken; o kòmé pa puàé, komé-wortels opgraven.

kòmělèko (po ma), zie **lèko** (po ma).

kòmětéri (po), (verb. committeeren, maar duidt meer aan het werk van gecommitteerden); (van wege de hoofden of het bestuur) gaan zoeken (naar iets of iemand); huiszoeking doen, op de plaats zelf een onderzoek instellen, enz.

kòmo-kòmo (o - po-ja), zie **péda** (*o*).

Kompania (*o*), de Compagnie, het Gouvernement; Kompania -ka (*o*) of o Kompania-ka ma njawa, een mensch van de Compagnie, een Hollander.

kòna! beklag: ach! helaas!

konaga en ngokonaga, zie **naga.**

konêna en ngokonêna, zie **nêna.**

kongo (*o*), traan, tranen; o kongo i uhi of i tèta, de tranen vloeien of druppelen neêr.

konòfo (po-ja), feestelijk inhuldigen (van een den troon bestijgend vorst of een nieuw aangesteld hoofd).

konònu (*o*), vlok, vlokken (die wegvliegen, van een brandend voorwerp); o konònu i si sai, de vlokken vliegen door de lucht.

konora (*i*) (Tern.), tusschen beiden in zijn, tusschensoort zijn; kokonora (*i*), tusschen beiden in zijnde, in het midden liggende,

tusschen soort zijnde; Sōa-konora (*o*), Tusschen- of Middendorp; o jaïti i kokonora, een tusschensoort naald (niet grof en niet fijn).

koòra en kokoòra (po-ja), zie **òra** (po-ja).

kòpé (po-ja), in: o guluhi pa kòpé, het achterste toedraaien (aan iemand), het achterste laten zien; (zeer plat); kòpé (po ma), zich wringen om het achterste naar voren te draaien.

korago (po), komt soms voor als dèmo ma dulu (zie tulu), of synoniem met: po kaja: po kaja dé po korago, beide = rijk, vermogend zijn.

koré (*o*) (Tern.), wind; komt voor in: o koré miè, noordewind; o koré-sara, zuidewind; en: o koré ma dònga, kentering-wind.

koré (po-ja), met de pagaai een naar zich toetrekkende beweging in het water maken, om het vaartuig te doen wenden.

kòrĕma (*o*) (Mal.), de dadelpalm en-vrucht: hierslechts bij naam bekend.

kori (po-ja), schrappen, schrapen; afschrapen, afkrabben; kokori (*o*), schrapper voor kokosnoot (een cirkelvormig getand stukje ijzer, in een blok gestoken).

koròdé (i na en đa), schraal, mager van vleesch of van gewas zijn.

koròha (po), (van een ouder): kleine kinderen door den dood verloren hebben, of zullen verliezen - of die smart telkens hebben; mo papalo dé mo koròha, zij is verweduwd (weduwe) en heeft reeds kleine kinderen verloren (en moest dus reeds wijs genoeg zijn) — minder vriendelijke aanmerking —.

koròto (*i*) (intr.), kraken, knapperen, knetteren, wapperen, knarsen; ook: het geluid dat water maakt, als er een vaartuig, dier of voorwerp snel doorschiet; of: het geluid dat een neervallende of in een vat stroomende vloeistof maakt; o pòko i koròto, de ingewanden rommelen (men houdt het voor een bewijs van aanwezigheid van ingewandswormen); koròto (pa) (tr.), kraken, een krakend, knapperend geluid veroorzaken (b.v. door iets knappends te kauwen); goròto (po ma), (voor) zich knabbelen, knapperen; goròto (ma), het gekraak, gekras, geknapper, geknetter, gewapper, geruisch, geklok.

koru ma đoga en — **ma lòha** (*o*), morgensterren (de eerste vroeger dan de laatste).

kòsa (o lađé i), de tong is stroef = tottelen, stotteren; awi lađé i kòsa, hij tottelt, stottert.

kosai (*o*), een boom (die een zacht, maar zeer goed en duurzaam timmerhout levert).

kòsé (*o*), de jaarvogel; o kòsé ma ingi, jaarvogelbek; ook: naam voor den bloemkolf van den arèn- en den bòlowo-palm.

kosiké (po), zie **siké** (*o*).

kòsuta (o bolé o), banaansoort (zie **bolé** (*o*)).

kòta (*o*) (Mal.) burg, vesting, kasteel.

kotalé (po) (Tern.), onbeschaamd aanhouden (met een verzoek); no kotalé-dé! ge houdt zeer onbeschaamd aan!

kotàngu (*o*), (Mal. kutang), kort jakje, met korte mouwtjes en een split aan den hals; wordt over het hoofd aangetrokken; werkbaaitje voor vrouwen, van boomschors of katoen (zie ook: gado).

kòtè (po-ja), twee aan twee met eigen dekblad (maïs) of eigen schil (kokosnoten) aan elkander binden; kokòtè (*i*), de aldus bijeengebondene; kòtè-moi (*o*), twee (een paar — aldus gebonden).

kòtĕroluri (*o*), (verb.) controleur, ambtenaar van BB.; ook wel gebruikt als titel voor de posthouders

kotibi (po), het druk hebben; bezig zijn.

kotiri (*i*), stijf -, gesteven -, krakerig zijn; kotiri (pa), stijf, krakerig maken (bv. kleêren door ze te stijven en te strijken).

kòtjĕ-kòtjĕ (*o*), japon, jurk, vrouwenrok.

kotjuhu (*i*), tuiten, klinken (van het oor bij een sterk of scherp geluid); ai ngau i kotjuhu, mijn oor tuit, klinkt er van.

kòto (o hutu i), in elkander gedraad of verward zitten (van de puntjes der haren); kòkoto (pa), herhaaldelijk in elkaâr vouwen of plooien (de punten van waaierpalm-blaren), (gewoonlijk met het achterzetsel no, omdat men naar zich toe vouwt; zie ook: wéka); kòto-kòto (pa) van iets met kleine beetjes — zooveel als men tusschen de toppen der vingers vatten kan — nemen of geven.

kotòngu (*o*), kort jakje zonder mouwen, keursje, lijfje.

kotòku (po-ja, po ma, po si, po ma si) zie **tòku**.

ku, richtingaanduider, voorzetsel aan voornaamwoordel. stammen en achterzetsel aan werkw. en naamw., zie **huku**.

ku, prefix zie **ka**.

kububu (*i*), borrelen, opborrelen (van luchtblaasjes in het water); gububu (*o*), borreling, opborreling.

kudàdé en ngokudàdé, zie **dàdé**.

kudàhé " ngokudàhé, " **dàhé**.

kudàhu " ngokudahu, " **dàhu**.

kudai en ngokudai, zie **dai**.
kudàké " ngokudàké, " **dàké**.
kudàku " ngokudàku, " **dàku**.
kudila (*i*), terugstuiten (van een geweer dat stoot bij het afschieten; een klakkebos, waaruit de stamper, door de lucht die men saâmperst, weêr terugstuit).
kudina en ngokudina, zie **dina**.
kudiné " ngokudiné, " **diné**.
kudòka " ngokudòka, " **dòka**.
kudòké " ngodudòké, " **dòké**.
kudòti (po), oorlogen; kudòti (pa), beoorlogen, bevechten; kudòti (po ma en po ma tèké), elkander beoorlogen; i bi kokudòti, de krijgvoerenden, de krijgers; gudòti (*o*), oorlog, krijg, krijgstocht, expeditie.
kudu (po-jo), zie **udo** (po-ja).
kududi (*o*), een puistjes-uitslag, dat hevige jeuk veroorzaakt.
kugè (*o*), een slingerplant, met groot grof blad, die veel aan waterkanten voorkomt (Ipomoea peltata Chois).
kugèna en ngokugèna, **gèna**.
kuguru (*o*), geruisch, gedruisch, gebruisch, gesuis; kuguru (*i*), ruischen, druischen, bruischen, suizen.
kuhuru (đa), zie **huru** (*o*).
kukùsàngi (*o* en po), zie **tamo** (*o*).
kula (*o*), (Mal. kulaq), maat voor droge waren (kopmaat); kula (po-ja), meten met de "kula".
kula (o tòna pa), den grond afscheppen of gelijk scheppen, met de schop of een daarop gelijkend werktuig.
kula ma boléo (*o*), zie **poléo** (po-ja).
kulai (*o*), fopperij, gekkernij, bedrog; kulai (po-ja), foppen, jokken, gekheid maken, schertsen, bedriegen; po kulai po òđo, — — — ari, — — — tàgi, enz., net doen alsof men eet, weent, gaat enz., of: spelen dat men eet, weent, gaat, enz.; o sòné i kulai, de dooden spoken (hoesten, gooien met zand, kloppen, geven een klap, enz.); kokulai (po-ja), aanhoudend schertsen, foppen, gekken, enz.; schertsende, foppende, enz. zijnde; o ngòpa pa kokulai, een klein kind met grimassen, spelen, babbelen afleiden, bezighouden; gulai (po si), ergens mede foppen; er mede bang - aan het schrikken maken; gulai (po ma si), liegende (iets) het zijne noemen of heeten; òkia-naga po ma si gulai, dòné nànga pupu-

ku i dòbo, als men liegende iets het zijne noemt (en zich wederrechtelijk toeeigent) dan krijgt men gezwollen knieën; o gòhi-duūru o djodjaru i ma si gulai, (als) jongelingen liegen over een meisje (beweren, dat zij hun vrijster is of dat zij nachtelijke bezoeken bij haar brengen; hetwelk met boete kan gestraft worden); gogulai (*o*), wonderlijke, verbazende, verbijsterende, spookachtige dingen.

kulè (*o*), booze geest, die krankzinnig maakt; o kulè ja ngòsa, de booze geest vaart in (een mensch; maakt dien mensch krankzinnig).

kulèwé (*o*), Pandanus-soort (zie ook: manara); het blad wordt door de vrouwen gebruikt, tot het vervaardigen van fijne matten — zie djongutu — en vlechtwerkjes — zie àso-àso —.

kuluri (*o*), zekere zeevisch.

kulusi (po-ja), knijpen (fijn, tusschen de nagels); afknijpen (met de nagels of een scherp klemmend werktuig).

kuluti (ma), schild, schaal (van de schildpad en schaaldieren: krabben, kreeften, enz.).

kumasò (i na en đa), tegenstrevig, ongezeggelijk zijn; o ngòpa đa kumasò! tegenstrevig, ongezeggelijk kind!

kumèta (*o*), oorringen, voor mannen.

kumo (*o*), krabbe; kukumo (po), krabben vangen, op krabbenvangst gaan (met volle maan; men zegt dat die dieren dan hun eieren in zee gaan afspoelen).

kumuru (i en po), zie **gumuru** (*o*).

kunaga en ngokunaga, zie **naga.**

kunéna en ngokunéna, zie **néna.**

kupa (o en po), zie **tamo.**

kupè (*o*), oog (van een naald).

kupupu (*i*), liggen rooken (van een uitgedoofd vuur); liggen walmen (van een uitgedoofde flambouw); kupupu (ja - pa), bewalmen, berooken, bewasemen; doen walmen (een flambouw bv. om roet te verkrijgen); upa ani silo kagéna na hado, dòné o baro ja kupupu, leg je flambouw niet daar, anders bewalmt zij het goed; kupupu (po si), er mede bewalmen; er mede bedampen; kupupu (po ma), zich bewalmen (om zich zwart te maken); zich bedampen (een dampbad nemen: dampbaden worden hier veel als geneeskuur op het geheele lichaam of op enkele deelen aangewend: men neemt een grooten aarden pot, dekt dien met een plank of stijf blad, waarin een

gat is, waar men een bamboekoker als stoompijp in past; neemt men een dampbad voor het geheele lichaam, dan hult men zich geheel in een sarong en laat daar onder-in den stoom van de pijp uitkomen; voor slechts enkele deelen bedoeld, richt men uitsluitend den stoom daarheen; kupupu (po ma si) zich er door doen bedampen of bewalmen.

kupuwo (*o*), kleine, bruine boonen (Phaséolus radiatus L.).

kurang (*o*) (Mal.), gebrek, hetgeen ontbreekt, hetgeen waaraan men behoefte heeft; ai kurang ma ngalé sutu, een kleinigheid, waar ik gebrek aan heb (mijn reden van gebrek een weinig): ik kom met een klein verzoek; ik ben in een' kleine ongelegenheid (die ik moet gaan in orde brengen); ik heb iets noodig (dat ga ik halen); kurang (*i*), het ontbreekt, er ontbreekt aan.

kurati (đa), geel zijn; kurati-rati (đa), hoog geel zijn; kokurati, (đa), de, het gele; kurati (i na), bleek zijn, een ziekelijke kleur hebben (is beleedigend dit te zeggen); gurati (*o*), geelsel, kurkuma wortel (Curcuma, longa L., er is ook nog een wilde soort hier bohòngi genaamd - Curcuma Zerumbet Rxb. -, die niet gebruikt wordt); o bòro ma gogurati, het geel, het dojer van het ei.

kurèta (*o*) (Mal. krèta, karèta), wagen, rijtuig, kinderwagen, kruiwagen, enz., o kurèta dé ma uku-ka, spoorwagen, trein.

kurisi (*o*), (Mal. korsi, kròsi), stoel, zetel, troon.

kuro-kuro (*o*), schelpvisschen, een soort mosselen.

kuru (*i*), lang -, ver -, hoog zijn (in het laatste geval steeds gevolgd door de richtingaanduider jé of ë; in het tweede geval door ko-ku-sa of jé-ë; bij onbestemde richting door ka); kuruë (i na), lang (hoog) zijn (van menschen); guru (ma), de verte, lengte, hoogte er van; ook: zeer lang, ver of hoog (in de beide laatste gevallen weder met de richtingaanduiders tot achterzetsels); zie ook kàku.

kuru (*o*), roet (rookaanslag); het verkoolde (b.v. de afgebrande einden van het hout en van fakkels); đa kuru, met roet zijn of komen.

kuru (*o*), een boom (geeft een rood en zeer hard timmerhout).

kurumi (po-ja), gaan bezien (niet: gaan kijken); komen zien of bezoeken (iemand).

kurunga (*o*) (Mal. kurungan), hok, kooi, omheinde plaats (ter afsluiting van dieren of planten); kuranga (po-ja), in een hok-, kooi-, omheining zetten.

kururu (*i*), afzakken, afglijden (van een band); kururu (pa),

afpellen (maïs); kokururu (*i*), afgepelde - van den struik losgepelde - (maïs).

kusi (*o*), de hartvormige bloemkolf (van de bananen en den sagopalm); o kusi-malo (Tern. zonder „kusi"), een banaansoort, die haar bloemkolf verliest, zoodra de vrucht begint te zetten.

kusi-kusi (*o*), het hart van mensch en dier.

kuso (*o*), een buideldier (Phalangista-soort: men treft hier slechts ééne soort aan met bruingele pels); kukuso (po), op buideldieren jacht maken; kukuso (i na), wordt gezegd van kleine kinderen, die een niet te bedaren huilbui hebben; men zegt dan dat ze bebuidelrat — of ook wel bevleermuisd: mamano (ja) — zijn, (omdat ze schreien met zulke afgebroken stuipachtige rukjes); om ze te doen bedaren, zoekt men een door een buideldier of vleermuis aangebeten vrucht, maakt die tot poeder, vermengd dat met water en wascht er het kind mede over het geheele lichaam.

kusu (i na en đa), gierig - niet mededeelzaam - zijn; kukusu (i na en đa), gierig zijnde, een gierigen aard hebbende; kusu (po si), ergens gierig, karig mede zijn.

kutàti (*o*), groote landkrab (Birgus latro).

kutjāulo of kutjawalo (*o*), zekere vogel in het bosch, aschgrauw van kleur; komt wèl voor op Morotai, maar niet op Halmaheira.

kutji (*o*), (Mal. kontji), slot, grendel, klink; kutji (po-ja), op slot doen; kukutji (*o*), sleutel; o kukutji ma ingi, de baard van den sleutel; dukutji (po si), er in sluiten, wegsluiten, opsluiten.

kutjūbili (*o*), slingerplant, met vierkanten stengel en fijne blaadjes (die blaadjes legt men gestampt op wonden).

kutjubu (*o*), de doornappel (Dathura alba Nees); het sap uit de vrucht mengt men in palmwijn, om, bij wijze van aardigheid, iemand onpasselijk en smoordronken te maken. Hier gebruikt men de bladen niet op wonden; wel die der kutjūbili.

kutu (*o*). een soort zeeslak; bewoont een kleine, zeer langwerpig spitse, zwarte hoornschelp en verbergt zich diep in het slijk.

kūtuku (*o*), (Mal. kutuq), bezoeking, oordeel, vloek (Gods); kūtuku (po-ja), bezoeken met een oordeel of vloek; kukūtuku (*i*), de, met een oordeel of vloek bezochten.

kuūsa (đa), schurftig, met schurft zijn; kokuūsa (đa), de, het schurftige; kuūsa (i na), de schurft hebben; kokuūsa (i na), de schurft hebbende; guūsa (*o*), schurft.

kuwàru (*o*), (verb.), kwartje, 25 cent-stuk.
kuwàsi (*o*) (verb.), kwast, épaulet.
kuwèso (*o*), het uit de sagopalmen geklopte merg (zoowel vòòr als na dat het uitgekneed is in water); o kuwèso pa totota, het sagomerg aandragen (van de plaats waar geklopt, naar die waar uitgekneed wordt).

L.

l (*o*), de letter l.
la, en, toen, vervolgens; la? en toen? en dan? wat toen?
laba (*o*), belegsel van bamboe of rotting, binnen en buiten, tegen de randen van zeeften, manden, enz. om die randen sterk te maken; laba (po-ja), van zulk een belegsel een rand voorzien.
lābara (*o*) of o bòki o lābara, wilde-, verwilderde kat, boschkat.
labi (*i*), blijven hangen, haken, liggen, (in een boom, onder water aan een of ander beletsel, op een dak); blijven steken (een mes in het lichaam of een voorwerp, waar men in stak); labi (pa), veroorzaken, dat iets blijft hangen, haken, liggen; (een mes) steken in (iemands lijf).
ladé (*o*), tong; o ladé i bàka, de tong is beslagen; — — — babàka, een beslagen tong; — — ma idé, de punt der tong; — — — dadau, de tongriem; — — pa siha, de tong uitsteken (laten uithangen); ladé (po-ja), likken, aflikken.
lado (*o*), een soort zeepaling.
lagé (*i*), slippen (van een anker, loslaten); o tapu i lagé, het anker slipt, het anker raakt of raakte los; lagé (pa), lichten, omhoog heffen, optillen, opening maken; o hangi sutu na lagé-hijé, licht den fundament-balk een weinig (leg hem wat hooger van den grond, door er bv. grootere steenen onder te brengen); o katu pa lagé, de dakbedekking oplichten (n.m.l. een reep daarvan aan het ondereind oplichten, om er een andere onder te kunnen schuiven); lagé-lagé (pa), aanmerkelijk lichten of hooger leggen; hoog oplichten; ook: o bèlo pa lagé-lagé, een staak al wrikkende (om er opening voor te maken) in den modder of zeebodem drukken.

lagé-lagé (*o*), eene plant (Lomaria scandens Wild).

lago, groot; (dit woordje wordt alleen gebruikt in den 3en persoon, maar mist de exponent *i*; gaat gewoonlijk vergezeld van het meerv. aanduidend bi of van de exponent ja, die anders voor 't onzijdig niet in intransitieven vorm voorkomt; evenzoo verhoudt zich het woordje uđu = klein); o ibilisi magèna ka bi lago maro o ngòpa, de duivels (boschsaters) zijn slechts zoo groot als kinderen); bi lago deo bi uđu, grooten en kleinen; o giki bi lalago, groote, aanzienlijke menschen, voorname lui; ja lago ma rèhè-rèhè, louter groote; lalago (ma), de grootte er van (zie verder lamo).

lagu (*i*), ijl, dun, wijd van elkander staan, (van gewassen); lagu-lagu (*i*), zeer ijl, enz. staan; lagu- en lagu-lagu (pa), wijd - en zeer wijd van elkander planten of zetten

lagu (*o*), stap, pas, schrede; lagu (po-ja), schrijden; met stappen of passen afmeten.

laha (Tern. voor Gal. lòha = goed), komt voor in samenstellingen: kolaha en lĕbé-laha ('t laatste Mal. en Tern.), beide eensluidend van beteekenis: het is beter, het ware beter; liever; kolaha of lĕbé-laha upa no tàgi, het is beter, dat gij niet gaat; ga liever niet; ook in werkwoordsvorm: lolaha (po si), verschooning vragen, het bijleggen, het goed maken, iemand (die kwaad of boos was) weêr goed maken; lolaha (po ma si), zich verontschuldigen (over een fout, verzuim, enz.); het voor zich weêr goed maken; lolaha (po ma si en po ma tèké si), elkander verschooning vragen zich met elkander verzoenen, het tusschen elkander weêr goed maken.

lahi (po-ja) (Tern. voor Gal. gòlo), verzoeken, bidden, smeeken; lahi (po ma), (voor) zich verzoeken, bidden, smeeken; lahi-lahi (po-ja), toewenschen, afsmeeken (een zegen); lahi (po si), iets kwaads (over iemand) afsmeeken; verwenschen, vervloeken; lahi-bobàngu (pa), afslag, vermindering verzoeken van een boete; lahi-tulung (po ma) (Tern. en Mal.), (voor) zich om hulp verzoeken, hulp inroepen; lahi-dōa (po) (Tern. en Mal.), bidden, zegen afsmeeken.

lai (i en i ma), zweven, zich op de wieken laten drijven (van vogels).

làké (ma), het vleesch er van, het binnenste er van (van menschen dieren, visschen, boomen, vruchten, kussens, van alles wat onder een kahi: huid, schors, vel, bast, dop, sloop, enz. zit);

ook: het lemmet, de kling, de punt (in tegenstelling van: het heft, het gevest, de schacht, enz.); o tamo ma làké, schoone, ontbolsterde rijst; o diha — —, het lemmet van het mes; làké- en làké-làké (pa), ontbolsteren (voor de tweede maal stampen: schoonstampen) en: totaal schoonstampen of ontbolsteren; làké-làké (po ma), geheel naakt gaan: awi dòhu ka ma làké, hij is of gaat blootvoets, barrevoets; o paro i laké -làké, de wind blaast vol, geregeld door (zonder vlagen); o paro ka ma làké, het is een stadige wind.

lakim (*o*) (verb.) laken (ook wel bukskin en andere kleedingstoffen).

làkisa (*o*) (Mal. laksa), tienduizend.

làko (*o*), het oog; ook: mond of monding (van eene rivier, van een pot of vat); o làko-nita, zie nita; o làko ma giki, de oogappel; — — — gòmo, de oogbal; — — — kahi, de oogleden; — — — tatawi, de oogwimpers; — — — siri, oogziekte; — — đa siri, het oog is zeer of ziek; — — đa kibobo, de slaap nog in de oogen hebben, nog slaapdronken zijn; — — i bobo of i tjori, kippige oogen hebben (die zoo maar op een kiertje open staan); — — i léri, het oog loenscht: scheelzien; — — — djànga, groote, schitterende oogen hebben; — — đa madé, het oog is lichtschuw; đa pèsa, het oog traant; — — — pèté, het oog is met roode randjes (de oogranden zijn ontstoken en de wimpers uitgevallen); o làko -pèsa, traanoog; — — ròfu, benaming voor iemand, die zieken behandelt zonder clairvoyant (djini-vereerder, slaper) te zijn; maar alleen de kennis heeft van een' of andere bezwering (usu) of een of ander geneesmiddel; — — sòné, een slang (de blinde slang); — — pa soné, de oogen sluiten; o gogunàngi ma làko, de vakken van den sagobroodpan (van daar dat sagobroodjes geteld worden bij làko's = stuks: o gunàngi o làko iha, vier stuks sagobroodjes); o wàngé ma làko, de zon (het oog van den dag); o baro — —, de ruit, streep, figuur, bloem in stoffen geweven; o djala — — de maas van het net; o sĕléra — —, de uitmonding der rivier; o nawo — —, het vischoog (benaming voor de fijt of dergelijke diep zetelende verzwering); o ngèko — —, de uitmonding (begin dan wel eind) van den weg; o igo — —, het kiemgat in de kokosnoot: o ngunu — —, de benedenkant, het ondervlak van den neus; tailàko (po-ja), er een oog op houden, het oog er over laten gaan; nagaan; o taïto

na tailàko-wa so ja tòsi-ka, ge hebt geen oog gehouden op het hakmes, zoodat ze het gestolen hebben; dailàko (po si), in orde brengen, gereed maken, bezorgen, voorzien; dailàko (po ma si), zich gereed maken — z'n boêltje opnemen — om te vertrekken.

làku (*i*) (Mal.), goed van de hand gaan, gewild zijn (van waren); làku (*i*), de overhand hebben, overwinnen, gelijk hebben (làku komt bij alle personen slechts voor met *i*); i làku ngohi! ik heb de overhand! ik heb het overwonnen! ik heb het laatste woord! ik heb gelijk! o Tudè déo o Sahidi i làku o Sahidi, Sahidi overwint — heeft de overhand over, overmag of overmocht — Tudé; i làku en i làku poli, voor: i talalu en i talalu poli, zeer, te veel, te erg, te; o ifa ni jo dami i làku-poli so i rogi-ka, gij hebt te veel op de plank gezet, dus is zij gebroken; i làku-wa, het schikt nog al, het is niet zoo heel erg, maar een weinig, middelmatig, dragelijk, tamelijk.

làla (ma), het grove (bv. hetgeen er overblijft als men het fijne uitgezift heeft; de grove stukken er van).

làla (*o*), zekere soort bewanding (bestaande uit bamboe-latjes, die om drie of meer, in de bamboe-stijlen gestoken, dwarslatten gevlochten worden, een soort horden dus); làla (po-ja), zulk eene bewanding aanbrengen; o mamata i làla, de borst is of wordt een horde (vermagert zòò dat alle ribben door de huid steken)

lalagu (*o*), onkruid, grassoort (wil men dat de kleinen spoedig zullen loopen — lagu — dan moet men ze een paar sprietjes hiervan om de enkeltjes binden!!).

lalāhikāna (*o*), huishagedis (wordt hier gehouden voor de boodschapster der huisgoden; wanneer zij kwettert — of schreeuwt — wordt daarmede aangeduid, dat een of ander, dat men juist zou verrichten, nog moet worden uitgesteld of dat een woord, dat juist gesproken werd, niet moet worden geloofd).

lalàla (po) = kalàla (po), leven maken.

lalàsu (*o*), trappen, inkepingen (in boomen gehakt om bij het beklimmen den voet in te zetten); lalàsu (po-ja), van zulke trappen of inkepingen voorzien; lolalàsu (*i*), de, het, een van zulke inkepingen voorziene.

lalàta (o tòko ma), gevlochten mand van bamboe, dienende tot nest voor kippen; ook: een pijlpunt uit drie of vier spitsen saamgesteld.

lalo (i-ja), omheen gedraaid zitten; omstrengeld zijn; omheen geslingerd zitten; geheel met een draad omwikkelen; o ngaāraka o tjatjahōrĕké ja lalo-ka, de spin heeft den krekel geheel in haar draad omwikkeld; lalo en lalo-lalo (po-ja), omwinden, omslingeren, omwikkelen, omkronkelen, en: dit herhaaldelijk of over de geheele oppervlakte doen; lalo en lalo -lalo (po si), slingeren om, omslingeren met, omwikkelen met, omslingerd zijn met, kronkelen om of omkronkeld zijn met; en: hetzelfde, herhaaldelijk of geheel en al.

lalòna (*o*), doodkist, vervaardigd uit de stelen der arèn-palmbladeren.

Lalonga (*o*), dorpje aan de kust, benoorden Galèla.

lalori (po), onophoudelijk overal in en uitloopen (van kinderen in de woning); ook: loopen beuzelen, treuzelen.

laluba (*o*) (Mal. lumba-lumba), bruinvisch.

lamāhàni (po) (Mal. kalemahan), zwak zijn, uitgeput zijn of worden; zich zwak gevoelen, krachteloos zijn.

lamo (ma), de grootte -, hoeveelheid -, dikte -, wijdte -, omvang -, ruimte er van; ook: groot, veel, dik, wijd, omvangrijk, ruim; lamo (i na), groot zijn of worden (van menschen); lamo (i wi), hij is groot; lamo-ka (i mi), zij is groot geworden; lamo-lamo (i na), zeer groot zijn of worden; lalamo (i na), de groot zijnde; i wi lalamo, hij, de groot zijnde; hij, de groote; dalamo (po-jo), groot worden in of te, opwassen te; dalamo (po si), met iets gelijk opwassen; met iemand tegelijk groot worden; er mede groot worden (met iets dat men van jongsaf aanhad, een armband b.v.); dalamo (po ma si), met elkander - te samen groot worden of opwassen; lamo en lamo-lamo (pa), het groot -, dik -, ruim -, zeer groot -, zeer dik -, zeer ruim maken; er veel en zeer veel van (halen, brengen, geven, enz.); gilamo (ma), de groote dag er van (en wèl: van het doodefeest: — die dag, waarop de in de familie aangetrouwde vrouwen, op haar fraaist uitgedoscht, den dans ter eere van den doode komen uitvoeren, nadat het feest den voorafgaanden nacht geopend is door het légu —).

làngi (*o*), grens, uiterste; ook: rol, rond stuk hout (dat men onder zware voorwerpen legt om ze gemakkelijker te kunnen voorttrekken); langi (po-ja), grenzen stellen; iemand den weg versperren, den pas afsnijden; ook: rollen aanwenden; langi (po ma si), tot rol gebruiken; làngi-làngi (*i*),

'sochtends, als de dag aanbreekt; i làngi-àsa, morgen ochtend, morgen zeer vroeg.

lapànga (*i*) (intr.), meerdere stuks van hetzelfde op elkaâr liggen, op elkaâr kleven; lapànga (pa), op elkaâr leggen, op elkaâr stapelen; opleggen (b.v. een meubel van gewoon hout opleggen met een dunne plaat mahoniehout); lapànga (po si), er mede opleggen; lapànga (ma), het oplegsel, de bovenlaag; ook: saāli-woord voor ma kahi, de huid enz.

làpé (ma) (Mal. lapis, lampis), voering, belegsel, oplegsel, laag; een dubbel over een gelijksoortig heen; làpé en làpé -làpé (*i*), gevoerd en geheel gevoerd zijn, belegd, opgelegd en geheel belegd, geheel opgelegd zijn; in lagen en in vele lagen op elkaâr liggen; twee of meerdere gelijksoortige kleedingstukken, het een over het ander zitten; làpé en làpé-làpé (pa), voeren en geheel voeren; beleggen, opleggen en dit geheel of in meerdere lagen doen; met lagen en vele lagen op elkaâr leggen; meerdere gelijksoortige kleedingstukken over elkaâr aantrekken; làpé (po si), er mede voeren, beleggen, opleggen.

Làpi (*o*), een dorpje aan de kust, benoorden Galêla.

laporu (po-ja), bijeen roepen of tot den arbeid roepen (het volk).

lara (*i*) (Mal. larang), ijl, dun zijn; van elkander staan (niet zoo wijd of zoo ijl als door lagu wordt aangeduid); o ingi i lara, de tanden staan van elkander; o baro i lalara, dun, ijl katoen; dunne, ijle stof (waarvan de draden een weinig van elkaâr liggen); lara (po-ja), met kleine tusschenruimten planten; ijl, dun maken.

lara (po-ja), opsluiten (gevankelijk - en wèl gewoonlijk in het blok, dat zeer algemeen is in de Molukken; waarschijnlijk omdat men op deze wijze het gemakkelijkst met de gevangenen klaar komt: de gevangenis kan daarbij een zeer eenvoukig hokje zijn en bewaking is bijna overbodig, het blok maakt, dat de lui op hun plaats blijven. Evenwel is gevangen zetten geen nationale straf en in het binnenland vindt men dan ook geen gevangenissen; alleen heeft men die in de verschillende distriktshoofdplaatsen en de gevangenisstraf wordt slechts toegepast door de Ternataansche hoofden of de posthouders); lara (*o*), het blok (gewoonlijk twee lange balken, op elkaar gehouden door eene sluiting met pen en gat, aan de beide uiteinden; in beide balken zijn op elkander passende uithollingen gemaakt, die met elkaar gaten

vormen, waarin zoo ongeveer het been boven den enkel past. In zoo'n blok kunnen dus, al naar het lang is, meer of minder lieden gelijk in bewaring gehouden worden. Gewoonlijk heeft men de barmhartigheid vòòr dit blok een langen, breeden slaapbank aan te brengen, waarop de gevangenen kunnen liggen, maar op sommige plaatsen vindt men ook dàt onnoodig en is het blok op den grond geplaatst, waar dan ook de gevangenen kunnen liggen); lalara (po-ja), opsluitende, gevangen zettende zijnde; opgesloten, gevangen gezet zijnde; o lalara ma tahu, het huis der opsluiting, gevangenis.

larang (po-ja), (Mal.) verbieden, ontzeggen.

làsa (*o*) (Mal. lansat, lanseh), langsat vrucht en boom (Lansium, domesticum).

làsinari (*o*) (verb.), lessenaar, n.m.l. houten kistje of doosje (werkdoosje, etc. hier slechts als pinangdoosjes gebruikt.

làso (po-ja), in een of ander groen blad, in de heete asch verhitten (soms iets vloeibaars, zooals een uitgegoten ei, om het te roosteren; meestal: verschillende soorten geneesmiddelen, die dan aldus verhit, als een soort papjes op wonden of zwellingen worden aangewend).

làsu (ma), de soms van aanmerkelijke hoogte uit den boom uitspringende stam-uitloopers of wortelbladen (waardoor sommige boomsoorten van onderen verbazend breed en als van beeren of juffers voorzien zijn); làsu (*i*), uitspringende wortelbladen vormen of daarvan voorzien zijn; awi guluhi i làsu, hij heeft een achterste met uitloopers (zoo dik en breed en is daarom traag).

làtéra (*o*) (verb.) lantaarn.

lau (*i*), het langerekt, in huilen overgaand, blaffen van honden (vooral bij maneschijn kunnen ze een akelig concert maken); ook soms van kinderen gezegd: i lau = ze lollen (weenen).

lau (o tòko ma), zie **tòko** (*o*).

lāwàngi en lāwàni (po-ja) (Mal. lawan), tegenstaan; ongehoorzaam, onvolgzaam zijn; lāwàngi (*o*), tegenspoed, oponthoud; pa màké o lāwàngi, oponthoud hebben, tegenspoed ondervinden.

lēànga (*o*), een visch, vergezelt immer den tjakalang (Tern. dého, Jav. tongkol).

lĕbé-laha, zie **laha**.

lëbèhè (po-ja), saāli-woord voor: tutu = stampen; lolëbèhè (*o*), saāli-woord voor: lusu = rijstblok.

lëbèno (*o*), de arèn-palm; levert de palmwijn en het gëmoetitouw; het merg bevat een zeer goede witte sago; men bereidt ze echter slechts in geval van nood uit den lëbèno, omdat die zooveel harder is dan de tano

lèbi (o sidé ma), de schoot van het zeil; (zie verder: sidé).

lèbo (*o*), een visch (Ophiocephalus); de eenige vischsoort, die in het meer van Galêla voorkomt, het gelijkt een soort baars; wordt hier niet zeer groot.

lèfo (*o*), schrift; ook: brief, geschreven stuk; soms wel voor: boek; lèfo (po), schrijven; eigenlijk: teekenen van krullen en figuren op bereide boomschors — gado —, met een aangepunt hoornachtig pennetje — élisia — en een zwartselpapje van roet van dammar-walm en suikerrietsap; lèfo (pa), beteekenen (de boomschors); beschrijven (schrijven op); schrijven iets (een brief); lèfo (po si), beschrijven (in schrift stellen); opschrijven, opteekenen; schrijven met of in; i si lèfo-ka, er is — het is, er staat — geschreven; o kàretàsi ja lëlèfo, beschreven of bedrukt papier; lëlèfo (i si), het beschrevene (het opgeschrevene, het opgeteekende); lèfo (ma), uitdrukking: toch niet; zekerlijk; een briefje er van - dat dit of dat niet geschieden zal -; ma lèfo na bòlo-wa of na àku-wa, ge raakt, of ge kunt het toch niet.

léga (ma), helling (van een berg); rand, of oever (van het meer); léga (*i*), hellen, schuin afloopen.

léga (po-jo), gaan zien (zich op de hoogte gaan stellen), gaan opnemen, gaan bezoeken; o tahu po léga, het huis gaan zien of gaan bezoeken (term voor den feestelijken gang der jonge vrouw, tot het eerste openlijk bezoek aan het huis haars mans); o gani po léga, luizen afzoeken; o gani po ma léga of po ma këléga, elkander de luizen afzoeken ('t geen men heel gezellig in ieders tegenwoordigheid doet).

légu (po), een feestelijke ronde-dans of ronde-parade houden. Met dezen dans wordt de reeks der feesten ter eere van een afgestorvene geopend. Voor de betrokken woning wordt een vlag geplant aan een langen staak en hierom wordt een geheele nacht, door vrouwen, die aan de mannelijke leden der familie (tot in 4en, 5en graad) zijn aangetrouwd, onder muziek en zang rond gegaan: 't zij dansende, 't zij achter elkander op de maat

stappende en met de handen gesticuleerende. De gewoonte brengt mede dat ieder der deelneemsters, na afloop, met f 0.07 wordt beloond. Légu noemt men ook de ronde-parade, in vaartuigen, van de dorpshoofden, om het vaartuig van den Vorst, wanneer deze op bezoek komt en arriveert.

léï (*o*), (verb.) lei.

lèki (po-ja), vies zijn van, een afkeer hebben -, gruwen van (iets onooglijks of onsmakelijks).

lèko en kòmelèko (mi ma - ni ma - i ma), wij, gij, zij elk; ieder onzer, uwer, hunner; o ti mi ma lèko - of mi ma kòmělèko, ieder onzer (heeft - krijgt - moet hebben) een stuiver; wij (hebben - krijgen - moeten hebben) elk een stuiver.

lèla (*o*) (Mal. lilâh), lilla, slangstuk, draagbaar kanon. De overlevering zegt, dat aan de inwoners van dit landschap, in ouden tijd, zulk een stuk geschut werd vereerd, door den sultan van Batjan en dat daar van daan komt de naam Galèla, die dan vroeger zal geweest zijn: Gàmu - of Gamlèla, lilla-dorp (??); anderen zeggen, dat tegenwoordig nog de Batjanners de Alfoeren van N.-Halmaheira plagen, door te zeggen: vroeger waren de Galèlareezen degenen die zorgen moesten voor de lèla's op 's konings vaartuig; de Tobèloreezen zij die zorgen moesten voor de bèlo's (staken om in zee te steken, ten einde het vaartuig aan vast te leggen); en de Tabaroeneezen zij die moesten voorzien in de baru (een soort werk voor de naden) van het vaartuig (??).

lélé (*o*), gekleurde vlaggetjes op feestgebak.

lèlé (*o*), een betelsoort (Chavica densa Miq).

léléànga (*o*), wimpel, aan den rand van het zeil aangebracht (meest vele, allerlei gekleurde lapjes).

léléani (po-ja) (Mal. léjani of lajani), dienen, bedienen, helpen (in huiselijke bezigheden); léléani (*o*), al waarvan men zich in het dagelijksch leven bedient (kleêren, gereedschappen, huisraad); mia léléani po si idja, om er onze benoodigdheden van te koopen; o léléani po ma bau, zich benoodigdheden leenen (meestal kleêren of schotels om naar een feest te kunnen gaan); lělélèani (*i*), de bedienenden.

Lěléï ma dòto (*o*), kaap Lěléï (Oostelijke punt van het N.-O. schiereiland van Halmaheira.

lělèko (*o*), een boom (Alstonia scholaris R. Br.), licht en goed timmerhout, maar zeer aan molm onderhevig; ook: de

stukjes, scherfjes van wit aardewerk, die - vier in getal - in het middengedeelte der schilden worden aangebracht.

lĕlèko (o bolé o), banaansoort (zie **bolé**).

lèlèlé (po si), technische term, het gezang betreffende (zie onder **ulè** en daar guūlè).

lĕlênga (*o*), bord, etensbord; o lĕlênga i ĕèha, plat bord; — — — luluku, diep bord; — — o sabi moi, twee (een paar) borden; — — ma lòti, één bord; — — o sabi saāngi déo ma lòti, zeven borden.

lèma of lèma-lèma (*o*), zekere watersaus, vooral met visch (men braadt tomata in olie, voegt er dan water, citroen, zout en visch bij en kookt dit te samen een weinig); lèma (po-ja), met een zoodanige saus toebereiden of gebruiken.

lèmò-nipi (*o*), citroentjes (Citrus Limonellus Hassk).

lèmò-tjina (*o*), zie **wàma** (*o*).

lèmò-tjiū (*o*) of o wàma-dabu-dabu, (Citrus papéda Miq.), kleine, ronde keukenlimoen.

léo (po-ja), een doode op zijn praalbed leggen; léo (po si), op een schotel neêrzetten ('t zij gewoon water, 't zij water met bloemen en kruiden er in; 't laatste doet men hier altijd bij kranken, waarschijnlijk ter wering van booze machten).

léo (po en po ma), in een haven of veilige plaats voor anker gaan; loléo (*o*), haven, veilig hoekje, ankerplaats; dĕléo (po si), er mede (met de lading) in de haven voor anker gaan liggen; léo (*o*), havengeld; o léo i đĕđèhè, de inners van het havengeld, de tollenaars.

léo (*o*), zie **bàsu** (*o*).

léo (o ngau pa), het oor neigen, ingespannen luisteren; lĕléo (— — —), voortdurend met inspanning luisteren; met inspanning luisterende zijnde.

lèpa (*o*), plas, poel; lèpa (*i*), plassen vormen (het regenwater).

léri (*i*), scheef staan, overhellen (een voorwerp); léri (po), zwaaien, waggelen (van dronke lui).

léru (*o*), bloem, bloemstruik, bloemgewas, bloemruiker; ook: pluim van veeren om een stukje bamboe bevestigd, tot hoofdversiering; of: ander versiersel in het haar of het oor gestoken; o léru ma sòpo, bloem (de vrucht van den bloemstruik); — — — bòro, bloemknop; — — — sòsé, ontloken bloem; léru (pa), met bloemen of pluimen tooien; léru (po si), er mede (met een bloem of pluim die genoemd wordt) tooien of

versieren; léru (po ma), zich tooien (met pluim of bloem); léru (po ma si), er zich mede tooien of opsieren.

lèsa-lèsa (*o*), zekere schotel van grof aardewerk.

lèsi (*o*) (verb.), lijst, lijstje, hoofdje, belegsel (in de bouwkunde); lèsi (po si), er mede een lijst maken (b.v. met een daarvoor bestemde schaaf).

lèta (*i*), splijten, scheuren (intr.); lèta (pa), splijten, kloven; lèta-lèta (pa), in kleine deelen splijten of kloven; lĕlèta (po-ja), aanhoudend splijten, kloven; splijtende, klovende en gespleten, gescheurd, gekloofd zijnde; lèta (ma), een stuk een deel (in de lengte verdeeld) een splijtsel; ook wel: een scherf (in plaats van bolòté): lĕlèta (ma), stukjes, spaantjes, scherfjes; gĕlĕ̀tànga (po), een spel van de jongens met halve klapperdoppen: een halve dop wordt omgestulpt neêrgelegd als mikpunt; verder is elk der spelers er van één voorzien en moet trachten dien op z'n kant zulk een kromme lijn te doen beschrijven, dat hij het mikpunt raakt; hij moet dit doel zien te bereiken op 3 achtereenvolgende manieren: 1e door met z'n rug naar het mikpunt staande, den dop tusschen de hielen te leggen en hem met den rechterhiel eenigzins op te lichten en voort te schoppen; 2e door hem tusschen de kuiten te vatten (met het gelaat naar 't mikpunt gekeerd) hem met 't rechterkuitbeen een gooi te geven; en 3e door hem met z'n rechterhand, onder het opgeheven rechterbeen door, weg te rollen. Treft hij bij alle drie de worpen het doel, dan krijgt hij een aanteekening en mag blijven doorspelen tot hij mist; mist hij bij één der drie worpen, dan krijgt hij geen aanteekening en vervangt hem z'n opvolger; het is er om te doen de meeste aanteekeningen te krijgen en gaat om de eer; gogĕlĕ̀tànga (po), dit spel spelende zijnde.

lèto (*i*), glinsteren, schitterende; lèto (*o*), glans, schittering; iets glansrijks, schitterends.

léwa (*i*), gemengd, vermengd zijn; léwa (po-ja), mengen, bijmengen, vermengen; léwa (po si), mengen, vermengen, aanmengen met; o hutu i léwa, het haar is gemengd (er begint een enkel grijs haar door te loopen).

léwa (o ngòra ma), het bovenlicht, boven een deur (een uitgewerkt of getralied stuk).

li, achtervoegsel, zie **kali.**

lia (po-ja), trekken, voorttrekken, op - het droge - trekken,

sleuren, voortsleuren; ook: ophalen, vangen (bij hengelen of visschen met de lijn); hijschen, ophijschen; wa lia, hij vangt (heeft geluk bij 't visschen); wa lia-ka, hij heeft gevangen; wa lia-wa, hij heeft niet of niets gevangen; lia (po ma), zich optrekken, zich voorttrekken (b.v. ook van een kaaiman, die zich uit het water tegen het droge optrekt); lilia (po ma), zich voort - of optrekkende voortbewegen; lia en kilia, kokilia (po ma), elkander trekken en rukken, elkander heen en weêr trekken; ook: met elkander aan iets van alle kanten trekken (om het geheel of een stuk er van te hebben); lia (po si), doen optrekken, laten op het droge trekken (een prauw, een net); aw' déru wo mi si lia, hij liet ons zijn prauw optrekken; ai dodiawo ja hiwa-sà-si, o déru ja si lia, mijn makkers zijn nog niet terug van 't strand; men gelastte hun het vaartuig op 't droge te trekken; dilia en todilia (po si), tegelijkertijd, tevens er mede voort - of optrekken.

liamo (po-ja), wieden tusschen het gezaaide of geplante (inzonderheid van de rijsttuinen, die men, na dat het plantsel flink is opgekomen, nog eens terdege wiedt).

liaro (*o*), mast; ook: grooter soort vaantje op feestgebakken; loliaro of loriaro (*o*), mastje (op een prauwtje, schuitje als waar kinderen meê spelen).

Liàté (*o*), gehucht onder Sōa-konora, aan het meer van Galèla; o pònga ma liàtè, hetgeen zoo maar in het bosch, of in het wild groeit (door niemand geplant is).

liba (*o*), snoer (van kralen, voor eens om den hals); o liba moi, een enkel snoer; o liba sinòto, een dubbel snoer, of: twee enkele snoeren, enz.

libiri (po), voor goed buitens lands verblijven; wo tàgi wo libiri, hij gaat voor goed buitenslands -: heeft geen plan ooit weêr terug te keeren.

Liboba ma dòto (*o*), kaap Liboba: de zuidelijkste punt van Halmaheira.

lida i tòpo (*o*), een boom (Heritiera litteralis Dryand).

lifu (*o*), een richting bepalend woord, uitsluitend aanduidend: om de noordpunt van Halmaheira naar of van Ternate of Batjan; lifu (po), om de noord van Halmaheira de reis doen; lifu (pa), (z'n waren als andersints) om de Noord brengen of halen (in tegenstelling met: over de landengte van Dodinga).

ligua (*o*), een boom (Pterocarpus Indicus Wild).

liha (*o*), een boom, waarvan het hout soms voor timmerwerken gebezigd wordt.

liho (po), terugkeeren, wederkeeren, naar huis gaan of keeren; kiliho (po-ja), om — onderst-bovenst, binnenst-buitenst — keeren; afwenden (het hoofd); kiliho (po ma), zich omkeeren, omzien; en kokiliho (po ma), hetzelfde bij herhaling doen; giliho (po si), terug brengen, terug geven, naar huis brengen; omwoelen; iets dat gekocht is den kooper weder afkoopen (den koopprijs terug geven); o sininga i si giliho, zie sininga (*o*); o tamo po si giliho, de rijst (die te drogen staat) omwoelen, omroeren (opdat al de padi-korrels behoorlijk aan de zonnehitte zullen worden blootgesteld); o tamo po na si giliho, iemand, rijst (die hij gekocht heeft) weder afkoopen (tegen denzelfden prijs); gogiliho (po si), telkens, herhaaldelijk terug brengen, terug geven; naar huis brengende, terug brengende of - gevende zijnde; terug gebracht of - gegeven zijnde; gogiliho (*i*), telkens terug - of wederkeerend (b.v. koorts of een ziekte); giliho (po ma en po ma tèké), tot elkander weêrkeeren: weêr goed met elkander worden (van gelieven en gescheidenen); giliho (po na), tot iemand weêrkeeren, het weêr met iemand aanleggen (gescheidenen of gelieven); liliho (po), terugkeerende of terug gekeerd -, t'huis gekomen zijnde.

likitòng (*o*) (verb. dukaton?), vlaamsche rijder (oude zilveren munt); hier zeer in trek om in halssieraden te gebruiken en om er den bruidschat meê te betalen: geldt alsdan f 2.50, terwijl de rijksdaalder dan maar f 2.— waard is.

liko (*i*) (intr.), hangen, hangen aan, hangen over; liliko (*i*), de, het hangende, overhangende, afhangende; liko (po-ja) — gewoonlijk met de richting aanduider ku — ophangen, hangen aan, hangen over; liko (po na), iemand — en voor iemand ophangen; liko (po ma), zich — en voor zich ophangen; liliko (po ma), hangende zijnde aan, zich aan iets hangende houden; ka siliko op een rist of rij hangende; vele naast elkander hangende.

lililа (po ma), kuieren, eens rond loopen, bij iemand een praatje komen maken.

lilipànga (*o*), speeltuig voor kinderen: een muziekinstrument van groote bamboe — één geleding groot — waarop men de muziek der trommen en gongs kan nabootsen.

lilipingi (*o*), zeker onkruid met slingerstengels.

Limau (*o*), een' kustnegorij, benoorden Galèla; ook: groote stad, hoofdnegorij, hoofdplaats; een' plaats waar veel volk bijeen is.

lipa (*o*), gong: bekken van gegoten metaal: muziekinstrument. Men is hier gewoon ze te hangen bij de bespeling, en geleidt er de trommuziek mede, er tegen slaande, in het midden — waar het vlak der gong eene halve bolvormige verheffing heeft — met een zacht stuk hout of een' vrucht (meest jonge tuàda). Gewoonlijk bespeelt men vele gongs gelijk, op de kleinere vlugger slaande dan op de groote, terwijl dan de allergrootste slechts van tijd tot tijd met een basgeluid er door dreunt.

lipi (*i*) (intr.), zwikken; lipi (po-ja), verzwikken, verstuiken, verrekken.

liré (*o*), eene plant (Ruellia repanda L.)

liri (*o*), tros (meer bepaald van kokosnoten).

liri (*o*), streep, lijn, kras; liri (po-ja), krassen, bekrassen; strepen, lijnen trekken; afschrijven (bij een timmerwerk); insnijding maken; strookjes snijden; liri-liri (pa), geheel en al bekrassen, met strepen beschrijven, enz.; o diha ja liri, het mes heeft er langs gekrast, is er langs gegleden en heeft er een sneê in gemaakt.

lisawa (*o*), zie **gĕrèsi** (*o*).

lita of paku o lita (*o*), groote, zware spijker, bout.

litimi (*i*), onderaan- benedenaan liggen; lolitimi (*i*), de, het onderste, benedenste; litimi (*o*), de ruimte onder (de slaapbank, een bank, een kast, enz.); litimi (ma), er onder; litimi (awi) onder hem (onder de plaats waar hij zit).

litòko (*o*), een boom (Cycas circinalis L.)

liwiwi (*o*), een boom; het hout wordt veel gebruikt om vuur aan te maken, daar het spoedig vlamt; de jonge opgaande boomen gebruikt men als rondhouten veel (als daksparren, dwarsligger enz.) daar het hout zeer duurzaam en weinig aan molm onderhevig is.

lo, ook, tevens, insgelijks, zelfs; lo-waāli (achtervoegsel), niet, in het geheel niet, niet eens.

lōa (*o*), geleding, afdeeling, lid (bij riet, bamboe en rottingsoorten: een stuk, dat van onder en boven begrensd wordt door een knoop of geleding).

lōa (*o*) (Tern. = Gal. bòlowo (*i*), recht: niet krom), eerlijkheid,

braafheid, oprechtheid — misschien ook: beleefdheid —: o lōa ma dudu, uiterlijke, schijnbare oprechtheid, braafheid, eerlijkheid: — — — raba, innerlijke, ware oprechtheid, braafheid, eerlijkheid; lōa (po), eerlijk, braaf, oprecht zijn; lolōa (po si), groeten, de gebruikelijke plichtplegingen maken; lolōa (po ma si en po ma tèké si), elkander groeten, wederzijds de gebruikelijke plichtplegingen maken.

lobi en lobi-lobi (*o*), wolk, wolken; lobi (đa), bewolkt, met wolken bedekt; lobi (*o*) ook: saāli-woord voor putu = nacht; o lobi moi = o putu moi, één nacht (dag); đa lobi = đa putu, het is duister, donker; sai-lobi (*i*), den geheelen dag; i muūra i sai lobi, het regende den ganschen dag; sai-lobi en sai-lobi-lobi (po), den geheelen dag over (werken, feestvieren, slapen, enz); sai-lobi en sai-lobi -lobi (po si), het den geheelen dag doen duren, den geheelen dag aanhouden in of met —: sasai-lobi (*i*), zij, die den geheelen dag door aangehouden hebben; sai-lobi (po ma), den geheelen dag bij elkander blijven; kasai-lobi (po ma si), het met elkander den geheelen dag doen duren of doen aan den gang blijven; sai-wangé, sai-lobi (po), nacht en dag door (aanhouden).

lobòki (*o*), een plant: Winde-soorten; o lobòki ma lòha, de eigenlijke, ware, winde (met rood-paarse kleinere bloemkelken): — — — dorōu, de niet eigenlijke winde (een soort met grootere blauw-paarse bloemkelken).

lòda (po), wegloopen, weg gaan, op zij gaan; vluchten, vlieden, op den loop -, aan den haal gaan; lòda (pa), laten wegloopen, - wegvliegen, - wegzwemmen, laten ontkomen: lòda (po si), met iets wegloopen, met iets aan den haal gaan; solòda (po-jo), ontloopen, ontkomen aan; dolòda (po jo), achter laten, 't huis laten, laten liggen, in den steek laten; to ni dolòda, ik laat je achter of t'huis; ook: ik laat voor je achter; lolòda (po), wegloopende, vluchtende, en: weggeloopen, gevlucht zijnde; Lolòda (*o*), negorij en distrikt op de Westkust van dit Noordelijk schiereiland; staat onder een kolano = koning, die evenwel afhankelijk is van den vorst van Ternate.

lòdé (ma), sponning, geul (die men aan of in hout maakt om er een ander deel in te schuiven); lòdé (po-ja) een sponning maken; met een sponning maken, een sponning er in maken.

lòdi (đa), gekruid, brandend, heet, bijtend zijn (van smaak of op een

wond); ook: schrijnen (eene ontvelling en dergel.); lòdi-lòdi (đa), sterk brandend of bijtend -, zeer heet zijn; lolòdi (đa), de, het brandende, bijtende, heete; lòdi (pa), branden, toucheeren met een bijtend of scherp prikkelend middel; o làko đa lòdi, stekende, jeukerige oogen hebben, oogen die zwaar zijn van den slaap, na nachtwaken of nachtbraken.

lòdo (*o*), varensoort, waaronder species van boomvarens met behoorlijke dikke stammen.

lòfo (*i*), (Tern. = Gal. i dumu, nabij), komt voor in: i lòfo i langi, tegen den dageraad; i lòfo đa ginita, tegen het aanbreken van den dag.

lòfo (ja en pa), saãli-woord voor ado (ja en pa), toereiken, genoeg zijn, enz., zie ado.

lòha (*o*), het goede, het schoone; lòha (i na), mooi zijn (van uiterlijk); genezen, beter worden; ongedeerd zijn, gezond en wel zijn; onbeneveld van zinnen zijn (niet dronken of gek); er goed afkomen; lòha (i mi), zij is mooi; i wi lòha-kali, hij is weêr beter, weêr genezen; dòné i ni lòha-si? zoudt ge er dan nog goed afkomen? (ge zoudt er tegenloopen; ge zoudt het bezuren; ge zoudt vreeselijk verminkt worden); lolòha (i na), de mooi zijnde, de genezen, ongedeerd zijnde; lòha-lòha (i na), heel mooi zijn, volkomen genezen zijn, geheel ongedeerd zijn; lòha (đa) (zakel.), goed, mooi, lief, schoon, fraai, gaaf, ongeschonden, deugdzaam of deugdelijk, lekker (van geur) zijn; ook: meenens, in vriendelijkheid, ten beste; to ni hiké đa lòha, ik geef het je meenens (werkelijk); wo ni tèmo đa lòha, dé ngòna no wi doòsa? hij zegt het je in vriendelijkheid - hij spreekt vriendelijk tegen je - en wordt ge nu boos op hem? to ni sigaro đa lòha, ik raad je ten beste; ik wek er je toe op in je eigen voordeel; lòha-lòha (đa), versterking van het vorige woord; lolòha (đa), de, het, een goede, lieve, mooie, schoone, fraaie, gave, ongeschondene, deugdelijke, aangename, lekkere (van geur); lòha (ma), goed, echt, waar, werkelijk, eigenlijk; o njawa ma lòha, een goed, braaf mensch, een werkelijk mensch (geen spook of weërwolf), een vrij mensch (geen slaaf); o tèto ma lòha, echte, ware steen (keisteen); lòha (ma), het is maar goed, het is maar net goed; ma lòha mi ma si diado-ka, o rato ja hino, het is maar goed dat we er zijn, daar komt een stormbui aan; ma lòha -ma lòha, versterking van het voorgaande; lòha (ma), (in

ironischen zin) een weinig, een kleinigheid; tjawali ma lòha magèna! maar zoo'n beetje! is het maar om zoo'n kleinigheid!? sama-lòha! (waarschijnlijk àsa ma lòha), dat komt goed, dat komt van pas, dat is uitstekend; maar ook: net goed! verdiende loon! het zou net goed wezen —, het zou verdiende loon wezen — (als N. N. dit of dat onaangenaams overkwam); sama-lòha (po), 't aldus zeggen, aldus leedvermaak betoonen; lòha en lòha-lòha (pa), goed-, mooi-, netjes- en zeer goed, zeer mooi, uiterst netjes doen of maken; genezen en totaal beter maken, geheel genezen; wo i lòha-lòha-ka, hij heeft mij totaal genezen; na lòha, bai!, doe het maar goed, hoor! lòha (si) in plaats van đa lòha, schoon, mooi, goed (maar in hoogen graad); (is een woordconstructie van het jonge volkje, geen taalkundig juist woord); lòha (po si), er mede genezen, er mede mooi maken; dolòha en versterkt: dotolòha (po-jo), uitblijven, toeven, er maar niet van daan komen; schriklijk lang uitblijven; lolòha (*o*), erf (schoone plaats om de woning); molòha (*o*), droog weêr, aanhoudend mooi, zonnig weêr; kilòha (*o*), (bamboe)-watervat; solòha (*o*), iets dat uit goedheid, vriendelijkheid gegeven wordt (een proefje van spijzen, een toegift op de maat of bij koopwaren; solòha (po na), iemand een proefje -, een toegift geven; timulòha (đa), aangenaam voor het gestel of het gevoel (als men pijn heeft); verzachtend; aangenaam in het aanvoelen; đa lòha.....đa lòha, hetzij.....hetzij; zoowel.....als; evenzoo goed..... als; lolòha (po si, po ma si en po ma tèké si) = lolaha (po si, po ma si en po ma tèké si), zie laha.

lohòko (*o*), landwind, zie **hòko** (po-ja) — (sibu-sibu, zegt men niet hier, maar in 't Ambonsche).

lõkata en lõka-lõkata (*i*), klokken en duidelijk of herhaaldelijk klokken (van vocht in een vat, dat geschud of gedragen wordt); lõkata en lõka-lõkata (pa), doen klokken en herhaaldelijk of sterk doen klokken.

lòko (*o*), rots, van kalk, bazalt of anderen steen, zoowel in en aan zee, als ook op het land en in de bergen; de laatste zijn dikwijls wit-grijs, met scherpe, ruwe oppervlakte: kalkformatie, met schelpen vermengd; een soort (keisteen — Mal. lòko — heet hier: otèto ma lòha).

lòla (*i*), los ergens in zitten (zoodat het bij schudding geluid maakt) — of: gedeeltelijk met vocht gevuld zijn (vruchten: klappernoten; ook: de maag) — (zoodat schudding klokken

veroorzaakt); nànga òsu i lòla, de maag klokt (door schudding of een val: men is daar hier zeer bang voor; men spreekt bij een val van iemand of het sterk schokken van een kind — door er hard mee te loopen — niet van het gevaar van hersenschudding, maar van maagschudding of - klokking; lòla (pa), bovengenoemd geluid of geklok veroorzaken, door het voorwerp (b.v. een klappernoot) te schudden; gilòla (pa), (een bamboe-vat) op en neer schudden (om te hooren of er nog water in is).

lòlo (*i*), het rolt (voort); — (soms als saāli-woord voor da lulu: het rolt af, naar beneden) —; het rolt in één (b.v. bladeren, die flets of dor beginnen te worden); o tamo ma gòho-si, dé ma sòka i lòlo, bilàsu o kuwèso i si dàhu, als de rijst nog een jonge plant is en de bladeren in één rollen, dan moet men die berooken met uitgeperst merg van den sagopalm (moet men er kuwèso bij branden); lòlo -lòlo (*i*), het rolt verbazend ver voort: lolòlo (*i*), de, het rollende; lòlo (pa), doen rollen, voortrollen; ook: oprollen (maar dààrvoor hoort men doorgaans het saāli-woord: luūlu); lolòlo (pa), voortdurend voortrollen; o bola pa lolòlo, met den bal rollen (spelen); lòlo (po si), er mede rollen; rollen (wikkelen, oprollen) om; lòlo (po ma si), om zich rollen, wikkelen; lolòlo (po ma), zich wentelen, liggen rollen; o gaàpo-ka i ma lolòlo, zij liggen te rollen in het stof; dolòlo (po jo), rollen naar, tegen, er heen; po ma tèké dodolòlo, voortdurend, heen en weer, naar elkaar toe rollen (b.v. spelend met een bal); dolòlo (po si), tevens nog, tegelijker tijd, rollen, voortrollen, oprollen; lòlo (*o*), rol; o gau — o kokōa o lòlo moi, een rol sigaret —, een rol pandaanblad.

Lolobàta (*o*), negorij, tegenover Kau, op het N.-O. schiereiland van Halmaheira.

lolòha (*o*), erf; de open ruimte om het huis; plein (zie lòha).

lolòngutu (*o*), roode sprinkhaan.

lolòpo (*o*), een boom (Musunda-heester), de pas uitkomende bladeren zijn wit.

olòro (*o*), een kruipplant (Ipomoea pes-caprae Sweet.)

òonga (*o*), dorpje aan den weg van de strandnegorij, naar het meer van Galèla; ook: een gehuchtje aan de kust, benoorden Galèla.

lòpa-lòpa (*o*) (Mal.), zilveren pinangdoos.

lòpu-lòpu (po ma), zich tot over het hoofd bedekken met, wikkelen in, de sarong.

lòra (po-ja), takken afkappen, besnoeien; ma léga pa lòra, den berg overtrekken, niet over den top, maar over de helling.

lori (*o*), een eendje met korten spitsen bek, rood-bruinen hals, zwart bruin op den rug, en grijs aan den buik (duikertje). Komt veel voor in het meer van Galèla; het legt z'n eieren in een nest van kroos op het water; die zijn zoo groot als duiveneieren en licht groen van kleur); o duko ma lori, een wilde eend (met een gewone eendekop en bek); komt slechts van tijd tot tijd bij kleine vluchten in het meer.

lòro (*o*), glazen voorwerp: b.v. drinkglas, stopflesch, stolp, karaf, enz.

lòta en lòta-lòta (*o*), dunne plaatjes klater papier, klater goud of klater koper.

lòti (ma), één (in tegenoverstelling aan een paar); o sabi sinòto déo ma lòti, twee paar en één (ook van menschen); nàko-so mànga sabi-wa dòné ma lòti ja höi-ka, als ze niet met een even getal (gaan) dan wordt de onevene weggenomen (door den dood); o suru saàngi déo ma lòti, drie paar en één (vischjes); o kòtè iha déo ma lòti, vier paar en één (kokosnoten).

lòti (*i*), een scherf of hoek er uit of er af zijn (geschonden zijn); lolòti (*i*) de, het geschondene (met een hoek of scherf er uit); lòti (pa), er een hoek of scherf uitstooten.

lotjé (po si) (Tern.), heen en weer schudden (vooral een mensch); lòtjé-lòtjé (po si), sterk heen en weer schudden.

lòto (*i*) (intr.), schaarden; lolòto (*i*), de, het geschaarde, schaardige; lòto (pa) (tr.), schaarden; lolòto (pa), voortdurend schaarden; maar ook: uitschulpen, met geschulpte randen maken; lololòto (i-ja), het uitgeschulpte, van geschulpte randen voorziene.

lōu (*o*), een soort bamboe (licht omdat ze zeer hol en slechts dun van bast is); de groote gebruikt men voor vlerken langs prauwen, en voor vaten om water en palmwijn in te halen of op te vangen (die vaten zijn meest vier, soms zes, acht tot elf en meer geledingen lang); de kleinere worden gebruikt om spijzen in te koken, maar vooral om medicijnen in te halen (gewoonlijk een weinig, bepreveld water); ook van de groote

gebruikt men soms een of meer geledingen als pot om water in te koken, of om spijzen (vleesch, bananen, pataten, groenten), zonder water, in het eigen vocht gaar te smoren; eene enkele geleding van de kleinere soort wordt (van boven schuin bijgesneden) dikwijls gebruikt om uit te drinken, ja, zoo'n kelk is hier de oorspronkelijke nationale beker: o lou pa tudu, de tusschenschotten in deze bamboe (bij de geledingknoopen) op het onderste na doorstooten.

lōu (po-ja), afschrijven, afteekenen (de randen der planken, die men op of tegen elkaar wil pas maken); lolou (*o*), werktuigje waarmee men deze handeling verricht (een langwerpig vierkant stukje hout; aan het eene einde is het schuin bijgesneden; op de kortste zijde — van het schuin afgesneden uiteinde — maakt men een gleuf, waarin men een spijker bindt, waarvan de punt, ongeveer ½ cM. van de langste zijde verwijderd, uitsteekt; na de planken voorloopig op elkaâr bevestigd te hebben, loopt men met de punt van dit houtje langs den rand der onderste plank, en krast daarbij tegelijk met den spijker langs de bovenste plank. Langs die kras, schaaft men nu de bovenste plank met een beitel af, waarna de randen tamelijk juist op elkaâr sluiten); lōu (po si), afschrijven met.

lo-waāli, zie **lo**.

lowo (ma), dal; lager gedeelte van den bodem; eenigzins diepe ongelijkheid van den grond; lowo (*i*), uitgehold zijn (van een vlak of oppervlakte); lowo (pa), ongelijk-, hol maken (een vlak of oppervlakte).

lowòla (po-ja), zie **wòla** (*i*).

luàki (po-ja), roeren, beroeren; luàki (po si), roeren met; er door roeren (zie ook: ruwàhé).

luāra (*i*), dicht in 't blad zijn, met rijken bladerdos prijken (boomen).

Luāri (*o*), kleine kampong, bij hierna te noemen kaap: o Luari ma dōto, de kaap van Luari; de laatste punt, die men van de kust, van uit Galèla in oostelijke richting, kan zien; de punt van den oostelijken hoorn, die de baai vormt waarin Galèla is gelegen. Die kaap is een uitloper van den berg van Popilo of Mamoeia.

lubuki (po-ja), omdraaien, ronddraaien, verdraaien (scharnieren deurknoppen, schroeven, vingers, gewrichten, enz.); lolubuki (po-ja), omdraaiende, ronddraaiende -, omgedraaid, verdraaid zijnde.

ludja (*o*), zekere roode kleurstof; ludja (po-ja) (iets) met die kleurstof rood maken.

luga (*o*), wilde duifsoort (bruin-rood met lange staart.

lugo (*o*), uitspraak, klank (van woorden); wijs (van een lied); o dèmo ma lugo, klank, uitspraak van een woord of de woorden; maar vooral: uitdrukking, spraakgebruik, spraakwending.

lugu (po), lam -, verlamd zijn of worden; dòné po lugu-ka, dan wordt men lam; dan verlamt men; lulugu (po), lam, verlamd zijnde.

luhuto (*i*), wemelen, in groot aantal bij elkander zijn; o guludu i luhuto, het wemelt van de mieren; o njawa i luhuto-dé, er zijn ontzaglijk veel menschen bij elkaar.

luï (po-ja), strijken (de viool), loluï (*o*), strijkstok (een bamboelatje aan het boveneinde wat dunner geslepen, zoodat het daar en niet in het midden buigt; men spant er palmharen - gago — onder).

luku (*i*), diep zijn; luku-luku (*i*), zeer diep zijn: luluku (*i*), de, het diepe, luluku-luku (*i*), de, het zeer diepe, luluku (*o*), de diepte (daar waar het diep is); luku en luku-luku (pa), (het) diep of zeer diep maken.

lulè (po-ja), fijn wrijven, fijn maken, door er met iets over heen te rollen; fijn malen tusschen steenen.

lulu (i na en đa), afrollen, naar beneden rollen; o ngòpa đa lulu, het kind rolt -, rolde naar beneden, er af; het kind zal er af -, naar beneden rollen; lulu (pa), doen naar beneden of er af rollen; ook saāli-woord voor: lòlo (pa): voortrollen; lulu (ma), het rollen (van een geluid, speciaal van geschut en den donder. Van den donder zegt men, dat hij rolt, bij een slag vlak in de nabijheid, waarna een knetterend, ratelend geluid losbarst).

lulumu (*o*) (Mal. loemoet), mos (in alle soorten); kroos; slib, dat aangroeit op hout, dat lang in het water ligt; lulumu (đa), met mos, kroos, slib begroeid zijn.

lupa (pa) (Mal.), vergeten (een enkele maal in plaats van wòsa (i na).

lupu (*o*), muis, rat; o lupu ma guūmi, zie guūmi; — — — kòko, zie kòko; — — — gusu, zie gusu.

luri (*o*), kleine papagaai (Lorius garrulus), men zou twee soorten hebben: de gewone luri, en de luri o gutupu, een

weinigje grooter, maar gekenmerkt door de eigenaardigheid, dat zij steeds maar één ei legt — (terwijl de andere er meest twee uitbroedt) —; beide zijn rood met groene vleugels en kleine gele vlekjes op den top der vleugels, tusschen de vleugels en soms op de borst.

luru (*i*), dicht op elkaar staan (planten en boomen); luru (pa), dicht op elkander staand planten.

lusu (*o*) (Mal. lesong), rijstblok (blok van hard hout, met een groot trechter- of kegelvormig gat, waarin de rijst, met zware, ± 1 vadem lange, stampers — model vijzelstamper: handvat in 't midden — wordt ontbolsterd. Liefst staat men met drieën, soms met vieren om het blok, waarbij het de kunst is goed maat te houden en juist midden in het gat te stampen, daar men anders op elkaârs stampers, of de rijst uit het blok stampt. Van tijd tot tijd wisselt een der stampers of stampsters de maat af met een klinkenden stoot op het blok, bezijden het gat, gedeeltelijk om wat opgewektheid bij den arbeid aan te brengen, gedeeltelijk om de op het blok gesprongen korrels, weêr in het gat te doen dansen. Het is een zeer gezellig geluid als men de luidjes aldus op eenigen afstand bezig hoort); vijzel, mortier.

luti (*o*), de pokken (Variolae); luti (po), de pokken hebben (meest echter: o luti ja dahè-ka: aangetast door de pokken); o luti-àké, waterpokken.

lutu (i na en đa), zinken, verdrinken; verdwijnen (de tijd, geslachten); verflauwen, onduidelijk worden (een stem of geluid); tot zinkens toe vol (vaartuigen); lutu--lutu (i na en đa), geheel weggezonken, verflauwd, verdwenen, enz. zijn; lulutu (i na en đa), de, het gezonken, verdronken, verdwenen, verflauwd zijnde; zinkende, verdrinkende, verdwijnende, verflauwende zijnde; lutu (pa), doen zinken, verdrinken (tr.), verzuipen; overladen; lutu (po ma), zicb verdrinken; dulutu (i na si), er mede, er op zinken, verdrinken; todulutu (i na si), er tevens mede, op, of in zinken, verdrinken.

luūlu (po-ja), oprollen (eigenlijk saāli-woord voor lòlo (pa), het wordt echter veel gebruikt).

luwé (*o*), golven (op meren en rivieren; op de zee = mòku -mòku); ook op zee: de golfjes, waarmede de wind de groote golven rimpelt.

M.

m (*o*), de letter m.

ma, 1e zakel bezittel. v.n.w., 3e pers., o médja ma dòhu, de tafel haar poot; de poot der tafel; o tàla ma léga, de berg zijn helling; de helling des bergs; o bòki ma làko, de kat haar oog; het oog der kat. Ook treedt het in de plaats der pers. bezittel. v.n.ww., wanneer er sprake is van eene familiebetrekking tusschen twee menschen; ma ngòpa, zijn of haar kind; ma awa, zijn of hare moeder; ma pĕdéka, zijne vrouw; ma ròka, haar man; (is er sprake van een betrekking van een tot meerderen, dan gebruikt men de pers. bezittel. v.n.ww., b.v.: ami ria, hare oudere zusters; awi nongoru, zijn jongere broeders; zoo òòk wanneer van den betrokken persoon met nadruk gesproken wordt: to una awi ngòpa, zijn kind; to muna ami ròka, hàar man, enz.); ma wordt ook, met dé verbonden — dé ma — gebruikt om van een onzijdig voorwerp aan te duiden, dat het iets heeft of er van voorzien is: o kurisi dé ma gogotjoho-ka, de stoel met - of: heeft - armleuningen; o àké dé ma nawo-ka: in het water (meer) zijn visschen; het meer bezit visschen; 2e ma vervangt ook vaak het algemeen lidwoord *o* en dient dan om het onderwerp, waarvan sprake is, bizonder te bepalen. Zoo treft men het algemeen aan vòòr titels, indien van een bepaald drager van zulk een titel sprake is; b.v.: ma kolano, **de** koning; ma imàmu, **de** priester; ma kimalaha, **het** dorpshoofd; ma tūwàni, mijnheer (in den vokativus vervalt ma zoowel als *o*); maar men vindt ook ma gosòma, ma mia, **de** kaaiman, **de** aap, enz., waarmeê dan wordt bedoeld de kaaiman, de aap, waarvan in het verhaal sprake is. In de laatste gevallen gebruikt men echter even dikwijls *o* als ma; 3e wordt het gebruikt vòòr naamww., die eene hoedanigheid te kennen geven, om uit te drukken, dat die hoedanigheid in groote mate aanwezig is; ma lāmo, zeer groot, zeer veel; ma gipīri, bizonder dik; ma māli, zòò bitter; of ook om met een naamwoord aan een ander naamwoord een eigenschap toe te schrijven: o baro ma dorōu, versleten goed; o tèto ma lòha, echte, ware, wezenlijke steen, enz.; 4e ma, als partikel ter vorming van ranggetallen: ma sinòto, de tweede; ma butànga, de zesde; ma monahalo dé ma iha, de 24e; 5e ma, verkort van muna ma, zie

muna mo; 6e ma, het terugwerkend (reflexief) v.n.w. voor alle personen: to ma kulu, ik scheer mij; no ma wusi, gij kamt u, of: kam u; 7e ma, het wederkeerig (réciproque) v.n.w. elkander, malkander, de een den ander; mi ma si bòso, wij hebben elkander lief: ni ma ngamo, gij twist met elkander; i ma toòma, zij vermoorden elkaâr; ter versterking voegt men achter dit ma soms het woordje: tèké, terwijl vele werkww. in réciproquen zin optredende een prefix bij zich nemen, waarmee ze secundaire stammen vormen; deze prefixen zijn: ka (respectiev. kë - ki - ko - ku) en ri (zie verder op ka en ri); 8e ma, soms gevoegd achter duma, zonder bepaalde beteekenis; duma ma ja hiké-wa, maar ze geven het niet; of ook wel allèèn, als verkorting van duma.

maāhi (*o*), vlakke plek, vlak gedeelte (in tegenoverstelling van een plek of gedeelte, die - of dat - hobbelachtig is; niet: vlakte); maāhi (đa), effen -, vlak -, gelijk -, glad zijn; maāhi-ahi (đa), zeer effen, enz. zijn; momaāhi, (đa), de, het vlakke, effene, gelijke, gladde; maahi (pa), vlak, glad maken; slechten, met den grond gelijk maken; maāhi-ahi (pa), zeer vlak, enz. maken; totaal slechten.

maārti (ma), (Mal. artinja), de beteekenis er van; ook: de reden er van; maārti (po), verstaan, begrijpen.

Maba (*o*), negorij en afdeeling, op het zuidelijk gedeelte, Oostkust, van Halmaheira (onder Tidoreesch gezag); Mabasch, Mabasche; Maba-ka (*o*), naar, te Maba; Mabarees.

mađa (po), stil zijn, ophouden met huilen (gewoonlijk met 't het Perfectum aanduidend ka): no mađa-ka, houd op met huilen; wees nu maar stil: wo mađa-ka, hij is opgehouden met huilen; hij huilt niet meer (alleen van en tegen kinderen).

mađa (*o*), avond, vooravond, in de schemering: (eigenlijk: o wangé i mađa, als de stilte van den dag aangebroken is?); i mađa-ka, het is avond geworden, het is reeds avond; i mađa-mađa, des avonds: i mađa-àsa, straks als het avond wordt (tegen zonsondergang of in den namiddag): van avond.

madàdé, zie bij magédàdé, onder **dàdé**.
madàhé, " " magédàhé, " **dàhé**.
madàké, " " magédàké, " **dàké**.

madé (i na en đa), beschaamd zijn of worden: madé (*o*), schaamte, schande; **madé** (po si), beschaamd zijn over of wegens: o

madé pa hiké, beschaamdheid geven, veroorzaken: beschaam maken; o làko đa madé, zie làko; o biju ma madé zie biju.

madiné, zie bij magédiné, onder **diné.**

madòké, „ „ magédòké, „ **dòké.**

maėna, zie **ėna.**

magawé (*o*), tevredenheid, opgewektheid, welzijn; magawé (i na), ijverig zijn, lustig zijn, zich opgewekt gevoelen; o ròhé đa magawé, frisch, gezond van lichaam zijn, zich wel gevoelen; o sininga — —, lustig, tevreden, opgewekt van gemoed zijn; magawé (po ma), met lust, met opgewektheid (iets) doen; magawé (pa), lustig, tevreden doen zijn; ni sininga ni ja magawé, zijt lustig, zijt tevreden, opgeruimd —

magédàdé, zie **dàdé.**

magédàhé, „ **dàhé.**

magédàké, „ **dàké.**

magédiné, „ **diné.**

magédòké, „ **dòké.**

magégėna, „ **gėna.**

magėna, verkort mĕgā, zie **gėna;** magėna, ook: verkorting van **komagėna,** en soms ook van: ma ngalé magėna; magėna dé, zie **gėna.**

magénėna, zie **nėna.**

maha-maha (po-jo), toegeven aan, bewilligen in, gehoor geven aan; geven om, zich storen aan; maha (po si), vergunnen, toestaan, veroorloven, gedoogen; maha-wa (po si) weigeren: niet toestaan, enz.; maha-maha-wa (po si), beslist weigeren, volstrekt niet toestaan.

mahara (po-ja) (Tern.), verachten, verafschuwen, verfoeien; een mishagen hebben aan; niet te doen willen hebben met; pa mahara nànga diri, een mishagen aan zich zelven hebben.

mahiwa, niets! neen niets! neen! (zie ook hiwa).

maho (i-ja), besmetten, aankleven, vuil maken, verontreinigen; o silo upa na pađa, dòné i ni maho, pak het hars niet aan, anders kleeft het je aan (maakt het je vuil); o golingàso-ka upa no ma minaro, doné o téri ani badju ja maho, leun niet tegen den stijl, de teer zal je baaitje besmetten.

mai (po en po ma), (Mol. Mal. mawi), waarzeggen; een waarzegger of -zegster raadplegen (de mai-mai wordt onderscheiden

van den gogòma-haté; de laatste ontvangt zijne openbaringen in den slaap, waarin hij zich kunstmatig brengt, terwijl de eerste op het hem gevraagde antwoord ontvangt, 't zij door de aderen van een doorgesneden areeknoot te raadplegen; 't zij door met de span langs een' wichelroede van riet te meten; 't zij door zich met een stuk gemberwortel van den vingertop af over den geheelen arm te wrijven en dan met een span van den schouder tot de borst te meten; bij de laatste methoden duidt een beven en hevig drukken, bij het laatste spannen der vingers, aan, dat men uitsluitsel gevonden heeft (jo bòra-ka). Raadpleegt men een waarzegger dan is men gewoon te vragen: is het dit? is het dat? deze ziekte? of die? deze reden? of gene? en hij onderzoekt dan net zoo lang, tot hij bij een vraag het gewenschte teeken vindt of de beving ervaart; zòò is 't dan: zooals men het laatst gevraagd heeft; mai (po si), waarzeggen met, door, door middel van; mai (po ma si), gebruiken om er mede - of door middel er van te waarzeggen; mai (po si en po ma si), doen waarzeggen, zich doen waarzeggen: speciaal of men een held is àl dan niet. Dit geschiedt bij groote feesten, ter eere van den dorps-beschermgeest (wongé); in den dorpstempel (b.v. wanneer zulk een tempel geheel of gedeeltelijk hersteld wordt). Een „meester", die de verschillende plechtigheden bij zoo'n feest leidt, neemt dan een klewang, legt dien met de punt naar beneden op den uitersten rand van des tempels afdak en laat hoofd voor hoofd de volwassen mannen van het dorp vòòr dien klewang aantreden; telkens als er een vòòr staat, giet hij een paar droppels olie op het plat van den klewang; loopt de olie recht naar beneden dan treft zij de borst van den man, die voor 't mes staat, in welk geval, ter zijner eere, door de overigen een gejuich wordt aangeheven, daar hij alzòò bewezen werd een held in den oorlog te zijn geweest; loopt de olie ter zijde af (— 't geen moeilijk kan geschieden, omdat de klewang langs de snede met limoensap is besmeerd —) zoo is de dan beproefde als een lafaard gekenteekend; mamai (po), waarzeggende zijnde; 't waarzeggen als beroep uitoefenen; mai -mai (o), waarzegger, waarzegster.

maidani (o) (Mal. médan), raad, vierschaar, gerechts-raad (wordt slechts gebruikt sprekende van den raad der Ternataansche hoofden, in de strandnegorij).

maidjanga (o) (Mal. mendjangan), hert, hertevleesch; ook:

euphemistisch voor het vrouwelijk schaamdeel, evenals ook o nawo = visch (de ouders zeggen namelijk, als hun een meisje geboren wordt: deze zal ons hertevleesch en visch aanbrengen: doelende op de geschenken, waarmede de aanstaande schoonzoon eens tot hen als schoonouders komen zal); o maidjanga ma bĕdĕka, reê, hinde; — — o siani, hert met nog jonge, niet geheel verbeende horens; (zooals bekend is laten de herten ieder jaar hun horens vallen, die dan weder door nieuwe met meer vertakkingen vervangen worden, die eerst nog zacht en als met een bruin pluche omgeven zijn; elk jaar wordt dus het hert op nieuw siani en in dezen tijd er een te schieten is voor de inlanders een buitenkansje, daar de Chineezen zeer op deze jonge horens gesteld zijn en er van f 10.— tot f 30.— voor betalen al naar dat er meer of minder vertakkingen aan zijn. De oude, harde horens brengen hun maar f 0.25 op); — — ma tàdu i rudu, een hert met reeds grootendeels verbeende, maar nog met 't pluche bedekte horens; o maidjanga, ma tàdu i rudu moi, wa toòma-ka, hij heeft een hert gedood met horens waar het pluche nog op zit (men heeft die ook gaarn, daar ze op dit tijdstip zeer vet zouden zijn). Naar de mate van vertakking der horens noemt men de herten: o maidjanga o turapana, hert met priemhorens (nog onvertakt); — — i hòru ma ingi, hert met met éénmaal vertakte horens (als kohòru: zeekrab-scharen); — — o djafari, hert met tweemaal vertakte horens; — — — djaga-rara (Tern.), hert met zestakkige horens; en — — — — tòfkàngi (Tern), hert met achttakkige horens; enz.

Maitara (*o*), eilandje, tusschen Ternate en Tidore, veelal Noorwegen genoemd, waarop de uitkijk gestationneerd is, die de komst van schepen seint.

majang (*o*), (Mal.), de in eene scheede besloten bloemkolf van verscheidene palm-soorten.

màké (*o*), soort kleine zeevisch (sardientje?).

màké (po-ja), vinden: krijgen, ontvangen, verkrijgen verwerven; uitvinden; aantreffen; màké (po-ma), (voor) zich vinden, enz.; mamàké (po-ja), vindende, krijgende enz. zijnde; gevonden, gekregen, enz. zijnde; màké, kamàké, kokamàké, rimàké (po ma), elkander vinden, aantreffen, ontmoeten; màké (po si), vinden, verkrijgen, verwerven, uitvinden met of er mede; màké (po ma si), er zich mede vinden, ver-

krijgen, enz.; nàko-so to si màké-wa, als ik er niet meê (b.v. met een geweer) vind (schiet, dood); màké (po si), aantreffen onder (het eten b.v.); aantreffen bezig zijnde met (feestvieren b.v.); màké (po ma si), (voor) zich vinden, aantreffen (speciaal: een plek waar men zich kan vestigen; een onderkomen, een plaats waar men kan vernachten of blijven): o riho moi to ma si màké-ka, ik heb een plek gevonden (voor een' woning); o djongihi to ma si màké-wa, ik heb geen verblijf, plaats, onderkomen kunnen vinden; tamàké (i na), een raker, een treffer, een goed schutter of lanswerper zijn; totamàké (i na), de eigenschap bezitten voortdurend goed te raken; damàké (ani)! wat zijt gij een boleboos in het raken! dodamaké (o), mikpunt, doelwit; tomàké (po), gaan proviandeeren: een eigenaardig gebruik behoorende tot de feesten ter eere van een doode (gewoonlijk op den morgen wanneer 's middags het gilamo zal plaats hebben, ziet men een twee, drie of viertal vrouwen — van de in de familie aangehuwde — gedeeltelijk als mannen verkleed en met den hoofddoek getooid, voorzien van wapens: geweren, lansen, klewang en schild, door de dorpen trekken, gevolgd door een aantal vrouwen of meisjes met draagmanden; zij gaan overal aan om een bijdrage tot de feestbenoodigdheden en komen terug met de manden vol allerlei tuinvoortbrengselen, soms ook, als ze bij de handelaars aan het strand kwamen, met kokosnoten en visch; terwijl enkelen ook wel een kleinigheid in specie geven. 't Is echter meer een gang voor de aardigheid, daar er lang niet meegebracht wordt wat er voor 't feest noodig is. Misschien dat het moet afbeelden, hoe men in oude tijden in werkelijkheid op rooftochten uitging om zich de benoodigdheden voor een doodefeest te verzamelen (??).

màko (ma) of o titi ma màko, mannetjes-varken, beer.

mala (đa), koud -, frisch -, koel zijn of worden (niet van de atmosfeer (zie alo), maar van 't geen koud is bij 't aanvoelen of proeven); mala-mala (đa), zeer koud, verkoelend zijn; ma mala (đa), de, het koude, frissche, koele, verkoelende; đa mala-ka, het is koud geworden (niet warm meer): o rohé đa mala het lichaam is koud (op 't aanvoelen), (ook wel: i na mala); o paro đa mala, de wind is koud; o wàngé đa mala-ka, de zon, of dag, is koel geworden: of: als de dag koel geworden — de hitte van den dag afgenomen is: i mala en i mala àsa, soms in plaats van i mađa en i mađa àsa,

in den namiddag, tegen den avond, als het koel geworden is.

mala (*o*), bewaard deel; bewaard kliekje; t o n g o h i a i m a l a, mijn bewaard deel; mijn kliekje; m a l a (p o - j a), bewaren (een gedeelte of het geheel), niet opmaken; m a l a en m a m a l a (p o m a en p o n a), (voor) zich en (voor) iemand bewaren, sparen, wegzetten; s u t u t o m a m a l a, ik bewaar er mij een weinig van; s u t u n o i m a l a, bewaar er mij een weinig van; zet een weinigje voor mij weg.

malāékàti (*o*) (Mal.), engel.

malai (đ a), verwelken, verwelkt zijn (van bladeren, takken, onkruid; nog niet dor, verdord); ook van vruchten: te vroeg afgevallen of geplukt en aldus geel — schijnbaar rijp — geworden; tevens s a ā l i - woord voor đ a ò m u, rijp zijn; m o m a l a i (đ a), de, het verwelkte, verfletste; door liggen schijnbaar rijp gewordene.

mali (m a), het bitter - of bittere er van; ook: vreeselijk bitter! hoe bitter! m a l i (đ a), bitter zijn of worden; m a l i - m a l i (đ a), zeer bitter zijn, worden; m a m a l i (đ a), de het bittere.

maling (*o*), gids, geleider, wegwijzer; m a l i n g (p o s i), als gids dienst doen, geleiden, den weg wijzen; ook op den kwaden weg en dus: verleiden.

malo (p o - j a), voelen, gevoelen, beseffen, bemerken, gewaar worden; ook soms: gewaarworden door reuk of smaak: ruiken, proeven; m a m a l o (*o*), gevoel, bewustzijn; m a l o (p o m a), wakker worden, wakker zijn, ontwaken, tot bewustzijn komen; bemerken in den slaap; m a l o - n o (p o m a), tot zich zelven komen; ontwaken.

mamaïna (p o), zingen, zie g u ū l è, onder **ulè** (p o).

mamàké (*o*), een boom. De bladen van dezen boom, vindt men vaak, met de atappen, maar aan de onderzijde der daksparren aangebonden; men meent daardoor: o u t u n g p a m à k é - m à k é: „steeds voorspoed te krijgen."

mamali (*o*), een boom, die een uitstekend timmerhout levert.

mamāliki (*o*), kapel, vlinder, uil.

mamata (*o*), borst, borststreek, borstkas; o m a m a t a đ a s i r i, pijn in de borst — op de borst — hebben.

mami (p o - j a), spoelen, nog eens overwasschen in ander water; m a m i (p o m a), zich afspoelen (als men b.v. in zee gebaad heeft, zich met zoet water afspoelen).

Mamuja (*o*), ook M u đ a (*o*), een Galèlareesche nederzetting, een weinig beöosten Galèla, in de baai; vooral lieden, die te Sōa-

Konora t'huis behooren, hebben daar erf-aanplantingen van sago en kokospalmen. Het gehucht is een warme bron rijk, waarvan veel gebruik gemaakt wordt door wondlijders, die zeer dikwijls baat vinden bij het baden van het zieke deel in het ± 40° C. warme water. Zij ontspringt aan den voet van den berg van Popilo of van Mamuja en stroomt als een klein beekje naar zee. Het water is helder en smakeloos, zwavel of metaalsmaak kan men er niet aan proeven; misschinn is dus alleen de warme, reinigende invloed er van, heilzaam voor de wondlijders.

manara (*o*), werk, arbeid, bezigheid, daad, handeling; ook beheksing, betoovering; o manara sutu ja àka-ka, zij hebben het een weinig behekst, betooverd; voorts: materiaal — inzonderheid stukken hout voor een timmerwerk —; en: de bladen van Pandanacea, in het algemeen, die door de vrouwen worden gebruikt tot het maken van matten, vlechtwerken en verschillende handwerkjes; de soorten hier in gebruik heeten: kokōa, kulèwé, òro-òro, ngòmabòlo, siho, tabaluko, sommige groeien aan den zeekant op rotsen, andere op de vlakte, en eenige op de hellingen en toppen der bergen; men verzamelt ze groen, snijdt er de doornige kanten en de in het midden over den rug loopenden nerf af, roostert ze boven een vuur om ze slap te maken en rolt ze op; verder worden ze t'huis in de zon gedroogd en op verschillende wijzen bewerkt; momanara (*o*), gereedschap, werktuig.

Māndari of Māndari-ka (*o*), waarschijnlijk menschen uit het Mandhar landschap, op de westkust van Celebes, die in de Molukken met kleine vaartuigen handel drijven.

mandĕràsi (*o*) of nàsibi (*o*), of ima-gòta (*o*), de cassave, een' plant, met groote eetbare wortels of wortelstokken. De knol is zeer meelrijk.

manduru (*o*), (Mal. mandor), opperknecht (die over de bedienden of de matrozen — van den posthouder — staat).

mané (po-ja), nachtelijke bezoeken brengen aan —, gaan vrijen met (meisjes); (deze nachtelijke vrijerij is tamelijk algemeen, maar leidt lang niet altijd tot een huwelijk; zij heeft echter betrekkelijk zelden oneerbare gevolgen); mamané (*o*), lief, vrijer, vrijster; mané, rimané, kamané, kokamané (pa ma), met elkander vrijen; tot elkander in verborgen liefdesbetrekking staan: o tahu da tamané, een huis waar de dochters van zulke vrijerij zeer gediend zijn; mané (po si),

toonen, aantoonen, vertoonen, laten zien; m a n é (po m a si), zich vertoonen, verschijnen, zich laten zien, zich melden, zich aandienen; m a m a n é (po si), vertoonende zijnde, vertoond zijnde: g é m a n é (po si), doen vrijen: in de gelegenheid brengen -, aanleiding of gelegenheid geven om te vrijen.

manêna, zie **nêna.**

manga, verk. van t o ò n a m a n g a, zie **òna i.**

mangi (*o*), spruw (in de mond), scheurbuik; m a n g i (đa) met spruw- of scheurbuik-schimmels bedekt.

Mangkàsari (*o*) Makassar.

mango (*i*), sterk zijn, een groot wêerstands vermogen hebben, veel kunnen uitstaan (inzonderheid van hak- en snijwerktuigen; ook wel van wonden, die slechts langzaam genezen).

mani-mani (*o*) (Mal.) kralen (en wel de kleinere soorten; ook wel g u ū l è: de benaming voor groote kralen).

Manipa (*o*), eiland tusschen Boeroe en Amboina.

manjànji (*o*) (Mal. m i n j a n), wierook.

manjànji (p o) (Mal. n j a n j i, mĕ n j a n j i), zingen (op Westersche wijze).

mano (*o*), vleermuis, vliegende hond: m a m a n o (p o), op vleermuizen jagen; m a m a n o (i n a), zie **kuso** (*o*).

manuru (*o*) bloemheester (J a s m i n u m S a m b o e A i t.)

ma . . . . òna en m a . . . . ò n a - k a, zie **muna mo.**

màntjari (p o en p o m a) (Mal.), den kost, - en: zich den kost zoeken; fortuin -, en: zich fortuin zoeken.

màntrosi (*o*) (verb.), matroos (gewoonlijk voor elken bediende; waarschijnlijk omdat zij die dienen bij de handelaren in de strandnegorij, daarbij tevens ook op hun handelsvaartuigen als bemanning gebruikt worden).

Mara (*o*), het eiland Makkian; M a r a - k a (*o*), te, op, naar Makkian; Makkianner (het laatste ook: o M a r a - k a m a n j a w a).

maràngi (p o - j a), een afgekapt einde recht, gelijk, glad hakken.

maràngi-no (m a), er tegenover, aan de tegenover liggende zijde er van; a n i m a r à n g i - n o, tegenover u; m i a m a r à n g i - n o, tegenover ons, enz.; (wanneer de afstand eenigzins aanmerkelijk is, en slechts met het achterzetsel n o als men zonder meer van een tegenovergestelde zijde spreekt; wordt er echter nader bepaald, de richting waarin die overzijde gelegen is, dan wordt n o vervangen door: j é, k o, k u of s a).

maràsa (*o*), damp, mist; m a r à s a (đa) (meestal met k a: perfec-

tum aanduider), met damp of mist bedekt, omfloersd zijn; dampig - mistig zijn; o làko đa maràsa-ka, dof, befloersd zijn van de oogen (alsof men door een mist zag).

Maré (*o*), een eilandje, tusschen Tidore en Makkian; men maakt er aarden potten en pannen; o Maré-ka, bewoner van Maré.

maré (*o*) (Tern.) steen; komt voor in de volgende soortnamen: maré-bàta (*o*), tegel, dakpan; maré-gapi (*o*), een metaal: spiesglans (mica); 't kan in zeer dunne glinsterende plaatjes gesplitst worden, die door de inlandsche vrouwen gebruikt worden om er matten, hoeden, doosjes en verdere handwerkjes mee in of op te leggen; maré-kolano (*o*), een soort agaat; maré-patòla (*o*). een zwart en wit gestreepte steensoort, enz. (de beide laatste soorten en nog andere ziet men gevat in ringen, spelden enz.).

màrĕtèlu (*o*) (Mal. martil), hamer (meer speciaal ijzeren hamer).

maro, als (vergelijkend), evenals, gelijk (als zoodanig dikwijls gevolgd door ka of kaka, ter versterking: juist als, precies als, geheel gelijk); ook: alsof, even alsof; ongeveer, omstreeks, zoo om en bij; ook soms: want.

maru (*o*), leeftocht, mondbehoefte, proviand, voorraad (voor op reis of onderweg); maru (po ma), zich proviandeeren, proviand meênemen (ziet ook op tabak, pinang en dergel.); maru (po ma si), zich proviandeeren met of er mede.

maru-maru (ma), zie **déru** (*o*).

masa (đa), brak zijn of worden (water).

masawo (po ma), het aangezicht wasschen.

masirèté, zelf, in eigen persoon (versterking van het pers. v.n.w.; wordt geplaatst tusschen de twee leden van het pers. v.n.w.); ngohi masirèté ta kĕlèlo-ka, ik zelf heb het gezien.

mata en mata-mata (đa), (gewoonlijk met ka: perfectum aanduidend), er niet meer zijn, opgeraakt, opgemaakt zijn en geheel op zijn; mata en mata-mata (pa), op, af, leêg en geheel op, af, leêg maken; ook: overal (tot er geen plaats of voorwerp meer overbleef: gaan, aanraken, enz); alles (tot er geen soort overbleef: opkoopen, aanwenden, enz.); mata en mata-mata (po si), er mede overal (gaan enz.); er mede alles (besproeien enz.); mata en mata-mata (ja en mi ma, ni ma, i ma), allen, met ons, met u, met hun allen (gaan, sterven, getroffen worden door een ziekte, enz., (zoodat er geen nablijft, overblijft of overgeslagen wordt.

mataga (po ma), zie **taga** (*i*).

matakau (*o*) (Mol. Mal. rood-oog), een toestel ter wraakneming onbekende boosdoeners (door een toovenaar of deskundige, die men daartoe roept, opgericht, ter plaatse waar iets ontvreemd of gestolen is). Het is gewoonlijk uit stokken en blâren saâmgesteld en velen steken er spietsen in of hangen er een zwaren houten hamer aan; op een bepaalden dag — in geval van diefstal, wanneer de dief nog niet heimelijk het gestolene heeft teruggebracht — spietst dan de toovenaar in dat toestel of vernielt het geweldadig met den hamer, terwijl men gelooft dat alsdan tevens de ziel of schaduw van den schuldige getroffen wordt, tengevolge waarvan deze kort daarop moet sterven (zie ook: gurumi); ook kleine toestelletjes aan vruchtboomen gehangen, ter voorkoming van ontvreemding der vruchten, noemt men soms: matakau, doch, meer: dané, zie tané.

màtéga (*o*) (Mal. mantégah), boter.

ma tèké, zie **ma** 7°.

màtjan (*o*), (Mal.), tijger (ook wel: leeuw), beide alleen bekend uit afbeeldingen.

mau (*o*), (Mal.) wil; mau (po), willen (in volstrekten zin), er op staan, eischen, vorderen; beoogen, in den zin hebben, bedoelen, voorhebben.

mauludu (*o*), visch- en slangenarend: roodbruin met witten hals en borst.

Mèdé (*o*), een negorij aan de kust (onder Tobèlo) bezuiden kaap Luari; o Mèdé ma gura, eilandje vòòr die negorij; — — — hutu, bergvlakte, berghoogland of plateau achter den berg van Popilo (N. O. kust van dit schiereiland).

mĕdiri en mĕdiri àsa, overmorgen.

médja (*o*), (Mal.) tafel; ook wel: bank of bankje.

mĕgā, verk. van magèna, zie **gèna**.

méga (po), wartaal spreken, verward van zinnen zijn (veel gedachten tegelijk en dooréén verward hebben); mĕmèga (pa), veel soortig van kleur maken (komt alleen voor in: o talukė ja mĕmèga, een veelverwig gemaakte — speciaal soort — samaar of overkleed).

mèhè-mèhé! langzaam! voorzichtig! zachtjes aan! mèhè (pa en po ma), langzaam, zoetjes aan, voorzichtig doen en komen of gaan; tĕmèhè (i na), langzaam, teuterig van aard zijn; tĕmèhè (đa) hetzelde zakelijk.

mĕki (*o*), booze geest, weerwolf (deze soort hoort t'huis te Kau,

maar verdwaalt schijnt 't ook wel naar de andere distrikten: — 't is een jager, die er met werpspies en honden op uitgaat).

mèla (ma), de stank er van; ook (met meer nadruk): een lucht, neen maar! mèla (i na), stinken; mèla (đa) (zakel.), stinken, stinkend zijn of worden; mèla-mèla (đa), afgrijselijk stinken of stinkend zijn; mĕmèla (đa), de, het stinkende.

mĕlèko (po ma kò-), zie **lèko** (po ma).

mĕléo (*o*), vogel (megapodius-soort: hoopenvormer), legt verbazend groote eieren in kolossaal groote hoopen aarde in 't bosch (die 't beest, volgens de inlanders, wel niet alleen kan opwerpen, maar daartoe geholpen wordt door de boschsaters?!); de eieren broeien hierin van zelf uit en het jong (o puka) baant zich zelf een uitweg en kan dan al een heel eind vliegen.

mĕléwa (đa), zwak, slap zijn of worden van een boog of een dun hout (gemakkelijk buigend); ook: van het lichaam na krankheid; momĕléwa (đa), de, het, een zwakke, slappe, gemakkelijk buigende.

mèmĕ (*o*), moeder (onderscheiden van: ma awa; dit laatste gebruikt men alleen sprekende over iemands moeder, tot derden; in alle andere gevallen zegt men mèmĕ; ook wordt het als saāli-woord voor awa gebezigd); mèmĕ! moeder! mèmĕ-wo!! (sterk roepend) moeder!! ngoi mèmĕ, mijne moeder; ngoni mèmĕ 'kia-ka? waar is je moeder? o mèmĕ-bau, stiefmoeder; — — dòpo, pleegmoeder; — — dòdo, (tante) jongere -; en — — ria, (tante) oudere zuster van moeder; — — đòka, zie o mođòka.

mĕnā, verk. van manéna, zie **néna.**

mĕrémo (po-ja), zie **rèmo.**

mĕrêmu (*o*), groene, purperglans-duif met witten kraag.

mĕròmu (ma), de lont; mĕròmu (pa), met een lont (of een brandend stuk hout, brandend sprietje, enz.) afschieten.

mĕsèso (*o*), rib, ribbe.

mèta (po-ja), richten, mikken; mèta (po si), richten op, mikken op, mikken met, het gedoeld hebben op, koers zetten op, aanhouden in de richting van.

mĕtéwé, steeds: momĕtéwé (po-ja), zoo lang mogelijk nemen (een gekapten bamboe of sliet: zoo weinig mogelijk van den top wegwerpen).

'mi, verk. van ami, zie **muna mo.**

mi, " " **ngomi mi**, zie aldaar.

mi, verk. van mi.... muna, en mi... muna-ka, zie **muna mo**; ook:

verk. van mi....ngomi en mi....ngomi-ka, zie **ngomi mi**; nog: verk. van i mi....ngomi en i mi....muna, zie **i.**

mia, verk. van to ngomi mia, zie **ngomi mi.**

mia (*o*), (Mal.), aap (hier: algemeene soortnaam; in het Mal. slechts van een' specie; de aap komt niet voor op Halmaheira, wèl op Batjan).

midjiü (*o*), een boom (Barringtonia spéciosa L.).

mi ja, mi ja... òna en mi ja... òna-ka, zie **ngomi mi.**

mi jo en mi jo... òna-ka, zie **ngomi mi.**

mi ma, verk. van ngomi mi ma, zie **ngomi mi.**

mi mi, verk. van ngomi mi mi... muna, zie **ngomi mi.**

mi... muna en mi... muna-ka, zie **muna mo.**

minaro (po ma), leunen (achterover zitten tegen iets), leunend staan; minaro (po ma si), zich leunen tegen; mominaro (*o*), steuntje, leuntje (wat men gebruikt of aanwendt om tegen te leunen).

minga, variatie van mia, zie **ngomi mi.**

mingihu (po ma en po. ma si do-), en momingihu (po ma), zie **ihu** (po-ja).

mi.... ngomi en mi.... ngomi-ka, zie **ngomi mi.**

mi ni, verk. van ngomi mi ni.... ngini, en van ngomi mi ni.... ngòna, zie **ngomi mi;** ook: verk. van muna mi ni.... ngini, zie **muna mo.**

miniko (po si), in verleiding of gevaar brengen (door een daad: door vòòr te gaan, aanleiding geven, dat iemand kwaad doet; door iemand meê te nemen, hem in gevaar brengen); mominiko (po si), telkens weêr in verleiding of in gevaar brengen; verleidende, in gevaar brengende zijnde; of verleid - in gevaar gebracht zijnde; siminiko (*o*), de daad van het in verleiding of gevaar brengen; het aanleiding - geven.

minomang (*o*), (Mal. minonan), dranken (en wel geestrijke dranken: spiritualia).

Mira (*o*), hoofd-negorij op het eiland Morotai.

miri (*o*), gal; ani miri i hiwa, je hebt geen gal (je bent een lafaard: het volksgeloof beweert n.m.l. dat het hert geen gal heeft en daaraan schrijft men deszelfs vreesachtigheid toe).

miri (đa), zout van smaak zijn; ook: gezouten zijn; mimiri (đa), het, de zoute of gezoutene; o nawo-miri of o nawo đa mimiri, gezouten en gedroogde visch; miri (ma)! hoe zout! wat is dat zout! zout, dat het is!

miridjani (*o*), (Mal. mardjan), bloedkoraal.

miso (po-ja), (het vaartuig) achteruit werken, achteruit doen gaan.

Miti (*o*), eilandengroep, behoorende onder Tobèlo, ter halver wege van de hoofdplaats en het zuidelijker liggend eiland Bobalé, dicht onder de kust.

mi wi, verk. van ngomi mi wi.... una, zie **ngomi mi**.

mo, verk. van **muna mo** (zie aldaar).

mōa (po-ja), sussen, tot bedaren brengen, stil maken (van kinderen).

mòda, saāli-woord voor uru = mond.

mòdé (po-ja), willen, genegen zijn, believen; nakò-so no modé, als gij wilt, als 't u belieft; domodé (po-jo), bewilligen in; er in toestemmen.

mōdingi (*o*), helper van den Mohamedaanschen priester; oproeper tot het gebed (alleen in de strandnegorij).

mòdo (i na en đa), vreesachtig zijn; bang zijn; mòdo (po-jo), vreezen-, ontzag-, angst hebben voor; schromen, opzien tegen; po mòdo ma dorōu, doodelijk bang zijn voor-; mòdo (po si), bevreesd maken, beangst maken voor of met; ook: bevreesd zijn over; to mi si mòdo, ik maak haar bevreesd voor of met; ook: ik ben bevreesd over haar (dat haar een ongeluk mocht overkomen b.v.).

modòdo (i ma si), zie **dòdo** (*i*).

mođòka (*o*), titel voor een getrouwde vrouw, waarmeê zij immer wordt aangesproken door haar schoonfamilie; o mèmë-đòka, titel waarmede kinderen een in het gezin of de familie aangetrouwde vrouw aanspreken; mođòka (po-ja), mođòka- (getrouwde vrouw) zijn of worden; ook (beschaafd): huwen, tot vrouw nemen; momođoka (po-ja), getrouwde vrouw zijnde, gehuwd zijnde; mođòka (po si), doen huwen, ten huwelijk geven, huwen aan.

modolōléngè (*o*), kleine parkiet.

mòdo-mòđo (pa), zie **momòdo** (đa).

modòta (po en po ma), zie **dòta** (i na).

mòdu, (grondwoord niet in gebruik); domòdu (po si), aan één stuk doen zijn, uit één stuk maken (b.v. een fundamentbalk van een woning); domòdu (jo), geheel bedekken; geheel aangetast worden (door een ziekte, b.v.).

mogahaha (*o*), molm; mogahaha (đa), met molm zijn, vermolmd zijn; momogahaha (đa), het, de, een vermolmde, door den molm aangetaste.

mogiowo, tien; mogiowo déo moi, elf; — — sinòto, twaalf, enz.; ja mogiowo, tien (menschen); ma mogiowo, de, het tiende; ma mogiowo déo ma moi, enz., de, het elfde, enz.;

ja momogiowo, tien het stuk; o rupia ja momogiowo, tien gulden het stuk; ja momogiowo-ja momogiowo; bij tien gelijk, bij tientallen; i ma tèké momogiowo, elk tien.

mogòho (po ma tèké si), zie **oho** (*o*).

moi, (telwoord) één; ook: niet anders dan, niets anders dan, uitsluitend, slechts; una ka wo tiha moi, hij doet niets anders dan palmwijn maken; to una awi gogàhu tjawali ka wo djala moi, hij wint zich den kost uitsluitend door visschen met het werpnet; mànga dahé tjawali ka o taïto moi, tot wapen hebben (hadden) zij niet anders dan hakmessen; moi-wa, geen, niet één; moi-si, nog één; dé ma moi, in éénmaal; ka moi, slechts één, een éénige; ééntje maar; ma moi, (niet: de eerste, dat is bij uitzondering ma nonòma, zie dòma), eens, één keer, in één keer, alles te gelijk of in éénsens; op zekeren tijd; er was eens; tjawali ka ma moi, slechts éénsens; tjawali ka ma moi-moi, één éénig keertje maar; na dèhè ma moi, haal het (alles) in éénsens; ma moi àsa, een ander keer, later eens (nu niet, maar een volgenden keer); ma moi-li, nòg iets, nog weêr eens; later weêr: een ander maal, bij een' andere gelegenheid, op een' andere keer (b.v. zeide hij, dat -, òf: ging hij -, deed hij zus of zoo); ma moi-si, nòg eens, nog één keer; ma moi-wa, geen één keer, nooit; ma moi-ma moi, en: ma momoi, nu en dàn, een enkele keer; van tijd tot tijd; o moi-moi, alles, alles gezamenlijk, alles bij elkaar (dikwijls met ségàla (Mal.): o ségàla moi-moi); awi moi -moi of awi ségàla moi-moi, zijn alles (al zijn hebben en houên); ....moi ...moi, elk, ieder, elke, iedere: ook: eenige, sommige (in onderscheiding van anderen of andere); o njawa moi njawa moi, elk, ieder mensch; of: eenige, sommige menschen; o tahu moi - tahu moi, elk, ieder huis; of: eenige, sommige huizen; o putu moi-putu moi, elke nacht; of: sommige, enkele nachten (in de eerste beteekenissen valt de nadruk meer op het naamwoord, in de tweede beteekenissen meer op het telwoord); ja momoi, ja momoi-ja momoi en ja momoi-moi, zeldzaam, zeer zeldzaam; een enkel, een enkele of een heel enkel, een heel enkele (de laatste uitdrukking is het sterkst); ja momoi, één het stuk; o rupia ja momoi, één gulden het stuk; ja momoi, ieder één, elk één; ja màké-ka o pikulu ja momoi, zij hebben ieder één pikoel gevonden of gekregen; momoi en momoi-momoi (pa), bij één te gelijk

(halen, geven, aangeven, enz.); moi-moi (po ma), met allen tegelijk (halen, brengen, optillen, gaan eten, enz.); rimoi (po ma en po ma tèké), eenparig met elkander, samen, tegelijk, in de maat met elkander (dragen, roeien, doen, enz.); osininga po ma of po ma tèké rimoi, één van zin zijn, eensgezind zijn; moi (i wi- of wi), iemand (een hij); moi (i mi- of mi), iemand (eene zij); moi (i mi of mi), één onzer; moi (i ni of ni), één uwer; i wi moi mia dongira-ba-ka, iemand (een hij) onder ons; ngini i mi moi, iemand (eene zij) uit ulieden; òkia moi, verkort: 'kia moi, zie òkia.

mo i, verk. van muna mo i.... ngoni, zie **muna mo**.

moïjè (po si do-), zie **hijé** (pa).

moi-li, moi-si, moi-wa, zie, **moi**.

mòku (po), het inlandsch pruimpje nemen (bestaande uit betelvrucht, areeknoot en schelpkalk — mèt of zonder tabak —); de bejaarden kunnen eerder zonder eten dan zonder pruimpje; inlanders kunnen elkaâr in geene woning ontmoeten of de eerste handeling — na de begroeting — zal zijn het aanbieden der pruimdoos; als men dan iets te vertellen of te bespreken heeft, wacht men daarmede tot eerst het pruimpje behoorlijk is fijngemalen — po mòku đa òsa-ka —: dit, 't geen eenige minuten vordert, wordt ook wel als maat voor tijdsbepaling genomen; po mòku đa òsa-waàsi, dé đa bòlo-ka, men kon nog niet eens het pruimpje fijnmalen of het was reeds gedaan; het pruimen dezer ingrédiënten brengt een rood sap voort en daar men er hier geen kwispedoors op na houdt, krijgt de plaats waar men zit te genieten, voor den niet liefhebber, een zeer onsmakelijk bloedig aanschijn; mòku (pa), fijnkauwen, pruimen; mòku (po si), pruimen met, er mede.

mòku (po-ja), (een last) op of over den schouder dragen (niet: aan een voorwerp, dat men over den schouder legt, bevestigd — zie daarvoor dōi —); rimòku (po ma en po ma tèké), samen of met elkander op de schouders dragen.

mòku-mòku (o), golf, golven, branding, deining.

Molaju (o) (malaju — mélaju), Maleisch: de Maleische spraak. Molaju-ka (po), Maleisch spreken: Momolaju-ka (po ma), in het Maleisch sprekende zijn, in het Maleisch een gesprek voeren met elkander.

molé (o), dappere held: totomolé (i na), dapper, moedig, een held zijn; durven; totomolé i na, de dapper, moedig zijnde

tomolé (đa) (zakel.), dapper-, moedig zijn, durven; sterk, kras, vermogend zijn (van geneesmiddelen, kruiden of dranken); totomolé (đa), de, het dappere, moedige; sterke, krasse, vermogende; domolé (o), dapperheid, moed, heldhaftigheid; domolé (ma)! (onzijdig), de dapperheid, de moed er van; moedig dat het is! domolé (awi) gèna, hij heeft moed, hoor! tomolé (po ma), zich goed-, flink-, moedig-, dapper houden; o Kiè-molé, o Radja-molé, enz. benamingen van als wòngé vereerde „Urvaters", in de voorstelling voortlevende als een soort reuzen of half-goden.

moli (o), naam of titel: zwager of zwagerin, doch uitsluitend te gebruiken door de oudere zuster, tegen den man of de mannen der jongere zuster of zusters — lees ook: nicht of nichten — en door deze mannen wederkeerig tegen de oudere zusters — nichten — hunner vrouwen; of ook: door den ouderen broeder tegen de vrouw of vrouwen van den jongeren broêr of jongere broêrs — neef, neven — en door deze vrouwen wederkeerig tegen de oudere broeders — neven — hunner mannen; moli (po ma) komoli (po ma), in betrekking tot elkander staan als moli elkander moli noemen (de moli's nemen over en weêr ook het saāli in acht).

moli (o uru ma), zie **uru** (o).

mòlogòtu (o), ebbenhout (Maba Ebenus Spr.), het is niet zoo zwart als de soort bòtolino, maar zwarter dan de soort poligòtu.

molòha (o), zie **lòha** (o).

molòro (po ma), gorgelen, den mond spoelen; momolòro (po ma), voortdurend gorgelen of den mond spoelen; momolòro (po ma si), zich er den mond meê spoelen, zich er mede gorgelende zijnde; het als gorgeldrank gebruiken; momolòro (o), gorgeldrank, mondspoeling.

moluwo (po-ja), borend ingaan of indringen; o ngihia ma pégo o sihòdé ma guluhi ja moluwo, de slang (is gewoon) hare staart al borende in het achterste van het wild te dringen; upa ani ngunu na moluwo, sta niet zoo in je neus te boren, te wroeten.

mo ma, verk. van muna mo ma, zie **muna mo.**

momami (o), koek, gebak, zoetigheid (van mami, Tern. = zoet).

mo mi, verk. van muna mo mi....muna, of van: muna mo mi....ngomi, zie **muna mo.**

mòmi (po), (gewoonlijk met het achterzetsel è of jé), wakker worden, ontwaken; opstaan (uit den slaap of uit een liggende of zittende houding); weder levend worden, weder opstaan; i sosòné manga mòmi, de opstanding der dooden; o uru i mòmi, — — — mòmi-mòmi, — — — momòmi, de lippen bewegen, prevelen, prevelen gedurig, zijn prevelende.

mòmo (po-ja), vervullen; o njawa o tahu magèna ja mòmo-mòmo-ko, de menschen vervullen dat huis geheel; dat huis staat propvol met menschen; mòmo (po si), op ééne plaats -, in één voorwerp opstapelen of ophoopen; het alles op ééne persoon leggen of laden; mòmo (po ma si), het alles op zich nemen, op zich laden, het alles voor zijne verantwoording nemen; tomòmo (i na), verstopt zijn, obstructie hebben; totomòmo (i na), de aan obstructie lijnde zijnde; torimòmo (i na si) = dĕwèdo (i na si), zie **wèdo**; ook = todadahè (i na si), zie **dahè**.

momòdo (i na en da), vermoeid, afgemat zijn of worden; momòdo (i na si), er vermoeid van of onder worden; momòdo (po ma si), zich vermoeien met, op of over; mòdo-mòdo (pa), vermoeien, afmatten, doodaf jagen (een beest).

momòlo (*o*), groote porseleinen pul met deksel.

momori (o raba i), zie **raba** (*o*).

Momòro-ka (*o*), de vroegere, uitgestorven of uitgemoorde bewoners van het eiland Morotai, die nog altijd als een soort aardgeesten in onzichtbare dorpen zouden wonen en op allerlei wijzen den levenden parten kunnen spelen.

mòmu (po si), lang laten (koken, braden of bakken), dat het door en door gaar zij; mòmu (po ma si), uitslapen: lang blijven liggen druilen.

mo na, verk. van muna mo na....ngòné, zie **ngòné**.

monahalo, twintig: monahalo déo moi, monahalo déo sinòto, enz. 21, 22, enz.: ma monahalo, de twinstigste: ma monahalo déo ma moi, de een en twinstigste: ja monahalo déo ja tupaàngi, 25 (menschen): ja mo monahalo - ja mo monahalo, bij twintigen, bij 20 gelijk: ja momonahalo, twintig het stuk: o eeng ja momonahalo, twintig centen het stuk: i ma teké momonahalo, elk twintig.

mòngi (*o*), het lekkere van maak. mòngi (a, mòngi si), lekker zijn; mòngi-mòngi (a), zeer lekker zijn; momòngi

(đa), de, het, een lekkere; đa mongi-kāwa, ook maar niet lekker (verbazend lekker); janau ma momòngi, zie muti.

mòngo (pa), het missen (met het oog: het voorbij- of overzien, niet waarnemen); tèkadé ta mòngo so ta kĕlèlo-wa, waarschijnlijk miste ik het - zag het voorbij - en zag het dus niet; maro ka ta mòngo so i wòsa-ka, het is alsof ik het voorbij gezien - gemist heb met het oog - dus heb ik het vergeten; pa nano pa mòngo en pa mòngo-mòngo, (op iets fijns of kleins) turen en het (bijna) niet waarnemen (met het oog missen); maro ka pa mòngo, (iets dat zeer ver is) als om het te missen (niet waar te nemen); o sininga pa mòngo, het bewustzijn missen (kwijtraken); wa nano maro ka wa mòngo, hij staart wezenloos (alsof hij zijn gezichtspunt of bewustzijn mist).

mòngo (po ma), zie **pòngo-pòngo!**

mongòho (o en pa), zie **ngòho** (po-ja)

mo ni, verk. van muna mo ni....ngòna, zie **muna mo.**

moōa (pa), zie **ōa** (*i*).

mo....òna-ka, verk. van muna mo....òna-ka, zie **muna mo.**

moòto (đa), half vergaan, verlegen, rot zijn of worden (van kleeren, bindsels, enz.); momoòto (đa), de, het, een, halfvergane, verlegene, rotte.

mòra en mòra dādaka (*o*), zie **bolé** (*o*).

moré en moré-moré (po), blijde-, vol blijde lust-, vol blijde verwachting zijn; o kàso i moré, de hond is blij (als hij mag meêgaan en springt en blaft); si moré (po), z'n blijdschap aan den dag leggen (bijna uitsluitend bij een wederzien); si moré (po na), iemand z'n blijdschap doen blijken (door hem vast te pakken, te kloppen, te besnuffelen); moré en komoré (po ma si en po ma tèké si), dit elkanderen doen.

moributànga, 60; moributànga déo moi, enz., 61, enz.; ja moributànga, 60 (menschen); ja moributànga déo ja ruha; 64 (menschen); moributànga (ma), de 60e; ma moributànga déo ma moi, de 61e; ja momoributànga, 60 het stuk; ja momoributànga - ja momoributànga, bij 60en, bij 60 gelijk; momoributànga (po ma en po ma tèké), ieder 60.

morisio of morisiwo, 90 (verder als bij moributànga).
moritòha, 50 (" " " ").
moritumidingi, 70 (" " " ").
moritupaàngi, 80 (" " " ").

Mòro (*o*), (Tern. = Gal. Mòrotai), het eiland Morotai (ten N.O. van Halmaheira); te Galèla zegt men ook wel alleen: o gura = het eiland — voor Morotai.

Mòro-dòku (*o*), (Momòro-ka mànga dòku? — zie Momòro-ka): Aardmannetjes-woonplaats (de plek, waar zendeling van Dijken woont, heeft van ouds dien naam).

morōi (đa), mak, tam zijn (van beesten); momoröi (đa), de, het, een mak, makke, tamme; o uru đa moröi-wa, de mond is loom (bevreesd, beschaamd, te veel aangedaan zijn om het te zeggen of om te spreken).

mòro-mòro (po), zingen (zie guùlè onder **ulè**).

moròmu (*i*), wemelen, wriemelen; momoròmu (*i*), sterker dan het voorgaande; ook: hetgeen wemelende, wriemelende is; awi uru i moròmu, zijn mond trekt (zenuwachtig); zijn lippen beven of zijn lip beeft (van een kind, dat zich goed houdt om niet te huilen, of: bij een moeielijk zich kunnen uiten in woorden).

Mòrotai (*o*), zie **Mòro** (*o*).

moruàngi, 30 (verder als bij moributànga).

moruha, 40 (" " " " ").

mòsa (pa), toedekken, bedekken; o ngòpa i ma pòpo-ku, ni ja mòsa-ku, het kind ligt daar naakt neder (te slapen), dekt het toe; mòsa (po ma), zich toedekken (hetgeen hier geschiedt door zich geheel in de sarong te hullen); momòsa (*o*), deken; ook: saāli-woord voor baro = sarong.

mosòla (po), (grof), hoereeren, zedeloos leven; momosòla (po), voortdurend zedeloos leven; hoereerend zijnde.

mòté (po ja), volgen, meêgaan, opvolgen (een raad); volgens (in werkwoordsvorm); ja mòté maro, het volgt zooals = volgens; wa àka wa mòté maro, hij doet (deed), hij volgt (volgde) zooals (hij doet — deed — volgens); po mòté-đa lòha, goedschiks volgen; ook: (voor z'n persoon) goed volgen, goed meêgaan (met 't geen men verricht) = z'n pogen of arbeid zien gelukken: slagen; mòté en komòté (po ma), met elkander meêgaan, elkander volgen of vergezellen; rimòté (po ma), synoniem met ringaho (po ma), samengaan (één van zin zijn); po ma rimòté đa lòha, goed met elkander overweg kunnen, eensgezind zijn; — — — đa torōu, of: po ma rimòté-wa, oneensgezind zijn, het slecht met elkaâr kuunen vinden; mòté (po si), toestemmen, goedkeuren, instemmen, toestemming geven; mòté (po ma si), zich laten volgen (zich niet tegen-

houden, meêgeven: zich laten optillen, trekken, vallen); ook: zich (met wind of stroom) laten volgen; zich laten drijven of afdrijven; komòté (po ma si), met elkander instemmen, samenstemmen, met elkander toestemmen; rimoté (po si), elkander doen volgen (in ééne richting); onderling eender leggen (van onderdeelen in werkstukken, b.v. al die zelfde onderdeelen met het topeinde of wèl met het worteleinde naar ééne zijde leggen); rorimòté (po si), voortdurend, steeds weêr onderling eender leggen; domòté (po-jo), er tegen aan, in richting volgen (b.v. overeind tegen een rechtopgaand voorwerp — boom, paal — aanstaan); ook: toegeven: met eens anders (tegenovergestelde) opinie ('t zij uit vrees òf omdat men overtuigd is) meêgaan of instemmen; domòté (pa), spalken er tegen aanbrengen (binden, plakken, spijkeren, enz.) een stuk (om steun of sterkte te geven, of om de buigbaarheid te verminderen of om iets, dat uit verscheidene verlengstukken bestaat, door één lang — er tegen aangebracht stuk — tot één sterk geheel te maken); ook: er tegen aan, in richting doen volgen (over eind tegen een recht opgaand voorwerp — een boom, een paal — aanzetten); domòté (ma), het stuk dat er tegen aangebracht is (om steun te geven of sterk te maken); ook: de spalk; o bobàngu pa domòté, bijbetalen; domòté (po si); spalken, versterken met; bijbetalen met; momòté (*o*), volgeling, aanhanger: ook: volggeest: die het vooral jongelingen en jonge dochters (in droomenden zoowel als in wakenden toestand) lastig maken, maar ook getrouwde lui plagen kan; pa mòté ma ngalé, zie ngalé (ma).

Mòti (*o*), het eiland Mòti, bezuiden Màkian, behoorende onder Ternate.

motòha, vijf; ja motòha, vijf (menschen); ma motòha, de vijfde; ma para ma - of alleen: ma motòha, vijfmaal; ja momotòha, per hoofd vijf; ook: vijf het stuk; o ti ja momotòha, vijf stuivers het stuk; ja momotòha - ja momotòha, bij vijven gelijk, telkens vijf; po ma - of po ma tèké momotòha, elk vijf (halen, nemen, eten enz.).

motòwa (*o*), een boom, die zeer goed timmerhout (eenigzins rood van kleur) levert.

mòtu (*i*), (veelal met het achterzetsel ku); omgekeerd — met den hollen kant naar beneden — liggen (van hol-bolle voorwerpen: schotels, klapperdoppen, enz.); met de opening naar beneden

liggen of gericht zijn (kopjes, potten, flesschen, enz.); broeien (van een hen of vogel); zich kunnen omkeeren (kleine kinderen); o sininga i mòtu, zie sininga; o déru — —, de prauw kantelt of kantelde, sloeg om (de kiel boven); ai ngòpa àsa i mòtu-ku, mijn kind kan zich pas omkeeren (nog niet kruipen, maar al zoo ver, dat het op den buik kan gaan liggen); mòtu (pa), op den hollen kant keeren, met de opening naar beneden leggen of richten; omkeeren (op den buik); te broeien zetten; o lĕlènga pa mòtu, het bord - de borden - omkeeren (zie ook: djini); mòtu (po ma), zich op den buik keeren; voorover gaan liggen; mòtu (po si), overstulpen (met een vat of voorwerp, dat men met de opening naar beneden keert); mòtu (i na si), met je er in, omkantelen, omslaan (een vaartuig, een tobbe); rimòtu (po si), over het ander heen stulpen; mòtu (po ma si), er zich mede overstulpen (zich onder iets, dat men over zich heen omkeert verbergen).

mōu (po), stom zijn of worden (niet kunnen spreken); momōu (po), de stom zijnde; mōu (*i*), stom zijn (van klappernoten: iets meer dan jong, maar toch nog niet zòò oud, dat het water in de vrucht klokt als men die schudt); momōu (*i*), half rijpe (klappernoten).

muāné (đa), nieuw zijn; ook: versch zijn (van brood en gebak); muāné-ané (đa), zeer nieuw, splinternieuw; zeer versch, melk versch zijn; momuāné (đa), de, het nieuwe, versche; muāné (pa), nieuw maken, vernieuwen.

Muđa (*o*), zie **Mamuja** (*o*).

mudja (*o*), reukwerk, odeur (fijn gesneden bloemen of welriekende oliën); mudja (po-ja), welriekend maken (kleêren: door er bloemen tusschen te leggen of ze met reukwater te besprengen); mudja (po ma), zich een aangenamen geur geven, door reukwerk.

muduku (*o*), zie **uku** (*o*).

mufu (po-ja), verdelgen.

muhi (ma), de pit, de kern (van vruchten); Tern. voor Gal. wàpi, saāli-woord, maar ook buiten de saàli dikwerf gebruikt, omdat wàpi ook beteekent testes.

mujè (ma), vezeldraad van (bladen en schorsen, als naaigaren gebezigd).

mulajing (ma) (Mal. moelaïn), het begin, de aanvang; mulajing (po), beginnen, aanvangen.

mulāràti (*o*) (Mal. mĕlarat), ziekte, tegenspoed, ellende.

mulia (*o*) (Mal.) heerlijkheid, aanzienlijkheid; mulia (po), heerlijk, prachtig, aanzienlijk, hooggeplaatst zijn; mulia (po si), vereeren, verheerlijken; eerbiedig — dus: aandachtig, ook: met wel gekozen woorden — doen.

mumu (*o*), de bladnerven van verschillende palmen; o sĕsèsa o mumu, bezem uit die nerven — hier gewoonlijk uit die van den arèn-palm — vervaardigd.

muna mo, verkort: mo, subject pers. v.n.w. 3e pers. vrouwel. enkelv.: zij; muna (alléén), zij (bij aanwijzing); mi....muna en mi....muna-ka, verkort: mi, object. pers. v.n.w. 3e pers. vrouwel. enkelv.: haar, aan haar; muna of muna-ka (alléén), hààr, aan hààr (bij aanwijzing). In verbinding met andere object. pers. v.n.ww., komt dit subject. pers. v.n.w. voor, als volgt:

muna mo i ....ngohi,	verk.	mo i,	zij.... mij,
" " ni...ngòna,	"	mo ni,	zij.... u,
" " wi...una,	"	mo wi,	zij.... hem,
" " mi...muna,	"	mo mi,	zij.... haar,
" " of muna ma,	"	mo of ma,	zij.... het,
" " mi...ngomi,	"	mo mi,	zij.... ons,
" mi ni...ngini,	"	mi ni,	zij.... ul.
" ma.....òna,	"	ma...òna,	zij.... hen of haar.
" mo.....òna-ka,	"	mo..òna-ka,	zij.... hun of haar.

muna mo ma, verk. mo ma, zij....zich (terugw.); to muna ami, verk. ami en 'mi, bezittel. v.n.w. 3e pers. vrouwel. enkelv. haar, hare; to muna (alléén), van hààr, voor hààr (bij aanwijzing); muna déo ami, of muna dé ami, verk. déo - of dé ami, zij heeft.

mura (*i*), (Mal.), gemakkelijk, eenvoudig, goedkoop zijn; mura (po), goedertieren, zachtmoedig zijn.

mura (đa), blond -, licht van kleur zijn (het hoofdhaar); o sahè đa mumura, een blonde kop met haar; licht gekleurd (niet pikzwart) hoofdhaar.

muri (*o*) (Mal. murid), leerling, discipel, volgeling.

muro (*o*), een phosphorizeerend insect, behoorend tot de klasse der Myriapoda of duizendpooten (is onschadelijk).

muru (*i*), knorren (als een varken), brommen, snorren (tol of sneldraaiend voorwerp); gonzen (van insekten); muru (po), brommen, gonzen (binnensmonds - uit spel - door kinderen) ook:

op de knieën kruipen en knorren (varkentje spelen - kinderen); muru-muru (*i*), sterk, luid, aanhoudend knorren, brommen gonzen; muru-muru (po), mompelen, mopperen, brommen, op halfluiden toon met elkander zitten babbelen; dumuru (jo), aangonzen, omgonzen (het oor door insekten); dodumuru (jo), aanhoudend omgonzen, omgonzend zijnde.

muru (*o*), droesem, bezinksel (van palmwijn; zeer goed als gist te gebruiken).

murutu (po), zie **rutu** (*i*).

murüwé (po ma), onbelast (niets bij zich hebbende, niets meedragende) gaan; met ledige handen gaan of komen.

muruwo? hoeveel? (behalve vragende naar prijzen of waarden: zie daarvoor òkia moi); mi-ni-ja muruwo: wij, gij, zij hoe velen? o njawa ja muruwo?, hoeveel (zij) menschen? muruwo-naga, eenige; mi-ni-ja muruwo-naga, wij, gij, zij eenigen; ja muruwo-naga ja bi siri-ka, (zij) eenigen zijn ziek geworden; muruwo-àsa? wanneer? (hoe lang nog?); kapuruwo? wanneer? (hoe lang geleden?); kapuruwo-naga, eenigen tijd geleden; voor eenigen tijd.

musè (ma), bigge (zie **titi**).

musitika (*o*) (Mal. mastika), bezoarsteen (parelkleurige steenen: afzettingen in de blaas, de maag, het hart, de nieren van het hert; zoo men zegt ook: in den kop van slangen, de rugvin van visschen, in zeekwallen en naar men beweert zelfs vaak in schoone (ontbolsterde) rijst gevonden). Wie zoo'n bezoarsteen vindt, bewaart dien gewoonlijk om er een djini-fétisch van te maken: zie djini.

musu (*o*), épileptische toeval; musu (po), in een toeval liggen, een toeval krijgen; mumusu (po), aan toevallen lijdende zijn.

musung (*o*) (Mal. moesim, moeson), seizoen, jaargetijde, jaar; het jaar waar de Galêlarees bij telt; eigenlijk maar zes maanden (het seizoen waarin de rijst geplant en geoogst wordt). Hierbij wordt gerekend naar het zevengesternte en de zes maanden, waarin dat sterrebeeld zich — te rekenen naar den stand bij zonsondergang — van ongeveer het Zénith tot den Westerkim aan den hemel verplaatst, worden benoemd als volgt: o nāwoko: Januari; o bìànga: Februari; o sàngoka: Maart; ma ngòpa: April; ma awa: Mei; ma awa madudu: Juni; (in bìànga, staat het zevengesternte 's avonds in het zénith). De overige maanden van het jaar blijven onbenoemd, maar men

zegt: o taun (Mal.), het jaar, heeft twee musung's, seizoenen. Men heeft te Galèla geen droge en natte seizoenen; de regen valt, tamelijk zonder vasten regel, het gànsche jaar, van tijd tot tijd, neer; wel onderscheidt men tusschen den tijd van den Noorden- (circa van December tot April) en den tijd van den Zuidenwind (circa van Juni tot October), maar ook hierin hebben dikwijls groote variaties plaats.

mususu (đa), zie **susu** (đa mu-).

muta (pa) (Mal. moentah), in sommige gevallen voor: braken, (maar hiervoor is regel het Galèl. woord: nguna).

muta (i na), dom zijn om te -, verbijsterd zijn bij het antwoorden, er niet uit kunnen komen; momuta (i na), dom zijnde in het antwoorden; muta en momuta (đa), als boven (zakel.); momuta (po ma), zich dom houden; niet willen antwoorden.

muti (*o*), het zoete (saāli-woord voor gula = suiker); muti (ma), het zoet of zoete er van; ook: zèèr zoet; muti (đa), zoet zijn of worden; muti-muti (đa), zeer zoet zijn of worden; mumuti (đa), de, het, een zoete; muti (pa), verzoeten, zoet maken; mumuti (*o*) of: janau ma mumuti, zaad (sperma). soms doch niet juist: janau ma momòngi).

mutiara (*o*), (Mal.), parel en parelschelpvisch (wordt op de kust van Halmaheira gevonden o. a. in het district Kau) ook: de Nautulus; o mutiara ma kahi, parelschelp, parelmoer; Nautulus-schelp.

mutuādé, daarom, bijgevolg, om die reden, dien ten gevolge; mutuāâdé! dàn wil ik het wel gelooven! daar heb je 't! jawel, daar zit 't 'm dus!

muūdu (đa), zacht -, kleiachtig -, week -, mollig zijn; muūdu -udu (đa), zeer zacht, enz. zijn; momuūdu (đa), de, het zachte, enz.; muūdu (pa), het zacht doen zijn (zòò maken dat 't zacht is): o sininga đa muūdu, zie sininga (*o*).

muūra (*o*), regen; o muūra i tĕtèta, de regen druppelt neer; — — — lamo, de regen is overvloedig: het regent veel, het regent hard; muūra (*i*), het regent; muūra (po si), doen regenen, beregenen; muūra (po ma si), zich doen beregenen, zich laten natregenen; domuūra (jo), beregend worden; domuūra (ja), (menschen) onder weg regen krijgen; o muūra ma gagi, het vocht dat van den regen aan alles in de natuur hangen blijft.

N.

n (*o*), de letter n.

na, verk. van ngòna na, zie **ngòna no**; en
" " na...ngòné, zie **ngòné**.

'na (verk. van òna), vòòr persoonsnamen, aanduidende dat men niet bepaald over dien persoon zelve, maar over hem of haar (resp. hun of haar) omgeving of gezellen spreekt; (ongeveer wat men in 't Hollandsch doet, met een 's te voegen achter familienamen, als men in algemeenen zin van die familie's spreekt); do *o* voor de persoonsnamen vervalt dan (maar omdat de vrouwelijke persoonsnamen oorspronkelijk o ngo voor zich krijgen, blijft daar ngo); 'na Djuku-ka na hiké, geeft het ten huize van Djuku — bij de Djuku's —; 'na ngo Tupa-ka i tulu-ka, zij zijn bij de Tupa's aangeloopen — even aangewipt.

nabi (ma) (Mal.), profeet, ziener; onder het volk bestaat echter een woord nabî (nadruk op den laatsten lettergreep) dat beduidt: de geest der werkbazen — die de werkbazen bekwaamheid schenkt — en bij afleiding ook: de geest die in de boomen — door de timmerlieden — en misschien ook in andere materialen door andere werkbazen benuttigd — huist, nàko-so o gòta pa tòda, dé ma nabî-ka po gòlo; dé pa tòda-ka, dé maèna ma gòho — o tòna pa ròko — dé ma àgé-ka po si suru, als men een boom velt, dan (behoort) men een verzoek (te) richt(en) aan den boomgeest; — (dat wil zeggen: als men een baas is en dus dien geest vereert en bij gevolg weet wat men tot hem zeggen moet; anderen laten dat verzoek na, maar volgen het voorbeeld der bazen in 't navolgende) — en is (de boom) omgehakt, dan (moet) men een pas opschietend stekje van den zelfden (boomsoort) — (na) beide handen vol aarde te hebben genomen — steken op den (afgehouwen) tronk (in de daar opgelegde aarde) — (als vervanger voor den gevelden boom). — Het woord moet van de Ternatanen overgenomen zijn.

nabo (*o*) en nabo-moi (po), zie **dabo** (i na).

nafali (*o*), overeenkomst, accoord; nafali (po ma en po ma tè ké), samen overeenkomen of accordeeren.

naga, partikel, die iets onbestemds aangeeft, of een onbestemde beteekenis meedeelt aan het woord waarbij het gevoegd wordt; òkia-naga, iets; het een of ander; wi doòha-naga, hem scheelt iets, hij is niet recht wel, het is zoo vreemd met hem;

nago-ūna-naga, (hij) iemand; murüwo-naga, eenige, ettelijke; o dòku moi-naga, een zekere stad; o ngòpa o dòmo moi-naga, een of ander eerstgeboorne.

naga, onbepaald aanwijz. v.n.w. van plaats, met de gebruikelijke voorzetsels: inaga en ngoïnaga, hier ergens omhoog of naar boven; kanaga en ngokanaga, te hier ergens; aanwezig, is er (in antwoord op een' vraag of iets of iemand er is); konaga en ngokonaga, hier ergens, komend in zeewaartsche richting; kunaga en ngokunaga, hier ergens naar omlaag of van boven; nonaga en ngononaga, hier, ergens in de nabijheid, heen komend; ook treft men aan: noganaga, daar omtrent heen; sanaga en ngosanaga, hier ergens komend in landwaartsche richting.

naga (*o*), een slang of draak uit de fabelwereld, die o. a. de zons- en maansverduisteringen veroorzaakt, daar zij die hemellichamen wil opslikken; alleen een oorverdoovend leven, door de aardbewoners gemaakt, behoedt alsdan zon en maan voor geheele vernietiging; de draak door dit lawaai verschrikt laat z'n prooi los (gedeeltelijke verduistering) of te wel: ontlast er zich weêr van (geheele verduistering); o ngoòsa o naga ja đàsi, de draak slikt de maan op; of: als de draak de maan opslikt = bij maansverduistering. Behalve dat men overal op slaat en trommelt, klimmen sommigen nog met pijl en boog in boomen en mikken op den draak om hem vrees aan te jagen.

nāgala, misschien; 't kan wel zijn; wellicht.

nagara (po), bedreven zijn in allerlei fraaie handwerken of beeldhouwende kunsten.

nagi (o en pa), zie **hagi** (po-ja).

nago-muna? wie? (vragend naar ééne vrouw); of: wie (niet vragend = zij die); muna nago-muna? wie is zij?; nago-muna-naga, (zij) iemand; nago-muna-wa, (zij) niemand.

nago-òna? wie? (vragend naar meer dan één man of vrouw); of wie (niet vragend = zij die); nago-òna i sònè-ka? wie zijn er gestorven? nago-òna-naga, (zijl.) iemand; nago-òna-wa, (zijl.) niemand.

nago-ūna? wie? (vragend naar één man); of: wie (niet vragend = hij die); una nago-ūna? wie is hij? nago-ūna-naga, (hij) iemand; nago-ūna-wa, (hij) niemand.

Nahàdi (*o*) (Mal. ahad) of: o wangé Nahàdi, Zondag.

naho (po-ja), er iets onder leggen (dat het niet direkt in aan-

raking komt (b.v. met de tafel, als men schrijft; met de bank, waarop men te hard zou zitten of liggen; met den grond, om het te behoeden voor vuil worden) meestal een doek, een mat, een blad, een stuk papier of iets dergelijks; (niet een hard voorwerp met het doel om hooger te plaatsen of eene ongelijkheid te verhelpen, dan zegt men: hàngi en sòdé); naho (po si), onderleggen met, er onderleggen; naho (po ma), zich onderleggen (iets onder zich leggen, om er op te zitten of te liggen); naho (po ma si), zich onderleggen met: het (wat genoemd is) onder zich leggen; nanaho (*o* en ma), onderlegger (hetgeen men gebruikt om er onder te leggen: een laken, een luier, een doek, een mat, een blad, enz.); naho hoort men ook wel, in plaats van talàké, overdekken, bedekken, dekken (een tafel, een bed, met een laken; een presenteerblad of schotel of hetgeen daar op of in is, met een doek of blad, enz.); in die gevallen krijgt men dan ook nanaho, *niet* voor 't geen men ergens ònder, maar voor voor 't geen men er òver legt.

nàka (*o*) (Mal. nangka), wel eens voor: tuàda (*o*), een boom (Artocarpus polyphema Pers.); o nàka-wòlàda, Hollandsche-nangka: boom, behoorende tot de Artocarpus-familie, gewoonlijk: zuurzakboom geheeten; de vruchten worden gegeten.

nàkàli (*o*) (Mal. nakal), baldadigheid, moedwil; nàkàli (po). baldadig zijn; moedwillige — kwaadwillige — dingen doen; o nàkàli ma bobàngu, de boete op baldadigheid, moedwilligheid, kwaadwilligheid (waaronder velerlei begrepen wordt; die boete is volgens recht 6 réalen van f 1.60, dus f 9.60).

nàké-nàké (pa), recht afgaan op; recht toe, recht aan afloopen op.

nàko (pa), kennen, weten; herkennen; nanàko (pa), er kennis van hebbende, wetend zijnde; gekend, geweten zijnde; nanàko (*o*), kennis, wetenschap; kennis, bekende; nonàko (*o*), kenmerk, attribuut, onderscheidingsteeken; ook: een gezicht, eene openbaring, een wonderteeken; tèké-nako (pa), kenmerken, teekenen; gedeeltelijk doorsnijden, -hakken of -breken (zòò, dat het nog schijnbaar ongeschonden of sterk is); dèké-nako (*o*), kenteeken, merkteeken; begin van een scheur, knak of breuk.

nàko — (veelal met een der nadrukleggers so of dé: nàko-so en nàko-dé, soms ook met beiden nàko-so-dé), voegwoord: als, wanneer, indien, in geval; nàko of nàko-dé (aan het eind eener zin): in dat geval.

nakoda (*o*) (Mal. nachoda), schipper, prauwvoerder; handelaar, die van oord tot oord gaat met zijn vaartuig.

nali (*o*), vreugde. blijdschap; nali (i na en đa), verheugd -, blijde zijn; nanali (i na en đa), de, verheugd -, blijde zijnde.

nali (ma), omwinding (bij het vastbinden van iets); ma nali moi, zoo maar in eens (zonder om te winden) om- en vastbinden; — — sinòto, saàngi, enz., (binden) met twee, drie, enz. keer omwinden (eer men toeknoopt); nali (po si), niet dadelijk om en vastbinden, maar eerst nog eens enkele of meermalen omwinden.

namo (*o*) vogel; ook saāli-woord voor: tòko = kip; o namo ma uru, vogelbek; ook benaming eener banaan-soort (zie bolé); — — — ingi, vogelsneb of -snavel; ook: soms benaming voor den voorsteven van het vaartuig (zie goōlé); nanamo (*o*), nagemaakte vogel (van hout als anderszins), of: een geteekende of geschilderde vogel; nanamo (po), op vogels jagen

namu-namu (*o*), een boom (Cynometra cauliflora L.), de vruchten worden gegeten.

nanali (*o*), prop op eene lading (in geweer, pistool of kanon); nanali (po si), als prop gebruiken; er een prop van maken.

nanàsi (*o*), ananas-plant en vrucht.

nànga, verk. van to ngòné nànga, zie **ngòné.**

nàno (pa), kijken, neêrzien op (God); bezien, bekijken, beschouwen, gadeslaan, achtgeven op; nano-nano (pa), oplettend, langdurig, bij herhaling kijken, bezien; nanano (pa), kijkende, beziende, enz. zijnde; gekeken, beschouwd enz. zijnde; nano, kanano en kokanano (po ma en po ma tèké), elkander zitten aankijken, elkander wederzijds aanzien; nanano (*o*), het kijkwerktuig (saāli-woord voor: làko = oog); nanano (po ma), elkander aanziende zijnde; maar ook: zich met elkander meten; het van elkander willen zien (wie de sterkste is); nano (po ma si), zich ergens mede of in bezien (bv. in een spiegel); ginano (po ma), uitkijken, op z'n hoede zijn; naar alle zijden om zich heen zien; ook: uitzien naar, zien op (iemand, die een handje kan helpen, of den last verlichten); no ma ginano, kijk goed uit (er is kwaad volk, er zijn vijanden op den weg of ook: hij kan je onverwachts een klap of schop willen geven); o bòki i ma ginano, de kat ziet om zich heen (hoort zich besluipen en kijkt van waar het gevaar komt); la magèna dé muna mo mòmi, so mo ma ginano, gèna i gogōu

ma njawa moi...., daarop ontwaakte zij (of: richtte zij zich op) en keek rond, en jawel een menschelijk wezen....; to ma ginano o njawa, hé! i hiwa, ik zie uit naar een mensch, ach! er is er geen (ik heb geen hulp); nago-òna (of: 'kia -ka-si) to ma ginano? ai dodiawo i hiwa, op wien (of waarheen) zal ik zien (die mij steunt of waar ik steun vind)? ik heb geen medgezel, of geen vrouw (ik moet alles alleen doen, er is niemand die mij helpt); doginano (po si), scherp uitzien (om iets te onderscheiden, dat hoog of ver is); scherp kijken (bij het mikken of langs iets heen, om te zien of het recht is); doginano (po ma si), zich van alle kanten bekijken of de kleêren wel allen in de puntjes zitten; pa nano po si gogi-nihi, zie **nihi** (pa).

na....òna en na....òna-ka, verk. van ngòna na....òna en ngòna na....òna-ka, zie **ngòna no.**

naro-naro (pa), stevig -, sterk -, uit alle macht (vasthouden, aantrekken); onveranderlijk handhaven; naro-naro (Tern. = Gal. tjobo-tjobo), direkt achter het werkwoord gevoegd: po tagi naro-naro, pa đèhè naro-naro, steeds weêr gaan, steeds weêr halen; o pòko i naro-wa, loslijvig zijn.

nàsi (o en po ma), zie **đàsi** (po-ja).

nàsibi (*o*), zie **mandèràsi** (*o*).

nàsi-djaha (o en po), (Mal.) zie **tamo** (*o*).

nau (ja), man, mannen, van 't mannelijk geslacht; o ngòpa janau, zoon; o dòku magèna ma bi nau, de mannen dier stad; janau i ma mata-ka, alle mannen zijn weg; nau (ma), mannetje er van (van het mannelijk geslacht: voor dieren, planten, voorwerpen); o kàso ma nau, mannetjes-hond, reu: o papaja ma nau, mannetjes-papaja (die papaja-boomen, waaraan alleen bloemen maar geen vruchten komen); o lèbi ma nau, de mannetjes-schoot (bovenschoot aan het zeil).

nawo (*o*), visch; ook (euphémistisch): pudendum muliebre (zie bij maidjanga); o nawo đa òhu, versche visch; — — ma ria of — — đa mimiri of — — gàsi, groote, gezouten zeevisch; — — i dodòpo, gerookte visch (speciaal: groote zeevisch); — — — totoré of — — toré, droog-gerookte vischjes (speciaal: de ngawaro); — — ma làko, vischoog; ook: de fijt; — — — dòpa, losse knoop, schuifknoop; o téwo ma nawo, zeevisch; o àké — —, zoetwatervisch.

nāwoko (*o*), zie **musung** (*o*).

nêké (po-ja), met een hefboom, dommekracht en dergel. oplichten, verplaatsen; nĕnèké (*o*), hefboom, dommekracht.

nêna, manèna, verk. mĕnā, aanwijz. v.n.w. van persoon of zaak: deze, dit: o dòro manèna, deze tuin; o djodjaru manèna, deze maagd; o djara manèna, dit paard; ngohi nêna, ik; ngomi nêna, wij.

nêna, aanw. v.n.w. van plaats: hier; komt als zoodanig voor met de volgende voorzetsels: **inêna** of ngoïnèna, hier, alhier opwaarts of gekomen in klimmende beweging; o putu tumidingi, dè ngini ni ma fàto inèna o dowòngi-ë, over zeven nachten, stelt u dan op hier boven op het zeestrand (gesproken tegen zeeslakken); **kanêna** of ngokanèna, verk. kĕnā, te hier, hier, alhier; ngini kĕnāsi, (blijft) gij nog (maar wat) hier — (gewone uitdrukking van één die zich uit het gezelschap verwijdert); kanèna ta maké-ka, hier heb ik het gevonden; ngokanèna àsa to djaga, alhier zal ik mij op wacht stellen; **konêna** of ngokonèna, hier, alhier gekomen in zeewaartsche richting; àsa awi ronga mi ja pèto, dé, hé, una konèna-ka, juist noemen wij zijn naam en zie, hier is hij gekomen (gaande zeewaarts); **kunêna** of ngokunèna, hier, alhier benedenwaarts, afgekomen van boven; kunèna ta tura-ku, hier heb ik het laten vallen, ngokunèna o Jésò-su àsa Wa huku-kali, alhier (op den Olijfberg) zal Jezus weder naar beneden komen; **magénêna** (samenstelling van manèna en kanèna), verk. tot manèna en génèna, verlengd tot ngogénèna, samengest. aanw. v.n.w. van zaak en plaats: deze hier, dit hier; èna, to ngohi ai gia ngogénèna, ja, zie eens, mijne hand is (dit) hier; ja, tòna ma duhutu, to ngini nia gimina ngogénèna, hei daar, aardgeesten, dit hier is uw deel; ngòna kolaha magénèna o dodai èko kolaha magénèna o momòlo-ka, gij (hebt gij) liever deze schotels hier of liever deze pul hier; **nonêna** en ngononèna, hierheen gekomen, of: hier vlak bij aankomend of: hier er tegen aan; òdé mi ja màké o susa, so nonèna ta kahino, ach, we ondervonden tegenspoed en dus kwam ik (hierkomende) hierheen; nonèna no wi suru, steek hem hier; **sanêna** of ngosanèna, hier, alhier gekomen in landwaartsche richting; o namo magèna sanèna i wòsa-so, die vogel vloog hier (van den zeekant komend) binnen.

nêna, manèna (verk. mĕnā), aanw. v.n.w. van tijd: nu; dòné

manèna (dòné mĕnā), nu, heden; o wàngé manèna (of: mĕnā) of: o wangé mĕnā àsa, nu, dezen dag; manèna gèna, en dòné manèna gèna, nu dan.

néré (po ma), juichen, met elkander den juichkreet (overwinningskreet, eeregroet, of blijdschapskreet) aanheffen; de mannen nemen gewoonlijk het juichen op zich: eenigen of één alleen zetten (of zet) in, met owū, waarvan de laatste lettergreep zeer lang wordt aangehouden, en daarna vallen allen in met jé; dikwijls herhaalt men den kreet verscheidene malen. De vrouwen juichen haast uitsluitend bij plechtigheden en dansen, die ter eere van dooden, op de feesten, plaats hebben, en roepen: owulili....owulilié!

nèsa (pa), aanzetten (op een plankje, stukje leer enz. van een mes of snijdend voorwerp; niet: slijpen); dèsa (po si), doen slijpen of slepen (den voet) — b.v. bij een' buiging, waarbij men den rechtervoet hoorbaar over den grond terugtrekt —; dĕdèsa (po si), voortdurend doen slijpen (den voet — bij een gewoonlijk moedwillig pedant loopen: de voeten ver vooruit gooien en daarbij over den grond doen slijpen); nĕnèsa (*o*), voorwerp om op aan te zetten.

ngaālu (*o*), een boom (Melanolepis calcosa Miq.)

ngaāraka (*o*), spin; o ngaāraka ma isi, spinrag.

ngabo (o uku ma), glimmende kool — of kolen — vuurs; vurige kolen.

ngadji (po), schoolgaan —: eigenlijk de korân lezen of leeren lezen.

ngado (po da - po-jo, po ma, po si, po ma si), zie **hado** (po-ja).

ngadu (po), opstaan, rebelleeren.

ngago (*o*), een mier (zie guludu).

ngagu (*i*), veel uitleveren, voordeelig zijn (van een' maat, van spijzen, die dijen, van een pot of pan of voorwerp, dat veel inhoudt, van een stuk goed, waaruit veel kleeren komen, enz.); ngagu (ma), het voordeelige in iets —: dat eigenaardige (?) waardoor het veel op- of uitlevert. Deze ngagu, kan door een of andere verkeerde handgreep — of door invloed van booze menschen — verloren gaan, zoodat dan iets niet veel meer op- of uitlevert: de ngagu is er uit —; ngangagu (*i*), de, het veel op- of uitleverende; de, het voordeelige; ngangagu (po), een' veel op- of uitleverende hand hebben —: het voorrecht van sommige menschen (?), die dan eventueel aangewezen zijn om eten op te scheppen, waren te meten, enz.

Ngahi (*o*), een gehucht in het dal van Galèla, onder Ngidiho

ngaho, ngangaho, ringaho, kangaho, (po ma en po na), zie **aho** (po-ja).

ngai (o en ma), hulptelwoord, bij het noemen van een zeker aantal voorwerpen: stuk; o tèto o ngai sinòto, twee (stuks) steenen; o bolé ma ngai saàngi, drie (stuks) banaanvruchten; ngangai-moi (pa), overal - elk, stuk voor stuk, aandoende -; ta sari-ka o huru ta ngangai-moi, ik heb overal in het hoog opgaand onkruid gezocht (ik heb gezocht het hoogopgaand onkruid stuk voor stuk aandoende: geen plekje overslaand); to sano-ka o tahu ta ngangai-moi, ik heb aan elk huis gevraagd; o sōu ta ngangai-moi, overal heb ik geneesmiddelen beproefd (waar geneesmiddelen te verkrijgen waren heb ik die stuk voor stuk beproefd); ngangai-moi (po si), er mede overal, op elke plek enz. (bezetten, gaan, enz.); o dodai no si ngangai-moi so ka ai lĕlènga ta màké-wa, ge hebt het vaatwerk overal (verspreid) neêrgezet, zoodat ik mijn bord niet kan vinden; ai dòhu o sōu to si ngangai-moi, ik heb (met) mijn (ziek) been overal gemedicineerd; ai nabo o huru to si ngangai-moi, (ik heb) mijn wond (niet ontzien) ik heb er mede tegen alle plant (aangestooten).

ngàku (po-jo, po ma, i na), zie **àku** (po-ja).

ngala-moi (o bolé o), banaansoort, zie **bolé**.

ngalé (ma), oorzaak, aanleiding; beteekenis; het hoe en waarom er van; de wijze, gewoonte, instelling; het privilegie, de oorspronkelijke rechten en gebruiken; om, ter oorzake, ter wille van, voor, over; ma ngalé òkia? wat is er de oorzaak, de aanleiding, de beteekenis van? hoe zit dat? om wat reden? to isè-ka, duma ma ngalé ta màké-wa, ik heb het gehoord, maar vat er de bedoeling niet van; o manara magèna ma ngalé mo si hòda-wa, zij weet niet de wijze van dat werk (op wat wijze het moet gedaan worden); o Sarani-ka mànga pudji ma ngalé, de wijze van het geloof — de godsdienst — der Christenen (de geloofsartikelen der Christenen); o dòku ma ngalé, dorpsprivilegiën; oorspronkelijke dorpsrechten of gebruiken, die het eene dorp bezat in onderscheiding van het andere; (b.v. het ééne dorp bezat het recht dat de bewoners zich mochten tooien met kippeveeren, tegenover die van een ander dorp, die zich sieren mochten met casuaris-veeren; in een ander dorp mocht men alleen z'n vaten dichtbinden met waaier palm-

bladen; weer elders mocht men een houten nokbedekking op het dak gebruiken en moesten andere dorpen die bedekking van bamboe maken: één dorp mocht steenen zetten onder de huisposten, anderen moesten die posten in den grond graven; een ander dorp mocht uitsluitend een zeil gebruiken op het meer, enz. enz.; zie ook: bonjàfo); ook: de waardigheidsteekenen (het wapen) van elk dorp, die bij plechtige gelegenheden door kinderen aan een stoet uit het dorp worden vooruit gedragen, en die in geringe afwijkingen weder de verschillende dorpen kenmerken; ngalé (po jo), van den ngalé vergezeld doen gaan (een stoet, een plechtigen optocht of ommegang doen voorafgaan door de dorps-waardigheidsteekenen); pa hiké ma ngalé, troosten (in verdriet); tot bedaren brengen (in opgewondenheid of toorn): — redenen bijbrengen om het verdriet of den toorn te kalmeeren —; pa đèhè ma ngalé, de beteekenis er van nemen (de bedoeling van een daad of woord opnemen, als beleedigend voor zich; ergernis nemen; iets ten kwade opnemen); pa mòté ma ngalé, de wijze, het algemeen gebruik, de instelling volgen; nàko-so o làsa pa òđo, gèna ma kahi po ma si kokapàka ja àku-wa; i tèmo, dòné o làsa i tora dé pa mòté ma ngalé, po sòné, wanneer men langsat vruchten eet, mag men elkaâr niet met de schillen gooien; men zegt (n.m.l.) dat anders, wanneer de langsat-vruchten over zijn (de tijd er van voorbij is) men dan ook dier (vruchten) wijze moet volgen (n.m.l. van te verdwijnen, er niet meer te zijn) en sterven; o ngalé-wa, niet bruikbaar, niet waard om gebruikt of op acht gegeven te worden; to muna ami dèmo o ngalé-wa, zij spreekt onzin.

ngali (*i*), veranderen; o biju i ngali, het gelaat verandert ('t zij door ziekte, of in 't opwassen of verouderen); o sininga i ngali, de zin verandert (wispelturig zijn); ngali-ngali (*i*), steeds weêr veranderen, ongeregeld, niet aan vasten tijd of regel gebonden zijn; o tita ka i ngali-ngali, de bevelen - verordeningen - veranderen steeds weêr, zijn onstandvastig; ngali (pa), doen veranderen; o sininga pa ngali, (iemand) de gezindheid - den zin - veranderen; (iemand) anders stemmen; (voornamelijk den zin eener jonge dochter — of ook van een jongeling — door toovermacht verkeeren, zoodat zij elkaâr zullen liefhebben ... of te wel haten); o biju pa ngali, (iemand) het gelaat veranderen: onkenbaar maken; ngali (po ma), zich

veranderen; o sininga po ma ngali, zich den zin veranderen (anders willen worden van gedrag); zich bekeeren; o biju po ma ngali, zich het gelaat veranderen (zich onkenbaar maken); ook: het gelaat in een andere plooi zetten; ngali (po si), verplaatsen, verzetten; awi tahu wo si ngali-ka, hij heeft zijn huis verplaatst; awi sininga wo si ngali-ka, hij is van voornemen - zin - plan - veranderd.

ngalo (ma), dwarshout, tot verband in de vaartuigen (zie déru); o ngutè ma ngalo, sport van een ladder, trede van een trap (ngalo, ook: ngutè-ngutè).

ngalo (po ma) en ngagalo (*o*), zie **halo** (po-ja)

ngami (*o*), of: o ngami ma awa, de boog; — — — dědéli, de pees; — — — dòto, de pijl; ngangami (*o*), boogje (als waar kinderen meê spelen); ngami (po-ja), met den boog schieten; ngangami (po-ja), met den boog schietende — of geschoten zijnde; voortdurend schieten met den boog; met pijl en boog loopen spelen; soorten van pijlen zijn: o sahi, o salara, o tòko ma lalàta, pijlen met één, twee of drie spitsen, enz.

ngamo (po-ja), (Mal. amoq, mengamoq), kijven, twisten, vechten; verwoed aanvallen; beknorren, bekijven; ngamo, ringamo en kokangamo, (po ma en po ma tèké), met elkander kijven, twisten, vechten; tobangamo (po), altijd weêr twisten, kijven, knorren, vechten (twist - vechtziek zijn; een knorrepot zijn); totobangamo (po), de altijd weêr twistende, enz. zijnde.

ngamo (*i*), uitzetten, dijen (van rijst bij 't koken).

ngangari (po ma), iets nuttigen uit de vuist, - ter ontnuchtering, - tot ontbijt, (zie ook: **hàngi**).

ngangaru (*o*), boschaadje; wildernis, hoogopgaand onkruid, kaharu (đa), met hoog onkruid begroeid zijn; kokaharu (đa), de, het met hoog onkruid begroeide.

ngàpo (ma), de tepel; o susu ma ngàpo, de borsttepel; o dèna ma ngàpo, het witte hartje aan den bodem der areeknoot.

ngàpo (po-ja), slaan; ranselen; ngàpo-ngàpo (po-ja), overal - het geheele lichaam over - slaan, ranselen; ngangàpo (po-ja), voortdurend slaan; slaande en geslagen zijnde; ngangàpo (*o*), iets om meê te slaan (tiempje, rietje, stokje, enz.); dangàpo (po si), nog daarenboven slaan; dodangàpo (po si), nog bij herhaling slagen toe geven; tobangàpo (po), altijd weêr slaan, een neiging hebben voor slaan.

ngara (po si da-) en ngangara (*o*), zie **hara** (po ja).

ngari-ngari (*i*), enkel, louter, zonder iets anders er bij (van spijzen); o tamo i ngari-ngari, enkele rijst, droge rijst; o maidjanga — — —, enkel hertevleesch.

ngaro (po), gewend zijn; ngaro (*i*), gewend, tam, mak zijn.

ngāroko, ofschoon, hoewel; al ware het, al is het, zelfs al; des niettegenstaande; het komt er niet op aan; het doet er niet toe.

ngàsi (ma), de opbrengst (de oogst die er van komt); het beschot, ook: slijmachtige zelfstandigheid om sommige vruchtpitten (zooals om de koffie- en kokao-boonen); nog: het aanslag, kalk op de tanden; ami ingi đa ngasi, haar tanden zijn aangeslagen, zijn vol kalk.

ngàsi (*o*), een' plant (Caladracon terminalis Plonch.).

ngàsu en ngangàsu (po si), zie **wàsu** (po ma).

ngàti-ngàti (*o*), (Mal. anting-anting) oorringen, oorbellen (niet de nationale).

ngau (*o*), oor; o ngau i sòso, de ooren staan ver van 't hoofd; — — ma gusu, het oorgat; — — — kalipàpa, het oortrommelvlies; ani ngau đa kipiri, je ooren zijn dik = ge zijt hardhoors (ongezeggelijk).

ngau-ngau (*i*), wiegen, wippen (takken in een boom, als men er overloopt); zwiepen, wippen (lange voorwerpen die men op den schouder draagt); ngau-ngau (pa), doen wippen, zwiepen, wiegen; ngau-ngau (i na si), op en neder gewipt worden; o uṃa magèna i ni si ngau-ngau dé i ni dòta, (als) die tak je op en neer doet wippen, zal je vallen.

ngau-njinga (po en po ma), zelfstandig handelen; op eigen houtje verrichten; op zich zelf staan; zonder anderer hulp in z'n onderhoud voorzien; zich weten te helpen.

ngawa-ngawa (*o*), het luchtruim; o ngawa-ngawa ma bi namo, de vogelen des hemels.

ngawaro (*o*), een zeevischje (Hamiramphus); de meest algemeene, tot toespijze gegeten, visch; men vangt ze in groote hoeveelheden, met netten (de Galèlareezen voornamelijk met het siü-net, als deze visschen naar de kusten zwermen om kuit te schieten), klemt ze tusschen bamboe-latjes (zie galiféa en saba) en rookt ze.

ngawàté (*o*), regenboog.

ngědèdo (*o*), een boom (Kleinhovia hospita L.).

ngèko (*o*), pad, weg, voetpad; o ngèko ma sago, kruisweg (een splitsing in den weg); — — — làko, de uitmonding (het begin of het eind van den weg; ngèko (pa), een spoor, gang (ergens in) maken.

ngèlé (Tern. = hangen; niet in gebruik); ngĕngèlé (*o*), hanger (zeer aardig gevlochten van palmbladeren; men bevestigt die aan een dakspar of een daartusschen gestoken stok en zet er bordjes, kommen enz. in, 't zij leeg, 't zij met kliekjes van een of ander).

ngèlo (po-jo), zie **héloko!**

ngĕsèso (*o*), zekere soort boom; o Ngĕsèso ma tàla, naam van een berg, die het dal van Galèla in het Z. O. begrenst.

ngĕtèda (*o*), een boom (Leea sambucina Wildd.)

Ngidiho (*o*), een dorp aan het meer van Galèla.

ngidu (*o*), een kleine boom-hagedis.

ngihi (*o*), zie **djongihi** (*o*).

ngihia (*o*), slang, adder; o ngihia ma dorōu, vergiftige, gevaarlijke slang (men kent hier evenwel geen bepaald vergiftige soorten). De meest voorkomende slangensoorten zijn: o ngihia i sosòso, de vliegende slang (heeft een looze huidplooi van den kop — hals — tot halverwege het lichaam, die ze kan opblazen en aldus kan zij zich met een sprong of vlucht een eindweegs voort bewegen); o gumi-lamo (het dikke touw), de bōa constrictor (?); o làko-soné, de zoogenaamde blinde slang (klein: bruin met grijs gevlekt); o taruna, de Python (?); o populéga, geel gestreept, aast vooral op kippeneieren; o wawangé, dunne lange soort: als de vorige, maar met groene vlekken; o totūbòlo of o guluhi i tubo, effen glimmend zwart, vaak niet grooter dan een worm; en nog een paar groote soorten: o ngosòku en o pàpu ma ngihia.

ngihu (po ma), zie **ihu** (pa).

ngijé (po), zie **hijé** (pa).

ngika (po), zie **hika** (pa).

ngiké (po), zie **hiké** (pa).

nginga (po-ja), spannen, overhalen (den haan van een geweer); ngingingа (*o*), de trekker (aan het geweer).

ngingiti (*o*), de wang.

ngini ni, verk. ni, subject. pers. v.n.w. 2e pers. meerv.: gij, gijlieden; ngini (alléén): gij (bij aanwijzing); ni....ngini en ni....ngini-ka, verk. ni, object. pers. v.n.w. 2e pers. meerv.: u, ulieden; aan u, aan ulieden; ngini of ngini-ka (alléén): u, aan u (bij aanwijzing). In verbinding met andere object. pers. v.n.ww. komt dit subject. pers. v.n.w. voor als volgt:

ngini nï....ngohi, verk. nï, gij....mij,
" ni wi....una, " ni wi, gij....hem,
" " mi....muna, " " mi, gij....haar,
" " ja of jo, " " ja of jo, gij....het,
" " mi....ngomi, " " mi, gij....ons,
" " ja....òna, " ni ja....òna, gij....hen of haar,
" " " of ni jo òna-ka, verk. ni ja of ni jo....òna -ka, gij....hun of haar;
ngini ni ma, verk ni ma, gij...u (terugwerkend), of: gij... elkaâr (wederkeerig); to ngini nia, — sommigen zeggen: to ngini ninga —, verk. nia of ninga, bezittel. v.n.w. 2e pers. meerv.; uw, uwlieder; to ngini (alléén): van of voor u, ulieden (bij aanwijzing); ngini déo- of: dé nia, verk. déo-dé-nia, gijl. hebt.

ngino (po), zie **hino** (pa).

ngiri (ma), korrel; ma ngiri moi, één korrel; o tamo ma ngiri, de in de gestampte (ontbolsterde) rijst nog over gebleven onontbolsterde korrels; o tamo dé ma ngiri-ka, rijst met onontbolsterde korrels; de beide laatste uitdrukkingen kunnen ook beduiden: éénmaal gestampte (slechts voor de helft ontbolsterde) rijst.

ngisa (po), zie **hisa** (po).

ngitu (po-jo), denken, meenen, van gedachte zijn.

ngo, partikel, vòòr de eigennamen van vrouwen (zie **o**).

ngodowo (*o*), 1°. stellage om iets tusschen op te stapelen (b.v. brandhout); 2°. stellage waaronder men een vuur kan aanmaken, om visch of vleesch te rooken; 3°. het sleutelbeen.

ngodu (i na), met allen zijn; ngomi i mi -, ngini i ni -, òna ja ngodu (verk. mi -, ni -, ja ngodu), wij, gij, zij allen; o njawa ja ngodu, alle menschen (voor zaken: đa ngodu); ngongodu (po si), met allen doen zijn; allen zich er bij voegen; po mi si ngongodu, haar met allen (in 't huis) doen zijn; zich allen bij haar voegen; ngongodu (po ma si), voor zich nog met allen zijn (nog al z'n huisgenooten in leven hebben); in de saāli: đa ngodu = i lamo, groot, veel; đa ngodu -ngodu = i lamo-lamo, zeer groot of veel; đa ngongodu = i lalamo, đe, het groote, veel zijnde; i na ngodu = i na lamo, enz.

ngogédàdé, zie magédàdé, onder **dadé**.
" " **dàhé**, " " " dàhé, " **dàhé**.
" " **dàké**, " " " dàké, " **dàké**.
" " **diné**, " " " diné, " **diné**.

ngogédòké, zie magédòké, onder **dòké**.
" " **gèna**, " " " gèna, " **gèna**.
" " **nèna**, " " " nèna, " **nèna**.

ngogu (ma), het uiterste, het uiteinde, het andere einde; ma ngogu, déo ma ngogu, de beide -, aan de beide uiteinden; ringogu (po si), aan beide uiteinden er één (hangen, vastmaken, enz.).

ngogu (*o*), (Tern. = spijze), saāli-woord, voor ino = spijze; en voor tamo = rijst.

ngòha (*i*), breed zijn of worden; ngòha-wa (*i*), smal (niet breed) zijn of worden; ngòha (ma), de breedte, of: hoe breed! ngòha -ngòha (*i*), zeer breed zijn; ngongo-ha (*i*), de, het breede; ngòha en ngòha-ngòha (pa), (het) breed en zeer breed maken.

ngohi to, verkort to, subject. pers. v.n.m. 1e pers. enkelv.: ik; ngōhi (alléén): ìk (zich meldende); ka ngōhi-wa! ware ik er niet geweest! ware ik niet te hulp gekomen! nago-òna i pàka? wie smijt (daar)? ngōhi-wa, ik niet, of: ngōhi, ik; i....ngohi en i....ngohi-ka, verk. *i*, obj. pers. v.n.w. 1e pers. enkelv.: mij, aan mij; ngōhi of ngōhi-ka (alléén): mij, aan mij (zich meldende of aanwijzende). In verbinding met andere object. pers. v.n.ww. komt dit subject. pers. v.n.w. voor, als volgt:

ngohi to ni... ngòna, verk. to ni, ik.... u,
" " wi... una, " " wi, " .... hem,
" " mi... muna, " " mi, " .... haar,
" ta of to " ta of to, " .... het,
" ti ni... ngini, " ti ni, " .... ulieden,
" ta ona, verk. ta of ta...òna, ik.... hen of haar.
" " of to... onaka, verk. ta of to...òna-ka..., ik.... hun of haar;

ngohi to ma, verk. to ma, ik.... mij (terugwerkend); to ngohi ai, verk. ai, bezittel. v.n.w. 1e pers. enkelv.: mijn; to ngōhi (alléén): van mij, voor mij (zich aanwijzende); ngoï, in plaats van ai, als er sprake is van vrouwelijke familiebetrekkingen; ngoï bira, mijne zuster; ngoï awa, mijne moeder; ngohi déo - of dé ai, verk. déo-dé-ai, ik heb.

ngòho (po-jo), scheiden, van elkander houden (twistenden, vechtenden, razenden); verhinderend tusschen beiden treden; ngòho (po ma), voor zich verhinderen (dat iets vernield wordt bij de bulari — zie aldaar —); ngòho (po ma si), zich doen verhinderen, zich verontschuldigen met; awi nabo wo

ma si ngòho, (van alles zoekt hij vrij te komen door) zich te verontschuldigen met zijn wond; dongòho (po si), verzoenend tusschen beiden treden, vrede maken, tevreden stellen, tot bedaren brengen, sussen; dodongòho (po si), vrede makende zijnde; dongòho (po ma si), met zich verzoenen of bevredigen; mongòho (*o*), vadem; mongòho (pa), bevâmen, met den vadem meten; tongòho (pa), saāli-woord voor: pa tuga = meten; dodongòho (*o*), saāli-woord voor: duduga (*o*) = maat; totongòho-ka (i si), matig (groot, klein, dik, enz.); — dit komt voor nevens o duduga-ka, maar is geen saāli-woord meer —: dongòho, saāli-woord = kangano; dongòho (*o*), saāli-woord voor: wangé (*o*) = dag, zon; dongòho àsa, saāli-woord voor: kangano àsa = daar straks; ma dongòho, tijdens, toen — komt voor nevens: ma wàkutu; evenals: ma dongòho magèna, nevens: o wangé magèna = dien dag, en: ma wàkutu of o ōràsi magèna, toen, te dier tijde, op dat oogenblik — deze beide laatste uitdrukkingen zijn dus niet of — althans niet meer — saāli-woorden.

ngoï, zie hierboven bij to ngohi ai, onder **ngohi to.**

ngöi (po ma en po na), zie **höi** (pa).

ngoïdàdé,	zie	idàdé,	onder	**dàdé.**
" **dàhé,**	"	idàhé,	"	**dàhé.**
" **dàhu,**	"	idàhu,	"	**dàhu.**
" **dai,**	"	idai,	"	**dai.**
" **dàké,**	"	idàké,	"	**dàké.**
" **dàku,**	"	idàku,	"	**dàku.**
" **dina,**	"	idina,	"	**dina.**
" **diné,**	"	idiné,	"	**diné.**
" **dòka,**	"	idòka,	"	**dòka.**
" **dòké,**	"	idòké,	"	**dòké.**
" **gèna,**	"	igèna,	"	**gèna.**
" **naga,**	"	inaga,	"	**naga.**
" **nèna,**	"	inèna,	"	**nèna.**
ngokadàdé,	"	kadadé,	"	**dàdé.**
" **dàhé,**	"	" dàhé,	"	**dàhé.**
" **dàhu,**	"	" dàhu,	"	**dàhu.**
" **dai,**	"	" dai,	"	**dai.**
" **dàké,**	"	" dàké,	"	**dàké.**
" **dàku,**	"	" dàku,	"	**dàku.**
" **dina,**	"	" dina,	"	**dina.**

ngokadiné, zie kadiné, onder **diné.**
" **dòka**, " " dòka, " **dòka.**
" **dòké**, " " dòké, " **dòké.**
" **gėna**, " " gėna, " **gėna.**
" **naga**, " " naga, " **naga.**
" **nėna**, " " nėna, " **nėna.**
ngòko (po), " **hòko** (pa).
ngòko (o bolé o), banaansoort, zie **bolé.**
ngokodàdé, zie kodàdé, onder **dàdé.**
" **dàhé**, " " dahé, " **dàhé.**
" **dàhu**, " " dàhu, " **dàhu.**
" **dai**, " " dai, " **dai.**
" **dàké**, " " dàké, " **dàké.**
" **dàku**, " " dàku, " **dàku.**
" **dina**, " " dina, " **dina.**
" **diné**, " " diné, " **diné.**
" **dòka**, " " dòka, " **dòka.**
" **dòké**, " " dòké, " **dòké.**
" **gėna**, " " gėna, " **gėna.**
" **naga**, " " naga, " **naga.**
" **nėna**, " " nėna, " **nėna.**
ngòku (*o*), boschduif, geheel wit, met zwarte randen om vleu en staart (zeer goed te eten).
ngokudàdé, zie kudàdé, onder **dàdé.**
" **dàhé**, " " dàhé, " **dàhé.**
" **dàhu**, " " dàhu, " **dàhu.**
" **dai**, " " dai, " **dai.**
" **dàké**, " " dàké, " **dàké.**
" **dàku**, " " dàku, " **dàku.**
" **dina**, " " dina, " **dina.**
" **diné**, " " diné, " **diné.**
" **dòka**, " " dòka, " **dòka.**
" **dòké**, " " dòké, " **dòké.**
" **gėna**, " " gėna, " **gėna.**
" **naga**, " " naga, " **naga.**
" **nėna**, " " nėna, " **nėna.**
ngolòla (*o*), een boom (Erythrina spec.), is niet inheem maar hier en daar als schaduwboom aangeplant.
ngòlo ma daha (*o*) (Tern.), in (de diepte) der zee; fig. in binnenste, in het hart.

ngòloto (*o*), zee, oceaan; ma sōa o ngòloto, er ligt zee (een zee) tusschen; o ngòloto pa kahika, het ruime sop kiezen.

ngòma (*o*), 1e ster; 2e vuurvlieg; 3e vonk; o ngòma i kokòlowai, verschietende-, vallende ster; — — — sosòpu, staartster; ngòma (*i*), het geeft vonken af, er vliegen vonken af (van vuur of een brandend of gloeiend voorwerp); er springen vonken uit (het oog, bij een slag of stoot er tegen); er komen sterren voor (het oog, bij duizeling).

ngomabòlo (*o*), een pandaan-soort (zie manara); wordt gebruikt om matten van te vlechten; in het fijne vlechtwerk — àso-àso — voert men er de witte partijen in uit.

ngomi mi, verk. mi, subject. pers. v.n.w. 1e pers. meerv.: wij; ngomi (alléén): wij (zich meldende of aanwijzende); mi.... ngomi en mi....ngomi-ka, verk. mi, object. pers. v.n.w. 1e pers. meerv.: ons, aan ons; ngōmi of ngōmi-ka (alléén): òns, aan òns (zich meldende of aanwijzende). Met andere objectieve pers. v.n.ww. komt dit subject. pers. v.n.w. verbonden voor, als volgt:

ngomi mi ni....ngòna, verk. mi ni, wij....u,
" " wi....una, " " wi, " ....hem,
" " mi....muna, " " mi, " ....haar,
" " ja of jo, " " ja of jo, wij....het,
" " ni....ngini, " " ni, wij....ul.,
" " ja....òna, " " ja....òna, of alleen
" ja, wij....hen of haar,
" " ja of jo....òna-ka, verk. mi ja of jo....òna-ka, wij....hun of haar;

ngomi mi ma, verk. mi ma, wij....ons (terugwerkend), of: wij....elkaâr (wederkeerig); to ngomi mia (anderen: to ngomi minga), verk. mia (minga), bezittel. v.n.w. 1e pers. meerv.: ons, onze; to ngōmi (alléén): van òns, voor òns (zich meldende of aanwijzende); ngomi déo — of dé — mia (minga), verk. déo-dé-mia (minga), wij hebben.

ngòna no, verk. no, subject. pers. v.n.w. 2e pers. enkelv.: gij, je, jij, u; ngòna (alléén): gij, jij, u (bij aanwijzing); ka ngòna-wa! waart gij er niet geweest! indien gij het niet verhoedt! ngòna-wa! (ik bedoel) u niet; of: (neen) gij (hebt het) niet (gedaan); ni....ngòna en ni....ngòna-ka, verk. ni, object. pers. v.n.w. 2e pers. enkelv.: u, je, jou en aan u, - je, - jou; ngòna en ngòna-ka (alléén): u, jou, en aan u, aan

jou (bij aanwijzing). Met andere object. pers. v.n.ww. komt dit subject. pers. v.n.w. verbonden voor, als volgt:

ngòna no i....ngohi, verk. no i, gij....mij.
" " wi...una, " no wi, " ....hem.
" " mi..muna, " " mi " ....haar.
" na of no, " na of no, " ....het.
" no mi..ngomi, " no mi, " ....ons.
" na.....òna, " na òna, " ....hen of haar.
" na of no....òna-ka, verk. na of no....ona-ka, gij....hun of haar.

ngòna no ma, verk. no ma, gij....u (terugwerkend).

to ngòna ani, verk. ani en 'ni, bezittel. v.n.w. 2e pers. enkelv.: uw, je, jou; to ngòna (alléén): van u - jou -; voor u - jou - (bij aanwijzing); ngoni, in plaats van ani, waar sprake is van vrouwelijke familiebetrekkingen; ngoni pĕdĕka, uwe vrouw; ngoni bira, uwe zuster; ngòna déo-dé-ani, verk. déo-dé-ani, gij hebt.

ngòné, subject algemeen pers v.n.w.: iemand, je, we, men (einer): 't wordt steeds gevolgd door den aanwijzer van de onbep. wijs des werkwoord: po of pa, en, sluit den sprekenden persoon in en dien tot wien men spreekt of wien men in de gedachten voor zich heeft; ngòné tanu pa àka kòmagĕna, iemand (onzer) zou het zòò doen; ngòné po tàgi-wa, éh?, een onzer gaat (er) niet, wel? ngòné o Wòlàda-ka, wij, Hollanders; na...ngòné, en na...ngòné-ka, verk. na, object. algem. pers. v.n.w.: je, iemand (einen, einem); wo na hiké-wa, hij geeft het je (iemand) niet; mo na ngamo, zij snauwt je (iemand) af — beknort een ieder —; o kàso magĕna i na gòli, die hond bijt iemand (einen); i na si maha-wa, men staat (het) iemand niet toe; ni na sakahi, kookt ons eten (je zelven ingesloten); to ngoné nànga, verk. nànga, algem. bezittel. v.n.w. je, iemands, van onzer een; ngòné déo-dé-nànga, verk. déo-dé-nànga, iemand, men, een onzer heeft; ngòné wordt in saāli dikwijls gebruikt als remplaçant voor een der andere pers. v.n.ww. b.v. voor: ngohi, una, muna, ngomi, ngini, òna.

ngongàdjé (*o*), gerucht, losse tijding (Tern.).

ngongàngo (*o*), lont (tali-api): vervaardigd van de droge vruchtscheeden der kokospalmen; ngongàngo (po-ja), lont vervaardigen.

ngonganu (*o*), hoop, vertrouwen, verwachting; ngonganu (po-ja en po ma), hopen, vertrouwen, verwachten; betrouwen -, steunen -, rekenen op.

ngongiri (*o*) (Tern.), kinderen van nabestaanden; aanhoorigen van een geslachtshoofd; komt voor als synomiem met ngòpa -ngòpa (*o*), in aanspraken.

ngongòla (*i*), zie **wòla** (*i*).

ngongòpa (o bolé o), banaansoort, zie **bolé.**

ngongoru (*o*), zie **hòru** (po-ja).

ngoni, in plaats van ani, zie boven bij **ngòna no.**

ngonodàdé, zie nodàdé, onder **dàdé.**
" **dàhé**, " " dàhé, " **dàhé.**
" **dàhu**, " " dàhu, " **dàhu.**
" **dai**, " " dai, " **dai.**
" **dàké**, " " dàké, " **dàké.**
" **dàku**, " " dàku, " **dàku.**
" **dina**, " " dina, " **dina.**
" **diné**, " " diné, " **diné.**
" **dòka**, " " dòka, " **dòka.**
" **dòké**, " " dòké, " **dòké.**
" **gèna**, " " gèna, " **gèna.**
" **naga**, " " naga, " **naga.**
" **nèna**, " " nèna, " **nèna.**

ngoòmi (*o*), groote, groene boschduif.

ngoòsa (*o*), de maan, een maand, bij maneschijn; o ngoòsa ma bané, de opkomst der nieuwe maan; — — i pané, de nieuwe maan komt op; o ngoòsa i pané àsa, als er weer een nieuwe maan opkomt; de volgende maand; — — i bawo, de maan komt op; — — — tumu, de maan gaat onder; — — — tokòla, de maan is vol, volle maan, bij volle maan; — — — sisa, de maan verdwijnt (na 't laatste kwartier), de maand is om; — — o naga jà dàsi, de draak slikt de maan op (maansverduistering, bij maansverduistering); — — ma lilia, de voorttrekker van de maan (de avondster); — — pa mòté, de maan volgen (de menstruatie hebben); ani ngoòsa muru wo, hoeveel zijn je maanden (der zwangerschap).

ngoòtěra (*o*), een boomkikvorsch: klein, geel, met een gewel-dige stem.

ngòpa (*o*), kind, kinderen; ook: broêrs- en zusters kinderen; dus: neven en nichten; ngòpa-ngòpa (*o*), de gezamenlijke

kinderen, neven en nichten; o ngòpa janau, zoon, jongen; — — o ngòpědėka, dochter, meisje; — — ma of o dòmo, eerstgeboren kind, eersteling; — — o gutupu, een eenig kind (doch wel schertsend); — — i riria, het oudste kind; — — — dodòdo, het jongste kind; — — — raraba, het middelste kind (noch 't oudste noch 't jongste); — — ma dadu, het (op dezen broeder of die zuster) volgende kind; — — i sasago, twee - of drie - of meer - lingen; — — bau, stiefkind; — — dòpo, pleegkind; — — i ma gogoòsi, weeskind; — — ma ria, titel van een ondergeschikt dorpshoofd; o paro - of, ma somōa ma ngòpa, een natuurlijk kind; una wo mi ngòpa, hij heeft haar bevrucht, ngòpa (po ma), geboren zijn, geboren worden.

ngòpa (ma), zie **musung** (*o*).

ngopědėka (*o*), zie **pědėka** (ma).

ngòpu (po-ja), missen; niet raken of treffen: ngongòpu (po-ja), missende zijnde, bij herhaling - steeds - missen; ngòpu (po si), er mede (b.v. een geweer) niet treffen.

ngòra (*o*), deur, poort, opening, ingang; o ngòra ma bobě-rèsu, dat wat dient om de deur, den ingang te sluiten; ngòra i lalamo (*o*), „de groote poort" - te weten die welke toegang geeft tot het erf van den Sultan van Ternate -: heeft onder de Galèlareezen een zeer kwaden naam als gevangenis.

ngòro (ma), het schijnsel (van een licht, van sterren); dongòro (jo), beschijnen, bestralen, verlichten.

ngòsa (po-jo, po si); dongòsa (po-jo), kongòsa (po ma tèké si), zie **wòsa** (po).

ngosadàdé,	zie	sadàdé,	onder	**dàdé.**
„ **dàhé,**	„	„ dàhé,	„	**dàhé.**
„ **dàhu,**	„	„ dàhu,	„	**dàhu.**
„ **dai,**	„	„ dai,	„	**dai.**
„ **dàké,**	„	„ dàké,	„	**dàké.**
„ **dàku,**	„	„ dàku,	„	**dàku.**
„ **dina,**	„	„ dina,	„	**dina.**
„ **diné,**	„	„ diné,	„	**diné.**
„ **dòka,**	„	„ dòka,	„	**dòka.**
„ **dòké,**	„	„ dòké,	„	**dòké.**
„ **gèna,**	„	„ gèna,	„	**gèna.**
„ **naga,**	„	„ naga,	„	**naga.**
„ **nèna,**	„	„ nèna,	„	**nèna.**

ngòso (po-ja), halen, afhalen (menschen), meênemen, nemen (een kind); ïja, àsa to ni ngòso, ja, ik zal je nemen; ngòso (po ma), (voor) zich halen, nemen.

ngosòku (*o*), een groote slang (zie ngihia).

ngòsu (po ma, po na), zie **òsu** (po-ja).

ngōu (po si) (een klankverwisseling van ngau?), gehoorzamen; ngōu-wa (po si), ongehoorzaam zijn.

ngowo (ma), uitgeperst overblijfsel; afgetrokken restant; o kòfi ma ngowo, koffiedik; o igo — —, uitgeknepen, geraspte kokosnoot; o pipi — —, duiten (niet centen; in tegenstelling met zilvergeld); ngowo (da), droog-, houterig-, stokkerig van smaak zijn; of: smakeloos zijn: als iets dat uitgetrokken, uit-uitgeperst, pitteloos is; ook: met ngowo er aan zijn; da kòfi ma ngowo, er zit koffiedik aan; da ngongowo, de, het droge, vezelige, smakelooze, met ngowo bevuilde.

nguhutu (*o*), een boom (Commersonia echinata Forst.); zeer zacht hout, men snijdt er gaarn versierselen: vogels, kettings, etc. uit.

nguku (po), zie **huku** (pa).

nguna (ma), uitbraaksel; nguna (po ma), braken; nguna (po si), uitbraken.

ngunu (i na), kitteling-, krieuweling gevoelen. griezelen; ngunu (da), het kittelt, krieuwelt; veroorzaakt kitteling, krieuweling; ngungunu (da), de, het sterk kittelende; de, het kitteling-veroorzakende of griezelig-makende.

ngunu (*o*), neus; o ngunu ma gusu, het neusgat; — — — gòla, de neuswortel; — — — idé, de punt van den neus; — — — làko, de bodem, het ondervlak van den neus; — — — uga, het kraakbeenig deel van den neus; — — — pūsíki, het bruggetje tusschen de neusgaten; — — — surabi, de neusvleugel; — — i pĕpèpé, een platte neus; — — — totòdo, een scherpe spitse, puntige, dunne neus; o tàla ma ngunu of alleen: o ngunu, bergrib-kam; de ribben tusschen de ravijnen van den berg; i ngunu, hij is kamvormig (een berg of heuvel): niet rond.

ngunu-bobo (*o*), bies, biezen (Euryeles amboinensis Herb.): komt voor in het meer van Galèla, dicht bij de uitmonding van het riviertje Wàsi.

ngupè (*o*), vlechtje, takje (uit den pinangtros); o dèna o ngupè moi, één takje pinangs; ngupé (po-ja), vlechten, strengelen.

nguro (*o* en ma), ader, zenuw, pees.

nguro (ma), de uitspringende, uitstekende kant (van wortelbladen, boomwortels en diergel.).

nguru (po ma), zie **huru** (po-ja).

ngusu (*o*), een boom (Terminalia catappa L): de vruchten worden gegeten.

ngutè (*o*), ladder, trap; ngutè-ngutè (ma) de treden (van een trap; de sporten (van een ladder; ook: ngalo).

ngutu (*o*), wortel; ngutu (*i*), het wortelt, (schiet wortels); ngutu-ka (*i*), het heeft wortels geschoten; er zijn wortels aan gekomen.

nguūhi (o-i-i si), zie **uhi** (*i*).

nguūsu (*o*), het alang-alang gras (Imperata arundinacea Cyrill).

'ni, verk. van ani, zie **ngòna no.**

ni, " " **ngini ni**, zie aldaar.

ni, " " ni....ngini en ni....ngini-ka, zie **ngini ni**; ook: verk. van ni....ngòna en ni....ngòna-ka, zie **ngòna no**; nog: verk. van i ni....ngini en i ni....ngòna, zie **i.**

nia, verk. van to ngini nia, zie **ngini ni.**

nia (po-ja), bidden tot -, vragen, verzoeken van (de geesten of goden); nia (po ma), (voor) zich bidden of af bidden; nia (po si en po ma si), bidden -, en: (voor) zich bidden om of aangaande.

nìèti (*o*) (Mal. niat), voornemen, gelofte, besluit, wensch; nìèti (ai, ani, awi, enz.), (het is) mijn, uw., zijn, enz. voornemen, besluit, wensch; [nìèti (po of po ma), wordt niet gebruikt]: o nìèti pa àka, een offer brengen (een gelofte betalen, met de wensch dit of dat te erlangen).

niha (*o*), kanari boom (Canarium commune, L.), kanarivrucht; o niha-Mara, Makkiansche kanari (groote pitten); — — i fufuru, wilde- of boschkanari; — — ma gosòso, kanari-olie; — — ma silo, kanari-boomhars.

niha (ma), het merg; o ané ma niha, het merg uit den hoofdschedel: de hersenen.

nihi (po-ja), jagen, achternajagen, achtervolgen, vervolgen; o kàso magèna i nihi đa lòha, die hond jaagt goed, is een goede jachthond; ni ja nihi, ni ja mòté, jaag hen achterna en ga meê; nihi (po ma), (bij 't rijststampen) achter elkander aanstampen (in de maat); kinihi en kokinihi (po-ja), achternaloopen, op de hielen volgen, en: dit voort-

durend doen; kinihi en kokinihi (po ma), elkander nazitten, achternaloopen; krijgertje spelen, en: dit voortdurend doen; ginihi (po-jo), wegjagen, achternajagen (om te verdrijven); ginihi (po si), jagen -, achternajagen met; ook: volgen (met het oog), naöogen; o kàso po si ginihi, met de honden achtervolgen, drijven; pa nano po si ginihi, omkijken en naöogen; goginihi (po si), ijverig, volhardend najagen met -; langdurig volgen (met het oog); pa nano po si goginihi, omzien en langdurig naöogen; naöogende zijnde.

ni ja, op zich zelf, en ook: als verk. van ni ja....òna en ona-ka, zie **ngini ni.**

ni jo, op zich zelf, en ook: als verk. van ni jo....òna-ka, zie **ngini ni.**

ni ma, verk. van ngini ni ma, zie **ngini ni.**

ni mi, " " ngini ni mi....muna, en
" " " " " ....ngomi, zie **ngini ni.**

ni na, " " " " na....ngoné, " **ngoné.**

ninga, variatie op nia, zie to ngini nia, onder **ngini ni.**

ni....ngini en ngini-ka, zie **ngini ni.**

nï....ngohi, verk. van ngini nï....ngohi, zie **ngini ni.**

ni ngòna en ngòna-ka, zie **ngòna no.**

nipo (po-ja), indrijven (kloppende - b.v.: een pen of wig); 2e slingeren: met den slinger werpen; ninipo (o), 1e klopper (stuk hout of zwaar voorwerp, gebruikt om in te drijven); 2e slinger (slingerwerktuig).

nisu en nisu-nisu (da), stil, onbewegelijk staan (van een tol, die zoo snel draait, dat het schijnt of hij stilstaat; van een vogel, die in de lucht zich langen tijd op één plek zwevende houdt); ook: saāli-woord, voor kiòlo = slapen.

nita (Tern.), zal wel het grondwoord zijn, maar komt hier niet vóór; nita-nita (po si en po ma si), openlijk doen, met duidelijke woorden zeggen, en: er vrijelijk -, ruiterlijk voor uitkomen; ginita (ma), zeer licht, zeer helder; ook: het lichte, heldere; de lichtheid, helderheid (de abstracte idée: licht, alsook het verzamelende: een licht — voor welk soort lichtgevend instrument dan ook — geeft men in 't Galêlareesch niet weder); ma ginita pa nano, de helderheid te zien krijgen (het licht zien doorschemeren, b.v.: van de open vlakte aan den boschrand; van den aanbrekenden dag door de luiken); ginita (da), licht zijn of worden; helder, klaar, duidelijk zijn; dag zijn; ginita-ka (da), licht, helder, klaar,

duidelijk geworden; dag geworden; ginita-, en da ginita àsa, morgen (ook wel: o lako-nita); goginita (*o*), morgen; des morgens, morgenstond; goginita-no (*o* en ma), den volgenden morgen, den volgenden dag; goginita (po si), in de vroegte gaan; het in de vroegte doen; goginita (po ma si), zich in de vroegte opmaken, zich vroeg er aan begeven; da ginita-goginita, morgen vroeg; o lòfo-nita (Tern.), tegen het aanbreken van den dag; doginita (po ma si), toeven, blijven, wakker blijven, werken tot de dag aanbreekt; o ròhé ma en pa ginita, zie **ròhé** (*o*).

nituhuhu (*o*), spitsmuis (heeft een muskuslucht aan zich); ook: saāli-woord, voor lupu = muis.

ni wi, verk. van ngini ni wi....una, zie **ngini ni.**

njàfusu (*o*) (Mal. njafsu), trek, lust, begeerte, hartstocht, begeerlijkheid; njàfusu (po jo), trek hebben in, lust gevoelen tot; begeeren (in verkeerden, zondigen zin); verhit worden of zijn tegen; njàfusu en kanjàfusu (po ma), tegen elkander verhit worden (met dierlijke drift).

njanjari (*o*), (verb.), liniaal; njanjari (po-ja), linieeren; njanjari (po si), er mede linieeren, of doen, laten linieeren.

njanji (*o*), (Mal.), gezang, lied.

njata (po-ja), (Mal. maar de beteekenis gewijzigd), gaan zien of onderzoeken of iets of iemand ergens is; bespieden, poolshoogte nemen; wo kahisa dé wo kahòko wo mi njata, hij loopt (zoo kwansuis) landwaarts en zeewaarts (voorbij en weer terug) om te zien of wij er zijn (in huis); wo i njata la o putu àsa wo i toòma, hij neemt (het bij) mij op (hoe en waar ik slaap), opdat hij mij van nacht vermoorde; njata (po si), uitmaken, tot helderheid brengen (in een geschil of gerechtszaak, door een afdoend bewijs bij te brengen); njonjata (*o*), het getuigenis, kenmerk, bewijs (dat iets, wat bestreden wordt, duidelijk aan het licht brengt).

njawa (*o*), (Mal.), mensch; ziel; njanjawa (*o*), pop, beeld, prent, schilderij, teekening; njawa (po ma), zich verantwoordelijk-, aansprakelijk stellen; njawa (po ma si), (iemand) zich tot een mensch (een gezel) doen zijn.

njèmo en njèmo-njèmo (po-ja), verbrijzelen, versplinteren (tr. en intr.); in kleine stukjes (stooten, scheuren, enz.); verscheuren (door wilde dieren).

njimo (*o*), vischlijn (om in zee met den angel te visschen).

njong (ma), mijnheer (tegen een Chinees).

njonja (ma), (Mal.) mevrouw, (niet tegen getrouwde inboorlingen; tenzij dan dat deze gehuwd zijn met Europeanen of Chineezen).

njonjau (*o*), (Tern. = Gal. njimo); njonjau (po en po ma), visschen jagen; zich toespijs zoeken.

njonjijé (o wàngé ma), zie **wàngé** en zie **hijé**.

njonjo-njonjo (*i*), kroezen (van het haar); ami sahè i njonjo -njonjo, zij heeft een kroezenden haarbos (ook: kòlé-kòlé).

no, zie **ngòna no**.

no, richtingaanduider: vòòrzetsel aan voornaamwoordel. stammen en achterzetsel aan werkww. en naamww. zie **hino** (pa).

nobo (*o*), zie **dòbo** (*i*).

nodàdé en ngonodàdé, zie **dàdé**.
dàhé, " " dàhé, " **dàhé**.
dàhu, " " dàhu, " **dàhu**.
dai, " " dai, " **dai**.
dàké, " " dàké, " **dàké**.
dàku, " " dàku, " **dàku**.
dina, " " dina, " **dina**.
diné, " " diné, " **diné**.
dòka, " " dòka, " **dòka**.
dòké, " " dòké, " **dòké**.
gèna, " " gèna, " **gèna**.

nogènasi, zie **gèna**, aanw. v.n.w. van tijd.

nöi (pa), zie **höi** (pa).

no i, verk. van ngòna no i....ngohi, zie **ngòna no**.

nòki (*o*), walletje — afscheiding — tusschen aan elkander grenzende tuinen.

nolu (jo), zie **dolu** (*i*).

no ma, verk. van ngòna no ma, zie **ngòna no**.

nòma en nonòma (ma), zie **dòma** (po).

no mi, verk. van ngòna no mi....muna en
" " " " " ....ngomi, zie **ngòna no**.

nòna (ma) (Mal.), juffrouw, jonge juffrouw.

nonaga en ngononaga, zie **naga**.
" **nèna** " " nèna, " **nèna**.

nongoru (ma), jongere van (broeder en dan: jongere broeder; of: van zuster, en dan: jongere zuster); nonongoru (po), de jongere zijn; wo nonongoru, de jongere broeder; mo nonongoru, de jongere zuster; gia-nongoru, broeders,

neven, achterneven (als een man spreekt); zusters, nichten, achternichten (als een vrouw spreekt).

nòngu (*o*), een boom, met een ruw blad, dat bij wijze van schuurpapier gebruikt wordt.

nòngu (*o*), houtskool (smidskolen).

nònu (po-ja), volgen (een weg); nagaan (een spoor); ook: saāli-woord voor sari = zoeken; nonu (po si), volgen, nagaan (het spoor er van: van hetgeen in den zin genoemd is).

no.... òna-ka, verk. van ngòna no.... òna-ka, zie **ngòna no.**

nòra (*o*), (Tern.) saāli-woord voor gogĕrĕna = kussen (hoofdkussen, enz.).

nòsu (po ma), ontkennen, loochenen.

nuka (ma), sommigen, enkelen, eenigen (voor personen en zaken); ook wel met den uitgedrukten meervoudsvorm: ma bi nuka; ma nuka.... ma nuka, eenigen.... anderen.

nunu (*o*), zekere zeevisch.

nuta-nuta (po ma), vreten, zuipen, zich te buiten gaan in spijs of drank.

O.

o, partikel, bij wijze van lidwoord, vòòr alle zelfst. naamww. (uitgezonderd janau). Ook de eigennamen van mannen krijgen deze *o* vòòr zich, terwijl die van vrouwen, door bijvoeging van een tweede partikel: ngo, volgens regel, moeten worden voorafgegaan door o ngo; meestal echter laat men hiervan de *o* weg en behoudt alleen ngo. Deze bij wijze van lidwoorden optredende partikels vallen weg in den vokativus en ook wanneer er een bezittel. v.n.w. of één der daarmede gedeeltelijk gelijkstaande woordjes ma en gia aan het naamwoord wordt toegevoegd.

o (*o*), de letter o (volkomen o klank).

ò (*o*), " " ò (onvolkomen o klank).

ōa (đa), opdrogen, verkoken, verdampen (intr.), opraken of ook verminderen in hoeveelheid (van vloeistoffen); nog: heesch zijn; o sumu đa ōa, de put is droog; o àké đa ōa-ka, het water (in een plas of vat) is op, opgedroogd, verdampt, verkookt,

opgeraakt; het meer, de rivier is zonder water of wèl: het water is er in gezakt; o gosòso o bòtòli-ka đa ōa-ka, de olie in de flesch is op; nànga ili đa ōa, de stem is of wordt heesch; ōa-ōa (đa), totaal opgedroogd, opgeraakt, totaal heesch zijn; oōa (đa), de, het opgedroogde, enz. of: heesche; ōa (pa), verkoken, verdampen (tr.); opmaken.

ōa (*i*), (Tern.), vangen, jagen (intr.); gōa (jo), vangen, pakken (tr.); o bòki i tàgi i ōa i liho, de kat keert van de jacht terug; o bòki o lupu jo gōa, de kat vangt een muis, heeft een muis te pakken; moōa (pa), wijd open doen, wijd open houden, opensperren (den mond, bek of muil); tiōa (po-ja), (Tern.), beteekenis niet bekend; komt alleen voor in: o djini pa tiōa, zie djini (*o*).

ōa (ma), tante (vaders zuster); zie ook: mèmě (*o*).

ōa (ma), nest (het over hare eieren opgeworpen heuveltje van de měléo); o bòro ma ōa, de eierheuvel, ook wel: o měléo ma ōa, of ma tòfu.

ōa (*o*), een pol, een stoel (bamboe, sago, pisang, riet, enz.)

ōànga (*o*), de Tarentula-spin.

Obi (*o*), het eiland Obi, bezuiden Halmaheira.

obi (đa), ontstoken zijn (van het tandvleesch, de huig, de amandelen, het slijmvlies van den mond).

òdé, ja maar, immers, wel, toe, ach toe; soms: want.

òđo (po) (intr.), eten, maaltijden; ook: feesthouden, gastreeren; nog: bijten, aanbijten (van visch aan den angel); òđo (pa) (tr.) eten; ook: gòđo (po ma); òđo (po si), te eten geven, doen eten, (ook aan de geesten, doch dan meestal àso) speciaal: aan den jong gehuwden man of de jong gehuwde vrouw, en aldus de benaming van een feest, waarbij men hem of haar openlijk in de familie opneemt; nog: eten met, van, uit; riòđo (po ma), tegen elkander op kunnen, tegen elkaar op wegen; van gelijke kracht, sterkte, inhoud zijn; òđo (*o*), maaltijd, feestmaal, feest; gogoòđo (*o*), een rijstgerecht (zie tamo).

òfi (*i*) (Tern.), mooi -, schoon -, fraai -, sierlijk zijn (meest als saāli, voor: đa lòha, en dan ook in de beteekenis: het is over, of beter of genezen); òfi-òfi (*i*), zeer mooi, enz.; oòfi (*i*), de, het, een mooie, schoone, nette, enz.; òfi (pa), (het) mooi, netjes, fraai, sierlijk doen of maken.

oga (po-ja), (spijzen) met klappermelk toebereiden: oōga (ja), de, het met klappermelk bereide; oga (đa), zacht, lief vrien-

delijk; in: ami biju đa oga, zij heeft een zacht, lief, vriendelijk gelaat.

ogo (*o*), droogte, windstilte, luwte; ogo (i), ophouden (te regenen); gaan liggen, luwen (de wind); droog (regenloos) zijn; windstil zijn; ook: vlak, effen zijn van den waterspiegel; o téwo i ogo maro o gosòso, het zeewater (de zee) is zoo vlak als ware het olie: oōgo (*i*), aanhoudend droog weêr - of windstil - zijn; doōgo (jo), droogte krijgen op of over (iets dat men geplant heeft), windstilte krijgen gedurende (de vaart).

ogu (po-ja), snijden, doorsnijden; o diha ï ogu-ka, het mes sneed mij (zegt men en zelden of nooit: ik sneed mij); ogu -ogu (po-ja), fijn snijden; oōgu (po-ja), gesneden - en snijdende zijnde; bitogu (po-ja), afsnijden, afhakken, afkorten, verkorten; ook: (loon) afhouden, inhouden; bobitogu (po-ja), voortdurend, lang achtereen, aanhoudend afsnijden, afkappen; afgesneden, afgekapt zijnde; ogu (*o*), sneê, kloof (ziekte aan de voetzolen, waarvan de huid verhardt en scheurt, zoodat er spleten, sneden of kloven in ontstaan); bitogu (*o*), zwerm, troep, vlucht, school; bobitogu (*o*), afhakker (saāliwoord voor: taïto = hakmes); soōgu (o dalu ma), de palmwijn, die de eerste maal, nadat de vruchttros is afgesneden, opgevangen wordt.

òha (*o*), pier, aardworm, ingewandsworm; đa òha, met wormen zijn; o pòko đa òha, last van wormen, in de ingewanden, hebben; o òha ma sōu, wormkruid; middel tegen ingewandswormen; đa òha ma dabu - of ma ihu, aangedaan door wormsop of wormdrek (een ziekte aan teenen en voetzolen, vooral bij regenachtig weêr; er ontstaat een hevig jeuken, waarna de huid ter plaatse blaasvormig opzet, het sérum in die blaasjes wordt pus en verspreidt zich verder onder de huid, zoodat een groote uitgestrektheid soms wond wordt; bestrooing met een weinig Jodoformium doet die wonden snel genezen; men schrijft de ziekte toe aan aftreksel van wormen of hun drek in de plassen en het slijk); òha (ma), aas, lokaas; leg- of nestei.

oho (*o*), het leven; oho (*i*) opkomen (planten); doorkomen (tanden); te voorschijn komen (botten, bij vermagering); van zelf opslaan, groeien (zonder geplant te zijn); het leeft; oho-oho (*i*), flink opkomen, frisch levend zijn; duidelijk te zien zijn (tanden, botten); oho (po), leven; oōho (po), levende zijnde, in leven zijnde;

i oōho (maar uitgesproken i joōho), het, een levende; o dodadi i joōho, een levend schepsel; o Gikimoi Wo oōho, de levende God; gòho (jo), begroeien; wassen -, opkomen op of in; òkia-naga jo gòho, het is door iets begroeid; er is iets op- of in-gaan wassen; ma gòho, kiem, stekje, jonge (plant of boom); halfwassen (dier); nog jeugdig, krachtig (mensch); de groei; o igo ma gòho, de kiem, die uit de kokosnoot spruit; of: de jonge kokospalm; o giki ma gòho, iemand in de kracht zijns levens; awi gòho đa tai, zijn groei is snel (wat is hij gauw groot!); ami gòho i bitu-ka, haar groei is ten einde (zij is een volwassen vrouw); gòho (po), in de kracht zijns levens zijn; ka mo gòho-gòho dé mo sòné, zij was in de volle kracht haars levens en stierf; o gòho, een jeugdig, krachtig mensch; o gòho, dé ni ja tidé ni ja àku -wa? (wat! zulke) jonge, sterke kerels en kun jelui dat niet optillen? o gòho đa lòha, een gezond, volwassen, sterk mensch; — — i dodòma, het voorgeslacht (liever: het vòòr-historisch geslacht); o gòh'i duūru, jongeling; o gòho ma duūru, het latere, het nu groot geworden geslacht (door oudjes gezegd); gòho (po si en po ma si), nog in groei -, halfwassen -, nog opwassende zijnde; wo si gòho-ë, hij is een aankomend jongeling; o djodjaru i si gogòho-ë ma rèhè-rèhè, allen opwassende zijnde —, halfwassen maagden; ngohi àsa to ma si gòho-no, dé o tahu manêna i si gòko, toen ik nog pas een aankomend jongeling was, hebben ze dit huis opgezet; o lōu po si gòho, (een soort) bamboe afhakken, den groei volgende (dus schuin òp; anders hakt men schuin naar beneden; maar men hakt deze bamboe òp, omdat men er geneesmiddelen in wil vullen, die het leven (het òpleven) bevorderlijk moeten zijn (!!); mogòho (po ma tèké si), te samen opwassen, groot worden; met elkaâr opgroeien; po si gòho-dowòra, zie **towòra** (*i*); gogòho (*o*), aard, inborst, gedrag; o gogòho đa lòha en đa torōu, goed van inborst, mild, zacht, vriendelijk, goedhartig zijn; en: slecht van inborst, wreed, hardvochtig, norsch zijn.

òhu (đa), onrijp, half rijp; ongaar, half gaar; versch (visch en vleesch); ongenaaid (kàtu); nog onbereid (gago); òhu-òhu (đa), nog zeer onrijp, nog totaal ongaar, melkversch; oòhu (đa), de, het, een, onrijpe, ongare, versche; kòhu (pa), rauw toebereiden (visch); ongekookt eten (b.v. bananen); gòhu (po ma), onbereid eten; o bolé po ma gòhu, een banaan

uit de hand, rauw, eten; kòhu (po si), (visch) rauw toebereiden met (limoen b.v.); gòhu (*o*), naam voor een gerecht van rauw toebereide, kleine visch.

oi (*o*), de tweeklank oi (klank ooi).

öi (*o*), de tweeklank öi (klank ui).

òké (po-ja), (Tern.), saāli-woord, voor: udo = drinken; òké (*o*), saāli-woord, voor udo-udo = kom.

òki (*o*), aar, tros; ook: dodoòki (*o*), aan den tros, de geheele tros; o làsa o dodoòki moi no i dura, gooi voor mij een geheele tros langsat-vruchten af.

òkia? wat? òkia-naga ('kia-naga), iets, een of ander; òkia-wa ('kia-wa), niets; òkia-naga-wa ('kia-naga-wa), in het geheel niets; òkia moi? hoeveel? (vragende naar prijs, loon of geldswaarden); òkia-so ('kia-so)? waarom? om welke reden?

òko (*o*) 1e lever (op de lever van menschen zijn heksen en vampyrs zeer verzot; zij bevat het levensbeginsel van den mensch, meent men); 2e de kin; 3e lel (van den haan).

òko (*i*), staan, overeind staan (van voorwerpen); òko-òko (*i*), recht overeind staan; òko (pa) en gòko (po si, of: po-jo), opzetten, overeind zetten: o tahu en: o sidé pa òko of po si gòko, een huis-, en: een zeil opzetten; gòko (po jo), overeind zetten tegen (iets aan); òko (po ma) staan, op de voeten staan, gaan staan; ook: staan wachten; òko-òko (po ma), langdurig staan of staan wachten; oòko (po ma), staande-, wachtende zijnde; o bi njawa ma dudu-ka i ma bi oòko gèna, de de buiten staande menschen; de menschen die buiten staan; gòko (po si), staan op, staan met (het been); ani dòhu upa no si gòko of no si gogòko, ge moet niet of niet voortdurend staan op het been (ingeval b.v. dat been gewond of ontstoken is); gogòko (po si), op pand leenen; te pand geven; gòko (ma), de steilte (in een berghelling); nànga gòko de nànga bané, iemands handel en wandel; iemands voortdurend streven; iemands doorgaande handelwijze; boòko (*i*), langwerpig of ovaal van gedaante zijn; o tjapéo i boboòko, een hooge hoed (hooger dan hij breed is); dogòko-jé (ma), het opstaande stuk - onderdeel - (in een werkstuk).

òmu (đa), rijp zijn of worden; zweren (etteren); met een blaar zijn of komen; òmu-òmu (đa), zeer rijp, overrijp zijn; hevig zweren, of geheel zweren; vol blaren zijn; oōmu (đa),

de, het rijpe, zwerende, geblaârde; umu (*o*), (niet: òmu), algemeene benaming voor rijpe bananen.

òna i, verk. *i*, 1e: subject. pers. v.n.w. 3e pers. meerv. (mannel. en vrouwel.): zij; 2e onbep. subject. pers. v.n.w.: men, ze; òna (alleen): zij (bij aanwijzing): òna en òna-ka (eigenl. ja....òna en ja of jo....òna-ka, zie Bekn. Spr.), object. pers. v.n.w. 3e pers. meerv.: hen, haar en hun, haar. Met andere objectieve v.n.ww., komt dit subject. pers. v.n.w. verbonden voor, als volgt:

òna i.....ngohi, verk. i...ngohi of alleen *i*, zij, men...mij.
" i ni...ngòna, " i ni, zij, men....u.
" " wi...una, " " wi, " " ....hem.
" " mi...muna, " " mi, " " ....haar.
" ja of jo, verk. ja of jo, " " ....het.
" i mi...ngomi " i mi, " " ....ons.
" i ni...ngini " i ni, " " ....ul.
" ja.....òna, " ja...òna, of alleen ja, zij, men.... hen, haar.
" ja of jo...òna-ka, verk. ja, jo...òna-ka, of alleen ja, jo, zij...hun, haar.

òna i ma, verk. i ma, zij....zich (terugwerkend), of: zij.... elkander (wederzijds); to òna mànga, verk. mànga, bezittel. v.n.w. 3e pers. meerv. hun, haar; to òna (alléén): van of vòòr hen, of haar; òna déo-dé-mànga, verk. déo of dé mànga, zij hebben.

o ngo, zie **o**.

ònta (*o*), (Mal.), kameel.

òntàki (*o*), (Mal. oetaq), hersenen, brein; awi òntàki i hiwa, hij heeft geen hersenen: hij is gek, of hij is dom.

òra (po-ja), rooven, de bezitters verjagen en nemen; afnemen, uit de handen trekken; koòra en riòra (po ma) en tèké koòra (po ma), elkander ontrooven, elkander uit de handen trekken; kokoòra (po ma), met velen (er om) grabbelen, om strijd zich van iets meester maken, elkander van onder de handen weg halen; goòra (po ma), moi-moi po ma goòra, met allen, ieder voor zich grabbelen, rooven, zich meester maken; goòra (po ma si), zich haasten (er van) iets voor zich te nemen of te halen.

ōràngi (*o*), (Mal. orang), bediende, knecht.

ōràsi (*o*), (Mol. Mal. oras van 't Sp. hora), klok, uurwerk, horloge; uur (de tijdruimte van een uur, niet bij tijdsopgave dan zegt men tjàko); o ōràsi ma satènga, een half uur.

oré (po), schreeuwen; ook voor allerlei geluiden (schreeuwen, hinneken, blaten, enz.) door beesten uitgebracht; oré-oré (po), hard, bij herhaling schreeuwen: oré-oré (po ma), hardop, overluid (spreken, lezen, zingen enz.); goré (po na), afsnauwen, toesnauwen (iemand); toōré en totoōré (po en po ma), schreeuwend toeroepen, en elkaâr schreeuwend toeroepen en dit voortdurend doen.

òrĕgòli (*o*), (verb. Holl.) orgel; o òrĕgòli pa tàko, het orgel bespelen.

ori (*o*), schildpad; o ori ma lòha, de groene, eetbare; — — o wusi of alleen o wusi, die welke niet gegeten wordt, maar waarvan de schaal als karet in den handel wordt gebracht; o ori po tudu, schildpad steken (harpoeneeren); — — ma kuluti, het schild van den schildpad, in zijn geheel; — — ma kahi, het schildpad, in stukken of bewerkt; — — ma gagawi, de vinnen of korte stompjes pooten van de schildpad.

òro (đa), troebel worden (iets dat glinsterde); o làko da òro, troebel zijn of worden van het hoornvlies in het oog.

òro-òro (*o*), zie manara (*o*).

oru (*i*), vechten (van honden of katten); rioru, koōru, kokoōru, tèké-koōru (i ma), met elkander vechten (van honden of katten).

òsa (đa) en òsa-òsa (đa), gaar en door en door gaar zijn; rijp en doodrijp zijn (alleen van rijst); ook: bedreven zijn, z'n bedrijf of werk machtig zijn; o tukang đa òsa, een volleerd werkmeester; o soū ta udo ma moi-si dé đa òsa, ik wil nog eens dat geneesmiddel innemen, opdat (ik) goed gaar (gemedicineerd) zij; oòsa (đa), de, het gare, rijpe, bedrevene; òsa en òsa-òsa (pa), gaar en goed gaar doen worden (spijzen); pa òsu pa òsa en pa òsa-òsa, gloeiend en rood gloeiend maken (ijzer); gaar en goed gaar doorbakken (klei, voor pannen potten, steenen enz.).

òsi (po-ja) (tr.), baden, doopen; reinigen, wasschen (van geestelijke of zedelijke onreinheid); òsi (ma), de doop, de wassching, de reiniging (b.v. van een eed, na een sterfgeval enz.); òsi (po ma), zich baden, zich reinigen; i ma bi òsi, zij baden zich; òsi (po si), baden met, reinigen met; òsi (po ma si),

zich baden, reinigen met; oòsi (po-ja), badende zijnde, doopende zijnde, en gebaad, gedoopt zijnde; wo oòsi, de dooper; o gogòsi, saãli-woord voor o àké = water.

òsi (*i*), van bladeren wisselen (boomen); vooral van die boomen, die alle bladeren laten vallen voor ze weder nieuwe krijgen.

òsu (*o*), de maag; o òsu i lòla, de maag schudt, klokt (zie ook lòla (*i*)).

òsu (*o*), aardbeving; òsu (*i*), er is - of was aardbeving.

òsu (po-ja), roosteren, aan het vuur bakken (spijzen); bakken (klei tot pannen, enz.); heet maken, gloeien, gloeiend maken; branden (kalk); oòsu (ja), de, het geroosterde, gebakken, gegloeide, gebrande; ngòsu (po ma), (voor) zich, en (po na), (voor) iemand, roosteren, bakken, gloeien, branden.

òti ma awq (*o*) (Tern.) de bemanning van het vaartuig.

òto (*o*), borstlap, heel enkel door kinderen gedragen.

òto (po-ja), hakken, houwen, doorhakken; òto-òto (po-ja), fijn hakken; òto (po ma), zich hakken; gòto (po ma), (voor) zich hakken; òto, koòto, tèké-koòto (po ma), elkander hakken, op elkander met het zwaard inslaan, of: met het mes op elkaar los gaan; gòto (po si), 1e het houtwerk voor een gebouw of ander werkstuk pasklaar maken; 2e een spleet ergens inhakken en daar iets insteken of tusschen klemmen; òto (po si) hakken met; òto of òto-ku (po si), (in rechtszaken) beslissen, uitwijzen, als vonnis toewijzen; sogòto (*o*) een hak, kenmerk aan boomen en heesters, 't zij om ze als eigendom te teekenen (een boom in het bosch, die men aldus teekent mag een ander niet vellen), 't zij al loopende aangebracht, in een bosch, om het pad, dat men gevolgd is aan te duiden.

owuuu.... **jé!** juichkreet der mannen (het eerste deel wordt door één of eenigen ingezet en dan vallen allen met jé in) = hip, hip, hip, hoera!

owulili.... owulilie! juichkreet der vrouwen.

P.

p (*o*), de letter *p*.

pa, zie **po**.

paāri (po-ja), koken (niet: didih; maar: reboes); popaāri (ja), de, het gekookte; baāri (po ma en po na), (voor) zich-, en (voor) iemand koken.

pada en pada-pada (*i*), kort en zeer kort (op de pooten) zijn; laag en zeer laag (van gewas) zijn; i pada-pada dé i sòpo, nog zeer laag zijnde komen er al vruchten aan; papada (*i*), de, het kort of laag zijnde; pada (po), soms wel: kort zijn (van menschen), maar toch niet beleefd (zie: tîmisi); o tòko o pada, zie: tòko (*o*).

paḍa (po-ja), aanraken, aanvatten, de hand leggen op, tasten, voelen; baḍa (po jo), betasten; bevoelen; no baḍa-wa? tè-kadé ḍa hina poli, betast het toch! misschien wordt het te dun (bezig zijnde iets in de dikte af te hakken); awi pòko ḍa togoi; no wi baḍa, hij heeft een harde (plek in den) buik; betast hem (eens); paḍa-paḍa (po-ja), rondtasten (in den donkere); bij herhaling aanraken, enz.: papaḍa (po-ja), aanrakende, enz. zijnde; aangeraakt, enz. zijnde; paḍa (po na), iemand aanraken, betasten; wordt veelal gebruikt in min goeden zin: beduidt dan iemand aanraken met het doel om hem of haar tot onzedelijkheid te verleiden; zoo b.v. ook als van een jongeling gezegd wordt dat hij in de slaapplaats eener jonge jonge dochter gegaan is en haar heeft aangeraakt; paḍa, kapaḍa, kokapaḍa, tèké-kapaḍa (po ma), elkander aanraken, betasten; gewoonlijk ook met onzedelijk doel; dikwijls ook bepaald bedoelende: met elkander ontuchtigheid of overspel bedrijven; babaḍa (po-jo), rondtasten, tastende - (waar men niet kan zien) zoeken; babaḍa (po na), (op) iemand rondtasten (in het donker, met onzedelijk doel); babaḍa-ku (po ma si), op den tast, in den donker (wat halen of zijn weg gaan); babaḍa (po ma tèké), elkander betasten (niet dan in onzedelijken zin gebruikt en wel sterker dan kapaḍa, n.m.l. van ontucht tusschen huisgenooten of familieleden onderling).

padada (po-ja), een kind op den schouder of de schouders dragen.

padala (*o*), weefgetouw (de Galèlareezen verstaan het weven niet; vreemdelingen in de strandnegorij ziet men 't wel doen.)

padamara (*o*), lamp, lampje (de oorspronkelijke lamp is een klapperdop met klapperolie, waarin, door een stukje stijf blad gestoken, een katoenen pitje drijft; tegenwoordig ziet men reeds veel petroleum-lampen).

pādara (*o*), indigestie, zich openbarende door een koortsachtigen

toestand en beslagen tong; o pādara ma sōu, medicijn tegen indigestie (veelal wordt daartegen door de inlanders aangewend, een afkooksel van mangga- of djamboehout); pādara (i na), aan indigestie-lijden; pādara (đa), van streek zijn, door indigestie; ai pòko đa pādara, mijn maag (eigenl. buik) is van streek, door indigestie.

pàdé (po) (Mal. pandej), brutaal-, tegenstrevig-, vermetel zijn; pàdé (*o*), brutaalheid, vermetelheid.

padèdé (*i*), rot zijn (van vruchten); nànga pòko i padèdé, diarrhoea hebben of krijgen.

padi (po-ja), onder tegen aandrukken; o sinàpani pa padi, het geweer aftrekken (tegen den trekker aandrukken); padi (po si), ondersteunen, ophouden (een voorwerp), door iets er dwars onder tegen aan te brengen of het ergens in te hangen; ook van den mensch, b.v.: ami gòlutuhu-no i mi si padi, zij ondersteunden haar onder de oksels.

pàdji (*o*) vlaggetje, vaantje, banier; pàdji-lamo (*o*), vlag, groote vlag; veeltijds speciaal de hollandsche driekleur; pàdji (po), een optocht houden met vaantjes en banieren (speciaal eene plechtigheid, die tot het doodenfeest behoort, bij gelegenheid van de versiering van het graf, of het beenderhuisje die op den laatsten dag van het boòsu ma òđo, (zie poòsu) plaats vindt. Des morgens van dien dag gaan eenige in feestgewaad gekleede jonge dochters, voorafgegaan door eenige kinderen, die, op eigenaardige wijze verkleed, ieder een deel van de dòku ma ngalé (zie ngalé) dragen, een wandeling doen, onder zang en muziek en dragen daarbij ieder een deel der grafversiering — opgetooide vaantjes — in de hand. Zij gaan door verscheidene dorpen en trekken natuurlijk zeer de aandacht der jongelingen, die nooit ontbreken den stoet, fraai gekleed, af te wachten, te volgen en zich met de jonge dochters al stoeiende te vermaken. Tegen den avond komt men naar huis. De jongelingen worden op korten afstand van het dorp door verwanten van de meisjes gegrepen en quasi gedwongen aan den in gang zijnden feestmaaltijd deel te nemen. De meisjes doen nog een statigen ommegang - met gezang - om het woonhuis en graf of beenderhuisje en zetten dan de meegenomen getooide vaantjes neêr, die nu door eene der zake kundige worden gerangschikt. De jongelingen blijven gewoonlijk maar een oogenblik en komen dan des nachts terug om met de meisjes te wéla-wéla (zie aldaar).

pado (*o*), melaatschheid: pado (i na), de melaatschheid hebben, melaatsch zijn of worden; pado (đa) (zakel.), melaatsch zijn (een lichaamsdeel); papado (đa), de, het melaatsche (deel).

padosa (*o*), vergif; iets, niet goed om te eten; padosa (*i*), niet goed om te eten zijn; ook: misvormd of miswassen zijn; popadosa (*i*), de, het vergiftige, of misvormde, verongelukte in groei; padosa (po), onpasselijk zijn of worden door het eten van iets schadelijks, of door het gebruik van tabak of te veel geestrijke dranken.

paga (*o*), de bladscheede van verschillende palmen.

pago (*o*), stank (bepaald van de huiduitwaseming, aan kleeren of menschen); pago (i na), onfrisch rieken; pago (đa), hetzelfde (zakel).

pago (*i*) (intr.), afbreken (een tak, een arm); pago (pa) (tr.), afbreken, afscheuren; papago (*i* en ja), de, het afgebrokene, afgescheurde; ai bělèka moi i pago-ka (fig. uitdr.), mijn ééne schouder is afgeknapt (van iemand, die weduwe of weduwnaar geworden is — of van een moeder, die haar kind verloren heeft); i ni si pago, het zal met je, onder je afbreken (b.v. een tak, waar men op staat).

paha, paha-ko, paha-ku (pa), zie, **baha** (ma).

pahala! (misschien Mal. maar met gansch andere beteekenis); u is wel goed! uwe goedheid is groot! pahala (*o*) gunst, goedheid; door ons gebruikt voor: genade; pahala (po), goedheid bewijzen; gunst betoonen; genadig zijn (?), genade bewijzen (?); no pahala dé ani deru kadòka no i si tòta-si, wees zoo goed en breng mij met uw vaartuig naar den overkant.

pahàsi (đa), glad-, glibberig zijn of worden; pahàsi-hàsi (đa), hetzelfde in hooger graad; popahàsi (đa), de, het gladde, glibberige; pahàsi (po), uitglijden, glijden.

pah! pò! pief! paf!

paja en paja-paja (*i*) (Mal. pajah), erg, hevig, ernstig en zeer erg, zeer hevig, zeer ernstig (van pijn of ziekte).

Pajahé (*o*), negorij op de Westkust van het Tidoreesch gedeelte van Halmaheira.

paju (*o*) (Mal. pajong), regen- of zonnescherm; paju (po ma), een regen- of zonnescherm gebruiken; paju (po ma si), het als regen- of zonnescherm gebruiken.

pàka (po-ja), werpen, smijten, gooien; soms: bàka (po ma), zelfde beteekenis; pàka (po si), smijten, gooien, werpen met;

(iets) wegsmijten, of uit kwaadheid hard neêrzetten of neêrgooien; (iemand) neêrsmijten, afsmijten, (in de laatste gevallen gewoonlijk met het achterzetsel ku); pàka (po ma si), zich afwerpen; zich neêr laten vallen (op), zich neêrsmijten (op); papàka (po ma si), zich herhaaldelijk afwerpen; zich boos, driftig liggen wentelen (op den grond); zich (in den droom) wild van de één' op de andere zijde wenden; pàka, kapàka, kokapàka, ripàka (po ma), elkander gooien, smijten, werpen; pàka, kokapàka (po ma si), elkander gooien, werpen, smijten met; babàka (*o*), een voorwerp om meê te gooien, werpen of smijten.

pàkata (o déru o en o déru ma), zie **déru** (*o*).

pàké (pa), (Mal. pakej), gebruiken, behoeven, aanwenden, noodig hebben; bàké (po ma), (voor) zich gebruiken, behoeven, enz.; pàké-wa (pa), niet gebruiken, enz.; maar ook: niet gelooven, niet voor waar of geldig aannemen; voor onbruikbaar verklaren; papàké (i-ja), de, het gebruikte, of gebruikt wordende; pàké (*o*), nooddruft, hetgeen men moet gebruiken of noodig heeft; tot de kleeding behoorende; hetgeen als kleeding gebruikt wordt; o tahu ma pàké, meubel, sieraad tot verfraaiïng van het huis; pàké (po ma), zich aankleeden; pàké pàké (po ma), zich in vol ornaat kleeden; zich in groot tenue steken; papàké (po ma), zich kleedende zijnde; pàkéàng (*o*) (Mal. pàkéan), kleeding, kleederen.

pàkisa (po-ja) (Mal. paksa), noodzaken, dwingen; ook in rechtsstijl: straffen, vervolgen, b.v.: ma lòha magèna pa pàkisa pa àku-wa, zoo'n kleinigheid kan men niet vervolgen of straffen.

pàko (po-ja), afhakken in de dikte, gelijkhakken, disselen; bàko (po ma), (voor) zich en (po na), (voor) iemand disselen; o ifa po pàko, planken hakken, planken disselen.

pàku en pàku-pàku (đa), grof -, dik zijn (in afmeting, van: naalden, spijkers, garen, touw en dergel.) en zeer grof -, zeer dik zijn; papàku (đa), de, het grove, dikke; pàku (pa) (iets) grof, dik (vervaardigen, maken); ook wel: grof zijn (in uitdrukking), wild zijn of ruw (bij 't spelen); bàku (ma) hoe dik! wat grof! en: de dikte, grofte er van.

pàku (*o*), (Mal.), spijker, nagel; o pàku o lita, zware spijker, bout; pàku (po-ja), spijkeren; dapàku (po si), vast spijkeren aan of op; saamspijkeren.

pàla (*i*), kaal zijn, kaal worden; uitvallen van haren; o biju i pàla een hoog voorhoofd ('t geen men hier niet mooi vindt);

pàla-pàla (*i*), geheel kaal zijn of worden; papàla (*o*), schedel, dop; o ané ma papàla, hoofdschedel; o igo — —, klapperdop.

palado (*o*), vliegende muis (?); soort eekhoorntje (blauwgrijs), met ruime huidlappen, tusschen voor- en achterpooten, waardoor het in staat is in de klapperboomen van den eenen top, naar den anderen te vliegen.

palàka (po-ja), zoomen; balàka (*o*), zoom.

palakàti (*o*) (verb.) plakaat, afkondiging, bevel; hier niet anders in gebruik, dan bij de afkondiging der gālipu (zie aldaar); o palakàti po si dàgi, het plakaat uitvaardigen.

palàko (*i*), losgaan, (er) afschuiven, (er) afglijden, (er) afglippen, slippen; palàko (po), misgrijpen, — van zijn houvast afglijden (bij het klimmen en daardoor vallen); palàko (pa), loslaten, afschudden, uit de hand laten vallen, laten vallen, laten glippen; laten varen; verlaten; dopalàko po-jo), laten vallen op-, loslaten, waardoor het neêrkomt op -; dopalàko (po si), tevens laten vallen, - loslaten; tevens uit de hand laten glippen, enz.

pālànga (*o*), klein kruikje van aardewerk (als waarin men de olie, die in den krijg onkwetsbaar maakt, om den hals draagt.

palàta (*i*), wegspatten (niet van water); wegspringen, (er) afspatten, (er) afspringen, terugspringen, terugstuiten; o lađé i palàta, de tong is (wordt) los of bewegelijk; o lađé i palàta da lòha, rad van tong, vlug ter tale zijn; palàta (po en po ma), een sprong nemen, springen, huppelen, galoppeeren; palàta (pa), doen afspringen (b.v. roest, door er met een hamer op te kloppen; een laag vernis, opgelegde plaatjes hout, enz.); ook uithakken (een wortel, wortelblad of uitlooper van een boom); nog: van den tegenovergestelden kant inhakken (zie aru); balàta (po ma, (voor) zich doen afspringen (roest, enz.); (voor) zich uithakken (een wortel, enz.); dobalata (po-jo), wegspatten tegen; er afspatten tegen; terugstuiten tegen iets aan; (ergens) over heen springen; dobalàta (po si), er tevens mede doen afspringen; er tevens mede uithakken.

palaūdi (*o*), draagmand (van eigenaardigen vorm — omgekeerde kegel —), door de vrouwen randselsgewijze gedragen; vervaardigd uit de bladscheeden van den sagopalm; dikwijls opgelegd met fraaie uitsnijdsels van den buitenbast dier bladscheeden; een zelfde soort, maar ruwer en van grooter afmeting, vervaardigt men om tabak in te verpakken; dan houdt zoo'n palaūdi gewoonlijk ongeveer ½ pikol, maar kan toch niet als bepaalde maat gelden; o p

laūdi pa tahé, de draagmand torschen (dragen); — — ma gòla, de voet van de draagmand (van hout vervaardigd); — — — sosĕbèko, de draagbanden van de draagmand.

palé (*i*), krom zijn, gebogen zijn, overhangen; palé (po ma) zich bukken (zich krom maken); pa nano po si balé-balé, van nabij bezien, er zich heen buigen om het te zien.

palèha (*i*), een achterovergebogen stand hebben; palèha (pa), achterover buigen.

palèlé (po-ja), in het klein uitverkoopen; o tabàko po si palèlé, tabak in het klein uitverkoopen.

pali (po), muiten; in verzet-, in opstand komen; papali (*i*), de muiters, de opstandelingen; o dòku i pali, de negorij, het land is in opstand, is aan het muiten geslagen.

palihara (po-ja), zie **piara** (po-ja).

palihèma (*o*) (Tern.), zie **hèma** (ma).

pali-pali (*o*), ander woord voor pupusa, (zie aldaar).

palisi (po), misstappen, te ver stappen, zich verstappen (en daardoor vallen); verstrijken; ma wākutu i palisi, de vastgestelde tijd verstrijkt; het is of wordt over den tijd; palisi (pa), missen; ma wākutu ta palisi, ik mis den vastgestelden tijd; ik kom over den tijd; o titi ta palisi-ka, ik heb het varken gemist (d.w.z. wel geraakt, maar het schot schampte maar even langs zijn huid).

paliso (ma), de bakwangen (van het varken); ook: de labia pudendi majora (scheldwoord).

palu (po), terugroepen, antwoord geven (op een groet of roep); balu (po na), iemand antwoord geven (op groet of roep); palu (pa), van den tegenovergestelden kant inhakken (zie: aru).

pālungu (*o*), kogel.

pamara (*o*), mes (saäli-woord voor diha).

pàmuru (ma) (Mal. pamoer), vlammen (in hout, enz.)

panàsi (po-ja), in fijne schijfjes snijden.

panata (*i*), door elkander-, uit de rei staan (van tanden).

panawa (*o*) (Mal. panawar), amulet, tooverbandje, om den hals (zie: djini (*o*).

pàndànga (*o*), een toestel, soms op wielen, soms met draagboomen, van bamboe gemaakt en versierd met wòwé, waarop, door aangetrouwde bloedverwanten, dikwerf een' groote hoeveelheid spijzen, of palmwijn naar de feesten wordt gebracht, die eventuëel in de familie waar zij in aangetrouwd zijn voorvallen.

pàndara (*o*) (Mal. pandarat), touw of tros, waarmede een voor anker liggend vaartuig aan den wal verbonden is; pàndara (o déru pa), het vaartuig op deze wijze aan den wal verbinden; ook wel: het vaartuig aan den tros of lijn voorttrekken, jagen.

pàndara (po), zeker zingen, bij het dansen voor den djini, bij de Mohammedanen.

pandita (ma) (Mal.), godsienstleeraar, zendeling, predikant.

pané (*i*), opkomen, inslaan, invaren, verbasteren; o ngoòsa i pané, de nieuwe maan komt op; o mòku-mòku — —, de golven slaan in (het vaartuig): o wòngé — —, de krijgsgod vaart in (zijn médium); ma sòpo — —, de vrucht verbastert (van vruchtboomen, die een andere soort vrucht voortbrengen, dan de pit, die men geplant had, deed verwachten); pané (po), aan boord gaan, opstijgen (op een lastdier); bané (po-jo), bestijgen (van een vaartuig of lastdier); laten opstijgen: op den rug nemen (van een lastdier gesproken); bané (ma), de opkomst (van de nieuwe maan); nànga gòko dé nànga bané, zie òko (*i*); babané (jo), de opgestegenen (op een lastdier); de aan boord geganen (bemanning); bané (po si), opladen (op een dier); inladen (in een vaartuig); bobané (*o*), aanlegplaats van vaartuigen; Bobané (*o*), die plaats aan de Oostzijde van de landengte van Dodinga (Halmaheira), waar men aankomt en afvaart; tano-bané (po), meêvaren, van een' gelegenheid gebruik maken; tano-bané (po-ja), bijladen (in eens anders vaartuig).

panjàké (*o*), (Mal. penjakit), ziekte, kwaal; panjàké (i na), een ziekte of kwaal hebben of krijgen; panjàké (da), door een' ziekte of kwaal aangetast (een' lichaamsdeel, dier, boom, boom, plant, kind); o panjàké-sadai, overzeesche ziekte: buitenlandsche of besmettelijke ziekte; tobapanjàké (i na), voortdurend door ziekte getroffen worden; voortdurend aan een' kwaal lijden, een ziekelijk gestel hebben.

pa . . . òna, zie po.

pàpa (po-ja) (volgens Inl. Mal. Holl. Woordenboek van Dr. J. Pijnappel, 2e uitgaaf, XIV, Polyn. fafa, waarvan Mal. bawa), in een doek (die over een der schouders is vastgemaakt) dragen, op den rug, op zijde, of vòòr het lijf (zoowel van kinderen als van goederen); pàpa (po ma si), zich (aldus) doen dragen.

papaïta (*o*), een onkruid (Curanga amara Juss.), de bladeren worden fijn gestampt en ter genezing op jajo's (zie: gĕrèsi) gelegd.

papaja (*o*) (Mal.), vruchtboom, algemeen in Indië onder dien naam bekend; men onderscheidt twee soorten: o papaja ma nau (de mannel. papaja), waaraan slechts bloesems, en o papaja ma bĕdèka (de vrouwel. papaja), waaraan de vruchten wassen; o papaja ma sòpo, de papajavrucht (rijp uit de hand gegeten, onrijp als groente gebruikt): — — ma bunga, papaja-bloesem; is, goed toebereid, eene smakelijke, eenigzins bittere groente; — — ma sòka, het papajablad; wordt òòk als groente gebruikt, is zéér bitter: zinnebeeldig drukt men er de bitterheid des doods mede uit, door altijd de bilàngu (zie aldaar), die naar het doodenfeest gebracht wordt, met deze bladen te bedekken.

papalo (po), zie **balo** (ma).

pàpàng (o tòko o), zie **tòko** (*o*).

papànga (*o*), elleboog; papànga (po-ja), met den elleboog stooten, stompen of wijzen.

paparòké ma kahi (*o*), zekere schelp, veelal katjes-schelp genoemd.

papàtjo (*o*), zeker schelpdier, met spitse hoornschelp; ook: peperhuis.

pàpo (*o*), ouderwetsch, zilveren kalkdoosje.

pàpu (*o*), rif, bank in zee; o pàpu ma ngihia, een soort slang, die op riffen en rotsen huist.

Papūa (*o*), Papoeä, Nieuw-Guinea; Papoesch; Pap-a-ka (*o*), Papoe, Papoesche.

para (ma en *o*), keer, maal; soort, wijze; ma para ma sinòto, tweemaal; ka tjawali o para moi, slechts éénmaal; ook: daar is maar ééne soort of wijze (manier); magèna o para moi, dat 's die ééne soort, dat 's de ééne manier, dat 's van dien éénen keer (maar — zoo is bedoeling dezer uitdrukking, met sterken klemtoon op moi — dààr spreken we nu niet van, dat bedoelen we nu niet); para moi, bijvoegsel om verbazing of toorn uit te drukken; o ngòpa para moi gèna i tingkai, dat is een ondeugend (soort) kind.

pàra (*o*) (Tern. fàra), rij (speciaal van het aantal reien atap in de breedte van een dak); o pàra iha-motòha, vier-, vijf rijen.

parakara (*o*), zie **karakara** (*o*).

pàralèté (po) (Mal. perlenté, Port.), los van leven zijn; pronken; zwieren.

paramata (*o*) (Mal. permata), edelgesteente.

pàra-pàra (*o*) (Mal.), rek om vaatwerk op te zetten; een soort bank van bamboe om een en ander op te drogen.

parasàdja (*i*) (Mol. Mal. parsadja, waarschijnlijk pertjoema sadja), vruchteloos-, noodeloos-, vergeefs zijn; zonder nut-, waardeloos zijn; om niet; van zelf; zonder oorzaak (geschieden); parasàdja-wa (*i*), niet vergeefs zijn; niet om niet (te krijgen); niet van zelf (geschieden); parasàdja (po), niet in tel zijn; niet te zeggen hebben: to parasàdja-wa, ik ben er niet voor niet; men behoort met mij te rekenen; men behoort mij de noodige achting, gehoorzaamheid, eerbied te bewijzen; poparasàdja (*i*) de, het waardelooze, niet gebruikt wordende, onnutte; geen ambt of waardigheid bekleedende; gewone.

paràsi (*o*), teeken, merk, kring; paràsi (po-ja), teekenen, merken, er een figuurtje of tirelantijntje op zetten; paràsi (po), schijfschieten, naar het wit of merk schieten.

paràsi (*o*), bakkebaard (niet „volbaard", meer zoo'n paar streepjes langs 't gelaat).

pāràti (*o*) (Tern.), bezigheid, ambt, beroep (?); komt vòòr in enkele gezegden: ai pāràti ma rònga òkia dé ngòna, wat heb ik met u te doen? to ngòna ani pāràti o diha? wat heb jij met een mes te doen? (wat doe jij aan een mes; is dat jou bezigheid, een mes - te gebruiken -); to ngohi ai pāràti hiwa ngokagèna, ik heb daar niets te maken.

pàrĕdidu (po), slenteren, ledig gaan, luieren.

parēkisa (po-ja) (Mal. priksa), onderzoeken, een onderzoek instellen.

parémòngi (o dèna o), zie **dèna** (*o*).

pàrĕsēn (*o*) (verb.), present; fooi; loon, traktement; pàrĕsēn (po-ja), present geven; een fooi-, eene belooning geven; pàrĕsēn (po si), tot loon, of belooning geven.

parèta (*o*) (Mal. parentah), bevel, last, gebod; gebied, rijk, regeering; macht, competentie; parèta (po-ja), bevelen, regeeren; te zeggen hebben over; besturen, beheeren; parèta (po si), (iets) bevelen, gelasten; parèta (po na si), iemand de macht geven over, iemand het bevel geven over of doen gebieden over; poparèta (po-ja), gebiedende zijnde (wel eens gebruikt van de posthouders: ma tūwàni wo poparèta).

pari (po-ja), afwenden, doen aftrekken; (met de hand) wegvegen, - afvegen of - afslaan, afkloppen (van los vuil); afborstelen; ter zijde schuiven, op zijde buigen (van kleine beletselen op

den weg); o muūra pa pari, den regen afwenden, doen aftrekken ('t geen zij kunnen, die het kòkarai verstaan); o dòro pa pari, langs de grenzen des akkers (- eer men het daar op liggend afgehakt en droog geworden onkruid en boschaadje verbrandt -) de brandbare stoffen een weinig naar binnen ruimen (opdat de brand niet naar naastgelegen perceelen oversla); bari (po si), (water) wegslaan, omhoogslaan of opgooien (met de hand of met een schepper); babari (po si), dit aanhoudend doen; babari (*o*), veger, stoffer (om rustbank en tafel te vegen); borstel; bari (po-jo), beschermen, behoeden (gevaar afwenden); ja, gòma! no i bari, o, geest mijns vaders! bescherm mij (wend de booze geesten van mij af); bari (po-ja), een bij maken (eene hier algemeene gewoonte: menschen noodigen, voor wie dan eene goede hoeveelheid eten gekookt wordt — geldelijke belooning wordt niet gegeven — om hulp te verleenen bij eenigen arbeid); bari (po-jo), een werk doen volvoeren door genoodigden; o njawa mi ja bari, wij zullen menschen noodigen: wij zullen een bij maken; mia dòro mi jo bari, we willen onzen tuin beplanten (of oogsten of bewerken) door genoodigden; bari (po si), een bij maken met; o nawo ta idja ai dòro to si bari, ik ga visch koopen om (daarmede) een bij te maken, ter beplanting van mijn tuin; bari (ma), hetgeen men voor zulk een maaltijd moet aanschaffen.

pariàma (*o*), het zevengesternte (wordt op acht gegeven, ter bepaling van tijdrekening en rijstbouw - zie musung).

pārisi (*o*) (steeds met moi), o parisi moi, één soort, één model, van dezelfde gedaante; ook: allen hetzelfde model; de één precies als de ander.

paro (*o*), wind, tocht; lucht; o bola ma raba-ka ka o paro, in den bal is slechts lucht; o paro ḍa sihilo, de wind is sterk; — — — sosihilo, een sterke, harde wind; — — i gulèbo, de wind begint te zuchten; — — i mèhè-ka, de wind is bedaard; — — — ogo, de wind is gaan liggen; — — — tàdo, de wind begint een koeltje te worden; — — — tàgi, de wind staat flink door; ook: de passaatwind waait bestendig; — — — titipa, de wind waait met vlagen of rukken; — — ma dònga, geen bepaalde passaatwind; wind in de kentering der moesons; wind uit een ongewissen hoek; — — — làké, volle wind; — — — ngòpa, een kind van

den wind (een onecht, natuurlijk kind); — — nànga dudu-no, de wind van achteren; — — — sima-no, de wind van voren; — — o lohòko, landwind (nachtwind); — — — koré-mijé, noordenwind; — — — — sara, zuidenwind; — — — wàngé ma njonjijé, oostenwind; — — — — — sosoru, westenwind; — — pa mòté, den wind volgen (de wind meê hebben); — — — tòmo, tegen den wind opwerken.

paruru (*o*), purgeermiddel; medicijn ter bevordering van den stoelgang; paruru (po-ja), purgeermiddel toedienen; paruru (po ma), een purgeermiddel nemen.

pàsa (po) (gewoonlijk met het 't perfectum aanwijzend ka), voorbijgegaan -, vertrokken -, weg -, ontkomen -, er van door -, aan den haal zijn; verleden -, verloopen zijn; papàsa-ka (*i*), de, het verledene, vorige (week, jaar, enz.); pàsa-ka (po si), er mede van door zijn; weg doen zijn; o mòku-mòku o déru i si pàsa-ka, de golven hebben het vaartuig (dat op 't droge stond) weggeslagen (en weg doen drijven).

pasàgé (*i*) (Mal. persagi), vierkant zijn; popasàgé (*i*), de, het vierkante; pasàgé (pa), vierkant maken (behakken); basagé (*o*), vierkant behakt hout (stijl, balk, enz.); o basàgé iha, vierhoek; o basàgé saàngi, driehoek.

pasèari (po), (Mal. pasiar), wandelen, kuieren, toeren.

pàsi (*i*) (verb.), pas zijn, sluitend zijn; pàsi-pàsi (*i*), precies pas, juist sluitend zijn; pàsi (pa), sluitend maken (meest van naden in houtwerken).

pàsi (*o*), zandbank, rif, ondiepte in zee.

pàsi (*o*) (verb.), pas, reispas.

pàsi (po ma) — als: kudòti —, met elkander oorlogen, elkander beoorlogen.

pasidi (po), achteroverglijden, onderuitglijden, uitglijden.

pàsitàka (*o*), gietvorm; vorm, gedaante, waarin iets optreedt; o pālungu ma pàsitàka, kogelvorm; ma bàba awi pàsitàka ja đèhè-ka, (het kind, dat op den vader gelijkt) heeft den vorm - de gedaante - des vaders aan- of weggenomen (zoodat de vader nu moet sterven); ma pàsitàka i hiwa, het heeft geen vorm (gedaante), het lijkt nergens op; ook: de vorm (gietvorm) is er niet.

pàsu (*i*), horrelen (van den voet); krom, verwrongen zijn (van den voet).

pasugu (i na), aamborstig zijn; het asthma hebben; een borst-

kwaal hebben; popasugu (da), de, het aâmborstige, asthmatische; pasugu (o), borstkwaal, aâmborstigheid, asthma.

Patani (o), negorij op de Oostelijke punt van het Z.O. schiereiland van Halmaheira.

patàsi (o) (Mal. pĕtasan), voetzoekers (vuurwerk).

patikala (o bolé o), zie **bole** (o).

pàtja (i), afgestreken vol zijn (van een' maat); pàtja-pàtja (i), precies gelijk vol zijn; pàtja (pa), gelijk vol maken — of ook: afstrijken, van de maat; pàtja (po-ja), besmeren, bekwasten, beverven; pàtja (po si), besmeren met, bekwasten met.

patjora (o) (Mal. pantjoeran), goot; gieter.

pàtu-pàtu (o), (Mal. patil), dissel, vooral holle dissel, om de holte der prauwen meê te behakken; ook: hak (patjol); pàtu-pàtu (po-ja), disselen, bedisselen; hakken (omkrabben van onkruid).

pātutu! (veelal slechts pātu, hoorbaar), (Mal. patoet), dat is recht! zoo is het! wel zeker! je hebt gelijk! o pātutu ma njawa moi, iemand die er mag zijn (van wegen groote en sterke lichaamsbouw); o pātutu-wa, dé po tèmo! zoo'n onbetamelijkheid te zeggen!

péda (o), rauwe sago, sagomeel; o péda po hado of po ngado, de verkregen rauwe sago in het omhulsel (ruru) pakken; waarin ze wordt bewaard of wel ter markte gebracht. Men bereidt de sago op verschillende wijzen toe en wel als volgt: o péda pa gunàngi, sagobroodjes maken; hiertoe wordt de sago een weinig gedroogd, gezift en in eene vierkante steenen pan — (gogunàngi) —, door tusschenschotjes in vakken — (làko) — van een paar duim breed verdeeld, die vooraf is heet gemaakt, gestort, dichtgedekt en eenige oogenblikken neêrgezet, waarna bij het omkeeren de broodjes gaar uit den vorm vallen. Wil men ze lang bewaren dan laat men ze eerst een paar dagen beslaan en droogt ze vervolgens door zonnehitte. Voor dadelijk gebruik wordt er onder het gezifte sagomeel ook wel eens geraspte klapper en een weinig zout gemengd, en dit mengsel als boven gebakken: is zeer smakelijk, kan echter niet lang bewaard blijven; — — — bobòko, sago bakken in versche bamboekokers. De kokers worden met gezift sagomeel gevuld en aan de hitte van een groot vuur blootgesteld. Het gebakkene heet: bobòko; deze bobòko's kunnen lang bewaard blijven en worden veelal op prauwreizen door de bemanning meêgevoerd. Wil men

ze eten dan splijt men de kokers; — — — dodolòlé, als de bobòko, maar in droge bamboekokers; — — — gogapàla, geplakte sago maken: het gezifte meel, al of niet met geraspte klapper vermengd, plakt men om een stuk bamboe en roostert het al draaiend boven het vuur; — — — kasido, rauwe sago, in een pandaanblad gevouwen, en met pennetjes dichtgemaakt, op het vuur roosteren; — — — kokamané, als kasido, maar in het blad van den sagopalm; — — — kòmo-kòmo, bovengenoemde gunàngi, in water weeken en tot een brij maken, dan met klappermelk vermengen en in een bamboekoker of pan koken; — — — pupuka, de rauwe sago, in de hand tot een bal gekneed, op het vuur roosteren; — — — sinjòlé, de sago gezift, en àl of niet met geraspte klapper vermengd, in een open pan op het vuur, onder aanhoudend roeren, gaar roosteren; — — — soru, de gezifte sago in een weinig koud water oplossen, onder gestadig roeren, met kokend water begieten, tot er een glazige dikke pap ontstaat. Deze pap wordt met verschillende sauzen gegeten. Om ze te eten wikkelt men ze gewoonlijk om een paar bamboe-pennetjes en brengt ze zoo naar den mond.

péda-sula (*o*), pijlwortel, arrow-root, (Maranta-arundinacea L.) en het meel daarvan; is door den zendeling van Dijken hier met goed gevolg geplant en bereid.

pědàti (*o*), (Mal.) wiel, wagen.

pědèka (ma), de vrouw van, bruid van, echtgenoote van; gia pědèka, zijne vrouw; of ook: gia ròka dé gia pědèka, man en vrouw; ngòpědèka (*o*), vrouw, eene vrouw; van 't vrouwelijk geslacht; o ngòpa o ngòpědèka, een kind van 't vrouwelijk geslacht, een meisje, een dochter; pědèka (po si), (uit spel iemand) de eene of andere als vrouw toedichten; popědèka (po ma si), dit elkander over en weêr al spelende doen; bědèka (ma), wijfje, van 't vrouwelijk geslacht (van dieren of zaken gesproken); o kàso ma bědèka, teef (wijfjeshond).

pědèké (*o*), vorsch, kikvorsch, kikkert; popědèké (po), op kikkers jacht maken.

pégo (*o*), staart; o làko ma pégo, de ooghoek.

pèko (po-ja), (de beenen) over elkaar slaan (staande of zittende); (de beenen) er om heen slaan; er de beenen omslaan (bij 't klimmen); (bij het worstelen) het been om des tegenpartijders been slaan, den tegenpartijder een beentje lichten.

pèla (*i*) (gelijk aan palèha), gebogen zijn (van de snede van een mes of zwaard); krom staan of getrokken zijn (van een plank); o diha o pèla, een mes met krom oploopende snede; pèla (pa), achterover buigen; pèla (po ma), (tegenstribbelende) zich krom, achterover houden; pèla- en pèla-pèla (po ma) uit alle macht (slaan, - zoodat men om gang aan z'n slag te geven, zich eerst achterover buigt?).

pèlé (i-ja), met de spoor slaan (een haan); pèlé (pa) (in het tolspel) met de punt (van den tol) treffen - (een zeker wit) -; pĕpèlé, kĕpèlé, kokĕpèlé (i ma en po ma), 1e (van hanen) met elkander vechten; 2e (in het tolspel), elkanders (tol) met de punt (van andere tollen) treffen: (één partij legt de tollen op een hoopje en de andere partij zoekt die met de punt van hun tollen — priktollen die ze losgooien — te treffen); pĕpèlé (po si), met elkander laten vechten (hanen); sĕpèlé (po ma), aanstooten (met de teenen of den voet); sĕpèlé (po si), aanstooten met of tegen; bĕbèlé (o tòko ma), hanespoor, ook: een soort spaansche peper (vorm hanespoor).

pĕlèla (i na), mager zijn, mager worden; pĕlèla-ka (i na), vermagerd zijn; pĕlèla (đa), (zakel.), mager zijn, vermageren; pĕlèla-lèla (đa), ijselijk mager zijn; popĕlèla (đa), de, het magere; ani bĕlèla! uw magerheid, wat ben jij mager! bĕlèla en bobĕlèla (po si), boven z'n krachten (iets doen); er onder bezwijken.

pĕlènga (*i*), opengaan: (voor bloemen: zie sòsé); pĕlènga-ka (*i*), open zijn; popĕlènga (*i*), de, het opene, geopende; pĕlènga (pa), openen; bĕlènga (po ma - po na), (voor) zich - (voor iemand), openen, open maken, open doen.

pĕlèso (po), moeite of droefheid hebben; pĕlèso (po ma) zich moeite geven, zich vermoeien; zich bedroeven, zich aan droefheid overgeven; bĕlèso (*o*), moeite droefheid.

pĕlèsuko (*o*) (verb.), vierkante flesch.

pèna (*o*) (verb.), pen: schrijfpen; o pèna ma uho, penhouder.

pĕnèto (*i*), nauw, eng zijn (een doorgang); benauwd, bekrompen (behuisd) zijn; ergens als tusschen ingeschoven of beklemd staan; ai tahu i pĕnèto, mijn huis is (ik woon) bekrompen; pĕnèto (ja), belemmeren (een doorgang); pĕnèto (po), bedrukt (zitten of staan); awa-dé, po pĕnèto, no hikalo hè! wat zit of staat dat hier bedrukt of gedrongen, schuif wat op; pĕnèto (pa), het een tusschen het ander bedrukken, te

dicht in elkander zetten of schuiven; den doorgang belemmeren; pënèto (po ma), elkander drukken, dringen; op elkander dringen; bënèto (po ma si), zich (door een' menigte) heendrukken, zich een weg banen (door dicht op elkaar staande voorwerpen).

pènga (*i*), het klopt (een' bezeerde, gewonde of zwerende plek, het hart, de aderen, enz.); pènga (pa), wegschieten, wegknippen met den wijsvinger; ook een spel, waarbij men een tusschen duim en vinger van de linkerhand vastgehouden, rond, plat voorwerp, met den wijsvinger der rechter hand wegknipt, om eenige opgezette knikkers te raken; pëpènga (*o*), het ronde, platte voorwerp om mee te pènga (soms een afgeronde scherf van een pan, een uitgeboord grondvlak van een hoornschelp, een vrucht, enz.)

pèpa (po-ja), pakken, inpakken, omhullen; (evenwel slechts een bepaalde wijze van inpakken: in pyramidalen vorm; bijna uitsluitend toegepast op de pyramidale rijstbergen, die men in suikerbrood-vormige pannen kookt, voor feestelijke gelegenheden. Het te pakken voorwerp wordt gezet op het middenpunt der emballage, die nu van rondom naar omhoog wordt gebracht of gevouwen en boven den top omwonden — bij elkander gebonden — wordt (waarbij men nog den top tooit met allerlei slingertjes en knipseltjes, soms zeer fijn). De emballage bestaat gewoonlijk uit de gele bladeren van den jongen, verschen loot van den arènpalm, maar brengt men zoo'n rijstberg naar de schoonfamilie, dan hult men hem gewooonlijk nog weder in een' fraaie mat, of sierlijk beschreven en bekleurde, geklopte boomschors: voor hier kostbare artikelen, pnik van dameshandwerken; bèpa (po ma en po na), (voor) zich, (voor) iemand inpakken (op boven omschreven wijze); pèpa (po si), inpakken in, omhullen met; bëbèpa (ma), de emballage (voor dusdanige pakkerij).

pèpé (*i*), ingedrukt -, platgedrukt -, gedeukt zijn of worden: pèpé (pa), indrukken, platdrukken, deuken; pëpèpé (*i*), de, het platte, ingedeukte, ingedrukte; o ngunu i pëpèpé, een platte, ingedeukte neus; dëpèpé (po-jo), indeuken, plat worden tegen of op (tegen iets raken en indeuken, plat worden).

pépéé! uitroep van be- of verwondering: verbazend! wel, wel!

pëpèké (*o*), vuilnis, slijk, modder; moeras, modderpoel; pëpèké (i na), vuil zijn, smerig zijn; pëpèké-pèké (i na), van top

tot teen vuil, vreeselijk smerig zijn; popĕpèké (i na), de vuil zijnde; pĕpèké (đa), hetzelfde (zakel.) pĕpèké (pa), vuil, smerig, slijkerig maken: pĕpèké (po ma), zich vuil maken.

péra (po-ja), saāli-woord voor dòla = klimmen; pĕpèra (po-ja), klimmen, tegen een gladden stam, met de voeten vrij, niet in een sosĕbèko (zie sĕbèko).

pĕrèki (i na), bejaard -, oud zijn; oud worden; pĕrèki-rèki (i na), zeer oud zijn of worden; popĕrèki (i na), de oud zijnde; pĕrèki (đa), hetzelfde (zakel.); bĕrèki (*o*), grijsaard, oud-mensch; bĕrèki (ai), mijn oudje (een man van zijn' vrouw of omgekeerd, als ze eenigszins op jaren zijn).

pĕrèsu (*i*), dicht gaan; pĕrèsu-ka (i), gesloten zijn, dichtgemaakt -, bewand -, afgeschud -, afgesloten zijn; ook: afgesloten voor het gebruik (woorden, die door de saāli verboden zijn); pĕrèsu (po-ja), sluiten, dichtdoen, toedoen; dichtmaken, bewanden, afschutten; afsluiten, versperren, ontoegankelijk maken; buitensluiten, mededinging afsluiten, zich uitsluitend voor eigen gebruik verzekeren, anderen het gebruik afsnijden; bijspringen, helpen in nood of zorg (b.v. een schuld dekken, een' boete betalen om te „beschutten" tegen schande of ondergang; de boete betalen voor iemand, die een' maagd of vrouw tot een val gebracht heeft, en daardoor zich die maagd tot vrouw, of het te verwachten kind als eigen verzekeren); bĕrésu (po ma), (voor) zich sluiten enz. als onder: pĕrèsu (po-ja); dopĕrèsu (po si), (er in) opsluiten, achter slot brengen; bobĕrèsu (*o*), bewanding, muur, wand, afsluiting; o ngòra ma bobĕrèsu, hetgeen tot afsluiting in de deur (doorgang) is aangebracht.

péru (*o*), de aanteekening (bij een of ander spel, hoeveel keer men raakt of wint); péru (po ma), aanteekening houden.

pèsa (đa), nat zijn, nat worden; pèsa-pèsa (đa), doornat zijn of worden; pĕpèsa (đa), de, het natte; pèsa (i na), nat zijn, nat worden (personen); pèsa (pa), natten, vochten, nat maken, betten; pèsa (po si), nat maken met, betten met.

pèsu (*i*), dwars liggen of loopen; verkeerd uitgesproken; pèsu (pa), dwars leggen; in de dwarste nemen; dwars vòòr zich nemen, dwars (voor 't lijf) dragen; verkeerd uitspreken; dĕbèsu (po-jo), dwars ergens op- of over aanbrengen; dodĕbèsu (ma), dwarsligger (een dwars liggend deel in een werkstuk); tĕbèsu (i na), dwars, weêrstrevig zijn; dĕbèsu (*o*), weêrstrevigheid.

pèta of pĕtàki (*o*), (Mal. petaq), vak, vak, afdeeling, hokje (in kast of kist), kamertje.

pèta (po si), (iets) in een slip (van baaitje of sarong) dragen; in het voorschoot dragen, meênemen.

pèté (*o*), eene plant (Crinum Asiaticum).

pèté (o làko da), zie làko (*o*).

pêto (po-ja), noemen, melden, opnoemen, bij den naam noemen (niet benoemen of naam geven); pĕpêto (i-ja), de, het genoemde, vermelde; bêto (ma), woorden er van, tekst er van; o guūlè ma bêto, de woorden (tekst) van het gezang; o usu ma bêto, de tekst van de tooverformule; bêto (ma), quasi, zoogenaamd; van plan zijn: het plan, het zeggen, het idée was (om zoo en zoo te doen); bobêto (po), schimpen, verwijten, schelden; bobêto (po si), het: (een gepleegde euveldaad of een ondergaan onrecht) noemen, vermelden, klagen (voor Gods aangezicht, opdat de rechtmatige straf den dader treffe); bobêto (po ma si), over zich (ter bevestiging van hetgeen men zegt of belooft) een oordeel inroepen; of ook: dit over elkander doen (in een geschil, opdat het dengeen, die ongelijk heeft, treffe).

piara, ook: palihara (po-ja), (Mal.), opvoeden, groot brengen, aankweeken, fokken; verzorgen, er zorg aan besteden; biara (po ma), (voor) zich opvoeden enz. als boven; popiara (*i*), de, het gefokte, aangekweekte, groot gebrachte.

pidi (*i*), lossprinngen, aan een kant opspringen; pidi (pa), doen lossprinngen.

pîdjari (*o*) (Mal. pidjar), soldeersel; pîdjari (po-ja), soldeeren.

pido (*o*), vlakte, laagte.

pido-pido (*i*), butteren, keilderen: het water raken en weer opspringen; o pālungu i pido-pido, de kogel buttert over 't water; pido-pido (pa), (doen) keilderen, butteren.

piga (*o*) (Mal. pinggan), schotel, schaal (van porselein).

pigi (ma) (Mal. pinggir?), de negge of neggekant (van katoenen -), de zelfkant (van wollen stoffen); o uru ma pigi, de roode rand der lippen.

pigu (*o*), ondiep, vierkant mandje (bij 't rijstplukken in gebruik).

piki (*i*), het gaat er af, het wischt uit; (men kan het afwisschen of uitwisschen); piki (pa), afvegen, uitvegen, uitwisschen; delgen, uitdelgen; biki (po ma), (voor) zich afvegen, enz.; bibiki (ma), iets om meê af te vegen; o medja ma bibiki,

een doek om de tafel meê af te vegen; o siràngu - of ngunu ma bibiki, zakdoek, neusdoek.

pîkulu (*o*) (Mal. pikoel), eene maat, houdende 125 Amsterdamsche ponden; pîkulu (pa), tot pikoels verzamelen en verkoopen; o silo pa pîkulu, dammar (hars) verzamelen om bij pikoelmaat te verkoopen

pilàngu (po), bijdragen tot het feest. (Zal ergens een feest gegeven worden, dan ziet men de vrouwen, die zelf - of wier mannen - op dat feest denken te komen, in den namiddag — als 's avonds het feest zal aanvangen — schotels met bijdragen — gewoonlijk rauwe rijst — naar de feestwoning brengen. Weldra komen zij terug, de schotels weêr gevuld (gewoonlijk met gekookte rijst). De hulp door die bijdrage is dus tamelijk denkbeeldig, maar zonder dat men die gebracht heeft zal men — tenzij nog ongehuwd — niet licht op het feest verschijnen; hoewel men daar altijd nog zijn eigen dadana — zie tana — meebrengt); pilàngu (po si), er mede bijdragen; òkia-wa to si pilàngu òna-ka, ik heb niets om er mede bij te dragen tot het feest bij hen; bilàngu (po na), iemand een feestbijdrage brengen; muna mo na bilàngu-wa so ngohi lo to pilàngu-wa muna-ka, zij brengt iemand geen feestbijdrage, dus ik ga ook geen bijdrage brengen bij haar; bilàngu (*o*), de bijdrage tot het feest.

pilaru (po-ja), sproeien, sprenkelen, spatten (met vocht); bilaru (po na), iemand besprenkelen, nat gooien; bilaru (po si), er mede besprenkelen; dopilaru (po-jo), sprenkelen, spatten tegen of op.

pilàtu (po-ja), beklemd raken of zitten; klemmen, bijeen-, opeen-, of: inklemmen; nijpen; persen; bilàtu (po ma), (voor) zich bijeen-klemmen, enz.; pilàtu (po ma), zich klemmen; pilàtu (po si), inklemmen -, nijpen met; bijeen-klemmen tusschen; dopilàtu (po si), er tevens bij inklemmen; bilàtu (*o*), een pak (genaaide kàtu, door klemmen bijeen gehouden); bilàtu (po si), onthouden, in het heugen prenten; bobilàtu (*o*), klem (voorwerp om tusschen in te klemmen: gewoonlijk stukken hout of bamboe of bamboe-latten, waarvan één aan de vòòr, een ander aan de achterzijde langs hetgeen men wil inklemmen aangebracht wordt, waarna men ze met touwen tot elkander haalt en vastbindt.

pilèti (po-ja), een wrong of kondé maken (van het hoofdhaar);

pilèti (po ma), een kondé dragen; ook: elkander een wrong in het haar leggen; bilèti (po ma), zich (het haar in) een kondé maken; bilèti (o), haarwrong, kondé; komt ook voor als saāli-woord voor hutu = haar en sahè = hoofd; en ma bilèti voor ma duhutu, eigenaar er van enz., zie op duhutu.

pilia (da), laf- flauwhartig zijn; geen moed hebben, niet durven; pilia (i na), hetzelfde (van personen); pilia-lia (i na), buitengewoon laf zijn; popilia (i na), de laf zijnde, laffe.

piliku (po-ja), biuden, vastbinden, ombinden; o dòro pa piliku, de tuin binden (zeker gebruik: als de vrucht zich in de rijstaar gezet heeft, wordt de tuin — door een in die kunst ingewijde — gebonden; d. w. z. op den grond worden kruiselings twee touwen door den tuin gelegd en aan steenen of boomstronken bevestigd; verzuimt men die handeling, dan verdwijnt de duhutu (de geest, de ziel, de persoon, die in de rijst is: men stelt zich de rijst als bezield voor) uit de rijst onder het plukken; men plukt en krijgt z'n mand niet vol; is de tuin eenmaal gebonden dan mag geen mensch, buiten de huisgenooten, in den tuin komen, anders verliest het bindsel zijn invloed, (men verschrikt de duhutu, zoodat zij vlucht) met hetzelfde noodlottig gevolg; biliku (po ma - po na), (voor) zich, (voor) iemand binden, vastbinden, enz.; piliku (po ma), zich vastbinden; piliku (po si), binden, vastbinden met; dopiliku (po si), vastbinden aan, tegen; aanbinden; sjorren; ook: er tevens bij vastbinden; biliku (o), pak (een bundel, speciaal losse, tot een of ander doel gehaalde, palmbladeren; of ook: vijf bijeen gebonden galiféa (zie aldaar) gerookte vischjes); bobiliku (o), band, bindsel (wat gebruikt is of wordt om te binden); o döi ma bobiliku, gordel, ceintuur; o gia ma bobiliku, zie gia (o).

pilo (po), blind zijn (men spreekt hier echter liever van iemands oog dat het blind is, dan dat men dat van dien iemand zelf zegt; dus: awi làko i pilo, zijn oog is of zijn oogen zijn blind, en niet: wo pilo, hij is blind); pilo-pilo (i), het is, ze zijn stekeblind; pipilo (i), de, het blinde; pilo (pa), blind maken; ook wel tegen kinderen; ani làko na pilo, maak je oogen blind, (doe de oogen dicht), hoewel men daarvoor in andere gevallen zegt: ani làko na sòné, maak je oogen uit of dood.

pim (*o*), een der kleinere palmsoorten, soms maakt men er bogen van; o pim ma mano, een zeer groote grijze vleêrmuis.

pinàng-masi (o bolé o) (Mal. pisang-mas), zie **bolé** (*o*), wordt ook genoemd o koi-guratji (Tern.).

pindingi (*o*) (Mal. pending), buikgordelplaat, gesp aan ceintuurs; o pindingi o guratji of o salàka, een gouden of zilveren buikgordel-plaat.

pinélau (o igo o), zie **igo**.

pi ni, zie **po**.

pinōa (*o*), de vrucht en de vruchttros van den arèn-palm.

pipa (*o*), (verb.), pijp, vat, ton, legger, tobbe, kuip; ook wel: kist (pakkist).

pipi (*o*), 1e evenals tiwi, geld (in het algemeen); 2e duit; o pipi ma ngowo, duiten (koperen, oude duiten); — — o sèng, centen; — — i bobiau, klein geld, gewisseld geld, pasmunt; — — o salàka of da aàsu, zilver -, heel -, ongewisseld geld; — — o gotòla ma làko, dubbeltjes en stuivertjes (geld als witte kakatoeä-oogen); — — i lamo en i dala, veel geld; aw' pipi i lamo en: i dala, hij is rijk, en: hij heeft veel geld.

pipi (po-ja), zuigen (niet de borst nemen): afzuigen, bezuigen, uitzuigen, bezabbelen; koppen (hetgeen men hier wel eens doet op rijpe bloedzweren om er het vuil uit te trekken; men neemt daartoe een fijn bamboekokertje, verhit het aan den bodem, zoodat de lucht er in verdund wordt en plaatst het daarna op de te behandelen puist); nippen, leppen.

pipisini (*o*), groote zwarte tor (aast op palmwijn). — Euchyrus longimanus L.

pira (*o*), zie **bira** (*o*).

piri en **piri-piri** (*o*) (Mal. piring), schoteltjes, kleine bordjes.

piri (po-ja), de lippen strak trekken (zooals bij het lachen) zoodat de tanden of het tandvleesch zichtbaar worden; nànga ingi pa piri, de tanden laten zien; — risi — —, het tandvleesch laten zien; nànga ingi i na biri, iemand de tanden laten zien; ma ingi i ma bibiri, ze (honden) laten elkaâr de tanden zien.

piringa (*i*), uit elkaâr stuiven; piringa (pa), uit elkaâr doen stuiven of jagen; piringa (po ma), zich wegmaken (velen); uit elkander stuiven, hals over kop het hazepad kiezen; biringa (jo), uit elkander stuiven op of over; o mòku-mòku i na

biringa, de golven breken (stuiven uit elkaar) over je — of over je vaartuig — heen.

piripé (*i*), spartelen; popiripé (*i*), voortdurend spartelen, spartelende zijnde; popiripé (po), (van menschen), het op een oogenblik volhandig hebben, druk met allerlei bezig moeten zijn; biripé (po ma), zich uitschudden (als een hond, die uit 't water komt); zich afschudden; biripé (po si), (iets) uitschudden, uitslaan, afschudden.

piritjaja (*o*) (Mal. pertjaja), geloof; piritjaja (po-ja), gelooven; pipiritjaja (*i*), de geloovend zijnden, de geloovigen.

piròpu (*i*), brijzelen, fijn gaan; piròpu (pa), verbrijzelen, fijn maken, fijn trappen.

pisa (*o*), ook gado (*o*), boom, van welks schors kleedingstukken vervaardigd worden (zie verder gado); lendewindsel (van dien schors gemaakt); pisa (po ma), zich met zulk een lendewindsel kleeden; pisa (po ma si), voor-, als pisa gebruiken; o ngòpa mànga pisa đa amo, jongens wier lendewindsel vast zit (uitdr. om eenigzins den ouderdom te bepalen: jongens van 10 à 12 jaar. Eerst kleedt men ze met een sabéba, naderhand, als de lendenen, door den bulu, wat smaller zijn geworden en de heupen uitsteken, kleeden ze zich met een pisa).

pisani! doodelijke stilte! geen geluid wordt gehoord! geen syllabe kwam tot antwoord (op het roepen)! - pisani (po), zich stil houden; niets van zich doen hooren; bot zwijgen; niets weten te antwoorden.

pisawo (i na), beklemd op het water zijn; belemmerde, pijnlijke urine-loozing hebben; aan gonorrhoea lijden.

pita (*i*), langs den pijl schampen (de boogpees: den pijl niet wegdrijvende); pulseeren (aderen).

piti-doi (*o*) (Mal. pĕti-duwit), kistje, geldtrommel.

pititi (*i*), bolstaan (het zeil); popititi (*i*), zeer bol staan; de, het bolstaande, bolle; pititi (pa), met kracht spannen (den boog); popititi (pa), uit alle macht spannen.

pito (po-ja), trappen, treden, betreden, vertreden; pito-pito (po-ja), trappelen, betrappelen; vast aantreden of aantrappen; herhaaldelijk trappen; pipito (i-ja), de, het betredene, getrapte, vertrapte, de trappenden; pito (po si), er mede trappen, treden; to si pito lo đa siriwa, (al) treed ik er ook mede, het doet geen pijn (meer) — (van een' wond aan de voetzool b.v.); pito en kipito (po ma), elkander trappen; gipito

(po ma si), zich met de voeten afzetten; de voeten strak zetten tegen (iets aan); de voeten er tegen, er op zetten; als voetenbank gebruiken; o dòhu ma gogipito, voetbankje; dipito (po si), het onder den voet trappen (fig. geheim houden, niet openbaren).

pitūa (*o*). overlevering, overgeleverde gewoonte (die kracht van wet heeft); traditie, usance, gebruik.

po, partikel: komt voor als: aanwijzer (exponent) van het werkwoord in de onbep. wijs, bij de subjectieve wijze van spreken, om het als werkwoord te onderscheiden (daar b.v. bij de demonatieven en bij de verb. substantieven, werkw. en zelfst. n.w. een zelfden stam hebben); voorts komt het, in verband met objectieve persoons-exponenten, voor als: te; ook gebruikt men het om zonder uitgedrukt onderw., onbepaald, algemeen te spreken; dan beduidt het: men, we; nog geeft het den imperatief aan (in overredenden zin) en beduidt dan: we zullen, of: laat ons, laten we (dit of dat doen); hino! po tàgi, komt! laten we gaan; o sòka po utu, laat ons bladen plukken; hetzelfde drukt men uit — op vragend, ontkennende wijze —, door po vòòr en wa, achter het ww. te voegen: hino! po tàgi-wa? komt! zullen we niet gaan? po si supu-wa? zullen we het niet buiten brengen? Po komt als: te, en als: laat ons, aldus verbonden met de object. persoons-exponenten voor:

po na ...ngòné, verk. po na: iemand te.;
po i.....ngohi, " po i: mij te....;
po ni....ngòna, " po ni: u te.....; laat ons u;
po wi....una, " po wi: hem te...; laat ons hem;
po mi....muna, " po mi: haar te...; laat ons haar;
pa of po ..... het te....; laat ons het;
po mi....ngomi, " po mi: ons te....;
pi ni....ngini, " pi ni: u te .....; laat ons ul.;
pa.....òna. " pa: hen te ...; laat ons hen.

Op dezelfde wijze als boven kan po ook voorkomen bij de wederkeerige werkww.: po ma tèké toòma po si doòha? elkandêr te dooden, waartoe het te doen? po ma kudubu, laten we met elkaar boksen; po ma kudoti-wa? zullen we niet met elkaar oorlogen?

pòdo (po) (Tern.), kort, laag, klein zijn (ook wel van postuur); pòdo-pòdo (po), zeer kort, laag- of klein zijn; o Dèhè-pòdo (Tern.), korte kaap: de westelijke grens voor Tidore op het

Zuidel. schiereiland van Halmaheira; hetgeen bezuiden deze kaap ligt is weder Ternataansch gebied.

poha (pa en po ma), bij machte zijn, aankunnen, opkunnen, dragen-, lijden-, harden-, uitstaan kunnen; poha-wa (pa en po ma), niet bij machte zijn, enz.

po i, zie **po**.

pòka (po-ja), slaan, met de vlakke hand; een klap-, klappen geven, slaan; popòka (po-ja), lang, aanhoudend-, gedurig weder slaan; slaande zijnde; popòka (po si) slaan-, fladderen met (de vleugels); popòka (po ma si), de armen uitspreiden en weer toeslaan: de beweging maken als van een vogel, die vliegt (vrouwen die in de kraam gestorven zijn — eene prooi van de putiana (zie aldaar) geworden zijn — worden begraven met een ei in elke okselholte, opdat zij niet als putiana zullen gaan rondvliegen: daar zij het ei willen vasthouden, kunnen zij de armen niet uitslaan).

pòka (po-ja), wasschen (geschiedt gewoonlijk al slaande op een steen of plank); bòka (po ma — po na), (voor) zich — (voor) iemand wasschen; popòka (po-ja), wasschende zijnde; het gewasschen zijnde.

pòko (*o*), buik; (ook van een vaartuig zegt men dat het buik of geen buik heeft, al naar mate de romp meer of min wijd uitgebouwd is); pòko-ka (*o*) of pòko-kàsi (*o*), in den buik - of nog in den buik zijnde (nog ongeboren); dé 'mi pòko-ka, zij heeft een buikje (fatsoenlijk voor: zij is zwanger); o pòko ma raba-ka, in den buik; maar ook: in het hart, in het binnenste, bij zich zelf; ani pòko ma raba-ka, (wonen) in je onmiddelijke nabijheid, onder je bereik; o pòko da siri, buikpijn, buikziekte; ai pòko da siri, mijn buik is zeer of ziek, (ik heb pijn in den buik); o pòko i rama, buikkramp, koliek; — — — dèké, opgezette -, dikke buik; — — lamo, naam voor een bak of goot, in gebruik bij het sagokloppen, om het water, waarmede men het merg van den sagopalm uitkneedt, op te vangen en het meel in te laten bezinken.

pòko-pòko (o bolé o), zie **bolé** (*o*).

pòku (po-ja), bedekken (met de hand, of met een doek in de hand: het aangezicht, de mond, de schaamdeelen); dicht houden (den neus); afsluiten, dicht houden (met de hand: de opening van een koker, glas of pot); of ook: toebinden (die

openingen, met een blad of blaas); nog: gedeeltelijk dicht houden (met de hand of een losse prop blâren, als andersints: de opening van een bamboekoker, waar men 't zij droge waar 't zij vocht uit wil gieten, opdat de inhoud niet te snel uitstroome of onreinheden niet mede uitvloeien); pòku (po si), bedekken, dicht houden, afsluiten met; dopòku (po si), onder de hand vangen of gevangen houden; (gezamenlijk) de toegangen afsluiten om te vangen (een beest dat ergens in geloopen is); belegeren; omsingelen; van alle zijden den uitweg afsnijden en vangen (ook menschen, zooals vaak bv. de nieuwe schoondochters, wanneer zij hier of daar heen op weg zijn, worden omsingeld en gevangen om haar naar het huis der schoonouders te brengen); (een vogelnest, waar de vogel op zit) met de hand bedekken en (den vogel) vangen; o tahu ma bobòku, lijsten van bamboe langs het dak om de zijkanten der atappen mede te bedekken.

pòla en **kopòla** (po-ja), òverloopen, òvervloeien, òverstroomen; storten, morsen; leêgloopen (door omvallen); uitgestort worden (door omkeeren of omver werpen); uitstorten, uitgieten (wegwerpen); (dit alles zoowel van vochten als droge waren); nànga àké pa pòla, z'n water uitgieten (euphemistisch voor po ma hòsi = urineeren); kopòla (po), (van menschen) het uitloopen van vochten uit het lijk; het afvloeien van de kraamzuivering bij kraamvrouwen; o kopòla (o hutu), zie hutu; bòla en gopòla (po-jo), begieten; uitgieten of uitstorten op, over, in (van vochten en droge waren); kopòla (po ma en po ma tèké), elkander, bij beurten overgieten of afgieten.

pòla (*o*), 1e: rijstschuur (een huisje op palen op het erf — of een hokje op palen in huis, ter berging van de geoogste rijst); o pòla ma ngòra i sòné-ka, de rijst-schuur-deur is vast gesloten (fig. voor: de schuur is vol, zòò vol, dat de deur dicht moet blijven wil er de rijst niet uitvallen); — — pa pĕlènga, de rijstschuur openen (zeker gebruik: als de rijst in de schuur is mag men er in de eerste weken niet in komen — zij moet daar eenigen tijd ongestoord liggen —; eindelijk mag de deur geopend worden: men legt eenig zilvergeld op den dorpel en een deskundige doet de bewerking, onder het prevelen van een formule en strijkt het neergelegde geld op); 2e: verhooging, vloer op palen (ter halver-manshoogte, een soort platform of théater), in het midden van het huis tusschen de

vier palen, waarop het hoofddak rust. De meesten die den djini (zie aldaar) vereeren, hebben hun huis aldus ingericht; heel enkelen voeren de dansen voor den djini en verdere ceremoniën op den platten vloer uit, die dan evenwel met een mat wordt bedekt.

poléo (po-ja), open breken, open wrikken; omwentelen of oplichten (door er een hefboom onder te brengen); ombreken (van den grond), uitdelven, uitsteken; boléo (po ma), (voor) zich open breken, enz.; o déru pa poléo, een prauw doen draaien - omwrikken - (door de pagaai recht op langs de prauw in het water te zetten en naar zich toe om te trekken); poléo (po si), er mede openbreken, openwrikken, enz.; o dèmo pa poléo, een vonnis in hooger beroep brengen; dopoléo (po si), bij het openbreken meê scheuren of mede afbreken; er tevens bij oplichten, omwentelen, enz.; tevens er bij in hooger beroep brengen; boléo (o kula ma), de moederboom van een pol of stoel sagoboomen.

poli, het een overmatigen trap aanwijzende: te; da muti poli, het is te zoet; ook: zeer, uitermate.

poli-ka! ei! hé! wel zoo! och kom! (dat verwondert me! dat klopt niet!).

polòpa (*i*), kwispelen, kronkelen; popolòpa (*i*), voortdurend, langdurig kwispelen, kronkelen; kwispelende, kronkelende zijnde; bolòpa (po si), kwispelen met (den staart) of: doen kwispelen.

polòso (po-ja), tusschen twee handen of in ééne hand samendrukken, samenknijpen, toeknijpen; wurgen.

polòté (*i*), scheuren (niet van papier of stoffen), splijten; breken (glas en aardewerk); doorbreken, opgaan (de zon); open gaan (zaad); polòté (pa), doen scheuren, splijten, breken; polòté (i tobo-), gedurig weder scheuren, splijten, breken; polòté (pa tobo-), gedurig weder doen scheuren, splijten, breken; popolòté (*i*), de, het gescheurde, gespletene, gebrokene, ontkiemde; polòté (i si), voortvloeien uit, blijken uit, volgen uit; bolòté (po si), iets insplijten (iets verbergen in een voorwerp, dat men daartoe eerst splijt, b.v. in een stuk bamboe); bolòté (po ma si), zich insplijten (zich verbergen in iets wat men daartoe eerst gespleten heeft); bolòté (*o*); spleet, scheur (in den grond, een rots of hout); scherf (van glas en aardewerk); bobolòté (*o*) en o gĕrèsi ma bobolòté, zie gĕrèsi (*o*).

pòlu (*i*), in groote massa - bij elkaâr staand - voorhanden zijn; pòlu (pa), met de armen of handen omvangen en bijeen nemen, ineen-frommelen, saâmpakken; pòlu-pòlu (pa), geheel ineen frommelen, stijf saâmpakken (met de handen); pòlu (po ma), te hoop loopen; pòlu-pòlu (po ma), te hoop loopen en in ettelijke groepjes bij elkaâr staan; popòln (po ma), voortdurend, telkens weêr in een troep bij elkander staan; bòlu-moi (*o*), een troep, hoop, schaar; een pluk, vlok (haar); een arm vol of de beide handen vol.

po ma en po mi en po na, zie **po.**

pòna (*i*) (met risi), o risi i pòna, dik, bobbelig zijn van het tandvleesch: het tandvleesch puilt over de tanden.

pòna (o en ma), nok (van het dak). Van het atappen-dak hier, wordt de nok gemaakt, door drie bladen atap tegen elkander te binden, ze in het midden open te spalken — (zòò dat aan beide zijden 1½ blad komt, welke 1½ blad men bij elkander bevestigt door ze tusschen twee bamboe-latjes te klemmen) — en ze zòò — als een hoed — over den spits van het dak heen te zetten. Drie of vier zulke hoeden op rij, vormen reeds een lange nok. Om haar te behoeden tegen afwaaien brengt men over hare geheele lengte een bamboestengel aan, die aan de naar beneden gekeerde zijde van een sleuf is voorzien, zòò dat de nokbladen er een weinig in steken en er met pennen in kunnen bevestigd worden. De aan de beide uiteinden overstekende deelen der bamboe worden fraai bijgesneden. Op vele groote huizen brengt men, indien de dorpsrechten (o dòku ma ngalé, zie ngalé) zulks veroorloven, liever een houten dan een bamboe nokbedekking aan. Daartoe hakt men een boom ongeveer in den vorm van de kiel van een vaartuig en stulpt die over de nokbladen. De uiteinden zijn òploopend bijgewerkt en dikwijls zijn daarop nog boogvormig òploopende krul- en lofwerkstukken opgelascht, bij enkelen op den top nog weer versierd met kettingen en vogels in hout uitgesneden. Zoowel de nokbladen als de bamboe- of houten bedekking daarvan, heet men pòna.

pònga (*o*), bosch; wildernis: ponga (po), naar het bosch gaan; o pònga-ka, in het bosch, naar het bosch (in het laatste geval alleen met ka als de richting onbepaald is; bij bepaling wordt ka vervangen door sa of een der andere achterzetsels).

pòngo-pongo! sst! stil! stilte! zwijg! maak geen leven, ge-

schreeuw, geween! (men paart hieraan een heen en weer bewegen van de opgeheven vlakke hand); pòngo-pòngo (po ma), stil zijn, zwijgen, zich niet laten hooren of bemerken, geen gedruisch, leven, geschuifel maken: zich onhoorbaar doen zijn; pòngo (po si), verzwijgen, stil-, achter-, geheim houden; mòngo (po ma), stilzwijgen, niet antwoorden, geen antwoord geven; mòngo-mòngo (po ma), versterking van 't voorgaande; momòngo (po ma), volharden in 't zwijgen; zwijgende zijnde: berusten; er geen verhaal op zoeken; pòngo (ma)! doove! topòngo (i na), doof zijn, hardhoorend zijn; totopòngo (i na), doof, hardhoorend zijnde; topòngo (đa), doof zijn, doof worden; ai ngau đa topòngo, mijn oor is doof; mijne ooren zijn doof = ik ben doof; ook: ik zal nog doof worden (je doet m'n oor doof worden door je lawaai, gegil enz.).

po ni, zie **po**.

pòno (pa), (iemand) betooveren (en wel speciaal, opdat hij niet vange, als hij vischt of jaagt). Liggen b.v. twee vaartuigen naast elkander, welker bemanning haar geluk beproeft, met de lijn, en vangt men in de eene prauw wèl, maar in de andere niet, dan zeggen dezen: òna ja pòno: genen oefenen toovermacht uit. Zij gaan daarop naar den wal en zoeken eenen der zake kundige, die hun een weinig waters beprevelt — voor eenige stuivers — en hen daarmee wascht. Nu kunnen zij weer gaan en hun lijn uitwerpen met hoop op goed succes.

poòsa (đa), het is over, het is te veel, het is jammer, het is zonde, het ligt te bederven, het ligt ongebruikt, het gaat om niet te loor; het is, het wordt nutteloos, overdadig verspild; o ino đa poòsa so o ngòpa-ka na hiké, het eten is over (niemand eet het meer), dus geef het aan het kind; ani tamo đa poòsa, kolaha to ma gòbu, het is zonde van je rijst (die gestort is), laat ik ze liever voor mij oprapen. Ook als kinderen of menschen in de kracht huns levens sterven of verongelukken zegt men: đa poòsa, meervoud: ja poòsa, het is, ze zijn nutteloos (vòòr den tijd) te loor gegaan; boòsa (ma) verspilling (meest in uitroep) o pipi - o kòngo ma boòsa! verspilling van geld, - van tranen! geld, tranen voor niets verspild!

poòso (po), ongehumeurd zijn, niet tevreden te stellen zijn (kinderen); boòso (po jo), ongehumeurd over; o bolé - o nawo jo boòso, ze zijn ongehumeurd over een banaan, een vischje: boòso en doboòso (po si), iets in boosheid geven (waar men

om dwingt); iets niet meer willen hebben (omdat men boos is, dat het zonder vragen geleend- of wel beschadigd is) en nu daarvoor een nieuw artikel of den prijs er voor eischen.

poòsu (po-ja), begraven; (slechts zelden — en dàn, bijna uitsluitend, kleine kinderen — zet — tami — men de dooden in een sluitende houten kist, achter de woning boven den grond, onder een dakje op palen, bij); boòsu (*o*), graf; o boòsu ma djongihi, begraafplaats, kerkhof; (de Alfoeren hebben geen kerkhof, de dooden rusten nabij de woning); — — — òđo, het laatste of slotfeest voor een overledene (soms jaren na het overlijden); — — pa pĕrèsu, het graf afsluiten (omtuinen): eene plechtigheid, die eenige dagen na de begrafenis plaats vindt en van een feest vergezeld gaat.

pòpa (*o*), klein kind, zuigeling, baby.

popara (po-ja), gekneusde bladeren als geneesmiddel aanwenden (op een of ander gezwel); popara (po si), met (een genoemd blad) aldus medicineeren.

poparé (*o*) (Mal. pĕpari, patola), bittere komkommer. (Momordica muriatica M.)

popili (o biju ma), zie **biju.**

Popilo (*o*), kustnegorij bij den grens tusschen Galêla en Tobèlo.

pòpo (*i*), barsten, scheuren, inéén gedrukt worden (van bamboe en riet); pòpo (pa), doen barsten; scheuren; inéén drukken, pletteren; popòpo (i-ja), de, het gebarste, gescheurde, gepletterde; dopòpo (jo), scheuren, pletteren tegen (en dus verwonden); o loū ai dòhu jo dopòpo, de bamboe scheurde tegen mijn voet: ik trapte op een stuk bamboe dat scheurde, pletterde (plat ging), waardoor een scherpe kant er van (of een splinter er van) mijn voet verwonde.

pòpo (po ma), met de billen bloot: naakt zijn (van kinderen); o ngòpa i ma pòpo-ku, na talàké-ku, het kind ligt daar zoo bloot neêr (te slapen), dekt het toe.

pòpo (*o*) of o tjalana o pòpo, korte broek (zoo goed als zonder pijpen); sopòpo (*i*), klein- fijn zijn (van het gelaat).

popo ma umu (*o*), spekpuistjes (in het gelaat en op het voorhoofd veelal).

popòdjĕ (*o*), zakje, geldzakje, beurs.

popòto (*o*) alleen, of: o gohòré ma popòto, de huig; en: o tèlé — —, de labia pudendi minora.

populéga (*o*), een slangensoort (zie ngihia).

pòré (ma), de kam (op den rug des salamanders); de rugvin (der visschen).

porogo (ma), de borstels in den nek (van 't varken).

pòro-pòro (po ma), in de sarong gehuld, ineen gedoken neêrzitten.

poròso (i na), huiveren, huiverig zijn; een koortsig gevoel-, een begin van koorts-, een weinig binnenkoorts hebben.

poròtjo (*o*), baaltje, gevlochten van nipah-palmbladeren. Men heeft gewone porotjo's en o porotjo-dorihi, grooter en met een vierkanten bodem, (de gewone baaltjes kosten 4, de grootere 8 duiten); o poròtjo o sigi, — — — kàpàli, kunstig gevlochten baaltjes in den vorm van een toren, met verscheidene verdiepingen - of een schip met twee à drie masten: handwerkjes der jonge dochters, waarin bij feestelijke gelegenheden rijst hier of daarheen gebracht wordt.

poròto (po-ja) (Mal. porot?), knauwen, pruimen (tabak); iets knapperigs of bros tusschen de tanden vermalen; poporòto (po-ja), pruimende zijnde, gewoon zijn te pruimen; gepruimd, vermalen zijnde; o tabàko o boròto moi, tabak, genoeg voor één pruimpje (niet: tabakspruim, dat is èka).

pòsa (*'*), snel varen, vliegen, draaien; snel in beweging zijn; pòsa (pa), een snelle vaart of beweging aan iets geven; bòsa (ma), de snelheid, de vaart (der beweging of vlucht).

Posawan (*o*), kustnegorijtje benoorden Galèla.

pòsi-posi (*o*), een der rizophoren-soorten; (andere soorten zijn: sòki en tingi of bibido); Pòsi-pòsi (*o*), kustnegorij benoorden Galèla.

pòso (po), er een verbod of verboden op na houden; (iets - of eenige, meerdere dingen) ontzien, beschouwen als verboden, als te mijden, als noodig zich te ontzeggen: 't zij dat men ze onheilbrengend, der gezondheid schadend of met goede étiquette strijdig acht. (Deze vorm en van deze beteekenis moet het grondwoord zijn, maar men hoort dien nooit, ten minste nog zeldzamer dan de volgende transitieve en causatieve vormen. Men gebruikt liefst het afgeleide naamwoord: bobòso — zie hieronder —) pòso (pa), soms bobòso (po si), het, iets, (om zekere reden) ontzien, niet willen gebruiken, zich ontzeggen of verbieden; da doòha-so o titi ta pòso of to si bobòso? waarom zou ik mij varkensvleesch ontzeggen? Van denzelfden wortel afgeleid moet ook zijn: bòso (po si), liefhebben

houden van, sparen, ontzien, zuinig zijn op (en beide causatieve vormen komen dan overeen in beteekenis: ontzien: — in het eerste geval in den zin van: mijden; in het tweede van: sparen —); to mi si bòso, ik heb haar lief; aw' taïto wo si bòso, hij ontziet zijn hakmes (spaart het, is er zuinig op); sibòso (*o*), liefde; bòso-bòso en bobòso (po si), zeer liefhebben, zeer zuinig zijn op; het laatste ook: voortdurend liefhebben, liefhebbende en geliefd zijnde; bòso (po ma si), zich ontzien (op de pòla, zie djini); bòso (po ma si) en kobòso (po ma tèké si), elkander en elkander wederkeerig liefhebben; bobòso (*o*), (Mal. pĕmali), dat wat verboden is; wat ontzien moet worden; wat men zich te ontzeggen, of waarvan men zich te onthouden heeft. 't Speelt een groote rol in de Galèlareesche samenleving: een aantal zaken worden uit bijgeloovige vrees gelaten of vermeden en zijn dus: bobòso; maar meer speciaal verstaat men er onder, die geboden van onthouding, die de boròka met zich brengt of de dienst van dezen of genen geest: zooals die der „djini's", „wòngé's" en der „goguūlè's" (zie op deze woorden); po sòpi dé po si lahi, magèna to òna manga bobòso ma dorōu, (van Christenen sprekend) vloeken en zweren is hun een streng verbod; bobòso (po ma si), het zich verboden hebben; het als verbod onderhouden; o bobòso pa hiké, tot verbod geven; awi bobòso wa òđo-ka, hij heeft gegeten, 't geen waar hij zich van moest onthouden; o bobòso pa höi, het opgelegde of aangenomen verbod opheffen — 't zij de bobòso der boròka of van den djini en wèl: — indien dit verbod een spijze betrof — door het verbodene te eten te geven: „o bobòso po si tana".

pòtè (*o*), het achterhoofd; o gotòla ma pòtè, een hoofdversiersel van boombast, dat wellicht in vroeger tijd in plaats van den hoofddoek in gebruik was, of althans door den krijgsman werd gebruikt om zich mee te tooien; komt nu nog alleen maar voor bij eene ceremonie tot het doodenfeest behoorende, saja-sàngi genaamd, zie aldaar.

pòtĕloti (*o*) (verb.) potlood.

potòka (*i*), knallen, afgaan; uitbarsten, uiteenspringen, ontploffen, openbarsten, springen; o tàla i potòka, de berg ontploft; er heeft een uitbarsting van den vulkaan plaats; o sināpani — —. het geweer gaat af of knalt; o kahi — —,

de huid barst open (er ontwikkelen zich een aantal kleine puistjes of blaasjes die opengaan); potòka (pa), doen knallen, uiteenspringen, ontploffen; wond maken (de huid), blaar trekken; potòka (po si), er mede wond maken of blaârtrekken; potòka (po ma tèké si), er met elkander mede voor scheidrechters gaan; het door den rechter doen beslissen; dopotòka (jo), ontploffen, uiteenspringen, tegen en àl of niet verwonden; o sinăpani ma dòpési ai làko jo dopotòka, de percusion van het geweer is uiteen gesprongen en heeft mijn oog verwond; botòka (ma) de knal-, de slag er van.

pòtu-pòtu (*o*), blikje, busje (speciaal die waarin hier het buskruit voor de jacht in den handel voorkomt).

po wi, zie **po**.

puàé (po-ja), graven, delven, uitgraven; uithollen; uitkrabben (met de nagels); buàé (po ma - po na), (voor) zich, (voor) iemand graven, delven; puàé (po si), graven, delven met; buàé (po si), begraven in of onder; ingraven: een gat er voor graven en het leggen in.

puàsa (*o*) (Mal.), de vastenmaand der Islammen; puàsa (po), de vasten houden.

pūàsi (po) (Mal. poeas), zat zijn (van dagen, vreugd, enz.)

pudjèdjé (*i*), uit elkaar, tot moes geworden (van een vrucht, die overrijp, valt en geheel moes of brij wordt); pudjèdjé (pa), (een vrucht alzoo) verbrijzelen.

pudji (*o*), (Mal.), vereering, godsdienst, aanbidding; pudji (po-ja), aanbidden, vereeren, dienen.

puga (*i*), krom, gebogen zijn (van boomen en groote takken; puga (po), scheef, op den kant van den voet, loopen (ter oorzake van wonden).

pūgili (*o*), de dij, en wel: het achterste gedeelte, de achterdij.

pugu (*o*), bochel, bult, verhevenheid; pugu (*i*), krom -, met een bochel, bult of verhevenheid zijn; pugu (pa), in een krommen, gebogen stand zetten; pugu (po ma), zich krom maken, zich bukken.

puka (*o*), zie **mĕleo** (*o*).

puku (*i*), uitpuilen (een steentje boven den grond, een pit van de kapok in een kussen, enz.); puku (ja), uitpuilen en drukken tegen (zoodat het pijn veroorzaakt), b.v.: o siso ai dòhu ja puku, een stukje lavagruis puilt tegen mijn voet (uit den grond puilende, bezeert mijn voet, die er op trapt); o kailupa ma

wàpi ai sahè ja puku, een kapokpit puilt of puilde tegen mijn hoofd (door het kussen puilende, drukte en bezeerde mijn hoofd); gupuku (*i*), opkomen, beginnen door te puilen (van tanden, horens, enz.); gupuku (*o*), teek: schapen -, hondenluis (boort zich gedeeltelijk in de huid en puilt daar uit); pupuku (ma), de geledingbanden op bamboe, rotting, riet, enz.; ook: de hoek (van een kamer, huis; daar waar twee wanden bij elkaâr komen); pupuku (*o*), de knie.

puku (*o*), onderhuidsche verzwering op het hoofd of in den nek (veelal bij kinderen voorkomend: etterbuilen); puku (đa), met zulk een etterbuil bezet; ami sahè đa puku, zij heeft een etterbuil op het hoofd.

puku (po-ja), in beslag nemen (tot onderpand); beslag leggen.

pulo (*o*), kegelvormig heuveltje of kopje (op een berg); pulo (*i*), het heeft een kegelvormige gedaante; i pulo i hijé, het verheft zich kegelvormig; het rijst kegelvormig omhoog.

puludi (po-ja), knijpen, (grof, tusschen duim en gebalde vingers.

pululu (*i*), een ronde, bolvormige of cirkelvormige gedaante hebben; popululu (*i*), de, het ronde; pululu (po), rond, wel gevuld van vormen zijn; pululu (pa), van ronde gedaante maken; pululu-lulu (pa), een volkomen ronde gedaante geven aan -, volkomen rond maken; popululu (po), (van kinderen, schertsend) op een draf - uit alle macht - loopen; bululu (*o*), bal, kluwen, cirkel.

pulutè (*i*), er komt een striem van op; het heeft een striem veroorzaakt; o ròhé i pulutè, er komt (hier of daar) op het lichaam een fijn puist- of jeukuitslag op; pulutè (pa), een striem doen ontstaan; een puistuitslag opwekken; bulutè (*o*), striem.

Puné (*o*), negorij te Galèla, aan den weg van het strand naar het meer.

puni (*o*), de buitenste schil (bast) van de kokosnoot; puni (pa), van den bast ontdoen (de kokosnoot).

punu (i na) (Mal. pĕnoeh?), verzadigd zijn of worden; punu (đa), verzadigd zijn of worden (zakel.); punu (po ma) zich verzadigen, zich zat eten; punu (po ma si) zich verzadigen met -; punu (pa), (iets, iemand) verzadigen.

puònga (*i*), opborrelen (van zeewater); popuònga (*i*), aanhoudend opborrelen, in een borrelenden, kokenden toestand verkeeren, door gassen, die zich in de diepte ontwikkelen; popuònga (*o*), zulk een borrelende plek.

pupuda (*o*), droesem, gist (van den palmwijn, zie ook: muru (*o*).

pupuka (*o*) de vuist; o gia pa pupuka, de vuist ballen: o péda pa pupuka, zie péda (*o*).

purai (po), blazen (van een kat); proesten; purai (pa), beproesten (met iets dat men in den mond heeft fijn gekauwd - of een vloeistof); beproesten (ook als geneeskuur, onder het prevelen van formules).

puràka (*o*), soort draagmand (van rotting gevlochten en in vorm gelijk aan de palaūdi, maar kleiner).

purèré (*i* en pa) = **pudjèdjé** (*i* en pa).

puru (*o*), een zekere boom, ook gebruik tot timmerhout.

purudji (po si), bestemmen, aanwijzen om (als vorst, als hoofd) te worden aangesteld.

puruhu (*i*), het ontvelt, puruhu-ka (*i*) het is ontveld, het is geschramd; puruhu (pa), ontvellen, schrammen; popuruhu (i-ja), de, het ontvelde, geschramde; buruhu (i ma), vervellen, van huid verwisselen (van dieren); buruhu (ma), verlaten huid (van dieren, die vervellen: slangen; hagedissen, kakkerlakken, enz.); o kohòru ma buruhu, eigenlijk: de verlaten huid van een krab, maar is in gebruik als benaming voor een inlandsch gebak van rijst en gierstmeel met suikerstroop, dat eenigzins luchtig behoort te zijn.

purusa (po-ja), saāli-woord voor pàpa: in een doek dragen; komt weinig voor, maar algemeen is in gebruik het daarvan komend zelfstandig n.w. boburusa (*o*), slendang: doek waarin gedragen wordt.

pusa (po-ja), omwikkelen; pupusa (o tamo pa), zie tamo (*o*).

pusa (pa) = làla: het grove van het fijne scheiden; de grove stukken uit een massa afzonderen of er uit halen.

pusa (pa), iets met grooten lust, met hartstocht doen (vooral eten of drinken); er achter heen zitten; busa (po ma), (voor) zich met grooten lust doen; o njawa pa pusa, iemand ranselen, afrossen.

pusàka (*o*), (Mal.), erfgoed, erfenis, eigenlijk de familieschatten; de familie eigendommen; sterft de vader dan krijgt de oudste zoon die onder zijn beheer; zijn er geen zoons, dan gebeurt het zelden dat de dochters er de beschikking over krijgen, niet dan tenzij er ook geen broêrs- of broêrskinderen (mannelijke) van den vader meer in leven zijn.

pūsiki (o ngunu ma), zie **ngunu.**

pusu (*o*), een knolwortelplant met reusachtig, hartvormig blad. De wortels of knollen worden niet gegeten. Het blad wordt vaak gebruikt als regen- of zonnescherm; het daaruit zijpelend vocht is jeukverwekkend. (Alocasia spec. L.)

pusu (*o*), eene krankheid: naar het schijnt verstaat men er onder bleekzucht of anaemie.

pusuné (*i*), er komt een gat in; of van een zweer: ze gaat open, door; pusuné-ka (*i*), er is een gat in gekomen, ze is door; pusuné (pa , er een gat in maken, dòòr boren; dòòr prikken, dòòr steken; popusuné (i-ja), de, het doorboorde, met gaten voorziene; o igo pa pusuné, het kiemgat in den kokosnoot open steken (om er het water uit te drinken); pusuné (po si), doorboren -, een gat maken met; pusuné (po ma si), er zich een gat in maken met; busuné (po ma - po na), voor zich -, voor iemand er een gat in maken of doorboren; busuné (o en ma), een gat, de opening.

pūtara (*i*) (Mal. poetar), verward, onduidelijk, verdraaid; o gòta ma làké i pūtara, de draad van het hout loopt verward (tegen elkaâr in); o dèmo i pūtara, een verward, onduidelijk, verdraaid, onbegrijpelijk bericht; pūtara (po), ergerlijk leven; o moďòka mo poputa-pūtara, een getrouwde vrouw, die tegen goede gewoonten en zeden zondigt, die ergernis geeft door haar gedrag; pūtura (pa), verdraaien; onverschillig, ruw behandelen; o dèmo pa pūtara, woorden verdraaien; o ino pa pūtara, onverschillig met eten omgaan (het bederven bij het bereiden, of het vermorsen); o ngòpa pa pūtara, een kind hardvochtig, onmenschelijk behandelen.

pūtari-bāliki (po), (Mal. poetar-baliq), lorren draaien, onbetrouwbaar zijn, met leugen en bedrog omgaan.

putiana (*o*) (Mal. pontianak), een algemeen in Indië bekende, booze geest, die het vooral op het leven van zwangeren en barenden toelegt. Men stelt zich hier dezen geest voor als een vogel met groote vurige oogen en vreeselijke klauwen, die hij zijn slachtoffers in het vleesch slaat voornamelijk in den hals om ze te verwurgen. Hij stoot een kreet uit die kèng-tjūruru! zou luiden. Maar het schijnt dat de booze geest, die in dien vogel huist, ook vrouwen, en wel voornamelijk haar, die bij de bevalling als zijn slachtoffers zijn gevallen, kan bezielen. Ten minste, als een vrouw in de kraam gestorven is, neemt men

vele voorzorgen, opdat zij niet als putiana zal optreden. Men legt haar in elke okselholte een ei, opdat zij niet de armen zal uitslaan om te vliegen (zij wil die eieren: het speelgoed voor haar tevens gestorven kind, niet verliezen); voorts steekt men onder al de nagels naalden, opdat ze niet tot klauwen zullen aangroeien; men strooit kalk in de oogen, opdat zij blind en buiten staat zal zijn slachtoffers op te sporen en stulpt haar tot het zelfde doeleinde nog een aarden pot over 't hoofd. Er zijn ook verhalen dat levenden in putiana's veranderden. Een doeltreffend voorbehoedmiddel tegen de aanvallen van den putiana is een stuk net om den hals of om de polsen. Daarvoor is het monster vreeselijk bang, want zijn klauwen zouden in de mazen van het net verward raken en hij zou gegrepen en gedood worden. Is er dan ook een kraamvrouw gestorven dan ziet men op eenmaal vele lieden met lorrige stukjes net omgebonden rondloopen; o putiana pa àka, den putiana uithalen; als zoodanig optreden; o putiana ma gitipi, een slingerplant (Clitoria Ternatea L.)

putu (*o*), nacht, 's nachts, in den nacht; voor de beide laatste beteekenissen treft men ook aan o putu-ku; o putu muruwo? hoeveel nachten? (hoeveel dagen? hoelang?); o putu saàngi, iha enz., drie, vier nachten (drie, vier dagen), o putu-ka of o putu-àsa, van nacht, aanstaande nacht; kaputu-ka, de verloopen nacht; kaputu motòha, enz., vijf nachten geleden; tuputu (i na), door den nacht, of duisternis overvallen worden; duputu (po ma si), het nacht, duister over zich laten worden (tot in den duister werken, loopen, enz.); putu-putu (po si), het 's morgens zeer vroeg doen; 's morgens zeer vroeg gaan; putu-putu (po ma), zich 's morgens vroeg, als het nog duister is (opmaken, aan het werk begeven, enz.); puputu (po ma si), in het duister zitten en verkeeren; in het duister zijn weg gaan; geen licht hebben om te ontsteken; puputu (*o*), de duisternis; putu (đa), het is, of wordt duister; putu-putu (đa), het is stik donker; puputu (đa), de, het duistere, donkere.

puturu (i na), sterk zijn, krachtig zijn, sterk worden, op krachten komen; poputuru (i na), krachtig zijnde, sterk zijnde; puturu en poputuru (đa), hetzelfde voor zaken; o dalu đa poputuru, gegiste palmwijn, sterke saguweer; puturu (pa), sterk -, krachtig -, hard (maken of doen); puturu-turu (pa), zeer sterk, enz. (doen of maken); poputuru (pa), sterk, enz. (doende, makende); puturu- en puturu-turu (po ma), zich

goed - zich sterk houden, zich inhouden (om te verdragen), zich inspannen; doen met alle kracht, uit alle macht; buturu (*o*), kracht, sterkte; butūru (ma), sterk, verbazend sterk; butūru (awi), zijne sterkheid; sterk dat hij is! buturu (ma), de sterking er van (namelijk hetgeen ergens onder, aan, of tegen aan gebracht is om het steun, sterkte, weêrstandsvermogen, meer spankracht enz. te geven — zie ook kamudi —).

pūtusu (po-ja) (Mal. poetoes), afhandelen, tot een eind of beslissing brengen, beslechten (vooral in rechtszaken); i pūtusu -waàsi, het is nog niet beslecht, er is nog geen einduitspraak gedaan; ja pūtusu-waàsi, ze hebben (men heeft) het nog niet beslecht; pūtusu-ka (i-ja), de zaak is beslecht, de uitspraak is gevallen.

puūku (po), zie **buūku** (*o*).

puwo (po), baren, jongen, (eieren) leggen (intransitief); buwo (po-jo), baren, jongen, eieren leggen (transitief); o ngòpĕdèka mo popuwo-ka gèna, de vrouw die pas gebaard had, de kraamvrouw; buwo (po ma - po na), (voor) zich baren; (aan) iemand baren; buwo (po si), baren, doen geboren worden; o ngòpa i si bubuwo-ka gèna, het (pas) geboren kind; buwo (*o*), het baarsel (hetgeen gebaard is); o giki mànga buwo, iemands baarsel, iemands bloedeigen kind.

R.

r (*o*), de letter r.

raba (ma), het inwendige er van, het binnenste er van; van binnen; ook: hetgeen er in is; de inhoud, hetgeen het bevatten kan; o tahu ma raba, hetgeen in huis is; ook: de huisgenooten; o sinàpani ma raba, de lading van het geweer; o poròtjo moi ma raba tjawali ka o kula iha, één baaltje houdt slechts vier kula (een maat voor droge waren) in; ma raba i hiwa, er is niet in, het is ledig; ma raba i hihiwa, de, het ledige; ma raba-ka, er binnen in, er in, in; ook: onder, gedurende; o tahu ma raba-ka, in het huis, in huis; o bitjara ma raba-ka la o dàngi-ku upa ja tidi, gedurende (onder) het spreken (speciaal voor den rechter) mag men niet met de vuist op de tafel slaan; dé ma raba-ka,

er is in: het is geladen ('t geweer); dé ma raba-ka? is er in? is het geladen? ma raba-ku, er in neêr; wo ngado awi borūa ma raba-ku, hij legde het neêr in zijn kist; raba-raba (ma), juist er in; diep er in; raba (*o*), het binnenste, het inwendige, het gemoed; o raba đa sahu, inwendig heet zijn, aêmechtig-, buiten adem zijn; — — — siri, het gemoed is zeer, ons hartzeer, maar in veel sterker zin: niet: een weemoedig gevoel van verdriet, maar een hevig ontstoken zijn van 't gemoed door toorn; raba-siri (i na), ten zeerste vertoornd zijn; raba-siri (po-jo), hevig toornen in 't gemoed tegen -; hevig kwaad zijn op -; o raba i dòpo, het gemoed rookt, dampt; de damp slaat uit het binnenste, van wege de hitte des toorns of der kwaadheid; — — — momori, inwendig ontroeren, gruwen, huiveren (van iets vies of akeligs); ook: wee, misselijk zijn of worden; koren; — — — tònga, inwendig hevig ontroerd worden door angst, vrees of schrik: het hart klopt (eigenlijk: er komt een kier of reet in 't gemoed); — — — tutu, het hart klopt, bonst; — — — tututu, het hart is kloppende, bonzende; — — — wàka, het binnenste kookt: het zeer warm hebben, door en door heet zijn; raba (pa), treffen, raken (er in schieten, steken, enz.); er op (toe-, nêer-, uit-) komen; raba-raba (pa) juist treffen, vlak raken; er juist, vlak op (uit- nêer- toe-) komen; raraba (po), de middelste zijn (van kinderen: niet de oudste, ook niet de jongste); o ngòpa i raraba, het middelste kind; karaba (po ma), juist tegenover elkander gelegen zijn (b.v. van deuren van twee tegenover elkander liggende huizen); of: juist in de zelfde lengterichting gelegen zijn; of: elkander op den weg treffen.

raba-tigo (*o*), een fraaie houtsoort, hoog geel van kleur, hard en glad bij bewerking.

rabu (*o*), val (touw — over een katrol in den top van den mast loopende — om het zeil op te hijschen); rabu (po-ja), van een val gebruik maken (om het zeil op te zetten); ook: iets aan een touw ophangen; rabu (po), saäli-woord voor òru (po), varen, pagaaien.

rada (po-ja), afstroopen, afritsen (bladen van takken of nerven; vruchtjes van een tros); o ingi i rada, de tanden staan (onderling) van elkaâr; ook: er zijn eenige tanden naast elkaar afgebroken.

rado en karado = kalàté (*i*), het haakt, houdt vast; karado (po), blijven haken (aan een doorn of spijker); rado en karado (pa), er in haken, afhaken (aftrekken met een haak); naar zich toe of bij elkander halen (met een haakvormig hout of een hark); garado (po ma), (voor) zich er in haken enz.; garado (po si), hangen in of aan een haak; gogarado (*o*), haak, hark.

raga (*i*), dor, droog overeind staan; o tamo i raga, de rijst staat schraal dor overeind (omdat er geen vrucht in de aar zit); o gòta ma uma — —, de takken van den boom steken dor, kaal in de lucht; ai sahè — —, mijn haar staat door droogte (omdat er geen vet in is) overeind; raraga (*i*), de, het dor, droog, kaal overeindstaande, uitstekende; raraga (*o*), vinger; o gia déo o dòhu ma raraga, de vingers aan handen en voeten: de vingers en teenen.

ragani (ma), (Mal. harga, arga, rĕga), prijs, waarde, gehalte; ruilgoederen; wo i fàngu o tiwi sutu o ragani sutu, hij betaalde mij gedeeltelijk in geld, gedeeltelijk in ruilgoederen.

rago (po-ja), krabben, krabbelen; rago (po ma), zich of elkander krabben.

ragu (*o*), leguaan (zonder kam op den rug); o ragu ma laďé, leguanentong (ook scheldwoord: tweetongig, dubbelhartig, met twee tongen sprekend —, omdat de leguanentong zich aan het einde splitst).

rahamàti (*o*) (Mal. rahmat, hoewel in gewijzigde beteekenis), zegen, geluk; o rahamàti pa màké, geluk hebben (vooral bij het jagen en visschen); o Gikimoi o rahamàti Wa hiké-waàsi, God heeft nog geen voorspoed, zegen, geluk gegeven (bij het jagen of visschen).

ràhu (po-ja), (bij het vuur) drogen; warm maken (om het te kunnen buigen of het te doen uitzetten, of strak te doen worden); raràhu (i-ja), de, het aldus bij het vuur bewerkte; ràhu (po ma), zich bij het vuur warmen of drogen; vuur aanhouden onder de slaapbank door de kraamvrouw: — 't geen men meent dat noodzakelijk is om de kraamzuivering te doen opdrogen; saràhu (*i*), geschroeid of gebladderd zijn door vuurhitte.

ràhu (*i*), half rijp (het dekblad, de schil een weinig gebruind); raràhu (*i*), de, het half rijpe (voor maïs en klappers).

rai (ma), (eigenl. Tern. = Gal. ďa bòlo), ma rai dòné no sòné = dòné no sòné ďa bòlo, dan moet gij zeker sterven;

marai ngòna no fàngu = ngòna no fàngu đa bòlo, daar is geen twijfel aan, gij moet (boete) betalen; rorai (ma), de, het vastgestelde, de, het vast bedongene ('t zij prijs of boete); ma rorai, hé! mĕgā đa bòlo, de boete die er op staat, de prijs die bedongen is, is (daar is nu eenmaal niet aan te veranderen) die; rai en rorai (po si), afmaken, tot een eind brengen (b.v. een werk); tot een beslissing brengen, het uitmaken (een geschil, een rechtszaak); terugbrengen, teruggeven (aan de leening een eind maken); rai en rorai (po ma), het met elkander uitmaken; met elkander (vast) overeen komen (een prijs); het onder elkaâr voor goed beslissen.

rai-rai (*o*), grassoort, waarvan de zaadjes zich aan de kleederen hechten.

ràka (ma), het groote darmscheilsnet (omentum majus) bij mensch en dier.

ràki (*o*), geplante boomen, een aanplant van boomen; 't zij men die zelf geplant heeft of dat de voorouders dat gedaan hebben; 't zij enkele boomen of geheele bosschen (b.v. klapper- en sagobosschen); boomgaard, tuin, hof, park of perk (maar *niet:* akker of bouwland).

rama (*i*), opzetten, uitzetten; o muūra i rama, er komt aanhoudend regen opzetten (uit één hoek); o mamata — —, kramp in de borst, benauwdheid op de borst hebben (deze krampachtige toestanden stelt men zich niet voor als samensnoeringen, maar meer als een nauw worden van het orgaan door iets, dat er in opzet of opstijgt); o nabo — —, de wond zet op (wordt pijnlijk zwelt in den omtrek en breidt zich uit: de wond wordt erger); o pòko — —, kramp, koliek in den buik hebben; o rato — —, de storm, de buien komen voortdurend opzetten (uit één hoek); o tamo — —, de rijst dijt (zet aanmerkelijk uit) bij het koken; rama (po-ja), sterk aandrijven of aanzetten; ook wel: sterk manen (om schuld); upa no i si hag a nakò-so o sétan ï rama, dòné to ni doòha-naga, pla a mij niet, want als de booze me aanport, dan zou ik je een ander (ongeluk kunnen toebrengen); ka no rama! (tot iemand die voortdurend staat aan te sporen, dat men zich nu toch haast zal meê te komen); wat sta je toch te drijven! awi nagi rama-rama, hij zeurt telkens weer om (afdoening van) h (hem) verschuldigde; darama (i na en jo), door een opkomende zware bui overvallen worden.

ramé (*o*) (Mal.), feest, drukte, gezelligheid, pleizier, pret (ook raméāng is bekend); ramé (po), feest maken, gastreeren; raramé (po), langdurig, aanhoudend feest maken, een groot feest maken; feestvierende zijnde; ka i raramé moi, zij gingen voort met feest maken; zij zetteden het feest onafgebroken voort; ramé-ramé (po), met velen of allen tegelijk -, te zamen -, en corps - (doen); o ramé-kāwa! wat is of wat was dat een pret of een drukte; wat gaat of ging het er jolig toe!

ramo (po-ja), uitpersen, uitknijpen, uitdrukken, kneden: raramo (i-ja), de uitpersers, kneders; de, het uitgeperste, geknede; ramo (po si), er mede, er in, er dòòr uitpersen; daramo (po-jo), uitpersen in of op (bevloeid worden door het uitgeperste).

ràntàka (*o*), (Mal.), klein, metalen, door inlanders (van andere eilanden) gegoten stuk geschut van ¼ ponds kogel.

ràpa (*o*) (Mal. rampah), specerijen, kruiderijen; ràpa (po-ja), kruiden; ràpa-rapa (po-ja), ter dege kruiden; ràpa (po si), er mede kruiden.

ràpu (po-ja), uittrekken (van alles wat een wortel heeft: haren, veêren, tanden, planten, enz.); uitplukken, plukken; ràpu (po si), uittrekken met behulp van; daràpu (po si), er tevens bij uittrekken.

raratu (o bolé o), zie **bolé** (*o*).

rari (po-ja), hoog onkruid (met het hakmes) een weinig (niet geheel op den grond) wegkappen.

rari (po-jo), de grenzen van z'n eigendom rondgaan; de grenzen van eigendommen opnemen (door scheidsrechters); verkennen, verspieden; rarari (jo), de opnemers, verkenners, verspieders; de, het verkende.

raro (*o*), scheede van den pisangstam of enkele of meerdere vezels daaruit; ook: zakjes of taschjes van die scheede gemaakt (zeer eenvoudig, door een' lange strook er van dubbel te slaan); o tamaté o raro moi, één (dusdanig) zakje tomate-vruchten.

raro (po-ja), uit den weg gaan, uit den weg ruimen; raro (po ma), uit den weg gaan; raro (po si), (iets) uit den weg ruimen; (iemand) uit den weg maken (verbergen); raro (po ma si), zich uit den weg maken (zich verbergen).

ràsa (po-ja) (Mal.) gevoelen, meenen, achten, dunken, veronderstellen; rasa (po si), doen gevoelen, inpeperen, bezoeken, vergelden.

rasai en **rorasai** (po), schoon zijn, een lief uiterlijk hebben;

ami biju i rasai, zij is schoon van gelaat, zij heeft een lief uiterlijk; i na ngàku dé i na rasai, mild, goedhartig en lief, aardig zijn: van goeden inborst zijn, een aangenaam karakter hebben; o rasai, verlichting, verademing, verzachting van smart; ai rasai sutu ta màké, ik heb een weinig verlichting, verademing gekregen.

ràta (*o*) (Mal. rantang), gevlochten open manden (van verschillend model, van rotting of gomòdo gevlochten).

ràté (*o*) (Mal. ranté), keten, ketting, boei; ràté (po-ja), ketenen, in boeien slaan; ràté (po si), er mede ketenen.

ràtja (*i*) (intr.), scheuren; ràtja (pa) (tr.), scheuren; raràtja (i-ja), de, het gescheurde; ani ili- of ook: ani uru i ràtja, je stem-, je mond scheurt: schreeuwleelijk.

ràtji (*o*) (Mal. ratjon, ratjoem), vergif (uit het delfstoffen- of plantenrijk); ràtji (po-ja), vergeven, vergif toedienen; ràtji (po si), vergeven met.

rato (*o*), storm; bui; darato (i na en zakel. jo), door storm, door een bui beloopen of overvallen worden; o paro i na si darato, de wind verheft zich tot storm over je.

ratu (*o*) (Mal. ratoes), honderd; o ratu moi, één honderd; o ratu sinòto, twee honderd; o ratu saàngi dé monahalo dé tumidingi, drie honderd zeven en twintig; ma ratu, de, het honderdste; dé ma ratu, met honderden; ja raratu-ja raratu, bij aantallen, bij afdeelingen van honderd.

rawé-rawé (*o*), een slingerplant, waarvan de vruchten, die er trosgewijze aangroeien, vergiftig zijn; die vruchten worden wel eens gebruikt om visch te bedwelmen, ten einde die te vangen (zie **bori**).

rawo (đa), bont gestreept, grauw; rawo-rawo (đa), zeer bont gestreept, zeer grauw; rarawo (đa), de, het bont gestreepte, grauwe.

réali (*o*) (verb.), reaal; een geldswaarde, die niet meer in munt gangbaar is, maar nog als standaard wordt gebruikt, om zekere sommen te benoemen, b.v.: geldboeten en den bruidschat; in beide gevallen heeft de réaal een verschillende waarde: in het eerste geval geldt zij f 1.60 — gelijk doorgaans als men in het dagelijksch leven van een réaal spreekt —; in het tweede f 2.

Rëbò (*o*), (Mal.), Woensdag.

rèda (*o*) (Mal. renda), kant, borduursel.

rèdi (po), in het algemeen: een stuk grond met het hakmes ont-

doen van alang-alang, of hoog onkruid en kreupelhout, om er een tuin te maken; dit geschiedt algemeen alle jaren voor den rijstbouw, als wanneer men hoort: o kawàsa i rèdi, de bevolking begint de rijsttuinen aan te leggen; 't saāli-woord voor tòro (po) = een rijsttuin maken, is dan ook: rèdi (po) en dat voor dòro (o), = rijsttuin: rèdi (o); o dòro pa rèdi, den tuin met het hakmes, voor de eerste maal, ruw schoon maken; o ngèko pa rèdi, een weg kappen (voor de eerste maal aanleggen), of ook: den reeds bestaanden weg, die gedeeltelijk begroeid is, weder in orde brengen; rèdi (po si), er voor - er om - er bij - er mede baan maken; o ngèko po si rèdi, er mede - er voor een weg banen; ook figuurlijk, bij den krijgsdans - sòda -: den dans openen; het eerst dansen; o gòta po si rèdi, om, bij een boom een open plek maken; o sĕrèdi, een gebaand spoor; o gina po si sĕrèdi, een gebaand spoor maken voor een' (te vervoeren) last.

régu (po-ja), verdeelen (massa's - niet: voorwerpen, bij den tel-), in deelen maken; régu (po ma), samen deelen, met elkaar deelen, sai-régu (po), ieder voor z'n eigen (voor z'n deel hebben, (zie **dusu**).

rèhè-rèhè (ma), louter, enkel, alles, alles van, geheel van; o guràtji ma rèhè-rèhè, geheel van goud, louter goud, alles goud; ook: alles, zonder uitzondering; wa òđo ma rèhè-rèhè, hij eet het alles (niets is hem verboden te eten); wa nàko ma rèhè-rèhè, hij kent het alles; rèhè-rèhè (po), (het) geheel zijn; ngòna no dosa no rèhè-rèhè, gij zijt geheel zonde.

rèka (i), gapen, wijd openstaan (van eene natuurlijke opening — in- of uitgang — van het lichaam); breed zijn (van den mond); rèka (pa), openspalken, opentrekken, wijdmaken.

réking (po-ja) (verb.), rekenen; wo i rèking-wa, hij rekent (acht) mij niet.

rèmo (o) (Mal. rĕmoq, rĕmoeq), vuilnis, rommel, brokjes, stukjes, gruis, kruimels, afval, blâren enz.; rèmo (đa), met vuilnis, afval, rommel zijn, vuil zijn; o lolòha đa rèmo, het erf is vuil, ligt vol blaren, vuil, rommel, enz.; rèmo (ma), ribben, karbonaden (van het varken); rèmo en rèmo-rèmo (po-jo), vuil, met rommel maken en zeer vuil, vol rommel maken; òdé o tòna ni jo rèmo-rèmo, ach, jelui maakt den vloer zoo vuil (met snijdsels, afhaksels, gruis, enz.

enz.); rèmo en rèmo-rèmo (po-ja), verbrijzelen, vermorzelen, vergruizen, en geheel verbrijzelen enz.; rèmo-ka en rèmo-rèmo-ka (*i*), het is verbrijzeld, het ligt aan gruizelen, het is fijngehakt, enz.: en het is totaal verbrijzeld, enz.; o uru i rèmo-rèmo, trekkingen om den mond hebben (b.v. bij het eten van iets zuurs, bij 't op 't punt staan van te gaan huilen); o uru pa rèmo-rèmo, bekken snijden; mĕrèmo (po-ja), verbrokkelen, verkruimelen, fijn maken van klonten; o tòna moi ka i mĕrèmo, wat een fijne aarde (er is geen kluitje in); rĕrèmo (*o*), boedel, inboedel; (huisraad, meubilair = o tahu ma rĕrèmo); gogĕrèmo (*o*), het boêltje, het rommeltje: de artikelen, die behooren bij den bruidschat, als: 3 spiesen, 3 kléwangs, 3 schilden, 3 hakmessen, 1 stuk dun katoen, 3 porseleinen schotels — en nog één waarop het stuk wit katoen gedragen wordt — en 3 porceleinen borden — niet gerekend 1 dergelijk bord, waarop de verlovingsprijs „o tahu ma ngöi" is gebracht en 1, waarop het geld voor den bruidschat werd overhandigd. —

rèno (i-ja), (van dieren), knagen, knabbelen; verknagen, fijn knagen, stuk knagen, afknabbelen; rèno (pa), kerven (tabak); ook: aan fijne reepjes snijden (pataten of pisang, die men vooraf aan schijfjes gesneden had — zie: panàsi -); rĕrèno (i-ja), de kervers; de, het gekorven, verknaagde, of afgeknabbelde.

rèpé (po-ja), (van visch) spouden, spouwen (een bewerking om den visch te kunnen zouten en drogen: men hakt hem op den rug, langs de ruggegraat open, tot op het buikvel dat men geheel laat, haalt er de ruggegraat en de ingewanden uit; de kop is ook mede doorgespleten en blijft er aan zitten); (van vleesch) dwars inkerven (om de dikke uitgesneden stukken, zooveel mogelijk open te leggen, plat en dun te maken, opdat het zout zooveel mogelijk deelen rake en het vleesch spoedig droog zij).

rĕrèdé (o tòko ma), hanekam; ook de bloem: hanekam.

rèsé (po ma), uitwijken, iemand uit den weg gaan; ook: niet na bestaan (in familiegraad); rèsé (po si), uit den weg zetten: afwijken: den weg verlaten.

rèsĕpèsi (*o*) (verb.), gulden (ook: rupia).

résidèn (ma), resident.

rèté (*o*), laag, verdieping; rèté (i ma), het ligt in lagen op elkander; er staan verdiepingen de een op de ander.

rèté (ma si), zie, **masirèté.**

rètu (po), antwoorden, invallen (zie onder ulé: guūlè).

ri, prefix, tot vorming van secundaire grondwoorden, om er een wederzijdschen, reciproquen zin aan te geven: met z'n beiden, samen; wordt gewoonlijk voorafgegaan door ma of ma tèké, maar ook door si (wanneer er sprake is van voorwerpen, die samen in eenen onderlingen stand gebracht worden). Woorden met ri aanvangende en hieronder niet opgeteekend, zoeke men op het woord van onderscheiding.

ria (ma), de oudere van (is er van eene vrouw sprake: de oudere zuster van, haar oudere zuster; is er van een man sprake· de oudere broeder van, zijn oudere broeder); ai ria, mijn oudere: ani ria, uw oudere; riria (po), de oudere zijn; wo riria, hij is de oudere (broeder); mo riria, zij is de oudere (zuster), ria (o ngòpa ma), het oudere kind: titel van ondergeschikte dorpshoofden; ria (o nawo ma), groote gezouten en gedroogde zeevisch.

ribi-ribi (*i*), hevig, brandend, gloeiend heet (van 't lichaam, bij koorts).

ribo (ma), het spoor — het zog — van een vaartuig of iets dat zich door het water beweegt; ani ribo i hiwa, je maakt geen zog (je pagaai laat geen spoor na; je roeit niet of niet hard).

ributu (po - po ma - po ma tèké); roributu (po - po ma - po ma tèké); tjaributu (i na), zie **butu** (*o*).

rigu (*o*), ankertouw, ankerkabel; o rigu pa tjoho, het ankertouw vasthouden (zinnebeeldige uitdrukking: menschen, die op reis gaan — natuurlijk over zee — wegbrengen en eerst van hen scheiden op het oogenblik van vertrek); rigu-rigu (pa), (iets) herhaaldelijk ombinden of omwinden; ook saāliwoord voor sàngi-sàngi (po).

rihi (*i*), het is stil. het beweegt niet (evenwel niet: het is windstil of het watervlak is stil, glad, effen: in deze beide gevallen gebruikt men i ogo); rihi-rihi (*i*), het is (staat, ligt) doodstil; rihi-ka (*i*), het staat stil, vast, onwrikbaar; het is tot stilte gekomen; rihi-rihi! stil! beweeg niet! rihi en rihi-rihi (po ma), zich stil - en zich doodstil - onbewegelijk houden; ririhi (po ma), zich stil houdende zijnde; zich voortdurend stil houden, niets uitvoeren, ledig zijn; het er bij laten, zich er niet aan storen, geen verder gevolg aan iets geven; ook: niet antwoorden, niets

van zich laten hooren of merken; torihi (po), op een ondiepte, zandbank, rots vast loopen, stranden; dorihi (*o*), of o poròtjo-dorihi, een groot soort baaltje (zie: poròtjo) (waarschijnlijk omdat het een vierkanten bodem heeft en opgezet, stil kan staan, niet omvalt?)

riho (ma), spoor, voetstap, nagelaten indruksel of afdruksel; plaats waar iemand of iets behoort te staan, te zitten of te liggen - of waar iemand of iets gestaan, gezeten of gelegen heeft; ma riho pa nònu, het spoor nagaan, volgen; mànga riho i si bitu, zij volgden hun spoor, zij drukten hunne voetstappen; nànga taïto ma riho, de plaats van of voor het hakmes; de sporen, die iemands hakmes heeft nagelaten (op een voorwerp dat men er mede behakt, bewerkt, bedisseld heeft); ook: iemands eigendom, omdat er het spoor van zijn hakmes in of op is (omdat hij er 't eerst het hakmes in gezet heeft; 't zij in een boom ter teekening, 't zij in een stuk grond ter ontginning); siriho (*o*), spoor - wegje - in de rijpe rijst, gemaakt door die naar beide zijden om te buigen; ook: beginsel van inhakking (door den meester in een werkstuk, ter aanduiding voor zijn helpers); siriho (po-ja), een wegje maken (door de rijst); siriho (po-jo), teekenen door inhakking; siriho (po), het spoor banen (n.m.l. op de wegen, meest smalle paadjes, waar men aan weêrszijden het hoog opgaand onkruid raakt, voorop gaan, om het grootste deel van het vocht — dauw of regen — van de planten te doen vallen, opdat die volgen er wat droger door zullen komen); siriho (po si), een wegje maken met; een teeken inhakken met; het vocht op den weg, voor zich uit afstooten met; siriho (po ma), op den weg gaande zich van iets bedienen, dat men voor zich houdt om de vochtige planten tegen te laten strijken; sosiriho (*o*), voorwerp (tak, blad) om op den weg als schild, tegen het vocht, te gebruiken; sosiriho (po si), iemand voorop doen gaan, als schild voor zich, tegen het vocht op den weg; sosiriho (po ma si), er zich van bedienen — een tak of blad — als schild op den vochtigen weg.

rihòsa (ma), zie **hòsa** (*i*).

rika (*o*), haardsteen (steenen om vuur tusschen aan te leggen en den pot op te zetten); ook: de geheele haard of stookplaats (hier wordt altijd op den grond vuur gemaakt, tusschen drie overeind gezette steenen); rika (po ma), zich een stookplaats maken; rika (po ma si), tot haardsteen of stookplaats gebruiken.

riki en **riki-riki** (*i*), sluitend en zeer sluitend op of tegen elkaâr passen; dicht bij of neven elkander staan; riki en riki-riki (pa), dicht en zeer dicht bij, neven elkander zetten; riki en riki-riki (po si), sluitend en zeer sluitend tegen of op elkander maken; riki (po ma si), dicht op elkander staan of dringen (menschen).

riko (*o*), haspel.

rinòmu (*o*), een kléwang, met eigenaardig elleboogvormig hecht, waarvan gewoonlijk een bos haar afhangt.

riri (po ma), zich, elkander opwekken, aansporen; riri (po si) voorgaan; een voorbeeld geven; aanleiding geven door het voorbeeld (dat iemand iets doet).

risi (*o*), tandvleesch.

risima (*o* en po), zie **sima** (*o*).

risu (i na), traag zijn; risu (da), hetzelfde (zakel.).

rita (o ingi pa), de tanden stijf op elkander klemmen.

ritja (*o*), spaansche peper; in verschillende soorten: o ritja kokènė, de kleinste, zeer heete; — — o mumu; — — o tòko ma bĕbèlé; — — o pĕlèsuko, groote, peervormige, niet scherp; — — pululu of — — Djawa, ronde, Javasche peper, de bij ons bekende zwarte en witte peper: ritja (pa), iemand met peper insmeren, den mond of andere lichaamsdeelen, als strafoefening.

riwo (po-ja), helpen, bijstaan (redden?); partijdig zijn ten iemands voordeele, iemand voorspreken, in iemands voordeel spreken, begunstigen; riwo en kiriwo (po ma), elkander helpen; riwo (po ma), zich te weer stellen, zich verzetten, zich verdedigen, ook met woorden; roriwo (*o*), helper, (redder?); hulp, bijstand.

rōa (i-ja), keffen, blaffen, bassen; aanblaffen, aanbassen (van honden).

roda (*o*), (Mal.) wiel, rad.

roda (po), jagen; roroda (po), jagende, of jager zijn.

ròdé (*o*), de wervels der ruggegraat, ook wel de geheele ruggegraat.

ròdé (po si), iets doen schokken of schudden (b.v. een kind dat men draagt); iets heen en weer schudden om den inhoud er van te doen inzakken (b.v. een baaltje); roròdé (po si), aanhoudend, of langdurig schudden of doen schokken; ròdé en roròdé (po ma si), zitten schudden, schokken (een kind in een doek — of op een wippende plank, enz.).

ròfu (po ma), heftig, toornig antwoorden, vlam vatten (op een

gezegde): zich uit alle macht los rukken of zich zoo sterk mogelijk verzetten; ook: iets gauw en slordig doen.

rogé (po), (Mal. ronggeng), het inlandsch dansen, gewoonlijk echter sisi genoemd; ook wel: alléén met de handen de bewegingen maken, die bij het dansen gebruikelijk zijn; speciaal nog: eene plechtigheid, die van tijd tot tijd voorkomt, wanneer men aanzoek doet om een jonge dochter. Nadat vooraf eenige preliminairen zijn gevoerd tusschen de aanverwanten van weêrszijden, wordt er een avond bepaald, waarop de suppliant publiek een pruimpje zal nuttigen in de woning van haar, die hem bekoort. Komt hij in bedoelde woning dan vindt hij een mat om op neêr te hurken en op die mat een kussen. Weldra komt een der verwanten zijner geliefde op hem toe met de pinangdoos. Zoodra onze vriend dezen opmerkt, begint hij te rogé, d. i. met bovenlijf en handen verschillende figuren en bewegingen te maken (natuurlijk naar de regelen der kunst: een groot publiek is toegestroomd om hem die kunst te zien uitvoeren en, mocht hij er in te kort komen, hem uit te lachen). Soms breekt hij zijne bewegingen een oogenblik af en legt dan zoo lang de handen op bedoeld kussen. Eindelijk zet zijn partij de pruimdoos, die hij aanbrengt op dat kussen en deze wordt nu door den suppliant met de handen, al gesticuleerende, van alle zijden benaderd, behendig omgekeerd en eindelijk opgenomen, om er zich uit te bedienen. Dan zet hij haar weêr met sierlijke bewegingen neder, waarna zijn partij met rogé aanvangt om ook te eindigen met een pruimpje te nemen, waarop hij zich verwijdert; de kijkers trekken af en suppliant logeert voor dien nacht in het kamertje van zijne geliefde, die zich echter daar niet bevindt en zich ook in den avond niet heeft laten zien. Deze rogé-partij geeft nog lang niet altijd zekerheid, dat het engagement zal doorgaan. Zij vindt slechts zeer zelden plaats. Hij die aanzoek doet, mag zich een helper meêbrengen die ten zijnen behoeven 't rogé uitvoert, terwijl natuurlijk van de zijde der verwanten van de jonge dochter ook een hij of eene zij als partij tegenover hem gesteld wordt, die deze kunst goed machtig is.

rogi (*i*), als: tèpi (*i*) (intr.), breken (een been, een arm, een dik stuk hout enz.); o tamo i rogi, de rijst breekt (bij het stampen: de korrels blijven niet heel); o hutu i rogi, het haar golft; rogi (pa), (tr.), breken, doen breken; rogi (i ni si), het zal met u

— onder uw gewicht — breken; dorogi (jo), in of op iets breken (een werktuig op een hard of in een taai voorwerp b.v.)

ròhé (*o*), lichaam, lijf; stam; stengel; romp; ook: euphemistisch voor: schaamdeel, b.v. ai ròhé — ai awa ma ròhé wa pèto, hij noemt mijn — of: mijn moeders schaamdeel (hij scheldt); janau ma ròhé, 't manlijk schaamdeel; dé 'mi ròhé-ka, zij heeft een lichaam (euphemistisch, voor: zij is zwanger); o ròhé pa ginita (of saāli: pa tébi), het lichaam licht of luchtig maken (voor eene vrouw: eene boete betalen van 12 realen - f 19.20, om den band des huwelijks te verbreken; de man kan dien band breken zonder boete te betalen; de jonge dochter echter, die tegen haren wil geschaakt wordt en, na drie dagen gevangen gehouden te zijn, weigert den man te huwen ten wiens behoeve men haar schaakte, moet deze boete: „o ròhé ma ginita, (of saāli: ma dĕdébi)", ook betalen.

ròka (ma), bruidegom, man, echtgenoot, ega; gia ròka, haar man; ròka (po si), uit een grap (iemand dezen of genen) als man toedichten; ròka, en koròka (po ma si), elkander spelend over en weer dezen en dien als man toedichten.

ròki (*o*) (verb.), lakensche rok (zwaluwstaart, stalen pen).

ròko (po-ja), slijpen (van de tanden); het heeft niet op een bepaalden ouderdom plaats; sommigen laten het zich doen als zij reeds lang gehuwd zijn; men slijpt hier niet als op Java de tanden kort, maar slijpt ze op de voorvlakte, in het midden, overdwars hol, en maakt deze holligheid met een of ander middel glimmend zwart; sommige tanden zijn in het midden zòò dun geslepen dat ze niets hards kunnen afbijten zonder ze te doen afbreken: soms wordt er een feestmaaltijd voor deze gelegenheid aangericht, soms ook niet; in het laatste geval krijgt de slijper f 0.50 voor zijne moeite; in het eerste geval ontvangt hij daar nog bij een rijstpyramide (daròko) en een kip; het slijpen geschiedt met een dun, plat keisteentje; roròko (po-ja), (tanden) slijpende - of slijper zijn; ròko (po ma), zich de tanden laten slijpen; roròko (*o*), de slijpsteen (voor de tanden).

ròku (po-ja), het bij elkaâr geveegde vuil op een vuilnisblik (hier in den regel een bladscheede van den dòko-palm) strijken; met beide handen ergens van scheppen; met beide handen iets (van een tafel b.v.) opstrijken (in den schoot, in een bakje enz.); o ròku moi, zooveel als men, met beide handen aan

elkaâr, kan scheppen; ròròku (*o*), (gewoonlijk met rèmo: o rèmo ma —) vuilnisblik.

ròngа (*o*), naam, ambt, roem, benaming: awi ròngа ma sonòngа, zijn andere naam — men heeft hier dikwijls meerdere namen — of: zijn bijnaam; o ròngа pa höi, den naam wegdoen (uit een schuldboek); het ambt ontnemen, ontslaan; ròngа (posi) noemen: naam geven; magèna ma ròngа òkia, dat, de naam er van wat? wat is de naam of benaming van dat of daarvan? hiti ma ròngа, indien het slechts den naam draagt van ...; al wat maar ... heet; indien het maar ... is; hiti ma ròngа o tamo of o dahé of o njawa, al wat rijst of wapen of mensch heet; ook: indien het maar rijst een wapen een mensch is; awi ròngа moi, geheel zijn eigendom; ook: iets van hem; ook: iets wat hem eigen is: zijn gewoonte, manier van doen; mia ròngа moi, alles van ons: ons geheele boeltje, onze gansche bezitting; ook: iets van ons.

ròngi en ròngi-ròngi (*i*), kraken (van gebouwen, bij schudding; van boomen, bij 't doorbreken); ròngi (pa), groot feestgedruisch, feestrumoer maken.

ròngo (*i*), spinnen (behaaglijk snorren van een kat).

ròngu (*i*), in elkander zakken (van zand of droge waren, gedurende het liggen, of door het stooten aan of met het vat waarin het gedaan is); wegzakken, achteruit loopen (van water in een meer, in de zee); tòròngu (*o*), eb; o téwo i tòròngu, de zee ebt; tòròngu (po ma), terug beven (van afschrik of afkeer); afgrijzen toonen; ròngu (po ma), achteruit gaan of wat dichter op elkaâr gaan staan (opdat vòòr wat meer ruimte kome).

ròpu (po ma), worstelen (een geliefkoosd spel van jongens en jonge volwassen mannen; men grijpt elkaâr om de lendenen op den rug aan den buikband, buigt zich met een der schouders tegen elkaâr, zet de beenen flink van elkander en poogt zijn tegenpartij op te lichten, om te werpen of een beentje te lichten; beiden vallen dan op den grond, maar die 't verliest ligt onder; ròpu (po na), iemand aanvallen en met hem worstelen; ri-ròpu (po ma), met z'n beiden worstelen; koròpu en koko-ròpu (po ma en po ma tèké), met elkander op de beurt worstelen en aanhoudend worstelen; goròpu (*o*), het worstelen.

roràka (po-jo) (Tern.), vervuld zijn met vrees, afschrik, tegenzin voor.

roràko (*o*), een heester (Parkinsonia aculeata L)

rorano (*o*), zeker geneesmiddel (inwendig, een aftreksel van bladeren) tegen de vele ziekten, die men bestempelt met den naam van bara = verhardingen of gezwellen.

rorawani (*o*), een vrucht en vruchtboom (djamboe-soort).

roré (*o*), een soort gerst.

rorèhè (*o*), vaartuig (zie **déru**).

roròmu (*o*), zekere zeevisch.

roròtu (*o*), manggasoort (zie **walé**).

rosi (o bunga) (verb.), de roos.

ròta (pa), onthalen en wèl: laten pruimen, de pruim-ingrédienten aanbieden; inzonderheid bij plechtige of feestelijke gelegenheden —: bij het ontvangen van bruidschatten of van lieden, die een huwelijks aanzoek komen doen, of van den stoet, die de door de schoondochter toegezonden feestmaaltijd overbrengt, enz., zijn er eenigen wachtende om de komenden te onthalen op een pruimpje (pa ròta); ook de hierboven onder rogé (po) behandelde ceremonie wordt dikwijls genoemd pa ròta; ook: onthalen, b.v.: het aanbieden van suikerkoek, bij gelegenheid, dat men uit vriendschap bij elkander het dak komt dekken, als wanneer, in eene pauze, in de morgenuren, rijst, met klappermelk en suikerstroop toebereid, wordt gepresenteerd; bij het dekken van de oorlogstempels moeten de schoondochters, aangehuwd in de familie van de mans, die daaraan bezig zijn, in de morgenuren met deze tractatie komen; ròta (po), aan deze tractaties - 't zij dan van het pruimpje of den suikerkoek - deelnemen; ròta (po ma), saāli-woord voor: mòku (po), zelf een pruimpje nemen; ròta (po si), laten pruimen van, uit of met; onthalen op; roròta (po-ja), de gewoonte van pruimen hebbend; pruimende zijnde; onthalende zijnde.

ròti (*o*), (Mal.), brood.

ròtu (*i*), knappen (van de geledingen van vingers, teenen, enz.); knersen (de tanden); ròtu (pa), laten knappen, doen knersen.

ruàngi (ja), drie (voor menschen; voor voorwerpen: saàngi); o njawa ja monahalo dé ja ruàngi, 23 menschen; mi, ni ruàngi, wij, gij drieën.

ruba (i en po), (Mal. rĕbah), vallen, omvallen; ruba (pa), omgooien, omver gooien; ruba-sa (po ma), gaan liggen: ruruba (*i*), de, het omgevallene, omver liggende; o tòna pa ruba, den grond ombreken (ploegen).

rubè (*o*), martavaan, keulsche pot en dergel.

rubu (*i*), vol, dicht, dik zijn of worden; o tamo i rubu, de rijst staat dicht, vol, welig; awi hutu i rubu, hij heeft dik haar; o dèna moi ma rubu-ka, een zeer volle pinangtros; rurubu (*i*), de, het volle, dichte, dikke; rurubu-rubu (*i*), de, het zeer volle, dichte, dikke.

rudju (po-ja), heen en weer wrijven; rudju (po si), er door, er in heen en weer wrijven.

rudu (*i*), loslaten (van het pluche op de nieuw uitgebotte horens der herten); ma tàdu i rudu, de nieuwe horens worden al weêr een weinig oud, verliezen het pluche; rudu (po-ja), dorschen (hier dorscht men de rijst, door ze met de voeten uit de aren te treden); rurudu (i-ja), de, het pluche verliezende (horens); de dorschend zijnden - de dorschers; - de, het gedorschte.

rugi (*o*), (Mal.) schade, verlies, nadeel; rugi (po), schade hebben, verlies lijden; rugi (pa), schade, verlies berokkenen.

ruha (ja), vier (voor menschen: voor voorwerpen: iha); janau ja mogiowo dé ja ruha, 14 mannen; mi, ni ruha, wij, gij vieren.

ruki (*o*), zekere boom (gnemon gnetum), en het van de geweekte en geklopte schors vervaardigd touw, dat zeer sterk en wit is; de jonge bladeren worden hier niet of zelden als groente gegeten; ruki (pa), touw van enkelen draad, tot dikker van meerdere draden in elkander draaien: ruruki (i-ja), het aldus vervaardigde meer-dradige (touw).

ruku (*i*), overbuigend, krom gebogen; ruku (pa), neêrbuigen (van takken en dergel.); ruku (po ma), (veelal met het achterzetsel ku), zich bukken, bukken; ook wel zonder meer: het hoofd buigen (als van schaamte).

rupa (ma) (Mal.), soort, vorm, gedaante, fatsoen, uiterlijk, voorkomen; rupa-rupa (*i*), allerlei, allerhande, verscheiden; rupa-rupa (pa), allerlei bedenken en uithalen (vooral van kinderen); allerlei maken en verrichten.

rupia (*o*) (Mal.), ook: rèsĕpèsi (*o*), ropy, gulden; o rupia ma sonònga, een halve gulden, tienstuiversstuk; o rupia moi dé ma sonònga, anderhalve gulden, een daalder, rupia (*o*), in guldens.

rupo (*o*), harpoenkoord (van ruki gemaakt).

ruru (*o*), verpakking, emballage van sagobladeren, voor de rauw sago (die er versch, vochtig in gedaan en aldus vervoerd

bewaard wordt) -: om het pak been komt een kruisband van gespleten jonge sago-bladsteelen; ook het pak draagt den naam van ruru; o péda o ruru moi, één pak rauwe sago (dat voor elke streek bijna eene bepaalde afmeting heeft); o ruru pa tòpa, het vervaardigen van de emballage, het saamhechten der sagoblaren tot een cilindervormigen zak.

rusa (ma), benaming voor de mannetjes van herten en geiten, maar slechts dan, wanneer men oude, groote exemplaren op het oog heeft, met dikke nekborstels of manen; ook een hengst met dikke manen, noemt men zoo.

rusu (po en po ma), aan een feest deel nemen of gaan deel nemen; een pretje mee maken; rurusu (*i*), de feestgangers, de gasten.

ruta (po), vlug, bekwaam zijn (in 't spreken, ook in den arbeid).

rutu (*i*), omverliggen; platgewoeld, platgetreden, platgedrukt zijn (van onkruid of planten); tèka-dé kaputu-ka o gosòma moi kanéna i ma lia, o kòkĕlèda lo i rutu-rutu-ka, waarschijnlijk heeft zich hier van nacht een kaaiman opgetrokken, het onkruid aan den oever is geheel plat gewoeld; rutu (pa), hoog onkruid nederdrukken, platdrukken (met een bamboe of lang stuk hout); ook: een bamboe of rietpol afhakken zoodat de stengels rondom neerliggen; rutu (po si), platdrukken, nederdrukken met; omverhakken, omverhalen met; rutu (po ma si), (door alang-alang) zich een weg banen (door met de armen het liesgras uit elkaar te buigen en het met de voeten neer te trappen): rurutu (i-ja), de, het neergedrukte; platgetrapte, omgevallen, omvergehaalde; rutu-hòko! een verwensching of vervloeking: verdelging kome (over je); murutu (i-po); vernietigd-, vernield worden; bij velen sterven, uitsterven; ai tamo o dòro moi i murutu, een geheele tuin rijst van mij is vernield (vertrapt, voor den grond geslagen); dòné mĕna po murutu, nu (door deze ziekte — of: waar dit over ons komt) sterven we allen, of: sterven we (zeker) uit; murutu (po-ja), verdelgen, uitroeien, vernielen.

ruwàhé (po-ja), storen, hinderen, verontrusten, de rust verstoren; morsen in of met, door elkander gooien, door elkaar roeren; beroeren; ruwàhé (*o*), rustverstoring, beroering; ruwàhé (po si), hinderen met, roeren met; (iets) er door roeren of mengen; roruwàhé (*i*), de, het gemengde, geroerde; storende, hinderende.

ruwé (*o*) de kasuarisboom (Casuarina equisetifolia Forst.) ook: de fijn-harige veeren van sommige vogels, b.v. de casuarisvogels en de witte reigers, hoewel van de laatste alleen een deel der staartveeren.

ruwo ma gàlo (*o*), zie **kamudi** (*o*).

ruwòdo (o bolé o), zie **bolé** (*o*).

S.

s (*o*), de letter s.

sa, richtingaanduider; komt voor als voorzetsel aan voornaamwoordel. stammen en als achterzetsel aan zelfst. n.ww. en werkww.: duidt aan, dat in den zin sprake is van eene beweging uit zee naar de kust of landwaarts in, of ook: naar den vòòrsteven van een vaartuig of naar het topeinde van een liggenden boom, sliet of bamboe of wat van hout, riet of bamboe gemaakt is (zie ook: hisa).

saāli (*o*), het verplicht gebruik, om te spreken, met andere woorden, dan waarin men algemeen gewoon is zich uit te drukken (en wel, omdat geen der woorden, die men spreekt mag overeenkomen — ook niet in uitgang of hoofdklank — met de namen van de leden der familie — ook neven, nichten, tante's, oom's — waarin men aangetrouwd is: voor zoover n.m.l. die familie leden ouder zijn; het voorgeslacht en de afgestorvenen behoort men in de eerste plaats daaronder te rekenen); saāli (po), genoemd verplicht gebruik in acht nemen; sosaāli (po), aanhoudend met saāli-woorden spreken; ook: schertsen, gekheid maken, het er maar om zeggen, het niet zoo bedoelen.

saàngi, drie; ja ruàngi, drie (menschen), ma saàngi, de, het derde; ma para ma — of enkel: ma saàngi, drie maal; ja sosaàngi - ja sosaàngi, bij drieën: bij drie gelijk; drie aan drie; ja sosaàngi, per hoofd drie; ook: drie het stuk; o rupia ja sosaàngi, drie gulden 't stuk; sosaàngi (po ma tèké), elk drie (eten, nemen, dragen, enz).

saba (po-ja), zekere wijze van verpakken van ngawaro-vischjes (men buigt ze krom en legt twee rijen neven elkander, zoo

dat de scherpe punt der bekken van de eene rij door de respectieve staarten in de andere rij steekt en omgekeerd; een dubbel gevouwen, van onder bij elkaar gebonden bamboe-latje, drukt de twee aldus vereenigde reien in het midden en houdt ze bij elkaar. Er gaan gewoonlijk 100 vischjes in zulk een stuk die men aldus gerookt in den handel brengt); o saba moi, één stuk (aldus verpakte ngawaro-vischjes); sasaba (*i*), de als boven omschreven verpakte (vischjes).

sabàdari (*o*) (Mal. sjah-bandar), titel van één der hooggeplaatste hovelingen aan het Ternataansche hof.

sabalèko (po), bij schrik of verrassing een onbetamelijk woord uitstooten.

sabarang (Mal.), onverschillig wat voor een of wie; wat maar het eerst voor de hand komt; elk, een iegelijk, 't een of ander; sabarang o gòta, 't een of ander hout ('t soort doet er niet toe); sabarang o njawa, elk, iedereen; een iegelijk, zoo maar, zonder bepaald onderscheiden te zijn door kennis of roeping, zonder bepaalde machtiging of onderscheidend recht.

sabari (*o*) (Mal. tsabar), geduld; sabari (po), geduldig zijn, geduld hebben, geduld oefenen; sabari (po si), geduld doen oefenen; en: er mede geduld hebben, er nog mede wachten.

sabatòlo (*o*), strik om wild te vangen. Aan den top van een jongen boom — in dit geval de bau van de sabatòlo genaamd — bevestigt men een touw en brengt hem daarmede in sterk gebogen stand, waarin hij gehouden wordt door een werveltje, in het touw geknoopt, dat wordt gestoken tusschen een hekje van paaltjes, dat zich slechts even boven den grond verheft; het touw eindigt in een strik met schuifknoop, die op den weg ligt over een los takje, welks uiteinde op gemeld hekje rust; trapt nu het wild op dat losse takje, dan valt het hekje uiteen, het werveltje vliegt los, de strik om den poot van het wild, de boom keert in zijn natuurlijken stand terug en het wild hangt in de lucht te bengelen.

sabéba (*o*), strook katoen of geklopte boomschors, door de mannen tot bedekking der schaamdeelen gedragen; van voren en van achteren bevestigt men het om den bulu (het om 't middel gedragen koord) en laat van voren een breeden slip afhangen. In den dagelijkschen arbeid zijn de mannen gewoonlijk slechts hiermeê gekleed; sabéba (po ma), het schaamtebedeksel dragen (kinderen loopen in den regel tot het 4e à 6e jaar naakt); sa-

béba (po ma si), als schaamtebedeksel gebruiken; zich er een schaamtebedeksel van maken.

sabèta (*o*), een worm, die planten en boomen doorknaagt. Sommige groote, die men in de sago en klapperboomen vindt b.v., worden gegeten; sabèta (đa), met zulke wormen er in.

sabi (o en ma), paar, twee van gelijke soort, (vaatwerk, beesten, menschen, enz., evenwel niet: een paar, in den zin van man en vrouw, mannetje en wijfje); komt voor met lòti, dat dan voor één geldt, b.v.: o sabi moi dé ma lòti, een paar en één = drie; dé ma sabi, paarsgewijze, met een even aantal.

sabi (*o*), het boven gedeelte van 't hoofd.

sabirōkata (po) (Tobèl.), bezwijken, flauw worden van den honger.

sabo (ma), (sommigen: saro), deel, prooi; o rato ma sabo, een prooi van den storm (worden); o séri — —, het deel van den dorpstempel (b.v. een vijand, die den troep in handen valt en afgemaakt wordt; ook wel: dooden in eigen kring, die men meende, dat de séri voor zich eischte).

sabo (pa), (Mal. tjabut), uittrekken (speciaal, bij den prauwenbouw: de pennen die de planken op elkander moeten houden); sasabo (*o*), werktuig daartoe (model notenkraker: twee houten aan de binnenzijde vlak gesneden, aan het boveneinde met rotting saamgebonden).

sabom (*o*), (Mal. tsaboen) zeep; sabom (po-ja), met zeep wasschen.

sadàdé en ngosadàdé, zie **dàdé.**
" **dàhé** " " dàhé, " **dàhé.**
" **dàhu** " " dàhu, " **dàhu.**
" **dai** " " dai, " **dai.**
" **dàké** " " dàké, " **dàké.**
" **dàku** " " dàku, " **dàku.**

sàdaria (*o*) (Mal. çadarija), een soort vest; kort buisje, zonder mouwen, van zwart of gekleurd laken, benaaid met passementen en lovertjes; wordt bij staatsie, zoowel door vrouwen als mannen gedragen, over den kabaai of het baaitje heen, maar onder de samaar, als men die ook aan heeft.

sādĕka (*o*), (Mal. sedekah, tsedeqat), belooning, geschenk, voor iets, dat men heeft geleerd (b.v. voor een tooverformule).

sadina en ngosadina, zie **dina.**
" **diné** " " diné, " **diné.**

sado (*o*), kakebeen, kinnebakken, onderkaak.

sadòka en ngosadòka, zie **dòka.**
" **dòké** " " dòké, " **dòké.**
sadu (po-ja), opscheppen (spijzen); sasadu (*o*), spaan, schepper (ook wel een van stijf blad, om meê te eten).
sàfa (*o*), (de uit een hak) uitgevloeide kluit dammerhars. (Men gaat op zekere tijden in die boomen hakken en na verloop van eenige maanden de uitgevloeide hars vergaderen; eens anders sàfa mag men niet inzamelen).
saga (i na), scherp geprikkeld worden in den neus (door een geur); o ngunu da saga, de neus wordt sterk geprikkeld.
sagaga (po), gillen en wel: een schellen, hinnekenden kreet uitstooten, ter onderlinge aanmoediging, opwekking, aanvuring of tot elkanders herkenning als men in 't bosch van elkaar raakt.
sagèna en ngosagèna, zie **gèna.**
sago (*i*), twee of meer uit één voortkomen (zich vertakken); twee of meer aan één zijn of worden; twee of meer in één besloten; tweelingen, drielingen, enz. zijn of worden; o gòta-, o ngèko-, o sĕléra i sago, de boom, de weg, de rivier vertakt zich; o bolé i sago, de banaanvruchten zijn aanéén gegroeid (met de schil, zoodat er twee of meer in één schil zitten); o niha — —, er zijn twee of meer kanariepitten in één velletje; o ngòpa i sago-sinòto, de kinderen zijn tweelingen; — — — — saàngi, de kinderen zijn drielingen, enz.; dòné ani ngòpa i sago, dan krijgt ge tweelingen (dan worden uw kinderen tweelingen); ma sago, de vertakking; de tweeling, drieling, enz. er van; o ngèko ma sago-ka, tot, aan, op de vertakking van den weg; o gòta ma sago, de plaats waar de boom een arm maakt, of de tak zich in twee of meerdere takken splitst; ook: een mik (een hout van boven in twee of meer punten uitloopende); o ngòpa ma sago, de tweeling er van (zijn of haar tweelings — meerlings — broeder of zuster); i sasago, de, het vertakte, zich vertakkende, aanéén gegroeide, dubbele; twee- of meerling zijnde; o ngèko, o sĕléra i sasago, een zich vertakkende weg, rivier; o gòta i sasago, een zich vertakkend hout, of een hout met een mik; o ngòpa i sasago, tweelingen, drielingen, enz.; sago (pa), scheiden, splitsen (het haar midden op 't hoofd); sago (po ma), zich (het haar) scheiden; deze uitdrukking, het haar aangaande, hoort men echter alleen van haar gebruiken, die bij 't saja-sangi, — zie hieronder — den overledene voorstelt

en dan is dat haar-scheiden maar eene zinnebeeldige handeling, die aanduidt, dat er in die ééne vrouw nu twee personen zijn of moeten gezien worden, zoodat po ma sago, tevens beteekent: zich twee - of meer - in één doen zijn; daarom meen ik dat men zeer goed zal kunnen zeggen: o Gikimoi Wo ma sago-saàngi, God is Drieeenig: God is - doet zich zijn - Drie in Een.

saha (*o*), kuil, diep gat in den grond; sosaha (*o*), bak; sosaha (*i*), met een kuil of kuilen zijn; o tòna i sosaha-ka, of ook alleen: o sosaha-ka upa na kahika, gaat daar niet naar dien plek, waar die kuil is, of die kuilen zijn.

saha (po si), (Tern.), aangeven, kennis geven, klagen (bij de hoofden of den koning).

sahābàti (*o*), anderen: sōbàti (*o*) (Mal. tsohbat), vriend.

sahè (*o*), hoofd, kop; hoofd, bestuurder, gezagvoerder, bevelhebber; ook dikwijls in plaats van hutu (*o*) = hoofdhaar; o gogĕrĕna ma sahè, de hoofdjes (ronde stukjes gekleurd katoen aan de topeinden) van het kussen (model: rolkussen); o liaro — —, de gaffel van den mast (op den top aangebracht om het zeil in te hangen); o sidé — —, de zoomen boven en onder aan het zeil; sahè (po-ja) van hoofdjes voorzien (het kussen); omzoomen (het zeil onder en boven); hoofd noemen; hoofd zijn of worden; sahè (po si), aanvoeren, besturen, regelen; een voorganger zijn, een goed voorbeeld geven in het een of ander; er mede hoofdjes maken (aan het kussen); hoofd - bestuurder - maken.

sahi (*o*), soort pijl (zie: ngami).

sahu (i na), warm zijn of worden; heet zijn, gloeien (koortsig); haastig-, driftig zijn; sahu (ma), de warmte, hitte er van; sahu (đa) (zakel.), warm zijn of worden, heet zijn, gloeien; haastig, overijverig, driftig zijn; sahu-sahu (đa), zeer warm zijn, enz.; sasahu (đa), de, het warme, enz.; sahu en sahu-sahu (pa), warmen, verhitten-, heet maken; haasten, aandrijven; o wangé đa sahu, het is warm, het is heet (de zon is heet); gosahu (po-ja) sterk aandrijven (tot den arbeid); sterk manen (om betaling).

sahunga (*i*), een wijd uitstaande bos (van het hoofdhaar); een kroon maken of hebben (boomen).

sai (o sidé ma), de twee bamboezen waartusschen het zeil is bevestigd (zie sidé).

sai (po), (Tern. voor Gal. i na sisa, den weg verliezen, verdwalen, zoek raken — van menschen —); sai (i si), doen wegstuiven, meêgevoerd -, voortgejaagd worden (door wind of adem); o paro o gaàpo i si sai, het stuift (de wind doet het stof weg- of opstuiven); o paro i mi si sai, de wind voerde ons weg (dreef ons vaartuig weg: was oorzaak dat het vaartuig uit den koers ging).

sai-lobi en sai-lobi-lobi (po en po ma); sasai-lobi (po) en kasai-lobi of lobi-lobi (po ma si), zie **lobi.**

sai-régu (po), zie **régu.**

sai-wàngé en sai-wàngé-wàngé (po en po ma); sasai-wàngé (po) en kasai-wàngé of wàngé-wàngé (po ma si), zie **wàngé.**

saja (*o*), (Tern. = Gal. léru, bloem, pluim, versiersel in haar of oor); komt in het Galèl. voor in de namen van eenige bloemheesters: o saja Kasitèla, Spaansche bloem (Penta petes phoenicea L.); o saja Kolano, Koningsbloem; o saja Mam.? enz. en overigens in: o saja po sangi, den pluim omwinden, speciaal als onderdeel van zekere plechtigheid, die behoort tot de feesten, welke ter eere van overleden mannen of kinderen van het mannelijk geslacht gevierd worden. Door deze ceremonie bedoelt men inzonderheid den overledene eer te bewijzen in zijne kwaliteit van krijgsman en doet hem daarbij die eer persoonlijk aan, daar het wordt voorgesteld, alsof de overledene tijdelijk zelf optreedt, in eene vrouw — zuster of dochter —, die hem bij deze gelegenheid moet representeeren. Men begint met den saja (pluim), te omwinden, waarnaar de geheele vertooning den bovengemelden naam draagt. De saja is een bamboezen latje van een vadem lang; in 10 — voor een kind 5 — rondom langs het stokje aangebrachte insnijdingen, klemt men lapjes geklopte boomschors - gado (zie aldaar) - terwijl men den top versiert met haneveêren en — ter aanduiding van het bloed dat de overledene deed stroomen — met roode veertjes van den lorre (kleine papegaai); het aantal veertjes regelt men naar het aantal malen, dat de overledene meêtrok in den oorlog (— zooals bekend is, zijn dikwerf lichtingen Alfoeren door de Regeering gebruikt in hare oorlogen: zoo vindt men nog heel enkele Galèl. die den laatsten oorlog op Java meê maakten en velen die uittrokken naar Toboengkoe, de Banghai archipel, Ceram en tegen zekeren Hassan, die in 1876 dit eiland zocht te ont-

weldigen aan den Sultan van Ternate —); kinderen zijn wel nooit uitgetrokken, maar, zoo zegt men: voor hen vraagt men iets van de krijgseer huns overleden vaders of grootvaders en eert daar hen nog eens voor. Hierna versiert men beker, klewang, speer en schild van den overledene met wèka — (hier zooveel als lauwer) — bladen. Dan treedt de zuster of dochter des overledene op. Men begint met haar het haar te scheiden en stelt daarmede zinnebeeldig voor, dat in haar twee personen vertegenwoordigd zijn: de doode en zij zelf (mo masago). Voorts bindt men haar om het hoofd een strook bereide boomschors, die op het voorhoofd in een paar opstaande punten — als hoornen — uitloopt, en van achteren met lange slippen afhangt (deze hoofdband noemt men o gotòla ma pòtè en heeft misschien — toen hier nog geen katoenen kleederen in gebruik waren — gediend als hoofddoek of althans als krijgsdosch). Dan kleedt men haar, over de sarong, met den pisa (mans kleedingstuk), mans oorringen en armbanden en bestipt haar vervolgens, met een zwart gebrande areek-noot, het voorhoofd, de jukbeenderen, den neustop, de schouders, den hals- en maagkuil en de elleboogs-, pols-, knie- en enkelgewrichten. (Deze stippen stellen ook voor het vergoten bloed). Hierna geeft men haar palmwijn te drinken uit den bekransten beker (sibi, een bamboe-koker) en spijzigt haar met den saràngu-banaan (een banaansoort, die men eet als men ten oorlog gaat, omdat ze zeer licht is en dus den krijgsman niet belemmert in de vlugheid!?), benevens eenige toespijs. Dan rust men haar toe met den saja en de bekranste wapenen, en zoo gaat zij uit het huis, als trok zij ten oorlog. (Hare buitengewone uitrusting maakt het evenwel noodig, dat zij door twee vrouwen geleid en zoo'n weinig in het terecht houden van haar spulletjes bijgestaan wordt. Gedurende al de opgesomde bezigheden heeft men den trom geklopt, op een bizondere maat en bij al wat men deed den naam des overledenen uitgeroepen, met groot gejuich van mannen en van vrouwen. B.v. men riep: hier omwinden we N.N.'s saja, owuuu.... jéééé!! owulilijé!! hier bekransen we N.N.'s schild, d° d°!! d° do°!! hier kleeden we N.N. met de gotòla ma pòtè, d° d°!! d° d°!! hier geven we N.N. palmwijn te drinken d° d°!! d° d°!! enz. enz. bij alles wat plaats vindt). De uitgedoschte vrouw leidt men tweemaal rondom de woning; in tegenoverstelde richting trekken vrouwen haar dansende en juichende

tegen om den overledene in haar te eeren en leggen ten slotte als eerbewijs een fraaie mat of sierlijk beschreven gado neder. Hiermede is de vertooning afgeloopen. Men gaat het huis in, ontdoet de representante des overledenen van hare uitrusting en beweent gezamenlijk den doode. Gemelde representante wordt evenwel als zoodanig beschouwd tot het slotfeest (het boòsu ma òđo) voor den overledene. Dan wordt de scheiding weêr uit het haar gekamd (o sago ja tolòmu: het gesplitste weêr vereenigd, één gemaakt) en zij alsdan beloond met een gedeelte der erfenis, in geld, porselein en akkers. In dien tusschentijd mag zij geen oorlogstempel (séri) betreden.

sajang (po-ja) (Mal.), ontzien, verschoonen, sparen; iemand niet te veel moeite of overlast willen aandoen; iemand niet een te zwaren taak of last opleggen.

sàka (po-ja), met een stok of bamboe afsteken (b.v. vruchten); ook: plagen, tergen; sàka (po ma), (voor) zich afsteken; sàka (po ma) en kasàka (po ma tèké), elkander plagen, tergen; sasàka (*o*), bamboe of stok om af te steken; o biju ma sasàka, het puntvormig naar het midden des voorhoofds uitloopend haar.

sàkadoru (ma), zie **sinàpani** (*o*).

sakahi (po-ja), koken, spijze toebereiden; ook: een feestmaaltijd bereiden; sakahi (po ma), (voor) zich koken; o mođòka ma sakahi, de toebereiding, door de jonge schoondochter, die nog niet bij hare schoonouders aan huis geweest is, van een' bezending spijzen: rijst, suikerkoeken, groenten — alles in groote massa —, en welke zij de schoonouders toezendt als teeken harer vriendelijke genegenheid. Een geheele stoet fraai gekleede vrouwen en jonge dochters, brengt deze verrassing naar hare bestemming, maar de schoondochter vergezelt haar niet. Hierop volgt in beide huizen, dat der schoondochter en dat der schoonouders een feest; bij de eerste om de brengsters te onthalen; bij de laatsten om met familie en geburen het gezondene te genieten; sakahi (po ma si), er mede, er in koken; òkia to ma si sakahi, waarmede zal ik koken? (er is geen hout b.v.); sosakahi (ja), de, het gekookte, toebereide; sosakahi (*o*), de kookplaats, keuken.

sakaro ma làko (*o*) (Mal. sangkar, sangkaran, kooi voor dieren, vogelkooi), omtuining of afsluiting van latwerk, ijzerdraad, enz., met ruitvormige openingen (mazen = làko); ook

een figuur met aldus over elkaar getrokken lijnen; sakara ma làko (po-ja), een omtuining of afstuiting maken met ruitvormige mazen.

sàkělati (*o*) (verb.) de cacao-boom en vrucht; chocolade.

Sakèta (*o*), negorij op het Zuidel. schiereil. van Halmaheira (Tern. gedeelte) in straat Patientie; boom (Aleuritos tribula Forst.).

sàki (i na), vet zijn (van menschen —; wordt weinig gebruikt; voor dik zijn zegt men: o ròhé i lamo, het lichaam is groot); sàki (da), vet zijn (van beesten); sàki-sàki (da), zeer vet zijn; sasàki (da) de, het vette; sasàki (ma), het vet, het spek (van het vleesch. Gesmolten vet of eene vettige zelfstandigheid, heet: olie = gosòso); sasàki (*o*), een roodbruine reiger, die zich aan de oevers van het meer van Galèla ophoudt.

sàki (Tern.), lekker. Komt voor in: o sininga i sàki en i sàki-wa, zie sininga (*o*); en in: sàki-sàki! of: sàki-mòngi!, lekker, lekker! net goed zoo! (bij leedvermaak, den ongelukkige tergende).

sàkilòro (*o*), zeer groote zeegarnaal.

sàkisi (*o*) (Mal. sjaksi), getuige; sàkisi (po), getuigen, getuigenis afleggen; getuige zijn.

sàko (*o*), een lange, ronde zeevisch, met gevaarlijke, priemvormige sneb; o sàko ma ingi, de sneb van dezen visch; ook: de boegspriet (van een vaartuig).

sàko (po-ja), zekere wijze van binden (met één doorloopend touw, verscheidene latjes, latten of sparren, door eenvoudige omwinding, ergens op of tegen bevestigen, 't zij dicht neven of verder uit elkaar).

sakola (*o*) (Mal. sengkělang?), kleedingstuk of versiersel, dat sjerps- of bandeliersgewijze — over den eenen schouder, naar de tegenovergestelde heup los afhangend — gedragen wordt; o baro po ma sakola, de sarang oprollen of bijeen nemen en sjerpsgewijze omhangen.

sakulu (po-ja), afkoken (koken met de bedoeling om het gekookte daarna te stoven); (ook: saāli-woord voor paāri = koken); sosakulu (i-ja), de, het afgekookte.

sàkuru (*o*), de banaantros-steel.

sakuta (po-ja), bewaren, er op passen, er voor zorgen, het beheeren; sakuta (po si), te bewaren geven; als bewaarder,

verzorger, oppasser, beheerder aanstellen; sakuta (ma), de bewaarder, beheerder, oppasser, verzorger er van.

sala (*o*) (Mal. salah), fout, zonde, schuld; misslag; gebrek; straf, vonnis; sala! ook: sala, bàba! mis! mis, vadertje! ongelijk! niet gesnapt! niet geraden! niet raak! sala (po), ongelijk hebben, fout hebben, schuldig zijn (in het bizonder ook: overspel bedreven hebben); schuldig geoordeeld worden (en dus ook: straf of boete krijgen); i sasala, de schuldigen, de gestraften (en in dien zin dus ook: de gevangenen); sosala ma tahu (*o*), de gevangenis; sala ngohi, ik heb schuld, ongelijk; — ngòna, gij hebt schuld, ongelijk, enz.; sala (pa), missen (niet raken, niet treffen); verkeerd doen; fout begaan; mal à propos zijn; sala (po ma), met elkander schuldig zijn (met elkander overspel bedreven hebben); sala (po si), straffen, veroordeelen; ook: beschuldigen, de schuld geven er van; i sala, veel gebruikte zegswijze: het is of was maar omdat niet (dit of dat zus of zoo is of was — anders was dit of dat zus of zoo geweest); er faalt of er faalde maar aan; ook dikwijls over te zetten: het is - of was jammer dat...; i sala ai làko da dòtowa, tanu ngohi lo ta àka, het is maar dat mijn gezicht niet scherp is, anders zou ik het ook maken: i sala o dòpési i potòka i dòma-ka, tanu ta sòné-ka, er faalde maar aan — (het was jammer) — dat de percusion vooruit afging, ik had het (zwijn) anders (zeker) gedood; sala en risala (i ma), ze zijn niet aan elkander gelijk, het verschilt van elkaar, het komt niet met elkaar overeen, het is niet hetzelfde; ma sala òkia, of i ma risala i ma dodoòha? wat is het verschil - of hoe (waarin) verschillen ze van elkaar; in welk opzicht komt het niet met elkaar overeen? i ma sala -lowaāli, ze schelen elkander niets; ze zijn precies hetzelfde.

salabé (*o*), geestenwoning (verblijfplaats der gòma's: zielen der voorouders). Wordt in bijna elke woning aangetroffen: gewoonlijk een miniatuur-slaapbank, 't zij aan vier touwen aan de daksparren gehangen, 't zij geplaatst op een klein zoldertje boven in de woning; hierop offert men van tijd tot tijd (zie: o gòma). De salabé heet soms ook tàba (*o*).

salabia (*o*) vogel, (mégapodius sp.) hoopenvormer; legt z'n eieren in zandhoopen (aan het zeestrand of op zandvlakten; zoo vindt men ze b.v. ook boven op den uitgewerkten Duko; de eieren zijn iets kleiner dan van den mĕléo).

salaèta (*o*), het stukje dubbel geslagen koord (aan vischlijnen en hengels) waardoor de lijn verbonden is met het koperdraad waaraan de haak is bevestigd.

salàka (*o*) (Jav.), zilver; o pipi o salàka, zilvergeld; o salàka ma duhutu, echt zilver, zuiver zilver.

salālingè (*o*), (Arab. thlalim??), ongerechtigheid: vleeschelijke onreinheid, die men het er voor houdt, dat jongelingen en jonge dochters aankleeft, die te vrij met elkaâr omgaan; salālingè (i na), onrein zijn (in bovenbedoelden zin): hetgeen hier vooral moet blijken als 't jonge volkje wonden heeft, en die niet gemakkelijk willen genezen; salālingè (da), besmet zijn met genoemde onreinheid (namelijk de wonden: oude luidjes kunnen ook wonden hebben die aldus besmet zijn, en wèl door het huiselijk verkeer met jonge lui); o salālingè ma àké, zuiveringswater voor deze onreinheid (een weinig water, bepreveld door iemand, die in het bezit is van een formule, die deze onreinheid kan bannen; baadt men met dat water de wond dan is de onreinheid verdwenen; ook barenden behoeven soms dit water, vooral wanneer de vrouw voor de eerste maal en dàn moeilijk bevalt: men beweert dan dat de uit haar meisjestijd haar nog aanklevende onreinheid de voorspoedige bevalling tegenhoudt).

salāmàti (*o*), (Mal. salamat), behoud, redding, heil, verlossing, zaligheid; salāmàti (po), behouden worden, gered zijn, ontkomen; zalig worden; salāmàti (po si), behouden, redden, zalig maken; Djuru-salāmàti (*o*), Zaligmaker.

salantang en **salantar** (Mal. selang), zelfs, wel, toch wel, vermits, aangezien, toch, bijaldien.

salàpa (*o*), hand-schepnet; vlindernet; salàpa (po-ja), van een schep- of vlindernet gebruik maken.

salapidi (*o*), strik (op een knoop); salapidi (po si), een strik leggen; pa piliku po si salapidi, het met een strik dicht binden.

salara (*o*), een gaffelsgewijze uitloopend stuk hout (vork), om blâren en vuilnis bij elkaâr te halen; zie ook: **ngami.**

Salàsa (*o*), (Mal. tzalatza, salasa), Dinsdag.

salawàko (*o*), schild. Het Gal. schild is van hout, ongeveer een el lang, in het midden ± 5, aan de uiteinden ± 10 cM. breed; de voorvlakte is zesvlakkig, bol en naar de uiteinden een weinig gebogen; de achtervlakte is uitgehold, terwijl in het midden een soort oor is gelaten om de hand in te steken; de voorvlakte is effen zwart gemaakt en ingelegd met stukjes paarlmoerschelp,

terwijl op het middengedeelte vier eivormige stukjes aardewerk (lĕlèko) zijn ingelegd, waarop stooten en pijlen moeten afglitsen. Zie verder ook **goölé**.

Salawàti (*o*), een der Papoesche eilanden; o bolé o salawàti, banaansoort, (zie **bolé**).

salé (*o*), soort palmboom, met witten bast.

salébiti (*i*), schuin zijn (in horizontale richting); schuin, dwars (over of op iets) aangebracht zijn; salébiti (pa), schuin doorsnijden; in dwars - schuinsche richting of: diagonaalsgewijze (op of over iets) aanbrengen; sosalébiti (*i*), het loopt over en weêr schuins, dus: kruiselings; het is aan alle kanten schuin, dus ruitvormig.

salemburang (*o*), (Mal. sarang lajang buhi), de zwaluw, die de eetbare vogelnestjes maakt, (zijn talrijk op het eiland Rau, ten noorden van Halmaheira, waar niemand de nesten mag zoeken, daar ze privaat eigendom worden geacht van den Sultan van Ternate).

salèsé (po-ja), (Tern.) saāli-woord voor lipi (po-ja), verzwikken, zwikken, verstuiten.

salimuli (*o*), een boom (Cordia subcordata Lam.); Salimuli (*o*), kustgehucht op de kaap van dien naam (o Salimuli ma dòto), benoorden Galèla.

salipi (*o* , een soort mat (evenals kadja, maar een weinig anders genaaid); deze matten worden, tusschen bamboe-latten geklemd, ook wel gebruikt voor bewanding van woningen.

salira (*o*), (Mal. lirang), baan (b.v. in een zeil), o baro i sosalira, een ongenaaide sarong, nog aan de baan (zie ook: utè-utè).

salöi (*o*) (Tern.), een soort draagmand in den vorm van de palaūdi, maar kleiner en van rotting gevlochten; wordt hier ook wel dus genoemd, maar de eigenlijke Gal. benaming is: puràka.

salowölànga (*o*), paalworm.

salu (*i*), blauw worden, verkleuren (vooral door iets bijtends).

Salubatàngi (*o*), dorp aan het meer van Galèla.

salubòta (*o*), 1e croton-heester soorten; 2e een bont gekleurd parkietje.

Saluta (*o*), negorij, op de noord-oost kust, benoorden Galèla.

sama (*o*), pennetje (van bamboe, hout of iets anders) om iets toe te spelden of bij elkander te houden; ook wel geknakt en omgebogen met twee punten; haarspeld; sama (po-ja), dicht maken of bevestigen met zulk een pennetje.

samàka (*o*) (Mal. samangka), watermeloen.

sambiki (*o*), platte, ronde kauwoerde (kalebas, pompoen) Lagenaría hispida Ser.

samé (*o*), een boom, waarvan de bast gebruikt wordt om netten en vischlijnen te tanen; samé (po-ja) tanen (met genoemden bast).

Samowo (*o*), negorij op de Westkust van het Zuidel. Schiereiland van Halmaheira, Tidoreesch gedeelte.

samuda (*o*), gemeene gronden of bosschen (zonder bepaalden eigenaar, waar ieder kan halen of die ieder mag ontginnen); eene openbare plaats (waar ieder mag komen).

sanaga en ngosanaga, zie **naga.**

sanéna en ngosanéna, zie **néna.**

sànga (*o*), de span; sànga (po-ja), met de span meten of bemeten.

sangadja (po) (Mal. sengadja), opzettelijk-, voorbedachtelijk-, met boos opzet-, willens en wetens doen; ook: schertsen, dollen; sangadja (*o*), moedwil, scherts; o sangadja ma djongihi ngòna-ka? is het bij u de plaats om te schertsen? (ik zal het wel uit mijn hart laten om tegenover u te schertsen).

sangadji (*o*), (Mal. sengadji), vorst (titel, die gevoerd wordt door het inlandsch districtshoofd, in de verschillende districten van Halmaheira. Algemeene belangen heet hij te vertegenwoordigen en waar een districtsraad is van Ternataansche hoofden, heeft hij daarin zitting, om bij de rechtspraak den âdat van het volk te handhaven. Het is echter geene zeldzaamheid, dat hij met de Ternataansche hoofden één lijn trekt tegenover de bevolking.

sàngahàdi (*o*), kruis; o gòta o sàngahàdi, kruishout; sosàngahàdi (*i*), kruisvormig: sàngahàdi (po-ja), in kruisvorm maken; er een kruis opzetten; dasàngahàdi (po si), kruisigen, aan een kruis hechten; todasàngahàdi (po si), tevens mede kruisigen.

sàngahi (po-ja), graaien: met de hand, in een donkeren hoek, een kist, een koker; onder een meubel tasten of zoeken; met den vinger uit een spleet of nauwe opening (b.v. den mond) halen; ook wel: den vinger in een nauwe opening steken (b.v. in de keel, om braking te verwekken); sosàngahi (po-ja), voortdurend graaien, tasten, voelen, peuteren.

sangàku, saāli-woord voor hiwa = niet, neen; sangàku-ka = hiwa-ka; sangàku-waàsi = hiwa-si; i sangàku = i

hiwa, enz. gelijk bij hiwa, in alle vormen en afleidingen.

sangàpi (*o*), spleet, kloof, nauwe opening; de ruimten tusschen vingers, teenen en tanden; reet, kier, insnijding; sosangàpi (*i*), de, het, van spleten, reten, kieren, enz. voorziene; sangàpi (po ma si), zich door nauwe openingen (b.v. tusschen struiken en boomen) heenwringen of een weg banen.

sàngarèré (po-ja), uitspreiden (de vingers of teenen).

sangàté (o bolé o), banaansoort, zie **bolé** (*o*).

Sànggafura (*o*), Singapore.

sàngi (po-ja), klimmen, zich slingeren (planten); omkronkelen (de slang); omwinden, omslingeren, omwikkelen (met draad); zwachtelen, omzwachtelen; sàngi-sàngi (po-ja), geheel omwikkelen, omslingeren, omkronkelen, inzwachtelen; sasàngi (po-ja), omwikkelend, enz. zijnde; omwikkeld, enz. zijnde; dasàngi (po si), er tevens bij omwinden; er bij inzwachtelen; sàngi (po si), er mede omwinden, enz.; o saja pa sàngi, zie: saja (*o*); o soru pa sàngi, sagopap opscheppen (om twee stokjes wikkelen); o soru ma sasàngi, de stokjes om de sagopap op te scheppen; o döi pa sàngi, de lendenen omgorden; (de sarong bijeen nemen tot een ronden band, dien men stijf om de heupen trekt terwijl men het overschietend deel van voren doorsteekt en met een slip laat afhangen; men zegt ook: po ma sàngi, zich omgorden, of o baro po ma si sàngi, zich met den sarong omgorden).

sàngisara (*o*) (Mal. sangsara), moeite, leed, lijden, kwelling, marteling; sàngisara (po-ja), moeite -, leed aandoen; kwellen, martelen; sàngisara (po), lijden, moeite hebben; kwelling, marteling uitstaan.

sàngkàri (*o*) of o wàma đa sàngkàri, zoete lemon, china's appel; sàngkàri (đa), dik -, kleverig gekookt (inzonderheid van suikerrietsap, zoodat de stroop zeer zoet is).

sàngkòlé (*o*), een geïmproviseerde draagmand, die men zich in het bosch vervaardigt, als men van daar eventueel iets mede te dragen heeft — dammar, herte of zwijnevleesch, enz. —; de grondslag voor deze mand is een arèn-palmblad, waarvan men den stengel zòò knakt, dat hij een trapeziumvormig raam daarstelt; de bladen of vingers van het blad heeft men er aan gelaten en hiervan vormt men door de punten over en weer aaneen te binden den buitenwand, dien men van binnen nog met andere bladen bekleedt; het aldus ontstane mandje wordt

met lianen ranselsgewijze gedragen; 2e een zekere hoeveelheid — 12 stukken — gezouten en gerookt varkensvleesch; sàngkòlé (po-ja), een of andere last in zulk eene geïmproviseerde mand verpakken en dragen; ook: varkensvleesch zouten en rooken: zòò bereiden, dat men het per sàngkòlé kan verkoopen (de prijs van één sàngkòlé van dit vleesch is fl.—).

sàngkura (*o*) (Mal. kura-kura, Men. Mal. sangkurang-kurang), land-, bosch- of zoetwaterschildpad.

sàngo (po), antwoorden, verantwoorden; wederleggen; sàngo (po si), het verantwoorden; er voor in staan; sàngo en risàngo (po ma), en kasàngo (po ma tèké), elkander antwoorden, een woordenstrijd of dispuut met elkander hebben; over en weer pleiten; sasàngo (*o*), antwoord.

sāngoka (*o*), zie **musung** (*o*).

Sangowo (*o*), negorij op het eiland Morotai.

sàngu (po), door den neus blazen of uitademen; uitstoomen (van wasem uit een tuit of pot); sàngu (*i*), ook: krimpen, inschrompelen (vleesch, stoffen, hout); dasàngu (jo), bestoomd (door stoomenden wasem geraakt) worden; beademd of aangeblazen (uit den neus) worden; sasàngu (*o*), saāli-woord voor ngunu, neus; sàngu-sàngu (*o*), walvisch.

sano (ma), zie **dano** (ma).

sano (po-jo), vragen; sasano (po-jo), aanhoudend vragen, vragende en gevraagd zijnde; sano en kasano en risano (po ma), elkander over en weêr vragen; sasano (po ma), (voor) zich ondervragen, onderzoeken, onderricht willen worden; sano (po si), vragen naar, betreffende over; ook: te koop aanbieden; o bolé to si sano, ik kom vragen (of ge ook) bananen (wilt) koopen; sosano (*o*), vraag.

sapèla (ma), het kruis (in de broek).

sàpi (i na), hongeren, honger hebben, honger krijgen; sasàpi (ja), de hongerigen; ï sàpi ma dorōu, ik heb vreeselijken honger; sàpi (da), honger hebben of krijgen (zakel.).

sàpi (*o*), (Mal.) koe, rund, rundvleesch; o sàpi ma nau, bul, stier; — — — bědèka, koe; — — — ngòpa, kalf; — — i kokabiri, os.

sàpi-làda (*o*), de zwaardvisch.

Sàpitu (*o*), (Mal. sabtu. saptu), Zaterdag.

sàpo (i-ja), doordringen, dieper indringen dan de oppervlakte; sàpo (po), bedreven, ervaren zijn, doorgedrongen in de ge-

leerdheid (bijzonder der geneeskunde); sasàpo (*i*), de kundigen, bedrevenen.

sàpu (po-ja), doorstijgen (tot den top: uitdrukking waar sprake is van bergbeklimmen); o tàla pa dola pa sàpu, den berg beklimmen tot den top ('t zij men aan de andere zijde afdaalt dan wel den zelfden weg terugkeert).

saraha (si), (Mal. serah, sarah, menjĕrahkau), het overgeven of overlaten (aan Gods of der goden wil); si saraha dé o Gikimoi! (bij geleden onrecht, of een niet uit te maken geschil) het aan God overlaten (om het te wreken of aan 't licht te brengen); saraha of sarahan (po ma si), zich overgeven, z'n lot stellen in handen van; hòko bàto! o utung èko o hilang po ma si sarahan o gòma-ka, vooruit maar, zee in! 't zij het gelukt of niet, laat ons dat overgeven aan de goden (beschermgeesten).

saràhu (*i*), zie **ràhu** (po-ja).

saràngu (o bolé o), banaansoort, zie **bolé** (*o*).

Sarani-ka (*o*) (Mal. Port.), ook: o Sarani-ka ma njawa, Christen (dikwijls ook: inlandsch christen, in onderscheiding van: Europeaan); sarani (po), christen zijn of worden; sosarani (*i*), de christen zijnden; sarani (po si), christen maken, tot het christendom inlijven, doopen; po wòsa o sarani, tot het christendom in- of overgaan, christen worden; o sarani ma àké, eigenlijk: het doopwater, — maar onder de inlanders heeft deze uitdrukking nog een bizondere beteekenis, waarbij men geheel niet aan doopen — (inlijven in de gemeente van Christus) — denkt, maar beduidt het: „Christenwater": een water, dat Christenen leveren kunnen — van magische kracht, — speciaal om te beschutten tegen de afschuwelijke ziekten, die men — op gezag der Mohammedaansche priesters — voor zeker gelooft, dat afval van het Mohamedanisme, of overtreding van deszelfs voorschriften, met zich brengen. (Voorbeelden van overgangen van het Mohamed. tot het Christend., zonder dat onheilen daarop volgden, zullen zeker in vroeger tijden, het bijgeloof hebben doen ontstaan, dat het doopwater zulk een beschuttende kracht bezit). Vaak komt men dus „Christenwater" vragen, b.v.: als men vroeger Mohamed. - Alfoer. was en weer Heiden - Alfoer. wil worden; of een Alfoersche vrouw, na van haren Mohamed. echtgenoot gescheiden te zijn of hem door den dood verloren te hebben, weer in het

huwelijk wil treden met een Heiden-Alfoer; of indien een Mohamed.-Alfoer ziekelijk is en vreest, dat dit het gevolg is van een onwetend nuttigen van varkens of schildpadvleesch enz. Niet alleen wendt men zich om dat water tot de zendelingen, maar ook tot de Alfoersche Christenen of welken Christen dan ook, en het schijnt, dat op afgelegen eilanden waarheen inlandsche Christenen verdwaald zijn, dit water dan ook wel eens verstrekt wordt, zoodat men ons eigenlijk niet voor vol aanziet, als men bij ons tot bescheid krijgt, dat we geen ander Christenwater kennen, als dat wat volwassenen en kinderen ontvangen, wanneer zij worden opgenomen in de Christelijke gemeente.

saràpa (*o*) (Mol. Mal. sĕrampa. Sp. sarampion), epidemisch huiduitslag, vooral: mazelen; maar ook roodvonk, roode hond; zelfs: waterpokken.

sara-sara (*o*) een stuk bamboe-stengel, met een gedeelte van een tak er aan gelaten, bij wijze van oor of handvat; doet dienst als watervat.

saràti (*o*) (Jav. sarat of isarat = toovermiddel C. Poensen. Mededeelingen, v. w. h. Ned. Zendel. Gen. bl. 344. Negende jaargang 1865), eene geheimzinnige, sympathetische, onzichtbare macht of invloed; wondermacht, toovermacht: o saràti pa àka, een geheimzinnigen invloed of macht uitoefenen; een wonderkracht leggen in (een middel ter genezing of ter verderving b.v., door een formule of iets dergelijks); wonder doen, tooveren, goochelen; ma saràti pa đèhè, gebruik maken van den geheimzinnigen, sympathetischen invloed van iets; o hàđé ma saràti pa đèhè, gebruik maken van den sympathetischen invloed van den hoog-waterstand (vloed) in zee (en wèl ten dienste van de palmwijn-bereiding: men moet voor het afsnijden van den tros, aan den vruchtstengel, waaruit men zal tappen, afwachten hoog-waterstand in zee, dan is men ook zeker dat de palmwijn rijkelijk zal uitvloeien); o torònu ma saràti pa đèhè, gebruik maken van den sympathetischen invloed der eb (en wèl ten dienste van het poten van patata's: plant men die bij vloed, dan krijgt men enkel lof en geen knol; bij geheel afgeloopen eb, dan krijgt men knollen die boven op den grond liggen: evenals de steenen, die op het strand zijn bloot komen liggen; men moet dus planten gedurende eb, zoolang het water nog dalende is); o boòsu ma tòna ma saràti pa đèhè,

gebruik maken van den geheimzinnigen invloed van de aarde van een graf (en wel ten dienste der vrijage: in het graf heerscht de dood; een weinig aarde van een graf, gestrooid op het dak, daar waar vader en moeder slapen, doet deze oude luidjes in een diepen slaap — als des doods — vallen, zoodat men ongestoord zijn hof kan gaan maken aan de dochter), enz.; saràti (po), spreken met woorden van verborgen, geheimzinnige beteekenis (b.v. in een dieventaal — zòò dat men aan zeker voorwerp een geheel andere benaming geeft, die alleen de ingewijde verstaat): saràti (po si), den geheimen zin van (iemands) woorden vatten, raden (zonder ingewijd te zijn).

aratu (*o*), een halve koepang (geldswaarde 4 duiten of 3½ cent — niet ten volle — er gaan 30 saratu op een gulden); (zie ook tiwi).

arau (*o*), inlandsch hoofddeksel, rond, naar het midden schuin oploopend (het model heeft veel van een rond stalen schild); de grondslag bestaat uit over en op elkaar genaaide bladen van den schroefboom en voor gebruik in den tuin alleen daar uit; in het midden is van binnen een opstaande strook van schroefboomblad genaaid, die om het hoofd past; om uit te gaan hebben de jongelingen en mans fraaie hoeden; bij die hoeden is gemelde grondslag geheel belegd met een laag fraai gekleurde bladeren, soms in allerlei figuren en sterren opgewerkt, benaaid met kralen of witte schelpjes en andere versierselen, in groote verscheidenheid; de jonge dochters zoeken in dit handwerk boven elkaar uit te munten, en de jonge vrouw maakt steeds een fraai exemplaar voor haren echtgenoot, om voor het eerst met hem in 't publiek te verschijnen n.m.l.: een gang met hem te doen naar de strandnegorij tot het inkoopen van dagelijksche behoeften.

ari (*o*), 1e schepper, pagaai; 2e schouderblad; sari (po), scheppen, pagaaien.

ari (po-ja) (Mal. tjahari, tjari), zoeken, opsporen, nasporen, navorschen; sari-sari (po-ja), terdeeg, langdurig zoeken; sasari (po-ja), zoekend zijnde; gezocht zijnde; sari (po si en po ma si), er mede, er voor, er op, er tegen zoeken; o pipi ta aho o nawo to ma si sari, ik neem geld meê om er mij visch voor te zoeken (koopen); o ubà no i hiké o titi to si sari, geef mij (wat) kruit, ik (zal) er een varken meê zoeken (meê gaan jagen); o àkàli po si sari, er een

list op -, een middel tegen of voor -, een uitweg op zoeken; o bolé to si sari o igo to ma si idja, ik zal wat bananen uit (tusschen de velen uit) zoeken om er mij kokosnoten meê te koopen; sari (po ma), (voor) zich zoeken; ook wel: zijn onderhoud zoeken, doch dan toch meer de Maleische vorm: màntjari (po ma), (zie ook: kokàhu); sosari (*o*), middel van bestaan, bedrijf, wijze waarop of middel waarmêe men z'n onderhoud zoekt.

sariwi (po-ja), kneppelen, knuppelen (met een stuk hout, of ander lang voorwerp, gooien, smijten); sariwi (po si), er mede kneppelen; sosariwi (*o*) kneppel (of iets waarmee men als met een kneppel gooit).

saro! en saro, saro!, uitroep: o, geluk! o, heil! o, zegen! wat een geluk! hoe heerlijk!

sarowōděké (*o*), een boomhagedis met grooten kop, en een lang, al dunner wordend lijf, dat in een langen staart uitloopt; is licht groen van kleur en ziet er akelig mager uit.

saru (o sināpani ma) (Mal. sarong), de kolf en de houten lade van het geweer; saru ook: scheede, foedraal.

saruànga (*o*), eene plant, waaraan boonen groeien als tuinboonen, maar grooter. Van sommige soorten zijn de pitten wit, van andere rood. De pitten of boonen worden gegeten.

sàsa (*i*), sterk prikkelend van smaak (van pompelmoes-vruchten); sasàsa (*i*), sterk prikkelend smakende; (saāli-woord, voor da mali = bitter); sasàsa (po), wild, rumoerig, bewegelijk zijn van kinderen.

sasāili (*o*), platvisch (schol?)

sasaru (*o*), doodstrijd; sasaru (po), in doodstrijd liggen.

sàsi (*o*), eed; sàsi (po), een eed doen (maar in den mond van den inlander steeds in deze beteekenis: een eed doen, dat men voor goed boos op iemand is, niets meer met hem of haar te maken wil hebben, b.v. men zegt: mijn grootje zal opstaan eer ik weer tegen je spreek, of eer ik je huis weer binnenkom — en dergel. uitdrukkingen); sàsi (po si), er op, of er over een eed doen; sàsi- en kasàsi (po ma si), er over en weer tegen elkander een eed op doen (dat men boos is); o sàsi pa tiòdo, den eed afwasschen — reinigen — (de eed uit boosheid kan — meent men — doodelijke gevolgen met zich brengen, en daarom, indien iemand zwaar ziek wordt, die een eed gedaan of tegen wien men een eed gedaan heeft, meent men vaak, dat

hij niet kan beter worden, tenzij de eed afgewasschen, gereïnigd is; daarbij moet echter spijze voor den eed gegeven worden, om dien te verzadigen, ten einde hij niet langer den delinquent opete (doode), dus moet men: o sàsi pa gòra, den eed te eten geven (po ma gòra is een saāli-woord voor òdo (po)); dit eten is natuurlijk geld: een of meer rijksdaalders; o sàsi ma gòra of ma ino, de spijze van of voor den eed; o sàsi ma àké, het eed of zweerwater: het water waarmede de eed afgewasschen wordt; maar ook: zweerwater, water dat men drinkt bij wijze van eedzwering om zich te zuiveren van een of andere beschuldiging; o sàsi of o sàsi ma àké pa udo of po si udo, den zuiverings-eed afleggen of laten afleggen of: het zweerwater drinken of te drinken geven; (wordt iemand van eenige zaak beschuldigd en blijft hij zijn schuld ontkennen, dan kan men vorderen dat hij een zuiveringseed doet, n.m.l.: het zweerwater drinkt; dit geschiedt altijd voor den grooten raad in de strandnegorij; doet hij dat, dan is hij van verdere vervolging vrijgesteld en de tegenpartij moet 6 réalen = f 9.60 betalen, als boete wegens laster. Het zweerwater is gemengd met water waarmede een klewang is geslepen en waarin lemonsap is uitgeperst; de hoofden spreken een schrikkelijke vervloeking over dit water uit, dat die den drinker moge treffen als hij toch schuldig is, en terwijl hij drinkt moet hij zich bukken onder twee hem boven het hoofd gekruiste klewangs. Ook de eed van trouw wordt aldus soms afgelegd; n.m.l. van trouw en onderwerping aan de compagnie door begenadigde zeeroovers.

satènga (ma) (Mal. satengah), de helft er van: de, het halve (uitsluitend bij tijdsopgave en bij de woorden: sèng = cent en pipi = duit; anders altijd: sonònga); o tjàko saàngi dé ma satènga, half vier (drie uur en een half); o sèng ma satènga, een halve cent.

satĕrū (*o*) (Mal. satroe), een vijandig mensch, vijand (maar niet in den oorlog); satĕrū (po), vijand zijn, of worden, vijandig zijn (hetgeen dan hier, zoo men meent, wordt getoond door wien men vijandig is, onheil, krankte, misgewas of zoo iets te bezorgen).

saūba (*o*). de puimdoos, met deksel en hokjes voor de verschillende benoodigdheden, uit één stuk hout vervaardigd, bij de mannen in gebruik op hun prauwreizen (ook saāli-woord voor kabilano).

sawa (po-ja), (een oud vaartuig) weer nieuw maken (door de planken uit elkaar te nemen, de randen, die de naden vormden en die rot zijn geworden, af te schaven en ze dan weer op elkander te werken).

sawàla (*o*), een rood kleursel uit bladen en basten gekookt; ook: een zeer hard, rood hout, waarvan men pennen maakt om de planken der vaartuigen mede op elkander te werken; o sawàla pa paāri, roodsel kooken (tot kleuring van de versierselen aan de graven, een bezigheid tot de doodenfeesten behoorend); sawàla (đa), rood zijn of worden; sawàla-wàla (đa), helrood zijn of worden; sosawàla (đa), de, het roode.

sāwani (po) (Mal. sawan), ontstellen, hevig schrikken; stuipen hebben of krijgen.

sawo (*o*), pakje, bundeltje, pak, bundel; sawo (po-ja), inpakken, emballeeren, omhullen, inwikkelen; o sòné pa sawo, den doode kleeden, inwikkelen (hierbij worden verschillende regels gevolgd: de ouders zorgen voor het inwikkelen van de nog bij hen thuis zijnde kinderen; sterft moeder dan zorgt vader daarvoor; sterft vader dan zorgt de oudste zoon er voor, tenzij de kiaro of sosòka (zie op die woorden) voor de moeder nog niet gegeven is, als wanneer in plaats daarvan de familie van moeder moet geven: 10 vadem wit katoen, 1 kabaja, een baaitje, 1 broek, 1 sarong en 1 hoofddoek; voorts zorgen de aangehuwde dochters voor matten — dodupuko's en dodigira's — gekleurde of beschreven boombast, kussens en pruimdoosjes: de matten en boombast om de kist te bekleeden, het andere om het graf te versieren; daarbij voegen familieleden deze dit gene nog dat kleedingstuk, dat dan naderhand bij eventueele sterfgevallen aan die zijden weder vergoed moet worden, enz. enz.); sawo (po si), wikkelen in, pakken in, winden in; sasawo (*o*), de emballage; wat gebruikt wordt om te pakken, in te wikkelen, enz.; ook: pak, b.v. in o tabàko o sasawo sinòto, twee pakken (in wėka-bladeren verpakt) tabak; o sòné ma sasawo, de kleederen, fraai versierde boombast, en matten, waarin men den doode wikkelt en waarmee men zijn kist bekleedt; hoe aanzienlijker, rijker familie, uit des te meer artikelen bestaat die sasawo; van elk artikel moeten echter één of meer paren aanwezig zijn (een oneven getal er van brengt onheil aan) en al die artikelen worden aan de vier hoeken doorstoken of doorgesneden, terwijl sommige stukken worden ver-

scheurd en onder de nabestaanden worden verdeeld om als rouwteekenen (boròka) gedragen te worden.

Sawuwu (*o*), de negorij Sahoe, op de Westkust van Halmaheira's noordelijk schiereiland.

séa (po), dwaas doen, dwaas zijn.

séba (po-ja), dicht bij iemand of iets gaan of komen; sěséba (po-ja), dicht bij iets of iemand gaande of komende.

sébàbu (Mal. sebab), want, omdat, dewijl.

sébé (*i*), onevenredig, ongelijk in dikte verdeeld zijn; sébé (po-ja), in de dikte onevenredig, ongelijk doorsnijden, doorhakken, doorzagen.

sěbèko (po-ja), van draagbanden (meestal repen boomschors) voorzien om iets randselsgewijze te dragen; ook: van een stuk boomschors, een liaan of zoo iets, een ring maken, ten einde daar dè voeten in te zetten, tot het beklimmen van dunne palmen; sěbèko (po ma), van zulk een ring bij het klimmen gebruik maken; sosěbèko (*o*), 1e draagbanden; 2e voetring om te klimmen.

sédu (po), gekheid maken, schertsen; sédu (*i*), een grillige, misvormde gedaante hebben; sédu (pa) — met uru — o uru pa sédu, een scheeven mond trekken.

sěgěgěli (*o*), vogel: kleine kuikendief (koekoek).

ségu (po-ja), bijliggen (een zeer gemeen, grof woord); ségu-ségu (po), beverig, schudderig, zwaar mank loopen (grof beleedigend).

sého ma géro (*o*), kromme lijnen en krullen in snij en lofwerk; patroon van een der fijne vlechtwerkjes, àso-àso.

sěké (*o*), krom, elleboogvormig hout (zooals men gebruikt tot het ophouden van kleine afdaken of om de uithouders en vlerken der prauwen aan elkaar te verbinden, enz.)

sěki (*o*), zekere boomsoort; **Sěki** (*o*), naam van de aanlegplaats voor prauwen aan het meer van Galèla, daar waar de weg van de strandnegorij uitkomt; Sěki ma dòku-ka (*o*), gehucht aan het meer van Galèla, terzijde boven genoemde aanlegplaats.

sèko (*i*), losgaan (van de wrong der sarong); sèko (pa), losmaken, lostrekken, lostrappelen — door kleine kinderen — (van de sarong).

sěkola (*o*) (verb.), school; o sěkola ma tahu, schoolhuis; sěkola (po), schoolgaan, naar schoolgaan.

séla (o déru ma), zie **déru.**

sĕlèko (ma), gescheiden echtgenoot van, (zoowel man als vrouw); mo tàgi mo ma sĕlèko, zij speelt de gescheidene (een vrouw, die boos is en naar haar ouders is geloopen, tot dat haar man komt om den twist bij te leggen).

sĕléra (*o*), rivier; o sĕléra ma hutu, ma làko, ma sago, ma uru, de oorsprong, de uitmonding, de zijtak of vertakking en de rand of oever der rivier.

Sélong (*o*), Ceylon.

sĕmàti (*o*) (verb.), Spaansche mat, rijksdaalder.

sĕna-sĕna (o ròhé i), tenger van lichaam zijn.

Sĕnéni (*o*) (Mal. tzenein, senin), Maandag.

sèng (*o*) (verb.), cent; o sèng ma satènga, een halve cent.

sènga (*i*), inscheuren (nagels); inscheuren, afsplijten (hout bij bewerking); ma sènga sutu, een klein stukje, een spaandertje, afsplijtseltje, splintertje, afscheurseltje er van; sènga (pa), (doen) inscheuren of afsplijten.

sèngo (*i*), niet gaar geroosterd (bananen); sèngo (pa), niet gaar roosteren.

sèpa (po-ja), schoppen (met den voet).

sèpé (*o*) (Mol. Mal. sempé), aarden pan.

sĕpèlé (po ma), zie **pèlé** (*i*).

sĕpèra (*o*), kanon; o sĕpèra i potòka, het kanon buldert; o sĕpèra po si tupu, het kanon afschieten.

sèpi (*i*), met een schuine zijde zijn, schuin toeloopen; sèpi (pa), schuin doorsnijden, doorhakken, afhakken; het schuin toeloopend maken.

Sérang (*o*), het eiland Ceram.

sĕrèdi (*o* en po si), zie **rèdi** (po).

sérĕdièti (ma) (sergeant?), een der leden van het Tern. Best. in het distrikt Galèla

séri (*o*), de dorpstempel, den dorpsbeschermgeest, den geest van den „Urvater" van den stam — den wòngé — (zie aldaar) gewijd. Bijna elk dorp heeft zulk een tempel. Het zijn open gebouwen: een dak op hooge, behakte palen; het geheele binnenvak wordt ingenomen door een hooge tafel; boven, dicht bij de nok, is gewoonlijk een stukje zolder aangebracht, waarop de salabé van den wòngé, soms ook eenige oude krijgs-tropheën, geplaatst zijn. Ook de dilikè's (zie aldaar), krijgen hier een plaats. Behalve aan de wòngé's zijn deze tempels gewoonlijk nog aan een of ander dier gewijd: een

krokodil, een slang, een arend, enz. — wier beeldtenis meest op de palen zijn uitgesneden. — De vereering dezer dieren, vloeit voort uit de polynesisch-heidensche godsdienst: het animisme, dat ook onder de Galêl. heerscht, en waarvan een der onuitgesproken dogma's is, het geloof aan de zielsverhuizing, dat hen gevoerd heeft tot de voorstelling van de verwantschap van den mensch met en zijne afstamming van bepaalde dieren, welke dieren dus tot den rang van voorouders verheven, vereerd worden gelijk men andere voorouders vereert. (Men doodt het beest niet, waaraan z'n dorpstempel gewijd is). Deze tempels worden gemeenlijk zeer veronachtzaamd en verwaarloosd, tot een' of andere algemeene ramp: droogte, te veel regen, een épidemie enz. — voor de lieden een teeken is, dat de tempel weer eens in orde gemaakt moet worden, hetgeen dan met de noodige feesten, ter eere der inwonende geesten geschiedt. Hun wordt dan een offer van spijzen voorgezet, bij de salabé, hetgeen als het koud is en wordt weggenomen, door al de mannen (die op de groote tafel springen) wordt bestormd opdat ze er een deel van krijgen. Gewoonlijk heeft hierbij het mai (po ma si) — zie aldaar — plaats. Zal een lichting uit de bevolking ten oorlog gaan, dan wordt in dien tempel gewicheld (geslapen) om te weten wie mogen meetrekken: die zou sneuvelen moet thuis blijven.

sĕringa (o tahu ma), zie **tahu** (*o*).

séro (po-ja) = kàtu (po-ja): dekken; sĕséro (*o*) = kàtu (*o*): dakbedekking.

sèsa (o déru ma), zie **déru** (*o*).

sèsa (po-ja), vegen, keren (met bezemen); sĕsèsa (*o*), veger, stoffer, bezem; o àké ma sĕsèsa, waterjuffer (insekt).

sèsé (*o*), oester; ook: een boom, welks sap — ja, men zegt zelfs het van de bladeren afdruipend dauw of regenvocht, hevig jeukverwekkend is.

sĕsēgala, herpes (uitslag).

sĕsēkéné (*o*), oorwurm (insekt); sĕsēkéné (pa), een bamboe, riet of rondhout aan het uiteinde van weerszijden gelijkelijk schuin bijhakken, zoodat het gaffelvormig wordt, (als de horens van den oorwurm).

sèsu (po-ja), schillen (vruchten, takken; sèsu-sèsu (po-ja), geheel afschillen; sĕsèsu (po-ja), schillende zijnde, geschild zijnde.

sétan en sétang (*o*), (Mal. sjétan), de duivel; ook als scheld-

woord: duivel, satan; parasétang (po), voor satan of duivel uitmaken.

séwa (*o*), (Mal.), loon, huur; séwa (po-ja), huren, in huur nemen, in dienst nemen; séwa (po si), verhuren; o séwa pa òdo, loon trekken, om loon dienen; o njawa i sěséwa, huurling.

séwa (*i*), uitvallen (van de tanden); ook: uitvallen (van één uit 't gezin) door den dood; séwa (pa), doen uitvallen, afbreken, uitwippen van tanden.

sěwēlanga (po-ja), met een wervel sluiten; sosěwēlanga (*o*), wervel; dosěwēlanga (jo), er in vastgewerveld zitten (b.v. van een vogel met de klauwen in de mazen van een net: ook: van een splinter in het vleesch).

si, 1e voorvoegsel tot vorming van causatieve werkwoorden; 2e voorvoegsel tot vorming van instrumentale werkwoorden (kan alsdan beteekenen: er mede, er in, er van, er over, er uit, er voor); 3e komt het heel enkel voor, vòòr onzijdige onderwerpen bij de toestandswoorden, in plaats van da en wil dan beduiden dat de eigenschap die genoemd wordt, in groote mate aanwezig is, b.v. si mòngi, zeer lekker zijn; si lòha, zeer mooi zijn; 4e achtervoegsel, met de beteekenis: nog, nog meer, nog zijnde; o ngòpa-si, nog kind zijnde, van de kindsheid aan; 5e achtervoegsel om den zin wat vriendelijker, eerbiediger of gevoelvoller te maken; N B. woorden die met si aanvangen en die men zoodanig niet aantreft, zoeke men op, alsof ze zonder si geschreven zijn.

sia (*i*), rekken, uitrekken; rekbaar, élastisch zijn; rafelen; sia (pa), rekken, uitrekken, uitrafelen; uittrekken, te voorschijn trekken (b.v. draden uit een stuk palm-boommerg of uit een bos palmharen, of een weinigje gekorven tabak uit een pak, of een zwaard uit een scheede; sosia (*o*) werktuig om mede uit te rekken.

siaga (ma), kuif (van de witte kakatoe).

siani (o maidjanga o), zie **maidjanga** (*o*).

siàpu (*o*), aardvrucht (langwerpig, meelig, niet zoet, met doornige klimranken) Dioscurea aculéata L.

sibi (*o*), beker (de oorspronkelijke, nationale beker is een bamboekokertje nog geen geleding lang, aan de opening schuin bijgesneden); sibi (*i*), aan het uiteinde schuin toeloopend zijn; sibi (pa), aan het uiteinde schuin bijsnijden, afkappen,

afzagen; ook: een bamboe beker maken, en: uit een bamboe beker doen drinken.

sibilo (*o*), een verdroogd blad van den kokospalm.

sibūa (*o*), gebouw, open, zonder wanden, om in feest te vieren, te vergaderen, bijeen te komen — of om als bergplaats te dienen; open loods of afdak; ook de pendoppo achter de woning.

si da, ook: si dĕ, si di, si do en si du, samengesteld préfix tot vorming van secundaire werkw. stammen; zie **da**.

sida (*o*), 1e pen om planken op elkaâr te bevestigen; 2e een stukje atap waarmede men een gat in het dak stopt; sida (pa), 1e aan of op elkander pennen; 2e stoppen van een gat in het dak met een blaadje atap.

sidàdi (*o*), zie **dàdi** (*i*).

sidago, tot, tot aan, totdat.

sidànga (*o*), straat, zeeëngte.

Sidàngoli (*o*), negorij op de Westkust van Halmaheira, tegenover Ternate.

sidé (*o*), zeil (het nationale zeil heeft een rechthoekigen vorm, ongeveer twee maal zoo lang als het breed is, en is veelal vervaardigd van bladeren van den schroefboom, met rotting-draden aaneen geregen; men heeft echter ook reeds vele katoenen en keperen zeilen); o sidé ma sai, de twee bamboe's waartusschen het zeil bevestigd is; men onderscheidt die beide in: ma nau en ma bĕdèka: de mannelijke en de vrouwelijke; in het midden van de sai ma nau, zit een ring van rotting, waaraan het zeil hangt, in een gaffel op den top van den mast; het ondereinde van de sai ma bĕdèka, wordt gewoonlijk vastgebonden onder tegen den mast en heet: o sidé ma gòla: het ondereind van het zeil, welke benaming ook hem, die vòòr bij het zeil zit, om er meê te manoevreeren, als titel wordt toegevoegd; o sidé ma lèbi, de beide schooten van 't zeil, òòk onderscheiden in: ma nau en ma bĕdèka, bevestigd aan de overeenkomstige sai's, (ma nau meer naar den top, ma bĕdèka, ongeveer in het midden); o sidé po si gòko, het zeil opzetten (aanhangen); — — pa sòsé, het zeil ontrollen; — — — luūlu, het zeil innemen (oprollen); — — po si guti, het zeil afhaken (afnemen); po sidé, zeilen; ook: een krijgstocht meê maken; no sidé ma muruwo? hoeveel keer hebt ge een krijgstocht meê gemaakt? sisidé (po), zeilende zijnde,

voortdurend uitzeilen: ook: voortdurend op krijgstochten uitgaan; op krijgstocht zijnde; nog: uit spel een klein vaartuigje laten zeilen; sidé (pa) en disidé (po-jo), zeilen naar, bezeilen; sidé (po ma), aan één stuk door zeilen (bij gunstigen wind).

si dë, si di, zie **si da.**

sidito (po-ja), bepaald, recht, zeker, juist, volslagen, geheel; to wi nàko to sidito-wa, ik ken hem niet bepaald (recht); wo sòné i sidito, i sidito-dito, i sosidito, hij is geheel, volslagen dood, zoo dood als een pier; ta sòné ta sidito-wa, ik heb (het wild) niet volslagen gedood (slechts aangeschoten); ḍa sosawàla i sidito-dito, de, het volslagen (echte, eigenlijke) roode.

si do en **si du,** zie **si da.**

sidutu, tot, totdat; sidutu manëna, tot (op) dit (oogenblik); tot nu toe.

sifo (po-ja), beuken, meppen; sifo (po si), beuken met; sisifo (*o*), voorwerp (een dik stuk hout of dergel.) om meê te beuken of te meppen.

sifoi (*o*), beheksing, betoovering (waaronder iets: een wond, een gereedschap, een tuin, of iemands geheele lichaam, verkeert: zoodat de wond niet heelen of het gereedschap niet deugen wil; de voortbrengselen in den tuin mislukken; het lichaam lijdende is, of men geen voorspoed kan vinden op de jacht of eenige onderneming); (pa sifoi wordt niet gezegd, zie: dòti, manara); sifoi (ḍa) (zakel.) en (i na) (pers.), behekst, betooverd zijn; o sifoi po si bau, de betoovering of beheksing in behandeling geven (bij een deskundige om ze te doen wegnemen); o sifoi pa usu, de beheksing met een formule beprevelen.

sigadi (Tern.), wacht maar! voorwaar! (dreigend, vermanend).

sigi (i-ja), opscheuren, verwonden, met de slachttanden (een everzwijn).

sigi (*o*), (Mal. mesigit), moskee: Mohamed.tempel.

siha (*i*), afhangen, uithangen (een touw, de tong bij een hond, enz.); siha (pa), aflaten (een touw) of aan een touw; een ladder; een lange bamboe of balk); uitsteken (de tong); siha (po ma), zich laten schuiven of glijden (van een helling); sisiha (*o*), vischlijn (om op het meer te visschen; voor op zee: njimo); sisiha (po-ja), met de lijn visschen (op het meer; op zee: hau).

sihilo en sihilo-hilo (đa), hevig, geweldig, sterk zijn en zeer hevig, enz. zijn (bijna uitsluitend van wind en regen); sosihilo (đa), de hevige, sterke, geweldige; sihilo en sosihilo (po ma), uit alle macht -, met al zijn kracht -, met geweld (slaan of doen).

sihito (po-ja), duwen, voortschuiven, stooten, afstooten, te water laten; opduwen, dringen; o déru pa sihito, de prauw van het droge in het water duwen; ook: over land een prauw naar zee of naar 't meer brengen; sosihito (po-ja), voortduwende, stootende, te water latende, dringende zijnde; sihito (po ma), afsteken, van wal steken, zich (van wal) afstooten; ma wàkutu magèna òna magèna i ma sisihito-ko, op het oogenblik dat zij van wal in zee staken; sihito (po ma en po ma tèké), elkander duwen, stooten, opdringen; sosihito (po ma en po ma tèké), elkander, over en weêr herhaaldelijk duwen, stooten; sinito (po-jo), iets duwen of stooten in (een bamboekoker b.v.), vullen in; ook: opschuiven (van de half afgebrande houten van een vuur, om het feller te doen branden); dosihito en dosinito (po-jo), opduwen, recht duwen van een huis of voorwerp dat scheef staat, overhelt; opduwen, opgeven (een last op iemands schouder); neder stooten of duwen in (een afgrond b.v.).

siho (*o*), 1e soort schroefboom (zie manara); het blad van deze soort wordt door de vrouwen gebruikt voor de grondslagen van hoeden en pinangdoosjes; 2e kernhout (o gòta ma siho); 3e harde doorschijnende gom-copal (o kolano ma siho) van omgevallen en in den grond vergane dammar-boomen.

sika (*o*), 1e een soort sagopalm met dorens aan de takken (Mal. sago doeri); 2e een soort rotting; de dorens daaraan heeten: wangé: o sika ma wangé.

sika (po-ja) (Mal. sèkat, sikat), afdrogen, snuiten (afvegen: den neus); sisika (*o*), afdroogdoek, vaatdoek, handdoek, servet; o ngunu ma sisika, neusdoek, zakdoek.

sikafu (*o*), (verb.), schaaf; sikafu (po-ja), schaven.

sikahu-wa of **tjikahu-wa** (po ma), niet voortkunnen (door vermoeidheid of zwaren last); ook wegens krankheid niet voortkunnen, ongeschikt zijn tot den arbeid.

siké (*o*) wind (flatus); siké (po), een wind of winden laten; kosiké (po na), iemand bewinden (uit plaagzucht, bij iemand een wind laten); tobisiké of tokosiké (po), winderig zijn

of een gewoonte van winden laten hebben; sikè-mèla (o), een zeker onkruidje, dat veel gebruikt wordt als geneesmiddel op boba-wonden.

sîkisa (ma) (Mal. siksa), een macht (van werk)! een hoop (last)! sîkisa (po), lastig, hinderlijk, àànhoudend zijn; sîkisa (po si) moeite doen hebben: straffen.

sikòfu (o) (verb.), schop, spade.

silalu en sosilalu (da), bruin of eenige onbestemde kleur; groen en geel, b.v.: wo i hohòké dé wo i haïbu sidago o dunia lo da silalu, hij schold mij en maakte mij uit, dat de wereld er groen en geel van (dat het mij groen en geel voor de oogen) werd.

Silām-ka (o) (Mal. Islam), Islamiet, Muzelman, Mohamedaan; Silām (po), Mohamedaan zijn of worden; Silām (po si), Mohamedaan maken.

silawo (o), hetgeen bij het eten tusschen de kiezen en tanden blijft zitten; o silawo pa suru, de tanden uitpeuteren.

siliba (po), ontwijkend antwoorden, ergens over heen spreken, 't gesprek een' andere wending geven: zijn eens gegeven woord niet gestand doen; tobisiliba (po), een onbetrouwbaar persoon zijn; steeds z'n woorden of beloften ontkennen of niet gestand doen; siliba (po ma), den arbeid ontwijken; loopen luieren of slenteren.

silihi (po-ja), op één plek-, of zagender wijze wrijven; o làko pa silihi, het oog- of aan het oog wrijven; sosilihi (po-ja), voortdurend op één plek, zagender wijs wrijven; sosilihi (o), werktuig om vuur te maken door wrijving (men neemt twee splijtsels (latjes) droge bamboe van dunne soort; in het eene snijdt men op de bolle-buiten-zijde een dwarsgleufje zòò diep, dat er in het midden een gaatje ontstaat; nu zaagt (silihi) men met het andere stuk in het gemaakte gleufje snel heen en weer; hierdoor vallen fijne deeltjes bamboe door het gaatje onder het liggende stuk; door de aanhoudende wrijving worden die vallende deeltjes eindelijk vonkjes, waardoor het onder den hollen kant van 't liggend latje ontstane hoopje begint te rooken; vlug schept men dit op den hollen kant van één der latjes, voegt er met het mes afgeschraapte krulletjes bamboe bij en blaast deze brandstof aan).

silo (o) (Mal. soeloeh), dammar, hars; fakkel, flambouw; o silo ma lòha, de eigenlijke dammar of hars; een hars, die

het meest geschikt is om in flambouwen of fakkels te branden (deze fakkels zijn ongeveer zoo dik als een flinke kaars en een halve el lang; de witte, weeke hars wordt gewoonlijk gesmeerd op en gerold in een reep van de bladscheede van den boschpinangpalm (gulūbèngè); men maakt ook wel fakkels van niha- en hàpo ma silo; hars van kanari-boomsoorten en ook wel van o silo-kolano — meestal kortweg o kolano —: de gom-copal, maar toch liever niet, daar al deze soorten min of meer het gebrek hebben onder het branden te smelten en af te loopen).

silogi (*o*), een eend in en in den omtrek van het meer van Galêla; heeft de grootte van een wilde eend, maar een spitse sneb, is zwart met witte hals en borst, legt haar eieren in het geboomte.

silòtu (*o*) (verb.), slot (vooral geweerslot, maar ook: hang- en deurslot).

sima (ma), het front -, de voorzijde er van; er vòòr; ook: tegengeschenk, tegenbetaling, hetgeen men stelt vòòr of tegenover een vroegere gift of betaling; nog: het omheinen van het graf; o tahu ma sima, de voorzijde, voorgevel, het front van het huis; o tahu ma sima-ka, vòòr het huis; aan, bij, tegen de voorzijde van het huis; ai sima-ku, vòòr mij neêr of omlaag; o paro mia sima-no, de wind (hebben wij) tegen — is naar onze voorzijde heen —; o subà of o àrĕta ma sima, de tegenbetaling voor den bruidschat (hetgeen door de vrouw of vrouwsfamilie wordt overgesteld aan den bruidschat: de uitzet der vrouw — zie kiaro en sosòka, — of de kleeding voor den overledene — zie sawo — en waardoor alle aanspraak op teruggave van een deel daarvan verloren gaat); ma sima i pàsa-ka, de tegenbetaling (voor den bruidschat) is gepasseerd (is reeds geschied); dòné mĕna mànga boòsu ma sima, het is heden voor hen — de dag van — het omheinen van het graf; sima (po-ja), front maken -, zich keeren naar; uitzien of het uitzicht hebben op; no sima kahino, kijk hierheen; no i sima, kijk mij aan; no sima ma somōa, keer het hoofd naar een anderen kant; keer het hoofd af; o bunga-matahari o wàngé ja sima, de zonnebloem keert zich naar de zon; sima (po-ja), tegengeschenk brengen, tegenbetaling doen; sima (po-jo), omheinen van het graf (veelal echter pĕrèsu); jo sisima-ka i òđo, zij houden feest bij de grafomheiners: — daar waar zij

het graf omheind hebben —; risima (*o*), hetgeen vòòr iemand gezet is op een feestmaaltijd, als een deel, dat hem vereerd wordt, om mee naar huis te nemen; zòò, wanneer de jonge man feestelijk is opgenomen in de vrouwsfamilie (òdo (posi)), waarop den volgenden dag dat deel naar zijn woning wordt gebracht; ook: wanneer een hoofd of voornaam persoon op een feest is gekomen, wordt het deel dat vòòr hem geplaatst was, hem t'huis gebracht; risima (po-jo), plaats nemen of gezeten zijn vòòr -, eten uit (iets dat vòòr den eter gesteld is); rorisima (po-jo), steeds gezeten zijn — of zittende zijn vòòr; risima (po ma en po ma tèké), met het aangezicht naar elkander toegekeerd staan of zitten; risima en rorisima (po si), (voorwerpen) tegenover elkander stellen of zetten.

Simau (*o*), dorp aan de Oostkust van Halmaheira benoorden Galèla.

simodòto (*o*), zie **dòto.**

sina (*i* en pa), splijten (rotsen, de schedel).

sinànga (po-ja), braden, bakken in olie of vet; sinànga (*o*), gebraad, gebak; sosinànga (po-ja), bradende -, bakkende zijnde; gebraden -, gebakken zijnde; steeds braden, bakken.

sināpani (*o*) (verb.), snaphaan, geweer; o sināpani ma djara ma biki, de haan -; — — — bèsi, de loop -; — — — hito, de pan -; — — — làko, de mond van den loop -; — — — nginginga, de trekker -; — — — sàkadoru, de laadstok -; — — — silòtu, het slot -; — — — sosolòta, de veer in het slot -; — — — subu, het zundgat van het geweer; — — o bèsi sinòto, tweeloops -; — — — dòpési, percussie -; — — — Èngĕrèsi, Engelsch-vuursteen -; — — — gĕlongi, om loop en lade van geel koperen banden voorzien, vuursteen -; — — — tèto, vuursteengeweer; — — pa nginga, den haan spannen; — — pa sika, het geweer schoonmaken, den loop uitpompen en uitvegen; — — po si tupu, het geweer afschieten.

singa (*o*), (Mal.) leeuw.

siniha (*o*), een boom (Caesalpinia sappan L.), het hout is zeer taai; men gebruikt het gaarn om de pennen van te maken waarmeê men de prauwplanken op elkaâr bevestigt.

sininga (*o*), gedachte, zin, lust, goeddunken, verstand, geheugen, hart, gemoedsaard, karakter; ani sininga, (naar) uw goeddunken, zooals ge wilt; awi sininga wa àka o dorōu, hij

heeft kwaad in den zin; hij is van plan kwaad te doen; o sininga dédé, het hart of de zin is met...; het hart hangt aan...; men heeft lief; sébàbu to una awi sininga dédé o djodjaru magèna, want zijn zin was met dat meisje, hij had zin in dat meisje, hij stelde zijn hart op dat meisje; ook zonder dédé, b.v.: to muna ami làko déo ami sininga ka o gòhi-duūru magèna, haar oog en haar zin (waren) geheel (op) dien jongen (gericht); o sininga da dòto, het verstand is scherp: scherpzinnig zijn; — — — kidito, onversaagd, vastberaden, koelbloedig zijn; — — — lòha, goed van hart -, liefderijk, edel van gemoed zijn; — — — magawé, tevreden, goedsmoeds, lustig, opgewekt zijn; — — — muūdu, zachtmoedig -, vriendelijk -, lief zijn; — — — sahu, opvliegend van karakter -, spoedig toornig -, kort aangebonden zijn; voortvarend zijn; — — — siri, hartzeer, hartepijn hebben (niet zoo zeer van weemoed, als wel van wrok of nijd); — — — togoi, hardvochtig, wreedaardig zijn; verstokt zijn; — — — toòsa, toornig -, woedend zijn; — — — toroū, een kwaad, slecht, boos hart hebben; — — i dala, gestadig aan iets of iemand denken; bezorgd -, bekommerd -, in onrust zijn over; mijmeren, heimwee hebben; — — — èha, vroolijk, opgeruimd, lachs zijn; — — — hiwa, gedachteloos, zinneloos, onzinnig zijn; — — — kàku, een goed herinnerings vermogen hebben; — — — kàngèla, weemoedig, verdrietig, moedeloos zijn; hartzeer hebben; — — — lamo, 1e wederspannig, ongehoorzaam, hoogmoedig zijn; 2e groot van gemoed: hulpvaardig, edelmoedig zijn; — — — liho, het bewustzijn keert terug, weder bijkomen; — — — mòtu, dof -, slaperig -, onbevatteliik zijn; droefgeestig zijn; — — — mura, langmoedig, goedertieren zijn; — — — ngali of hali, onbestendig van wil zijn; allerlei invallende gedachten door elkaâr hebben; niet wel bij z'n zinnen zijn; — — — ruba, het hart valt om: bezwijkt in zijn tegenstand of haat, wordt week of verteederd; — — — sàki, lekker zijn, in zijn schik zijn; — — — si giliho, de gezindheid keert om; tot andere gedachten of gevoelens komen; zich laten overreden; — — — sisa, 1e bewusteloos zijn of worden; 2e den moed verliezen; het hoofd verliezen, op hol raken; verlegen staan, radeloos zijn; — — — sonònga, het verstand is er van door: er is er een van de vijf op den loop; — — — sòso, de gedachten vliegen, de gedachte ergens

anders -, er niet bij hebben; het hoofd vol gekheid of muizenissen hebben; — — — tàgi i kàku, vlug van begrip zijn, bevattelijk zijn; met nadenken en overleg handelen; — — — téro, prettig, jolig zijn (ook saāli voor o sininga da lòha); — — — tĕtero, een prettige, jolige geaardheid hebben; — — — tihiwo, tot berstens toe vol zijn in 't hart van kwaadheid, droefheid of afgunst; — — — timisi, vergeetachtig zijn; kort van geheugen zijn; — — — wèdo-wa, het verstand is niet vol; idioot -, simpel zijn; — — ma garo, uit eigen beweging of aandrift, op eigen houtje (zonder te raadplegen of kennis te geven: eigenmachtig); — — — gidito, vastberadenheid, onversaagdheid, koelbloedigheid; — — — raba-ka, in het hart, bij zich zelf; — — — soū, medicijn voor 't hart (speciaal: voor de vrouw, die, om een boos woord of een harde behandeling van den man of diens familie, naar het ouderlijk huis is weggeloopen en niet terugkeert dan nadat één of meer rijksdaalders zijn gegeven om haar te bevredigen); — — — suka, de lust van 't hart: eigen vrije begeerte of wil; — — o paro, een leeghoofd zijn, simpel zijn; — — pa ngali of pa hali, tot andere gedachten -, zin -, lust brengen, (vooral als een jongeling geen zin meer heeft in een vroegere geliefde: er iets op vinden om zijn hart weer te winnen); o sininga po ma ngali, zich beteren, zich bekeeren; sininga (po-jo), gedenken, vervuld zijn van, geven om, behartigen, zich (iets) aantrekken; verlangen, reikhalzen naar; sininga-wa (po-jo), er niet om denken, niet gedenken, niet om geven, niet verlangen, veronachtzamen, verwaarloozen; sininga (po ma en po ma tèké), elkander gedenken, om elkander geven, naar elkander verlangen; sosininga (po-jo), steeds gedenken, steeds verlangen, steeds behartigen; gedenkende, verlangende, behartigende zijnde; sosininga (po ma), elkaâr steeds gedenken; (iets) zich in de gedachten terugroepen: zich herinneren of te binnen brengen.

sinito (po-jo), zie **sihito** (po-ja).

sinjo (ma) (Mal.), jongeheer: zoontje van Hollanders of daarmee gelijkgestelden.

sinjòlé (*o* en pa), zie **péda** (*o*).

sinòto, twee; ja sinòto, twee (menschen), ma sinòto, de het tweede; ma para ma — of enkel: ma sinòto, twee maal; ja sosinòto-ja sosinòto, bij tweeën, bij twee gelijk,

twee aan twee; ja sosinòto, per hoofd twee; ook: twee het stuk: o ti ja sosinòto, twee koepang (stuiver) het stuk; sosinòto (po ma tèké), elk twee (halen, nemen, dragen, enz.)

sio (ook: siwo), negen; (verder gelijk bij **sinòto**).

siòko! helaas! ach! o!

siònga (*o*) werktuig om te wieden (heeft den vorm van een hakmes, waar de punt afgenomen is, is alleen vòòr scherp, zoo als een beitel); o siònga po si bau, een wied-beitel laten smeden of repareeren.

siràngu (*o*) snot; o siràngu pa tèta of po ma siràngu, den neus snuiten; o siràngu pa piki, den neus (snot) afvegen; siràngu (i na) en zakel. siràngu (đa), verkouden zijn, snotterig zijn.

siri (*o*), ziekte, pijn, smart; siri (i na), ziek zijn of worden; pijn of smart hebben; siri (đa), ziek-, pijnlijk-, zeer zijn of worden; sisiri (đa), de, het zieke, pijnlijke, zeere; o siri-àké, waterzucht; o siri-gòla, aambeien, ziekten aan schaamdeelen. of baarmoeder (onderlijf-, onderbuikziekten); tobisiri (i na en đa), ziekelijk zijn; siri (pa), pijn doen (aandoen); ziek maken; o raba đa siri, raba-siri (i na en po-jo), zie raba (*o*).

sirigu en sosirigu (po-ja), vol pakken of laden (van de draagmand, met een kop er op); ook: den mond der mand bedekken (met een blad, om er den regen uit te houden; met een mat en pinangdoos, als men bij zekere gelegenheden naar de schoonfamilie gaat); sirigu en sosirigu (po si en po ma si), er mede en (voor) zich er mede vol laden (de draagmand — met hout als andersints —: door houten recht op in de mand te steken en daar tusschen nog op te stapelen, boven de mand uit); ook: er mede en (voor) zich er mede den mond der mand bedekken ('t zij een blad tegen den regen, 't zij genoemde mat en pinangdoos); sosirigu (*o*), bedeksel (op de draagmand — een blad tegen den regen; — een fraaie mat, waarop een pinangdoosje, als men naar de schoonfamilie gaat: zonder welke artikelen op de mand, de komende dochter als niet behoorlijk gekleed zou worden aangemerkt).

siriho (*o*, pa, po ma, po si) en sosiriho (o, po si, po ma si), zie **riho** (ma).

siro (*i*), afvloeien (van kwijl of zever); awi kiri i siro, de kwijl

loopt hem uit den mond (na het innemen van iets dat zeer bitter of zuur is, b.v.).

siru (*o*), glans; siru (*i*), glimmen, glansen, blinken; sisiru (*i*). de, het glimmende, blinkende.

sisa (*i*), weg-, verloren-, kwijtraken; verdwijnen; sisa (po), sterven; schade hebben: geld tekort komen; sisa (pa), verliezen, zoek maken, verloren doen gaan; sisa (i na en da), verdwalen, verloren raken; sisa (po ma), zich (uit schaamte of boosheid) verloren doen gaan, wegmaken; verdwijnen; da sisa-sisa, flauw (zicht- of hoorbaar), verbleekt (een beeld, schrift, patronen); sisisa (po-ja), steeds verliezen; verloren hebbende, verloren zijnde; tobisisa (da), steeds weer wegraken (van een voorwerp).

sisi (po), dansen: 1e van getrouwde vrouwen (o modòka -sisi) op den grooten dag van het doode feest (ma gilamo); 2e van mannen of vrouwen, getrouwden of ongetrouwden in den dienst der djini — (o djini-sisi).

sisi (po-ja), afschillen, van de schors van boomen of takken ('t zij geheel, 't zij gedeeltelijk); ontdoen (het dak van de atappen, van boven af beginnende, de bindsels gaande weg doorsnijdend en de atappen op elkâar en zoo zoetjes aan van het dak afschuivende).

sisipo (*o*), een soort zeeslak (klein hoornschelpdier).

siso (*o*), lavagruis: komt als scherpe kleine ongelijke steentjes boven òp den grond, maar ook als ijzerharde lagen ìn den grond voor.

sisu (*i*), afwijken van den rechten lijn, van iets dat in 't water valt: (een voorwerp - vooral een plat voorwerp - dat zinkt, zinkt niet recht door, maar zwik-zwakt heen en weer en wijkt van den rechten lijn af -; dit zwik-zwakken of *en zig-zag* zinken wordt bedoeld; men gelooft daarbij hier, dat die afwijking altijd geschiedt in tegenover gestelde richting aan den stand der zon: 's ochtends dus naar 't Westen, 's avonds naar het Oosten; op het midden van den dag zou er geene of slechts geringe afwijking bestaan).

sisu (po-ja), stoppen (een gat in vlechtwerken, matten; ook: in kleederen en kousen); sisu (po si), er mede stoppen.

sisu (po-ja), wannen (niet om het kaf van den korrel te scheiden (zie tàdo), maar om het fijne van het grove te scheiden of de nog onontbolsterde korrels van de reeds ontbolsterde).

sita (*o*), dwarse verbindingsstukken tusschen de stijlen eener woning (zooals de bovendorpel aan deuren, boven en onderdorpels aan ramen; maar zoo heeft men hier veelal tusschen al de stijlen van het huis, ter halver hoogte, nog zulke dwarsstukken).

sitànki (*o*) (Mal. istanggi), wierook (hoewel meestal: manjànji).

sitĕrika (po-ja), (verb.) strijken; o sitĕrika of o sitĕrika ma bèsi, strijkijzer.

sitinki (*o*), een mangga-soort (zie walé).

si toda, si todĕ, si todi, si todo, si todu, en de verdubbelingen: si totoda enz., zie **da**.

siü (ma), stukje, reepje (speciaal van de klappernoot); siü (*i*), brokkelen (als de klappernoot niet oud genoeg is geworden aan den boom, laat zij zich niet raspen, maar brokkelt daarbij uit den dop); siü (pa), uitbrokkelen (stukjes of reepjes uit den noot uitsnijden of breken).

siü (*o*), pyramidaalvormig, driekant, groot schepnet, bizonder voor de vangst van ngawaro-vischjes: siü (po-ja), met dit net visschen; (een der driehoekige vlakken van dit net, rijgt men, door daartoe aangebrachte ringen, aan twee lange bamboezen, die men, aan den top des driehoeks, op elkaâr bevestigd; om de bamboezen aan het grondvlak des driehoeks — de mond van het net — van elkaâr te houden, dient een dicht bij den top aangebracht dwarshout met gaffels; de twee andere vlakken van het net hangen vrij naar beneden; de ngawaro visch verschijnt in bepaalde maanden en bepaalde dagen in scholen langs de kusten; dan verzamelen zich een aantal prauwen, die zoodra zij zulk een school in het oog krijgen, die trachten te omsingelen; gelukt dit dan vernauwt men den kring zoo snel mogelijk; op elke voorplecht staat een man met het net en drukt dit met één hand aan elken bamboes onder water, om het op het gegeven oogenblik weder op te heffen, den voet op den vereenigden top der bamboezen: aldus gelukt het dikwerf een aantal dezer visschen te verschalken.

siwa (ma), 1e het schijnsel, de stralen (van zon en maan); 2e vezel ('t zij uit het merg of de bladscheeden van palmen; 't zij uit schorsen of bladeren); siwa (*i*), schijnen (zon of maan); disiwa (jo), beschijnen, bestralen.

siwala (o bolé o), banaansoort, zie **bolé** (*o*).

siwo, zie **sio**.

so, 1e koppelwoord, beduidende: dus, daarom, aldus; 2e vragend v.n.w. en dus? komt aldus ook voor in verbinding met òkia en đa doòha; 3e nadruklegger, en als zoodanig achtervoegsel aan bijna al de woordsoorten.

sōa (*o*), dorp, wijk, gehucht; stam of geslacht; o sōa mogiowo, de tien dorpen (de Heidensche dorpen van Galèla); — — sio, de negen dorpen (de Mohamedaansche dorpen van het disirict Galèla); una o sōa mogiowo, hij is een Heiden; muna o sōa sio, zij is eene Mohamedaansche; o Sōa-konora, dorp aan de zuidzijde van het Gal. meer: Tusschendorp; o Sōa-Tabaru, dorp aan den Westhoek van het meer van Galèla; sōa (ma), de afstand (tusschen plaatsen); tusschenruimte; het tijdsverloop (tusschen gebeurtenissen); ma sōa en ma sōa-ka, ergens, — niet op eene bepaalde plaats, — tusschen eene en andere bepaalde plaats in: o ngèko ma sōa-ka, ergens op den weg; onder weg; o gia ma sōa-ka, tusschen de handen; in handen; sōa (*i*), een enkele hier en daar; o hutu i sōa, het haar begint te grijzen: hier en daar komt een enkel grijs haar; sosōa (*i*), met tusschenruimten, met tusschenpoozen; de enkel hier en daar, met tusschenruimten zich voordoende; o gogòga i sosōa, tusschenpoozende koorts; sōa (po si), hier en daar tusschenvoegen; hier en daar — van afstand tot afstand — afwisselen met; o sōa-nijé, een ruime, open plek (de ruimte, het erf om de huizen, het dorpsplein, etc.); to ni sōa-nijé-no, (verontschuldigende groet) ik ga voorbij over je erf (tegen menschen die bij hun huis zitten: — de gewoonte is, dat men achter om de huizen en dorpen voorbij gaat —); sōa-nijé (po si), in, op de ruimte stellen of doen gaan; over de ruimte brengen.

soba (*i*), er uitgaan, er uitschieten (van een pen of spijker); soba (pa), er uittrekken, er uithalen.

sōbàti (*o*), anderen sahābàti (*o*) (Mal. tsohbat), vriend.

sobòlo (*o*), de bof (gewoonlijk epidemisch voorkomende ontsteking der oorspeeksel klier).

sòda (po), dansen der mannen: den krijgsdans (het Molukksche tjakalélé). Men danst dien hier alléén, met ontbloot zwaard en schild en stelt zich aan alsof men een vijand aanvalt, afweert of uittart; ieder heeft zoo zijn eigen opvatting van dit théma, dat men dus in zeer verschillende vormen ziet uitgevoerd. Bij elken feestmaaltijd, toont men z'n kunsten in dezen, nadat de

palmwijn beenen en spieren eerst wat vlug heeft gemaakt. Degeen die gedanst heeft, legt zwaard en schild neder aan de voeten van éénen, dien hij zich daartoe willekeurig uitkiest en deze breekt aldra zijn eten of praatje af en huppelt of springt — bij wijze van aanloop tot zijn dans — een pas of tien van de woning weg, waar hij zich omkeert, den dans aanvangt en zich inspant om de betuigingen van goedkeuring en bijval zijner feestgenooten uit te lokken; nu en dan schiet men ter eere van den danser, liefst zoo vlak mogelijk bij, vòòr of achter hem; ook brengt men hem wel geschenken; matten, porseleinen borden, enz., die men als hulde aan z'n voeten legt (zie: uti en daar po na guti). Bij ontvangst van den vorst of den resident, wordt de stoet, uit elk der vier hoofddorpen, door zulk een danser voorafgegaan: veelal is dat in deze gevallen een kleine jongen, met verbazend veel kleêren uitgemonsterd; in plaats van met zwaard en schild, manoeuvreert hij met een gespleten bamboekokertje, waarmede hij een klapperend geluid maakt op de maat der trom; hoewel niet van sierlijkheid ontbloot, mist deze dans evenwel al het krachtige, hartstochtelijk opgewekte, dat hem op feesten kenmerkt; dosòda (po-jo), uitdansen: uitlachen of uittarten, door op ongepaste oogenblikken voor iemand te gaan staan dansen (kinderen meestal); sosòda (*i*), de krijgsdansers.

sòdé (po-ja), (iets) leggen onder (iets): 't zij om te voorkomen dat het den grond raakt; 't zij om 't steun te geven; 't zij om wiegelen te verhelpen; sòdé (po si), er onderleggen; steunen met; sosòdé (*o*), voorwerp, dat men als onderlegger aanwendt; sòdé (*o*) — (in het kapsel van jonge mannen): een rijtje kort gesneden haren, dat men op 't voorhoofd en in den nek ongeveer een vinger breed, langs het opgekamde haar laat nêerhangen; sòdé (po ma) zich aldus kappen.

sodu (po-ja), opsnuiven, snikken; slorpen, opslorpen.

sògo (*o*), het haar op de pudenda.

sogòto (*o*), zie **òto** (po-ja).

sòha (o gia en o dòhu ma), handpalm, en voetzool; o gia of o dòhu ma sòha pa èha, de hand ophouden of de voetzool omhoog keeren; mia gia ma sòha mi ja èha-jé, wij heffen onze handen op (keeren onze handpalmen naar boven) — tot de goden of zoo iets —.

sòha (po si), de geheim-krachtige eigenschap bezitten, van één — sympathetisch — te zijn, overeen te komen, met een te

verrichten arbeid (zoodat men z'n plantsel ziet gedijen; z'n palmwijn ruimschoots ziet vloeien, uit den stengel, dien men afsnijdt, enz. enz.); i si sosòha moi, iemand (éénen) die een sympathetischen invloed heeft; to si sòha-sòha, maro o Ira déo o Tiabo i ma ridàngo, (eene formule als men den arèn-palmstengel klopt om palmwijn te maken): ik ben volkomen sympathetisch (met dezen arbeid) gelijk de wateren der Ira en Tiabo in elkander vloeien; sòha (po ma si), goed bij elkaar passen: elkander sympathetisch en dus gelukaanbrengend zijn.

sòhi (*i*), stil -, windstil zijn; ook: stil, effen, glad van een watervlak; sòhi-sòhi (*i*), bladstil -, spiegelglad - zonder rimpel zijn; sòhi (po ma), zich stil houden, aandachtig neêrzitten (zoo zegt de inlander ook van het houden der godsdienstoefening: i ma sòhi = ze zitten stil).

söi (po-ja), door boozen invloed beschadigen; de kracht, het levenwekkend beginsel, den inhoud, de vrucht (er uit) doen verdwijnen; o gia pa söi, de hand klein doen worden, door er beenderen en pezen uit weg te belezen (hetgeen men zou laten doen, indien een armring (basané) niet over de hand kan; de hand zou dan, na die belezing, soepel en machteloos worden; natuurlijk weet dan de deskundige, als het doel der belezing bereikt is, het boêltje weder in de hand te blazen, zoodat de hand weêr goed en krachtig wordt!?); sosöi (*i*), zij die de macht hebben aldus te doen.

sòka (*o*), blad (van: boomen, planten, onkruid; papier); (tafel-)blad; (tafel-)laken; (venster-)luik; o sòka pa hado of po si tòto, de tafel dekken (de bladen — pisangbladen — neêrleggen of rangschikken); o sòka pa höi of pa luūlu, de tafel afdekken (de bladen wegnemen of oprollen); sòka (*i*), bladeren vormen, in 't blad komen.

sòka (*i*), los zitten van iets, in een heft of handvat of steel; sòka (pa), los wrikken of kloppen, van een heft, handvat of steel; sosòka (*i*), de, het los (in het heft) zittende.

sòki (*o*), een soort wortelboomen (rizophoren) Bruguiera Rumphiï L., zie ook: pòsi-pòsi (*o*).

sòkiti (*o*) of o baro o sòkiti, (Mal. soengkit), sarong met gouddraad doorweven.

sòko!, ook: sòko-sòko!, bé- en abé-sòko! nitroep: zie dat nu eens aan! laat ons dat eens zien! laat eens zien of kijken! geef eens hier!

solano (ma), het begin, de oorzaak, de aanleiding, de aanvang; solano (po ma), beginnen, aanvangen.

sòlo (po-ja), een baai invaren, binnenloopen; een rivier tegen stroom opgaan; een baai inbrengen; een rivier opbrengen.

solòda (po) zie, **lòda**.

solòha (*o*), zie **lòha** (*o*).

solòta (po-ja), knijpen, tusschen een tang nemen; sosolòta (*o*), tang, vuurtang, splintertang, enz.; ook: veêr (in 't geweêrslot, zie sinàpani).

sòma (*o*), sleepnet (een lange strook net, van onderen met lood bezwaard, van boven van lichte stukken hout voorzien; wordt van één punt der kunst, met een prauw, in zee en halvemaanswijze tot een verder op gelegen punt der kust gebracht; dan brengt men de beide hoornen tot elkaar en begint daarna in te palmen, tot er eindelijk niet meer dan een zak overblijft, die wordt opgetild en in het vaartuig leêg gestort); sòma (po-ja), met het sleepnet visschen; sosòma (*i*), die met het sleepnet visschen; de met het sleepnet gevischte.

sòma (po), stotteren, hakkelen; sosòma (po), voortdurend stotteren, het gebrek hebben te hakkelen.

somōa (ma), ander, vreemd; o njawa ma somōa, een vreemd, onbekend menach, een vreemdeling; ook: geen huisgenoot of familielid; òna o njawa ma somōa, zij zijn vreemden, vreemdelingen, buitenlanders, geen betrekkingen; o dòku ma somōa, een' andere stad, vreemde - of ook: buitenlandsche stad; ma somōa-ka to tàgi, ik ga (maar even) bezijden; ik verwijder mij maar even (nergens heen); o giki ma somōa, andere goden, afgoden (?); somōa en sosomōa (đa), het zonder bestemming of eigenaar zijnde; het verkeerde; mĕna đa somōa so na đèhè, dit is zonder bestemming (niemand heeft dat nog gekocht of beproken, — of zal niet aangewend, gebruikt worden tot eenig doel) dus neem dat maar; đa sosomōa wa đèhè, (daar) haalt hij het verkeerde; sosomōa (i na), vreemdeling -, geen eigen -, vreemde zijnde; ja sosomōa-ka wo gògé, hij is bij vreemden ingetrokken; hij is bij vreemden verblijvende; wi sosomōa lo i wi mòté, ook een vreemde volgt hij: hij gaat maar zoo met een vreemde meê; somōa (po ma), op zich zelf (als een vreemde) willen blijven: jonge heer of jonge juffrouw willen blijven; o giki-somōa, een alleenloopende ('t zij man of vrouw); ma somōa ma ngòpa, een onecht of

natuurlijk kind: het kind van eene alleenloopende (en dus zonder vader); of: het kind eens vreemden, onbekenden (wat den vader aangaat); sosomōa (po en po ma), verkeerd zijn (den weg, het huis missen); op een verkeerde plaats, (hakken, zetten); het over iets anders hebben: mal à propos zijn; no sosomōa-ë, je hebt het over heel iets anders; gij zijt geheel mal à propos; to đòhé to ma sosomōa, ik lach zòò maar — of: over heel iets anders (je behoeft het je niet aan te trekken); somōa en sosomōa (po si), in het wilde (voortloopen, praten, werken); zonder voorbeeld, naar eigen ontwerp, plan of voorstelling, vervaardigen; o ngèko ta màké-wa so to si somōa, ik vond geen weg en liep dus maar (op goed geluk) door (de wildernis); po bitjara po si sosomōa, praten tegen niemand in 't bijzonder — zoo maar in 't wilde, b.v.: z'n toorn in schelden en razen lucht geven; wo si somōa-ku so ja ado-wa, hij heeft maar in 't wilde (zonder te meten) afgehakt en nu is het niet lang genoeg.

somòlo (*o*), zekere boom (zeer hard hout).

somòma (*o*), zekere boom, met ruwe blaadjes, die men wel eens gebruikt, bij wijze van schuurpapier.

sòmu (*i*), troebel zijn; licht van kleur (de oogen).

sòna (lo), uitdrukking om aan te duiden dat men zich verbaast over een of andere betrekkelijk groote hoeveelheid of groot aantal; saàngi lo sòna wa òđo-ka, hij heeft er wel — of tot drie toe — opgegeten.

sòné (*o*), de dood, de of een doode; o sòné ma a wa, de moeder — veroorzaakster — van den dood (zegt men dikwijls van den donder; ook wel eens van den regenboog); sòné (*i*) uitgaan, doodgaan, verrekken; sòné (po) sterven, overlijden, sneuvelen; bezwijken (van pret, onder een last of een arbeid: een uitdrukking die men zeer spoedig doet hooren); sòné (pa), uitblusschen, dooden, doodelijk treffen; afknoopen (voor goed dicht binden); afhechten (draden of de einden van een vlechtwerk); beslissen, uitmaken (een onderhandeling of geschil); afdoen (een zaak of betaling); sòné-ka (*i*), het is dood, uitgegaan, afgepraat, afgeknoopt, afgehecht, afgedaan; i sòné i sidito-dito, het is dood uit; het is zoo dood als een pier; sosòné (*i*), de, het doode, gestorvene, uitgegane; de dooden; sosòné (ma), de doodelijke plek (b.v. het hart of de kleine hersenen); ma sosòné ta raba-wa; ik heb de doodelijke plek

niet getroffen; dosòné (po-jo), sterven op of in; sòné (po si), sterven door of aan; dosòné (po si), tevens, tegelijkertijd sterven of uitgaan; dosòné (po ma si), tegelijkertijd met den ander sterven.

sònga (pa) — o sĕléra pa sònga, den loop of de bedding eener rivier volgen (te voet of op een rijdier, zoowel òp als àf).

songara (po-ja), branden (als b.v. koffie); sosongara (ja), de, het gebrande.

sòngo, in samenstellingen: zelf, zelfde; moi sòngo, weer een, nog een: een zelfde; moi sòngo na đèhè, haal er nog een of weer een (een zelfde); ma moi sòngo, nog eens weêr, nog eens over, nog eens hetzelfde; magéna moi sòngo, dat is weer iets anders — iets afzonderlijks —: op zich zelf staande; dat is weer een ander (soort); dat is zelf weer een (soort); una sòngo, hij zelf, alleen hij; ngohi sòngo to dola, ik zelf - alleen ik - zal naar boven klimmen; awi ròhé sòngo i liho-ka, alleen zijn lichaam — zijn lichaam zelf — was teruggekeerd (of t'huis gekomen —: maar zijn ziel of geest had de booze meegenomen, zoodat hij stierf).

sonònga (ma), de helft, de, het halve, een deel; de overkant, de ommezijde, de ééne zijde; sonònga (hari), de beide zijden, de beide kanten; aan beide zijden; o téwo ma sonònga moi ka đa aré, een gedeelte van de zee (daar) zag er wit (van); sonònga (*i*), weg zijn, verdwenen zijn; over zijn (wonden); sonònga (po en po ma si), voor goed weggaan; voort zijn; sonònga (po si), eensklaps, onverwachts verwoed aanvallen; sosonònga (ma), halve, helften; o rupia ma sosonònga, halve guldens; sosonònga (po ma en po ma tèké), ieder de helft (nemen, halen).

sonòto (po-ja), een gat beitelen; ook: uitsnijden (figuren snijden in papier, voor pruimdoosjes, of in bladscheeden, voor versiering van draagmanden); sonòto (*o*) uitsnijdsels, ter versiering der draagmanden of der pruimdoosjes: de laatste, in papier, worden in allerlei patronen door de jongelingen vervaardigd voor de jonge dochters, als eerste aanloop tot vrijage; sosonòto (*o*), hakbeitel; sosonòto (ja), de, het uitgebeitelde of uitgesnedene.

soōgu (*o*), zie **ogu** (po-ja).

soōhu (ma), overschot, kliek, de, het resteerende; soōhu (pa) en djoōhu (po ma), afmaken, opmaken (geen restant laten);

soōhu (po si), het overschot opmaken, het kliekje opeten.

soòra (*o*), kaf, zemelen (van de rijst): ook: looze rijst; nog: het harig pluis op bamboe en rietsoorten (dat zeer jeuk verwekkend is); soòra (da), met kaf of looze rijst vermengd; met pluis bezet (bamboe, riet); met dat pluis of ook wel met kaf in aanraking gewcest zijn (en dientengevolge, jeukende of jeukverwekkende zijn); nog: ruw scherp van oppervlakte zijn (als: sommige bladeren, de tong van een rund, schuurpapier, enz.)

sòpa (ma), omhulsel, overtrek, sloop; verlengstuk (dat om het te verlengen voorwerp past): o suju ma sòpa, sigaretten-pijp; o gia — —, vingerhoed; ook: handschoen; o dòhu — —, kous (maar handschoen en kous ook: bòta); o gogirèna — —, kussensloop; sòpa (pa), van een sloop, enz. voorzien; verlengen door inkokering; risòpa (po si), het een in het ander steken (inkokeren b.v. bamboezen); rorisòpa (*i*), de bij herhaling in elkaar gekokerde.

sopi (*o*) (verb.), zoopie, jenever, sterken drank.

sòpi (po), zweren, vloeken (zeer waarschijnlijk verbasterd van: „pas op" het geen men hier voor een zeer krachtig woord houdt).

sòpo (*o*) vrucht - van boom of struik -; bloem - van een heester of bloemstruik-; zaad - van onkruid-; sòpo (*i*), vrucht dragen; met vruchten beladen zijn; van bloemplanten, ook: bloesemen of in bloei staan; sosòpo (*i*), de, het, een vruchten, bloemen, dragende of voortbrengende.

sopòla (*i*), zeer snel zijn in gang of vlucht zijn; sopòla (po ma), zeer snel loopen.

sopòpo (*i*), zie **pòpo** (*o*).

sòpu (*i*), overloopen, er uit bruischen of spuiten (door gisting): over koken; omhoog stuiten (van een kogel, die in den grond geschoten, door den stuit verderop weêr omhoog vliegt); sòpu (*o*), de Paradijsvogel (met langs de zijden afhangende goudgekleurde pluimen; komt niet voor op Halmaheira); o ngòma i sosòpu, staartster.

sòpu (*o*), (verb.) soep.

sòpu (po-ja), (Mal. sōpoeh), vuil goud en zilver weêr glanzend maken in zeker bad.

sòra (*i*), het staat -, kleedt -, kleurt -, klinkt goed; sòra-wa (*i*), het staat -, klinkt niet goed; het kleedt niet, het vloekt (in kleur); het geeft geen oog, — geen pas; i ni sòra, het staat je goed; djodjòra (po ma en po ma si), zich — en: zich

er mede - opschikken, opdirken: djodjòra (*o*), versiersel, sieraad.

sòra (ma), de vlam; sòra (*i*), vlammen, branden, aan zijn (vuur); fonkelen (oogen); aanstekelijk, besmettelijk zijn; sòra (pa), doen vlammen; doen fonkelen; aansteken (de eene sigaar aan de andere); aansteken, besmetten; sòra-sòra (pa), hoog doen opvlammen, fel doen fonkelen; sosòra (*i*), de, het, een vlammende, fonkelende, aanstekende.

sòra (po-ja), overhalen (met een vaartuig); afhalen (iemand - ook te voet -); sòra (po ma) oversteken (naar een overwal, naburig land of eiland); sosòra (*o*), overhaal, veêr; ook: saāliwoord: overhaler, voor: déru = vaartuig; Sosòra (*o*), gehucht onder Ngidiho, aan den noordelijken oever van Galèla's meer.

soré (po), niezen; soré (*i*), kraaien (een haan); roepen, tjirpen (huishagedis); soré (da), het tjirpt, het geeft een' waarschuwing: de huishagedis n.m.l., die gehouden wordt voor de boodschapster der huisgoden; wil men nu juist uitgaan, zich te slapen leggen, of wat dan ook verrichten, en tjirpt zoo'n beestje, dan zegt men: da soré, en wacht een oogenblik met z'n plan ten uitvoer te leggen; men zou anders een ongeluk ontmoeten, akelig droomen of z'n werk zien mislukken; men zegt ook i na soré, het, men waarschuwt iemand (de goden, door het doen tjirpen van de hagedis); en: i na si soré, men waarschuwt iemand met of door (de hagedis).

sori (*o*), lood (ook: o sori da tataro); o sori da aāré, tin.

sòro (*o*) (Mal. soroni), 1° brandnetel; 2° zeekwal; 3° een boom (met groote jeukverwekkende bladeren); — aan de jeukverwekkende eigenschappen danken alle dezen gemeenschappelijken naam.

sòro! sòro! (Mal. sorong), roep of deun, bij het gezamenlijk voorttrekken of duwen van een zwaar voorwerp; ook wel: sòro (na)! duw! (anders: sihito).

sòroga (*o*), (Mal. sorga), hemel (verblijfplaats voor de gelukzaligen; in dezen zin ingevoerd); in den mond van den inlander beteekent het: de andere wereld; ook van een kip of hond zegt men o sòroga-ka, naar de andere wereld (het beest is dood); als bedreiging zegt men tegen mensch en dier: àsa o sòroga no léga, ge zult — (ik zal je in de gelegenheid stellen om) — een kijkje (te) nemen in de andere wereld. Spreekt men van God in den hemel, dan zegt men: o Gikimoi o dipa ma dòku-ka, God boven het uitspansel.

soròma (po-ja), rukken, afrukken, uitrukken; uit de hand - van het lijf rukken.

sorowai (*o*), wilde pieterselie (het blaadje is fijn gevlekt); o giïha ja sosorowai, fijne huidbloemen, gevlekt als 't fijne pieterselieblad.

sorowiri (*o*), gedrag, leefwijze, aard; aw' sorowiri da torōu, hij is lui, onverschillig, onbeleefd; — — — lòha, hij is ijverig, handig, beleefd, minzaam; to una awi sorowiri ka kòmagéna, dat is zijn gewone manier, zoo doet hij dagelijks (b.v. schelden en razen).

sorowo (*i*), (van een boom, die geen kroon maakt maar waarvan) de takken steil opschieten.

soru (*o* en po), zie **péda**.

soru (ma), (bij bamboe en riet) de aan de uiteinden, buiten de geledingbanden, overschietende stukken; o lōa sinòto déo ma soru, twee geledingen en nog een stuk (lang); o dàngi ma soru, de stukken, die aan de stijlen van een bamboe-bank, aan de uiteinden, buiten de geledingbanden, overschieten; of ook deze zelfde stukken boven aan de bamboe stijltjes (pooten), waarop de bank rust (men bergt daar wel eens een' kleinigheid in).

soru (po-ja), harden (van ijzer en staal); o wàngé ma sosoru, het Westen (de plaats des zonsondergangs, denkelijk: de plaats waar de zon in het water — de zee — sist: gehard of gedoofd wordt).

sosalèta (o tahu ma), zie **tahu** (*o*) en **lèta** (*i*).

sòsé (*i*), losgaan, losraken (een band); ontluiken, opengaan (van bloemen); zich uitspreiden, losgaan (bladeren); breken, van gedaante veranderen (wolken); gapen (wonden); sòsé (pa), losmaken, ontbinden, slaken, ontknoopen, ontwarren; uitspreiden, ontvouwen, ontrollen; uitbreiden (de armen); sòsé (ma), de, het, een ontlokene, opengegane; dosòsé (po-jo), uitspreiden op, ontvouwen voor - of, tot... heen; mànga sima-no po dososé, voor hun aangezicht — naar hun aangezicht heen — ontvouwen; sosòsé (*i*) de, het losgegane, ontknoopte, uitgespreide, ontrolde, opengegane, ontlokene.

sòsé (*o*), dwarsligger, onderlaag.

sosiābòlo (*o*), werktuig om touw te draaien; zie ook: gago (*o*).

sosihòko (ja), sommigen, enkelen, eenigen (in tegenoverstelling van het algemeen: éénlingen, uitzonderingen).

sòso (*o*) (Mal. songsong), schim van een overledene, die rond-

zwerft en zich voegt bij bloedverwanten, die tijdens zijn overlijden afwezig waren en dezen blijft vergezellen, tot zij met de tijding van dat overlijden bekend zijn geworden en zich ter reiniging — een sterfgeval maakt de familie onrein — hebben gebaad. Zulk een schim is dengeen bij wien hij vertoeft hinderlijk: klopt deze b.v. sago dan krijgt hij geen meel; gaat hij op jacht dan ziet hij het wild niet of schiet het mis, enz.; sosòso (po-ja), als schim omgeven, volgen; i na sosòso, een schim volgt of schimmen volgen je; sòso (đa) met een schim er bij; door een schim omgeven (ook in het Ambonsche spreekt men van ma sòso).

sòso (i-po), vliegen, wegvliegen; sòso (pa), laten vliegen of laten wegvliegen; sòso (po si), vliegend dragen, wegvliegen met; dosòso (jo), vliegen tegen (aan); sosòso (*i*), de, het vliegende, of wegvliegende of weggevlogene.

sòsogurumi (đa), zie **gurumi** (*o*).

sosòka (*o*), de tegenbetaling voor den ontvangen bruidschat, door de familie van de vrouw (waardoor de bruidschat of een deel daarvan niet meer kan teruggeeischt worden, hetgeen anders kan plaats hebben b.v. bij echtbreuk van de vrouw, of het overlijden van man of vrouw. — Wordt de sosòka met staatsie en goede vriendschap gebracht, dan heeft daarbij plaats het kiaro ma đèhè — zie kiaro —, waarbij dan zòòveel moet uitgehaald worden, dat daaraan toch de waarde van den geheelen bruidschat teloor gaat; maar wordt die sosòka, in boosheid, of op een eisch voor den rechter gebracht, dan bepaalt men zich tot het geven der tegenbetaling: een porseleinen schotel, een bord en een kom); o suba pa sosòka (ook: pa sima en pa sòne), de tegenbetaling voor den bruidschat (schotel, bord en kom) geven.

sosòlu (*o*), goot.

sòtu (*i*), opgeraakt, uitgeput zijn (van eenigen voorraad); voorbij zijn (vruchten); sòtu (pa), opmaken, uitputten.

sōu (*o*), geneesmiddel, artsenij, geneesdrank, zalf, medicijn; middel of kunst, om iets te doen gelukken, groeien of gedijen; sōu (po - ja), genees- of heelkundig behandelen; medicijn toedienen; een middel of kunst aanwenden; o sōu pa udo, medicijn innemen; o sōu pa torari, een tijdlang geregeld medicineeren; o sōu pa ngangai moi, alle geneesmiddelen of geneeswijzen beproeven; sōu (po ma), zich kureeren of medicineeren; so-

sōu (*o*), een medicijnmeester of meesteres (zie ook onder djini (*o*).

sowo (đa), iets anders zijn, een ander zijn, anders; sosowo (đa), de, het, een andere; sowo (i na), een ander (persoon) zijn; mi sowo, zij is het niet, zij is een andere (dan die gij bedoelt); ja sosowo, anderen, de anderen; kapuruwo-naga ja hàlibiru jà sosowo, voor eenige dagen hadden zij anderen omgebracht; sosowo (po ma), zich anders -, als een ander aanstellen, voordoen, zich vermommen (een' andere stem maken, zich het gelaat besmeren, enz.); dosowo (po si), zich vergissen, een vergissing begaan; sosowo (*o*), de hik; sosowo (po), hikken, de hik hebben of krijgen.

sowòhi (po - ja) (Tern.), hoeden; sowòhi (ma) herder.

subà (*o*), (Mal. soembah, sembah?), bruidschat: is een vaststaande som, groot 30 realen (de réaal ad f 2.—): 15 realen, als den prijs der maagdom, 15 realen verpleeggeld voor de ouders; bij deze subà, behoort echter nog de gogĕrèmo (zie rèmo) en vooraf is reeds gegeven de tahu ma ngöi (zie höi), zoodat de uitgaven voor het huwelijk nog al oploopen. De bruidschat wordt dikwijls eenigen of langen tijd na 't huwelijk betaald, soms zelfs betaalt men dien in het geheel niet; is het hem mogelijk dan ziet evenwel de man den bruidschat bij elkaâr te krijgen, want zoolang die niet is voldaan, blijft hij de aanhoorige van zijn schoonfamilie, mag hij zijne vrouw niet naar zijn eigen dorp of huis overbrengen en heeft hij geen recht op de kinderen, die dan bij overlijden der vrouw aan hare familie komen; o subà pa tòta, den bruidschat in staatsie naar de ouders der bruid brengen.

subà (po) (Mal. sembah), vereeren, huldigen (met knieval, of gehurkt de handen tegen elkander opgeheven, voor het gelaat) aanbidden?; o subà pa tidé, een voetval doen, smeeken; suba! ontferming! genade! subà karana! ik smeek het tem vurigste! ach toe! als-t-u blieft!

subahānala! (Mal.), basterd vloek: verbazend! neen maar! ontzaglijk!

subajang (*o*), (Mal. sumbajang), gebed; subajang (po), bidden.

subu (*o*) (Mal. soemboe), pit, lampepit of kous; lont, ook het zundgat aan vuursteengeweren.

suburo (*o*), bamboevat, dat men in den arèn-palm hangt om den palmwijn op te vangen; suburo (po ma si), zich er zulk een vat van maken.

sudji (*o*) (Mal.), o baro o sudji, sarong met opgeborduurde figuren.

sudo (*o*), walrus; o sudo ma ingi, walrustand.

suèko (*o*), witte reiger (groote soort) aan het meer van Galèla.

suga (po-ja), schaven (met een beitel); scheppen (met een schop); een schopvol nemen en er meê gooien; ook: het bijten en eten van eenden en ganzen; susuga (*o*), beitel (breede); schep (soort van schop).

suha (po-ja), (zeer plat), coïre, (het woord ligt den luî in den mond bestorven als scheldwoord of als uitroep van schrîk).

suhu (*i*), uitspruiten, even boven den grond uitkomen van onkruid en zaaigewassen; suhu (ma), het pas te voorschijn komend uitspruitsel.

suju (*o*), sigaretje (hier meest gerold in het jonge, afgeschaafde en gedroogde arèn-palm blad); suju (po en po ma), rooken (tabak); o suju ma sòpa, sigarettenpijpje; — — — dino, afgebrand eindje sigaret; — — — ngihi, tabaks-pijp.

suka (ma) (Mal.) zin, wil; komt alleen voor in: o sininga ma suka, zie sininga.

sukarang (*o*) (Mal. kasukaran), nood, moeite, last; sukarang (po), in nood verkeeren, moeite hebben.

suku (*o*) (Mal. suku = $\frac{1}{4}$), speciaal: $\frac{1}{4}$ van een réaal, waarbij hier altijd gerekend wordt en die hier f 1.60 geldt; dus: eene geldswaarde van 40 cent (is zeker oudtijds onze schelling geweest; want de suku is 6 tiwi en deze laatste 8 duiten of een stuiver: maar daar de stuiver of 8 duiten, hier tegenwoordig een waarde heeft van circa 7 centen, is de schelling nu 40 centen waard).

suku (*o*), de verlovingsprijs: de betaling waardoor een meisje wordt beroofd — hoewel zij er geen cent van krijgt — van al hare meisjesrechten en een jongeling in haar ouders woning wordt toegelaten als erkende aanstaande echtgenoot; het meisje heeft evenwel een stem in 't kapittel; zij behoeft den jongeling, ten wiens behoeven men met dit geld komt niet te accepteeren en dan wordt het geld niet aangenomen en beleefd te kennen gegeven dat men zich verder maar geen moeite moet geven. Deze betaling wordt ook o tahu ma ngöi genoemd (zie höi); o suku pa tòta, de verlovingsprijs brengen; men zegt daarvoor ook: suku (po-ja). Boven zeiden we reeds, dat men, indien het meisje niet wil, dien prijs eenvoudig kan weigeren aan te nemen; wordt hij echter aangenomen dan geschiedt dit gewoonlijk met dingen en schacheren: eerst brengt men een paar rijksdaalders, die worden aangenomen, maar eenige dagen later weder terug-

gebracht, met de kennisgeving dat er meer moet gebracht worden; eenige dagen daarna brengt men wat meer, 't geen gewoonlijk weêr wordt teruggebracht, dikwijls tot 3 of 4 keeren, totdat de onders van het meisje eindelijk genoeg meenen te hebben of tot de andere partij bemerkt, dat de ouders geen zin in de affaire hebben en daarom maar steeds meer vragen, als wanneer men ook vaak van verdere pogingen om die ouders te voldoen afziet en z'n geluk elders gaat beproeven. Spoedig worden de luidjes dat heen en weêr trekken niet moê; 't schijnt dat ze er veel behagen in scheppen om zoo eenige keeren als feestelijk gekleeden stoet te paradeeren. De suku wordt met de jaren steeds hooger; oudtijds bracht men hiervoor slechts een hakmes; voor eenige jaren was f 60.— 't hoogste, maar tegenwoordig klimt men reeds tot f 90.— en f 100.— en zal misschien nog hooger gaan. Dit geld wordt nooit teruggegeven, zooals dat wel bij de subà kan plaats hebben, bij echtbreuk van de vrouw of spoedig overlijden van een der echtgenooten. Daarom noemt men dezen prijs wel eens o lutu, het verdronkene of gezonkene; o djodjaru i suku-ka dé o ramé mo guti, een door de verlovingsprijs verbondene maagd, die nog de feesten, inzonderheid de jongelui's pretjes bijwoont (dit is een strafbaar feit, waar 12 realen — de reaal ad f 1.60 — boete op staat).

suku-pàpa (*o*), laag bankje om op te zitten (zie ook djurumudi).

sūkuru (*o*) (Mal. sjoekoer), dank; sūkuru-dòfu-dòfu (Tern.), veel dank, dank u ten zeerste; sūkuru (po-ja), dank zeggen, bedanken, dank brengen; sūkuru (po si), bedanken -, dankzeggen voor.

Sula (*o*), de Soela-archipel; Sula-ka (*o*), inwoner van dien archipel.

Sulébé (*o*) Celebes.

sulèpé (*o*), éénsnarige guitaar (de snaar is van fijn koperdraad en gespannen over een liniaalvormig stuk ebben- of ander hard hout; deze liniaal rust in het midden, door middel van een bamboekokertje — van ± 10 c.M. — op een klapperdop, die voor klankkast dienst doet). Bij het bespelen zet men den klapperdop tegen de borst, tokkelt met de rechterhand en doet de noodige grepen ter toonverwisseling met de linkerhand, waarbij men evenwel de kunst moet verstaan de snaar onder het drukken te laten tremuleeren. Het is een muziekinstrument voor de jongelingen, die het gebruiken om nachtelijke ovaties aan hun

uitverkoornen te brengen. Men zegt dat, hoewel de jongen buiten en het meisje binnen zit, de eerste met de laatste door middel van dit instrument kan praten: 't gesprek zal zich evenwel wel niet veel verder uitbreiden, dan tot phrasen, als: geef mij wat tabak; laat me eens van je pruimen; enz.; o sulèpé pa tàko, de guitaar tokkelen; een' ovatie brengen.

sulo (po - ja), (Mal. soeroeh), bevelen, machtigen, afvaardigen, gelasten; zenden, sturen (menschen: niet van voorwerpen); sulo-sulo (po - ja), steeds bevelen, enz.; sosulo (po - ja), voortdurend bevelen, enz.; bevelende, enz. zijnde; sosulo (*o*) gezant, boodschapper, gezondene, gemachtigde; dusulo (po si), aanhitsen.

suma (*o*), 1e een soort bamboe; Bambusa aspéra R. et S.; 2e de vlerk, of vlerken eener prauw; suma (po - ja), vlerken aanbrengen; suma (po ma si), er zich prauwvlerken van maken.

sumarang (*o*), een soort klewang (dit soort zou het eerst zijn meêgebracht uit den oorlog op Java, waarin Alifoeren van hier als hulptroepen gediend hebben en den naam dragen naar de stad Samarang?).

sumè (i - ja), omwroeten (den grond), opwroeten (wortels en knollen), door varkens, met den snuit.

sūmila, een woord in formules, om te bezweren of uit te bannen.

sumu (*o*) (Mal. soemoer), put.

suna of **sūnàti** (po-ja) (Mal. soenat), besnijden (geen gewoonte onder de heiden-Alifoeren; alleen zij die tot den Islam overgaan, ontvangen dit teeken); men zegt veelal: bèrĕsi (po-ja).

sunu (ma), schoonmoeder van de vronw; ook haar oudere schoonzusters of de zusters der schoonmoeder, worden met dezen titel aangeduid.

supi (po - ja), (Mal. soempit), met een blaaspijp schieten (in den blaaspijp, — een bamboekokertje — legt men een pijltje, dat met het ondereind in een stukje ligt hout is bevestigd, 't geen nog met een weinig boomwol wordt omwoeld om het in den pijp te laten sluiten); susupi (po - ja), voortdurend of al spelende met den blaaspijp schieten; susupi (*o*), blaaspijp; o susupi ma dòto, de blaaspijp-pijl.

Supu (*o*), negorij op de noordpunt van Halmaheira.

supu (po), uitgaan, gaan uit, komen uit, buiten komen; ook:

van het binnenland naar de strandnegory gaan; o tamo i supu, de rijst (de aar) komt uit (den rijsthalm); o tamo i susupu, te veld staande rijst, waarbij de aar juist is te voorschijn gekomen; supu (po si), naar buiten brengen of jagen; naar de strandnegory uitbrengen; susupu (po), uit- of buitenkomende zijnde; naar de strandnegory gaande; dusupu (po-jo), tegen iets of iemand, bij ongeluk — zonder het willen —, aanloopen, trappen of stooten; dodusupu (po-jo), bij herhaling tegen iets of iemand aanloopen of stooten.

surabi (ma) (Mal. soerambi), o tahu ma surabi, vleugel — afdak — aan het huis; o ngunu ma surabi, de neusvleugel; o tahu moi ma surabi i lamo-so, wat heeft dat huis groote afdaken (schertsend tegen elkander, als iemand in de nabijheid is, met zeer platten neus en wijde neusgaten).

sūràti (*o*) (Mal. soerat), brief, briefje, geschrift.

suro (po-ja), pennen, inpennen (een pen of wig steken, tusschen een om een voorwerp gelegden band, om dien band daardoor stijver aan te trekken); o susuro, wig of pen (om zulks te doen).

suru (po-ja), steken, prikken; naaien (van dakbedekking: kàtu); suru (po si), insteken, steken tusschen, steken in; er mede steken; (iemand) er bij plakken; suru (*o*), twee, een tweetal (hulptelw. bij het tellen van sommige vischjes: o suru saàngi déo ma lòti = 7 zulke vischjes); susuru (po-ja) stekende-, prikkende-, naaiende zijnde; gestoken-, geprikt-, genaaid zijnde; suru (po ma si) zich tusschen iets versteken; susuru (*o*), pen of puntig voorwerp om mee te steken, te prikken, te naaien, of in een gat te steken; dusuru (po si), tevens steken, tevens doorprikken; er aan vast prikken; busuru (po), met den voet of de voeten en verder het geheele lijf zinken in (slijk, mul zand, enz.); bobusuru (po), voortdurend, telkens zinken in.

suru-suru (*o*), een insekt, iets grooter dan de mierenleeuw, dat zich gaatjes in den grond boort; kan zeer schadelijk zijn in de rijstvelden, daar het den grond mul maakt en de wortels der plant blootwoelt, waardoor deze verdort.

susa (*o*) (Mal. soesah), moeite, zorg, gebrek, armoede; susa (*i*), het is moeilijk, bezwaarlijk, lastig; susa (po), gebrek-, zorg-, moeite hebben; armoe lijden; ergens om verlegen zijn of gebrek aan hebben; sususa (po), moeite-, gebrek hebbende; arm zijnde; sususa (po ma), zich arm-, zich

als gebrek lijdende voordoen; ma susa, de arme, gebrek hebbende; het schaarse of moeilijk te vervaardigen; o njawa ma susa kòmagèna, zoo'n arme stakkert; o rònga moi ma susa kòmagèna, dé no gòlo, iets dat zoo schaars — of met zooveel moeite gemaakt — is, dat vraagt ge (van me); susa lo! een uitroep van leedvermaak; susa lo! wo ni hiké-wa, goed zoo, (wat een' ellende!!) hij geeft het je niet; susa lo! wo ruba-ka, och arme! hij is gevallen; ma susa! wat een verdriet! 'k geef er ook wat om! òkia to susa? een minachtende of verachtende uitdrukking: 'k had liever...! aan wat heb ik gebrek? (dat ik mij daartoe zou laten vinden).

susu (*o*) (Mal.), borst, uier, tiet, mam; ook: spruit (van banaan- en sago-boomen); o susu ma ngàpo, borsttepel; o bolé ma susu, banaan-spruit (jonge banaanboom); o susu ma dabu, melk; susu (po), zuigen, de borst nemen; susu (pa), zoogen, de borst geven; susu (po-ja) = pipi, lurken op; inzuigen, opzuigen, uitzuigen (bv. ook: een kopglas het bloed); susu su (po), aan de borst zijn, de borst hebben; susu su (pa), zoogende zijnde, met de borst groot brengen.

susu (Mal. soesoen), da musu su, dicht op elkander, opeen gehoopt, talrijk in groote menigte of voorraad bijeen zijn.

susūkono (*o*), torretje, dat veel voorkomt in maïs, meel, ontbolsterde rijst, droge visch enz.

susu-pòkuno (*o*), een soort hagedis (met een goudkleurige streep op den rug en goudkleurige stippen op het lichtbruine lijf; men vreest zeer dat dit dier zich met z'n zuignappen tegen de borst hecht — van daar z'n naam — het zou er dan moeilijk af te krijgen zijn).

sūtĕra (*o*), (Mal. soetra), zijde.

sutu, een weinig; ka sutu, slechts een weinigje; sutu-lowaāli, zelfs een weinig niet; niet het minste, geen enkele, geen zier, geen sikkepitje; sutu-si, nog een weinig; ma lèta-, ma dèpi sutu, een klein stukje er van.

suūku (*o*), een vogel, zwart en wit met langen zwarten staart; gelijkt op een ekster; zijn stem is luid koerend; zijn roepen zou regen voorspellen.

suūku ma pòtè (*o*), een palmboom-soort, dun van stam, zeer hard; wordt veel gebruikt om bogen en pijlspitsen van te maken; dikwijls legt men hem ook als rondhout, boven over de toppen der hanebalken, tot steun voor de atappen nok.

suwo (*i*), spits zijn of worden; puntig zijn of worden; suwo (pa), aanpunten, spits toeloopend maken; suwo-suwo (pa), zeer scherp aanpunten, zeer spits toeloopend maken; susuwo (*i*), de, het spitse, puntige; o uru i susuwo, spitsbek, bijnaam en saāli-woord, voor muis (lupu).

T.

t (*o*), de letter t.

ta, of ngohi ta, zie **ngohi to.**

taāra (*i*), verdroogd, dor zijn of worden (van takken); daāra (o gòta ma), doode tak, dood takje; o gòta i totaāra, boom met dorre, doode takken.

tàba (*o*), (Mal. tampat), geestenwoning; o djini ma tàba, woning voor den djini (dokters- of toovergeest); veelal een huisje van licht hout; ook wel een tafeltje, een porseleinen schotel, enz.; staat meestal op den pòla of op een zoldertje daarboven; o gòma ma tàba, woning voor de huisgoden: geesten der voorouders; (deze verblijfplaats wordt echter meer: o gòma ma salabé genaamd); heeft ook verschillende vormen, maar is dikwijls een miniatuur slaapbank — kòkiroba — niet op pooten, maar aan touwtjes hangende; ook in den dorpstempel ziet men dergelijke verblijfplaatsen voor den wòngé en de dilikè's.

tabàba (po), smakken (bij het eten).

tabadiko (*o*) (Tern. voor bamboe); komt voor als saāli-woord, en ook in: tabadiko-tjina, een' soort gevlekte bamboe, die, op Ternate wordt gebruikt om meubelen van te maken. Hier zijn slechts heel enkele, aangeplante struiken van dit soort.

tabaga (*o*) (Mal. tĕmbaga), koper (geel en rood); ook, zonder meer: een of ander voorwerp van koper vervaardigd (b.v. pinangdoozen, ketels); tabaga (o bolé o), zie bolé (*o*).

tabàko (*o*) (Mal. tambàko), tabak (wordt over het geheele eiland alléén op Galèla verbouwd; men zou dat geleerd hebben van bewoners van Màkian, die voor jaren, bij eene uitbarsting van den vulkaan ten hunnent, hierheen vluchtten; de rijpe

tabaksbladen worden 2 à 3 dagen gebroeid, gekorven en op horden gedroogd; sigaren maakt men er niet van; men gebruikt ze hoofdzakelijk om te pruimen, hoewel het jonge volkje ze ook wel in cigarettes (strooitjes) rookt, het grootste deel wordt verkocht aan de Chineesche handelaren in de strandnegorij, de gewone prijs is f 0.50 de kati of f 50.— het pikoel; o taràté ma sòpo ma tabàko, zie: taràté (*o*).

tabaluko (*o*), schroefboom; het blad wordt gebruikt tot het vervaardigen van matten, hoeden en pinangdoozen (zie manara (*o*)).

Tabaru (*o*), het distrikt Tabaru (het strekt zich bijna over het het geheele bergland, in het binnenland van het Noordel. deel des eilands uit; de zetel van den vorst (sangadji) van Tabaru is Ibu op de Westkust; den sultan van Ternate is hij onderworpen en schatplichtig); ook: de Tabaruneesche taal; Tabaru -ka (*o*), in, naar Tabaru, en: Tabarunees (de berg-Alfoer van deze streken; vroeger leefden zij in bijna voortdurenden oorlog met de Alfoeren der vlakten en der kust, ook met de Galêlareezen; maar nu wonen er hier en daar groepen in de vlakten, nabij de andere Alfoeren en vermaagschappen zich ook wel met hen, hoewel zelden, daar een huwelijk met een berg-Alfoer als een mésaillance wordt beschouwd; Totabaru-ka (po ma), in de Tabaruneesche taal spreken.

tabāu (*i*), het zich vullen, het gaan afhangen (van rijstaren); totabāu (*i*), zich gevuld hebbende, vol zijnde, neêrhangende (aren).

tabé (*i*), opwippen (van een voorwerp dat op één eind te zwaar belast wordt); tabé (pa), doen opwippen; tabé (i na si), het (voorwerp) zal je omlaag doen bonsen (door op te wippen); tabé (po na si), iemand doen omlaag bonsen met een voorwerp (door het tegenovergestelde uiteinde te ontlasten); of ook: iemand doen opwippen met een voorwerp (door het tegenovergestelde uiteinde te belasten).

tabéa (Mal. tabeh), uitroep; met je verlof! (plichtpleging als men dicht voorbij iemand heen moet of voor hem heen moet reiken); ook wel bij sommigen bekend als: gegroet en tabéa (po), groeten, maar als zoodanig niet nationaal.

tabi (i ma), tegen elkaâr — (van langwerpige voorwerpen met de uiteinden, als in verlenging; van plat - ronde voorwerpen, met de randen) liggen, gegroeid- of bevestigd zijn; ami guūlè ma pipi i ma tabi-tabi-no, de geldstukken in hare halsketting (waren zóó talrijk dat zij) rondom tegen elkander hingen (elkaar

met de randen raakten); tabi en ritabi (po si), tegen elkaâr leggen of verbinden (balken in verlenging, een afgehouwen vingertop weêr op den vingerstomp, enz.); ritabi (i ma tèké), vele op verschillende punten met elkâar in aanraking of sâamgegroeid zijn, of: samen een netwerk vormen, b. v. de fijnere boomwortels, de aderen, de zenuwen, enz.; dabi- en dabi-dabi (po si), overdenken, overpeinzen ('t een aan 't ander sluiten in de gedachten)

tabièti (*o*) (Mal. thabiat), natuur, wezen, aard.

tabisàsu (*o*), eene orchidae, met tamelijk lange eivormige bladeren en fraaien bloemstengel; men heeft hiervan meerdere species; eene daarvan: de tabisàsu ma lòha, wordt slechts door de inlanders gezocht, om de bladscheede, die — na koking — fraai glimmend geel wordt en op allerlei dameshandwerken — hoeden, doosjes, matjes, enz. — wordt aangebracht.

tabu (*o*), stip, punt; tabu-tabu (*i*), met stippen, gestipt of gespikkeld zijn, of met balletjes bedrukt (katoen b. v.); tabu-tabu (pa), bespikkelen. vol stippen maken.

tabu (po-ja en po si), zie **dabu** (ma).

tabulè (*o*) een schelpdier; ook: saâli - woord voor: buūko en puūko.

tabu-tabu (*o*), een houtsoort.

tabutè (*o*), struikelen; aanstooten en vallen.

tàda (*i*), afgestompt zijn van punt; tàda (pa). afstompen; tatàda (*i*), de, het, een afgestompte; o sòka pa tàda, vòòr de punt van het (pisang) blad zitten (waarmede de tafel gedekt is)

tàda (*o*) (Mal. tanda), teeken, bewijs.

tàdi (po-ja), stooten, steken, aanstampen (met een stomp voorwerp); stuiten; tàdi (po-si), stooten, steken, aanstampen met, er mede; ook: er in stooten (palen, zonder gaten te graven — aangepunt — bij herhaling in den grond stooten tot ze vast staan); tàdi (po ma si), zich stooten tegen (evenwel niet het hoofd = si tàké, noch den voet = sĕpèlé); ook: op de hurken gaan zitten met het achterst op den grond; zoo ook van honden of katten en andere dieren, die zitten; tatàdi (po ma si), zich bij voortduring stooten tegen; tatàdi (po ma), elkander sarren, plagen.

tàdo (po-ja), wannen, builen; tatàdo (po-ja), wannende zijnde; tatàdo (i-ja), de, het gewande; tàdo (o paro i), zie **paro** (*o*).

tàdu (*o*), hoorn; hoornen; o kobowo ma tàdu, buffelhoorn; o maidjanga — —, hertenhoorn, gewei; tàdu (po-ja), met hoornen stooten.

tàfa (po), plotseling stilstaan; z'n loop stuiten (doordien men van iets schrikt).

tàfé (po-ja), filtreeren, doorzijgen.

tàfu (*o*), titel waarmede men de jongere broeders — of neven — zijner vrouw aanspreekt.

taga (*i*), stuiten, hokken, stooten (met het ondereinde) tegen; staan op (stuiten tegen — de kust —: van golven); steken (inwendig tegen het vleesch aanstuiten: een splinter); o mòku -mòku o Muđa-ka i taga so po uti pa àku-wa, de golven staan op Mamoeja (vòòr de kampong Mamoeja op de kust), zoodat men (daar) niet kan landen; o kàntori ma dòhu i taga sidago i pago-ka, (bij het verdragen) stootte de poot van de kast, zoodat hij afbrak; dé ma dihiwo-si, nàko-so to bitu dé ka i taga, er is nog een splinter in, als ik druk dan steekt hij; to tàgi to mangàku-wa; ai pupuku i taga-taga, ik kan niet gaan; (in) het kniegewricht (ontstaat bij het gaan) een pijnlijk steken ('t is of er iets in zit, dat bij het gaan voortdurend tegen de gewrichtsvlakten stuit); o sikafu i taga-taga, de schaaf hort en stoot (over het hout, zonder er krul af te halen, — omdat b.v. het schaafijzer te ver uitsteekt); taga (po si), doen stuiten, doen komen tegen, doen aanbonzen; o palaūdi ma gòla upa no si taga, dòné i lèta, laat den voet van de draagmand (mars) niet stooten, anders splijt hij; no wi si taga-wa dé wo udo-so? zult gij hem niet (den beker) aan (den mond) brengen, dat hij drinke? (houd hem den beker aan den mond: hij moet drinken); ja kokitòka bilàsu o töi o lōa sinòto déo ma soru ja aho, la ja kahika dé ngokadàku, o tahu ma pòna-ka, i si wéro; la o njawa i ma idu-ka, dé mànga mamata-ku i si taga, dé upa i wòma ja àku, i sòné, de wêerwolven (vampyrs) zijn gewoon een rietstok mee te nemen van twee geledingen en nog een stukje lang, vervolgens gaan zij toe en daar boven, aan de nok van het huis, tillen zij (met dien stok) de atappen op; en als de menschen slapen drukken zij (dien rietstok) tegen hun borst, dat zij niet kunnen ademhalen en sterven; daga (i na-jo), krijgen, aangetast worden door; o siràngu àsa i na daga, als men pas verkouden

wordt (pas door eene verkoudheid aangetast wordt); kaputu-ka o siràngu ï daga, ik ben van nacht verkouden geworden; daga (po ma), afweren ('t zij door den arm op te heffen, 't zij met een schild); taga, veelal mataga (po ma) — gewoonlijk met het achterzetsel jé —, opkijken, omhoog zien, opzien, den blik opheffen; ritaga (po ma en po ma tèké), elkander eensklaps ontmoeten (om den hoek van een huis, straat of weg); i tutu dé i taga, zinnebeeldige uitdrukking, b. v. in: o ngòpa i tutu dé i taga, het kind komt nu hier dan daar te recht (van een weeskind of een kind zonder natuurlijke beschermers); o dèmo i tutu dé i taga muna-ka, voor al wat gezegd wordt - goed of kwaad - is zij de wrijfpaal ('t wordt al op haar verhaald).

tagahang (*o*) (Mal. katagahan), oponthoud; tagahang (po si), ophouden, oponthond veroorzaken.

tagailōrĕké (*o*), een vogeltje met grooten kop en lange rechte snavel (kop zwart, rug blauw, borst wit). een soort ijsvogel.

tagàli (po-ja), ruilen, wisselen, verwisselen; vergoeden; in de plaats er van geven of maken, vervangen; tagàli (po si), inruilen tegen, verruilen met, inwisselen; o pipi to si tagàli, ik (wil) geld wisselen of inwisselen (groot voor klein of omgekeerd); dagàli (po ma); leenen (om bij gelegenheid te vervangen met het gelijksoortige); o tamo po ma dagàli, rijst leenen, om ter gelegener tijd het geleende weêr in rijst terug te geven; tagàli (po ma en po ma tèké), elkander afwisselen of vervangen; totagàli (po ma en po ma tèké), elkander voortdurend of bij herhaling afwisselen of vervangen; tagàli (po ma si), zich een ander voorkomen geven, zich als een ander voerdoen, zich voor een ander uitgeven, zich vermommen; dagàli (*o*), plaatsvervanger; dagàli (ma), het vervangende (hetgeen men terug geeft voor hetgeen geleend, genuttigd, gebruikt, bedorven of weggemaakt is); gagàli (po ma), zich omkleeden of verkleeden — van kleêren wisselen —.

taganōsaka (*o*), wit-grijs vogeltje, ter grootte van een lijster; ook: een soort, zeer groote groene rupsen, die verbazende verwoestingen, in sommige bladen kunnen aanrichten.

tagàpi (po), in beelden spreken; tagàpi (pa), het in een beeld doen spreken; komt voor in: pa tagàpi ma ngalé, de beteekenis er van - in - een beeld doen spreken: de beteekenis, als een beeldspraak uitleggen; nàko-so òkia-naga mi ma

kidingo, gèna ma dingo ma raba-ka mi ja sari. La nàko-so dé ma dumulè ma sòka-ka, dé mi ja tagàpi ma ngalé: nàko-so o kakano ma sòka, dòné ma ngalé no mi ngonganu; dé nàko-so o tjinga-tjinga ma sòka, dòné ma ngalé mi ni sininga; duma nàko-so o kòkĕlèda ma sòka, dòné ma ngalé no mi léga, als wij, de een den ander, een pakje zenden, dan zoeken wij in dat pakje. En als er onkruid-bladeren bij gevoegd zijn, dan leggen wij de beteekenis als een beeldspraak uit. Als het een kakano-blad is dan is de beteekenis: hoop op ons, wacht ons — we blijven niet lang meer weg —; en als het een tjinga-tjinga-blad is, dan is de beteekenis: we gedenken uwer; maar is het een kòkĕlèda-blad, dan is de beteekenis: kom ons zien, kom tot ons. — Ook doet men in die pakjes, een klein stukje of eene kleine hoeveelheid van een of ander artikel, dat men noodig heeft, om te beteekenen, dat men zich dat gaarne gezonden of meêgebracht ziet; pa tagàpi ma ngalé, heeft echter niet alleen betrekking op beeldsprakige teekenen, maar ook op beeldsprakige woorden of zinspelingen (kalè̄kono b. v.), om daarvan de beteekenis te ontraadselen; tagàpi (po si), het beeldsprakig doen zijn, het van een zinnebeeldig teeken of bijvoegsel voorzien; dagàpi (ma), beeldspraak, zinnebeeldig teeken, zinnebeeldig bijvoegsel; mia awa-bira mi ja dingo, dé o dingo mi si tagàpi, dé òna ma dagàpi ja sari, zenden we een onzer verwanten (die over zee is) een pakje, dan voorzien wij dat pakje van een zinnebeeldig bijvoegsel en zij zoeken dat zinnebeeldig bijvoegsel (in het pakje); dé ma dagàpi-ka, beeldsprakig, voorzien van een zinnebeeldig teeken of bijvoegsel. Niet alleen pakjes worden daarvan voorzien, maar b. v. ook de pruimdoos van hen, die aanzoek komen, doen om eene jonge dochter. In die doos legt men gewoonlijk een rijksdaalder; men laat de luidjes tot wie men komt uit die doos pruimen; nemen ze het geldstuk er eenvoudig uit, dan beteekent dat: we willen de onderhandelingen wel verder voortzetten; is echter de aangezochte b. v. nog te jong, of wil zij nog wachten met eene huwelijksverbintenis, dan legt men het geld weder in de pruimdoos, omwikkeld met een lĕbèno-blad, hetgeen dan beduidt: mo ma fèno, zij stelt zich nog niet beschikbaar; wil men het aanzoek geheel afsnijden, dan wikkelt men het geld in een gurabàti-blad, hetgeen dan wil

zeggen: ma bàti manèna: tot hiertoe — hier is de grens (ge behoeft geen verdere moeite te doen).

tagari (da), zie **ari** (po).

tàgé (*o*) (Mal. tangké), bladsteel, vrucht en vruchttros-steel; snoer (van de aar); o niha o tàgé moi, een takje kanarienoten.

tàgé-lalōa (*o*), distel.

tàgi (*o*), gaan; ook afgaan (z'n gevoeg doen); tagi (*i*), het lukt, het vordert, het schiet op, er zit gang achter; o paro i tàgi, zie paro (*o*); tàgi (pa), doen vooruitkomen, vorderen; i utu lo, ja tagika-wa, al plukken ze dan ook, ze vorderen er niet meê; tatàgi (po), kunnen loopen; uitgaan; op weg-gaande - zijnde); nog: een zeker spel met knikkers spelen; wo tatàgi? kan hij al loopen (je kleine jongen)? mo tatàgi-wa, zij gaat niet uit (zij is niet gewoon ergens heen te gaan); zij komt heel niet buiten; zij moet altijd maar liggen of zitten; dàgi (po-jo), jagen; i tàgi jo dàgi, zij zijn gaan jagen; dàgi (po si), iets afgaan; o au to si dàgi, ik ga bloed af; dàgi (po si), doen gaan of loopen; met iets voortgaan; iets venten; uitvaardigen (een bevel); dadàgi (po si), met iets voortgaande zijnde; iets al gaande doen; ventende, uitvaardigende zijnde; gevent, uitgevaardigd zijnde; ma ngàlé òkia-so ni ma tèké bitjara, ka ni si dadàgi? waarover spreekt gij toch al gaande? o àkàli po si dàgi, zijn overleg doen gaan, overleggen, bezinnen; o dèmo po si dàgi, een praatje verbreiden; dàgi (po ma si), of: tàgi ma dudu (po), naar achter -, naar een' zekere plaats gaan; zijn gevoeg doen: dàgi (*o*), hulptelwoord bij het aangeven van een zeker aantal - tien - honden; o kàso o dàgi sinòto, 20 honden; dodàgi (*o*), tocht, reize; gang (wijze van gaan), loop; dadàgi (po ma), uit vrijen gaan; op nachtelijke liefdesavonturen uitgaan.

tago (po-ja), vangen, grijpen, vatten; schaken; dago (po ma en po na), (voor) zich, en (voor) iemand vangen, enz.; o djodjaru po mi tago, eene jonge dochter schaken (komt zelden voor, daar men dan moet afwachten hoe hoog haar familie den bruidschat wil stellen; is zij echter eenmaal geschaakt en eenige dagen vastgehouden, door de familie van de jongeling, dan mag zij dien jongeling niet weigeren te huwen, tenzij dan dat zij eene boete betaalt, gelijkstaande met die welke eene getrouwde vrouw moet betalen om te kunnen scheiden, f 19.20. Is wellicht de schaking, zooals elders, vroeger,

den tijd van overgang van het matriarchale tot het patriarchale verwantschapstelsel, bij de Galêl. regel geweest, zoo is dat zeker lang geleden, daar de geregelde onderhandeling over den bruidschat — subà —, welke misschien oorspronkelijk eene boete was, om de beleediging, door den maagdenroof aangedaan, te verzoenen, reeds lang in zwang is en de betaling van den bruidschat de vrouw verplicht met ter tijd bij haar mans familie te komen wonen, waarvan zij dan, zoolang de man leeft, een deel uitmaakt): o modòka po mi tago, een getrouwde vrouw vangen en naar het huis van haar man voeren (komt zeer vaak voor: gewoonlijk als de vrouw wat schaamachtig is en er tegen opziet om bij de schoonfamilie te komen wonen; deze schaking is niet strafbaar — wanneer de bruidschat voldaan is — maar de jonge vrouw is dan niet meer verplicht om te sakahi (zie aldaar); veelal doet zij dat echter later toch nog); datago en dodatago (po si), tegelijker tijd — er tevens bij vangen, grijpen, gevangen nemen: een heel gezelschap gelijk; den een met den ander gevangen nemen.

agōpala (po-ja), vouwen van een blad of bladscheede, tot een bakje of peperhuis; dagōpala (*o*), blad of bladscheede tot een pakje of peperhuis gevouwen.

tahàké (*o*), een soort rotting (zeer dik).

tāhàni (po ma) (Mal. tahan), volharden, volhouden, uithouden, harden, zich goed houden.

tahé (po-ja), lasteren, valsch beschuldigen; tahé-djiri (po-ja), beschuldigen van overspel of hoererij; tahé-djiri (po-si), beschuldigen van overspel of hoererij, met....

tahi (po-ja), op den rug dragen, in banden die over de schouders loopen (mars- of ranselsgewijze); dadahi (*o*), draagmand, kriel, mars (saāli-woord voor palaūdi).

tahòko (*o*), vogel, grondlijster (Pitta sp.), steltloopertje in moerassen: grijs met roode borst.

tahu (*o*), huis, woning, verblijfplaats; de huizen bestaan gewoonlijk uit een hoofdgedeelte, het op vier palen „golingàso" rustend dak: o tahu ma ròhé, het lichaam van het huis genaamd; het dak, met atap gedekt, loopt van voren en achter schuin af; de openblijvende driehoekige zijkanten er van: „o tahu ma sĕringa", worden met atap dicht gemaakt; de top van den driehoek meestal met een fraai uitgesneden plank „o sĕringa ma bobòku." Van de vier zijden van het „ròhé",

dalen afdaken „o tahu ma surabi", naar beneden. Ook de tusschen deze vier afdaken, op de hoeken, overblijvende driehoekige vakjes „o tahu ma sosĕlèta" dekt men, zoodat men om het „ròhé" een achtkante rondgaande gaanderij verkrijgt, die aan de buitenzijde tamelijk laag bij den grond reikt, zoodat men het huis niet dan gebukt binnengaat en aldus genoodzaakt is eerbied te betoonen voor den huisheer en zijn huisgoden. Aan deze buitenzijde wordt rondom de bewanding van het huis „o tahu ma bobĕrèsu" aangebracht, van palmbladeren, bamboe, ook soms van sagopalm-bladstelen: de vakken in dien wand, onder de „sosĕlèta's" zijn voorzien van stukken, die er naar willekeur kunnen uitgenomen worden en dienst doen als deuren; vensters zijn niet aanwezig. De ruimte binnenshuis, wordt onder twee der „surabi's" gewoonlijk ingenomen door groote banken: „kòkiroba's of dàngi's", waarvan dan de een als algemeene eettafel en de ander als algemeene slaapplaats dienst doet. De ruimte onder de beide andere „surabi's" wordt meestal beslagen door met palmbladeren afgeschutte slaapkamertjes voor jongedochters en gehuwden. In vele huizen is de ruimte in het midden geheel vrij; in andere is tusschen de vier palen aldaar een zoldertje of hooge tafel „pòla" aangebracht, waarop dan de djini-dienst wordt uitgevoerd. Van enkele huizen bestaat het middengedeelte niet uit vier palen, maar uit een van vierkant bekapte balken en stijlen opgetrokken kamer, die dan veelal geheel met planken beschoten is. Deze huizen noemt men bangsaha. Gekookt wordt meestal in een bijgebouw „hito" of „sosakahi"; o déru pa tahu, een huis maken voor of over het vaartuig; tahu (po), landen, aankomen (met een vaartuig: bij een oversteek, niet als men langs de kust vaart); tahu-moi (po ma en po ma ka-), in één huis wonen met elkander; o bi tahu ma raba-ka, de huisgenooten, het huisgezin: zij die in het huis behooren.

tahu (o uku pa), vuur aanmaken, een vuurtje bouwen; dàhu po-jo), branden (b.v. een boom onder aan den stam om hem te doen sterven); dàhu (po si), verbranden (in het vuur), er een vuur mee stoken; ook: het (iets) branden, ten einde er een voorwerp of planting meê te berooken; dàhu (po ma si), als brandstof gebruiken, er mede stoken; dadàhu (po-ja), vuil, blâren, afval op hoopjes brengen en aansteken, vooral in de tuinen, na dat het eigenlijk branden (tupu) der

tuinen voorbij is: het hier en daar nageblevene bijeen verzamelen en verbranden.

tai (pa), gauw, met haast doen — gewoonlijk met het 't perfectum aanduidend ka —; ni ja tai-ka ni sakahi, dé mi òđo, bereidt spoedig den maaltijd, dat wij eten; tai (po ma) en tai-tai (po ma), gauw, met haast doen of gaan; komt met alle achterzetsels voor, in den bevelenden zin, en dan vaak met weglating der voornaamwoorden: tai-ka! vlug wat!; tai-no! vlug hierheen! tai-ku! kom spoedig naar beneden! enz.; tai (i na), voorspoedig zijn (in groei); gauw zijn, vlug klaar of terug zijn; tai (đa), als het voorgaande (zakelijk); ook wel: na àka đa tai, wat hebt gij dat vlug afgemaakt; taika-ino (po ma), overhaast ergens op toeschieten; in haast, wild iets aangrijpen; geagiteerd, onvoorzichtig te werk gaan; datai (po-jo), aannemen, ontvangen; (een vracht van iemand) afnemen; datai (po ma), elkander aanpakken, handgemeen worworden; datai (po si), haasten, tot spoed aanzetten.

tai (po-ja), beproeven, op den proef stellen; ni tuāri tai nia sininga, gijlieden, een iegelijk, beproeft uwe harten: een iegelijk uwer beproeve, onderzoeke zijn hart; tai (pa), het eens aanzien (den arbeid, zonder er aan meê te doen); tai (po ma) en katai (po ma), elkander aankijken, (er ledig bij zitten en één het werk laten doen); tai (po si), vergelijken, gelijkstellen: ma dai po gàka, een dreigend, moorddadig gezicht trekken (zooals bij den krijgsdans); dai (po si), dreigen; wo si dai wo i ngàpo, hij dreigt mij te slaan; o taïto no wi si dadai, gij dreigt hem voortdurend met het hakmes.

tailàko (po-ja), zie **làko** (*o*).

taïto (*o*), hakmes, kapmes. (Zulk een mes draagt de inlander altijd en overal met zich — behalve wanneer hij na een feest gaat —; 't is onbeleefd met het hakmes in de hand bij iemand binnen te komen; men zet het dan gewoonlijk buiten tegen den wand of steekt het op het erf in den grond).

tàkasiri (po-ja) (verb.), taxeeren, schatten, begrooten; tàkasiri (po ma), zich zelf indenken; bij zich zelf nagaan, bedenken; no ma tàkasiri bai, ga dat nu maar zelf eens na; ngònè lo po ma tàkasiri, van zelf denkt men daar al om of moet men dat al bedenken; iemands eigen gevoel zegt dat; soms ook: dat gaat immers mij en jou ook aan het hart.

tàké (pa), aanstooten (b.v. met glazen); ergens even tegen aan-

tikken; tàké (po ma si), zich (het hoofd) stooten tegen; katàké (po ma), (met de hoofden) tegen elkander stooten of bonzen; dàké-dàké (o), lucifers (ook: djiru-djiru).

tàkisuma (o), een momgewaad; ook: eene hoofdversiering tot den feestdosch der vrouwen behoorende. een soort hoornen, van laken met lovertjes en figuren bewerkt.

tàko (po-ja), kloppen, slaan, tokkelen, bespelen; o gosòma pa tàko, de trom slaan; o djam — —, de bel luiden; o sulèpé — —, de guitaar tokkelen; o òrĕgòli — —, het orgel bespelen; o gado — —, boombast (voor kleeding) kloppen; tatàko (po-ja), slaande, kloppende zijnde; de het geklopt zijnde; dàko (po-jo), trommen, het feest maken; ni jo dàko? zult gij het feest (nu) vieren; mi jo dàko-waàsi, wij zullen het nog niet vieren; dàko (po ma) (voor) zich slaan, kloppen, bespelen; tàko (po si), kloppen, slaan met; kloppen, slaan, spelen van (de wijze van), o lipa o gòta po si tàko dé i polòté, als men het bekken slaat met een hout dan barst het: po si tàko ma ngalé, de oorzaak slaan (op de trom de wijze slaan, die aanduidt de oorzaak van het feest — slechts gebruikelijk bij het feest voor den doode of diens beenderen —: het feest in- en uitluiden —; dit moet gedaan worden door een specialen meester of meesteres, opdat het verdere getrom geen schadelijke gevolgen hebbe); dàko (ma) de klop — de wijze van slaan = de melodie —; o wéla of o sòda ma dàko, de klop — de melodie — van het touwtje trekken of den krijgsdans; dadàko (o), klopper (voorwerp om meê te kloppen).

tàku (i), verstopt zijn of worden (een' opening, pijp, enz.); tàku (pa), verstoppen; tàku (po si), verstoppen met, datàku (jo), er in beklemd raken en het verstoppen.

takuru (o), een reiger, aan het meer van Galèla: aan den hals, zwart, geel en wit gevlekt en voorts geheel zwartbruin (misschien, om z'n zwarte kleur, afgeleid van: kuru = roet).

tàla (o), berg; heuvel; o tàla ma gòla, de voet des bergs; — — — léga, de berghelling; — — — lowo, 't bergravijn; — — — ngunu, de bergrib; bergrug heet niet: o tàla ma dudu, maar: o tàla ma dòku ma dolòmu (zie ook: tòku); o tàla- of: o buku-Tarakân, de berg Tarakân; o Mamuja ma tàla, de berg van (bij) Mamoeja.

tàla (po-ja), het ombinden van den hoofddoek (op bizondere wijze, zooals men dat doet aan dooden en ook aan jonggehuwden, bij

het si òdo); tàla (*o*), doek, waarmede dooden, of ook jonggehuwden, het hoofd is omwonden; awadé! ma tàla da are-aré, (kinderen bangmakende) o, zie eens! een doode met een geheel witten doek om het hoofd (een spook dus).

tàlaāja ook tàlaāwa (po), karig -, niet scheutig zijn.

talaga (*o*) (Mal.), meer (soms gebruikt als benaming voor „het meer" van Galêla).

talàké (po-ja), dekken, bedekken, toedekken; talàké (po si), dekken, bedekken met; talàké (po ma), zich dekken (het hoofd); talàké (po ma si), zich dekken met —; het als hoofddeksel aanwenden: dotalàké (po si), tevens dekken, bedekken; dodalàké (*o*), deksel, bedeksel, bedekking.

talalu (*i*) (Mal. terlalu), zeer, uitermate, boven mate, te; i talalu poli, al te.

tālam (*o*) (Mal.), geel koperen schotel, met doorgewerkten rand, op koperen voet (Moluksch maaksel).

talànga (*o*) (Mal. galang), zilveren arm — en enkelring (worden uit rijksdaalders gemaakt, door Tern. of Tid. goudsmeden, in de strandnegorij).

talànga (*i*), niet op elkaâr sluiten, niet sluitend passen, gapen (van naden en lasschen); van elkander wijken, loslaten, gapen (van opgelegd werk); o Gikimoi Awi dodara i tola dé i talànga-wa, Gods liefde breekt noch wijkt (is onveranderlijk en duurzaam).

talari (po en po ma), dansen van gehuwde vrouwen op het doodenfeest (meestal: sisi); talari (i-ja), bezoeken (met krankheid): o gòma i talari, het is eene bezoeking van den huisgod (geest van vader of grootvader); talari (po si), gaan dansen met (rijst, suikerkoeken, of hetgeen men verder op het dansfeest behoort meê te brengen of aan te hebben); ook: bezoeken met; dòné o gogòga i ni si talari, dan bezoeken ze je met koorts; totalari (po ma si), (het) gebruiken om er voortdurend meê naar een dansfeest te gaan.

talo (*o*), een oud ei, dat bedorven was en dus niet uitgebroed kon worden.

taluké (*o*) (Mal. taluki, damast, zijden stof); samaar, lange overkabaja van dure stoffen (reikt tot bijna op den grond, èn mannen èn vrouwen tooien zich daar mede bij plechtige gelegenheden).

tamaha (po), wachten; totamaha (po), langdurig wachten, wachtende zijnde; damaha (po-jo), afwachten, wachten op

(iemand of iets); damaha dé o Gikimoi, zooals God wil; ook: wacht en God (zal het vinden); damaha dé ngòna, zooals gij goeddunkt; damaha (po si), opwachten met; iets ophouden om er in op te vangen; iets in den weg te stellen, om geraakt te worden of om iets dat komt te stuiten; in de gedachtenis houden en z'n tijd afwachten, om met gelijke munt te betalen; damaha (po ma si), zich tot doelwit stellen van; o paro po ma si damaha, vlak in den wind gaan staan of zitten; dodamaha (po-ja), voortdurend wachten op -; afwachtende zijnde; dodamaha (po ma en po ma tèké), langdurig op elkander wachten; op elkander wachtend zijnde.

tamaké en totamaké (i na), zie **màké** (po-ja).

tamām (po-ja) (Mal. tamat?) — altijd gevolgd door ka —, ander woord voor bòlo (po-ja), gereed zijn, afgemaakt hebben.

tamané (da), zie **mané** (po-ja).

tamaté (*o*), (Port. tomate), de tamate-struik of vrucht.

Tamèti (*o*), eiland, onder het gebied van Ternate, in de nabijheid van den Batjan-archipel.

tami (*i*), blijven zitten (in de keel); bezinken; tami (po-ja), zetten op (met het achterzetsel jé, als de plaats waar men het op zal zetten, eenigszins hoog is), ook: neêrzetten van den doode (niet begraven in den grond, zooals gewoonte is maar:) in een sluitende kist (deksel en kist ieder uit één stuk hout gebeiteld) achter de woning, op palen, onder een dakje zetten (geschiedt bijna enkel met kleine kinderen); tami-jé (po ma), zich zetten, zich neêrzetten, gaan zitten (dat „gaan zitten" jé achter zich neemt, zal wel afkomstig zijn van de hooge tafels waar de inlanders op zitten en ze zich opwippen om dan de beenen onder zich te slaan; voor op den grond gaan zitten zegt men dan ook: po gògé-**ku**); dami (po-jo), bezetten, zetten op; o ifa ni jo dami i làku poli, so i rogi-**ka**, gij hebt de plank te zeer bezet — te veel op de plank gezet — dus is zij gebroken; ook: voorzetten (van het offer aan de geesten); o djini jo dami-ka, zij hebben den toovergeest (het offer) voorgezet; nog: bevrucht -, zwanger -, bezet zijn (van vrouwen; zeer fatsoenlijk; mo dami o ngoòsa sinòto, zij is twee maanden zwanger; dadami (*o*), toestel om iets op te zetten: tafeltje, zoldertje; inzonderheid de plaats, het zoldertje, vòòr de geestenwoning, waar het offer neêrgezet wordt; dami-no!, een woord behoorende tot de begroeting van bezoekers, vooral

als een stoet feestgangers, met hune gaven de feestwoning nadert; de bewoners roepen dan: dami-no! ni ja hino kanêna! gila-gila-no! dami-no! zet u hier - of - zet uw gaven hier (??)! kom hier heen! recht uit maar hier heen! bezet het hier (??)!

tamo (*o*), rijst; o tamo ma lòha, gewone rijst; — — o gòro -gòro; kleefrijst (oryza glutinosa Lat.); (de vele namen der beide rijstsoorten op te geven is van weinig of geen nut: die soortnamen zijn zeer talrijk, doch in het dagelijksch leven spreekt men altijd van rijst met den algemeenen naam: tamo); tamo (*o*), ook: euphemistisch voor het mannelijk schaamdeel, even als ook gula, soms beide: awi tamo-gula (de ouders zeggen namelijk, als hun een jongen geboren wordt: deze zal ons rijst en suikerkoeken aanbrengen, doelende op de geschenken, waarmede de aanstaande schoondochter eens tot hen als schoonouders zal komen); ook: verkort voor: otamoòko en ođaròko, zie voor beide hieronder; o tamo ma kahi, (ook en beter: dé ma kahi-ka), de rijst, in den bolster (Mal. pàdi); — — — làké, ontbolsterde rijst (Mal. bras); — — đa oòsa, gekookte rijst (Mal. nàsi); ook: de rijp te veld staande rijst. De voornaamste wijzen, waarop men de rijst bereidt en de vormen waarin de gekookte rijst voorkomt zijn: o tamo pa dada, de in een kukusang — zie onder — gekookte rijst, in spoelkommen gevormd tot halve bollen: „o dada"; wordt vaak zòò gemaakt om den geesten als offer voor te zetten; — — — dolu-dolu de rijst in veel water zacht koken tot een pap of brij: „o tamo i dodolu"; — — — djaha, half gewone, half kleefrijst in klappermelk gedrenkt, gekookt in met banaanblad bekleede bamboekokers: „o djaha"; — — — gogoòđo, als de „djaha" doch in grooter bamboe-kokers, en dikwijls ook met gewoon water in plaats van klappermelk: „o gogoòđo"; — — — gòlopūng, rijst tot meel maken; ze wordt daartoe eerst in water geweekt en aldus gestampt, daarna gedroogd; het meel wordt gebruikt om suikerkoeken van te bakken; men vermengt het daartoe met suikerstroop en bakt dit deeg in olie; de koeken heeten: o kohòru ma buruhu; — — — gulè-gulè, rijst in weinig water gekookt en daarna boven een klein vuurtje gehouden, tot ze droog is: „o gulè-gulè"; — — — gula, half gewone, half kleefrijst in klappermelk gekookt en daarna op het vuur vermengd met suikerstroop: „o tamo gula" „o gula" „o dòdo"; — — —

kukūsàngi, half gewone, half kleefrijst in een trechtervormig mandje half gaar gestoomd, daarna met klappermelk, kurkuma sap en een weinig specerijen vermengd en nog eenmaal en nu geheel gaar gestoomd: „o tamo i kukūsàngi" „o tamo-kurati"; — — — kupa, rijst — òf droog òf geweekt in klappermelk, gevuld in zakjes van allerhanden vorm, gevlochten van jong klapperblad en in die zakjes — gekookt: „o kupa"; — — — pupusa, rijst, gevuld in langwerpige zakjes of rolletjes, gevlochten van jong aren-palm blad: „o pupusa"; — — — tamoòko, rijst, vermengd met klappermelk en gekookt in bizondere pannen, die den vorm van een suikerbrood hebben; sommige dezer pannen zijn kolossaal hoog; men zet ze omgekeerd met de punt een weinig in den grond, stut ze met houten en legt er rondom heen een vuur aan; de rijst komt er uit als één koek of berg in den vorm van een suikerbrood: „o tamoòko" „o daròko" of „o tamo"; de kleinere vermengt men met kurkumasap en zet ze veel als offers voor de geesten: de groote ziet men op allerlei feesten door schoondochters aanbrengen, maar behooren vooral bij het „modòka ma sakahi" als wanneer men er overal over spreekt hoeveel „tamo's" er wel gebracht werden; soms kleedt men ze fraai aan (zie: pèpa), soms ook alleen in een omhulsel van nipa-palm bladeren.

tamo (po), loeren, gluren; damo (po-jo) begluren, beloeren; in hinderlaag afwachten; dadamo (po-jo), beloerende zijnde.

tamoòko (*o*), zie **tamo** (*o*).

tamoré (*o*) of o dudu ma tamoré, de heiligbeenstreek, het vleesch op het heiligbeen.

tampalā (*o*), het oordeel, de bezoeking (gevolg van den vloek of toorn van ouders of der goden); o tampalā i na dahè, door het oordeel getroffen worden.

tamparàsa (Port. aprazer; Mal. presser Dr. P. P. Roorda v. Eysinga), met uw goedvinden, met uw verlof! (soms gebruikt als men genoodzaakt is een woord te zeggen, dat door de saāli verboden is; ook wel saāli-woord voor tabéa).

tana (po-ja), voorhouden, aanbieden (spijs en drank, dat men er van neme); tana (po si), het aanbieden, te eten voorhouden; ani bobòso to ni si tana, ik zal je hetgeen waarvan je je behoort te onthouden, te eten aanbieden, te eten geven; òkia po si tana? wat (is er om er meê op het feest te gaan) om te eten aan te bieden? (gewoonlijk in dezen zin: we hebben niets om aan te bieden, dus we gaan niet naar het

feest); tana (o tòko pa), een kip (die in den boom slaapt, een kruk) voorhouden, zacht tegen de borst drukken (opdat hij er op ga zitten en men hem zoo afhale en vange —: op den kruk is aan de eene zijde een fakkel bevestigd om door het felle licht het beest te verbijsteren, dat het niet wegvliegt); o paro pa tana, den wind (de kruiden) voorhouden (die men aanwendt om te kòkarai: weêrsverandering te bewerkstelligen... Men zet daartoe die kruiden bij z'n huis op een staak, in de richting van den wind, opdat hij keere); tatana (po-ja), voortdurend aanbieden of voorhouden; aanbiedende of voorhoudende zijnde; katana (po ma), elkander aanbieden of voorhouden; kokatana (po ma), voortdurend elkander aanbieden of voorhouden (en wèl spijs en drank, al wandelende of staande: zooals dat op elk feest plaats heeft. Op een feest eet men eerst gezamenlijk aan den disch van den gastheer, en brengt daarna ieder het gerecht te voorschijn, dat men op een fraaien porseleinen schotel heeft meêgebracht, vult het meêgebrachte glas met palmwijn en gaat zòò voorzien, rond, om nu dezen dan genen van z'n goede gaven te presenteeren Hij tot wien men komt bedient zich met de vingers uit den aangeboden schotel en leegt het glas palmwijn, terwijl men zoo al pratende bij elkander staat. Men is zeer verzot op deze wijze van maaltijden, al komt ze ons al zeer onsmakelijk voor; dadana (*o*), de gerechten die op het feest worden meêgebracht, om er meê te tatana; ook: de kruk die men gebruikt om een kip te tana.

tanana (i na), traag -, onhulpvaardig zijn; tanana (đa), hetzelfde (zakelijk).

tané (po-ja) en dané (po ma - po na), afzonderen en bewaren tot een bepaald doel; (b.v. een tros bananen niet halfrijp voor eigen gebruik afhakken, maar: laten hangen tot hij goed rijp is, om hem te verkoopen of hem bij deze of gene gelegenheid aan iemand te vereeren); tané (po si), verloven in prille jeugd; afspraak maken om kinderen voor elkaar af te zonderen; to ngòna ani ngòpa o ngopĕdèka to ngohi ai ngòpa janau po si tané, laat ons uw dochtertje voor mijn zoontje bewaard doen blijven; dané en dadané (po-jo), iets afgezonderd maken, — voor anderen ongenaakbaar —, door er iets aan te bevestigen, waardoor anderen er niet kunnen of durven aankomen (gewoonlijk doet men zoo met vruchtboomen, opdat men er ten minste iets zelf van hebben zal; ieder heeft

hierbij zoo zijn eigen vinding: gewoonlijk ziet men aan zulke boomen een bamboe-kokertje hangen, met wat water er in, waarin men eenige varen - of andere bladeren heeft gestoken: hem, die zich toch niet aan deze fraaiîgheid stoort, en van den boom plukt, treft de vervloeking, die de eigenaar over zijn afwerend middel heeft gepreveld); dané (po-jo), uithakken: het boven einde van houten of bamboe-palen: zòò, dat men ongeveer ¾ van het bovenstuk wegneemt en aan ééne zijde ¼ laat staan; (ten einde over twee of meer daarvan een dwarsbalk of bamboe te kunnen leggen en die met touw te kunnen bevestigen); dané (*o*), middel ter afzondering (aan boomen gehangen, als boven omschreven); ook: de uithakking (in palen als boven aangeduid); dané (po si), er van, er mede maken een dané: afzonderingsmiddel.

tàngi (*i*), (zich) neêrzetten, neêrstrijken (een vogel): dàngi (jo), (zich) neêrzetten op, neêrstrijken op; o kailupa jo dàngi, hij heeft zich op den kapokboom neêrgezet.

tàngo (po), zòò (intransitief) alléén voorkomend in de uitdrukking: o dalu po tàngo, zie: dalu (*o*); tàngo (po-ja), een bamboe met een of andere vloeistof daar in, zòò ergens op neêr leggen, dat ze ongeveer in het midden gesteund wordt, zoodat men gemakkelijk het boveneinde naar beneden kan drukken en er het vocht voorzichtig kan uitschenken; tàngo (po si), neêrzetten (een bamboe, hout of ander lang voorwerp) tegen iets aan, zòò dat niet de top, maar een plaats een eind daar onder gelegen het steunpunt wordt; ook van een vaartuig: o dému po si tàngo, een vaartuig een weinig op het droge trekken, met het voorste gedeelte van de kiel op het droge zetten; tàngo (i ma si), (van een krokodil), zich halverwege uit het water op het droge trekken; dàngo (po-jo), neêrzetten (in half liggende houding) op; kaälili ai hisa ni jo dàngo, dòné i biau, leg niet al te veel (van die lange voorwerpen) op mijn' omheining, dan gaat die stuk (dan bezwijkt ze); dadàngo (*o*), een stut bestemd of een voorwerp geschikt om er lange voorwerpen op boven omschreven wijze op neêr te leggen: o àké ma dadàngo, de stut, waarop men (bij het huis of de keuken) de bamboes, met water gevuld, legt (om ze telkens, wanneer dat voorkomt, in z'n macht te hebben, ten einde er zonder te storten uit te schenken): ridàngo (i ma), in elkaâr vloeien (van rivieren); het vallen van een tak in den hoofdstroom.

tano (*o*), de sagopalmboom (zie voor de bereiding van den sago op halo; verder krijgt men nog van dezen boom uto en kàtu)

tano-bané (po), zie **pané** (po).

tanu, een partikel, die een' wenschende of voorwaardelijke beteekenis in den zin legt, en beduidt: och! dat....; moge, mocht, mochten; zoude, zoudt, zouden; moest, moesten. Soms drukt het allèèn een geheelen zin uit; b.v. als uitroep ter bevestiging: zeker! wat zou je dàn meenen?! — of vragend (allèèn of gevolgd door dodoòha): nu, wat dan? wat of hoe zou het dan moeten zijn? ik dacht zoo; maar is het niet zoo? Soms ook aan het eind van een zin in de beteekenis van: immers.

tanu (po-ja), opzetten (een deksel —: sluiten met een los deksel); tanu (po si), dichtslaan, dicht doen (een vast deksel, een boek en dergel.); ook: sluiten met; opzetten het; o puputu ka i tanu-ku, duister met een geheel bewolkte lucht (zeer duister, alsof de duisternis als een deksel over alles heen neêrgezet ware); tanu (po ma si), er zich mede dekken ('t hoofd); dadanu (*o*), deksel; o sahè ma dadanu, hoofddeksel; danu (po-jo) en dadanu (po-jo), op de wacht zijn voor ..; in afwachting van iets blijven toeven; o titi to danu o putu moi tosai -wangé, ik ben den geheelen nacht, tot den morgen op de wacht geweest voor de varkens (in den tuin b.v., om ze te schieten, als ze zouden komen); o ngòpa magèna o nawo jo dadanu, die kinderen blijven maar toeven, in afwachting van visch te krijgen (die kinderen weten dat er visch in huis is en zijn nu niet uit het huis te slaan); danu (po si), passen op, hoeden; ai ngòpa sutu no si danu, pas een poosje op mijn kind; dadanu (*o*) oppasser, oppasster, kindermeid, herder.

ta...òna en ta....òna-ka, zie **ngohi to**.

tàpa (po-ja) (Mal. tampal) en dàpa (po ma), verstellen, een lap opzetten, lappen, een gat dichten; tatàpa (po-ja), lappende zijnde; gelapt zijnde; dadàpa (ma), de lap, het plankje (dat waarmede men wil lappen); de gelapte, gedichte of verstelde plaats; tàpa (po si), verstellen, lappen, dichten met.

tapaďu (po-ja), zie **baďu** (*o*).

tāpàki (*o*), weg (meer: de groote weg); saāli-woord voor ngèko.

tapano (*i*), vermanen; o gòma i tapano, de huisgod — geest der voorouders — vermaant (d. w. z. maakt ziek en herinnert er alzoo aan dat men er wel eens aan denken mocht hem te offeren

of in de salabé op te nemen, indien dat nog niet gebeurd is); dapano (po si), vermanen over, waarschuwen tegen, melding maken van, opmerkzaam maken op, indachtig maken aan.

tàpé (*o*), holte (aan den wortel eens booms, ontstaan door het saâmkomen van wortelbladen of uitloopers van den stam; of ook: ontstaan in een liggend stuk hout door rotting) waarin zich water verzameld heeft; o tapé-ku po ma si ūi, (water) scheppen uit (zulk een) holte.

tàpo (po) (op een geluid, geschreeuw, standje) toe komen loopen: tàpo-tàpo (po), al meerderen komen toeloopen; tàpo (po si), er mede toe komen loopen; o sinàpani po si tapo, met het geweer komen toeloopen (op een varken dat door de honden wordt nagejaagd); dàpo (po-jo), toeloopen op (een stuk wild, hoorende dat de honden het aankeffen): van ziekten: nog een (ziekte) daarbij komen; o nabo o gĕrèsi jo dapo, de wond is een boba-wond geworden (de wond is later met boba-stoffen besmet); o nabo o boboòtja jo dàpo, de wond is een boboòtja-wond geworden; dadàpo (o kàso ma), zekere speer, met ijzeren van een weêrhaak voorziene spits, voor de herten- en zwijnenjacht.

tàpu (*o*), anker; tàpu (po-ja en po ma), ankeren, voor anker gaan liggen; o kàpàli i tàpu en i tàpu-ka, het schip ankert en is geänkerd: o tàpu pa umo, het anker uitwerpen; — — — lia, het anker lichten, optrekken.

Tarakân (o buku) (Tern.), de bergen Tarakân, zijn twee bergen, (eigenlijk heet de grootste: o Tarakân, en de kleinere: o tàla ma tjĕtèké) die de vlakte van Galèla aan de zeezijde begrenzen, (de grootste begrenst ook voor een gedeelte het meer van Galèla aan de noordzijde); op de kaart staan zij als „de Doodkisten" bekend, waarschijnlijk om hun vorm — afgeknotte vierzijdige prisma's; de toppen schijnen door vulkanische werking weggeslingerd te zijn. — De Ternataansche naam: rakân: staf: ta = ik; heeft volgens de legende deze beteekenis: zekere halfgod — reus uit den voortijd — (volgens anderen een vroegere koning van Batjan) zou den berg aldaar hebben doen verrijzen, door de aarde met zijn staf te slaan, waardoor er zoo'n bult ontstond.

taràngi en totaràngi (*i*), eenzaam, verlaten, doodsch; o dòku i totaràngi, het dorp is geheel verlaten, er is niemand in het dorp.

tarano (*o*), maat, groot 10 vademen; o tarano moi dé o mongòho saàngï, 13 vademen

taràsa (po), schuifelen, stommelen; schuren (over den grond).

taràté (*o*) (Mal. tĕratei), waterlelie (komt voor in het meer van Galèla); o taràté ma sòka, waterleliebladen (zeer groote, ronde bladeren die statig op het water drijven en bovenop altijd droog blijven, zij zitten met verbazend lange stengels vast in den bodem onder water); o taraté ma sòpo, de bloem der waterlelie (staat op een stengel eenige voeten boven 't water, heeft een fraaie rosé kleur en is tulpvormig; de zaden worden gegeten na van den kiem — "ma tabàko" — ontdaan te zijn), o taràté ma gomòma, zeer kleine mugjes, die gewoonlijk op de oppervlakte van het water vertoeven, maar bij regenachtig koud weder, 's avonds soms in ontzaglijk aantal op alle lampen en lichten aankomen).

taratibi (po), met de beenen kruislings onder zich zitten (wellicht in verband met tartib (Ar.) = welgemanierd).

tari (*o*), bakje van een of ander blad, in der haast gevouwen en met een paar pennetjes vastgestoken, om iets uit te drinken of te eten of er iets in te warmen op het vuur.

tarima (pa) (Mal.), meestal in ontkennenden zin: pa tarima-wa, het niet willen ontvangen (omdat het geleend en bedorven- of ook wel niet goed afgemaakt is); ook: iets zich niet willen laten welgevallen, niet over zijn kant willen laten gaan; tarima-kàsi (Mal.), dank u; tarima-kasi (po- en po si), bedanken en bedanken voor (wel bij enkelen bekend, doch meer algemeen het van de Ternatanen overgenomen sūkuru).

Tarinaté (*o*), Ternate; ook wel Kijé (*o*) verkorting van het Ternataansch: o Kijé Tarinaté: o Tarinaté, de Ternataansche spraak; Ternataansch; o Tarinaté-ka ma njawa of o Tarinaté-ka, Ternataan, Ternataansche; Tatarinaté-ka, (po en po ma), zich uitdrukken in het Ternataansch; met elkaâr in het Ternataansch spreken.

taro (i na), zwart zijn of worden (menschen); taro (đa), hetzelfde (zakelijk); taro-taro (i na — đa), zeer zwart zijn of worden; tataro (ja), de zwarten; tataro (đa), de, het zwarte, taro en taro-taro (pa), zwart en zeer zwart maken

taru (pa), onder dak, in de schaduw brengen; beschaduwen; taru (po ma), zich onder dak of in de schaduw begeven (schuilen voor regen of zon); taru (po ma si), zich beschaduwen met,

schuilen onder; dadaru (pa), van schaduw voorzien (jonge plantjes — tabak b. v. — door er een blad boogvormig over heen te stellen); taru en dadaru (po si), er mede beschaduwen of voor regen beschutten; taru (ja) en dadaru (jo), schaduw werpen op; o gòta ai tamo ja taru of jo dadaru so ma bobèro da torōu, de boom of boomen (van het naastliggend stuk boschgrond) werpen hun schaduw op mijn rijst, zoodat zij schraal gewassen is; dadaru (*o*), schaduw, lommer, schaduwgever, tuinhuisje, hutje (om te schuilen) in den tuin. (Mal: tarup, tatarup).

taruna (*o*), een groote slangsoort, zie ook: ngihia (*o*).

tarupa (*o*), (Mal. tjarpoe), voetzolen, sandalen (hier alleen in gebruik als men wonden of kloven aan den voetzool heeft en dan gemaakt van de bladscheede van een of anderen palmboom, met touwtjes bevestigd); ook wel: sloffen, schoenen.

taruta (*o*), stijl, post (vierkant behakte palen, die in de onderste balken van een huis worden gezet om het bovenwerk te dragen; men onderscheidt ze van in den grond gegraven palen of posten, die men „golingàso" noemt).

tàsé (po), kruipen (op handen en voeten, maar ook gehurkt zich voortbewegen, het een of ander verrichtend: wieden, wat oprapen, enz.); speciaal ook nog: het vervolg op de céremonie, die onder rogé beschreven is. Nadat de supliant dien nacht geslapen heeft, moet hij zich 's morgens vroeg op zeer in 't oog vallende wijze — hurkende achteruit kruipend: „tàsé" — uit de woning der schoone verwijderen. Aan de deur zijn eenige matten gespreid, die zijn weg afteekenen. Op de eerste hurkt hij neêr, met het gelaat naar de woning, hij drukt aan weêrszijden den duim op den grooten teen en schuift zoo voetje voor voetje achteruit, behoorlijk langzaam en zonder te toonen, dat het hem inspanning kost. Is hij zoo ééne mat afgekropen dan neemt men die op en legt ze weder verder ter verlenging van zijn weg, tot hij zoo ongeveer een 50 Meter van de woning verwijderd is Dan staat hij langzaam op en verwijdert zich, al nog maar achterwaarts loopende, tot gemelde woning uit het gezicht is; ook zijn verdere gang huiswaarts is zeer langzaam en plechtig. Den volgenden nacht komt hij weer in het vertrekje der schoone slapen: nu brengt deze hem daar bij het aanbreken van den dag, de pruimdoos en welriekende olie, waarmede hij zich, na gepruimd te hebben zalft. Daarna verwijdert hij zich weder, als boven be-

schreven is, uit hare woning. Dit alles geschiedt daarna nog 2 nachten, geheel op dezelfde wijze; alleen wordt, wanneer men plan heeft het aanzoek in te willigen, 's morgens de weg, die moet worden afgekropen, telkens korter gemaakt, zoodat die ten slotte niet langer is dan èène mat; tàsé-tàsé (po), rondkruipen, steeds kruipen; tatàsé (po), kruipende zijnde; dàsé (po-ja), in stilte een meisje of een vrouw bezoeken, in haar slaapvertrek; dàsé (i na en jo), iemand en iets bekruipen, kruipen op of tegen iemand of iets; o guludu i ni of ani dòhu jo dàsé, de mieren kruipen tegen u of tegen uw voet op; dàsé (po si), besluipen, voorzichtig naderen om te vangen of te overvallen.

tàso (po-ja), (in boosheid) vreten; no tàso-ku, vreet maar, vreet jij maar.

tàsubé (*o*), (Mal. tasbi), veelvuldig als onkruid voorkomende (canna indica Lat.).

tàta (po-ja), hakken met veelvuldige kleine hakjes, met de punt van het hakmes; o aulòto pa tàta, geheele stukken van (zekeren) bamboe, over de geheele oppervlakte — lengte en rondte — kleine hakjes geven; waardoor zij zich — na eindelijk aan één kant opengespleten te zijn — gemakkelijk laten vlak leggen en in vele gevallen bij wijze van planken gebruiken; o gago — —, de haarnetten van den arèn-palm verwijderen, door achtereenvolgens al de hoornachtige vezels door te hakken, waarmeê zij op den stam vastgehecht zijn; o titi ma rèmo — —, het varken afhakken, door de ribben langs de ruggestreng één voor één door te hakken; o oré — —, de schildpad loskappen van z'n schild (slachten); o aulòto i tatàta, op bovenomschreven wijze opengelegde bamboe (ook wel alleen o tàta genaamd); o tàta, ben, of mand van bamboe (rechte latjes bamboe, in het rond onderling door gĕmuti-touw verbonden en van onderen en boven dicht gemaakt met heen en weêr gekruist gĕmuti-touw); tatàta (po), bibberen; o sado i tatàta, de onderkaak klappert op en neêr; klappertanden.

tatanamang (*o*) (Mal. tĕtanaman), het geplante; gewas; o tatanamang moi-moi, alle gewassen, alle soorten van gewas, alle planten.

tatàngu (*o*), huisje of tent (op 't midden eener prauw); hemel (ledikant -, troon -, draag -); zonnetent, soms ook: dek (van een schip).

tatàpa (*o*) (Mal. tĕtampah), platte, ronde, gevlochten bak,

gebruikt om een of ander op te drogen en om te wannen.

tatàpu (*i*) (Mal. tĕtap), zeker, bepaald, gewis zijn; tatàpu (po si), vaststellen.

tàté (*o*), zeef; tàté (po-ja), ziften; tatàté (po-ja), ziftende zijnde, gezift zijnde.

tàto (po-ja), in den weg staan (het uitzicht - of: het gezicht (er op - belemmeren); in 't licht staan (het licht onderscheppen); in den weg zijn, belemmeren, tegenhouden; upa no i tàto, to ma si gĕlĕlo-wa, sta niet voor mij (belemmer mij 't uitzicht niet) — ook: sta mij niet in 't licht — ik kan niet zien.

tàtu (*i*), schoon opbranden, geheel uitbranden (een vuur); tàtu-ka (*i*), het (vuur) is geheel uitgebrand; tàtu-wa (*i*), het gaat niet uit; het blijft steeds maar branden of smeulen; o uku i tatàtu-wa, onuitblusschelijk vuur.

tatusa (*o*), een harpoen, met drie van weêrhaken voorziene spitsen van ijzer, gestoken en bevestigd in een langen dunnen bamboe: wordt gebruikt om allerlei zeevisch meê te spietsen; tatusa (po-ja), met dit werktuig (op visch) jacht maken.

tau (*o*), hulptelwoord bij het aangeven van een' hoeveelheid vaartuigen of schepen: tiental; o déru o tau sinòto, twintig prauwen.

tau en tau-tau (*i*), strak en zeer strak, gespannen en zeer gespannen staan (van touw, een vel, een doek, de huid); tau-ka (*i*), gekomen tot het punt van strak of gespannen te staan; tau en tau-tau (pa), strak en zeer sterk spannen, trekken of aantrekken; o lèbi ma bĕdĕka na tau-ka, trek (en houd) den onderschoot (van het zeil) strak; tau-tau (po-ja), maar steeds door (werken, doen: zonder verpoozing); datau (po si), ergens strak aan bevestigen of bevestigd zijn; dau (po-jo), overspannen (b.v. een trom met een vel); bespannen (met doek, leer, enz.); dadau (*o*) het koord of touw waarmede men iets strak over of aan een voorwerp bevestigd houdt; o lađé ma dadau, de tongriem.

taūdja (*o*), Holothuria sp. (tripang).

taufani (*o*), overstrooming, watervloed; taufani (i-ja), overstroomen; o taufani i lalamo, de Zondvloed.

taūgè (*o*), inlandsche oorknopjes (van zilver of goud) voor vrouwen.

taūn (*o*) (Mal. tahoen, taoen), jaar, taūn-baru (*o*) nieuwjaar.

tawaga (po), starend staan kijken; aan staan gapen; met open mond staan luisteren.

tawakali (po si), (tawĕkoel, Ar.), het aan het noodlot over-

geven (of het gunstig dan wel ongunstig zal afloopen); po ma si tawakali nànga njawa, (voor) zich zijne ziel overgeven aan het noodlot (b.v. in den oorlog gaande).

tāwari (po-ja) (Mal. tâwar, tegengift), beprevelen van tabak, die men vervolgens laat doorslikken, als tegengift: 1e tegen de vrees voor de fluitende kogels als men ten oorlog gaat; ten 2e bij het tandenvijlen, waarbij men dan tevens het pruimen leert, om naderhand van het tabak kauwen niet meer onpasselijk te worden; 3e bij een proef of men geschikt is om tabak te planten.

tawi (po), blikken; o làko pa tawi, met de oogen blikken of knippen; po tawi-tawi of o làko pa tawi-tawi, aanhoudend of langdurig blikken of knippen met de oogen; tatawi (o), bliksem; o làko ma tatawi, de oogwimpers; datawi (jo), bebliksemd worden, getroffen worden door den bliksem.

téa en téa-téa (po), op de teenen loopen (bij pijn in den voet).

téba (po-ja), onderhouden, verzorgen, verplegen, opkweeken.

Tĕbèlo (o) (Tobèloreesch: Tĕbèlohō, Tern. Tobèlo), negorij en distrikt op de Oostkust van het Noordel. schiereiland van Halmaheira; ook: het Tobèloreesch; Tĕbèlo-ka (o), te, naar Tobèlo, ook: Tobèlorees; Totĕbèlo-ka (po ma), in de Tobèloreesche taal spreken.

tĕbèsu (i na en đa), zie pèsu (po-ja)

tébi (i na), schoon, rein, heilig zijn; tébi (đa) schoon, rein, zuiver, helder, licht, heilig zijn (zakel.); tébi-tébi (i na en đa), versterking van de beide voorgaande vormen; tĕtébi (i na), de schoon, rein, heilig zijnde; tĕtébi (đa), de, het, een schoone, reine, heldere, lichte, heilige; tébi (pa), schoonmaken, reinigen, zuiveren; po ma òsi po ma tébi-tébi, zich heel frisch of rein baden (zich baden zich heel schoon maken); tébi (po ma), saäli-woord voor po ma òsi = baden; débi (po ma en po na), (voor) zich en (voor) iemand schoon maken; débi (po-jo), iets opruimen, opredderen, leêgmaken — het laatste ook wel in den zin van een plek van onkruid ontdoen —; o sininga đa tébi, zuiver van gemoed, onschuldig zijn; o ròhé pa tébi en ma dĕdébi, zie **ròhé** (o); đa tĕtebi-ka po kahika z'n weg nemen daar waar het schoon, open, van onkruid of hindernissen vrij is; dĕdébi (o), saäli-woord voor àké (o) = water.

téda (po-ja), kauwen (ook saäli-woord voor òđo (po-ja) = eten); téda-téda (po-ja), goed fijn kauwen; téda-kali (i ja),

herkauwen; dèda (po-ja) kauwen voor (voeren met gekauwd eten); dèda (*o*), hap, slikbrok; to òdo-ka, ka o dèda moi, ik heb gegeten (maar) slechts één hapje, dèda (ma), afgebeten en weggeworpen vrucht (de hap van een vogel, vleermuis of buideldier.

téda (po si) (Tern.), uitstallen.

tědèmo en totědèmo (po si), zie **tèmo** (*i*).

tègé (*i*), (Tern.), druipen, lekken; dègé (*o*), drup, drop, droppel.

tégo (*o*), een soort boontjes (iets kleiner dan kupuwo)

tégu-tégu (po si), zetten of leggen op het randje (van tafel of bank, zoodat het veel kans heeft te vallen); (van een lang voorwerp) slechts even met de punt leggen op.

tého (po-ja), wringen, uitwringen, uitknijpen, uitpersen; o sàpi ma susu pa tého, de uier van de koe uitknijpen; de koe melken; o bèsi pa tého, ijzer uitwringen (fig. om een uitersten graad van toorn aan te duiden); o bèsi lo ka wa tého, ijzer wringt hij zelfs uit (of zou hij zelfs uitwringen, dat er vocht uitkwam); tětého (po-ja, uitwringende zijnde; uitgewrongen zijnde; tého (po si), er mede uitknijpen of uitwringen; dého (po-jo), uitknijpen -, uitpersen -, uitwringen in of op; ani làko to dého, ik zal (het vocht uit iets) uitknijpen in uw oog.

tèka en tèka-tèka (*i*), of dèka en dèka-dèka (ma), lang (durig) zijn; lang (gebruikt) zijn (of in gebruik zijn); lang (geleden) zijn; tèka-waàsi (*i*) en dèka-waàsi (ma), het is nog niet lang (aan den gang — of geleden — of gebruikt); tèka-kawa (*i*) en dèka-kawa (ma), het duurt- of het deugt nu niet lang meer; tèka-wa (*i*), niet lang daarna; ook: het duurt niet lang, of: het is niet duurzaam; ook: dat loopt weêr op huilen uit; dat duurt niet lang (of ik moet je weêr straf of slaag geven); tětèka (*i*) het lang gebruikte (oude, versletene); het lang geleden gemaakte (oudbakkene); dèka-si (ma), het duurt nog lang of zal nog lang duren; tèka (i na of dèka, voorafgegaan door een persoonlijk bezittel. v. n. w.), lang wegblijven; het lang kunnen uithouden; lang van duur (reeds op hoogen ouderdom) zijn; i ni tèka of ani dèka, wat ben je lang weggebleven; i wi tèka of awi dèka, wat blijft hij lang weg, of: wat houdt hij het lang vol, of: hij is reeds knapjes oud; tèka (pa), het lang doen duren, het lang doen aanhouden; tèka (po si), er mede lang wegblijven, het lang in gebruik houden.

tèkadé, misschien, wellicht, mogelijk.

tèké, over en weêr (komt steeds met ma voor bij de wederzijdsche (reciproque) werkwoorden; zie ook ma).

tèké-nàko (po-ja), zie **nàko** (po-ja).

tèké-wèdo (po-ja), zie **wèdo** (*i*).

tèki (*i*), in de keel blijven steken.

téking (po) (verb.), teekenen: dienst nemen als soldaat op handgeld; tèking (po-ja), komt voor in plaats van èto = rekenen, tellen; dĕtéking (po si), er bij rekenen, er bij tellen.

tèla (*o*), vloertegel.

tèlé (*o*), pudendum muliebre.

téli (po-ja), spannen (van den boog: het koord dat den boog spant in de daarvoor aangebrachte inkeping schuiven); dĕdéli (*o*), het koord, dat den boog spant; ook wel saāli-woord voor dadau (*o*); o ngami ma dēdéli, zie ngami (*o*).

tĕmèhè (i na en da), zie **mèhè-mèhè**.

tĕmèlo (*o*), zeer kleine groene erwtjes.

tèmo (*i*), men zegt, ze zeggen; het geeft geluid (een voorwerp); zingen, kirren, kweelen, tjilpen, kwaken, enz. (van vogels en insekten); tèmo (po), zeggen, spreken: no tèmo-wa? zeg je het niet? spreek je niet? ook: zou je het niet zeggen? (de een tegen den ander, die het woord niet durft doen); wo tèmo-wa, hij heeft het niet of heeft niets gezegd; hij spreekt niet: hij wil niet spreken (als teeken van oneenigheid of vijandschap); hij zegt het niet: wil het niet zeggen; tèmo (po ma), tot elkaar spreken; tot elkaar zeggen; met elkaar spreken (goed met-, niet verstoord op elkaâr zijn); tèmo (po ma si), het elkander zeggen; o boròka po ma si tèmo, elkander zeggen welk rouw-verbod (zie boròka) men den een voor den ander heeft bedacht; tèmo (pa) iets bebabbelen (van iets, iets te zeggen - er op aan te merken - hebben); tèmo (po na), iemand bebabbelen; ook: iemand onderhouden of de les lezen; dòné i na tèmo, dan hebben de menschen wat te zeggen, dan bebabbelt men je; of: dan spreekt men je aan, dan leest men je de les; wo i tèmo, hij bebabbelt mij; of: hij leest mij de les; wo i tèmo da torōu, hij zegt mij iets beleedigends; hij spreekt slecht van mij; tèmo (po na si), iemand aanspreken over; iemand berispen; iemand bebabbelen naar aanleiding van; ritèmo (po ma), er met z'n beiden over spreken; en: elkander harde woorden zeggen; kĕtèmo (po ma en po

ma tèké), met elkander bespreken, onder elkander spreken; ook: elkander met woorden beleedigen; kokĕtèmo (po ma tèké si), er over aanhoudend onder elkander spreken, er over met elkander een beleedigende woordentwist hebben; tèmo (po si), er mede spreken: het in het spreken gebruiken (een woord); dèmo (po si) en dodèmo (po si), het kwade van iemand — iemands kwaad gerucht — overbrengen en dit herhaaldelijk doen of het tot een gewoonte hebben; ridémo (po ma), tot een derde spreken over het leed, de zorg, den druk, die je wordt aangedaan of vervult; zich beklagen; dèmo (po ma si), verzoeken om zich te mogen voegen bij iemand of met iemand meê te mogen gaan (met iemand die gaat varen of een tocht in het bosch maken); tĕdèmo (po si), aan anderen mededeelen, dat men dit of dat van plan is, - dat men op dit of dat wil uitgaan; totĕdèmo (po si), algemeen rond vertellen, dat men dit of dat van plan is; tobi si démo (po), de gewoonte hebben om iemand te bebabbelen; altijd van een ander alles overbrengen; wo totobi si dèmo, hij is een aartsbabbelaar en aanbrenger; dèmo (o), taal, woord, gezegde, praatje; o dèmo o dola moi, één enkel woord; — — đa lòha, een goed, beschaafd woord; — — ma dorōu, een slecht — grof, onkuisch — woord; ook: saāli woord voor saàngi = drie; drie is niet in eere: het is niet betamelijk van iets een drietal te geven; — — pa àka, een praatje verzinnen, uit den duim zuigen; iemand iets toedichten wat hij niet gezegd heeft; — — — poléo, een gezegde ontkennen, verdraaien; een klacht, die reeds beslist was, weêr ophalen en voor hooger gerecht brengen; — — po si dàgi een gezegde of praatje voortzeggen; dĕdèmo (o), hetgeen gezegd is; mededeeling, rede; dĕdèmo (po-jo), verhalen, meêdeelen; dèmo-dèmo (o), zie tòlo (o).

tĕngèso (đa-i na), zie tèso-tèso.

tèngo (po-ja), in één (slag doorslaan); in één keer (doorhouwen); tèngo (po ma), alleen (zijn, gaan, doen); ook wel in den zin van: zelf (gaan, doen); to ma tèngo, ik ben alleen; to tàgi to ma tèngo, ik ga alleen; na àka no ma tèngo? maak je het zelf — of: allèèn? tèngo-tèngo (po ma), geheel alleen (zijn, doen, gaan); tĕtèngo (po ma), de eenige zijn, alleen zijnde; o ngòpa wo ma tĕtèngo, een eenige zoon; dèngo (o), benaming, soms voor kogel gebezigd (in vergelijking

met schroot en hagel?); dèngo (po-jo), schieten (iets) met een kogel; dèngo (po ma), alleen opeten (zonder met anderen te deelen); dodèngo (*o*), schermspel (een spel van de Islammen op hun Nieuwjaar, waarbij men tegen elkaar — man tegen man — van leer trekt, gewapend ieder met twee stukken droge sagobladsteel, in plaats van zwaard en schild; vaak loopt dit uit op vechtpartijen); dodèngo (po), dit spel spelen; kĕdèngo en kokĕdèngo (po ma si), met elkaar man tegen man vechten — en: man tegen man langdurig vechtende zijnde.

tènu (*i*), gelijk opgerold zijn (b.v. een zeil); tènu (pa), gelijkmatig oprollen.

tèpa (po-ja) (dikwijls met het achterzetsel no), er langs gaan, voorbijgaan; tèpa-tèpa (po-ja), dicht er langs gaan (vooral bij het varen gebruikt voor: langs de kust, langs den oever houden).

tèpi (*i*), het breekt (wel te weten: dwars, niet overlangs); tépi-ka (*i*), het is gebroken; i tèpi-tèpi-ka, het is aan kleine stukjes gebroken; tĕtèpi (i-ja), de, het, een gebrokene; tĕtèpi-tèpi (i-ja), de, het, aan kleine stukjes gebrokene; tèpi (pa), breken, doorbreken (overdwars); tèpi-tèpi (pa), meermalen of in kleine stukken breken; tèpi (i na si), het breekt met je, onder je (het breekt, of zal breken, terwijl je er op zit, staat of loopt); dĕtèpi (po-jo), er op - er in - er tegen breken of afbreken; dèpi (ma), stuk, stukje, brok (overdwars gebroken, gesneden, gehakt); dèpi (po ma) en kĕdèpi, kokĕdèpi (po ma), voor elkaar in gelijke stukken deelen; ieder één stuk nemen.

tèpo (ma) (Mal. tempo Port.), tijd, de tijd er voor (vruchten, zekere ziekten).

téri (*o*) (verb.), teer; téri (po-ja), teren.

téro en téro-ka (*i*), het komt uit, het is accoord, het is zoo, het is waar, het is juist; ook: saāli-woord voor da lòha; téro en téro-téro (i ma), het is hetzelfde en juist hetzelfde; het is eveneens en precies eveneens; ze zijn aan elkaar - en juist aan elkaar gelijk; ze zijn even en precies even groot; téro (po-ja), saāli-woord voor bòlo (pa) en dahé (pa), treffen; ook: gelijk hebben, recht hebben (maar altijd met het pers. v.n.w. geheel of gedeeltelijk achter het ww.); téro ngohi, ik heb gelijk; mo téro muna, zij heeft gelijk; téro ngomi, wij hebben gelijk; wij krijgen gelijk; wij winnen het; téro-téro

(pa), juist, precies (maken, meten, enz.); ta bitogu-ka ta téro-téro, ik heb het juist (even groot als de maat) afgehakt; téro téro (po si), maken gelijk en precies gelijk aan; tětéro (po si), vergelijken - gelijk stellen aan -: door nevens elkander stelling zien wat het langste of dikste is; tětéro (po ma si), met elkander zich meten in grootte (door nevens elkander te gaan staan); tětéro (po ma), gelijk gaan staan (bij het aanvangen van een wedloop, om het verst te springen, enz.): tětéro (*i*), saāli-woord voor: đa lolòha, de, het goede, mooie; déro (po si en po ma si), het - en het zich aanpassen.

tèsa (*o*), zitje: (tak of voorwerp, waarop een vogel zit of is neêrgestreken).

těsèré (i na), gulzig zijn, schrokken, vreten; totěsèré (i na), de gewoonte hebben van te schrokken; een gulzigaard, een schrokker, een slokop zijn; těsèré (đa), gulzig -, vratig zijn (zakel.); děsèré (*o*), vraatzucht; awi děsèré gèna, zijne vraatzucht (wat is hij een veelvraat).

tèso-tèso (pa), volharden; voortdurend, zonder te verpoozen, aanhoudend (doen, najagen, enz.) — zie ook: tjobo-tjobo —; dèso-dèso (i na en jo), er op -, op iemand volharden; ai nabo ai dòhu jo dèso-dèso, so đa lòha i hòlu, de wond volhardt op het been, zoodat het niet wil beter worden; o panjàké i na dèso-dèso, so i na lòha-wa, de ziekte houdt aan, zoodat men niet beter wordt; těngèso (đa), aanhoudend zijn; niet — of niet dan traag — beter willen worden (wonden); těngèso (i na-đa), onvermoeid zijn van geen ophouden weten (kinderen - in 't spelen).

tèta (*i*), afzakken (een kleedingstuk); afhangen (snot uit den neus); ani siràngu i tèta, ge hebt een snotneus; tèta (pa), uitstorten, ledigen (een vat of mand); uitsnuiten (den neus); dèta (po ma - po na), (voor) zich - (voor) iemand uitstorten; o gàhu, sutu no i déta, stort een weinig kalk voor mij uit (het potje b.v.); dèta (po-jo), uitstorten, ledigen in of op; tětèta (*i*), voortdurend afzakken, neerdroppelen (regen); ook: saāli-woord voor: muūra (*i*) = het regent; o galasahu i tětèta, zie galasahu; dědèta (po si), doen beregend worden: dědèta (po ma si), zich laten be- of natregenen.

tětēgěré (po ma), op de teenen gaan staan.

tětēwanga (ma), een natuurlijk vliesje, dat vast ergens tegen kleeft (b.v. het vlies op de binnenzijde van bamboe, het been-

vlies, enz.); tĕtḗwanga (*o*), een soort bamboe (die juist dezen naam draagt omdat het binnenvlies stevig en taai is, zoodat men het uit den verschen bamboe geheel kan aftrekken; men wendt het aan om er franjetjes en versieringen in verschillende kleuren van te maken, voor vaantjes of feestkoeken; des noods kan men het voor schrijfpapier gebruiken; de kinderen maken zich uit het geheele vlies - het zakje - van ééne geleding, een speelgoed: aan de eene zijde laten ze er den geledingsknoop aan zitten, doorboren die in het midden en blazen nu het zakje — na het in elkander gedrukt te hebben — telkens weêr bol).

tèto (*o*), steen; o tèto ma lòha, echte steen, harde steen: kei- of bazaltsteen; tèto (po-ja), met steenen werpen, steenigen.

tèto (po-ja), pikken, afpikken (van vruchten door vogels); kleine stukken ergens afhakken; tot moes hakken; dèto (o namo ma), een door de vogels aangepikte, afgegeten vrucht; en: op de wijze der vogels afpikken; ook figuurlijk: een vrijer, die een paar maal geweest is, maar niet weêr bij het meisje terugkomt; dĕdèto (*o*), mot, schietwormpje.

tèto (o bolé o), banaansoort, zie **bolé** (*o*).

tètu (*i*), afbrokkelen; dètu (o tahu ma), de plek, rondom het huis, die kenbaar is aan de uithollingen of afbrokkelingen door het van het dak afdruipend regenwater veroorzaakt; ook wordt geheel het buiten het huis uitstekend dakgedeelte en de tusschen den drup en het huis gelegen grond met dezen naam aangeduid.

téwo (*o*), zeewater; ook: de zee; téwo (po), naar het strand - naar het zeewater of de zee - gaan; o téwo po si ūi, zeewater halen: (bamboe) vullen met zeewater; téwo (po si), er mede naar het strand gaan, het naar het strand brengen.

ti, zie **ngohi to**.

ti (*o*), verkorting van tiwi (*o*); o ti-ta-ḍèhè, vogeltje om zijn roep op vele andere plaatsen in Indië bekend als: „Piet van Vliet"; is bruinzwart, ongeveer van de grootte van een vink.

Tiābo (*o*), riviertje, stroomt door het Westen van het dal van Galèla, en valt benoorden de negorij Galèla in zee: zou, zegt men, voor prauwen bevaarbaar zijn, maar groote steenen versperren hier en daar de vaart; o Tiābo ma làko, de monding der Tiābo.

tiàgi (po-ja), vleesch of visch, in het eigen vocht, in een bamboe gaar smoren; totiàgi (po-ja), voortdurend aldus

bereiden, aldus bereidende zijnde, de, het aldus bereide; diàgi (*o*), het aldus bereide; ook: de hiertoe gebruikte bamboekoker.

tiāi (*i*), volledig -, volkomen zijn; accoord of in orde zijn; juist zijn; rechtvaardig, in den haak zijn; duidelijk hoor- of zichtbaar zijn; recht-, gelijk-, glad-, effen-, pas-, juist van maat-, goed afgewerkt zijn; totiāi (*i*), versterking van het voorgaande; tiāi (pa), duidelijk en juist (spreken); rechtvaardig (richten en handelen); recht-, gelijk-, glad-, effen-, pas-, goedsluitend (maken); totiāi (pa), versterking van het voorgaande: diāi (ma), keurig netjes, kaarsrecht, volkomen juist; tiāi (po si), vereffenen, vervullen (tot volheid - in vervulling brengen); berechten, oordeelen, in 't reine brengen: het misverstand of ongenoegen uit den weg ruimen, voldoening geven; tiāi (po ma si en po ma tèké si), tot de rechters gaan om zich te laten berechten, om de zaak tegenover elkander in 't reine te laten brengen; totiāi (po ma), recht op gaan staan of zitten; zorgen goed op z'n plaats te blijven; no gògé no ma totiāi, dòné o déru i mòtu, blijf stil en goed op je plaats zitten, anders slaat het vaartuig om; totiāi (po ma si), met elkander volledig bijeen zijn; er allen zijn; (voor) zich iets volledig-compleet- hebben; mi ma si totiāi, we zijn met elkander voltallig bijeen; we zijn allen bij elkaâr; mànga bàba déo mànga awa i ma si totiāi, (die) een compleet stel vader en moeder hebben; (die) vader en moeder beiden nog bezitten.

tiari en totiari (po si), zorg dragen voor; zorgvuldig -, voorzichtig behandelen; en: ten zeerste zorg dragen voor; tiari (po ma si), zorg dragen voor zich zelven; op z'n hoede zijn.

tiaru (*i*), zie: **aru** (*o*).

tiawo (*o*), gezelschap, bijzijn, gemeenschap, vriendschap; tiawo (po), z'n gezelschap brengen aan; bezoeken, gaan buren of als vriend toeven; „den vriend op" zijn; o Hàdi-ka to tiawo, ik ga Hàdi eens bezoeken; ik was eens gaan buren bij Hàdi; mo tàgi mo tiawo-ka, zij is „den vriend op" gegaan (zij is er van door — weêr uit — naar de vrienden); hiervan: dodiawo (*o*), vriend, gezel, medgezel, kameraad, waarvan het dénominatief: dodiawo (po), dezelfde beteekenis heeft als: tiawo (po), gaan „vrienden", tot den vriend of de vrienden gaan (evenwel als men in boosheid zegt: hij of zij is weêr „den vriend op", gebruikt men gewoonlijk: tiawo); ook: tiawo en dodiawo (po si), er mede bij de vrienden gaan en meêdeelen; door de

vrienden laten opmaken; zich vrienden maken met; tot kinderen, die met iets in de hand gaan loopen spelen, dat de vriendjes helpen opmaken, zegt men: òdé no tàgi no si tiawo-ka, ja, maar je gaat er ook meê naar de vrienden (en laat het ze opeten); dodiawo (pa), tot vriend, tot gezel zijn: gezelschap houden; omgaan met; o ngòpa ta dodiawo, ik vergezel het kind; ook: ik houd het kind gezelschap; no i dodiawo, wees mij tot gezel (ga met mij meê - of: blijf bij mij); úpa no wi dodiawo, wees niet zijn kameraad, ga niet met hem om; to ni dodiawo-wa, (kinderen) ik wil geen kameraad met je wezen; ik wil niet met je spelen; dodiawo en kododiawo (po ma en po ma tèké), elkander tot vriend, tot gezel zijn; elkander vergezellen, samen gaan met elkander of elkander gezelschap houden, met elkander omgaan; dodiawo (po si), tot gezel, medgezel of vriend geven; doen gaan of zijn met; leggen of voegen bij; o sòné moi ja poòsu o bolé ma ròhé i si dodiawo, als men een doode begraaft, geeft men hem een pisangstam tot gezelschap of tot medgezel (opdat hij zich niet iemand uit het gezin daartoe kieze en er niet nog een sterve); ai tòko ma bedèka to ngòna ani tòko ma nau to si dodiawo, ik zal mijn hen met uw haan laten loopen; dodiawo (po ma si), zich tot een gezel nemen — als medgezel gebruiken —; en: elkander tot medgezel nemen; tiawo, zou in transitieven vorm alleen gebruikt worden bij de reizen per prauw (?): ngomi mi ma tiawo, wij zullen in het vaartuig elkaar gezelschap geven (samen op één roeibank zitten, gedurende de reis); to ni tiawo tanu, laat mij met u samen op één roeibank plaats nemen; o Kéba no wi si tiawo, zet hem naast Kéba (geef hem eene plaats op één roeibank met Kéba); gia dodiawo, vrienden, kameraden, gezellen; ook wel: zijn vriend; haar gezellin; hé, gia dodiawo! mijne vrienden! ja, dodiawo! hé, of: zeg, vriend! (hoor eens —; laat ik u eens wat vragen); dodiawo (*o*), komt ook voor als titel om een jongeren schoonbroeder of zuster aan te spreken of aan te duiden; ook wel eens om z'n man of vrouw aan te duiden (zoolang er nog geen kinderen zijn, want dàn zegt men: N. N's vader of moeder); diawo (o ngòpa ma), nageboorte, moederkoek, placenta.

tiba (*o*), bamboe koker, blikken bus of dergelijk vat (van langwerpigen vorm: bewaarplaats, 't zij voor natte -, 't zij voor droge waren; o dalu en o tamo ma tiba, bamboe palmwijn

- en dito rijstvat; tiba (po-jo), in een vat, zak, koker doen (droge waren, en te verpakken voorwerpen); o pālungu po tiba, den kogel in den geweerloop doen; tiba (po na), (iemand) aandoen, aantrekken (kleedingstuk, ring, armband); tiba (po ma), zich aandoen, zich aantrekken; tiba (po si), er in vullen, er in doen; er in steken; o poròtjo moi no i hiké, ai tamo to si tiba, geef mij een baaltje, om er mijn rijst in te doen; tiba (po ma si), gebruiken voor koker of vat; zich er mede kleeden.

tibàko (po-ja), zie **wàko** (po-ja).

tibalàngu (*i*), rommelig zijn —: door voorwerpen die er hot en haar overheên liggen; tibalàngu (pa), rommelig maken, door verschillende voorwerpen, die men gebruikte, door elkaâr te laten staan en liggen.

tibang (po-ja) (Mal. timbang), overwegen, bepeinzen; tibang (po ma), zich in evenwicht houden (in het vaartuig, bij het zeilen, met sterken wind); dibang (*o*), overweging, overlegginge des harten.

tibu (*i*), afgeknot - de punt er afgebroken- zijn; tibu (pa), afknotten; titibu (i-ja), de, het afgeknotte.

tidé (po-ja), opheffen, opbeuren, optillen; in de hand nemen, opnemen; ritidé (po ma en po ma tèké), met elkander optillen; kitidé en kokitidé (po ma), elkaar om beurten optillen en dit herhaaldelijk doen; maar meer nog: tegen elkander opheffen (wapenen); ditidé (po si), tegelijkertijd optillen.

tidi (po-ja), met de vuist slaan (niet stompen).

tifa ma susuru (*o*), banaansoort, zie **bolé** (*o*).

tigalo (po-ja), saāli-woord voor: àso (pa), roepen; schreeuwend roepen, sterk roepen aan een verafzijnde.

tigi (po-ja), er even aanraken - of aanstooten; ook wel: hinderen, storen; nog: opstooten, opjagen, van een stuk wild, uit hol of schuilplaats; tigi (po si), stooten tegen, aanstooten met, opjagen door; o nabo wa tigi, hij stoot z'n wond; aw' jajo o sisu wo si tigi, hij stoot zijn jajo tegen een steentje; titigi (po-ja), bij herhaling, voortdurend aanstooten, hinderen, opjagen; aanstootende, hinderende, opjagende zijnde; het aangestooten, gehinderde, opgejaagd zijnde.

tigira (i- en po en po ma), zie **gira** (*o*).

tigiri (đa), het weêr komen of zijn (in stoffen), verweerd zijn (door vocht); totigiri (đa), de, het verweerde.

tigo (*o*), kleverig, melkachtig of ook helder sap in boomschors en bladen, schillen en vruchtstelen; tigo (pa), lijmen (vogels, - soms ook voorwerpen op elkaar -; men gebruikt daarvoor inzonderheid het vocht uit den schors der gogòmo- en dingaboomen, opgekookt met klappermelk); tigo (đa), met tigo — en daarom lijmerig, kleverig — zijn.

tigo (*o*), zeer kleine witte schelpen, die tot versiering op doozen, matten, hoeden, arm- en voetbandjes, ceinturen enz. genaaid worden; tigo (đa), met zulke schelpjes versierd zijn; o sarau đa titigo, een met schelpjes benaaide (inlandsche) hoed; ook wel schertsenderwijze van een hevige regenbui (omdat de druppels in het water alom witte belletjes doen rijzen); o sarau đa titigo i na tanu-ku, men zet je een beschelpten hoed op (je krijgt een harde regenbui).

tiha (po-ja), tappen, bereiden (palmwijn); titiha (po-ja), voortdurend tappen, (palmwijn) bereider zijn.

tihèma (pa) en dotihèma (po si), zie **hèma** (ma)

tihimo, en totihimo (đa en i na), zie **himo** (ma).

tihiwo (*i*), nauw, eng, te nauw zijn of worden; totihiwo (*i*), de, het nauwe, enge, te nauwe, te enge; tihiwo (pa), nauw, eng -, te nauw, te eng maken; dingiwo (po-jo), (een doorgang) belemmeren; (iets) ergens in blijven steken en het te nauw maken (verstoppen); benauwen; dihiwo (*o*), splinter.

tiho (*i*), verder liggen -, langer zijn of worden -, hooger reiken dan (voorbijgaan, voorbijstreven in lengte, hoogte, verte); overspringen (overslaan); o gogòga i titiho, (dagen) overspringende - overslaande - koorts; tiho (pa), boven (een ander in lengte) uitsteken; verder (gooien, springen); sneller (loopen), voorbijstreven (in een of ander); voorbijgaan (overslaan), overspringen; tiho (po si), doen uitsteken (boven); er mede overslaan (voorbijgaan er van te geven); doen overslaan; diho-diho (po ma si), boven alles of allen uitsteken; van verre boven alles of allen zichtbaar zijn ('t zij door hoogte, 't zij ook door een in 't oog vallende kleur); ami baro ma djawàla sidago mo ma si diho-diho, haar sarong is zoo hard rood, dat zij in de verte onder allen kenbaar is; didiho (ma), het uitstekend, overstekend gedeelte; o dolopuku ma didiho, de einden, die bij een gelegden knoop oversteken.

tiïki (po), hoesten; totiïki (po), voortdurend hoesten; hoestende zijnde; diïki (po ma), kuchen (met opzet, zoogenaamd hoesten,

om iemand te begekken); dodiïki (po ma), dit bij herhaling of voortdurend doen; diïki (*o*), hoest.

tiïngu (po-ja), toebinden (de opening van een vat, flesch, bamboe); overdekken (het topeinde van een of ander —: op de wijze als wij een blaas over een pot of een papiertje over een drankfleschje binden); diïngu (ma), het blad of versiersel, of lapje, dat men gebruikt om iets aldus te sluiten of te overdekken (de blaas over den pot, het papiertje over het fleschje, de handschoenvinger of het verband over den vinger of teentop); men ziet zeer fraaie (als matjes bewerkte) diïngu's over de einden van banaantros-steelen, als men zulk een tros naar een feestwoning brengt; ook zeer nette van wèka-blad over bamboe's enz. enz.

tiki (*i*), stuiten (te lang om 'ergens onder, te breed om ergens door-gebracht te worden); stuiten in iets (omdat het door een' belemmering verstopt is); klemmen (niet - of moeilijk dicht kunnen); tiki (pa), stutten, steunen; tiki (po ma), zich stutten, steunen (met een stok loopen en daarop steunen — of op krukken); tiki en kitiki (po ma), elkander steunen, bijstaan, helpen; didiki (*o*), stut, juffer, beer; staf, stok, kruk; tiki-tiki (po), mank gaan, hinkend gaan aan één kant.

tilàku (po-ja), voorbij gaan; tilàku-no! ik kom tot u voorbijgaande! (aanhef van den Galèlareeschen groet, zie: bòla); dilàku (po-jo), gaan voorbij -, stappen over (iets).

tili (*i*), ontbloot zijn van de voorhuid (scheldwoord); tili (pa), ontblooten van de voorhuid; titili (*i*), de van de voorhuid ontbloot zijnde.

tilibu (i na), zwanger zijn (plat); i mi tilibu, zij is zwanger; totilibu (ja), de zwanger zijnden; tilibu (đa), zwanger zijn (zakel.); tilibu (pa), bezwangeren; dilibu (*o*), zekere groente (de bloem uit zeker riet, dat zeer veel overeenkomst heeft met suikerriet); Ambonsche naam: toboe ikan, Tern. naam: sajor lilin.

timisi (i na), kort - klein van statuur - zijn of blijven: timisi (*i*), kort - van afmeting -, laag - van stuk - zijn of blijven (voorwerpen); timi-timisi (*i*), zeer kort, zeer laag zijn; titimisi en titimi-timisi, (*i*), de, het een lage, korte en zeer lage, zeer korte; timisi en timi-timisi (pa), kort en zeer kort, laag en zeer laag maken.

imio (po-ja), afkluiven, schoonkluiven; nalezing houden; afkrabben (een aanbakseltje); oppeuzelen (kruimpjes, korreltjes, restantjes).
imu (*o*) (Mal. timoen, katimoen), komkommer.
imülòha (da), zie **lòha** (*o*).
ina, in eenvoudigen vorm, komt niet voor, omdat het woord een' aanhoudende handeling aanduidt; titina (po ma), en kitina of kokitina (po ma en po ma tèké), met elkander wedijveren (om het vlugst, om het snelst met elkaâr loopen; zwemmen, kruipen of het een of ander verrichten); kokitina (po si), om het snelst doen loopen (roei- en zeilvaartuigen, paarden, enz. waar menschen in of op zijn); gogitina (po si), met elkaâr doen wedijveren (b.v. kleine leêge vaartuigjes — zooals de kinderen die maken — of losse paarden, enz); gogitina (po-jo), beloopen, bezeilen, enz. (om het snelst, een zeker vooraf vastgesteld punt of voorwerp; ook wel om ingeval men er het eerste is, dat in bezit te nemen).
inàngu (*o*), (van wonden), gekneusd, beurs, beleedigd, gezwollen zijn of worden (door stooten, schokken, niet rustig houden).
inga (pa), afzonderen, afscheiden; afzonderlijk stellen of noemen; heiligen; tĕtinga (pa). afzonderlijk stellende of noemende zijnde; afzonderlijk gesteld of genoemd zijnde; tinga (po ma), zich afzonderen, zich afscheiden; afzonderlijk -, alleen -, op zich zelf staan of gaan staan; zich afgezonderd bevinden; tĕtinga (po ma), zich afzonderende zijnde; afzonderlijk, alleen, op zich zelf staande - en zich afgezonderd bevindende zijnde; magèna i ma tinga, dat staat op zich zelf; dat is iets afzonderlijks; dat is iets verscheidens, onderscheidens; tinga (po ma), voor zich afzonderlijk hebben, nemen, handelen; kitinga en kokitinga (po ma - en po ma tèké), zich van elkander afzonderen; elk zijn eigen weg gaan; o tahu -, o dòro -, o déru mi ma kitinga, wij wonen -, tuinen -, varen ieder van elkander afgezonderd - ieder op ons zelf -; ritinga (po ma en po ma tèké), van elkander scheiden; van elkander gescheiden - ieder afzonderlijk - handelen; tinga en ritinga (po si), gescheiden houden, uit elkaâr houden; van elkander afzonderen; van elkander scheiden (uit elkaâr doen gaan); dinga moi (*o*), één op zich zelf staand (geval); één afzonderlijk (soort); ééne bizondere (wijze); dinga i dala (*o*), vele afzonderlijke (gevallen soorten, wijzen of manieren); o padji-lamo ma dinga, de onderscheidene kleuren der vlag.

tingi (*o*) of bibido (*o*), een soort wortelboomen (rizophoren), zie ook: pòsi-pòsi (*o*).

tingidu (*o*), verdroogd banaan-blad.

tingkai (po) (Mal. tingkah), stout-, ondeugend-, vermetel-, baldadig-, onbeschoft zijn.

tino (*i*), verteerd worden (brandstof, fakkels, kaarsen); verslijten (kleêren); afslijten (voorwerpen); tino-ka (*i*), het is verteerd, op, versleten; titino (*i*), de, het, een verteerde, versletene, afgesletene; dino (ma), een afgebrand eindje; o suju ma dino, een eindje sigaret; o uku — —, een afgebrand hout uit het vuur (nog brandend- of ook wel gedoofd); tino (pa), verslijten, doen verteren of vergaan, opmaken, pa tino? zou men dat kunnen verslijten of opmaken? (wanneer men over duurzame voorwerpen of zaken die in onberekenbare hoeveelheid voorhanden zijn spreekt); pa tino-wa, het is niet te verslijten, men kan de voorraad er van niet uitputten.

tino (pa), wrijven, inwrijven, smeren (van het lichaam of een deel daarvan, met medicamenten); tino (po ma), zich wrijven of inwrijven; tino (po ma si), zich wrijven met -; als smeersel gebruiken; titino (po-ja), wrijvende zijnde; gewreven zijnde; didino (*o*), smeersel, zalf.

tino (po-ja) (tenoen, Mal.), weven (de Galèlareesche vrouwen verstaan deze kunst niet, wel vindt men in sommige kustnegorijtjes vrouwen die weven, maar die zijn Ternataanschen of andere buitenlandschen); dino (*o*), met de hand geweven stof (Moluksch maaksel); o tjalana — o tuàla o dino, broek — hoofddoek van zulke met de hand geweven stof.

tiōa (po-ja), zie **ōa** (*i*), en **djini**: o djini pa tiōa.

tiòdo (po-ja), schoonmaken, afwasschen, reinigen; zuiveren; slijpen; o uku pa tiòdo, het vuur uitmaken (er water op gieten); tiòdo (po ma), zich afwasschen, reinigen; tiòdo (po ma si), zich afwasschen, reinigen met; diòdo (po ma en po na), (voor) zich - (voor) iemand slijpen; dodiòdo (*o*), slijpsteen; o ingi ma dodiòdo, tandenslijpsteen: (naam voor de onderste tanden, daar de bovenste steeds daar langs slijpen).

tiòma (po), een tocht maken op één dag heen en weêr.

tiòni (po), op de klap loopen, tafelschuimen, panlikken; diòni (po ma si), er zich aan vergasten, er zich van bedienen, op de plaats waar het voorradig is (niet ten zijnent); o momanara po ma si diòni, gereedschappen gaan gebruiken (met

zijn werk gaan bij iemand, die gereedschappen heeft en het daar maken); o dèna — — — —, met een buur of vriend eens komen meêpruimen (omdat men zelf geen pinang heeft); o dalu — — — —, palmwijn gaan drinken ('t zij bij een kennis, 't zij — als eigenaar — aan of in den boom waar men ze tapt); o nawo — — — — (gaan visschen en in 't vaartuig of waar men landt) de gevangen visch opeten; of ook: bij een buur of vriend aanloopen, die men weet dat visch op tafel heeft, om eens meê te eten; o làsa — — — —, langsat - vruchten klimmen en (in den boom) eten; of ook: bij hen gaan, die met langsat - vruchten - eten bezig zijn, en meêdoen.

tiòpo (*o*), titel, waarmede mannen van zusters, — en diòpo (*o*), titel, waarmede vrouwen van broêrs, elkander aanspreken; tiòpo en diòpo (po ma tèké), elkander over en weêr aldus noemen.

tiòsa (đa), schuw, wild, vreesachtig; totiòsa (đa), de, het schuwe, wilde.

tipa (*i*) (van den wind), met vlagen waaien; titipa (*i*), de met vlagen, rukken waaiende; o paro i titipa, een rukwind, een met vlagen waaiende wind.

tipipi (*i*), dreunen (voetstappen, zware vallende voorwerpen, slagen, enz.); didipi (ma), dreun, dreuning.

tipòpa (*i*), steil afloopen; totipòpa (*i*), zeer steil afloopen; de, het steil afloopende; dipòpa (ma), de steilte.

tiriné (i na), beven, sidderen, rillen; totiriné (i na), bevende, sidderende, rillende zijnde; tiriné en totiriné (đa), beven, sidderen, rillen, trillen; de, het bevende enz.; tiriné (pa), doen beven, trillen (b.v. den vinger bij snarenspel); diriné (i na si), er door bevende of rillende zijn, of gemaakt worden; ï gòga ï si dodiriné, ik had de koorts, dat ik er van rilde.

tisè (*i*), het klinkt terug, het geeft een echo.

tita (*o*) (Mal. titah), wet, bevel, verordening, gebod; o tita pa hiké of — po si supu, een bevel geven, of doen uitgaan.

tita (*o*) (Mal. Port. tinta), inkt.

ti-ta-đèhè (*o*), zie **ti** (*o*).

titi (*o*), varken, everzwijn; varkensvleesch; o titi ma èsa, zeug; — — — màko, beer; — — — musé, bigge (ook kortweg: ma èsa, ma màko, ma musè).

titi (o bèsi ma), aambeeld. Dit titi is Ternataansch en beteekent dikwijls zooveel als Gal. gòla (ma).

titi (o sabèta pa), de rupsen (van sommige torren, die zich in boomstammen ingeboord hebben om er hun eieren te leggen) uithakken.

tiwi (*o*), (Mal. doewit), verkort: ti (*o*), geld; o tiwi i dala en i lamo, veel geld en groot - of een' groote hoeveelheid geld hebben of zijn; ti (*o*), ook: een' bepaalde **geldswaarde**: 8 duiten of f 0.07 (dus onze vroegere stuiver; daar 4 duiten = 2½ cent was); o ti moi, 8 duiten: de gulden heeft 15 ti of 120 duiten; de ti tegen f 0 05 berekend, zou dat 160 duiten moeten zijn — of nu daarom de réaal, waarbij hier veel gerekend wordt, hier 160 centen waarde heeft?? — In centen is de ti = f 0.07, maar dit is iets te veel: de 1½ ti = f 0.10; 3 ti = f 0.20 en zoo komt het dus ook weêr uit, dat 15 ti = 100 centen is. De halve ti wordt genoemd: saratu (*o*) = 4 duiten (dus eigenlijk maar 2½ cent, maar hier waard ongeveer 3½ cent); o ti iha dé o saratu, 4½ ti = 36 duiten = 30 centen; 6 ti, wordt genoemd: o suku moi (suku Mal. = ¼, dus ¼ van een réaal) = 48 duiten = 40 centen, (maar eigenlijk naar de vroegere waarde der 48 duiten = 30 cent, dus: de schelling); butànga o ti, zes stuks voor een ti; o ti ja sosinòto, twee ti het stuk.

tiwòtu en totiwòtu (i na), diep, vast, zeer diep, zeer vast slapen; tiwòtu en totiwòtu (po si), vast en zeer vast in slaap maken of doen slapen.

tja! en tja, tja!, goed zoo! toe maar! mooi zoo! dat gaat er flink van door! dat gaat goed zoo! wel, wel! hoe mooi! je slooft je uit!

tjàdé (po-ja), (een meisje) plagen — aanhalen — (met wooorden of meer handtastelijk); katjàdé en kokatjàdé (po ma), elkander plagen, aanhalen; met elkander stoeien (jongens en meisjes); gétjàdé (po si). aan het stoeien helpen; aanleiding geven -, in de gelegenheid brengen, dat men elkaâr plage, aanhale.

tjàdi (*o*) (Mal. tjandi), toren.

tjadiola (ma), de mik — gevormd door twee lange voorwerpen, die, elkaâr kruisend, nabij hun topeinden verbonden zijn.

tjafàla (po) (Tern.), vlug -, gezwind -, handig -, bevattelijk zijn.

tjafaruni (po) (Tern.), vies-, smerig-, liederlijk zijn of doen.

tjagulu (po), in raadselen spreken (om iemand te begekken of onwetend te houden van 't geen men tot een derde zegt).

tjahaja (*o*) (Mal.), glans, pracht; frischheid, blos; tjahaja (*i*), glanzend-, prachtig zijn; frisch -, blozend -, met een glans van gezondheid en schoonheid bedekt zijn.

tjai-tjai, spoedig: in een oogenblik (er mede klaar -, weder terug zijn); een oogenblik, eventjes, een ommezientje (leenen, gaan, er werk meê hebben); ka tjai-tjāi, slechts eventjes, slechts een ommezientje; ani diha tjai-tjai to si ogu, (laat) mij het eventjes met uw mes snijden; tjai-tjai dé đa bòlo-ka, het is in een oogenblik klaar; tjai-tjai lo, het duurt maar eventjes; tjai-tjai... tjai-tjai, bald.... bald, nu eens... dan eens; nu.... dan; hier.... daar (afwisselend); tjai-tjai đa togoi, tjai-tjai đa muūdu, nu hard dan zacht, weldra hard weldra zacht (afwisselend hard en zacht); djai-djai (po-jo ook po ma), met haaste gaan of doen; no djai-djai, dòné no wi dahè-wa — of, o igo đa bi mata-ka, haast je, anders treft ge hem niet meer — of, zijn de klappers uitverkocht; jo djai-djai mànga silo ja soné, (dan) haasten zij zich het licht uit te doen; (dan) doen zij snel het licht uit; djai-djai (po si), er met haaste mede gaan (met spoed wegbrengen of brengen); spoedig er mede maken; kodjai (po ma si), haastig maken of afmaken, afraffelen, afbroddelen.

tjàkaïba (*o*) (Tern)., mombakkes; tjakaïba (po ma), een mombakkes voordoen: — (po ma si), er zich een mombakkes van maken, het als mombakkes gebruiken.

tjàko (*o*) (Tern. tjàko = slaan), uur (eigenlijk slag), bij tijdsopgave; o tjàko sinòto, het is twee uur; — — mogiowo dé ma satènga, het is half elf.

tjàko (pa), veranderen, verdraaien; o ròngа — o dèmo pa tjàko, den naam veranderen, een verkeerden naam opgeven, en — woorden verdraaien; tjàko (po ma), zijn houding veranderen: zich bukken of buigen om te ontwijken (een wapen, een steen, enz.); djàko (po si), een voorwerp verzetten aan èèn uiteinde; — aan èène zijde naar links of rechts draaien of verzetten; ma doduūru no si djàko-no, verzet, draai den achtersteven (van een vaartuig dat op 't droge staat) hierheen.

tjala!, uitroep van ongeduld: ellendig! het gaat niet!

tjala (*o*), duizend; ontelbaar, verbazend veel; o tjala moi, één duizend; o tjala sinòto dé o ratu moi dé moritòha dé tumidingi, 2157; dé ma tjala, met duizende; dé mànga

tjala, met duizenden hunner (menschen); o tjala-tjala, duizend-duizende; ontelbaar; ja tjatjala, duizenden (menschen); ja tjatjala — ja tjatjala bij duizenden.

tjalana (*o*), (Mal.), broek; tjalana (po ma), een broek aandoen, gewoon zijn een broek te gebruiken; tjalana (po ma si), voor broek gebruiken, zich er een broek van maken, tjotjalana-ka (po ma), met een broek gekleed zijn; o tjalana-pòpo of o pòpo, korte broek; — — gila, of o gila, lange broek; — — o dino, een broek van met de hand geweven stof.

Tjamatoro (*o*), gehucht aan de kust, benoorden Galèla.

tjànga (po), zeeroof-bedrijven; tjatjànga (po), zeeroof bedrijvende -, zeeroover zijn.

tjapàka (*o*) (Mal. tjampaka), boom met oranjekleurige, sterk naar jasmijn riekende, langwerpige bloemkelken; tjapàka-da aré (*o*), boom, aan wiens naakte takken slechts aan de uiteinden pluimen van groote spits-eironde bladen komen, die soms een schoone kroon kunnen vormen; zijn bloemen zijn witte klokken, met vijf stijve blaadjes: van buiten, midden op, een weinig rood gevederd en van binnen, van 't midden tot den bodem, hooggeel; zij verspreiden een' zachten geur (Mal. Kambòdja, Lat. Plumiera acutifolia Poir).

tjàpàti (po) (Mal. tjĕpat), vlug, gezwind, handig (zijn of doen); bevattelijk zijn; djapàti (po ma), zich haasten, ijlen.

tjapàto (*o*), (Mal. Port. sapatoe), laars, schoen, pantoffel, slof; tjapato (po ma), zich schoeien, een voetschoeisel aan doen of gebruiken; tjapàto (po ma si), er zich schoenen - een schoeisel van maken; zich er mede schoeien; tjotjapàto-ka (po ma), met schoenen gekleed zijn.

tjapéo (*o*) (Mal. Port. chapéo), hoed, pet, niet-inlandsch hoofddeksel; tjapéo (po ma), een hoed gebruiken of op zetten; tjapéo (po ma si), als hoed gebruiken, zich er een hoed van maken.

tjàpu (*o*), (Mal. tjap), zegel, stempel, ijk, keur, merk; tjàpu (po-ja), zegelen, stempelen, ijken, van een keur of merk voorzien; ook: neêrslaan en aftrekken (van den geweêrhaan); tjàpu (po si), er mede zegelen, merken, enz.

tjàpu (po-ja), (Mal. tjampoer), mengen, vermengen; tjàpu (po si), vermengen met, mengen onder; tjatjàpu (po si), vermengende en vermengd zijnde; tjàpu (po ma si), zich mengen in: inlaten met; (voor) zich vermengen.

tjàpūa (po), babbelen, overal het hoogste woord in hebben.

tjara (Mal.), wijze, manier; tjara (po), doen op de wijze van; tjara Tĕbèlo, op Tobèlosche wijze; po sòda po tjara Tĕbèlo, op Tobèlosche wijze den krijgsdans uitvoeren; po ma tjara-lamo, een air aannemen; zich willen voordoen als voornamer dan de anderen.

tjara-wa en tjara-tjara-wa (*i*), talloos veel, onuitsprekelijk veel; overvloedig - in groote mate - voorhanden zijn; tjara-wa en tjara-tjara-wa (mi, ni, ja), wij zijn -, gij zijt -, zij zijn talloos velen.

tjaributu (po), zie **butu** (*o*).

tjarita (*o*) (Mal. tjĕrita), verhaal; tjarita (po-ja), verhalen.

tjàti (*o*) (Mal. tjat), verf, vernis, politoer; tjàti (po-ja), verven, vernissen, politoeren; tjàti (po si), er mede verven, verven met, enz.

tjatjahŏrĕké (*o*), krekel.

tjatjàki (*o*), kalkpotje, in de pruimdoos; tjatjàki (po ma si), er zich een kalkpotje van maken, het als kalkpotje gebruiken.

tjatjawi (o tòko ma), zie **tòko** (*o*).

tjatjupu (*o*), porseleinen vaasje, met langen hals.

tjàtu (po-ja), schenken, vereeren, verleenen (hoogeren aan minderen); in beden ook wel: zegenen: ja, Gikimoi sutu No i tjàtu, o, God! zegen mij een weinig; tjàtu (po si), beschenken, vereeren met; tjotjàtu (*o*), gave, geschenk, zegen; ook wel: tjàtu (ma), geschenk, fooi.

tjawali (Mal. koetjawali? - beteekenis anders), slechts; tjawali sinòto, slechts twee; tjawali ma lòha magèna? zoo'n beetje slechts? — ook: ja, indien; of, gevolgd door ka: ja, indien slechts (heeft dàn een ontkennende beteekenis); tjawali ngohi ta òđo, ja, indien ik het opgegeten (hadde) - (dan was je met recht boos op me); tjawali ta òđo, ja, indien ik het at (maar ik eet het niet); tjawali ka wo tèmo-ka, ja, indien hij het slechts gezegd had (dan moest hij het ook maar gezegd hebben); tjawali ka wo ma tèngo, ja, indien hij slechts alleen geweest ware — of het slechts alleen gedaan hadde (maar dat is niet het geval); op anderen toon gezegd, beteekent de laatste zin ook: hij is of was slechts alleen.

tjawaro (po), verstandig, kundig, wijs zijn; tjotjawaro (po), de verstandig, kundig, wijs zijnde.

tjé!, uitroep van verbazing en verwondering: hé! wel! of van afkeu-

ring, weigering, onwil: och, ik wil niet! ik heb er geen lust in! ajakkes! ik vind het niets mooi — of niets prettig! laat me met rust!

tjébělèki! uitroep: bijna! haast! het scheelt weing!

tjèděké! minachtend: bah! hoe laf! ha, ha!

tjèděkèlé! afschuw: bah! hoe vies!

tjèké (i na), klein zijn (van postuur, van stand); jong — een klein kind — zijn; tjèké-tjèké (i na), zeer klein, zeer jong zijn; tjětjèké (i na), de jong -, de klein zijnde; tjèké (đa), klein zijn; tjèké-tjèké (đa), zeer klein zijn; tjětjèké en tjètjèké-tjèké (đa), de, het, een kleine en zeer kleine; tjětjèké en tjětjèké-tjèké (ma), de, het, een jonge en zeer jonge (kind); maar ook: een kleine of zeer kleine er van; ani aulòto ma tjětjèké of ma tjětjèké-tjèké moi to ma gòlo, ik verzoek om een uwer aulòto-bamboes, een kleine of zeer kleine er van; tjèké en tjèké-tjèké (pa), het klein en zeer klein maken of doen zijn; djèké (o), kleinheid; ma djèké (met klemtoon), wat is dat klein, heel klein; ani-awi djèké, uwe - zijne kleinheid: wat zijt gij - wat is hij klein!

tjěkurufu (o) (verb.), schroef (hout- of ijzerschroef); o tjěkurufu ma ingi, de schroefdraad.

tjèré (o), ketel (waterketel).

tjěrêné (i), rammelen, rinkelen; tjotjěrêné (i), voortdurend rammelen, rinkelen, klinken; tjěrêné (pa), doen, laten rammelen, rinkelen.

tjiba (o), groote parkiet (iets kleiner dan de lorrě-papegaai); groen; wijfje grijze, mannetje roode kop.

tjikahu-wa (po ma), niet voort kunnen; zich zwak en lusteloos gevoelen; niet in staat zijn z'n arbeid te verrichten.

tjilàka! (Mal. tjělaka) als uitroep: verwenscht! een onheil over je! tjilàka (o), onheil, rampspoed, verderf; pa màké o tjilàka, door een onheil -, door rampspoed getroffen worden; in het verderf vallen.

tjimbòki (o) (Mal. tjamboq), zweep, karwats; tjimbòki (po-ja), met een zweep of karwats slaan.

tjimi (po-ja), slaan met een rotting of buigzaam takje, striemen; tjitjimi (po-ja), dit lang, aanhoudend, doen; aldus slaande en aldus geslagen zijnde; tjitjimi (o), tiempje, takje (waar men aldus meê slaat).

tjina (o), stormvogel, meeuw (zwart, zeer groote vlucht).

Tjina-ka (o), chinees.

tjinga-tjinga (*o*), een hoog opschietend, lofachtig onkruid, met gele bloempjes (Wollastonia strigulosa, Lat.); o tjinga-tjinga-Batawi, goudsbloem.

tjingari (*i*), weinig, gering, schamel, karig zijn (een deel): tjingari (po), klein van gestalte-, gering zijn; slechts weinig tot zijn deel gekregen -, zich slechts weinig verworven hebben; tjingari (pa), karig zijn met iets: de deelen klein maken.

tjiràko (po-ja) (Tern.), slaan, ranselen; ook: boschaadje, onkruid, te veld staand gewas over eene groote uitgestrektheid omkappen; mo rèdi mo tjiràko, zij maakt een verbazenden lap grond schoon (om er een tuin aan te leggen).

tjiru (po-ja), (Tern.), schrappen, aanschrappen; djiru-djiru (*o*), lucifer; tjiru (po ma), (Gal. kulu), zich scheren; djidjiru (*o*), scheermes.

tjitji-kòdé (*o*) (tjoetjoeq-kondé, Mal.), haarspeld, haarnaald.

tjoba! (Mal.), zie eens! laat eens zien! beproef eens! tjoba (pa), iets beproeven.

tjoba-tjoba (po), zeker spel, waarbij men twee woorden noemt, en vraagt in welk van die twee de speelnoot meer lust heeft, waarna men, al naar het antwoord, hem of haar, een' vrouw of man toezegt (meest een leelijk of gebrekkig mensch) wier of wiens naam eenigzins op het gekozen woord gelijkt.

tjobo (pa), er op los gaan; aanvallen, bestormen (veel in gebruik als saāli-woord voor tàgi (po) = gaan); tjobo (po ma) en kotjobo (po ma en po ma tèké), op elkaâr losgaan, elkaâr aanvallen; op elkander losslaan; kotjobo (po ma), ook: er met elkaâr dapper op los eten of drinken; una-ka o dalu mi ma kotjobo mi sai-lobi, we hebben bij hem den ganschen dag met elkander geducht palmwijn zitten drinken; djobo (po si), er op los doen gaan; ook: saāli-woord voor dàgi (po si); o gia po si djobo, de hand slaan (aan iemand); djobo (po ma), vertrekken, weggaan, afreizen, zich verwijderen, oprukken, opbreken; djodjobo (*o*), werkstuk, maaksel; awi gia ma djodjobo, het werk zijner handen.

tjobo-tjobo (*i*), aanhouden, voortduren; i muūra i tjobo-tjobo, het regent aanhoudend; tjobo-tjobo (pa), herhalend, aanhoudend, voortdurend doen.

tjoho (pa), vasthouden; tjoho-tjoho (pa), stevig- of langdurig vasthouden; tjotjoho (pa), vasthoudende zijnde; in de hand hebben; tjoho-no (pa), de ééne hand vol ergens van nemen;

djoho (*o*), zòòveel men in èène hand kan nemen; o djoho moi, eene handvol; djoho en kotjoho (po ma), elkander vasthouden, elkander bij de hand houden; gotjoho (po ma si) zich vasthouden aan; gogotjoho (*o*), leuning; tjoho (pa), ook: uitknijpen (met èène hand); djoho (po-jo), uitknijpen in of op (uitknijpen en het vocht laten druipen in of op —; meestal medicijn in oor, mond, neus of oog); o làko po djoho, zekere kunstbewerking aan de oogen bij de inwijding in den djini-dienst (zie djini); djodjoho (*o*), handvat, hengsel; tjoho- en ritjoho-gia (po ma), zie gia (*o*).

tjòlo (*o*) (Mal. tjĕloep, Mal. Mal. tjòlo), zekere verfstoffen — blauw, violet, groen — die men zich bij de Chineesche handelaren aanschaft, tot het kleuren van partijen in matten, vaantjes, enz.

tjomòko (po-ja), dichthouden (van den mond b.v.); tjomòko (po ma), de beenen dicht aan een gesloten houden, in staande, zittende of liggende houding.

tjoōu (po en po ma si); tjoōu-djōu (o en po), zie **djōu** (*o*).

tjopĕròki (*i*) (onbeleefd), vertrokken, verwrongen staan (van 't gelaat); mismaakt in vorm zijn (een vrucht); tjopĕròki (pa), vertrekken (het gelaat).

tjòpolòng (*o*), bromtolletje (van de vrucht van den balitàko).

tjòpu (po), waterig -, spuitend afgaan; spuiten; djòpu (po-jo), bespuiten, inspuiten, uitspuiten; begieten; djodjòpu (*o*), spuit, gieter.

tjori (o làko i), zie **làko** (*o*).

tjotjoré (po) (Mal. tjoera?), onzamenhangend wauwelen, snateren; tjotjoré (*i*), het spatten en kabbelen van het water voor den boeg van een vaartuig; o rumau i tjotjoré, een school rumau (zeevisch) beroert de watervlakte.

tjotjòro (*o*), (tjatjorong, Mal.), trechter.

tjuga-tjuga (po), mank gaan, met het been trekken (door pijn of een wond).

tjuka (*o*) (Mal.), azijn; verzuurde palmwijn.

tjuku-tjuku (po-ja), kittelen, krieuwelen; tjutjuku-no (po-ja), kittelende zijnde.

tjumu (*i*), steken, scheuren (van pijn).

tjumu-tjumu (*o*), raadsel; tjumu-tjumu (po), raadsels opgeven; wil iemand een raadsel opgeven dan zegt hij: tjumu-tjumu! en een zijner gezellen antwoordt: tjumu! waarna eerstbedoelde

met zijn raadsel voor den dag komt. Eigenlijk geeft men steeds raadsels op in de Ternataansche taal, maar toch hoort men ze wel enkel in het Galèlareesch; b.v.: nàko-so mi tjĕtjĕké ka mo ma baro, dé nàko-so mi lamo-ka ami baro ma umo, klein zijnde draagt zij een' sarong en groot geworden zijnde werpt zij die weg: antwoord: de bamboestengel, want elke geleding spruit uit in een scheede, die afvalt als de bamboe oud geworden is; o igo ma léta moi o kàtu-ka i si suru, een reepje klappernoot in het dak gestoken: antwoord: de maan; o duwo moi i susuju ma rèhè-rèhè, een' schare waarvan ieder een sigaretje rookt: antwoord: de ngawaro-vischjes, wier bek van een puntige verlenging voorzien is; o lasinari moi ma raba o hāgàri ma rèhé-rèhè, een doosje waarin louter hageltjes zitten: antwoord: de papaja-vrucht (de rijpe vrucht is vol hagelronde zwarte pitjes); enz.; kan men het antwoord niet vinden, dan zegt degeen die het raadsel gegeven heeft: o dóku moi no i hiké: geef mij een' stad; men noemt hem daarop den naam eener stad en is die naar zijn zin, dan geeft hij de oplossing; hij heeft dan het recht nog eens weder een raadsel op te geven.

tjutjuūtu (ma), weinig, een weinig, een beetje: ook wel: klein; o nabo ma tjutjuūtu, een klein wondje; tjutjuūtu-ūtu (ma), zeer weinig; tjutjuūtu-ka (*i*), het is weinig geworden (het is verminderd, zoodat er nog maar weinig van -, zoodat het nog maar klein is); djudjuūtu (po ma en po-jo), (voor) zich bij beetjes - bij weinig gelijk - nemen; tjutjuūtu (pa) en pa tjutjuūtu-pa tjutjuūtu, bij beetjes en bij zeer kleine beetjes gelijk.

tjuwali (po), minder snel in vlucht of gang dan —.

to, zie **ngohi to.**

to, van, voor; to ma Kolana, van of voor den Koning; to njawa ma somoä, van andere menschen; to una, van of voor hem; maro to dòku- dé to sōa-wa, (het is) niet als van de dorpen en van de vlekken (een quasi nederige betuiging, bij het overbrengen van o mođòka ma sakahi); wil zeggen: het is niet zoovcel -, of: niet zoo goed bereid, als van de — als men gewend is in de — dorpen en vlekken; to staat ook vòòr de bezittelijke voornaamwoorden.

tōa (po-ja), uitstrekken, uitsteken (de hand); reiken, (met de hand): tōa (po si), optillen en recht voor zich uitsteken; dōa

(po si), aanreiken, toesteken, aanlangen, toereiken, overgeven, aangeven; kodōa (po ma si), elkander aangeven, aanreiken.

toba, respectivelijk tobĕ, tobi, tobo, tobu, préfix aan werkwoorden, waardoor secundaire grondwoorden worden gevormd; beduidt: steeds, altijd, immer, altijd weêr, voortdurend; het préfix neemt de reduplicatie van het primaire woord over. zoodat men dan schrijft: totoba, totobĕ, enz.

toba! (Mal. tobat), (leedvermaak), net goed! nu zal je 't wel laten 't weêr te doen! verdiende loon! (vreesaanjaging), nu zal men je wel leeren! toba (po), tot inkeer komen; een afschrik krijgen van; een afkeer krijgen van; berouw hebben.

toba (po-ja), ander woord voor: lia (po-ja), trekken; totoba (po), stuipen hebben.

tobĕ, zie **toba.**

tobé (po-ja), aan de punt van een stok, staak, bamboe, tiempje hangend, omhoog of in den grond steken; dobé (po-jo), aan of op de punt van een stok, bamboe, enz. hangend of gestoken, toereiken of aangeven; totobé (*o*), hengel; totobé (po-ja) of dodobé (po ma), met - of (voor) zich met den hengel visschen.

tobi en tobo, zie **toba.**

tobo (po), zwemmen, waden; totobo (po), een tijdlang uit spel met elkaar zwemmen; zwemmende zijnde; gewoon zijn te zwemmen; tobo (*i*), ook: verbranden, doorbranden (maar slechts in het bizonder geval, dat er sprake is van het doorbranden van bamboekokers, waarin men het een of ander op het vuur warmt of bereidt; keert men die bamboes niet voortdurend dan brandt er een gat in, waardoor het vocht waarin gekookt wordt wegloopt, de spijze verbrandt en het ondereind van den geïmproviseerden pot in het water komt te staan en dus zwemt of waadt); ani diàgi i tobo, je bamboe-kookvat verbrandt of is verbrand; tobo (pa), overzwemmen, doorwaden; totobo (pa), zwemmende iets zoeken, of zwemmende iets nazitten om te vangen; o lori pa totobo, zwemmende duik-eendjes trachten te vangen; dobo (po-jo), naar iets toe -, ergens heen zwemmen; dobo (po ma en po na), (voor) zich en (voor) iemand iets uit het water zwemmen (zwemmende halen); dobo (po si), iets of iemand voortzwemmen, doen meêzwemmen, zwemmende meêdragen of voortduwen.

tobobo (da), zeer, wond zijn (van het hoofd); totobobo (da),

het wond zijnde of zeer zijnde; tobobo (i na), een zeer hoofd hebben; dobobo (o), hoofdzeer.

tobu, zie **toba**.

Tobuku (o), Temboekoe of Toboengkoe staatje op de Oostkust van Celebes, onder Ternat. gezag.

tòđa (po) (in het algemeen), het vellen der boomen op een stuk boschgrond waar men een tuin wil maken; dòđa (o), het stuk grond waarop de boomen geveld zijn; tòđa (pa) (in het bizonder), omhakken, vellen; totòđa (po-ja), vellende zijnde; geveld zijnde.

Todahè (o), negorij op de Westkust van Halmaheira's noordel. schiereil., even benoorden Sawoe; men heeft hier een diepen smallen inham der zee, die kleine vaartuigen een zeer veilige haven biedt.

todamātoko (i na), zie **damato** (o).

tòdèngè (o), kandelaar, flambouw-standaard; ook: het darm- of heupbeen.

tòdo (i), scherp zijn (van punt); tòđo (pa), aanpunten, er een punt aan maken; dòđo (po ma en po na), (voor) zich en (voor) iemand een punt maken aan; tòđo (po si), er mede aanpunten; totòđo (i), de, het scherp gepunte.

todòka (i-po), onverwachts, plotseling, eensklaps; bijna nooit zonder jato: o! ei!; jato, i todòka ï bàbu-ka, plotseling (o, schrik!) viel het op mij neder: jato, i todòka ka wa hino-ka, eensklaps was hij gekomen (o, schrik! daàr stond hij); todòka (po ma), (zelf) schrikken; todòka (pa), verschrikken (aan het schrikken maken, een schrik aanjagen); ook: eensklaps -, met een ruk iets doen; upa na lia na totodòka, ge moet niet zoo met herhaalde rukken trekken; dodòka (po na), iemand verwelkomen; verrast ontvangen, met vreugde tegenkomen, tegenspringen.

todola (i na), zie **dola** (po-ja).

Todoré (o), het eiland Tidore; ook: de Tidoreesche taal; Todoré-ka (o), naar, te, op Tidore; ook: Tidorees.

todòsi (i na), zie **tòsi** (po-ja),

toduba (po ma), het zich berouwen (spijt hebben over de schade, het nadeel, den last, dien men zich veroorzaakt, door iets gedaan of verzuimd te hebben).

tòfu (o bòro ma), zie **ōa**.

tòga (o), (ook: baru (o) = Mol. Mal. barong), zwam, dat men vindt tusschen de bladscheeden en den stam van sommige palmboomen (bòlowo en lĕbèno); men gebruikt het òòk om vuur te maken, maar hoofdzakelijk om er, in stede van werk, de

naden der prauwen meê te breeuwen; om vuur te maken, klemt men een stukje dezer zwam met den duim tegen een bordscherf en schrapt daarmede snel langs een stuk droge bamboe.

togara (*i*), o ngau i togara, het oor is doovig (een gewaarwording in het oor hebben, alsof er water in zit).

Togawa (*o*), dorpje aan het meer van Galèla; o Togawa-bèsi, de Uhr-Ahn van dit gehucht, die zijn graf zou hebben aan den oorsprong van een, bij dit dorp, in het meer loopend beekje — het Wàsi —; als het na alle aangewende middelen niet wil regenen, gaat men heen en werpt steenen in diens grafkuil, om zijn geest te vertoornen, die dan een geweldigen regen zou veroorzaken; men vereert nog den hoed van dezen legendarischen persoon: een grooten, eenigszis kegelvormigen keisteen, die aanmerkelijk is uitgehold; water daar een tijdlang in bewaard, zou een ziekte afwerende kracht bezitten; deze reliquie vindt men echter niet in het dorp Togawa, maar in een gehucht: o Gam-sungi (Nieuwdorp) of o Togawa ma sonònga (het andere deel van Togawa) geheeten (veel oostelijker aan het meer, onder Ori); de familiën, die daar wonen behooren echter onder het hoofd van Togawa.

tògè (*o*), een vogel, die in hoog onkruid huist; men krijgt hem nooit of zeer zelden te zien; zijn roep of schreeuw komt eenigzins met den klank van zijn naam overeen.

togòi (đa), hard zijn of worden; ook van vleesch: taai -, stug zijn; totogòi (đa), de, het harde, taaie, stugge; dogòi (ma), de hardheid, taaiheid er van; ook (met meer klemtoon): hoe hard! verbazend taai!

togoòlòngo (po), zich verslikken, iets in 't verkeerde keelgat krijgen; togoòlòngo (po si), zich verslikken aan.

togòsa (i na en đa), opgewonden -, gek -, krankzinnig -, razend -, dol zijn of worden; o kàso magèna đa togòsa, die hond is razend, dol; i wi totogòsa gěna, hij, de gek zijnde (de gek); o njawa ja bi totogòsa, gekke menschen, krankzinnigen; togòsa?! wat?! tèkadé o maidjanga i hiwa kagèna? er zijn daar zeker geen herten? togòsa?! o maidjànga ka i tuwo-tuwo! wat?! (welk een' gekke veronderstelling maak je daar?) de herten loopen daar bij kudden rond! totogòsa (po ma), zich gek houden, zich als krankzinnig voordoen.

tògu (*i*), ophouden, een einde nemen; togu-ka (*i*), het is -, het heeft opgehouden; het heeft een einde genomen; het is uit;

togu (po ma), ophouden; stilstaan, halt maken; dogu (po si), overblijven, overlaten; i si dogu tjawali o njawa ja tupaàngi, er bleven slechts acht menschen over; dogu (po si en po ma si), besluiten, beëindigen, doen ophouden; o wèla i si dogu, het touwtje trekken (zie wèla), wordt besloten (deze nacht heeft het voor de laatste maal plaats); o òđo mi ma si dogu, wij beëindigen ons feest; ook: sidogu (ma), beëindiging; o wèla -, o òđo ma sidogu, de beëindiging van het touwtje trekken, — — van het feest; dodogu (po si), afmaken; tot een eind - of beslissing brengen; terugbrengen of teruggeven (de leening beëindigen); doen verblijven of onderbrengen of te bewaren geven (goederen bij iemand): dodogu (po ma si), zich ophouden, inkeeren; z'n intrek nemen, overnachten, herberg nemen; dogu (ma), de laatste, het laatste, ten slotte.

toguruga (po), droomen; doguruga (po si), droomen van, over; doguruga (*o*), droom; o doguruga i popūtura, angstige, verwarde droomen.

tòho (pa), zich orienteeren, den weg naar het doel kiezen (zoowel in het bosch als in open zee); una wa tòho đa lòha, hij weet goed den weg te kiezen, — de rechte richting te kiezen; mi sisa-ka so na tòho no si dodiahi, wij zijn verdwaald, orienteer je dus ter dege.

tōi (*o*), een rietsoort, waar men de pijlschachten van maakt.

tōi-kano (*o*), een zelfde soort riet als 't voorgaande, maar grover, voor pijlschachten niet geschikt.

tòka (*o*), booze geest, kwelgeest, geestelijke boosheden in de lucht, swangi. Duidelijk omschreven is het beeld dat men zich van den tòka maakt niet, trouwens over al wat tot het onzichtbare behoort, zijn de meeningen hier — zoo goed als elders — zeer individueel en vaag. De tòka's azen zeer op dooden en maken zich meester van hun geest of ziel — wordt er niet goed bij den doode gewaakt dan ontvoeren zij ook het lijk —; de ziel voeren zij met zich in de lucht en deze moet uit hun macht verlost worden door de Schamanen, die daartoe in hun somnambulistischen slaap, soms een hevigen strijd met de tòka's te voeren hebben. Sommige zielen — 't zij van hen, die aan een vreemdsoortige, akelige ziekte stierven, 't zij van hen, die op aarde te veel met tòka's omgingen — kunnen zij niet meester worden en deze zielen worden dan op hun beurt ook

tòka's. Maar de toka's schaden of verderven ook gaarne de levenden en laten zich daartoe door menschen gebruiken of maken zelve menschen of ook voorwerpen tot hun verdervende werktuigen; kitòka (i na), drager of werktuig zijn of worden van een boozen geest: lykantroop, weêrwolf, swangi, vampyr, enz. zijn of worden. Men beweert, dat men zich uit vrijen wil met een tòka in aanraking kan stellen en wel door hem een offer te brengen (zooals men dat —, en onder den schijn alsof men dat brengt aan djini of gòma) en hem daarbij om zijne hulp aan te roepen. Dan verkrijgt men de macht om zijne medemenschen krank te maken, te vergeven, plotseling te laten dood vallen, ze allerlei voorwerpen in het lichaam te heksen en vooral de lever van kranken of gezonden op te eten en ze zoo te doen sterven; ook kan men dan de groeikracht of de vrucht uit het gezaaide of geplante doen verdwijnen en zijns naasten ondernemingen doen mislukken. In den beginne wenschte en gebruikte men die macht slechts om z'n vijanden te schaden, maar de booze wekt weldra de begeerte om te verderven zoo sterk op, dat men ook huisgenooten en familieleden tot zijn prooi kiest; kokitòka (i na), voortdurend werktuig des boozen zijnde; weêrwolf, swangi, vampyr zijnde; kitòka (da), drager of werktuig zijn of worden van een boozen geest. Dit heeft betrekking op voorwerpen. Allerlei voorwerpen kunnen de woonplaats worden van een tòka (men zegt dan ook wel, dat zoo'n voorwerp: dé ma tòka-ka, met een boozen geest, of ook: dé ma duhutu-ka, met een eigenaar of inwonenden geest — en in dit geval een boozen geest — is). Zoo treft men het aan dat schotels, pullen, vazen, gouden of zilveren lijfsieraden, huizen, stukken grond door een boozen geest bezeten en oorzaak zijn dat de eigenaars en huisgezinnen door vele krankheden of sterfgevallen getroffen worden. Nu zijn er weêr toovenaars, die dien boozen geest kunnen bannen, maar meestal wordt de eigenaar genoodzaakt het heksende voorwerp weg te doen of de heksende woning of plaats te verlaten. Dikwerf brengt men kostbare voorwerpen bij den zendeling, opdat door een tijdelijk verblijf in diens woning — waar gebeden wordt — de tòka, uit vrees voor het gebed, er uit zal verdwijnen. Niet zelden worden ook voorwerpen, die als djini-fetichen (zie: djini) vereerd worden, werktuigen des boozen, (inzonderheid, zoo het schijnt, als de djini van hebzuchtigen aard was en dientengevolge de hem dienende

toovenaar hooge rekeningen schreef; — of ook wel in dien een toovenaar zich door zijn djini groote schatten verzameld heeft). Zoo'n bezeten fétiche, maakt dan zijn vereerder tot een vampyr (i wi si gitòka), hetgeen dikwerf blijkt als zijn patienten sterven in stede te herstellen: hij eet ze dan op, in stede ze te genezen. Heksen en bokkerijders — 't zij dan dat zij dat uit vrijen wil zijn of 't door hun fétiche zijn gemaakt — loopen natuurlijk steeds gevaar door hun dorpsgenooten te worden vermoord. Van de eerste soort namen er wel (uit vreeze dat anders zulk een lot hun zou treffen) hun intrek als huurlingen bij de zendelingen; van de andere smeekten sommigen den zendeling hun boozen fétiche met diens woning weg te halen en sloten zich dan daarop gewoonlijk bij den zendeling aan om in den Christelijken godsdienst onderwezen te worden; kokitòka (đa), de, het van een boozen geest bezeten zijnde; kitòka (po), (gaan) weêrwolven, bokkerijden, heksen. Hiertoe gaan de met een boozen geest in verstandhouding of onder diens werking staanden des nachts uit. De algemeene voorstelling is, dat van zulk een menschelijke vampyr — als de booze geest hem aandrijft — het hoofd met de ingewanden het lichaam verlaat; de ooren nemen dan een grooten omvang aan, zoodat hij die als vleugels kan aanwenden en zoo vliegt hij rond van tijd tot tijd den kreet kò! kò! uitstootende. Aan een over de nok van het huis gespannen witten doek — (alleen de tòka merkt dien doek op) — weet hij waar gezonden of kranken zijn wier bepaald levenseinde daar is; dààr spoedt hij zich heen, licht met een rietstok, dien hij meêvoert de bovenste atap-bladen van het dak op en herkent nu dadelijk zijn slachtoffer, daar voor zijn oog al diens gewrichten open liggen — als of het lichaam een zeef ware —; door deze openingen valt het hem gemakkelijk in het lichaam te dringen en de lever van den ongelukkige machtig te worden — die voor hem een' bizondere lekkernij is —; kan hij door omstandigheden die lever niet machtig worden, dan beneemt hij zijn slachtoffer de ademhaling, door met zijn rietstok op diens borst te drukken — òf voert diens schim of schaduw (gurumi) met zich. Tegen den morgen keert de weêrwolf naar huis en het hoofd met bijbehooren past zich weêr netjes op den achtergelaten romp. De persoon aan wien die romp behoort ontwaakt des morgens geheel onbewust van de schelmstukken, die een deel van zijn ik des nachts heeft uitgevoerd; kokitòka (po), voortdurend weêr-

wolven of heksen; weêrwolvende of heksende zijnde; o tòka ma bido, een betelsoort (chavica majuscula Miq.); o tòka ma susulo, de bode of gezant van den boozen geest — een groot soort groene krekel — komt die des avonds in een' woning dan is dat een teeken, dat daar weldra een vampyr zal aankomen.

tokalo (*i*) zie **kalo** (*o*).

tòké (*i*) = tàku (*i*), verstopt zijn, verstopt worden; dotòké (jo), beklemt raken er in, het verstoppen.

tòko (*o*), hoen, hoenders, kip; kippenvleesch; o tòko ja sosinànga, gebraden kip; — — ma bĕbèlé, hanespoor; — — — bĕdĕka hen; — — — bòro, hoenderei; — — — gòsi, ook: hoenderei, en tevens: de kuit of kuitspier; — — — lalàta, gevlochten kippennest; — — — lau, de halskraag (veêren) van den haan; — — — nau, haan; — — — ngòpa, kuiken; — — — gòho, halfwassen hoen; — — — òko, kippelever, en: de lel van den haan; — — — rĕrèdé, hanekam; — — — tjatjawi, de beide lange veêren in den hanestaart; — — o āràpu, de kip Arabier — een hoen met baardjes; — — — djago of o puka, kip zonder staart; — — — pada, kip op korte pooten; — — — pàpang (Mal. papaq), een haan alsof het een hen was; d. w. z. zonder halskraag; — — pa pĕpèlé, hanen laten vechten; — — i ma pĕpèlé, de hanen vechten met elkaâr; — — i puwo, de hen legt eieren; — — i mòtu, de hen zit broeis; — — i soré, de haan kraait.

toko (*o*) (Mal.), winkel, negotiehuis.

tokòla (po), verstomd, verbijsterd staan (als iemand een grooten mond tegen je opzet); o ngoòsa i tokòla, zie ngoòsa (*o*).

tokoru (*i*), het olieachtige komt boven; de olie begint zich af te scheiden (bij het koken der klappermelk); dokoru (ma), de bovenste, olieachtige, vette laag; o igo ma dabu ma dokoru, de bovenste, vette laag der klappermelk; o susu ma dabu ma dokoru, room van melk of op de melk.

tòku (po-ja), ergens boven op -, boven overheen loopen; boven op of over den kant van iets loopen; tòku (*o*), een nachtelijk spel (afgewisseld met wéla) van volwassen jongens en meisjes, waarbij een kind over de saamgehouden handen van eene dubbele rij — vis à vis staande — spelers loopt, terwijl men een beurtzang doet hooren. De paren, welken het kind gepasseerd

is, begeven zich naar het einde der rij en stellen zich daar weder op, opdat de wandelaarster onafgebroken hare tocht kan voortzetten, tot zij acht malen rondom de woning gekuierd is, waarbij dit spel plaats heeft; tòku (po), het spelen van hiervoren genoemd spel; tòku (po si), er mede loopen over; iets ergens boven over heen doen gaan of brengen; tòku en kotòku (po-ja), verdeelen (arbeid); tòku en kotòku (po si), verdeelen (voorwerpen, bij den tel); tòku en kotòku (po ma), onder elkander verdeelen (arbeid); tòku en kotòku (po ma si en po ma tèké si), onder elkander verdeelen (voorwerpen); dòku (po na), iemand besluipen of naderen, loopende boven over iets heen; dòku (ma), boven, bovenzijde; dòku-ka (ma), boven op, er boven op; er boven; dòku-ku (ma), er boven op neêr, er op neêr (zetten, leggen, dalen, gaan staan); dòku-jé (ma), er boven omhoog; ai-ani-awi dòku-ka, boven mij, u, hem (dus: aan, bij mijn', uw', zijn' bovenzijde); ami-mia-mànga dòku-ku, (boven) op haar, ons, hen (dus: op hare, onze, hunne bovenzijde neêr); dodòku (*i*), de, het bovenste; dodòku-dòku (*i*), de, het allerbovenste; o tàla ma dòku ma dolòmu, bergrug (de vereeniging des bergs — de samenkomst der hellingen — bovenop); dodòku (*o*), voorwerp om over heen te loopen (liggende bamboe of sliet, steiger, vlonder, brug, bruggehoofd).

la (*i*) (intr.), breken, afknappen (van touw, garen, haar, ijzer- en koperdraad); tola (pa) (tr.), breken, stuk snijden of hakken, afsnijden, afbijten (touw, enz.); doorgraven (een landengte b.v.); slachten, kelen (den gorgel afsnijden); oversteken, doortrekken, of oversteken (een rivier, een' vlakte; een bosch); afbreken (z'n verhaal: er in blijven steken, er stukken uit vergeten); tola (po si), er mede stuk snijden, slachten; oversteken met; of: iets overbrengen, overdragen (doen overtrekken); iemand in de rede vallen (veroorzaken dat iemand zijn rede moet afbreken); voor iemand die gaat voorbijloopen (z'n gang afbreken); afwisselen - (afbreken) de eene kleur met eene andere - in een of ander werk; da äré déo da sawàla i si totola, het is wit en rood, — met witte en roode kleuren, — afwisselend wit en rood; o hutu po si totola, het haar in vlechten opmaken (en niet in één knot); dola (ma), de afbreking, verbreking; o àsali ma dola, de verbreking van de lijn der afstamming, zie àsali.

tolabutu (po), zie **butu** (*o*).

tòlo (*o*), hals, vernauwing, engte; kraag, hals van een kleedingstuk; o sahè ma tòlo, (ook alleen o tòlo), de hals; o dòhu — —, de enkel; o gia — —, de pols; o bòtĕli — —, de hals van de flesch; o tòna — —, landengte; o tòlo i bobitogu, halsafhakkers (zekere geheimzinnige personen, die men altijd meent te zien, tegen dat er een begin gemaakt wordt met het aanleggen der rijsttuinen en die er op uit zouden zijn om koppen te snellen: de reden waarom zij dat zouden doen kan men niet recht opgeven —: veelal zegt men: de Sultan van Ternate heeft elk jaar eenige koppen noodig om tot een offer in den krater van den vulkaan te werpen, opdat die het eiland niet verwoesten zal; maar men geeft ook tal van andere redenen —; in allen gevalle meent men: degenen, die die koppen snellen, maken daarmede veel geld. Hoewel nu nooit, zoolang men zich heugt een kop gemist is geworden, worden toch elk jaar de dorpen weder beroerd door allerlei wonderlijke verhalen, van koppensnellers, die men zou gezien- of die 's nacht bij de woning gefloten- of tegen of op het huis gegooid zouden hebben, enz. Op klaar lichten dag zagen wij al de mannen der negorij gewapend toesnellen. op het gegil van een' vrouw, die beweerde, dat zij de koppensnellers hoorde roepen —: natuurlijk was het slechts loos alarm. Evenwel dit kluchtspel — elkander voor koppensnellers bevreesd te maken — vindt men op bijna alle eilanden in de Molukken, zoowel in het Ternataansche als in het Ambonsche. Deze zoogenaamde koppensnellers noemt men ook: dèmo-dèmo (*o*); tòlo-liko (*o*), strik (voor vogels); tòlo-liko (po-ja), (vogels) strikken.

Tòlofūo (*o*), negorij en distrikt op de Westkust van Noord-Halmaheira.

tolòlé (da), droog, verdroogd zijn, (hout, bamboe, blâren); rijp zijn (klappernoten en milo); dood, verdord, verstorven (boomen); awi uru ma kahi da tolòlé-ka, zijn lippen zijn droog; tolòlé (pa), door en door droog of ook rijp laten worden; dodolòlé (o en po-ja), zie péda (*o*).

tolòmu (po-ja) (lòmu, als grondwoord komt wel in het Tern. voor, maar niet in 't Galèl.), bijeen brengen, bijeen voegen, op een hoop brengen, bij malkander leggen; verzamelen, vergaderen, bijeen roepen; tolòmu (po ma), bijeen komen, samen komen, vergaderen, te hoop loopen; tolòmu (po si), vereenigen,

(man en vrouw maken; inzonderheid van jongelui die met elkaar worden betrapt); bijeenbrengen -, verzamelen met; dolòmu (po ma en po na), (voor) zich — (voor) iemand verzamelen, bijeenbrengen, bijeenrapen; dolòmu (i na en jo), in grooten getale op iemand of iets afkomen, zich op iemand of iets neêr zetten, zich om iemand of iets verzamelen; dolòmu (o), vergadering (plaats van verzameling); dé o àké ma dolòmu Wo si ronga o ngòloto, en de vergadering der wateren noemde Hij zeeën; o tàla ma dòku ma dolòmu, de vergadering des bergs bovenop (:de bergrug —: de plaats van verzameling der hellingen); mia dolòmu o niha ma gòla-ka, onze plaats van verzameling (waar we van verschillende zijden bijeen zullen komen) is onder den kanarieboom; dodolòmu (o), vergaderplaats: plaats voor vergaderingen bestemd.

tolopuku (po-ja), knoopen (een vasten knoop leggen); dolopuku (o), knoop (in touw, garen, band, enz.).

to ma, verk. van ngohi to ma, zie **ngohi to.**

tòma (po-ja), wekken, porren; verwekken, doen opkomen (b.v. kwaad of een bezoeking).

tomàké (po), zie **màké** (po-ja).

tòmé-tòmé (o), zekere vruchtboom, met ronde zwarte vruchten, als kersen; hangen niet aan een steel maar zitten aan de takken (Flacourtia sp.).

to mi, verk. van ngohi to mi.... muna, zie **ngohi to.**

tomina (po), (mina, als grondwoord komt wel in het Tern. voor, maar niet in het Galêl.), kijken, komen of gaan kijken of luisteren, toekijken, toeschouwen; domina (po-jo), kijken: gaan of staan kijken naar; gaan bekijken, beschouwen:

tòmo (po-ja), opwerken tegen (wind of stroom, met zwemmen, roeien, zeilen).

tòmo (po-ja), maken, bouwen (huizen en prauwen: — een groot werk aanvangen en dus 't vorige, in figuurlijken zin —: opwerken tegen een zwaren taak).

tomolé (i na, en da en po ma), zie **molé** (o).

tomòlo (po-ja), plagen (inzonderheid gehuwden, door schertsend, zinspelingen te maken op de namen van hun schoonfamilie — die zij niet uitspreken mogen — of ook wel op lichamelijke gebreken of eigenaardigheden dier aangetrouwde familieleden); ook wel: (kinderen) treiteren, plagen, aan 't huilen maken; tomòlo (po ma en po ma tèké), elkander wederkeerig plagen.

tomòmo (i na en đa), zie **mòmo** (po si).
tòmu (po si), noemen naar (een kind naar zijn grootvader b.v.).
to muna en to muna ami, zie **muna mo.**
tòna (*o*) (Mal. tanah), grond, aarde, klei, bodem; land, landstreek; o tòna đa aāré pijpaarde; — — ma gosòso, aardolie (petroleum); — — — gaàhu, aardgroente (een soort spinazie: Mal. sajor bajam — Amarantus tristus L. —); ma tòna (eigenl. o tabàko ma tòna), grondtabak, aardgoed, (de onderste bladeren van de tabak, die gewoonlijk zanderig, met aarde bespat zijn); o tòna đa tébi, de grond is helder, duidelijk zichtbaar (in plaats van ons: het is helder dag); o muūra i tòna -tòna, het plasregent — de grond staat blank onder water —; tòna (đa), met aarde er aan, zanderig; vuil door aanklevende aarde; dotòna (po-jo), ergens blijven plakken — hangen —: er niet van daan komen; ook iets ergens maar laten zooals het is.
tònga (*o*), mandjes, hetzij van schroefboomblad in strooken van een paar vingers breed, en dan gewoonlijk met deksel van hetzelfde; hetzij van buitenbast van in fijne reepjes gespleten bamboe en dan gewoonlijk zonder deksel.
tònga (*i*), met een reet zijn, een kier hebben; o bobĕrèsu i tònga, er is een reet of kier — er zijn reten, kieren — in den wand; o raba i tònga, er ontstaat een kier in het binnenste — gemoed — (voor ons: het hart bonst - van vrees of schrik -); dònga (po si), door een kier of reet (steken, schieten, pijlen, enz.): dònga (ma), ook: dònga-dònga (ma), de gewrichten van het lichaam (eigenlijk: de kiertjes tuschen de geledingen — zooals men zich hier schijnt voor te stellen); dònga (po ma), door een reet of kier binnendringen (ook van booze geesten, die zòò in huis -, of door de kiertjes - gewrichten - in het lichaam komen); o paro ma dònga, een wind niet juist uit een der vier hoofdstreken van 't kompas, maar uit een tusschenstreek; ook: een kentering-wind, niet juist de passaatwind.
to ngini en to ngini nia, zie **ngini.**
tòngiraba (po), in het midden zijn; tòngiraba (pa), in het midden - (hakken, doorhakken, treffen); totòngiriba (*i*), de, het middelste, - in het midden liggende, staande, enz.; o putu i totòngiraba, het middelste van den nacht, in het holle van den nacht, te middernacht; dòngiraba (*o*), zee, meer, groot water (het tusschen — landen — inliggende); dòngiraba

(ma), het midden; dòngiraba-ka (ma) op -, in het midden; er tusschen -, er midden in; dòngiraba-ka (nia-mia-mànga), in uw - ons - hun - midden; onder u. ons, hen; (en zoo verder met de achterzetsels: ku, no, sa, ko, jé); dòngiraba (po), in zee, ver in zee of in het meer gaan; dodòngiraba (po), voortdurend ver in zee of in het meer gaan, — dat gewoon zijn.

to ngohi, en to ngohi ai, zie, **ngohi to.**

tongòho (pa), zie **ngòho** (pa).

to ngomi en to ngomi mia, zie, **ngomi mi.**

to ngòna en to ngòna ani, zie, **ngòna no.**

to ngòné en to ngòné nànga, zie, **ngòné.**

tongònga (*i*), er vormt zich een roof; tongònga (đa), met een roof zijn; dotongònga (jo), er komt een roof op; dongònga (*o*), roof (op een wond of schram).

to ni, verk. van ngohi to ni... ngòna, zie **ngohi to.**

tòni (*o*), vliegende visch.

tòno (po-ja), weeken, in de week zetten; in een kleursel of mengsel dompelen of zetten (om de stof een zekere kleur of hoedanigheid te doen aannemen); totòno (*i*), de, het geweekte, gekleurde; tòno (po ma), zich in het water zetten, in water of in een bad gaan zitten; tòno (po si), dompelen, weeken, zetten in; dòno (po ma), (voor) zich in de week, in een kleursel zetten; dòno (*o*), kleursel, mengsel.

toòma (po-ja), vermoorden, doodslaan, slachten, dooden; totoòma (i-ja), de moordenaars, slachters; de, het vermoorde, gedoode, geslachte; toòma (po ma), zelfmoord begaan; toòma (po ma en po ma tèké), elkander vermoorden, elkander doodslaan; doòma (po ma en po na), (voor) zich - en (voor) iemand dooden, slachten; doòma (*o*), moord, doodslag, slachting.

to òna en to òna mànga, zie **òna i.**

to....òna-ka, verk. van ngohi to...òna-ka, zie **ngohi to.**

toōré en totoōré (po, po ma), zie **oré** (po).

toōri (*i*), op nieuw uitspruiten (van een afgehouwen tronk of een schijnbaar gestorven, bladerlooze plant of boom) ook: scheuten, uitspruitsels maken (uit de wortels); doōri (ma), een zoodanige spruit: scheut, rijsje.

toòsa (i na en đa), boos -, kwaad -, toornig -, ontstoken zijn; totoòsa (i na en đa), de, het kwaad -, toornig -, ontstoken zijnde; doòsa (po na en po jo), toornen, boos zijn op -,

ontstoken zijn tegen iemand en op iets; toòsa (po ma en po ma tèké), op elkander toornen of kwaad zijn.

tòpa (po-ja), met pennetjes dichtsteken, in elkaâr werken, aaneen hechten (bladeren tot een mat, bakje of zak); o ruru po tòpa, het aaneen hechten van de emballage (zak) voor rauw sagomeel.

tòpi (*o*) (Mal.), muts, calotte, hoed.

tòpi (*o*), grove mat (zie bōbòro).

tòpi (po-ja), afsteken van een spruit (van een bamboe -, banaan-, sago-struik, enz.) met wortel en al; dòpi (po ma - en po na) (voor) zich en (voor) iemand een spruit aldus afsteken.

tòpo (po-ja), spijzen, voederen; opvoeden, aannemen, verplegen, verzorgen, fokken, nahouden, grootbrengen; tòpo (po si), voêren met (een of ander voedsel); voêren uit, van (b.v. een bord); totòpo (po-ja), voêrende, fokkende, grootbrengende zijnde; de, het gevoêrde, gefokte, groot gebrachte; dòpo (po ma), (voor) zich grootbrengen; o bàba-dòpo, pleegvader; o mèmĕ -dòpo, pleegmoeder; o ngòpa-dòpo, pleegkind.

tòpo (po-ja) (Tern. = Gal. suru), vaccineeren; totòpo (po-ja), vaccineerende zijnde, gevaccineerd zijnde; totòpo (*o*), vaccinepuist.

tòpo (po-ja) (Tern. = Gal. suru), met een kris of dolk steken; dòpo-dòpo (*o*), kris, dolk.

topòngo (i na en đa), zie **pòngo-pòngo**.

topòra (*o* en po), zie **dopòra** (*o*).

tòpu (*i*), hoog -, verhevea zijn, zich verheffen (de bodem); met verhevenheden, hobbelachtig, bultig zijn (een vlak); met een hoop -, met hoopen voorradig zijn; aw' pipi i tòpu, hij heeft geld met hoopen; tòpu (pa), op een hoop brengen, ophoopen, ophoogen, aanhoogen; dòpu (po ma), (voor) zich in groote hoeveelheid bijeenbrengen, bijeenhalen, ophoopen; totòpu (i-ja), de, het hooge, verhevene, hobbelachtige, opgehoopte, opgehoogde; totòpu (*o*), heuvel; dodòpu (*o*), hoop (in de tuinen: de op een hoop of op hoopen gebrachte losse laag bovengrond, die men afkrabt, om een meer vasten grond te krijgen, om de rijst te planten).

tora (*i*), voorbij -, er niet meer zijn (vruchten).

tora (i na), huiverig zijn voor - en van iets; beangst, geägiteerd, zenuwachtig zijn; ai gai đa tora, mijne hand is onvast (door huiverigheid voor - of geägiteerdheid, bij hetgeen er moet verricht worden); ai làko đa tora, mijn oog schrikt er voor (het

gezicht er van maakt mij huiverig, zenuwachtig), tòra (po si), bevreesd maken met, beangst maken voor.

tòra (*o*), dakspar; o tòra po dèhè, daksparren halen; tòra (po si), daksparren maken van -; er daksparren van maken; o lōu to bitogu ai hito to si tòra, ik (ga) bamboe afhakken om er daksparren van te maken op mijn keukentje.

torari (po) (Tern.), het aangezicht gekeerd hebben naar; gaan of staan kijken, luisteren (inzonderheid ook van kinderen, die nieuwsgierig of eigenwijs bij groote menschen of voorname personen staan om ze aan te gapen, te luisteren of meê te praten); ook: ter wille zijn (in de huwelijks gemeenschap -: fatsoenlijk); voor het aangezicht staan (verblijven); sadiné wo totorari-sa gèna, hij, die daar landwaarts het gelaat gekeerd heeft; hika, ni torari kòmagèna! wel, ja, jelui moet daar met je neus bijstaan! — mo i torari mo hòlu, zij wil mij niet ter wille zijn; nàko-so po lōa dé àsa po wi torari o Gikimoi, als men braaf is zal men voor Gods aangezicht staan (in Gods nabijheid verblijven); torari (po ma en po ma tèké), elkander aanzien, in elkanders bijzijn verschijnen (om iets uit te maken, een bescschuldiging in het aangezicht te herhalen, zich tegen over elkaâr te verantwoorden); verschijnen (ten gerichte, ter verantwoording) bij den ander (den rechter, God, enz.); met elkander huwelijksgemeenschap hebben; torari (pa), het aangezicht keeren naar, in den zin van: iets met bestendigheid, naar den eisch, ten volle uitvoeren of bijwonen of ondergaan; o ramé - o bitjara pa torari, een feest, een rechtspraak bijwonen; nànga manara - nànga sakahi pa torari, bezigheid hebben met z'n arbeid, z'n kokerij van een feestmaal; o sōu pa torari, zich onder geneeskundige behandeling stellen; een geneesmiddel of geneesmiddelen bestendig aanwenden; o ramé moi pa torari dé nànga rugi o tamo o sĕmàti sinòto i folöi. als men één feest naar den eisch aanricht, heeft men voor meer dan twee rijksdaalders verlies aan rijst; (in al deze gevallen wordt ook gebruikt dorari (po-jo), inzonderheid als men in bestraffenden zin spreekt: o ramé ka ni jo dorari gèna, jelui zit maar voortdurend op 't feest); torari (ook: dorari) (po-si), voor het aangezicht leggen, zetten; in het aangezicht zeggen; nàko-so janau dé o dèmo magèna mi ma tèké si torari (dorari), dòné mi ma tèké kangamo, als wij mannen dat woord elkander

in het aangezicht zeggen, dan vechten we samen (volgt daar een vechtpartij op); dorari (nànga), — euphemistisch — schaamdeel.

toré (*i*), verdrogen, opdrogen, korstig worden (bloed, dikke vloeistoffen); droog, hard gerookt of gedroogd zijn (vleesch, visch); knappend droog en hard -, broos -, breekbaar zijn; o nawo -toré of o nawo i totoré, gerookte visch (speciaal gerookte ngawaro); toré (po), droog, opgedroogd zijn (in spottenden of minachtenden zin van menschen, die zonder kinderen blijven); toré-toré-ka (po), zich niet verroeren (als men bevolen wordt iets te doen of te halen); dotoré (jo), aandrogen, er in - of er op verdrogen of hard worden; toré (*o*), walvisch (ook: sàngu-sàngu).

torifa (*i*), vlak er tegen aan liggen; dorifa (po-si), er vlak tegen aan zetten, leggen, drukken, meren; dorifa (po ma si), zich er stijf tegen aandrukken; zich stijf tegen elkander drukken.

torihi (po), zie **rihi** (*i*).

torimòmo (i na si), zie **mòmo** (po si).

tòro (po), den akker bebouwen, een tuin maken (en wel meer bizonder een rijsttuin; als men zegt: o musung mĕna to tòro-wa, dit jaar maak ik geen tuin of heb ik geen tuin gemaakt, — dan kan men bananen, patata's, maïs en tabak geplant hebben, maar bedoelt men: ik plant dit jaar geen rijst, ik heb dit jaar geen rijsttuin gemaakt); totòro (po), landbouwende zijnde: gewoon zijn een rijsttuin te maken; dòro (*o*), tuin, bebouwde akker (meer bijzonder: een rijsttuin; ai dòro i hiwa, ik heb geen tuin — n.m.l. geen rijsttuin); dòro (po), naar den tuin gaan.

tòro (po ma), dreigen, alsof men iemand te lijf wil (niet: met wapens dreigen).

torōa (*o*), schoonvader of schoonmoeder (van een man) en dier broêrs en zusters, ouders en grootouders; ook: z'n vrouws oudere zusters en broêrs; dorōa (*o*), schoonzoon; géri-dorōa (*o*), de gezamenlijke aangetrouwde familie van een man; géri-dorōa (po), naar de aangetrouwde familie gaan — voor het eerst of bij een' feestelijke gelegenheid — voorzien van een goede hoeveelheid palmwijn.

toròdji (*i*), met een vlies vuil bedekt (water).

toròn u (*o*), zie **ròn u**.

ròpo (*o*) (Mal. tròpong), pijp, buis; hier uitsluitend met padamara: o padamara ma tòròpo, lampeglas.

ròpo (po) (verb. troep), po tàgi po toropo, gaan troepen: op expeditie gaan: met een aanzienlijke macht den vijand in zijn schnilhoek of in z'n woonplaats gaan bestoken.

ròpu (*o*), een liaan (Lageneria vulgaris Serma Pers.).

ropugu (*o*), zeeanemonen en andere groote koraalgewassen op den bodem der zee.

rōu (đa), slecht zijn (van kwaliteit), niet bruikbaar zijn; slecht worden, stuk gaan; totorōu (đa), de, het slechte, onbruikbare, slecht gewordene, beschadigde, geruïneerde; torōu (i na) (gewoonlijk met 't het perfectum aanduidend ka), er slecht afkomen, leelijk te pas komen, verongelukken; i ni torōu-ka, o, daar kom je slecht af! je loopt er tegen! i wi torou-ka, hij is leelijk te pas gekomen (b.v. van iemand, die zich vreeselijk hakt of snijdt of ongelukkig valt); ja torōu-ka, zij verongelukken, of zijn verongelukt (b.v. met een vaartuig); torōu (pa), slecht maken, bederven, stuk maken; dorōu (i na si), er slecht, min, vervallen van uitzicht door worden; o panjàké magêna i wi si dorōu, die krankheid doet hem afvallen; dorōu (*o*), kwaad, het kwade, booze, slechte, verkeerde, gemeene; dorōu (ma), slecht, verkeerd, gemeen zijn; slecht, versleten zijn (kleêren); niet het ware, rechte soort zijn (voorwerpen); ook: erg, sterk, in groote mate; ka ï sàpi ma dorōu, ik heb sterken, geduchten, honger; dodorōu (ma), de, het zeer slechte, zeer versletene; dodorōu (*o*), het kwade, de booze (van booze geesten en machten).

oru (po) (staat in verband met hòru, waarschijnlijk een' saâmtrekking van tohòru), over zee - in vreemde havens - handelen; wo tàgi wo toru, hij gaat over zee -, hij gaat varen - om te handelen; toru (po si), er mede over zee gaan handelen, het in vreemde havens ten verkoop brengen (er is hier niet bepaald spraak van de reizen der handelaren — dan spreekt men van dāgàngi — maar van de inlanders, die hun produkten of 't geen zij zich vervaardigd of gevangen hebben, elders ter markt gaan brengen); doru (*o*), hetgeen men naar vreemde havens uitvoert of van vreemde havens invoert.

oru (*i*) = ròn u; o téwo i toru, het zeewater loopt achteruit: de vloed neemt af; ook = ōa (đa); o àké i toru-ka, het water is verdampt, verkookt, enz.; toru (po) en doru (po

si), = dosu; wijken, wegloopen, achteruitloopen (in den oorlog: het verliezen, het onderspit delven).

toru (po), boeren laten, oprisping hebben; toru (po si), oprisping hebben van —; o susu ma dabu wo si toru, de melk breekt hem op (hij doet de melk oprispen).

tòsi (po-ja), snoepen, wegnemen, stelen; steelsgewijze -, ter sluiks doen; o djodjaru-ka po tòsi, bij een meisje gaan stelen (verboden omgang met haar hebben); o tamo po tòsi, rijst stelen; ook: steelswijze uit z'n te veld staande rijst plukken (een bijgeloovig gebruik: men plukt de eerste rijsthalmen zeer stilletjes en kiest daartoe de plekken waar de rijst het dichtst staat, totdat men ongeveer een hand vol aren heeft; deze legt men in het rijstschuurtje en daarbij een weinig aarde van het nest van een mĕléo — vogel: hoopenvormer —, opdat de pluk rijkelijk uitvalle en de rijst een hoop zal worden, zoo groot als zulk een vogelnest); o njawa pa tòsi, menschen stelen; ook: menschen op eenzame plaatsen overvallen en dooden; totòsi (po-ja), voortdurend stelen, stelende zijnde; gestolen zijnde; o tamoja totòsi, de gestolene rijst; ook: de heimelijk, eerst geplukte aren, uit den tuin; dosi (po-jo), bestelen; ani tahu gĕna jo dodòsi, uit dat huis steelt men nu ook telkens; dat huis wordt nu ook telkens bestolen; dodòsi (*o*), het stelen, de diefstal; o dodòsi ma wăkutu, een tijd van diefstal; todòsi (i na), een dief zijn; totodòsi (i na), een gewoonte van stelen hebben; dief van beroep zijn.

tòta (po-ja), brengen, aandragen, aanbrengen, wegbrengen; (een kennis - dorps of huisgenoot - die op reis gaat) uitgeleide doen; uitdragen, wegbrengen naar 't graf; totòta (po-ja), voortdurend brengen, enz. brengende, enz. zijnde; gebracht, aangedragen, enz. zijnde; tòta (po si), er mede brengen, enz.; ook: iemand (die van elders op bezoek kwam) een eind wegbrengen of vergezellen; dòta (po-jo), brengen op; aandragen en neêrleggen op (bebrengen); dòta (po ma en po na) (voor) zich -, en (aan) iemand brengen, aandragen, aanbrengen; dodòta (po ma), voortdurend (voor) zich brengen, aanbrengen, wegbrengen; ook: zich en z'n boêltje wegbrengen: met z'n boêltje de wijk nemen; o gura-ka po ma dodòta, naar het eiland de wijk nemen; o wòma pa totòta en po ma dòta, diep adem halen, zuchten; het tweede ook in den zin van: den laatsten snik geven; tòta (po si), (in den strijd) achtervolgen, al vechtende voor

zich uit jagen; de wijk doen nemen; (in het tweegevecht) voor zich uit dringen; dotòta (po si), tevens, tegelijkertijd brengen, wegbrengen, aanbrengen.

tòta (po-ja), doorboren, doorsteken, doorschieten, door en door een gat in iets maken; doorschijnen; totòta (po-ja), bij herhaling doorboren enz.; doorborende - en doorboord -, met gaten zijnde; (er) door schijnende zijnde; dotòta (po si), tevens, tegelijkertijd doorboren; er door heen schijnen.

totaré (pa), behoedzaam verzorgen; met zorg groot brengen; totaré en totaré-taré (po si), zuinig bijeen garen (wat men bij kleine beetjes vindt, vangt of verkrijgt).

tòté (po-ja), met den vinger knippen tegen (een vrucht om te hooren of zij rijp, tegen een vat om te weten òf en hoever het vol dan leêg zij); percussieeren; aankloppen; met de hand - of een voorwerp kloppen tegen (vooral ook met een hout tegen boomen, om er vogels uit op te jagen); totòté (po-ja), voortdurend, bij herhaling kloppen, knippen, slaan tegen; dòté (po-jo), bekloppen (tegen een maat of baal slaan, om hetgeen er in is te doen inzakken); dòté (po na), iemand zoo luchtige klapjes geven, ter liefkozing of uit genegenheid; po na dòté dé po na simoré, iemand (bij een' ontmoeting) met liefkozingen overladen; tòté (po si), kloppen met - er mede.

tòtéolo (*o*), een boom (Cordia Myza L.).

tòti (po-ja), in de armen, of op den arm dragen; kotòti (po ma), elkander op den arm dragen; over en weêr van elkander dragen (een kind).

tòti (po si) (Tern. tòti = òto Gal.), komt soms voor in plaats van: po si òto, een uitspraak doen - een boete bepalen - in rechtszaken.

tòtja (*o*), was, kaars; o tòtja ma awa, de bij - ook wel alleen tòtja. - De bij komt hier niet voor - wèl zoo men beweert in de Banghai archipel.

tòto (*o*), ingewanden, darmen; pit, hart (in hout).

tòto (po si), rangschikken; o sòka po si tòto, de bladen schikken - de tafel dekken -; o èngi po si tòto, het leger in slagorde stellen.

totodiāliki (*o*), zwaluw.

totōngono (*o*), groote - paarskleurige - aardwormen.

totòpo (*o*), doorn, stekel, weerhaak aan planten en op dieren; ook: een zeker onkruid waarvan de stam met doorns is bezet;

totòpo (đa), met doornen of stekels bezet, doornig, stekelig; tototòpo (đa), de, het doornige, met stekels bezette.

totūbòlo (*o*) of o guluhi-tubo, slangensoort, niet meer dan een hand groot, als een pier, glimmend zwart (zie ngihia (*o*).

totudōléki (*o*), een zeevischje, dat op ondiepe plaatsen zich al springend voortbeweegt.

to una en to una awi, zie, **una wo**.

Towara (*o*), een dorp: aan den weg, van de strandnegorij, naar het meer van Galèla.

Towèka (*o*), een dorp onder Galèla, noordelijk van de strandnegorij, aan het strand.

to wi, verk. van ngohi to wi....una, zie, **ngohi to**.

towo (*i*), de steel gaat er uit, het valt van den steel of stift; er afgaan, losgaan; towo (po-ja), plukken (vruchten), van den steel trekken; saāli-woord voor: utu (po-ja), plukken, oogsten; dowo (po ma en po na), (voor) zich en (voor) iemand afplukken (vruchten, bloemen).

towòra (*i*), hard worden, verharden; ai pòko i towòra, mijn buik is verhard: ik heb een harde plek in den buik (een' zwelling en verharding van de milt, als een gevolg van lang aanhoudende malaria-koortsen of van leukamie); ami baro ma pòka-wa sidago i towòra-ka, zij wascht haar sarong nooit, zoodat die hard geworden is (zoodat men die wel overeind kan zetten); dotowora (jo), er op, er in verhard of hard geworden; mo ma òsi-wa so ami đuda jo dotowòra, zij baadt zich niet, zoodat het vuil op haar hard geworden is (vast op haar aangegroeid is); dowòra (*o*), een boom (Intsia amboinensis - Thouars); ma dowòra, het zeer hard geworden kernhout van een of anderen ouden boom (gewoonlijk heet kernhout: siho); po si gòho-dowòra, opwassende van een harden, ondeerbaren aard geworden zijn, als het ijzerhout (komt voor in spreekwijzen, vinuige, bitse antwoorden); ïja, ngòna no si gòho-dowòra, so no sonė-wa, ja, jij bent van ijzer, jij sterft niet; tèkadé no si gòho-dowòra, so to ni poha-wa, jij bent zeker van ijzer dat (je denkt dat) ik je niet aan kan.

tuàda (*o*), zekere vrucht en vruchtboom (in het Mal. nangka, geheeten, Artocarpus polyphema Pers.); als soorten komen voor: o tuàda o gulè-gulè, — — đa totogoi, — — o Gàmu-Konora.

tuàla (*o*) (Port. toàlhâ, Eng. towl) hoofddoek.

tuāri (po en po ma), ieder afzonderlijk -, ieder voor zich hebben of doen; deze vorm maakt een uitzondering op den regel, doordien men er onmiddelijk andere werkwoorden en zelfst. n.ww. meê verbindt; b.v.: po tuāri idja, ieder voor zich -, ieder, hoofd voor hoofd, koopen; ni tuāri đèhè, ieder neme -, ieder grabbele, ieder hale voor zich (zooveel hem lust, zooveel hij meester kan worden, voor z'n eigen hoofd of afzonderlijk); i tuāri tahu, zij hebben ieder, afzonderlijk, een huis voor zich; mi ma tuāri gàka, we zullen het ons, ieder voor zich zelven, maken; i ma tuāri gòlo, zij vragen (verzoeken) ieder voor zich; ni tuāri taïto, gij hebt ieder voor u afzonderlijk een hakmes; po ma tuāri gimina, elkander, elk voor zich, een deel (of: een taak) geven; enz.

tubà (*o*) (Mal. toembak), hellebaard, piek, lans.

tubabi (po), met de lippen, een piepend, lokkend, roepend geluid maken.

tubalé (po-ja), iets, met een stokje of iets dergel., naar zich toe halen (als men er niet bij kan); iets, dat men niet aan wil of mag vatten, met een stokje, wegduwen, wegstooten, wegwippen; dubalé (po na), iemand, met iets, dat men aldus wegstoot of wegwipt raken.

tubo (po-ja), verheffen, verhoogen, hoog stellen, omhoog halen; o pàdji lamo pa tubo, de vlag hijschen, in top halen, of aan den top van iets bevestigen; o saugahàdi-ka i wi tubo, zij verhoogden hem aan het kruis; o dòpo i tubo-ë, de rook verheft zich (als een zuil) recht omhoog.

tubo-tubo (po), heen en weder zwenken; nu hier dan daar zoeken, loopen; niet weten waarheen zich te wenden; dolen, zwerven.

tubu (ma), de top, spits; toren.

tubuli-jé (po-ja), omhoog springen, spatten, vliegen; omhoog werpen, smijten.

tubuso (i na), zwaar zijn (menschen); ook euphemistisch: zwanger zijn; tubuso (đa) (zakel.), zwaar zijn; totubuso (i na en đa), zeer zwaar zijn; de, het zwaar zijnde, de zwanger zijnde; dubuso (ma), de zwaarte er van; met meer nadruk (van voorwerpen), zwaar, dat het is! awi dubuso! hij is zoo zwaar als lood! dubuso (po-ja), bezwaren; dodubuso (ma), de bezwaring (b.v. het gewicht aan een klok); dodubuso (po-ja), saāli-woord voor kàti (po-ja) = wegen.

tuda (po-ja) (Mal. toenda), leiden aan de hand; slepen, boegseeren (een vaartuig).

tudè (*o*), een zeevischje.

tūdjàngi (o tahu ma) (Mal. kajoe toendjang), schoor van het dak (de van weêrszijden aangebrachte van boven samenkomende binten van het dak).

tudu (po-ja), werpen, steken, stooten — met een lans, harpoen, aangepunten bamboe of stok — of eenig lang voorwerp; o ori po tudu, schildpad harpoeneeren; o maidjanga — —, een hert met een spies werpen; o tamo po tudu of alleen: po tudu, rijst planten (daartoe stoot men — tudu — kuiltjes in den grond, met een langen aangepunten stok, en werpt in elk kuiltje eenige korrels rijst; later veegt men met een palmblad over het gezaaide om de zaaikorrels te dekken); o lōu po tudu, de geleding-schotjes van zekeren bamboe doorstooten (om er een watervat van te maken); o ngihia i tudu, de slang bijt (schiet uit met den kop); tudu (po si), werpen, steken, stooten met; tudu (po ma si), een sprong nemen; o djara i ma si tutudu, het paard galoppeert; tutudu (po-ja), werpende, stekende; stootende, plantende zijnde; het gestooten, gestoken, geplant zijnde; tutudu (*o*), voorwerp om meê te steken, stooten, werpen; ook: de planttijd (voor de rijst).

tuduwo (po), zie **tuwo** (*i*).

tuga (po-ja), meten, aanmeten; passen, aanpassen; dunken, schatten, achten, onderstellen; tuga (po si), meten, aanmeten met; duduga (*o*), maat (voor droge of natte waren), voorwerp om meê de maat te nemen; o duduga-ka, matig (groot, dik, klein, enz.); zie ook: i si totongòho-ka, onder: **ngòho**; duga (ma), mate, maat, bescheiden deel (waar men meê toekomt, hetgeen men aan kan); o ngòpa ma duga, het deel (naar de mate) eens kinds: to ngohi ai duga, mijne mate (zoo veel ik aan kan of noodig heb); duga (i na), z'n maat hebben, kunnen uitkomen; kunnen toekomen; toereikend zijn voor iemand; i mi duga-wa, het is niet toereikend voor ons (allen); duga (po ma), zien uit te komen (met z'n bescheiden deel); met oordeel te werk gaan (zoodat men niet te veel of te weinig, maar volgens berekening, naar behoefte of naar z'n krachten neemt); duga (po si), beraadslagen over; kuduga en kokuduga (po ma si), er met elkander over en weêr raad in geven; met elkander rijpelijk overwegen; duduga (po si),

troosten, tot bedaren brengen (maat doen houden in verdriet of toorn); siduduga (*o*), troost, vertroosting, bedarende toespraak.

tugara (*i*), weêrgalmen (van luid geween, gejuich, een zwaren slag).

tuhu (po-ja), gedaante geven, vormen, fatsoeneeren, modelleeren; duhu (ma), gedaante, vorm, fatsoen.

tuhu (*o*), een boom, duurzaam hout leverende, zeer geschikt voor timmerwerken; tuhu-bula (*o*). een zelfde boomsoort, wiens hout echter witter van kleur is dan dat van den eerstgenoemde.

tuhudu (i na), onwel -, ongesteld -, lusteloos zijn of worden; zich landerig gevoelen; zich vervelen; geen lust hebben; i tàgi ja tuhudu, zij hebben geen lust om te gaan; tuhudu (đa) (zakel.), onwel -, ongesteld -, lusteloos zijn; totuhudu (i na en đa), de, het onwel -, lusteloos zijnde, zich vervelende; duhudu (po-jo), er een tegenzin in -, een hekel aan hebben; o dodàgi jo duhudu, aan het gaan, den gang, hebben zij een hekel (zij blijven liever zitten, willen niet gaan); duhudu (po na), iemand niet mogen lijden, een hekel aan iemand hebben; duhudu (po ma), zich ontevreden gevoelen over zich zelf; wrevelig op zich zelf zijn; duhudu (po ma en po ma tèké), elkander niet lijden mogen; een hekel aan elkander hebben; duhudu (*o*), ongesteldheid, wrevel, tegenzin.

tuï (*o*), een soort bamboe; de stengels zijn dun, maar sterk en worden veel aangewend als werpspiesen.

tukang (*o*) (Mal.), kundige, baas (hier gewoonlijk slechts verstaan van hen, die ervaren zijn in het bewerken van hout, om huizen en vaartuigen te bouwen, snij- en beeldhouwwerk te vervaardigen; sommigen hunner vereeren voor hun handwerk een geest — 't zij een gòma, 't zij een geest nabî geheeten —.

tuko (*i*), knakken, kroken; knikken (knie); tuko (pa), doen kroken, knakken, knikken; tutuko (*i*), de, het gekrookte, geknakte; duduko (*o*), de knieholte.

tula (po-ja), (Mal. tola, tolaq), boomen (met een stok een vaartuig af- of voortduwen); dula (*o*), boom (lange stok of bamboe) om een vaartuig af- of voort te duwen.

tulada (po-ja) (Mal. tĕladan), afbeelden, teekenen; tuluda (po ma en po ma tèké), elkander uiteekenen of afbeelden; dulada (po ma), (voor) zich afteekenen; tulada (po si), teekenen met; dotulada (po si), tevens, er bij uitteekenen, afbeelden; dodotulada-ku (po si), tevens er bij neêrteeke-

nende zijnde; ook: zoo maar ongeveer wat uitteekenen; zoo maar wat neêrteekenen; dulada (*o*), afbeedsel, teekening.

tūlàki-bara (*o*) (Mal. toelaq-bara), ballast; tūlàki-bara (po-ja), ballasten.

tulali (po), z'n toorn koelen aan -; z'n boosheid lucht geven tegen (den een of ander die er part noch deel aan heeft); dulali (po na), iemand onverdiend verwijtingen doen, beschuldigen of straffen; iemand onverdiend tot wrijfpaal maken voor z'n toorn of boosheid; dodulali (po), al maar op één plek blijven (vegen, schrappen, slaan, trappen enz.).

tulu (ja), meêslepen in z'n vaart (een rivier, lavastroom, een lawine; tulu (po), aanleggen, aangaan, aandoen, aanwippen: dulu (po si), in het voorbijgaan bezorgen, aanreiken of afhalen; dutulu (po si), iets ergens achter (b.v. achter den rug) houden, om het te verbergen; dutulu (po ma si), zich dekken achter, zich in veiligheid stellen achter; dulu (o dèmo ma), een woord dat in den nasleep van een ander woord gebruikt wordt (meestal in den aanhef van een toespraak, waarin men gaarn overtollige woorden gebruikt, b.v.: ja kawàsa dé o gogòbu! volk en menigte! ai ngòpa dé o ngongiri! mijn kinderen — ook neven en nichten — en jongere familieleden! i tutu dé i taga; po kaja dé po korago; po sususa dé po bosòké; enz. —: een soort synoniemen dus).

tuluru (po-ja), verplaatsen, verzetten, overbrengen; ook: saāliwoord voor: idja = koopen; tuluru (po si), er mede verplaatsen, verzetten; ook: saāli-woord voor: si idja = verkoopen; tuluru (po ma), zich verplaatsen: op een andere plaats gaan staan, zitten of liggen; ook: verhuizen.

tuma (*o*), een soort reiger om het meer van Galèla, wit van kleur; vliegen veel bij troepen; zijn dikwijls bij een' kudde koeien verzameld, ook wel op de ruggen dier beesten om insekten te zoeken (?)

tum-bèlo (po), en dum-bèlo (po si), zie **tumu**.

tumidingi, zeven; ja tumudingi, zeven (menschen); ma tumidingi, de, het zevende; ma para ma — of enkel: ma tumidingi, zevenmaal; ja tutumidingi-ja tutumidingi, bij zevenen, bij zeven gelijk; zeven aan zeven; ook: zeven het stuk; o ti ja tutumidingi, zeven stuiver het stuk; tutumidingi (po ma tèké), elk zeven (nemen, dragen, geven, enz.).

tumu (po), duiken: o wàngé i tumu, de zon gaat onder (duikt

in zee); tutumu (po), voortdurend - uit spel - duiken; van duiken z'n bedrijf maken; duikende zijnde; tumu (po ja) en dumu (po-jo), opduiken; dumu (po si), iemand of iets onder water duwen, doen duiken, iets duikende medevoeren; i si dumu, (van de zon), mede doen ondergaan, mede doen verdwijnen; tum-bèlo (po), aan een paal duiken (een soort Godsgericht, dat hier vroeger in zwang was, maar door de regeering is verboden: ingeval men iemand beschuldigde zonder de beschuldiging te kunnen bewijzen — gewoonlijk van hekserij — moesten beschuldiger en beschuldigde beiden, of meestal iemand met een langen adem, die ze zich daarvoor huurden, een eind in zee een stok in den bodem steken en zich daaraan vasthoudende onder water blijven, zoo lang zij konden; kon de beschuldigde of z'n representant het 't langst uithouden zoo werd hij vrijgesproken en moest de beschuldiger een' boete voor laster betalen; in het omgekeerde geval werd de beschuldigde gestraft); dum-bèlo (po si), er over (laten beslissen door) aan den paal (te) duiken; kudum-bèlo (po ma si), de een met den ander (ter beslissing) er over aan den paal duiken.

tumu en tutumu (po), wijzen, gebaren maken, met gebaren spreken; tumu (po na), op iemand wijzen, naar iemand met den vinger wijzen; iemand aanwijzen (ook: om zekere diensten te verrichten); in het vuur van het gesprek, 't zij dreigend 't zij minachtend, den vinger tegen iemand opheffen, of naar iemand uitsteken; dit wordt vaak zeer kwalijk genomen, en vooral wanneer dit met de linkerhand geschiedt, 't geen als een zware beleediging door den rechter gestraft wordt; ja tumu i si gubali, (op menschen) wijzen met de linkerhand; kutumu (po ma), de een op den ander over en weêr met den vinger wijzen; dumu (po si), wijzen, aanwijzen, toonen, uitleggen, op de hoogte brengen; wijzen naar (voorwerpen); kudumu (po ma si), het elkander aanwijzen, toonen, uitleggen; dudumu (*o*), volgorde, beurt (waarnaar men aangewezen wordt om zekere diensten te verrichten); o dudumu i ni dahè, de beurt is aan U.

tumulè (po-ja), zie **dumulè** (*o*).

tumutu en tungutu (i na en da), traag van groei zijn, klein blijven.

tunanani (*o*), verhard zand, zandsteen (komt met heele lagen in den bodem, dikwerf geheel op de oppervlakte voor, is echter niet hard genoeg om het te behakken en te bewerken).

tunata (da), gulzig -, onverzadelijk zijn; een vreter, slokop zijn; dunata (i na), hetzelfde persoonlijk.

tungi (po-ja), zie **dungi** (*o*).

tungo (po ma), boos (op iemand) zijn; zich (uit boosheid) afscheiden, verwijderen; dungo (po-jo), (uit allen of alles) één de voorkeur geven, liever hebben; er op aandringen dat het gegeven worde; dudungo (po), kieskeurig zijn, moeielijk te voldoen zijn (in spijs of drank of bij het ontvangen van goederen); dungo (po si), (zie ook: hòlu en poòso), iets (uit boosheid — omdat men het bedorven, beschadigd of te lang in gebruik gehouden heeft) niet meer willen terug ontvangen (en er betaling of nieuw voor eischen); ook: iemand (die, hoewel vriend of familie, zich koel, vreemd houdt), uit boosheid niet meer willen: verloochenen; nog: z'n kwaadheid koelen (in dezen zin: dat m'n b.v. zijn kind — hetgeen een ander de vrijheid neemt te slaan of te beknorren — hevig ranselt, eigenlijk omdat men op dien ander zich kwaad gevoelt); wo ngàpo wo si dungo, hij slaat - sloeg - om z'n kwaadheid te koelen (en dus hard); dungo (po ma si), zich er door beleedigd gevoelen, het zich aantrekken, gepikeerd er over zijn, er over pruilen, er een kop over toonen.

tunu (ma), de schoonvader (van de vrouw) en diens broêrs, vader, grootvader; ook: de oudere schoonbroêrs (der vrouw); sunu (ma), de schoonmoeder (van de vrouw) en hare zusters, moeder, grootmoeder, enz.; dunu (ma), de schoondochter; dun-dapu (ma), de gezamenlijke schoonfamilie (der vrouw).

Tupa (*o*), naam van een beekje achter Sōa-konora (dat daar wel eens bij menschen heugenis moet gevloeid hebben).

tupaàngi, acht; ja tupaàngi, acht (menschen); tupaàn g (ma), de achtste; ma para ma — of enkel: ma tupaàn g acht maal; ja tutupaàngi-ja tutupaàngi, bij acht geli acht aan acht; ja tutupaàngi, acht per hoofd; ook: ac het stuk (b.v. gulden); tutupaàngi (po ma tèké), elk vo zich acht brengen, koopen, enz.).

tupo (*o*), een vergiftige plant; tupo (po-ja), door middel va die plant bedwelmen — visschen — (zie ook: **bori**).

tupu (po) (intr.), schieten; ook: de tuinen branden (in het alge meen); tupu (po-ja), branden, verbranden (zich branden e branden, verbranden — in passieven zin — zie: uku; bran den - in den zin van gloeien en gloeiend maken, doo

branden, — zie òsu); in brand steken, aansteken; toucheeren (een wond met een bijtmiddel); tupu-tupu (pa), geheel verbranden; sterk over de geheele oppervlakte toucheeren; tutupu (po), schietende zijnde, van schieten z'n bedrijf maken; jager zijn; de tuinen brandende zijnde; tutupu (pa), voortdurend verbranden, aansteken, toucheeren; verbrandende, enz. zijnde; gebrand -, aangestoken -, getoucheerd zijnde; dupu (po-jo) (tr.), schieten (iets); dudupu (po-jo), herhaaldelijk schieten, (iets) schietende zijnde, geschoten zijnde; o maidjanga ma dala manèna ka una wo dudupu ma rèhè -rèhè, dit aantal herten heeft hij allemaal geschoten; dupu (po ma en po na), (voor) zich en (voor) iemand aansteken en schieten; o silo ja tupu, zij steken een flambouw aan; o silo ja dupu, zij steken hun een flambouw aan (om hun licht te verschaffen, maar ook om hen te belichten -: te kunnen zien; zoo kan ook om een voorwerp te belichten gezegd worden: o silo ja dupu, ze steken het (er voor - er bij) een fakkel aan); awi silo lo wo ni jo tupu-ka = awi silo lo wa tupu-ka, zijn fakkel had hij ook aangestoken; tupu (po si), er mede schieten; afschieten; er mede aansteken, in brand steken, toucheeren; dutupu (po si), tegelijk -, tevens aansteken, in brand steken; er ook bij verbranden of toucheeren; dupu — kudupu en kokudupu (po ma), elkander schieten en doodschieten; dupu (po ma), zich doodschieten.

tupu (po-ja), lossen (een pand, ook z'n eigendom dat door een ander gevonden is); dupu (po ma - en po na), (voor) zich en (voor) iemand lossen.

tupuko (po-ja), vouwen, opvouwen; ma dòto pa tupuko of po (jo) dupuko, de kaap omvaren, omzeilen; dupuko (ma), de vouw (er van); o gumi ma dupuko, de vouw van (in) het touw; op de vouw in het touw mag men geen gat boren of beitelen — zegt het bijgeloof hier — d.w.z. in het midden van den balk of de planken van een vaartuig mag men dat niet doen: om dat midden te vinden meet men de geheele lengte met een' touw en vouwt het daarna dubbel; waar dan de vouw van het touw komt is het midden; dodupuko (*o*), een soort mat van kokōa — pandaan of schroefboom — blad die tamelijk klein opgevouwen kan worden — en waarvan de beide alsdan te zien komende buitenvlakken, zijn versierd met fijn gevlochten matwerk. Hoofzakelijk dienen ze, als

proeven van dameshandwerk, bij feesten, tot versiering der woning.

tupuri (đa), slecht, onvruchtbaar (van den bodem); ook wel eens voor personen gebruikt en dan beduidende: achterlijk in groei.

tura (*i*), vallen, afvallen (voorwerpen, bladen, vruchten, beesten; voor menschen: dòta); ai ngòpa i tura-ka, ik heb een miskraam gehad; ook wel: o ngòpa i tura-ka, het kind is geboren, — is ter wereld gekomen; o hutu i tura, het haar valt uit; tura (pa), laten vallen; doen afvallen; o ngòpapa tura, de vrucht (het kind) afdrijven; tutura (*i*), de, het gevallene, afgevallene: o huta ma dura, uitgevallen haar: dura (po ma en po na), (voor) zich en (voor) iemand laten vallen of omlaag werpen; dura (po-jo), bestrooien, strooien, op of in; o gàhu mànga làko-ku jo dura, ze strooien kalk in hun (der dooden) oogen; dutura (po-jo), vallen of laten vallen (een voorwerp) op iets of iemand; dutura (i na), (allen) op iemand (alleen) aanvallen; dutura (po si), tegelijk -, tevens laten vallen of omlaag werpen.

turaba (*i*), in elkaar storten, instorten, ineenzakken; turaba (pa), doen instorten; doturaba (po si), er tevens bij doen in een vallen of invallen; doturaba (i na si), met iets dat instort meêvallen en er door geraakt of bedolven worden.

turàsi (*i*), steil geworden door afstorting (een zandige kant of helling); toturàsi (*i*) de, het steil gewordene, of het zeer steil gewordene; durasi (ma), de (aldus) steil geworden plek, de steilte, de afgrond.

turo (po-ja), maken (een vischhaak): den vorm er aan geven (door het koperdraad te buigen en te voorzien van een weêrhaak): duro (*o*), hulptelwoord bij het aangeven van een zeker getal vischhaken; o gumala o duro iha, vier vischaken.

turu (po-ja), (Mal. turut), afteekenen, nateekenen, namaken; tuturu (po-ja), naspreken, nabootsen, nadoen, naäpen, nabauwen; totuturu (po-ja), onophoudelijk nabauwen.

turusi (*o*), een groote, langwerpig ronde zeevisch.

turutang (po) = ruta (po), bedreven zijn.

tusa (i-ja), aanloopen, aanglijden, aanrijden (door iets dat in snelle beweging is, in 't voorbijgaan getroffen worden).

tusang (ma), zie: **utusang** (ma).

tuta (*o*) (Mal. toetang), blik, zink; blikken, zinken.

tutu (po-ja), stampen, fijnstampen; smeden; openslaan (een klappernoot, door er met den achterkant van het hakmes in de rondte

eenige klappen op te geven); o tamo po tutu, rijst stampen (ontbolsteren); o kahitèla -, o dèna — —, maïs -, areeknoot fijn stampen; o igo — —, een klappernoot splijten, openslaan; tututu (po-ja), voortdurend stampen, fijnstampen, openslaan, smeden; stampende enz. zijnde; 't smeden, als beroep uitoefenen; de, het gestampte, opengeslagen, gesmede; tutu (po si), stampen, smeden, openslaan met of er mede; o igo po si tutu, (twee) klappers tegen elkander slaan om één er van te doen splijten (vroeger een Godsgericht hier, maar door de Regeering verboden — als: tum-bèlo, zie tumu — het gericht besliste natuurlijk in het nadeel van hem wiens klapper het aflei); o igo po ma si kututu, met elkaar, op voorzegde wijze, het Godsgericht raadplegen, ter beslissing in eenige zaak.

tutu (i-ja), uitkomen, uitbroeden (eieren); tutu-ka (*i*), ze zijn uitgekomen; tutu-waàsi (ja), zij (de hen) heeft ze nog niet uitgebroed (doorgestooten met den snavel); tutu (pa), (eieren) doen uitbroeden, geven om uit te broeden.

tutu (*i*), druipen, afdruipen, afdruppelen; tutu-tutu (*i*), voortdurend druipen; tututu (*i*), de, het druipende; dutu (po-jo), druipen op; bedruipen, indruppelen, ani làko to dutu, laat mij uw oog (eens) indruppelen.

tutu (*i*), aanspoelen, aanrollen (intr.); tutu (i si) (eigenlijk o téwo - of o àké i si tutu), aangespoeld worden, doen aanspoelen, op 't droge werpen; tutu (i na si), op 't strand geworpen worden (personen), stranden; i tutu dé i taga, zie taga (*i*).

tütüèné (*o*), hiel, verzen.

tutujěli (*o*), rijstdiefje (vogel).

Tutu ma loléo (*o*), gehucht aan de kust benoorden Galêla.

tuturuūūwa, het gekraai van den haan: kukělěku.

tuūdu (po ma), bij zich, in het haar, naar ongedierte pluizen.

tuūgo (po-ja), verrassen, overlòòpen.

tuūlulu (*o*), vogel: een soort strandlooper; ook aan de oevers van het meer loopt hij over de waterleliebladen naar insekten te zoeken.

tuūmu (po-ja), dringend noodigen, verzoeken tot aanhoudens toe, om te blijven eten of slapen.

tuūru (*i*), (het grondwoord uru — misschien Mal. turut — niet in gebruik), later zijn, van later datum zijn; daarnà geschied zijn; totuūru (*i*), het latere, nieuwe, van lateren of recenten datum; het laatste: dat van nu onlangs (wordt

afwisselend gebruikt met ma duūru, b.v. ai nagi ma duūru en i totuūru, mijn nieuwe schuld, mijn onlangs gemaakte schuld; ai ngòpa i totuūru, mijn laatste -, het mij onlangs geboren kind; o gòho ma duūru; het latere -, het nu opkomend geslacht); tuūru (po), achteraankomen, nakomen, volgen; na den ander doen (nakomen, volgen in het doen); totuūru (po), achteraan zijnde, achteraan komende, na den ander doende; duūru (po si), achterop komen, achterna komen of gaan, achtervolgen, nazenden, achterop zenden; ook: iets dat valt achtervolgen, dus: bukken en oprapen; duūru (ma), later; de, het latere, nieuwe, van lateren, korteren datum (zie boven tuūru (*i*)); duūru àsa (ma), later, daarna, in 't vervolg, daarop; doduūru (ma), achtersteven; doduūru (po ma), op den achtersteven plaats nemen; doduūru (po si), (het vaartuig) besturen, op den achtersteven leiden, met de pagaai.

tuūtu (i na), grijs zijn of worden; tuūtu-utu (i na), geheel grijs zijn of worden; totuūtu (i na), grijs zijnde; tuūtu (đa), hetzelfde, sprekend van het hoofd of haar; duūtu (*o*), grijsaard (man of vrouw).

tūwàni of tuwàngi (ma) (Mal. toewan), mijnheer (tegen Europeanen).

tuwo (i), in rei staan (planten, boomen); bij kudden gelijk loopen (herten, zwijnen); in stoet of optocht gaan (menschen); tuwo (pa), tot kudden bijeenbrengen (de huisgoden het wild); po na duwo, (voor) iemand het wild in kudden bijeenbrengen; iemand kudden wild doen ontmoeten; ja, gòma! no mi duwo! geest onzes vaders! doe ons kudden (wild) ontmoeten: tutuwo (*i*) (van menschen), men loopt onophoudelijk aan (het houdt niet op van menschen, die zoo successievelijk aan of toe komen loopen); tuduwo (po), op reien (planten); tuwo en tuduwo (po ma), een stoet, een trein vormen (van menschen: één aan één achter elkander); duwo (*o*), rei, kudde; duduwo (*o*), stoet, trein; mànga duduwo i pélü sòna, zij vormden een verbazend langen stoet (hun stoet was, ja, krom); rituwo (i si), tegelijkertijd, te zamen, op hetzelfde oogenblik; rituwo (po si), samen, gelijk (verrichten, maken, doen ontstaan).

tuwòka (i na), gulzig, schrokkig zijn.

tuwuni (đa), verstopt zijn of worden (van de ingewanden, door het eten van zekere vruchtjes),

---

U.

u (*o*), de letter u (klank Holl. **oe**).
ü (*o*), " " ü (" " **u**).
ubà (*o*) (Mal. obat), kruit (buskruit).
ubi (*o*), eetbare aardvrucht (Dioscorea sp.); o ubi đa aré en đa sawàla, witte en roode soort dezer knollen.
ubò (*o*), roode kakatoeä (Electus grandis).
ubò-ubò (*o*) (Mal. boenga raja, Lat. hibiscus rosa sinensis), heesters met fraaie bloemkelken; men heeft er met roode, rosé, paarse, kelken; andere: wit met rood hart, enkele zoowel als dubbele.
udi-udi (po), kermen, kreunen, steunen.
udo (po-ja), drinken; udo (po si), 1e drenken: laten, doen drinken; 2e drinken uit (voor dit laatste soms ook: udo (po-jo), (het) bedrinken); udo (po ma si), er voor zich uit drinken; (het) voor zich gebruiken om uit te drinken; udo en kuūdo (po ma si), er samen, met elkaar, uit drinken; kudu (po-jo), (niet: kudo), het vat (de flesch, de bamboe, enz.) aan den mond zetten en drinken (zonder in een glas of kom te schenken).
udo-udo (*o*), kopje, kom, spoelkom.
uđu (altijd met het 't meervoud aanduidend bi of de exponent ja — zie ook: lago), bi uđu en bi uđu-uđu, klein en zeer klein; bi uūđu, de, het kleine; o nawo bi uđu déo bi lago, kleine en groote visschen; ja uđu ma rèhè-rèhè, louter kleine; ma gugūđunu, zeer kleine, of kleinen; verbazende kleintjes.
ufa (*o*), afgunst, wangunst; naijver; ufa (po-ja), misgunnen.
ufūū! pff! (bij een onaangenaam luchtje).
uga (*o*), suikerriet (men heeft hier riet met rooden, witten, en gestreepten bast, de beide laatste soorten zijn het zoetst); o uga po dědėgo, suikerriet persen (zie dědėgo); — — đa òsa, saāli-woord voor: gula = suikerstroop; — — po géu, suikerriet uitkauwen; o ngunu ma uga, zie ngunu.
uga-uga (*o*), een' plant (Costus specioc. Smith).
ugi (*o*), landkrab.
ugu (*o*), de dij (vòòrdij; achterdij = pūgili); ami ugu-ku, op haar schoot, op haar knieën (zetten); o ugu ma doku-ka, op den schoot, op de knieën (hebben).

uhi (*i*), vloeien, vlieten, lekken; vervloeien, verschieten, verbleeken; uhi (đa), lek zijn; uhi-wa (đa), niet lek zijn; to en: no uhi, ik zal vervloeien, en: (zeg dat) gij zult vervloeien (ter krachtige bevestiging — een' soort van zelfvervloeking — maar waar men toch niet op vertrouwen kan); uhi (pa), in gesmolten toestand brengen; ook: gieten (van lood, ijzer, enz.); guhi en duguhi (po-jo), belekken, bedruipen; upa no i guhi, laat niet op mij lekken; nguūhi — (ook wel guhi, maar Tern.) — (*o*), stortvloed (in gezwollen rivieren; ook: in beekjes over de erven, na en bij slagregens); nguūhi (*i*), stroomen, vlieten (rivieren); nguūhi (i si), meêgestroomd: — door den stroom — meêgevoerd worden; o sōu i si nguūhi, het medicament (op de wond aangebracht), vloeit weg (door de sterke vloeiïng der wond); o bawo ja si nguūhi òna, de strooming (in zee) voerde hen meê.

uho (ma), het handvat, heft, gevest; de steel, schacht; uho (po-ja), een handvat, enz. maken aan -; — (po si), er van een handvat, enz. maken aan -; — (po ma si), zich er een handvat, enz. van maken aan —.

uï (*o*), de tweeklank uï (klank Holl. **oei**).

uï (po-ja), scheppen, uitscheppen, hoozen (van water); afscheppen, afschuimen; uï en guï (po si), (water) vullen in; (water) halen in; uï en guï (po ma si), zich (water) vullen of halen in; guï en duguï (po-jo), behoozen; goguï (*o*), voorwerp om meê te scheppen.

ukè (po-ja), grenzen aan; dicht staan of gaan staan, zitten of liggen bij; ukè, kuūkè, riukè (po ma), dicht bij elkander staan, zitten, liggen; aan elkander grenzen; ukè-ukè (po ma), stijf tegen elkander staan of zitten; vlak aan elkander grenzen: kuūkè (po ma si) (zijn huis of tuin), hebben, bouwen of aanleggen naast den ander; riukè (po si), zetten, leggen nevens, dichtbij, tegen elkander.

uku (*o*), vuur; o uku pa tahu, vuur aanmaken; — — i sòra, het vuur brandt, vlamt; — — pa sòra en pa sòra-sòra, het vuur doen vlammen, en hoog doen opvlammen; — — i sòné, het vuur gaat uit; — — — tàtu, het vuur brandt uit, brandt schoon op; — — — tàtu-wa, het vuur is niet uit te krijgen; — — — tatàtu-wa, onuitblusschelijk vuur; — — pa tiòdo, het vuur uitmaken (met water); uku (đa) (intr.), schroeien, verbranden, afbranden, aanbranden; uku-uku (đa),

totaal verbranden; đa uūku, de, het geschroeide, verbrande, aangebrande; i ni uku, het brand je, het zal je branden; voor: je brandt je, je zult je branden; duūku (ma), ook wel uku (ma), het aanbrandsel, het aanbaksel; o tamo ma duūku de (in de pan) aangebakken, aangebrande rijst; muduku (*o*), een groot stuk hout, dat geschikt is om in zijn geheel te branden, voor een langdurig langzaam vuur; muduku (po ma), onder zich een vuur branden van groote, langzaam smeulende blokken (zooals de gewoonte hier is, dat de kraamvrouwen een tijdlang onder haar slaapbank onderhouden — zie, ràhu —); muduku (po ma si), gebruiken tot een zoodanig vuur, zich er mede een zoodanig vuur maken.

uku (pa), tot elkander knijpen, buigen of drukken; dicht buigen, — drukken, — knijpen; ook: knijpen in (een vrucht of gezwel b. v. om te onderzoeken of ze reeds zacht of rijp is); guku (po-jo), er naar toe -, er heen dicht buigen of drukken; doduūku (nànga uru po si), de lippen op elkaar, - de mond dicht knijpen; zoo'n klein mondje maken; po òđo po si doduūku, eten de mond dicht knijpende (met zoo'n preutsch klein mondje).

ūkuru (po-ja) (Mal. oekoer), schatten, begrooten, dunken, oordeelen.

ulè (po), spelen, zich vermaken; beuzelen; ulè (po na), met iemand z'n spel drijven; goguūlè (*o*), speelgoed; gogugūlè (po si), laten spelen, doen spelen (een kind); o ngòpa no si goguūlè, houd het kind wat bezig; speel wat met het kind; goguūlè (*o*) of janau mànga goguūlè, of o ròhé ma parèta, de amulet (een klein kruikje met gewijde olie, aan een versierd koord) door de krijgslieden in den oorlog om den hals gedragen, ten einde onkwetsbaar — kābàli — te zijn; o goguūlĕ pa àso, offeren aan -, een offerfeest maken voor den geest, die bovengemelde olie zoo krachtig maakt: op dit feest worden als toespijs slechts hanen gegeten, liefst witte; dan wordt tevens versche olie gemaakt, die uit kokosnoten bereid moet worden, door jonge dochters, die nog ongerept maagdelijk zijn: deze olie wordt dan verder door den guru, met de hem bekende kruiden vermengd en met tooverformules bepreveld; die olie wordt ook ziekte- en onheilwerend geacht buiten den oorlog. Er zijn verscheidene guru's, die het geheim verstaan deze olie te maken, een ieder heeft zijn volgelingen; terwijl

elke meester weêr zijn bijzonderen leefregel voorschrijft (onthouding van zekere spijzen); guūlè (*o*), kraal (ook wel: mani-mani, zie aldaar); halsketting van kralen en zilvergeld, afwisselend: de kralen zijn groote glazen soorten; als zilvergeld gebruikt men liefst Vlaamsche rijders, maar ook veel rijksdaalders; hoe meer geld men er in aan kan brengen hoe liever; men telt er soms 18 of 20 stuks aan; meestal heeft men het van zilveren oogjes laten voorzien om het te kunnen aanrijgen; guūlè (po ma), een halsketting aandoen of dragen; guūlè (po si), er mede versieren, om den hals hangen, bij wijze van halsketting; guūlè (po ma si), er zich eene halsketting van maken; het als halsketting gebruiken.

ulè (po), zingen. Het Galèlareesch gezang verschilt zeer van hetgeen men in het Westen daaronder verstaat. Het is meer een zangerig schreeuwen, op de wijze waarop men gewoon was, in Hollandsche steden, sommige kooplui hun waren te hooren uitventen. De melodiën zijn zeer eentonig; de kunst wordt gezocht in het lang aanhouden van tonen, waarbij men de stem laat galmen of trillen. Men kan niet zingen dan met begeleiding van muziek (trommen en bekkens); en men zingt steeds met reien, of in partijen om beurten. Men onderscheidt verschillende soorten van gezang, die zich kenmerken door afwijkingen in de melodie, of in de maat en de wijze der begeleidende muziek. Deze verschillende soorten dragen de volgende benamingen: guūlu (po-jo), een reizang, die het meest algemeen wordt gehoord, daar men op de wijze daarvan verschillende onderwerpen bezingt; falòla (po-jo), reizang, ter bezinging van het sterven en van gestorvenen (op doodenfeesten dus); mòro-mòro (po-jo), reizang, waarin het huwelijk, de bruid of bruîgom en wat daar verder mede in verband staat wordt bezongen (op allerlei feesten dus, die uit het huwelijk voortvloeien); dòpa-dòpa (po), en, maar weêr eenigzins verscheiden: djòma-djòma of: mamaïna, ook wel djòma-maïna (po), beurtzangen (voor een deel leerzangen, met vasten tekst, uit vroegeren tijd, in het Ternataansch, waarin sommige zeer schoone strophen voorkomen; maar gewoonlijk afgewisseld door schertsstrophen, waarin men elkanders bekwaamheid om met passende strophen te antwoorden op den proef stelt), gezongen door jongelingen en jonge dochters op nachtelijke bijeenkomsten (veelal bij maanschijn; ook wel eens na feesten, als de oudjes naar huis gegaan

zijn, omdat de palmwijn op was); kabàta (po), beurtzang (schertszang) tusschen jongelingen en jonge dochters, bij het nachtelijk touwtje trekken (zie wéla); ook: de beurtzangen, waarbij roeiers in vaartuigen — in vòòr- en achterplecht — elkaâr afwisselen. Voorts hoort men nog de volgende technische termen bij reizangen: gòro (po si), het aanvangen, aanheffen, voorzingen; rètu (po), het antwoorden of het invallen bij het refrein; lèlèlé (po si), het gezamenlijk met den inzetter voortzetten van het lied; o guūlè ma bèto, lied, gezang; eigenlijk: de woorden bij het zingen te gebruiken. Er zijn enkele vaststaande teksten, maar bij de beurtzangen wordt veel geïmproviseerd. Op rijm wordt niet zeer gelet, meer op maat, waartoe de woorden soms op allerlei wijzen verkort, gerekt of verminkt worden. De verzen bestaan uit strophen, die op elkander doelen, hoewel het voor vreemden dikwijls moeielijk is den zin te verstaan. Liefst gebruikt men de Ternataansche taal; de vaststaande teksten zijn allen Ternataansch. Bij de meeste feestzangen wordt zoo gegalmd en uitgehaald, dat het voor een oningewijde onmogelijk is te hooren wat (welke woorden) men zingt; guūlè (po si), zingen met (deze of die tekst-woorden).

ūlingi (*o*), vogel, woont aan de monding van rivieren, in den grond; heeft een grooten blauwen kop en lange, roode, spitse bek; is boven op het lijf blauw, de borst oranje, de buik wit; het lichaam is klein; de pooten zijn rood (een soort ijsvogel).

uma (*o*), tak; o gòta mu uma, boomtak; ook: kwast in hout.

ūmàti (*o*), (Mal. oemmat), leden van het ééne menschelijke geslacht; ook: volk: o ūmàti ma rèhè-rèhè, allen menschen (de één verschilt daarin niet van den ander); ngóna lo o ūmàti ngohi lo o ūmàti, gij zijt een mensch, ik ben een mensch (niets onderscheidt ons in dezen).

umé-lōa (o bolé o), zie **bolé** (*o*).

umo (po-ja), wegwerpen; ook: verbannen: umo (po ma), springen, afspringen; (in het water) springen; zich (naar beneden) laten vallen; uūmo (po ma), uit spel, bij herhaling afspringen, omlaâg springen, enz.; o tàpu po umo, het anker uitwerpen; o tamo po umo, rijst strooien, rijst zaaien; eigenlijk: telkens, bij eenige korrels gelijk, uit de hand werpen, in de vooraf gestoken kuiltjes; o tamo i si uūmo, de rijst waarmede gezaaid is of wordt; duūmo (po jo), wegwerpen en raken; wegwerpen (op of in); doduūmo (po-jo), bij herhaling weg-

werpen op of in; duūmo (po si), er mede wegwerpen en raken; en: gelijk met wat anders wegwerpen; er tevens bij -, er tegelijk mede wegwerpen.

umu (*o*), zie **òmu** (*da*).

ūmuru (*o*) (Mal. oemoer), leeftijd, duur; ūmuru (po), duurzaam zijn; een hoogen leeftijd hebben of krijgen; kuūmuru (po ma si), met elkander oud worden; samen een' gelijke duurzaamheid hebben; kuūmuru-wa (po ma si), niet aan elkander gelijk worden in levensduur; niet samen oud worden (van echtgenooten b.v.).

una-wo, verk. wo, subject. pers. v.n.w. 3e pers. enkelv. mannel.: hij; una (alleen): hìj (bij aanwijzing); wi...una en wi...una-ka, verk. wi, obj. pers. v.n.w. 3e pers. enkelv. mannel.: hèm; una of una-ka (alléén): hèm of aan hem (bij aanwijzing). Dit subjectief pers. v.n.w. komt met de objectieve v.n.ww. verbonden voor, als volgt:

una wo i...ngohi,	verk. wo i:	hij...mij,
" " ni...ngòna,	" " ni:	hij...u,
" i wi...una,	" i wi:	hij...hem,
" wo mi...muna,	" wo mi:	hij...haar,
" wa of wo,	" wa of wo:	hij...het,
" wo mi...ngomi,	" wo mi:	hij...ons,
" wi ni...ngini	" wi ni:	hij...ul.
" wa...òna,	" wa...òna:	hij...hen,
" wa of wo...òna-ka,	" wa of wo...òna-ka,	hij...hun, haar;

una wo ma, verk. wo ma: hij... zich (terugwerkend); una déo awi, verk. déo of dé awi of dé wi, hij heeft; to una awi, verk. awi, aw, wi, bezittel. v.n.w. 3e pers. enkelv., mannel.: zijn, zijne; to una (alléén), van of voor hèm (bij aanwijzing).

upa (verbiedend), niet, geenszins, mag niet; upa! niet doen! ge moogt dat niet doen! laat dat! upa no hobi! spuw niet! ge moogt niet spuwen; upa wa hino, hij kome niet; laat hem niet hier komen.

upa (*o*), zekere gevreesde zìekte: ik veronderstel dat men er een' beroerte onder bedoelt.

upà-si! (verbiedend), nog niet (doen); wacht nog eventjes; wacht er nog wat mede.

upatĭ (*o*), (Mal. oepĕti), belasting, hoofdgeld, hoofdelijken omslag; ook: bĕlastĭng (*o*).

ūràti (*o*) (Mal. oerat), spier, ader; draad (van hout).

uri (po-ja), naaien; aanrijgen (kralen), of ook vischjes enz.); uri (po si), naaien, aanrijgen met, er mede: guri (po-jo), rijgen (met een groven steek aan elkaâr naaien); guri (*o*), tien stukken (speciaal gezouten en gedroogd herten- of varkensvleesch, dat men gewoon is bij tien stukken aan een stuk rotting te rijgen); o maidjànga of o titi o guri butànga, zes bosjes van 10 stukken (60 stukken) herten- of varkensvleesch; guguri (*o*), het naaisel; ook: het biesje, tiempje of dergel., gebruikt om vischjes, vleesch of andere voorwerpen aan te rijgen.

uru (*o*), mond, bek, muil, sneb; uru (ma), scherpe rand van iets (plank, tafel, enz.); ook: de rand, oever van een rivier; o uru da gàta, een scherpe, vuilaardige tong hebben; een slabek zijn; ani uru i ratja, (boos): je mond scheurt; (kan je soms nog harder schreeuwen; of: schreeuwleelijk); o uru ma kahi, de lip, de lippen; — — — pigi, de roode rand der lippen; — — — wai, de mondhoek of hoeken; — — — moli, dat deel des monds waar de snij- en hoektanden — en — — — wàngi, dat deel waar de kiezen staan; — — — sōu, geneesmiddel voor den mond (saāli-woord voor tabak).

usa (*o*), kam of ring (banaanvruchten). Een tros bananen bestaat uit eenige of vele zulke kammen, rondom den vruchtsteel gegroepeerd; o bolé o usa sinòto, twee kammen bananen; usa (pa), aan kammen maken (de kammen van den steel afscheiden); duūsa (po si), de bananen aan den kam (bij den kam gelijk) bereiden (koken, bakken, enz.).

usahang (*o*) (Mal. pengoesahāan), betoovering, geheimzinnige bewerking om iemand te schaden of te benadeelen.

usè (po-ja), schenken, overgieten; gusè (po-jo), inschenken (beschenken); gieten in.

usu (*o*), tooverspreuk; toover- of bezweringsformule; o usu ma bèto, de woorden (tekst) der toover- of bezweringsformule; usu (po-ja), aanblazen, belezen, bezweren, met een tooverspreuk beprevelen.

uta en uta-uta (po-ja), in het oneindige overwegen of praten, over een' zaak; po tàgi dé po tàgi, duma ngini ka ni ja uta-uta, gaan we, laat ons dan gaan, maar jelui (maakt maar tijd zoek) met in 't oneindige te overwegen.

utè-utè (ma), de vertikale naad in een sarong. (De gewone, met ruiten, blokken of strepen, geweven sarongs, bestaan uit ééne, lange, smalle baan (zie salira); deze wordt in de helft doorgesneden en deze twee helften worden dan met een horizontalen

naad op elkaâr gezet (zie kapu (ma)); daarop vouwt men den aldus verkregen lap overlangs dicht en naait de beide randen aan elkaâr, hetgeen den vertikalen naad (ma utè-utè) vormt. De gebatikte sarongs evenwel, bestaan niet uit een smalle baan, maar uit een bijna vierkanten lap; hierin wordt dus geen kàpu genaaid, maar worden alleen de beide overlangsche randen tegen elkaâr bevestigd, waarom deze sarongs wel eens: o baro o utè-utè genaamd worden); utè-utè (*o*), hulptelwoord bij het aangeven van een' hoeveelheid sarongs: stuk; o baro o utè-utè iha, vier stuks sarongs ('t zij die genaaid of nog ongenaaid zijn); utè (po si), den vertikalen naad aanbrengen (in een sarong); duūtè (po si), tevens nog overlangs dichtnaaien (een sarong).

uti (po), afklimmen, afdalen, afstijgen, debarkeeren; dalen (de prijs): verminderen (de eisch); vermageren, vervallen; o bolé i uti, de banaan draagt vrucht (de vruchttros daalt af): nànga bïju of nànga ròhé i uti, het gelaat vervalt, verbleekt, of: het lichaam wordt mager; uti (po-ja), afteekenen; copie nemen (van een teekening); navolgen (een voorbeeld); namaken (een voorwerp); guti (po-jo), afklimmen en halen; ook: van 't vaartuig af en aan land gaan; o tòko to guti, afklimmende haalde ik het hoen (uit den put b.v.); o bobané da ngodu po guti, elke landingsplaats aandoen; overal aan land gaan (b.v. met tegenwind als men slechts weinig aan één stuk kan voortkomen); ook: o ramé po (jo) guti, deelnemen aan de feesten (speciaal aan de pretjes der jonge lui: wéla, tòku, pàdji, dòpa - dòpa); o njawa pa guti, een landing doen en menschen aanvallen of overvallen; ook: van de bank of z'n bed - en op iemand af-komen; guti (po na), iemand een geschenk aan de voeten leggen, als eerbewijs — onderscheiding — bij den krijgsdans (zooals in beschaafde landen bloemen en kransen aan artisten worden vereerd: hier zijn het fraaie matten, soms kostbare porseleinen schotels en dergel., die als huldeblijken worden neêrgelegd; maar de schijn is meer dan de daad, want de aldus vereerde geschenken worden gewoonlijk naderhand voor een kleinigheid - f 0.07 tot f 0.20 - weêr ingelost): — guti (po si), afbrengen; naar oulaag brengen; zetten of tillen; aflichten; lossen, uitladen; aan wal brengen; afdoen (van prijs of eisch); po si guti ma ngalé, verklaren, de bedoeling te verstaan geven; ook: vertalen: weêrgeven, ver-

klaren in een' andere taal; guti-ku (po ma si), in drift of opgewondenheid van z'n bank of bed afkomen.

uto (*o*), de bladstelen van den sagopalm (gebruikt voor wanden, enz.); uto (ma), de longen; uto (*i*), voos zijn (vruchten.)

utu (po-ja), plukken, inzamelen, oogsten; grijpen (van roofvogels); plukharen; utu, riutu (po ma), elkander in het haar pakken; elkander aanvliegen; gutu (po ma - po na), voor zich, voor iemand plukken; gutu (po-jo), plukken in; o palaūdi-ku ni jo gutu, plukt (en verzamelt het geplukte) in de draagmand; duūtu (po si), tevens er bij plukken, oogsten; gugutu (*o*), het plukken, de oogst, de oogsttijd; ook wel: het voorwerp om in of meê te plukken, uūtu (i-ja), de plukkers; oogsters, maaiers; de, het geplukte, geöogste; (gewoonlijk verstaat men met utu (po), het plukken van de rijst: dit heeft plaats met een klein mesje, halm voor halm, zeer dicht onder de aar — veel dichter b.v. dan op Java — men bindt hier de geplukte aren dan ook niet in schoven of bossen, maar stort ze los in de schuur).

utung (*o*) (Mal. oentoeng), geluk, voorspoed, voordeel, winst; behoud; utung (po), geluk hebben, slagen, winst hebben of voordeel; behouden zijn (uit een gevaar); utu-utung, nu en dan, een heel enkele keer (gewoonlijk met àsa); utu-utung àsa pa màké, zoo nu en dan vindt men er eens (een - of van).

utusang (ma) veelal: tusang (ma) (Mal. oetoesan), gezant. Hier speciaal de titel van den stadhouder van den vorst van Ternate, in elk distrikt van dit eiland. Hij is het hoofd van den districtsraad voor welke alle meer belangrijke geschillen en overtredingen moeten berecht worden. Hij en zijn raad staan weder onder contrôle van den posthouder.

uwawa! (driftige uitroep): wat scheelt je! toe dan toch!

W.

w (*o*), de letter w.

'wa, achtervoegsel aan werkw. en naamww.; zie hiwa.

wa, verk. van una wa, zie **una wo**.

waāli (lo), zie **lo**.

waàsi, achtervoegsel aan werkww., zie **hiwa**.

wabi (*i*), krimpen, inzinken, plat worden; verminderen in omvang of afmeting.

wadé (po-ja), bijeenharken van droog loof en blâren; ook: saāli-woord voor: hòru (po), varen, roeien; wadé (po-si), er mede varen, roeien; wawadé (*o*), saāli-woord voor: sari (*o*), pagaai, schepper.

wàdja (*o*) (Mal. wadja, badja), staal; van staal, stalen; kawàdja en kokawàdja (po ma), zich met elkander meten; o wàdja po ngado, staal aanbrengen (in de snede van een mes of klewang).

wàdji (*o*), een rijstkoekje (met klappermelk en suikerstroop gekookte rijst, in een stukje pisangblad gerold).

wagu (po ma), zich wiegen of schommelen, zitten wiegelen, wawagu (po ma), voortdurend, aanhoudend zitten wiegelen.

wai (o uru ma), zie **uru** (*o*).

wājàngi (ma), zie **kamudi** (*o*).

wàka (*i*), koken (op 't kookpunt -, aan de kook zijn); zieden, gisten, bruischen, schuimen; wàka-wàka (*i*), koken als een zee; sterk zieden, gisten, schuimen; wawàka (*i*), de, het, een kokende, bruischende, gistende; wàka en wàka-wàka (pa), het kokend en als een zee kokend doen zijn; o raba i wàka, zie **raba**.

wàko (*i*), in draaiende beweging zijn; malen, draaien; wawàko (*i*), de, het, een draaiende, malende; wàko (pa), in draaiende beweging brengen; malen, draaien; o kòfi ma wawàko, koffiemolen; o gula po wàko, door suikerkoek, in de pan, op het vuur, de suikerstroop roeren; wàko (po si), doen draaien (iemand); tegen den grond slingeren (bij het worstelen); tibàko (po-ja), wenden (een vaartuig); iets omdraaien, rondraaien — zoodat het een' tegenovergestelde richting of stand krijgt — (niet: het onderst boven of binnenst buiten keeren, zie hiervoor kiliho).

wākutu (*o*) (Mal. waqtoe), tijdstip, bepaalde tijd, oogenblik; kawākutu (po ma), samen een tijd overeenkomen, een tijdstip bepalen.

walé (*o*), zekere vruchtboom en vrucht (Mal. mangga); de hier meest voorkomende soorten zijn: o walé Tarinaté, — — sitinki, — — — roròtu en o guai dòdo.

walé (po ma) (Tern. = wéwa (po ma) Gal.), wel eens voor: murüwé (po ma).

wali (pa), iets op een' andere of ongewone plaats leggen of zetten (zoodat men 't op een gegeven oogenblik niet kan vinden); wali (po ma), eensklaps een wending nemen of zich schuil houden (zòò dat men hierdoor zich door iemand ongemerkt laat passeeren en vooruitgaan of een vervolger van 't spoor brengt).

walira (*o*) (Mal. balejrang), zwavel (men vindt het bij Galêla o. a. in den uitgebranden krater van den Duko en heeft het gaarn om bij gelegenheid te branden, ter verdrijving van booze geesten; ook brandt men het wel op de tabaksvelden om de tabak een mooie gele kleur te doen krijgen (!!).

walo (*i*), wegzinken; nànga dòhu o dowòngi-ku i wawalo, de voeten zinken bij elken stap in het (mulle) zand; walo (i si), overdekt worden, bedolven worden; o mòku-mòku i na biringa de i na si walo, de golven breken over je (vaartuig) heen en bedelven, overdekken je.

walo (po-ja), (Tern. voor Gal. para = maal), doorzwelgen (het eten, waar men het niet behoorlijk vermalen kan wegens mond- of tandpijn); heel doorslikken (vogels: zaden en vruchten); po walo-moi, in één teug doorzwelgen leêgdrinken; ook: in één gang afdoen (het laatste speciaal voor het gaan dansen van mođòka's op het doodenfeest en dan beduidende, dat zij alleen de gilamo meêmaken en niet het daaraan den vorigen nacht voorafgaande légu).

walu (*o*), zekere kalebassoort (zie ook kòko (*o*)), de lange flesch-vormige soort; zij wordt jong als groente gebruikt of men laat ze oud worden, holt ze uit en gebruikt ze als vaten om rijst, boontjes en dergel. in te bewaren.

wàma (*o*), limoen, limoenboom; wàma (*o*) of o wàma i lalamo of o lèmon-tjina, pompelmoes; o wàma đa sàngkàri of of o sàngkàri, oranje- of china's appel; o wàma falila, een groote scherpe limoen, veel gebruikt voor boba-wonden: het sap met ijzerroest vermengd en gekookt; o wàma-papaja, citroen; o wàma bi uđu of o wàma-dabu-dabu of o lèmon tjiü, kleine limoens, die in sauzen gebruikt worden.

wàngé (*o*), dag, des daags, over dag; o wàngé, zon (veelal: o wàngé ma làko, het oog des daags); o wàngé đa sahu, het is warm: de zon -, de zonneschijn is warm; o wàngé i bawo, meer: i polòté, de zon komt of gaat op, zonsopgang;

— — — tiai, het is middag, op den middag (de zon staat loodrecht); — — — bara of i kòlé, de zon staat scheef (± één uur); — — kadòké, de zon is daar ginds (± 3 uur); — — i maḍa of i mala, de zon neigt ten avond, de zonneschijn is koel ± 5 uur) — — — siwa, de zon schijnt; — — — bobo, de zon schijnt niet (is bedekt); — — — tumu, de zon gaat onder (duikt); — — ma njonjijé, het Oosten, aan den opgang der zon; — — — sosoru, het Westen, aan den ondergang der zon; — — — siwa, de voormiddagtijd (als de zon schijnt van de zijde waar zij opgaat); — — — dumu, de namiddagtijd (als de zon schijnt van de zijde waar zij ondergaat); — — — dudumu (*o*), de zonnewijzer: een insekt behoorende tot de familie der wandelende bladen en stokken; heeft een zeer lang lijf, met kleine vleugels aan het achterste gedeelte, dunnen hals en kleinen kop; als de kinderen het insect vangen, spelen ze en zeggen: „wijs eens waar de zon staat", waarbij dan gewoonlijk het dier toevallig den kop opheft; — — o naga ja dàsi, de zon wordt verduisterd, (de draak slikt de zon op), zonsverduistering; wàngé kàdòké (po si), in den namiddag (± 3 uur) — gaan —; van den namiddag af (werken, enz.); — mala of maḍa (po si), tegen den avond (gaan, doen); — sahu-sahu (po si), op het heetst van den dag (gaan, doen); — siwa (po si), op klaar lichten dag (gaan, komen, doen) — — (i si), als het het helder dag is, op klaar lichten dag; sai wàngé (*i*), den geheelen nacht; i muūra i sai wàngé, het regende den geheelen nacht; sai wàngé en sai wàngé-wàngé (po), den geheelen nacht door (waken, werken, feestvieren); ook: po sai wàngé in plaats van po légu; mèdiri àsa i sai wàngé, overmorgen zullen ze légu (zie aldaar); sai-wàngé en sai-wàngé-wàngé (po si), het den geheelen nacht doen duren, den geheelen nacht aanhouden in of met; sasai-wàngé (*i*), zij, die den geheelen nacht door aangehouden hebben (in waken, werken, feestvieren); de nachtbrakers; sai-wàngé (po ma), den geheelen nacht bij elkander blijven; kasai-wàngé (po ma si), het met elkander den geheelen nacht doen duren of doen aan den gang blijven, sai-wàngé, sai-lobi (po), nacht en dag door (aanhouden).

wàngé (*o*), doorn (aan rottingplanten).

wàngé (po-ja), op een zaaibedding planten (zaad, pitten, planten, tot ze zijn uitgeloopen, om ze daarna te verplanten).

wàngi (o u r u m a), zie **uru** (*o*).

wàngo (*i*), opwellen (water); zijpelen, doorzijpelen.

wa . . . òna en w a . . . ò n a - k a, zie **una wo.**

wàpi (m a), pit (van vruchten); afgeschilde boomstam; afgepelde maïsvrucht; ook: zaadbal (t e s t e s, Lat.).

wàpo (*i*), doortrokken zijn (hout van vocht; kleeren van 't zweet).

waràngа (m a), (Mal. w a r a n g a n, rattenkruid), venijn (speciaal van het zweerwater, zie: sàsi).

waringi (*o*), (Mal. w a r i n g i n), waringinboom (hier gevreesd als een verblijfplaats van booze geesten).

wārisi (*o*), (Mal. w a r i t z), erfgenaam.

waro (*i*), smelten, oplossen, vloeibaar worden; omgewoeld, mul gemaakt (den grond); w a r o (p a), smelten, oplossen, vloeibaar maken; den grond omwoelen; ook geheel mul maken, door ontelbare voetstappen, den grond geheel met voetafdruksels bedekken; w a r o - w a r o (p a), geheel oplossen, geheel vloeibaar maken; ombreken, omspitten, omploegen (den grond); w a w a r o (p o - j a), smeltende -, oplossende -, omwoelende -, omploegende zijnde; gesmolten, opgelost, omgewoeld zijnde.

wàsa (*i*), met holligheden, holten, min of meer diepe oneffenheden zijn (de grond); hol (gehakt, getrokken, geslepen of uitgesleten) zijn (voorwerpen); w à s a (p a), hol -, met min of meer diepe oneffenheden maken; w a w à s a (*i*), de, het min of meer holle, uitgesletene (oppervlakte).

wàsé (*i*), voorbij zijn (kokosnoten); niet de tijd der vruchten zijn.

Wàsi (*o*), het voornaamste beekje of riviertje, dat in het meer van Galèla uitmondt, dicht bij de kampong Togawa; heeft zijn oorsprong op de in Z. O. richting van de vlakte gelegen bergen; is dikwijls slechts een droge bedding; zware regens kunnen het echter sterk doen stroomen.

wàsu (p o m a), erkennen, bekennen, belijden; instaan voor, op zich nemen, zich verantwoordelijk stellen; n g à s u en n g a - n g à s u (p o s i), kennisgeven, meêdeelen, opgeven, aangeven, aanzeggen, verwittigen, aankondigen, kond doen.

wàsu-wàsu (*o*), een insekt: zeer ijle spin of hooiwagen, zit heen en weêr te trillen in hoeken en spleten en wordt ook wel onbestemd zwevend door den luchtstroom meêgevoerd.

wàto (đ a), naakt zijn (van kinderen); w a w à t o (đ a), de, het naakte; w à t o (p o m a), naakt gaan, naakt zijn; w à t o - w à t o (p o m a), spier naakt gaan of zijn; w à t o (p o n a), iemand ontblooten.

wawàngé (*o*), slangensoort (zie **ngihia** (*o*).

wawi (po), niet reiken tot; upa na hòko-hòko, no wawi, waag je niet al te ver, ge zult — zóó — geen grond meer raken (en verdrinken); geen steunpunt vinden voor de voeten; er niet bij kunnen reiken met de handen; zich willen vastgrijpen, maar er onder door grijpen (wijl het te ver af te hoog was — en vallen); wawi (*i*), het reikt niet toe, het is te kort (b. v. een stut); ai dòhu dé ai gia i wawi, mijn voeten hebben geen steun en mijn handen geen houvast (zinnebeeldige uitdrukking, beteekent: ik ben op het oogenblik onmachtig om te betalen of het geld bijeen te brengen; waarop dan dikwijls volgt: nàko dé ai dòhu dé ai gia i tiki, àsa to ni fàngu, (maar) als mijn voeten en handen (weêr) stuiten (vaststaan en houvast hebben) dan zal ik je betalen).

wawo (*o*), roest; ook: roest (een soort zwart of brandkoorn) in de rijst; een soort zeewormen, fijn, draadvormig en lang, die men zeer gaarn eet; wawo (đa), verroest zijn; ook: (de rijst) met zwart zijn; wawo-wawo (đa), dik verroest zijn; wawawo (đa), de, het verroeste; (rijst) met zwart of brandkoorn zijnde; o wawo i uhi, boveubedoelde zeewormen vloeien uit. (In zekere maanden vertoonen zich n.m.l. die wormen in groote massa's langs de kust; ze zouden dan uit de zich daar bevindende steenholten vloeien. Men schept ze met fijne netjes of mandjes en kan ze, versch, gekookt of gebraden eten; maar omdat ze zoo snel tot bederf overgaan (vervloeien) haast men zich ze, in bakjes van bladeren, te rooken. Het bijgeloof beweert, dat dit uitvloeien der zeewormen een vernietigenden invloed heeft op vruchten en gewassen, en men voorziet daarom, te dier tijde, de vruchtboomen en rijstvelden van bubugo's — zie bugo, — opdat die invloed zich niet zal doen gelden).

Wéda (*o*), negorij op de Oostkust van het Zuidel. schiereiland van Halmaheira.

wéda (po ma), met ontbloot bovenlijf loopen; ani djodjaru moi gena tèkadé ami ròhé đa torawa, so mo ma wéda-ka, dat meisje schijnt wel geen gevoel van terughuivering (geen schaamtegevoel) in haar lichaam te hebben, dat zij zoo met ontbloot bovenlijf loopt; o tahu i ma wéda, het huis is open en bloot (zonder omwanding); dĕwéda (o ngòra i), de deur is wijd; ook: de deur staat open; o ngòra i dodēweda, de wijde deur; de wijd openstaande deur.

wèdo (*i*), vol zijn of worden (zoowel met natte als met droge waren); stijgen, wassen, rijzen (water); wèdo-wèdo (*i*), tot den rand toe -, tot berstens toe vol zijn of worden; wèdo (pa), tot den rand toe -, geheel -, volkomen vullen; tèké -wèdo (po-ja), bijvullen, gelijk vol maken (voor het zelfde ook: dèké-wèdo (po-jo)); dèké-wèdo (ma), het aanvullende: hetgeen er nog bij moet om iets vol te maken; dĕwèdo (po si), er mede vullen; tevens nog vol maken; dĕwèdo (i na si), vol worden met je (zelf) er in; vol worden rondom je; b.v.: tai-ka! dòné o hàđé i na si dĕwèdo, gauw wat! (laat ons ons snel op het droge begeven) anders stijgt de vloed, daar wij in zee zijn (en we verdrinken); of laten we voortmaken, anders rijst door den vloed het water in de rivierbedding (en kunnen we die niet doorwaden); of (op een bank of rots in zee zijnde): laat ons niet toeven, anders rijst de vloed (en kunnen wij er niet meer af).

wèka (*o*) (elders in de Molukken wòka: Livistona rotundifolia Mart.), waaierpalmboom; ook wel, zonder meer: het hout of het blad daarvan; dit palmblad wordt behalve tot verpakking, dakbedekking, wateremmertjes enz. gebruikt om als zegeteeken en teeken van krijgsmanseer aangebracht te worden; wèka (po ma), zich met wèka's — lauweren — sieren; wèka-wèka (po ma), zich geheel, - volop - met wèka's sieren; o wèka ma bobòko, het pas uitgesproten, jonge wèka-blad (dat nog in den vorm van een stok in elkaâr geplooid zit); o wèka pa sòsé, het (jonge) wèka-blad ontplooien, uitspreiden, openslaan; o wèka ma gia, de vingers van het wèka-blad (de halve cirkel van punten waarin het uitloopt); o wèka po kokòto-no, het in kleine vouwtjes in elkaâr kreuken van de vingers van het wèka-blad (alsdan weêr uit elkaâr gehaald, hebben de vingers een gegolfd voorkomen gekregen — men doet dit om het wèka-blad als versiering of als teeken van krijgsmanseer op het een of ander aan te brengen); speciaal bedoelt men ook onder dezen term, eene plechtigheid behoorende tot het voor een man te vieren doodenfeest: zij heeft plaats afgezonderd van het saja -sàngi (zie saja), een dag vroeger, bij den aanvang van het feest; zij bestaat in het vervaardigen van twee standaards — bamboes — om welks bovenhelft wèka-bladeren worden gebonden, waarvan de vingers gegolfd zijn; is de overledene slechts eens — of ook nog wel in 't geheel niet — meê uitgetogen

op een' expeditie (zie saja) dan worden er stukken wěka-blad met vier vingers omgebonden; ging hij tweemaal, stukken met acht vingers enz, voor elke maal vier vingers meer; deze arbeid heeft onder groote vreugde, veel gejuich en het uitvoeren van den krijgsdans plaats; op den laatsten dag van het feest worden die standaards met gejuich en het uitvoeren van den krijgsdans bij het graf — of, zoo men een feest maakte voor uit den vreemde overgebrachte beenderen, bij het beenderhuisje — geplant.

wéla (ma) en igo ma wéla (*o*), afgevallen, onrijpe kokosnoot.

wéla (po si), uit den mond spuwen (van een of ander dat men in den mond genomen heeft); wěwéla (po si), voortdurend uitspuwen; uitspuwende - en uitgespuwd zijnde.

wéla (*o*) (elders in de Molukken hèla-tali, misschien wéla, verbastering van hèla), touwtje trekken, aan het touw loopen. Een nachtelijk spel van volwassen jongens en meisjes, die er zeer op verzot zijn; oudtijds werd het alleen gespeeld bij gelegenheid van de oprichting of vernieuwing van den dorpstempel en ter amuseering van den vorst, als die eens op bezoek kwam; maar reeds sedert vele jaren heeft men het tot een gebruik gemaakt, er minstens 8 nachten aan te wijden, voor elk sterfgeval, dat er voorkomt; slechts wanneer er geen volwassen meisjes in het huis of in het gehucht zijn, waar het sterfgeval plaats had, wordt het nagelaten; soms echter verzoeken dan nòg meisjes uit de familie, in een ander gehucht woonachtig, om dien aangenamen taak te mogen komen vervullen. De meisjes zetten het dus op touw; zij halen zich een liaan uit het boschaadje en slaan tegen het vallen van den avond een half uurtje de trom, in den eigenaardigen takt dien voor dat spel in zwang is, om de jongelingen in den omtrek kennis te geven dat zij dien nacht op hun gezelschap wachten; meestal wordt die kennisgeving ter harte genomen, ja soms van uren ver komen er jongelingen, om in dit vermaak te deelen; tegen 8 à 9 uur openen de meisjes het feest door de trom te slaan, maar dikwijls wordt het 10 à 11 uur voor zij eigenlijk het spel kunnen beginnen, daar de jongelingen geen haast hebben en de meisjes de hoop op hun komst niet gauw opgeven. Dan wordt het touw opgevat: de meisjes houden aan het ééne, de jongens aan het andere einde vast; en onder een beurtzang (kabàta: een schertszang waarin men elkaar complimenten maakt en aardigheden de

teert in zinspelingen en beelden, die niet altijd even fijn of kiesch gekozen zijn) loopt men heen en weêr, nu de meisjes vooruit, dàn weêr de jongens (van een eigenlijk trekken is in den regel geen sprake; heel enkel, tegen het einde van de pret doet men het en noemt het: „o gumi pa badu": het touw tegenhouden, en daarbij slaat dan de trom een andere maat en heeft men een eigen deuntje). De beurtzang is gewoonlijk in de Ternataansche - doch ook wel in de Galèlareesche taal: nù zingen — of roepen — de jongens ééne strophe en roepen de meisjes de laatste woorden dier strophe, gevolgd door: wéla-wéla of ma wéla-wéla; dan weder antwoorden de meisjes ééne strophe en doen de jongens dezen roep hooren. Zoo gaat dit een uur of langer voort en dan wordt het touw neêrgelegd en wisselt men het spel af met tòku (zie aldaar); is er ambitie, dan doet men nog eens van beide spelletjes een toer en blijft zoo, al naar den animo, tot 2 à 3 uur, soms tot 4 à 5 uur bij elkaâr. Dat er naar hartelust door de jongens geplaagd en gestoeid wordt verstaat zich van zelf. Dit alles geschiedt in de frissche nachtlucht op het erf en men maakt er lawaai genoeg bij, om de buren een onrustigen nacht te bezorgen; maar die beklagen zich daar niet gaarne over, daar zij anders het verwijt hooren, dat ze de zon niet in 't water kunnen zien schijnen en er spijtig over zijn, dat hun jeugd achter den rug ligt. Dat dit spel dikwerf kloppartijen ten gevolge heeft, tusschen een paar jongelui, die beiden één zelfde meisje heel aardig vinden, is ook wel te begrijpen; o wéla po si dogu of o wéla ma dogu, het besluiten — of het slot van het touwtje trekken: den laatsten nacht zet men het spel voort tot tegen den morgen, neemt dan een weinig rust, kleedt zich netjes en doet, als de zon reeds helder schijnt, nog een toer wéla en tòku, waarbij dan gewoonlijk veel publiek uit de buurt tegenwoordig is; na weder een' pauze, neemt men het touw — terwijl de trom de maat van wéla doet hooren — op en werpt het in het meer of in een nabijzijnde rivier, waarbij dan nog eens flink door de jongelui gestoeid wordt; wéla-wéla (po), touwtje-trekken spelen.

wèmo (*o*), een bamboesoort (Bambusa verticillata Bl.); met strookjes afgespleten bast van dit bamboe — zie èpa — worden atappen genaaid, atappen aangebonden en voorts worden er wannen, zeeften en mandjes van gevlochten.

wènga (*i*), hol staan, ingevallen zijn (de buik); wènga (pa), intrekken, hol maken (den buik).

wéo! een booze, grimmige uitroep: och jij! houd je toch stil! en dergel.

wéo-wéo (*o*), een vogel, naar zijn roep aldus genoemd (wordt voor een onheilspeller gehouden).

wéra (*o*), een wilde sirih-plant.

wéro (po-ja), oplichten (van een vel of blad dakbedekking) met een lat of stok (die er eerst in de dwarste ondergeschoven wordt).

wéwa (*i*), heen en weêr slingeren (de armen), bengelen (ook andere voorwerpen); wéwa (po ma), loopen slingeren, met de armen.

wé, wé?!, uitroep van verbazing, afkeuring, ontsteltenis: hoe nu?! wat is dat?! wat moet je?!

wi, verk. van wi...una, zie **una wo**; ook: verk. van i wi.... una, zie **i**.

'wi, verk. van awi, to una awi, zie **una wo**.

wia-wia (po-ja), er zoo maar wat neêrkrabbelen, opkrabbelen, insnijden, oversmeren (zonder dat het ergens op gelijkt); en: bekrabbelen, bekrassen, besmeren.

widadari (*o*) (Mal. bidadari), nimf.

wigi (po-ja, po si) = **giwi** (po-ja, po si).

wiludu (*o*) (Mal. Port. beludu, veludo), fluweel; fluweelen, van fluweel.

wi ni, verk. van wi ni....ngini, zie **una wo**.

wisi! voort! weg! koest! (tegen beesten: kippen, katten enz.); wisi (po-ja), wegjagen; voort-, weg-, koest-zeggen.

wo, zie **una wo**.

wòda (po-ja), lossen bovengrond bij elkaâr schrapen en wegwerpen (bij het schoonmaken van tuin of erf).

wògo (*o*), kraai, raaf (Corvus Orru).

wòhé (po-ja), aan de zonnewarmte blootstellen: drogen, luchten, bleeken; wowòhé (po-ja), voortdurend drogen, luchten, bleeken; drogende, luchtende, bleekende zijnde; gedroogd, gelucht, gebleekt zijnde; wòhé (po ma), zich aan de zonnewarmte blootstellen; in de zonnehitte loopen of staan; wowòhé (po ma), dit telkens of langdurig doen -, of dit doende zijnde.

wo i, verk. una wo i....ngohi, zie, **una wo**.

wòko (ma), de onder den bast gelegen, binnenste, zachte laag, van de wanden van alle soorten bamboe; van de wèmo ma wòko kan men zeer goed strooken vlechten om hoeden van te naaien.

wòla (*i*), los, ruim, te ruim in of om iets zitten; speling hebben; heen en weer waggelen in iets; wòla (pa), los maken, speling geven (door heen en wêer te wrikken); ook: iets zoo maken dat het speling heeft; ngogòla (*i*), de, het los zittende, rammelende, waggelende; lowòla (po-ja), (zonder te kauwen) doorslikken, doorzwelgen.

Wòlàda (*o*), Holland, Nederland; de Hollandsche taal; o Wòlàda-ka, te, in Nederland of Holland; een Hollander, de Hollanders; o Wòlàda-ko, (van hier) naar Nederland (over zee gelegen); o Wòlàda-sa, van Nederland (van over zee, hierheen); Wòwòlàda-ka (po en po ma), in het Hollandsch zeggen, Hollandsch spreken.

wo ma, verk. van una wo ma, zie **una wo**.

wòma (*o*), adem, ademtocht; o wòma i tola, de adem breekt af: den adem kwijt raken, den adem uitblazen; — — po ma dòta, zuchten, diep ademen; den laatsten snik geven; o kàso ma wòma, (honden adem) hijgen; ook: een versneld, kort, benauwd ademen; wòma (po), ademen, ademhalen; wòma (po ma), adem scheppen, even ophouden, rusten, verpoozen; even uitblazen; wowòma (po ma), telkens weêr even rusten of uitblazen; wowòma (*o*), de groote fontenel in den schedel; ook: de haarlok, die men, als men den kinderen het hoofd scheert, boven de fontenel laat zitten.

wo mi, verk. van una wo mi....ngomi of muna, zie **una wo**.

wòmo (i-ja), opslurpen, zijgen in, trekken in, opgezogen worden; wòmo (po-ja), opdeppen, doen opslurpen, doen zijgen in.

wo na, verk. van una wo na....ngòné, zie **ngòné**.

wongé (*o*) (Jav. wong: mensch), de dorpsbeschermgeest, de geest van den „Urahn" van het geslacht of den stam, die één dorp bewoont; wordt ook dodàdi genoemd, in den zin van: de verwekker, de oorsprong, de eerste mensch van het dorp (het geslacht of den stam); bijna elk dorp heeft een afzonderlijken dorpstempel — séri — voor dezen beschermgeest en de vereering van dezen geest is de eenige onder de Alfoeren, die nog eenigzins een' algemeene of gezamentlijke kan genoemd worden, daar verder iedere andere vereering zich tot één gezin of één enkele persoon beperkt; de wòngé, moet zich echter met een sobere vereering tevreden stellen; in gewone dagen laat men hem met rust en vervalt zijn tempel; alleen in geval van oorlog of van algemeene volksrampen: groote

droogte, aanhoudende regens, hevige epidemiën enz., wordt hij geraadpleegd of brengt men hem offers en herstelt of vernieuwt men zijn tempel; de overlevering heeft het beeld dezer „Urahnen" omgeven met een stralenkrans van wondermacht en heldenmoed, zoodat zij als een soort halfgoden in de herinnering des volks voortleven; men stelt zich voor dat deze „Urahnen", verhuisd in dieren, nog onder het nageslacht voortleven; elk dorp vereert een afzonderlijk dier als den gewaanden representant van den dorpsbeschermgeest (zie ook séri).

wo ni, verk. van una wo ni....ngòna, zie **una wo**.

wo...òna-ka, verk. van una wo...òna-ka, zie: **una wo**.

wòra (*i*), slapper worden (van een sterk gespannen touw); rekken en losgaan (van een band); slinken, minder gespannen worden (een zwelling of de omtrek van een ontstoken wond); wòra (po-ja), vieren; minder strak houden of binden.

wòro (*i*), ruim, breed, onbelemmerd zijn; o sōa-nijé đa tébi-tébi déo o ngèko i wòro-wòro so ni tàgi, (een' zegswijze): de open ruimten (erven) zijn zonder beletselen (vrij, leêg, opgeruimd) en de weg is (de wegen zijn) ruim of wijd (gebaand), gaat dus (maar); i tagi i wòro, zij gaan op een' rij, naast elkander (in breede rij); ngòna no ma wòro-ka, dé ngòmi mi kangèla, je neemt er je gemak van en wij (moeten) ons moê maken; wòro (po-ja), (rauw sagomeel) uit het pak nemen, fijn maken en uitspreiden (om uit te dampen en droog te worden).

woro-lòha-ka-ino (po ma), onbemerkt weggaan; zich ongezien, heimelijk op weg begeven.

wòsa (i na), vergeten (zoowel: iets vergeten zijn, verleerd zijn, zich ontgaan zijn; als: vergeten hebben te doen, meê te brengen, enz.); wòsa (đa), ontgaan zijn; en ook: vergeten zijn (meê te nemen, enz.); aw' rònga ï wòsa-ka, z'n naam is mij ontgaan; ai sininga đa wòsa-ka, mijn geheugen is het ontgaan (het is mij uit het geheugen gegaan); ai taïto đa wòsa-ka, en: ï wòsa-ka, mijn hakmes is vergeten (meêgenomen te worden), en: heb ik vergeten; òkia-nàga đa wowòsa la pa ođo-wa, i tèmo nàko-so pa ođo dé i na tobowòsa, iets (eenige spijze) vergeten zijnde (na de bereiding, uit het vuur of uit den pot te nemen) ete men niet (als men het naderhand opmerkt); men zegt: wanneer men dat eet, zou men voor goed vergeetachtig worden; tobowòsa (i na), voortdurend vergeten;

aan het gebrek, van te vergeten, lijden; vergeetachtig zijn; dongòsa (po-jo), vergeten, laten staan, laten liggen, achterlaten, in den steek laten; to ni dongòsa, ik laat u t'huis, ik laat u achter; ook: ik laat voor u t'huis, voor u achter.

wòsa (po), ingaan, binnengaan, binnenkomen; in dienst komen of gaan; ngòsa (po-jo), gaan in, loopen in, komen in; betrekken, inwijden (een' woning); invaren (in iemand, een duivel b.v.); daar wòsa en ngòsa in eene zelfde beteekenis voorkomen is het onderscheid, dat bij het eerste het voorwerp vergezeld wordt van het achterzetsel (betrekkingswoord) ka, terwijl het tweede het voorwerp zonder achterzetsel bij zich krijgt; no wòsa, kom binnen; no wòsa-wa? komt ge niet binnen? nàko-so no mòdé dé to wòsa, als gij het goed vindt kom ik bij u in dienst, of: kom ik binnen; ma tūwàni-ka to wòsa, ik ga bij mijnheer binnen; of: ik neem dienst bij mijnheer; o tahu jo ngòsa, zij betrekken het huis (wijden het met een feest in); o djodjaru-ka wo wòsa en o djodjaru wa ngòsa hij gaat bij het meisje — of de meisjes — in (haar kamer); o dòro-ka wo wòsa en dòro wo ngòsa, hij loopt den tuin in; awi dòro o titi jo ngongòsa, de varkens komen telkens in zijn tuin; aḷi sininga jo ngòsa-wa (dat), gaat niet in mijn hart (dat wil er bij mij niet in; daar stem ik niet mêe in; daar kan of wil ik niet in berusten); i wòsa-ka, het is er in; ngòsa (po si), binnen brengen; in huis brengen, leggen, zetten; intooveren, in doen varen (den djini in personen); uitkeeren (geld: waar men iets, daar meerderen recht op hebben, voor zich alleen neemt); ingeven (raad); kongòsa (po ma tèké si), elkander uitkeeren; elkander ingeven (hetgeen men zal zeggen of doen), o fakàti po ma tèké si kongòsa, met elkander beraadslagen.

wòso (po ma), zich onthouden (van eten), nuchter blijven, vasten.

wòta (*o*), titel om aangehuwde ooms en tantes aan te spreken.

wòti (ma), de navel, de navelstreng.

wòtu (po ma), drukken persen (met het lijf, als bij den afgang).

wòwé (*o*), het tot versiering (groen maken) aangewende, jonge blad van den arèn-palm; wòwé (pa), versieren — behangen — met het franjesgewijze gespleten blad van den arèn-palm.

wuli (*i*), op zijde liggen, op den zijkant -, over zij liggen; wuli (pa), op den zijkant leggen, kantelen; scheef -, half gekanteld leggen, houden of dragen; (een vaartuig) doen hellen

of over zij leggen; (de hand, den voet, den arm, het been) half omdraaien; wuli (po ma), zich op de zijde leggen.

wuni (ma), het scheenbeen; tuwuni (i na), (een' soort) verstopping, constipatie hebben of krijgen (door het eten van golobé-pitten, of eene betoovering!?).

wuro (*i*), gegolfd, geribd van oppervlakte zijn: wuro (pa), gegolfd, geribd van oppervlakte maken.

wuru (*i*) en wuru-wuru (*i*), ruw (en wel: vlossig, vlokkig, vezelig, draderig; ook van het hoofdhaar als het droog is en dus niet glad wil zitten) en zeer ruw van oppervlakte zijn; wuwuru (*i*), de, het ruwe (niet gladde).

wusa en wusa-wusa (*i*), van de zelfde beteekenis als het voorgaande woord.

wusi (*o*), kam; o wusi-èkor een staartkam (een kam van schildpad, die, krom oploopend, spits eindigt en ter versiering in het haar gedragen wordt), wusi (po-ja), kammen; wusi (po ma), zich kammen, zich kappen, het haar opmaken; wuwusi (po ma), zich geregeld kammen; steeds het haar opmaken; zich kammende of kappende zijnde.

wusu (po-ja), spoelen (in water); wusu (po ma), zich in diep water op ééne plaats overeind houden (niet zwemmende); wuwusu (*o*), saāli-woord voor: àké, water.

wuti (*o*), maalstroom, draaikolk.

wuwu (po-ja), blazen, aanblazen, uitblazen; spelen (op een blaasinstrument); wuwuwu (po-ja), aanhoudend blazen, aanblazen, uitblazen; blazende zijnde; bij herhaling op iets blazen; wuwuwu (*o*), instrument om meê of op te blazen.

NAAMLIJST

van Bijbelsche personen en zaken, voorkomende in de Bijbelsche Geschiedenissen.

A.

Abé-négo (*o*). . . . . Abed-nego.
Ābèpu (*o*). . . . . Abib (de maand).
Abĕrahàmu (*o*) . . . . . Abraham
Abĕràmu (*o*). . . . . Abram.
Abia (*o*) . . . . . Abia.
Abira (*o*) . . . . . Abiram.
Abisaï (*o*). . . . . Abisai.
Ada (o ngo). . . . . Ada.
Ādàmu (*o*) . . . . . Adam.
adapàti (*o*) . . . . . landvoogd.
adé-adé (*o*) . . . . . spreuk, gelijkenis.
Adirĭasi (*o*) . . . . . Andreas.
Adula (*o*) . . . . . Adullam.
Afĕrika (*o*) . . . . . Afrika.
Āgaji (*o*) . . . . . Agag.
Āhàni (*o*) . . . . . Achan.
Āhàpu (*o*). . . . . Achab.
Ahasĕ́rosi (*o*) . . . . . Ahasveros.
Āhàsi (*o*) . . . . . Achaz.
Ahia (*o*) . . . . . Ahia.
Ahimĕ́lèki (*o*) . . . . . Achimelech.
Āhisi (*o*) . . . . . Achis.
Aï (*o*) . . . . . Aï.
Ājòpu (*o*) . . . . . Job.
Akula (*o*). . . . . Aquila.
Àlĕfa (*o*) . . . . . Alpha.
Alifĕ́usu (*o*) . . . . . Alpheus.
Amalèki, Amalèki-ka (*o*) . . . Amalek, Amalekiet.

Àmĕràmu (*o*) . . . . . Amram.
Àmònu, Àmònu-ka (*o*). . . . . Ammon, Ammoniet.
Āmori-ka (*o*) . . . . . Amoriet.
Āmòsu (*o*) . . . . . Amos.
Àna (o ngo) . . . . . Anna.
Ananîasi (*o*) . . . . . Ananias.
Ànàsi (*o*). . . . . Annas.
Apinèru (*o*). . . . . Abner.
Àpusalòmu (*o*). . . . . Absalom.
Āràpu, Āràpu-ka (*o*) . . . . . Arabiê, Arabier
Ārara (*o*). . . . . Ararat.
ārari (o gòta o) (uit 't Mal.) . . jeneverboom.
ārasi (o gòta o) (uit 't Mal.) . . cederhout
Àrĕnònu (*o*). . . . . Arnon.
Aréōpagu (*o*) . . . . . Aréopagus.
Arikalāusu (*o*). . . . . Archelaus.
Arimatéa (*o*) . . . . . Arimathéa.
Aritasata (*o*) . . . . . Arthasastha.
Āròn u (*o*) . . . . . Aärou.
Āsĕri (*o*). . . . . Aser.
Āsia (*o*) . . . . . Azië.
Àsuri (*o*). . . . . Assyrië.
Aténa (*o*). . . . . Athene.
Atioki (*o*) . . . . . Antiochië.
Atiōkusu (*o*) . . . . . Antiochus.
Àtipàsi (*o*) . . . . . Antipas.
Augūsitusu (*o*). . . . . Augustus.

B.

Bāali (*o*) . . . . . Baäl.
Bāali-Jéhuda (*o*) . . . . . Baäl (Baālim)-Juda.
Bāali-Sébupu (*o*) . . . . . Baäl-Zebub.
Bābĕli (*o*) . . . . . Babel.
bàhàli (*o*), (Mal. baghal) . . . . muildier.
Bājamini (*o*) . . . . . Benjamin.
Bālàki (*o*) . . . . . Balak.
Bàr-àbàsi (*o*) . . . . . Bar-abbas.

Bàri-Jēsosu (*o*) . . . . . Bar-Jezus.
Bàri-Jona (*o*) . . . . . Bar-Jona.
Bàrinabàsi (*o*) . . . . . Barnabas.
Bāsani (*o*) . . . . . Bazan.
Bàtolomēusu . . . . . Bartholoméus.
Bèfagé (*o*) . . . . . Bethfage.
Bèlisasàri (*o*) . . . . . Belsazar.
Béréa (*o*) . . . . . Berea.
Bèrisēba (*o*) . . . . . Berseba.
Bēroda (*o*) . . . . . Berodach.
Bèsāïda (*o*). . . . . Bethsaïda.
Bètani (*o*) . . . . . Bethanië.
Bètĕléhèmu (*o*) . . . . . Bethlehem.
Bètèlu (*o*) . . . . . Bethel.
Bĕtēsida (*o*) . . . . . Bethesda.
Bētuèli (*o*). . . . . Bethuel.
Bètu-Sani (*o*) . . . . . Beth-San.
Bikari (*o*) . . . . . Bidkar.
Bìléàmu (*o*) . . . . . Bileam.
Bilida (*o*) . . . . . Bildad.
Bōàsi (*o*) . . . . . Boaz.

D.

Dāgòngu (*o*) . . . . . Dagon.
Damārisi (o ngo) . . . . . Damaris.
Damàsikusu (*o*) . . . . . Damaskus.
Dàni (*o*). . . . . Dan.
Dānièli (*o*). . . . . Daniël.
Dāriusu (*o*) . . . . . Darius.
Dātàngi (*o*) . . . . . Dathan.
Dāutu (*o*) . . . . . David.
Délila (o ngo) . . . . . Delila.
Démētĕriusu (*o*) . . . . . Demetrius.
Dèrĕba (*o*) . . . . . Derbe.
Détéronomi (*o*) . . . . . Deuteronomium.
Diana (o ngo) . . . . . Diana.
Didimusu (*o*) . . . . . Didymus.

Dionìsiusu (*o*) . . . . . Dionysius.
Domitiānusu (*o*) . . . . . Domitanus.
Dōtani (*o*) . . . . . Dothan.

E.

Ebè Mēlĕki (*o*) . . . . . Ebed-Melech.
Eda (*o*) . . . . . Eden.
Ēdòmu (*o*) . . . . . Edom.
éfa (*o*) . . . . . efa.
Ēfĕraïmu (*o*) . . . . . Efraïm.
Ēfĕrata (*o*) . . . . . Ephrata.
Ēfĕrònu (*o*) . . . . . Ephron.
Ēfĕsi (*o*), **Ēfĕsi-ka** (*o*) . . . . . Efeze, Efeziër.
Ēkĕrònu (*o*) . . . . . Ekron.
Ēlàmu (*o*) . . . . . Elam.
Eléāsari (*o*) . . . . . Eleazar.
Eli (*o*) . . . . . Eli.
Elia (*o*) . . . . . Elia.
Ēliàpu (*o*) . . . . . Eliab.
Eliésari (*o*) . . . . . Eliezer.
Ēlifàsi (*o*) . . . . . Elifaz.
Elihu (*o*) . . . . . Elihu.
Èlikana (*o*) . . . . . Elkana.
Ēlimàsi (*o*) . . . . . Elimas.
Elimēlĕki (*o*) . . . . . Elimelech.
Ēlimu (*o*) . . . . . Elim.
Elisa (*o*) . . . . . Eliza.
Elisabèti (o ngo) . . . . . Elisabeth.
Èmaūsu (*o*) . . . . . Emmaus.
Èngĕdi (*o*) . . . . . Engedi.
Eropa (*o*) . . . . . Europa.
Esau (*o*) . . . . . Ezau.
Èsĕa-ka (*o*) . . . . . Esseër.
Esēkièli (*o*) . . . . . Ezechiel.
Ēsèli (*o*) . . . . . Ezel.
Èsikòlu (*o*) . . . . . Eskol.
Èsira (*o*) . . . . . Ezra.

Èsitĕri (o ngo) . . . . . Esther.
Èsōdusu (*o*) . . . . . Exodus.
Etiōpia (*o*) . . . . . Ethiopië (Moorenland).

F.

Fānuèli (*o*) . . . . . Phanuel.
Fāraō (*o*) . . . . . Faraö.
Fārisi-ka (*o*) . . . . . Farizeër.
Fēlisi (*o*) . . . . . Félix.
Fĕràti (*o*) . . . . . Phrath.
Fèsitusu (*o*) . . . . . Festus.
Filēmònu (*o*) . . . . . Filémon.
Filipi, Filipi-ka (*o*) . . . . Filippi, Filippenzen.
Filipusu (*o*) . . . . . Filippus.
Filistéa-ka (*o*) . . . . . Filistijn, Filistijnen.
Firigi (*o*) . . . . . Phrygië.

G.

Gabĕrièli (*o*) . . . . . Gabriel.
Galati, Galati-ka (*o*) . . . . Galatië, Galaten.
Galiléa (*o*), **Galiléa-ka** (*o*) . . Galiléa, Galileër.
Gari ma bèto (o Jérémia awi) Klaagliederen v. Jeremia.
Gasa (*o*) . . . . . Gaza.
Gàti (*o*) . . . . . Gath.
Gàtu (*o*) . . . . . Gad.
Gédālia (*o*) . . . . . Gedalia.
Géhasi (*o*) . . . . . Gehazi.
Gēnĕsi (*o*) . . . . . Genesis.
Gèrĕsònu (*o*) . . . . . Gerson.
Gèsēmané (*o*) . . . . . Gethsémané.
Gibéa (*o*) . . . . . Gibéa.
Gibéòni (*o*) . . . . . Gibeon.
Gidiòni (*o*) . . . . . Gidion.
Gihònu (*o*) . . . . . Gihon.

Gíléàti (*o*) . . . . . Gilead.
Gílibōa (*o*) . . . . . Gilboa.
Gíligàli (*o*) . . . . . Gilgal.
Gōliàti (*o*) . . . . . Goliath.
Gòlogota (*o*) . . . . . Golgotha.
gōmèri (*o*) . . . . . gomer.
Gomòra (*o*) . . . . . Gomorra.
Gosa (*o*) . . . . . Gosen.

H.

Hābakuku (*o*) . . . . . Habakuk.
Hābĕli (*o*) . . . . . Abel.
Hābòru (*o*) . . . . . Habor.
Hahàka-waro (Wo) . . . . . De Prediker.
Hàgai (*o*) . . . . . Haggaï.
Hāgari (*o*) . . . . . Hagar.
Hàkimu (o bi) . . . . . Richteren.
Hala (*o*) . . . . . Halah.
Hāmàni (*o*) . . . . . Haman.
Hāmàti (*o*) . . . . . Hamath.
Hàna (o ngo) . . . . . Hanna.
Hanani (*o*) . . . . . Hanani.
Hānoku (*o*) . . . . . Hanoch.
Hāràngi (*o*) . . . . . Haran.
Hawa (o ngo) . . . . . Eva.
Hébĕrònu (*o*) . . . . . Hebron.
Hénòku (*o*) . . . . . Henoch.
Hérōdĕsi (*o*) . . . . . Herodes.
Hérōdĕsi-Àtipàsi (*o*) . . . . . Herodes Antipas.
Hérōdiasi (o ngo) . . . . . Herodias.
Hèti (*o*), **Hèti-ka** (*o*) . . . . . Heth, Hethiet.
Hiděkéli (*o*) . . . . . Hiddekel.
Hìràmu (*o*) . . . . . Hiram.
Hisĕkia (*o*) . . . . . Hiskia.
Hòfĕni (*o*) . . . . . Hofni.
Hōrèpu (*o*) . . . . . Horeb.

Hòru (*o*). . . . . Hor.
Hosàna . . . . . Hosanna.
Hoséa (*o*) . . . . . Hoséa.
Hūluda (o ngo) . . . . . Hulda.
Huri (*o*) . . . . . Hur.
Huwa (*o*) . . . . . Jehova.

I.

Ībĕrai (*o*), **Ibĕrāi-ka** (*o*) . . . . Hebreeuwsch, Hebreër.
Ikoni (*o*) . . . . . Ikonië.
Īndia (*o*) . . . . . Indië.
Īndjili (*o*) (Mal.) . . . . . Evangelie.
Īsai (*o*) . . . . . Isaï.
Īsàki (*o*) . . . . . Izaäk.
Isaréli, Isaréli-ka (*o*) . . . . . Israël, Israeliet.
Isēbĕli (o ngo) . . . . . Izébel.
Isĕkārioti (*o*) . . . . . Iskarioth.
Īsumaèli (*o*) . . . . . Ismaèl.
Īsumaèli-ka (*o*) . . . . . Ismaeliet.
Itālia (*o*) . . . . . Italië.

J.

Jābàli (*o*) . . . . . Jabal.
Jàbĕrĕsi (*o*) . . . . . Jambres.
Jābèsi (*o*) . . . . . Jabes.
Jàbòku (*o*) . . . . . Jabbok.
Jāfèti (*o*) . . . . . Jafeth.
Jàfo (*o*) . . . . . Jafa.
Jaīrusu (*o*) . . . . . Jaïrus.
Jākimi (*o*. . . . . Jachim.
Jakōbisi (*o*) . . . . . Jacobus.
Jākòpu (*o*) . . . . . Jakob.
Jànèsi (*o*) . . . . . Jannes.

Jébusi, Jébusi-ka (*o*) . . . . . Jebus, Jebusi
Jéhu (*o*) . . . . . Jéhu.
Jěhuda (*o*) . . . . . Juda.
Jěhuda-ka (*o*) . . . . . Jood.
Jérěmia (*o*) . . . . . Jeremia.
Jériko (*o*) . . . . . Jericho.
Jérōbéàmu (*o*) . . . . . Jerobeam.
Jérūsalèmu (*o*) . . . . . Jeruzalem.
Jěsāja (*o*) . . . . . Jesaja.
Jésosu (*o*) . . . . . Jezus.
o Djōu o Jésosu . . . . . } de Heere Jezu
ma Tuhan Jésosu (Mal.) . . . . }
Jésua (*o*) . . . . . Jezua.
Jétoro (*o*) . . . . . Jethro.
Jísakari (*o*) . . . . . Issaschar.
Jísěréèli (*o*) . . . . . Jisreël.
Jōàpu (*o*) . . . . . Joab.
Jōèli (*o*) . . . . . Joël.
Johànněsi (*o*) . . . . . Johannes.
Jōjakimu (*o*) . . . . . Jojachim.
Jōkěbé (o ngo) . . . . . Jochebed.
Jōnatàni (*o*) . . . . . Jonathan.
Jòpa (*o*) . . . . . Joppe.
Jòrědéni (*o*) . . . . . Jordaan.
José (*o*) . . . . . Joses.
Joséfusu (*o*) . . . . . Jozephus.
Jōsèpu (*o*) . . . . . Jozef.
Josia (*o*) . . . . . Josia.
Jōsua (*o*) . . . . . Jozua.
Jūbàli (*o*) . . . . . Jubal.
Jūdàsi (*o*) . . . . . Judas.
Judéa (*o*) . . . . . Judea.
Jūliusu (*o*) . . . . . Julius.
Junani (*o*) . . . . . Griekenland.
Jūnusu (*o*) . . . . . Jona.
Jūpitèri (*o*) . . . . . Jupiter.
Jūsitusu (*o*) . . . . . Justus.

K.

Kaba (*o*) (Mal.) . . . . . Tempel.
Kadasé (o ngo) . . . . . Candacé.
Kādèsi (*o*) . . . . . Kades.
Kāisari (*o*) . . . . . César (Keizer).
Kaisāria (*o*) . . . . . Césaréa.
Kajāfasi (*o*) . . . . . Kajafas.
Kājingi (*o*) . . . . . Kaïn.
Kalāndiusu (*o*) . . . . . Claudius.
Kālèpu (*o*) . . . . . Kaleb.
Kàmu (*o*) . . . . . Cham.
Kana (*o*) . . . . . Kana.
Kānani, Kānani-ka (*o*) . . . . . Kanaän, Kanaäniet.
Kanisa (*o*) (Mal.) . . . . . Synagoge.
Kapadoki (*o*) . . . . . Capadocië.
Kapèrinaūmu (*o*) . . . . . Kapernaüm.
Kàrĕmèli (*o*) . . . . . Karmel.
Kàsĕdimu (*o*) . . . . . Chaldea.
Kàsĕdimu-ka (*o*) . . . . . Chaldeër.
Kédolaōmé (*o*) . . . . . Kedorlaomer.
Kéfasi (*o*) . . . . . Cephas.
Kĕréta (*o*) . . . . . Creta.
Kĕrèti (*o*) . . . . . Krith.
Kèsi (*o*) . . . . . Kis.
Kidĕrònu (*o*) . . . . . Kidron.
Kipĕrusu (*o*) . . . . . Cyprus.
Kiliki (*o*) . . . . . Cilicië.
Kiliòni (*o*) . . . . . Chiljon.
Kiòsu (*o*) . . . . . Chios.
Kirēsipusu (*o*) . . . . . Crispus.
Kirēsitusu (*o*) . . . . . Christus.
Kirusu (*o*) . . . . . Cyrus.
Kisònu (*o*) . . . . . Kison.
Kolano (o bi) . . . . . Koningen.
Kòlisòngu (*o*) (Mal. Koltsom) . . . Roode- of schelpzee.
Kolòsé, Kolòsé-ka (*o*) . . . . . Colosse, Colossensen.
Kora (*o*) . . . . . Korach.
Kòrĕnēliusu (*o*) . . . . . Cornelius.

Kōrèsi (*o*) . . . . . Kores.
Korêté (*o*) **Korêté-ka** (*o*) . . Corinthe, Corinthiër.
Kurini (*o*) . . . . . Cyrene.

L.

Lābàngi (*o*) . . . . . Laban.
Lāmèki (*o*) . . . . . Lamech.
Lāsurusu (*o*) . . . . . Lazarus.
Léa (o ngo) . . . . . Lea.
Lèfi (*o*) . . . . . Levi.
Lèfi-ka (*o*) . . . . . Leviet.
Léfitikusu (*o*) . . . . . Leviticus.
Lîbanòngi (*o*) . . . . . Libanon.
Lîbia (*o*) . . . . . Lybië.
Likaōni (*o*) . . . . . Lykaonië.
Lòtu (*o*) . . . . . Loth.
Lūkasi (*o*) . . . . . Lukas.
Lūsutěra (*o*) . . . . . Lystre.

M.

Madai (*o*) . . . . . Medië.
Mādala (*o*) . . . . . Magdala.
o ngo Maria o Mādala
ma njawa . . . . . Maria Magdalena.
Mahanaï (*o*) . . . . . Mahanaïm.
Màkabi-ka (*o*) . . . . . Makkabeër.
Màkědoni (*o*) . . . . . Macedonië.
Mākilònu (*o*) . . . . . Machlon.
Màkisēděki (*o*) . . . . . Melchizedek.
Maléāki (*o*) . . . . . Maleachi.
Mālikusu (*o*) . . . . . Malchus.
Māměré (*o*) . . . . . Mamre.
mana (*o*) . . . . . manna.
manara (o Rasūlu mànga) . de Handelingen der Apostelen.

Mǎpéla (*o*) . . . . . Machpela.
Mara (*o*) . . . . . Mara.
Mǎrěta (o ngo) . . . . . Martha.
Maria . . . . . Maria.
Mǎrikusu (*o*) . . . . . Markus.
Màsa (*o*) . . . . . Massa.
Mǎsěmuru (*o*) (Mal.) . . . . . Psalmen.
Māsiri (*o*) (Mal.) . . . . . Egypte.
Matatíasi (*o*). . . . . Mattathias.
Matēusu (*o*) . . . . . Mattheus.
Mèkuriusu (*o*) . . . . . Mercurius.
mèli (*o*) . . . . . mijl.
Mēlita (*o*). . . . . Melite (Maltha).
mēràki (o namo o) (Mal.) . . . . . pauw.
Mēriba (*o*) . . . . . Meriba.
Mésa (*o*) . . . . . Mesach.
Mèséhi (ma) (Mal.) . . . . . de Messias.
Mésopotāmi (*o*) . . . . . Mesopotamië.
Mètūsalàki (*o*) . . . . . Methusalah.
Midiàni (*o*) **Midiàni-ka** (*o*) . . . . . Midian, Midianiet.
Mika (*o*) . . . . . Micha.
Mikàli (o ngo) . . . . . Michai.
Milété (*o*) . . . . . Milité.
Mērějàmu (o ngo). . . . . Mirjam.
Mēsěpa (*o*) . . . . . Mispa.
Mitiléné (*o*) . . . . . Mytilene.
Mōàpu (*o*) **Mōàpu-ka** (*o*) . . . . . Moab-Moabiet.
Mòděkāi (*o*) . . . . . Mordechai.
Mōdini (*o*). . . . . Modin.
Moria (*o*) . . . . . Moria.
Musa (*o*) (Mal.) . . . . . Mozes.

N.

Naāmànu (*o*) . . . . . Naäman.
Nābòtu (*o*). . . . . Naboth.
Nāhàsi (*o*) . . . . . Nahas.

Nāhòri (*o*) . . . . . Nahor.
Nāhumu (*o*) . . . . . Nahum.
Nājingi (*o*) . . . . . Naïn.
Nājòtu (*o*) . . . . . Najoth.
Naōmi (o ngo) . . . . . Naömi.
Nāsaròti (*o*) . . . . . Nazareth.
Nasirē-ka (*o*) . . . . . Nazireër.
Nātali (*o*) . . . . . Naftali.
Nātàni (*o*) . . . . . Nathan.
Natānièli . . . . . Nathaniël.
Nébo (*o*) . . . . . Nebo.
Nébukanēsari (*o*) . . . . . Nebukadnezar.
Nébusārada (*o*) . . . . . Nebuzaradan.
Néhēmia (*o*) . . . . . Nehemia.
Néro (*o*) . . . . . Nero.
Nikodēmusu (*o*) . . . . . Nikodemus.
Nēměròtu (*o*) . . . . . Nimrod.
Nìněwé (*o*) . . . . . Nineve.
njanji (o Salomo awi) . . . Hooglied van Salomo.
Nōàki (*o*) . . . . . Noach.
Noni (*o*) . . . . . Nun.
Nòpu (*o*) . . . . . Nob.
Nòtu (*o*) . . . . . Nod.
Nūměri (*o*) . . . . . Numeri.

O.

Obàdja (*o*) . . . . . Obadja.
Òhi (*o*) . . . . . Og.
Oméga (*o*) . . . . . Oméga.
ōnudé (*o*) (Mal. ondé) . . . lot.
Òrěna (*o*) . . . . . Ornan.
Òrupa (o ngo) . . . . . Orpa.
òta (*o*) (Mal. onta) . . . . . kameel.

P.

Pāfòsu (*o*) . . . . . Pafos.
Pàmufili (*o*) . . . . . Pamphylië.
Paradaisu (*o*) . . . . . Paradijs.
Pāràngi (*o*) . . . . . Paran.
Pàrĕti (*o*) . . . . . Parthië.
Pàsika (*o*) . . . . . Pascha.
Pàsuru (*o*) . . . . . Pashur.
Pàtĕmòsu (*o*) . . . . . Pathmos.
Paūlusu (*o*) . . . . . Paulus.
Pèla (*o*) . . . . . Pella.
Pĕnéna (o ngo) . . . . . Peninna.
Pĕnìèli (*o*) . . . . . Pniël.
Pèrĕgé (*o*) . . . . . Perge.
Pèrĕsia (*o*) . . . . . Perzië.
Pétĕrusu (*o*) . . . . . Petrus.
Pilātusu (*o*) . . . . . Pilatus.
Pinéhàsi (*o*) . . . . . Pinehas.
Pirĕkila (*o*) . . . . . Priscila.
Pisidi (*o*) . . . . . Pisidië.
Pisĕga (*o*) . . . . . Pisga.
Pisonu (*o*) . . . . . Pison.
Pōtifàri (*o*) . . . . . Potiphar.
Pòtiu-Pilātusu (*o*) . . . . . Pontius Pilatus.
Pòtusu (*o*) . . . . . Pontus.
Pūbliusu (*o*) . . . . . Publius.

R.

Ràba (*o*) . . . . . Rabba.
ràbi (*o*) . . . . . rabbi.
Rāfidimu (*o*) . . . . . Rafidim.
Rāhàpu (o ngo) . . . . . Rachab.
Rāhĕli (o ngo) . . . . . Rachel.
Rama (*o*) . . . . . Rama
Rāmĕsé (*o*) . . . . . Rameses.

rasūlu (*o*) (Mal.) . . . . . apostel.
Rébèka (o ngo) . . . . . Rebekka.
Réhābéamu (*o*) . . . . . Rehabeam.
Rēhuèli (*o*) . . . . . Rehuel.
Roma (*o*) . . . . . Rome.
Roma-ka (*o*) . . . . . Romein.
Rūběni (*o*) . . . . . Ruben.
Rutu (o ngo) . . . . . Ruth.

S.

Sābàtu (*o*) . . . . . Sabbath.
Sābědi (*o*) . . . . . Zabdi.
Sāděra (*o*) . . . . . Sadrach.
Sāduki-ka (*o*) . . . . . Saduceër.
Safira (o ngo) . . . . . Safira.
Sakarîasi (*o*) . . . . . Zacharias.
Salāmisi (*o*) . . . . . Salamis.
Sālèmu (*o*) . . . . . Salem.
Salōmé (o ngo) . . . . . Salome.
Sālomo (*o*) . . . . . Salomo.
Samanēsari (*o*) . . . . . Salmanezer.
Samāria (*o*) . . . . . Samarië.
Sāméjali (*o*) . . . . . Samuël.
Sara (o ngo) . . . . . Sara
Sārai (o ngo) . . . . . Saraï.
Sàrěfàti (*o*) . . . . . Zarfath.
Sàrěki (*o*) . . . . . Zarki.
Sarèputa (*o*) . . . . . Sarepta.
Sāulu (*o*) . . . . . Saul.
Saūlusu (*o*) . . . . . Saulus.
Séba (*o*) . . . . . Scheba.
Sébědéusu (*o*) . . . . . Zebedeus.
Sébulònu (*o*) . . . . . Zebulon.
Sédékia (*o*) . . . . . Zedekia.
Séfànja (*o*) . . . . . Zefanja.
Sègiu-Paūlusu (*o*) . . . . . Sergius Paulus.

Sēīru (*o*) . . . . . Seir.
seitu (o gòta o) (Mal. tseit) . . . . olijfboom.
Sĕlēkia (*o*) . . . . . Seleucië.
Sélōti (*o*) . . . . . Zelotes.
Sèmu (*o*) . . . . . Sem.
sénūbari (o gota o) (Mal.) . . . . denneboom.
Séraja (*o*) . . . . . Seraja.
Sèrisèsu (*o*) . . . . . Xerxes.
Sérubāběli (*o*) . . . . . Zerubbabel.
Sĕtéfānusu (*o*) . . . . . Stefanus.
Sèti (*o*) . . . . . Seth.
Sídònu (*o*) . . . . . Sidon.
Sifi (*o*) . . . . . Zif.
Sihònu (*o*) . . . . . Sihon.
Sikělà (*o*) . . . . . Ziklag.
Sikàri (*o*) . . . . . Zichar.
Sikèmu (*o*) . . . . . Sichem.
Sikíti (*o*) . . . . . Scythië.
Sila (o ngo) . . . . . Zilla.
Silasi (*o*) . . . . . Silas.
Silo (*o*) . . . . . Silo.
Siméònu (*o*) . . . . . Simeon.
Simĕsòmu (*o*) . . . . . Simson.
Simònu (*o*) . . . . . Simon.
Simònu-Pĕtĕrusu (*o*) . . . . . Simon-Petrus.
Sinai (*o*) . . . . . Sinaï.
Sinéari (*o*) . . . . . Sinéar.
Sini (*o*) . . . . . Sin.
Sìònu (*o*) . . . . . Sion.
Sipora (*o*) . . . . . Zippora.
Siria (*o*) . . . . . Syrië.
Sōari (*o*) . . . . . Zoär.
Sōdòmu . . . . . Sodom.
Sōfari (*o*) . . . . . Zofar.
Sōkòtu (*o*) . . . . . Sukkoth.
sufa (*o*) (Mal. tsufa) . . . . . hyzop.
Sūnèmu (*o*) . . . . . Sunem.
Suru (*o*) . . . . . Sur.
Sūsani (*o*) . . . . . Susan.

T.

Tàrĕsé (*o*) . . . . . Tarsen.
Tàrĕsi (*o*) . . . . . Tarsis.
Tĕ́koā (*o*). . . . . Thekoa.
Tĕ̄mĕnàti (*o*) . . . . . Timnath.
Tĕ̄mĕnàti-Séra (*o*) . . . Timnath-Serah.
Téra (*o*) . . . . . Terah.
Tèsalōnika (*o*) . . . . . Thessalonika.
Tĕ̄sĕbé-ka (*o*) . . . . . Thisbiet.
Tibĕ́ria (*o*) . . . . . Tiberias.
Tibĕ́riusu (*o*) . . . . . Tiberius.
Tìrusu (*o*) . . . . . Tyrus.
Tìtusu (*o*) . . . . . Titus.
Tōmasi (*o*) . . . . . Thomas.
Torōasi (*o*) . . . . . Troas.
Torōgilio (*o*) . . . . . Trogyllion.
Tūbàlikājingi (*o*) . . . . Tubalkaïn.
tūmimu (*o*) . . . . . Thummim.

U.

Uria (*o*) . . . . . Uria.
Ūri-Kàsĕdimu (*o*) . . . . Ur der Chaldeën.
ūrimu (*o*) . . . . . Urim.
Usu (*o*). . . . . Uz.

W.

Wàhuju o Johànisi-ka (*o*) Openbaringen aan Johannes.
Wàsuti (o ngo) . . . . Vasthi
Wèsipasiānusu (*o*) . . . Vespasianus.

AANHANGSEL.

EEN DRIETAL GALÈLAREESCHE SPROOKJES.

---

1. „Ja, mèmĕ! ani rika ngogénèna.“
„Ja, mèmĕ! ani gòta ngogénèna.“
„Ja, mèmĕ! ani igo ngogénèna.“

I dodòma o njawa ja sinòto i oho; gèna ma ròka déo ma pĕdèka. La òna magèna ja màké o ngòpa-janau moi. La o ngòpa magèna, ka i wi tjĕtjèké-si, gèna bilàsu wo òdo ka i lamo. Bòlo! o ngòpa ma bàba déo ma awa i wi palihara sidago i wi lamo. La o ngòpa magèna i wi lamo, gèna una bilàsu o tamo o pipa moi déo o maidjanga ďa aàsu moi wa òdo, dé wi punu-waàsi.

Magèna dé ma bàba déo ma awa magèna, hé! i ma poha-kawa; sidago òna magèna i tèmo: „ngomi àsa òkia mi wi si tòpo, sébàbu una magèna wo òdo bilàsu ka i lamo!“ — La magèna dé ma ròka déo ma pĕdèka i ma fakàti, i témo: „lĕbé-laha ngomi àsa mi wi sisa-ka o ngòpa magèna.“

Magèna dé ma awa mo wi sulo, mo kulai, ma ngòpa-ka, mo tèmo: „ai ngòpa! no tàgi o tèto moi no i gèsè, la to ma si rika.“ — La o ngòpa magèna wo tàgi, o tèto wa ďèhè; duma ma bàba lo wo mòté-ka. La òna magèna ja sinòto ja hika o pònga-ka; la ngokagèna o dura moi. Magèna dé ma bàba o dura ma dòku-ë wo dola-ka, dé ma ngopa magèna awi litimi-ka wo tamaha. Magèna dé ma bàba kudàké o dura ma dòku-ku wo àso, wo témo: „ai ngòpa! ngoni mèmĕ ami rika na gubaré!“ — La ma ngòpa magèna wa dakòlo i gogōu, sidago una wa gubaré. Duma ma bàba wa sihito o tèto i lalamo, la maèna i lòlo i wi dabàbu o ngópa magèna awi sahè-ku, sidago wo soné-ka.

Bòlo! ma bàba wi nali-ka; wa dakòlo i gogōu ma ngòpa magèna wo sòné-ka. Duma i tèka-lowaāli o ngòpa magèna wo oho-kali, la o tèto magèna una magèna wa aho; wo liho ma bàba déo ma awa -ka, wo tèmo: „ja, mèmĕ! ani rika ngogénèna.“

Duma ma awa mi nali-wa. Mutuādé muna mo wi sulo-kali, mo tèmo: „ai ngòpa! ngòna no tàgi o gòta no i gèsè la to ma si muduku.“ — La o ngòpa magèna wo tàgi, dé ma bàba lo wo mòté-ka. La òna magèna ja hika o pònga-ka; dé ngokagèna ma bàba una magèna wo dola-kali i dàku o dura ma dòku-ë. La ma bàba wo tèmo: „ai ngòpa! ngoni mèmë ami gòta na gubaré!“ La ma ngòpa wa dakòlo i gogōu-so, sidago una magèna wa gubaré magèna. Duma ma bàba o kilòti i lalamo moi wa sihito, sidago maèna i wi bàbu; so o ngòpa magèna wo sòné-kali. La ma bàba magèna i wi dolòdaka ma ngòpa, wo liho to una awi tahu-ka, dé wo tèmo ma pëdèka-ka: „dòné una wo liho-wa; sidago i wi dòta o dura-ku.“ — Duma i tèka lo-waāli o ngòpa magèna lo, hé! wo ma si diado o tahu-ka, wo tèmo: „ja, mèmë! ani gòta ngogénèna.“

La o wākutu magèna ma bàba déo ma awa i témo: „manèna gèna o àkàli òkia po si sari, po wi sisa o ngòpa da tësèré magèna?“ — Bòlo, dòné manèna òna, ma bàba déo ma awa déo ma ngòpa magèna, o déru moi jo bané, la i hòru o dòku ma somōa-ka, o igo i dèhè. La ngokagèna i ma si diado-ka, dé o ngòpa ma bàba déo ma awa i wi sulo una magèna o igo wo dola; la ma bàba déo ma awa, òna magèna, o igo ma gòla-ka i tamaha. Bòlo, o ngòpa magèna wo si mòté-ka, so wa dola; dé o igo moi wa tura-ka, dé wo àso, wo tèmo: „moi-si?“ Magèna dé ma bàba dèo ma awa i sàngo, i tèmo: „moi-si!“ Duma magèna dé ma bàba déo ma awa, òna magèna, ja höi o àto déo o gani moi; la o àto déo o gani magèna o igo ma ròhé i si gòto-ka. La o ngòpa magèna wo àso-kali, wo tèmo: „moi-si?“ La o àto déo o gani magèna i palu, i tèmo: „moi-si!“ — Duma o ngòpa magèna ma bàba déo ma awa, òna magèna i liho to òna manga dòku-ka; tjawali o àto déo o gani magèna i gògé o igo ma ròhé-ka.

La o ngòpa magèna ò igo wo dola da bòlo, so, jato! una wo uti, gèna ma bàba déo ma awa lo ja hiwa, tjawali o àto déo o gani magèna una wa màké, o igo ma ròhé-ka i si gòto. La una magèna wa kahika, o igo ma ròhé-ka wa daàté-ka o àto déo o gani magèna. — Duma o ngòpa magèna ma sininga i sisa-wa; sidago o igo magèna wa tolòmu-ka, ngāroko una wo liho wo ma ngàku-wa, sébàbu o déru i hiwa, dé o taïto déo o moi-moi i hiwa-so. Kòmagèna, ma dèka una magèna wo gògé ngokagèna, sidago ma moi una magèna wo mi këlèlo o ngòpëdèka moi, la muna magèna lo, hé! mi përéki-ka. La magèna dé o

ngòpa magèna wo mi si dàsé muna-ka, sidago o ngòpĕdèka magèna ami taïto moi wo si lòda-ka.

Dòné una magèna wa aho o taïto magèna, wo tàgi o gòta wa toda, wa àka o déru moi, sidago da bòlo-bòlo-ka. Magèna dé o igo magèna wa puni-ka, wo si bané to una awi déru-ku, dé wo liho ma bàba déo ma awa mànga tahu-ka, wo tèmo: „ja, mèmĕ! ani igo ngogénèna.“

Bòlo! magèna dé ma bàba déo ma awa mànga sininga i ruba; sidago lo, hé! i wi si bòso-ka. Magèna dé o ngòpa magèna o lòha ma rèhè-rèhè wa màké-ka, sidago to una awi pàkéang déo awi moi-moi ka o guratji.

---

2. Ma Kolano o Kariànga.

I dodòma o njawa ja sinòto i oho-si, la òna magèna i ma modoka, sidago òna magèna ja màké o ngòpa-janau moi. Duma o ngòpa magèna i ma àka maro o njawa-wa, duma maro o Kariànga. La ngāroko komagèna ma bàba déo ma awa ja piara o Kariànga magèna, sidago i wi lamo-ka.

Magèna dé o ngòpa magèna i wi lamo-so, una magena o àké ma dòku-ë o tjapàka o hutu moi wo dola-ka; sidago ma moi o Kariànga ma ngòpa magèna o tjapàka ma ide-ë i dola-ka, i ma todòka, o djodjaru ja ruha i tàgi i ma òsi. La o djodjaru ja ruàngi mànga nongoru, muna magèna ma litimi-ku mo ma òsi. La o Kariànga magèna ja dèhè o tjapàka ma bòro la i mi si pàka muna-ka, sébàbu o Kariànga magèna ma sininga o djodjaru magèna. La magèna dé muna magèna ma nano dé ka mo dòhé. Duma o djodjaru ami ria jo doòsa o Kariànga magèna, o tèto i si pàka.

Kòmagèna ma moi o ngòpa o Kariànga magèna wo mi sulo ma awa-ka, wo témo: „ja mèmĕ! no tàgi no suku o djodjaru magèna.“ Doema ma awa muna magèna mo témo: „ai ngòpa, upa magèna mi jà àka, sébàbu i na hòlu-so, dòné o njawa i na si ihé.“ — Duma o Kariànga magèna i migĕgègo ma awa-ka, sidago ma awa magèna mo mòdé-ka dé mo tàgi-ka. La ma nonòma mo ma si diado ngokagèna, o djodjaru mànga tahu-ka, magèna dé o djodjaru ja ruàngi i mi kĕlèlo o Kariànga ma awa, so òna magèna o gaàpo i mi suga o Kariànga ma awa-ka. La magèna dé muna

magéna mo liho to muna ami tahu-ka, dé mo tèmo: „ai ngòpa! i na hòlu, so i na kĕlélo-ka dé o gaàpo lo ka i na suga.“

Duma ngāroko ma awa mo dĕdèmo komagéna-ka, o Kariànga, magéna i lahi ma bàba déo ma awa-ka, i tèmo, ja àka kòmanéna: „ai bàba déo ngoi awa! tanu da lòha dé ka ngohi to tàgi to ma si mané.“ — Duma ma bàba déo ma awa i hòlu, i tèmo: „upa ai ngòpa! i na hòlu-so!“ — Duma o Kariànga magéna i gĕgégo, sidago ma bàba déo ma awa i si mòté-ka.

Bòlo! o Kariànga magéna, ka o wangé-si, dé i ma si dailàko; i tàgi i ma òsi, la i mada-ku, dé o Kariànga magéna i ma lia, so i tàgi o djodjaru-ka. Duma o Kariànga magéna ja kahika o djodjaru ami ria-ka-wa, dumá ja hika mànga nongoru-ka. Magéna dé o Kariànga magéna i wòsa-ka o djodjaru magéna ami ngihi-ka, la ngokagéna o Kariànga magéna ma sòpa ja höi-ka; sébàbu o Kariànga magéna o njawa ma lòha; tjawali maéna i ma sòpa o Kariànga ma kahi-so, la o djodjaru ami ria magéna ja dakòlo ka o Kariànga, so ja hòlu.

Bòlo! o Kariànga magéna, hé! wo ma idu ngokagéna, o djodjaru magéna ami ngihi-ka; la awi sòpa o Kariànga magéna, wa höi-ka, wa hado o gogĕréna ma litimi-ku, la wo ma idu-ka. Duma magéna dé o njawa magéna i wi kiòlo-ka, dé o djodjaru magéna ma sari awi sòpa, o Kariànga ma kahi magéna, sidago muna magéna ma màké-ka. La ma sòpa magéna, muna magéna ma òsu o silo-ka, sidago o Kariànga ma kahi magéna da uku-ka, so ma bōu, sidago ma bobai wa hamé o Kariànga ma kahi ma bōu magéna. La una magéna wo mòmi dé wo tèmo ma bobai-ka: „tjé! òkia ngòna na àka? — Ngòna no ma àka kòmagéna, dòné bilàsu sihika ani sima-ka o susa déo o dubara.“

Bòlo! o goginita-no dé una wo supu, dé wo ròta ma torōa-ka. La ma bobai ami ria ja ruàngi magéna i wi kĕlélo: to una awi hutu i si totola, la o guratji, o salàka, o itam déo o folori una magéna wo ma si pàké, sidago awi gitipi lo kòmagéna-ka. La magéna dé ma bobai ami ria, òna magéna dòné i wi njāfusu mànga nongoru ma bobai-ka.

Duma janau magéna ma bobai ma bàba magéna, wo mau mànga ngòpa ma subà, géna ka o kāpàli o guratji; sidago una magéna wo tagi wo hòru wa sari o subà magéna. Duma una magéna, hé! wa dangadé wo hòru, so wo tàgi o dèna wo dola, la o dèna o parémòngi moi magéna déo o tòko ma bòro moi una magéna wo mi hiké ma bobai-ka! dé wo tèmo: „ja, bobai! ngohi

àsa to hòru ani subà to sari, duma o dèna déo o bòro magèna upa na sisa èko na umo-, duma bilàsu magèna na ihu-ka; la nàko -so ngòna kékia-ka-naga no tàgi, gèna ka na aho-aho, ani baro ma idé-ka na hado.

Bòlo, magèna dé una magèna wo hòru-ka, dé ma bobai ami ria i wi njàfusu mànga nongoru ma bobai-ka, sidago òna magèna i riria magèna, i ma tèké si kagaro i tàgi o pònga-ka, la ngokagèna o lōu i bitogu. Kòmagèna òna magèna i tàgi, ja hika ngokagèna, sidago mànga nongoru magèna mo tèmo: „o lōu manèna! so po bitogu-wa?" — Duma ami ria magèna i tèmo: „pa hika -lo-si, àsa po bitogu; pa ado-waàsi-so." — Bòlo, mànga nongoru, muna magèna lo mo mòté-ka, sidago ja hika ngokagèna. La ngokagèna ami ria, i ma tèké kètèmo-ka, so i mi si gilòli mànga nongoru, la muna magèna i mi sihito o saha ma raba-ko, sidago muna magèna i mi dòta-ka. Magèna ami ria ja ruàngi magèna i liho-ka to òna mànga tahu-ka.

La ngokagèna to òna mànga bàba déo mànga awa jo sano, i tèmo: „ma nia nongoru, bé?" — La òna magèna i sàngo, i tèmo: „awa àso! muna magèna kangano-si mo liho-ka!" Bòlo! ma bàba déo ma awa magèna i tàgi i mi sari; to òna mànga riho i si bitu, sidago ja kahika ngokagèna; ja sari, sidago ja màké o saha magèna. La ngokagèna ma bàba déo ma awa i mi àso mànga ngòpa ami rònga, sidago muna magèna mo palu o saha ma raba-ka. Magèna dé òna magèna o gumi moi ja dèhè, la mànga ngòpa i mi si lia, la i mi ngaho o ngòpa magèna, i liho mànga tahu-ka.

Duma ami ria ja ruàngi òna magèna i mi si garo-kali mànga nongoru -ka, i tèmo: „ni ja hino-wa, la i dàku o tala-ë o sòka po utu!" La mànga nongoru, muna magèna, ma mòté-kali ami ria mànga dèmo, sidago òna magèna i ma djobo-ka. La magèna dé òna magèna i ma si diado-so o tàla-ka, dé mànga nongoru mo tèmo: „o sòka manèna! so po utu-wa?" Duma ami ria magèna i sàngo, i tèmo: „na hika-lo-si, o tàla ma dòku-ë, ngokagèna àsa ka o sòka po utu!" — Bòlo! mànga nongoru magèna lo ma mòté ami ria mànga démo, sidago ja hijé ngokagèna o tàla mo dòku-ë. La magèna dé òna magèna i ma si diado ngokagèna dé o sòka lo, hé! i utu-wa, duma ami ria magèna i si garo i ma dididé, sidago mànga nongoru magèna lo mo mòdé-ka-so. La i riria magèna i ma didé i dòma, la mànga nongoru àsa mo tuūru. Bòlo! òna ja ruàngi magèna i ma didé da bòlo, ma soōhu ka ma nongoru. La muna magèna, hé! ma dangadé mo ma didé, dé ami ria magèna

ja tèkénàko-ka o dididé ma gumi magèna; la muna magèna mo ma didé. Magèna dé òna ja ruàngi magèna i mi sihito mànga nongoru; la o dididé magèna ja sihito ja kahika. Mamoi .... hiwa-si, ja kahino; ma moili .... lo i hiwa-si, ja kahika; ma moili, dé o dididé magèna ma bobiliku i tola, sidago mànga nongoru magèna i mi dòta-ka o tèwo ma dòngiraba-ku.

La magèna dé muna magèna mi lutu-ka, dé to muna ami dèna moi déo o tòko ma bòro moi ma bobai wo mi hihiké muna-ka gèna lo đa lutu-ka. Duma o dèna magèna déo o tòko ma bòro đa lulutu-ka i sisa-wa, duma o dèna magèna i oho sidago i supu o téwo ma dòku-ë; la o tòko ma bòro lo i tutu-ka, la ma ngòpa magèna lo i lamo-so, sidago o tòko magèna i dola-ka o dèna ma idé-ë, la maèna kagèna i gògé-ka.

La ma moi o tòko magèna ja kĕkèlo o kāpàli moi, ja kahino o tòko magèna ma dalàto-no. Magèna dé o tòko magèna jo sano: „tuturuūūwa! ma Kolano o Kariànga, una magèna 'kia-ka?„ — La o kāpàli-ka ma njawa i sàngo, i tèmo: „nonaga mia dudu-no.„ — La o kāpàli magèna i pàsa-ka, dè o kāpàli moi-li ja hino-kali, la o tòko magèna jo sano-kali, i soré: „tuturuūūwa! ma Kolano o Kariànga, una magèna 'kia-ka?„ — La o kāpàli-ka ma njawa i sàngo-kali i tèmo: „nonaga mia dudu-no.„ — La kòmagèna, sidago o kāpàli butànga i pàsa-ka, so ma soōhu ka o kāpàli kakamoi-ka. Magèna dé o tòko magèna i soré-kali jo sano: „ma Kolano o Kariànga una magèna 'kia-ka?„ — La magèna o tòko ma duhutu, ma Kolano o Kariànga, wo sàngo: „una nèna!„ — La magèna dé o tòko magèna i sòso ja kahika ma Kolano o Kariànga, awi ugu ma dòku-ku i ma tami-ë. La ma Kolano o Kariànga ma bobai, i mi lulutu gèna, ka mo oho-so, sébàbu muna magèna mo wòsa-ka o tòko magèna ma gòlupupu ma raba-ka-so. La magèna, o tòko magèna i ma tami-ë ma Kolano o Kariànga awi ugu ma dòku-ka, àsa ka i mi hado-ku ma Kolano o Kariànga ma pĕdèka magèna. La magèna dé ma Kolano o Kariànga wo mi tèmo ma bobai-ka: „bai, kanèna, to horu-waàsi, dé to tèmo: upa na àka kòmagèna (n. m. l. dat zij zijn' huid niet had moeten verbranden); duma ngòna no hòlu; so magèna bai!„ — Bòlo, magèna dé ma Kolano o Kariànga, una magèna, wa đèhè ma bobai ami borūa o guratji moi, la ma bobai ka wo mi ngòso, ngokugèna o borūa o guratji ma raba-ku wo mi ngado-ka.

La magèna dé ma Kolano o Kariànga magèna wo uti-sa, wo tàgi wo gila-gila ma torōa-ka, wo tèmo: „djòdjo! 'ma nia ngòpa?„

Duma ma torōa wo sàngo-lowaāli; òna magèna tjawali, hé, ka i ari. La mànga ngòpa ja ruàngi magèna i ma tolòmu, ma bèto: gèna i wi goòra ma Kolano o Kariànga. Duma magèna dé ma Kolano o Kariànga magèna wo témo awi torōa-ka: „bòlo, ka nia ngòpa ami dingo kadai o kāpàli-ka, so ai ōràngi ta sulo ja dèhè-si.“ — La o dingo magèna: o diha o borūa moi déo o jaïti lo o borūa moi; duma o diha ma ngalé, gèna: nàko-so òkia naga i ma si àka, la mànga gia ka sutu ja ogu-ka, i sòné. Kòmagèna o jaïti magèna lo: nàko-so o baro i ma si uri, la mànga gia ka sutu ja suru, gèna ka i sòné.

Bòlo! ma Kolano o Kariànga magèna, ma torōa wo dungo ma ngòpa ami subà; bilàsu gèna ka o kāpàli o guràtji moi. Magèna dé ma Kolano o Kariànga magèna wa hiké-ka ma pědèka ami dingo ami ria ja ruàngi magèna. La èna! magèna o borūa magèna ja pèlènga, so ja nano mànga dingo, magèna o diha déo o jaïti. Duma o diha magèna ka ja ogu dé o jaïti magèna ka ja suru, so ja sòné ja mata-mata-ka i riria magèna. La magèna dé ma Kolano o Kariànga magèna wo mi si guti ma pědèka o kāpàli-ku. Dé o kàpàli o guratji magèna ja si làngi i riria magèna: — mànga kòbo i ma àka maro o gàhu-ka.

---

3. Ma namo o Garuda.

I dodòma o njawa o para moi, òna magèna, i tàgi i kau-kau, dé o maidjanga moi ja màké. La o maidjanga magèna òna i ma kinihi, i ma kinihi, sidago ja nihi ja tjobo-tjobo, dé o téwo-ka ja si supu. Duma magèna dé o maidjanga magèna o téwo-ko i tobo-ka. Tanu òna magèna, jato, ja nihi o maidjanga magèna, duma mànga déru i hiwa.

La ma lòha òna magèna o kilòti moi ja kělèlo, dé wi moi gèna wo tèmo: „o kilòti magèna ni ja aho-no, la pa suma, la po si hòru-so, pa nihi; hiti nànga maidjanga magèna madàdé pa toòma.“ Bòlo, o kilòti magèna òna magèna ja tidé-no, so ja suma, dé ngokagèna ma kilòti ma dòku-ka i ma fàto dé i hòru. Magèna dé o maidjanga magèna ja nihi, sidago òna magèna ja nihi-nihi, duma ja dahè-wa; sébàbu o bawo ja si nguūhi, dé ma maidjanga magèna lo o bawo i si nguūhi, sidago, hé! ka ja ado o téwo ma wuti-ko dé ngokagèna ja si gudju-ka.

La ma njawa, o kilòti moi magèna, ja si gudju-ka, sidago tjawali o njawa moi, de àsa wo salāmàti. Duma mànga dala magèna (de overigen) ja si gudju ja hàka-hàka-ka. Duga-duga wi moi gèna, ma nonòma ngokadina o maidjanga magèna ja ninihi, dé o galāïti moi wo ma gaho; so dé magèna, ja si gudju, dé o gòta ma ngutu moi i siha ja huku, la ngokagèna awi galāïti wo si galàté so wo ma si lia, dé i gèna ma gòta-ë wo dola.

Wo ma todòka!.... una magèna wa nano o namo i lalamo moi, i mòtu! La magèna de o namo magèna i wi sano, i tèmo: „'kia-no no kahino?" La o njawa magèna wo tèmo: „òdé, mi ja màké o susa so nonèna to kahino." Duma o namo magèna i tèmo: „a! no lòda! dé kòmanasi! dòné ai ròka déo ai ngòpa ja hino dé i ni gòli." — Duma ma njawa magèna wo tèmo: „ilaha! la manèna o gòta ma idé-ka dé 'kia-ka po lòda po kahika?" Dé o namo magèna i tèmo-li: „nàko-so komagèna dé na hino, la kanèna ai gòlupupu-ka no ma mingihu." — Òdé o namo magèna i lamo i tjara-wa; ngāroko o njawa moi po ma mingihu lo, i na kĕlèlo -wa. — So ngokagèna wo ma mingihu.

La i tèka-wa ma ròka déo ma ngòpa magèna i bòla-no: o sihodé ja bi aho i tjara-wa. O njawa ja bi utu-so. I tèmo ma gòta ma idé-ka magèna, èna bai! ka o njawa ma kòbo ma rèhè -rèhè, ka ja bi liko-ku. La magèna, o njawa wo ma momingihu magèna, ma ròka ma bōu wa hamé; wo tèmo: „ufūū!! maro o njawa ma bōu!" Duma ma pĕdèka magèna mo wi ngihu, so mo si ngangàsu-wa, so mo tèmo: „la, 'ma ngokanèna gèna, maro o njawa 'kiano i kahino?!" Duma ma, roka magèna ka wo si gĕgègo, so wo tèmo: „wéo! la, èna naga maro o njawa ma bōu!" Duma ma pĕdèka magèna mo tèmo: „la, 'ma ngokanèna, maro o gòta ma idè-ka, la o njawa 'kia-no i kahino?" — Duma ma ròka magèna ka wo si gĕgègo-li, dè ma pĕdèka magèna, hé! ma pohaka-wa mo wi ngihu, so lĕbé-laha mo si ngangàsu, mo tèmo: „o njawa moi, una magèna wa màké o susa, so nonèna wo kahino, ngokĕna wo ma si dodogu." Bòlo, dòné ma ròka magèna i wi galusiri, so i wi doòha-wa.

Duma o namo i momòtu magèna ma gògo ja ràpu-ka, so ma ròka wo tèmo: „bòlo, nàko-dé no tamaha o putu tumidingi-dé, la ami gògo i oho-ka, dé ani dòku-ka àsa mo ni tòta." Sidago dé o putu tumidingi ja ado-ka i wi tòta-so, sidago i wi si sòso, i wi si sòso, dé awi dòku ja ado dé ngokagèna i wi hado dé o namo magèna i liho-ka.

Jato! una magèna wo tàgi wa hisa de wa nano: wéwé! la, o tahu-kāwa! dé ma njawa, sutu-lowaāli: òdé o namo magèna ja utu ja mata-ka so ma njawa ja hiwa. Duma ngokagèna to òna mànga tahu moi wo wòsa; jato! wa hika ngokagèna ma raba-ka dé wa nano: wéwé!, la, odé! mànga ārĕta dahè ka i hira-ë, — duma ma njawa ja hiwa. Dé ngokagèna mànga bi arabàna-si ka ja hado-ku, dé wa đèhè, so wo ma dàko. La ngokagèna o njawa, o djodjaru moi, muna magèna mo ma ngihu, so o tòra-ka mo ma si bolòté-ka; dé mo wi ngamo, mo tèmo: „upa na tatàko, dòné o namo magéna i isè, dé ja hino i na gòli.“ Duma, jato, idàké wa nano, duma wo mi kĕlèlo-wa. Hika! una wo ma dàko wa tjobo-tjobo; dé muna mo wi ngamo-kali, mo tèmo: „upa na tàko, dòné dé o namo magèna i isè dé i na gòli.“ Jato, hijé! idaké wa nano, gèna .... we! la, òdé! muna magèna dàké, o tòra-ka mo ma si bolotè-ka. Dòné una magèna wo tèmo: „wé! la, òdé! ngomi (ik en die vogels) mi ma tèké-bobàpo-ka so i na doòha-wa!“ La mo isé o dèmo magèna, la muna magèna lo mo uti-ka so ngokagèna òna magèna i ma dodiawo ja sinòto.

Duma una magèna lo wo ma gaho o tòko ma bòro moi, dé to muna lo ami tòko ma bòro; sidago i tèka-wa o tòko ma bòro magèna i tutu-so, dé to una awi tòko ma bòro i tutu ma bĕdèka, dé to muna ma nau. Dé o tòko magèna o bi lolòha-ka i òđo, so i ma dodiawo sinòto; dé i ma bàta, so ma bi gògo i tura-ka; gèna una wa đèhè so wa diahi-ka. Hika! o tòko ma gògo magèna i tura-kali, una wa bi kòbu, so wa bi diahi-kali; so dé i dala-ka, una magèna o borūa-ku wo ngado-ka-so. Dé o tòko magèna i lamo -ka, dé maèna i soré i ma dòto; sidago o tòko magèna àsa ka i soré ma moi, gèna, hiti o tatanaman moi-moi, ngokanèna o dunia ma dòku-ka, gèna i dàdi đa hàka-hàka-ka. Hika! so, dé o tòko magèna i soré ma moi-li, dé hiti o tòko ma gògo magèna, una wa dodiahi gèna, i ma dàdi o njawa-ka. Ma nonòma kaka i ma sinòto, duma o wākutu magèna o tòko i soré, dé magèna i ma dàdi o njawa, sidago òna magèna i dàdi o kawàsa i lalamo-lamo; dé òna, magèna, ja sinòto i dàdi o kolano, ja parèta òna-ka.

BIJVOEGSELS EN VERBETERINGEN.

Inleiding, bl. V, r. 2, v. b., achter:..taal", voeg:, door M. J. van Baarda, Utrecht, Kémink & Zoon, 1891.

bl. VII, r. 5, v. b., staat: onvelledigheid. . . . . lees: onvolledigheid
„ 10 „ 2 „ o., „ : uru-susuwu . . . . . „ : uru-susuwo
„ 12 „ 10 „ b., „ : de daarmeê . . . . . „ : in de daarmeê
„ 13 „ 11 „ „, „ : ko- (respectievelijk. . . „ : ka- (respectievelijk
„ 14 „ 10 „ „, „ : grondwoorden voor komen „ : grondwoorden voorkomen
„ 15 „ 5 „ „, „ : bl. 11, eind § 16 en bl. 13, eind § 22 moet zijn:... lees: bl. 11, eind § 16, moet zijn: door er het lidwoord o ngo voor te plaatsen; en bl. 13, eind § 22, moet zijn:
„ 15, tusschen r. 13 en 14 v. b., moet ingevoegd worden: op bl. 14, eind § 28, voege men bij: Ook vervangt men het algemeen lidwoord o wel door ma, om een persoon of zaak bizonder te bepalen, ongeveer op de wijze als men dat in 't Mal. doet, door de voorvoeging van si (zie nader de bijvoeging op bl. 100, § 127).
„ 16, tusschen r. 12 en 13, v. o., moet ingevoegd worden: bl. 17, r. 13 v. b., tot r. 5, v. o., vervalt; lees daarvoor: Deze wordt gevormd door, van de beide deelen der vergelijking, het deel dat minder gesteld wordt voorop te plaatsen en dan te laten volgen het deel dat meerder gesteld wordt, voorafgegaan door: i folöi: het (is - was -) meer; b.v.: o wàngé manéna, i folöi kanugo o muūra i lamo, gisteren regende het harder dan van daag (van daag, - het was - meer gisteren de regen groot); o tòna o Sumatra, i folöi o tòna o Djawa da tjětjéké, Java is kleiner dan Sumatra (het land Sumatra, meer het land Java is klein).
„ 21, r. 4, v. b., staat: dupuku . . . . . lees: dupuko
„ 21 „ 18 „ „, „ : planken-hakken . . . „ : planken-hakken
„ 21 boven r. 13, v. o., is vergeten: bl. 43, r. 12 en 11, v. o. Deze zinsnede moet wegvallen; in de plaats daarvan leze men:
„ 22, r. 15, v. o., staat: usè pa). . . . . lees: usè (pa)
„ 26 „ 8 „ b, „ : bl. 56, § 96 . . . . . „ : bl. 55, § 96
„ 27 „ 6 „ „, „ : bl. 56, § 97. De eerste drie regels dezer alinea vervallen... lees: bl. 56, § 97. De eerste 3 regels dezer alinea leze men aldus: de imperatief, voor zoover hij wenschend of voorwaardelijk is, wordt gevormd door voorvoeging van tanu; en voor zoover hij overredend is, door voorvoeging van po (zie verbetering in § 96 op bl. 55).

Voorts wordt hij slechts uitgedrukt door den toon of is hij kenbaar aan het redeverband in den zin.

bl. 27, r. 11, v. b., staat: meermalen . . . . . lees: enkele malen
„ 28 „ 10 „ „, „ : dóké . . . . . „ : dòké
„ 30 „ 15 „ o, „ : si lahi so . . . . . „ : si lahi-so
„ 32 voeg in, tusschen r. 2 en 3 v. b.: bl. 94, § 119, r. 10 en 8, v. o., staat: onbepaald voornaamwoord, lees: algemeen voornaamwoord. Laat aan deze alinea na r. 8, v. o., volgen: ngoné is dus (evenals kita in 't Mal.) het v. n. w. van de pluralis inclusivis en beduidt: gij en ik, gij en wij (allen); doch òòk: gij òf ik, gij óf wij; iemand onzer, we, men, iemand; terwijl men de beteekenis van het objectief van dit v. n. w. — na — zou kunnen wêergeven met: u en mij, u en ons (allen); u òf mij, u òf ons: iemand onzer, iemand, je. De beleefdheid, die zoo zeer in acht genomen wordt, in het Oosten, was zeker oorzaak, dat voor dezen pluralis-vorm werd genomen eene wijziging van den 2en persoon (ngòna . . . ngòné) en niet van den 1en persoon; zoodat in dit: wij, men, den persoon tot wien men spreekt en dien men insluit, de eereplaats wordt gegeven.
„ 32, tusschen r. 9 en 10 v. b., moet ingevoegd worden: lees de 3 laatste regels van bl. 97 aldus: Het algemeen bezittel. v. n. w. (beantwoordend aan het pers. v. n. w. voor de pluralis inclusivis: ngòné), is: to ngòné nànga, verk. nànga; ons (beider), ons (aller); van één onzer, iemand's, je.
„ 36 „ 4, v. o., staat: inde . . . . . lees: in de
„ 41 „ 20 „ „, „ : het gaat; . . . . . „ : het gaat,
„ 42 „ 10 „ „, „ : àkuwa. . . . . „ : àku-wa
„ 44 „ 15 „ b., „ : zitien . . . . . , „ : zitten
„ 47 „ 14 „ o., „ : (po ma si) (voor) . . . „ : (po ma si), (voor)
„ 47 „ 11 „ „, „ : (po si) roepen om, . . „ : (po si), uitroepen, roepen om,
„ 49 „ 16 „ b., „ : vourouders. . . . . „ : voorouders
„ 52 „ 20 „ o., „ : baikȍlĕké . . . . . „ : baikȍlĕké
„ 55 „ 8 „ b., **bàngu** .... Dit artikel moet volgen onder **bàngséli**.
„ 57 „ 5 „ o., **bàsa** ..... „ „ „ „ „ **baruti**.
„ 58 „ 11 „ „, **bȁtungu**... „ „ „ „ „ **bàto**.
„ 60 „ 11 „ b., staat: pagoka . . . . . lees: pago-ka
„ 60 „ 14 „ o., „ : staat; . . . . . „ : staat);
„ 63 „ 4 „ b., „ : uitzien: . . . . . „ : uitzien;
„ 63 „ 10 „ „, „ : f 30.—). . . . . „ : f 30.—);
„ 64 „ 3 en 2 v. o., voeg daar tusschen: **bisimila**, zie **sūmila**.
„ 67 „ 14 v. b., voeg achter dit artikel nog: bobita (o), gebod, verbod.
„ 68 „ 1 „ „, **boboòtĕnè**... Dit artikel moet staan vòòr **boboòtja**.
„ 68 „ 9 „ „, staat: noemt . . . . . lees: neemt
„ 69 „ 18 „ o., „ : wanneer men een . . . „ : wanneer een
„ 69 „ 9 „ „, „ : ngongopa . . . . . „ : ngongòpa
„ 70 „ 4 „ b., „ : benaanblad . . . . . „ : banaanblad

bl. 70, r. 5, v. b., staat: bananstam . . . . . „ : banaanstam
„ 70 „ 20 „ „, „ : zand) o boléo . . . „ : zand); o boléo
„ 71 „ 12 „ o., „ : bòlowōrĕkè . . . . „ : bòlowōrĕké
„ 75 „ 4 „ „, **bujé-bujé**.... Dit artikel moet volgen op **buja.**
„ 77 „ 7 „ „, staat: rijn . . . . . lees: zijn
„ 79 „ 9 en 10, v. b., staat: tjaributu (po), tegenspreken — van kinderen —; het iemand te liegen heeten... lees: tjaributu (i na), een tegensprekenden aard hebben of krijgen.
„ 80 „ 1, v. o., **dabàbo** .... Dit artikel moet volgen op **daàté.**
„ 83 „ 13 „ b., staat: acht); . . . . . lees: acht;
„ 83 „ 19 „ o., „ : onderscheidsng . . . . „ : onderscheiding
„ 86 „ 4 „ b., „ : omgestulmpte . . . lees: omgestulpte
„ 90 „ 20 „ o, „ : — — — po-jo-gusè . lees: — — po-jo-gusè
„ 91 „ 18 „ „, „ : des banks . . . . . „ : der bank
„ 92 „ 1 „ „, „ : **datu**. . . . . „ : **dàtu**
„ 93 „ 20 „ b., „ : **dèda** . . . . . „ : **dèdé**
„ 94 „ 12 „ o., „ : **dékama** . . . . . „ : **dèkama**
„ 95 „ 15 „ b., „ : eu. . . . . „ : en
„ 104 „ 8 „ o., „ : dee . . . . . „ : deel
„ 114 „ 19 „ „, „ : breng. . . . . „ : brengt
„ 114 „ 11 „ „, „ : resstant . . . . . „ : restant
„ 134 „ 14 „ „, voeg achter dit artikel nog: vergelden, beloonen; fànggàli (po si), vergelden, beloonen met.
„ 141, tusschen r. 6 en 7, v. o., voeg in: **gàndaria** (*o*) (verb.), gaanderij (voorgaanderij — veranda — aan de Indische huizen): voorhof.
„ 147 „ 21 „ o., staat: tango. . . . . „ : tàngo
„ 148 „ 21 „ „, „ : vooral; . . . . . „ : vooral:
„ 152 „ 12 „ „, „ : **gògàhu** . . . . . „ : **gogàhu**
„ 153 „ 14 „ „, „ : kawāsa. . . . . „ : kawàsa
„ 155 „ 6 „ b., „ : de beet, ... „ : de beet;
„ 155 „ 12 „ „, „ : gòla . . . . . „ : gòlo
„ 156 „ 7 „ o., „ : ja gòma. . . . . „ : ja, gòma!
„ 157 „ 18 „ b., laat hier nog volgen: Men maakt ook wel van het werkw. een verb. subst. en zegt: voor somnambule, enz.: o gòma-haté; dan komt nog vòòr de vorm: gòma-haté (po-jo), er een médium (Schamaan, somnambule) over raadplegen; het (een' zaak) laten be-gòma-haté.
„ 158 „ 8 „ o., staat: groete . . . . . lees: groente
„ 161 „ 5 „ b., „ : zijn vet met. . . . . „ : zijn met
„ 163 „ 16 „ „, „ : vooruit. . . . . „ : uit
„ 163 „ 22 „ „, „ : palmsoort; . . . . . „ : palmsoort:
„ 164 „ 19 „ „, „ : dammar, ... „ : dammar-
„ 165 „ 12 „ o., „ : ffauwte . . . . . „ : flauwte
„ 166 „ 15 „ b., „ : geest —; . . . . . „ : geest —:
„ 169 „ 15 „ o., „ : pinangtros . . . . . „ : pisangtros
„ 169 „ 13 „ „, „ : bergriffen. . . . . „ : bergribben
„ 169 „ 5 „ „, „ : zetten (een . . . . . „ : zetten, ineenzetten (een
„ 170 „ 18 „ b., „ : hai-sosolòta . . . „ : o hai-sosolòta.
„ 171 „ 2 „ „, „ : ngangasu . . . . . „ : ngangàsu

bl. 171, r. 4, v. b., staat: **hākimu** . . . . . „ : **hàkimu**
„ 171 „ 9 „ „, „ : hako . . . . . „ : hàko
„ 179 „ 10 „ o, „ : hòda-wa n kohoda-wa, lees: hòda-wa en kohòda-wa.
„ 179 „ 8 „ „, „ : sihodé . . . . . lees: sihòdé
„ 179 „ 2 „ „, „ : sihodé . . . . . „ : sihòdé
„ 180 „ 21 „ „, „ : , elkander lossen: een tegengeschenk geven, zich met een geschenk afmaken van een verplichting jegens den ander;... lees: elkander lossen: (door een som gelds of een geschenk — tot zeker bepaald doel —) den graad van verwantschap, die tusschen elkaar bestaat, opheffen of niet van kracht doen zijn;
„ 185 „ 5 „ „, „ : verk. i ni . . . . . lees: verk. i ni of ni
„ 185 „ 4 „ „, „ : verk. i wi . . . . . „ : verk. i wi of wi
„ 185 „ 3 en 1 v. o. staat: verk. i mi . . . „ : verk. i mi of mi
„ 186 „ 1, v. b., staat: verk. i ni . . . . . „ : verk. i ni of ni
„ 195 „ 10 en 9 v. o., staat: kalèngè . . . „ : kālèngè
„ 197 „ 19 v. b., staat: deze ring . . . . . „ : dezen ring
„ 199 „ 21 en 20 v. o.. voeg daar tusschen: **kàlubahari** (*o*), zeeplant, behoorende tot de wieren (Algae). Groeit vaak op groote diepten op rotsen en zeegewassen, is boomvormig en talrijk vertakt, van baleinachtigen aard. De zwarte soort dezer planten is zeer in trek onder de inlanders der Molukken. Van stukken der takken, die daartoe dik en rond genoeg zijn, maakt men n.m.l. armbanden; door verwarming boven vuur kan men er den gewenschten vorm aan geven. Aan deze armbanden — òòk kàlubahari genaamd — schrijven sommigen een ziekteafwerende kracht toe.
„ 203 „ 9 „ b., staat: kokarèko . . . . . lees: kokarèko
„ 203 „ 12 „ o., „ : kooken . . . . . „ : koken
„ 213 „ 8 „ „, **kokamané**... Dit artikel moet volgen onder: **kokàhú.**
„ 217 „ 7 „ b, staat: zelts . . . . . lees: zelfs
„ 219 „ 16 „ o., „ : kòkoto . . . . . „ : kokòto
„ 219 „ 10 „ „, **kotòngu**... Dit artikel moet volgen op: **kotòku.**
„ 222 „ 18 „ „, staat: kurisi . . . . . lees: kūrisi
„ 223 „ 8 „ b., „ : bruingele pels . . . . . „ : bruingelen pels
„ 228 „ 12 „ „, „ : **Lalonga** . . . . . „ : **Lalònga**
„ 240 „ 5 en 4 v. o., staat: kalkformatie met schelpen vermengd; een soort... lees: een soort kalkformatie met schelpen vermengd;
„ 242 „ 11 v. b., staat: gewone eendenkop . . „ : gewonen eendenkop
„ 242 „ 14 „ o., „ : **lotjé** . . . . . „ : **lòtjé**
„ 248 „ 2 „ „, „ : **mai** (po . . . . . „ : **mai** (po-jo
„ 251 „ 17 „ b, „ : aangehuwde . . . . . „ : aangehuwden
„ 253 „ 8 „ „, „ : misschinn . . . . . „ : misschien
„ 253 „ 10 „ o, „ : **manduru** . . . . . „ : **mandoru**
„ 257 „ 10 en 11, v. o., voeg hier tusschen: **mèsěli** (*o*) (verb.), metselspecie, kalkbrij, metselwerk, muur; mèsěli (po-ja), metselen; mèsěli (po-si), metselen met.
„ 272 „ 1 v. b, staat: murüwo-naga . . . „ : muruwo-naga

bl. 273, r. 17, v. b., staat: maar voor voor . . . lees: maar voor
„ 279 „ 20 „ „, „ : ja àku-wa. . . . . „ : pa àku-wa
„ 281 „ 11 „ „, „ : da ngasi . . . . . „ : da ngàsi
„ 284 „ 12 „ „, „ : **ngongo-ha** . . . . . „ : **ngongòha**
„ 287 „ 1 en 2 v. b., staat: ngòloto. . . . . „ : ngòloto
„ 288 „ 18 v. b., lees aldus: **ngòné** ('t Mal. kita), subject. algem. pers. v.n.w. (pers. v.n.w. van de pluralis inclusivis): wij (beiden), wij (allen), iemand, je, we, men
„ 288 „ 15 „ o, lees aldus: object. algem. pers. v.n.w.: ons (beiden), ons (allen), je, iemand,
„ 288 „ 9 „ „, lees aldus: verk. nànga, algem. bezittel. v.n.w.: ons (beider), ons (aller), je, iemands,
„ 288 „ 8 „ „, lees aldus: verk. déo-dé-nànga, we (beiden, allen) hebben, iemand,
„ 289 „ 1 „ b, staat: **ngonganu** (*o*) . . . lees: **ngongano** (*o*)
„ 289 „ 1 en 2 v. b., staat: ngonganu (po-ja en po-ma)... lees: ngongano (po-jo en po ma)
„ 293 „ 19 v. o., staat: **nipo** (po-ja) . . . . lees: **nipo** (po-jo)
„ 303 „ 4 „ „, „ : owulilie! . . . . . „ : owulilié!
„ 311 „ 18 „ „, „ : Pap-a-ka . . . . . „ : Papūa-ka
„ 311 „ 7 „ „, „ : reien . . . . . „ : rijen
„ 325 „ 10 „ b, „ : demonatieven . . . . „ : denominatieven
„ 331 „ 6 „ o., „ : **popo ma umu** . . . „ : **pòpo ma umu**
„ 336 „ 12 „ b., „ : gebruik . . . . . „ : gebruikt
„ 364 „ 8 „ o., „ : sarang. . . . . „ : sarong
„ 375 „ 4 „ „, „ : puimdoos. . . . . „ : pruimdoos
„ 377 „ 20 en 19, v. o., voeg hiertusschen: **ségàla** (*o*) (Mal.), alles, allerlei; zie ook **moi**
„ 405 „ 18, v. o., voeg achter **sūmila**:... ook en juister bisimila (verb. Mal. bismillah).
„ 410 „ 3 „ b, staat: den vingerstomp . . . „ : de vingerstomp
„ 412 „ 12 „ o., „ : voerdoen . . . . . „ : voordoen
„ 413 „ 4 „ b., „ : ngonganu. . . . . „ : ngongano
„ 413 „ 10 „ o., „ : komen, doen om . . . „ : komen doen, om
„ 421 „ 16 „ b., „ : otamoòko en odaròko, lees: o tamoòko en o daròko
„ 423 „ 4 „ „, „ : den kruk . . . . . lees: de kruk.
„ 427 „ 2 „ „, „ : saàngï. . . . . „ : saàngi
„ 427 „ 8 „ „, „ : taraté. . . . . „ : taràté
„ 428 „ 13 „ „, „ : den voetzool . . . . . „ : de voetzool
„ 429 „ 14 „ o., „ : oré . . . . . „ : ori
„ 433 „ 3 „ „, „ : berispen; . , ... „ : berispen,
„ 437 „ 21 „ „, „ : **tètu** (*i*), afbrokkelen;... „ : **tètu** (i) (intr.), afbrokkelen; tètu (pa) (tr.), afbrokkelen;
„ 442 „ 10 „ „, „ : dilibu (o), zekere groente „ : dilibu (o), zwangere vrouw; dodilibu (o), zekere groente
„ 442 „ 7 en 6, v. o., voeg hier tusschen: **tilòsu** (o biju i), zie **biju.**
„ 444 „ 12 v. b., staat: opmaken, ... „ : opmaken;

bl. 444, r. 16 v. b., staat: de voorraad . . . . . lees: den voorraad
„ 446 „ 18 „ o., „ : totiwòtu (po si). . . . „ : totiwòtu (pa)
„ 447 „ 19 „ „, „ : tjakaïba (po ma) . . „ : tjàkaïba (po ma)
„ 448 „ 19 „ „, „ : **tjàpàti**. . . . . „ : **tjapàti**
„ 448 „ 16 „ „, „ : tjapato . . . . . „ : tjapàto
„ 453 „ 10 „ „, „ : Mal. Mal. . . . . „ : Mol. Mal.
„ 452 „ 17 en 18 v. b., voeg hier tusschen: **tjònto** (o) (Mal.), voorbeeld, **staal.**
„ 453 „ 10 v. o., staat: Kolana . . . . . lees: Kolano
„ 483 „ 8 „ „, „ : dĕdėgo . . . . . „ : dodėgo
„ 487 „ 17 „ b., „ : allen . . . . . : . „ . alle
„ 489 „ 10 „ o., „ : usu (po-ja) . . . . . „ : usu (po-jo)
„ 496 „ 6 „ b., „ : af . . . . . „ : of
„ 496 „ 2 „ o., „ : dodēweda . . . . . „ : dodĕwéda
„ 501 „ 11 „ b., „ : Wòwòlàda-ka . . . „ : Wowòlàda-ka
„ 508 „ 2 „ „, „ : Domitanus . . . . . „ : Domitianus
„ 510 „ 13 „ „, Hahàkawaro (Wo), moet volgen onder **Hāgàri** (o ngo)
„ 510 „ 15 „ „, staat: **Hāgari** (o) . . . . . lees: **Hāgàri** (o ngo)
„ 510 „ 14 „ o., „ : **Hānoku** (o). . . . . „ : **Hānòku** (o)
„ 514 „ 2 „ „, „ : mana (o) . . . . . „ : màna (o)
„ 519 „ 15, v. b., „ : **Sìkĕlà** (o) . . . . . „ : **Sīkalà** (o)
„ 523 „ 18 „ o., „ : magena . . . . . „ : magëna
„ 523 „ 16 „ „, „ : ide-ë . . . . . „ : idė-ë
„ 523 „ 5 „ „, „ : migĕgėgo . . . . . „ : mi gĕgėgo
„ 525 „ 14 „ „, „ : tala-ë. . . . . „ : tàla-ë
„ 528 „ 15 „ „, „ : Duma ma,. . . . . „ : Duma ma
„ 528 „ 11 „ „, „ : pohaka-wa. . . . . „ : poha-kawa

GEDRUKT BIJ H. L. SMITS, TE 'S GRAVENHAGE

Stanford University Libraries
3 6105 124 435 640

PL
5323
B32

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.